

S. GEORGII FLORENTII GREGORII

EPISCOPI TURONENSIS

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM.

LIBER PRIMUS.

Prologus.

5 Scripturas bella regum cum gentibus adversis, A martyrum cum paganis, Ecclesiarum cum hæreticis, prius fidem meam proferre cupio, ut qui legerit, me non dubitet esse catholicum. Illud etiam placuit propter eos, qui appropinquante mundi sine desperant, ut collecta per chronicas ^a vel per historias anteriorum annorum ^b summa, explanetur aperte quot ab exordio mundi sint anni. Sed prius veniam a legentibus precor, si aut in litteris, aut in syllabis grammaticam artem excessero, de qua adplene ^c non sum imbutus. Illud tantum studens, ut quod in Ecclesia credi prædicatur, sine aliquo fuco aut cordis hesitatione retineam: quia scio peccatis obnoxium, per credulitatem puram obtinere posse veniam apud nostrum piæ Dominum ^d.

6 Credo ergo in Deum Patrem omnipotentem. B Credo in Jesum Christum filium ejus unicum, Dominum Deum nostrum, natum a Patre, non factum; non post tempora, sed ante cunctum tempus, semper fuisse cum Patre. Nec enim Pater dici poterat, nisi haberet Filium; neque Filius esset, si Patrem utique non haberet. Illos vero qui dicunt, ^e Erat quando non erat, execrabiliter renuo, et ab Ecclesia segregari contestor. Credo Christum hunc Verbum esse Patris, per quem facta sunt omnia. Hunc Verbum carnem factum credo, cujus passione mun-

us redemptus est; et humanitatem, non deitatem subjacuisse passioni credo. Credo eum die tertia surrexisse, hominem perditum liberasse, ascendisse in caelos, sedere ad dexteram Patris, venturum ac judicaturum vivos et mortuos. Credo sanctum Spiritum a Patre et Filio ^f processisse, non ⁷ minorem, et quasi ante non esset, sed æqualem, et semper cum Patre et Filio coæternum Deum, consubstantialem natura, æqualem omnipotentia, consempiternum essentia, ut nunquam sine Patre fuisse vel Filio, neque minorem Patre vel Filio. Credo hanc Trinitatem sanctam in distinctione subsistere personarum; et aliam quidem personam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti. In qua Trinitate unam deitatem, unam potentiam, unam essentiam esse confiteor. Credo ^g beatam Mariam, ut virginem ante partum, ita virginem et post partum. Credo animam immortalem, nec tamen partem habere deitatis. Et omnia quæ a trecentis decem et octo episcopis Nicææ constituta sunt, credo fideliter. De fine vero mundi ea sentio quæ a prioribus didici. Antichristus ^h vero primum circumcisionem iuducet, se asserens Christum: deinde in templo Hierosolymis statuum suam collocabit adorandam, sicut ⁱ Dominum dixisse legitimus: *Videbitis abominationem desolationis stantem in loco sancto (Matth. xxiv, 15)*. Sed diem illam omni-

^a Sic Boc. et Reg.; alii, *chronica*. Certe infra omnes habent, *chronicæ Eusebii*.

^b In cod. Corb. deest *annorum*.

^c Cod. Reg., *de qua plene*. Casin., *adprime non sum instructus*.

^d Mss. et aliquot editi, *apud Deum*.

^e Hoc adversus Arianos symbolo suo addiderunt Patres Nicæni: unde, ni fallor, post hæc verba, *Erat quando non erat*, addendum est, etc.

^f Hanc particulam *Filioque* habent omnes editi et mss. cum codice Corbeiensi. Et quidem jam a sæculo v et vi, in fidei professionibus legitur in Hispaniæ synodis. Quanquam sæculo ix turbæ excitatæ fue-

runt, cum primum symbolo Constantinopolitano, quod inter Missarum solemniam cantabatur, addita fuit.

^g Hæc usque ad cap. 4 desunt in cod. Regio.

^h Cod. Casin., *didici antichristum prius esse venturum, qui se asserens*, etc. In Corb. post *venturum* semilinea detrita est, postquam *sed primum circumcisionem*.

ⁱ Hunc locum de antichristo inter alios intellexerunt duo Gallicanæ Ecclesiæ illustrissimi patres, Ireuzus sub finem libri v, et Hilarius in Commentariis in Matth. cap. 25.

bus hominibus ignorari, ipse Dominus manifestat A ab angelica sede, mundi laboribus ceputantur. dicens : *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum, neque Filius, nisi Pater solus (Marc. xiii, 32)*. Sed et hic respondebimus haereticis, qui nos impugnant, asserentes minorem esse Filium Patre, qui hanc diem ignoret. Cognoscant ergo hunc Filium Christianum populum nuncupatum, de quo a Deo praedicitur : *Ego ero illis in patrem, et ipsi erunt mihi in filios (II Cor. vi, 13)*. Si enim haec de unigenito Filio praedixisset, numquam ei angelos praeposuisset. Sic enim ait : *Neque angeli caelorum, neque Filius*; ostendens non de Unigenito, sed de adoptivo populo haec dixisse *. Noster vero finis, ipse Christus est, qui nobis vitam aeternam, si ad eum conversi fuerimus, larga benignitate praestabit.

De supputatione vero hujus mundi evidenter Chronica Eusebii Caesariensis B episcopi ac Hieronymi presbyteri proloquuntur, et rationem de omnium annorum serie pandunt. Nam et Orosius diligentissime haec inquirens, omnem numerum annorum ab initio mundi usque ad suum tempus in unum collegit. Hoc etiam et Victorius, cum ordinem Paschalis solemnitate inquireret, fecit. Ergo et nos scriptorum supra memoratorum exemplaria sequentes, cupimus a primi hominis conditione, si Dominus dignabitur suum commodare auxilium, usque ad nostrum tempus cunctam annorum congeriem computare. Quod facilius adimolebimus, si ab ipso Adam sumamus exordium.

I. In principio Dominus caelum terramque, in Christo suo, qui est omnium principium, id est in Filio suo formavit, qui post creata mundi elementa, glebam assumens fragilis limi b, hominem ad suam imaginem similitudinemque plasmavit, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitae, et factus est in animam viventem : cui dormienti ablata costa, mulier Eva creata est. Nec dubium enim est, quod hic primus homo Adam, antequam peccaret, typum Domini nostri Redemptoris praetulisset. Ipse enim in sopore passionis obdormiens, de latere suo dum aequam cruremque produxit, virginem immaculatamque Ecclesiam sibi exhibuit, redemptam sanguine, latice emundatam, non habentem maculam aut rugam ; id est lymphis ablutam propter maculam, in cruce extensam propter rugam. Ii ergo primi homines inter amena paradisi c beate viventes, anguis D astu illecti, divina praecpta transiliunt. Ejectique

* Diversas alias hujus loci interpretationes afferunt sancti patres, inter quas ea est communior, quod illum quidem diem ex natura humanitatis Filius hominis nescierit, quem tamen probe Deus homo noverat. Vel nesciebat sub ratione qua legatus erat ad homines. Non enim erat ex illis veritatibus quas cum hominibus erat communicaturus, et de quibus alias dixit : *Omnia nota feci vobis quae audivi a Patre meo, id est omnia quae ex ejus parte vobis habebam notificanda*. Haec Augustinus et Gregorius M.

b Sic cod. Casin. : alii, *fragillimam*.

c Editi, *in amena paradiso*.

d Sic mss. sicut et infra non semel. Editi tamen habent, *cognita autem a consorte*. Corb. sicut et alias

II. Cognita autem a satellite d mulier concepit, peperitque duos filios. Sed dum Deus unius sacrificium dignanter suscipit, alter invidia inflammante tuncescit, et in fraterni sanguinis effusionem novus parricida e consurgens f, fratrem opprimit, vincit, interimit.

III. Et exhinc conctum genus in facinus execrabile ruit, praeter Enoch justum, qui ambulans in viis Dei, ab ipso Domino propter justitiam assumptus de medio peccantis populi liberatur. Sic enim legimus : *Ambulavit Enoch cum Deo, et non comparuit, quia Deus tulit eum (Gen. v, 24)*.

IV. Dominus ergo commotus contra iniquitates populi non in suis semitis gradientis, diluvium immisit, cunctamque animam viventem de superficie terrae diluvia inundante delevit : tantumque Noe fidelissimum ac peculiarem sibi, sui que typi speciem praeferentem, cum sua et trium natorum conjugibus, posteritatis reparandae gratia, in arca reservavit. Increpant nos hic haeretici, cur Scriptura sacra Dominum dixisset iratum. Cognoscant ergo, quia Dominus noster, non ut homo irascitur : commovetur enim, ut terreat ; pellit, ut revocet ; irascitur, ut emendet. Sed nec hoc ambigo, quod species illa arcae typum matris gesserit Ecclesiae : ipsa enim inter fluctus et scopulos hujus saeculi transiens, nos ab imminenti malis materno gestamine fovens, pio amplexu ac protectione defendit.

Ab Adam ergo usque ad Noe sunt generationes decem : id est Adam, Seth, Enos, Cainan, Mafaleel, Jared, Enoch, Matusalam, Lamech, Noe. In his ergo decem generationibus, inveniuntur anni mille ducenti quadraginta duo. Adam vero in terra Enachim sepultum, quae prius Ebron vocabatur, liber Jesu Nave evidenter explanat (Jos. xiv, 15).

V. Habebat ergo Noe post diluvium tres filios f Sem, Cham, et Jafeth. De Jafeth egressae sunt gentes, similiter et de Cham, et de Sem. Et, sicut ait vetus historia, ab his disseminatum est genus humanum sub universo caelo. Primogenitus vero Cham, Chus. Hic fuit totius artis magicae, imbuente diabolo, et primus idololatriae adinventor. Hic primus statunculam g adorandam diaboli instigatione constituit : qui et stellas, et ignem h de caelo cadere, falsa virtute, hominibus ostendebat. Hic ad Persas transiit. Hunc Persae vocitavere Zoroastrem i, id est viven-

saepe accusandi casu utens pro sexto, *cognitum... satellitem*.

e Editi, *in fratrem sanguinis.... fratricida consurgens*.

f Alii, *stratunculam*. Mss. Boc., Reg. et Regm., *statunculum adorandum*. Corb., *statulolum*. Morelius quoque, ex eodem ms. S. Martini Turonensis, legit *statunculum*, quam vocem sic neutro genere in fragmento Petronii nuper edito usurpatam fuisse observavit Alteserra, qui ejus verba refert : *Ita ex haec massa fabri sustulerunt, et fecerunt catilla et paropides, STATUNCULA, etc.*

g De Zoroastro, quem primum Bactrianorum regem fuisse volunt, plura habet Plinius.

tem stellam. Ab hoc etiam ignem adorare consueti, ipsum divinitus igne consumptum ut deum celunt.

VI. Cumque multiplicati homines dispergerentur per universas terras, egressi ab Oriente, Sennaar gramineum reperiunt campum. In quo ædificantes civitatem, turrem quæ cælos attingeret, nituntur struere. Quorum vanam cogitationem simul et linguam, ipsosque confutans Deus, per mundum late patentem in universa terra dispersit: vocatumque est nomen civitatis, Babel, hoc est, Confusio, eo quod ibi confudisset Deus linguas eorum. Hæc est Babylonia a Nembroth^a gigante ædificata filio Chus. Et, sicut Orosii narrat historia, mira campi planitie in quadrum disposita est: murus ejus ex coctili latere infuso bitumine, in latum habet cubitos quinquaginta, altitudinis cubitos ducentos, in circuitu stadia quadringenta septuaginta. Unum stadium^b habet aripennes quinque. Vicenæ quinæ portæ per unumquodque latum sitæ sunt, quæ faciunt centum. Harum portarum ostia miræ magnitudinis, ex ære fusili sunt formata. Multa et alia de hac civitate idem historiographus narrat^c, addens: Et cum tanta fuisset honestas ædificii, attamen victa atque subversa est.

VII. Primus autem filius Noe, Sem, de quo generatione decima, natus est Abraham: id est, Noe, Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phalech, Reu^d, Saruch, Thare, qui genuit Abraham. In his decem generationibus, hoc est a Noe usque ad Abraham, inveniantur anni 942^e. Eo tempore regnabat Ninus, qui ædificavit civitatem, quam Ninivem vocavit: cujus in tribus mansionibus spatium amplitudinis Jonas propheta determinat. Hujus quadragesimo tertio regni anno natus est Abraham. Hic est Abraham, initium fidei nostræ: hic accepit repromissiones, huic se Christus Dominus noster nasciturum, ac pro nobis passurum in victimæ commutatione monstravit, ipso in Evangeliiis sic dicente: **11** Abraham exultavit ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est (Joan. viii, 56). Hoc vero holocaustum in monte Calvariæ^f, quo Dominus crucifixus est, oblatum fuisse Severus narrat in Chronica^g; sicut et hodie-

^a Cod. Corb. habet ab Hebron.

^b Editio Badii habet: Unum stadium habet passus centum viginti quinque. Sic et Plinius, lib. 1, cap. 23: Stadium, inquit, centum viginti quinque nostros afficit passus, hoc est, pedes sexcentos viginti quinque. De Babyloniæ vero amplitudine plura habent passim vetusti auctores, qui eam provinciæ potius quam urbis nomine donandam scripserunt. In describendo ipsius ambitu variæ sunt Orosii editiones, lib. 11, cap. 6, aliis 7: quædam enim habent stadia cccclxxx, aliæ vero cccclxx, quam posteriorem lectionem alteri præferendam esse Gregorii nostri auctoritas persuadet. Babyloniæ ambitum cccclviii stadiis concludit Quintus Curtius lib. v, nm. 4, ubi p'ura de hac urbe scitu digna habet.

^c Hæc omnia Orosius describit lib. 11, Histor., cap. 7.

^d Sic Mss. Bec., Reg. et Regm.; alii habent *Falec, Ragau*.

^e Cod. Corb. habet 900; Bec., 945.

^f Idem dieit auctor sermonis 6 Appendicis S. Au-

que in ipsa Hierosolymorum urbe celebre fertur. In hoc monte crux sancta, in qua Redemptor affixus est, stetit, de qua et beatus ille cruor effluxit. Hic ergo Abraham accepit signum circumcisionis, ostendens ut quod ille gessit in corpore, nos portemus in corde, dicente Propheta: *Circumcidite vos Deo vestro, et circumcidite præputium cordis vestri* (Deut. x, 16), et nolite sequi deos alienos (Jerem. xxxv, 15). Et iterum: *Omnis incircumcisus corde non intret in sancta mea* (Ezech. xliv, 9). Hunc Abraham Deus, post adjectam nomini syllabam^h, patrem multarum gentium nuncupavit.

VIII. Is cum centum esset annorum, genuit Isaac. Porro Isaac sexagesimo ætatis anno nati sunt filij gemini de Rebecca. Primus Esau, qui et Edom, id est terrenus: qui propter gulam vendidit primogenita sua. Ipse est pater Idumæorum, de cujus generatione quarta natus est Jobab: hoc est, Esau, Raguel, Zara, Jobab, qui et Job. Is vixit annos ducentos quadraginta novem: octogesimoⁱ anno ab infirmitate liberatus est; post infirmitatem autem, centum septuaginta annis, restituta in duplum omni facultate, cum tot quot perdiderat filiis jocundatus est.

IX. Secundus autem filius Isaac, Jacob, dilectus Dei, sicut ait per Prophetam: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (Malach. 1, 3). Hic post angelicam luctam vocatus est Israel, a quo Israelitæ. Hic genuit duodecim patriarchas, quorum hæc sunt nomina: Ruben, Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon, Dan, Nephtalim, Gad, et Aser. Post hos genuit Joseph de Rachel, nonagesimo secundo ætatis suæ anno. Hunc cæteris filiis **12** plus dilexit. Habuit ex ea et Benjamin ultimum omnium. Joseph autem, decimum sextum ætatis annum habens, typum præferens Redemptoris, vidit somnia quæ fratribus retulit: Quasi manipulos legens^k, quos suorum fratrum manipuli adorarent. Et iterum: Quasi sol et luna cum undecim stellis procederent ante eum. Quæ res magnum ei cum fratribus odium generavit. Unde et inflammata invidia, viginti^l eum argenteis Ismaelitis in Ægyptum transeuntibus vendiderunt. Luml-

gustini, antea 71 de tempore, qui et laudat Hieronymum. Sed id reperitur in cap. 15 commentariorum in Marcum, S. Hieronymo perperam attributorum.

^g Gennadius in Catalogo virorum illustrium inter Severi Sulpicii opera recenset *Chronicam*, quæ nomine Historiam sacram ab eo editam puto designari. In ea tamen Isaac supra Calvariæ montem immolandum a patre ductum fuisse non lego.

^h Genes. cap. 17 ex Abram appellatur Abraham.

ⁱ Sic cod. Reg.; alii addunt nono: at 89 simul cum 170 efficerent 259. Bec., vixit an. 248.

^j Et tamen lib. Job, cap. et vers. ult., Job dicitur vixisse posthæc 140 annis. Versio Syriaca et Arabica 146; sic et versio Græca, quæ etiam habet totam Job vitam fuisse annorum 240: quod non habent aliæ versiones.

^k Cod. Regm., *legens, suumque manipulum fratrum*, etc.; cod. Reg. habet *ligans suumque*, etc., quod est textui Geneseos conformius.

^l Sic Regm., sicut et in Genesi; alii habent *triginta*.

nente autem fame, cum descendissent hi in Ægyptum, cogniti sunt a Joseph, nec tamen ipsi Joseph cognoverunt. Ipse tamen se his post multas eorum fatigationes, et adducto Benjamin, declaravit: de Rachel enim matre sua natus et hic fuerat. Post hæc descendunt cuncti Israelitæ in Ægyptum, et per Joseph Pharaonis gratia utuntur. Jacob autem post benedictos filios suos in Ægypto moritur, et in sepulcro ^a patris sui Isaac sepelitur in terra Chanaan. Mortuo autem Joseph atque Pharaone ^b, subjicitur cuncta generatio servituti, quæ per Moysen post decem plagas Ægypti liberatur, demerso Pharaone in mari Rubro.

X. Et quoniam de hoc maris transitu plures multa dixerunt, visum est, ut de situ loci illius, vel ipsius transitu, aliqua huic inseram lectioni. Nilus per Ægyptum, sicut optime nostis, decurrit, et ipse eam impetu suo irrigat: unde et Ægyptii Nilicolæ appellantur. Cujus nunc littora multi locorum perlustratores, referta sacris monasteriis dicunt esse. Super ripam vero ejus non Babylonia, de qua supra meminimus, sed Babylonia altera civitas ^c collocatur, in qua Joseph horrea miro opere de lapidibus quadris et cæmento ædificavit: ita ut ad fundum capaciora, ad summum vero constricta **13** sint^d, ut per parvulum foramen ibidem triticum jaceretur, quæ horrea usque hodie cernuntur. De hac civitate rex ad persequendum Hebræos, cum exercitibus curruum, ac multa pedestri manu directus est. Ante dictus vero fluvius ab Oriente veniens, ad occidentalem plagam versus Rubrum mare vadit: ab Occidente vero stagnum sive brachium de mari Rubro progreditur, et vadit contra Orientem, habens in longo millia circiter quinquaginta; in lato autem, decem et octo. In hujus stagni capite Clyisma civitas ^d ædificata est, non propter fertilitatem loci, cum nihil sit plus sterile, sed propter portum: quia naves ab Indiis venientes, ibidem ob portus opportunitatem quiescunt; ibi comparatæ merces per totam Ægyptum deportantur. Ad hoc stagnum per desertum Hebræi tendentes, usque ad ipsum mare venerunt, inventisque dulcibus aquis castra metati sunt. In hoc ergo arcto loco; tam ab eremo quam ab ipso mari, considerunt, sicut scriptum est: *Audiens Pharaos, quod conclusisset eos mare atque desertum, nec esset eis via qua possent pergere, ad persequendum eos direxit* (Exod. xiv, 3). Cumque imminentibus his Moysi populus acclamasset, secundum jussu Divinitatis projecta virga super mare, divisum est; illisque per sicca gradientibus, et, ut Scriptura ait: *Muro aquarum undique vallati* (Exod. xiv, 22), in littus illud, quod est contra montem Syna, illæsi prorsus, demersis Ægyptiis, Moysæ duce transgrediuntur. De

A quo transitu multa, ut dixi, narrantur: sed nos quod a sapientibus, et certe illis hominibus, qui in eodem loco accesserant, verum cognovimus, ea inserere studuimus paginæ. Aiunt enim sulcos, quos rotæ curruum fecerant, usque hodie permanere, et quantum acies oculorum videre potest, in profundo cerni. Quos si modicum commotio maris obtexerit, illo quiescente, rursus divinitus renovantur ut fuerant. Dicunt alii, quod ad ipsam ripam, facto modico per mare circuitu, unde ingressi fuerant, sint reversi. Alii vero asserunt, unum cunctis ingressum: nonnulli, unicuique tribui suam patuisse viam, illud testimonium Psalterii adducentes ^e: *Qui divisit mare Rubrum in divisiones* (Psal. cxxxv, 13), **14** quas nos divisiones spiritaliter, et non secundum litteram intelligere oportet. Sunt enim et in hoc sæculo, quod figuraliter mare dicitur, multæ divisiones: non enim æqualiter possunt, aut per unam viam ad vitam cuncti transire. Alii autem transeunt in horam primam: id est qui renati per baptismum, immaculati ab omni inquinamento carnis perdurære usque ad vitæ præsentis exitum possunt. Alii ad horam tertiam, videlicet qui majori ætate convertuntur. Alii ad sextam, qui luxuriæ fervorem coercent: et per has quasque horas, sicut Evangelista (Matth. xx) commemorat, ad operam dominicæ vineæ secundum fidem propriam conducuntur. Hæ sunt divisiones, quibus per hoc mare transitur. Illud vero quod ad mare usque venientes, littus stagni tenentes revertuntur, illud est quod Dominus ad Moysen dixit: *Reversi castra metentur e regione Phiahiroth, quæ est inter Magdalum et mare contra Beelsephon* (Exod. xiv, 2). Nec enim dubium est, quod transitus ille maris, vel columna nubis typum gesserint nostri baptismatis, dicente beato Paulo apostolo: *Nolo vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari* (I Cor. x, 1, 2). Columna vero ignis typum sancti Spiritus prætulit.

A nativitate ergo Abrahæ usque ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, vel transitum maris Rubri, qui fuit Moysi octogesimus annus, supputantur anni numero 462.

XI. Exinde per quadraginta annos Israelitæ eremo utuntur, imbuuntur legibus; probantur, victibusque pascuntur angelicis. Deinceps enim post acceptam Legem, transgressoque cum Jesu Nave Jordane, terram repromissionis accipiunt.

XII. Post cujus transitum, dum præcepta divina postponunt, sæpe in alienigenarum servitio subjungantur. Sed cum conversi ingemiscunt, tribuentur Domino, per virorum fortium brachium liberantur. Posthæc per Samuelem, regem, sicut reliquæ gentes

^a Cod. Regm., in sepulcro suo a Joseph. Utraque lectio vera ex Genesi.

^b Cod. Regm., a Pharaone subjicitur, quæ etiam lectio vera est.

^c Hæc hodie Cairum appellatur; urbs Ægypti præcipua ad Nilum fluvium, olim sultanorum Ægypti sedes, hodie Turcis subdita.

^d Apud Ptolemæum præsidium est in sinu Arabico situm. Lismum esse Antonini putat Simlerus apud Ortelium.

^e Codex Turon. apud Morelium habet testimonium psalterii abutentes, quartum fortasse casum pro sexto adhibens. Videtur quippe Gregorius eorum sententiam de qua hic loquitur, non approbare.

habent, a Domino postulantes, accipiunt primum A Saul, deinde David.

Ab Abraham ergo usque ad David generationes quatuordecim, id est, Abraham, Isaac, Jacob, Judas, Phares, 15 Esrom, Arani, Aminadab, Naason, Salmon, Booz, Obeth, Jesse, David. David autem genuit Salomonem de Betsabee. Is per Natham prophetam fratrem suum, et matrem in regno evectus est.

XIII. Defuncto autem David, cum regnare cœpisset Salomon, apparuit ei Dominus, et quod peteret, ut indulgeat pollicetur. At ille terrenas divitias postponens, sapientiam magis expetiit. Quod ratum a Domino fuit, ita ut ab eodem audiret: *Quia non quæstisti regna mundi, nec divitias ejus, sed postulasti sapientiam, ideo accipies eam. Ante te non fuit tam sapiens, sic et post te non erit (Reg. III, 12)*. Quod B postea judicium illud, quod inter duas mulieres de uno infante litigantibus intulit, comprobavit (*Ibid. 16 et seq.*). Hic Salomon ædificavit templum nomini Domini. miro opere, multum ibi auri argentique, æris ac ferri ingerens, ita ut diceretur a quibusdam, nunquam simile in mundo fuisse ædificium fabricatum.

Ab egressu ergo filiorum Israel ex Ægypto usque ad ædificationem templi, qui fuit annus septimus regni Salomonis, inveniuntur anni 480^b, sicut Regum testatur historia.

XIV. Post mortem autem Salomonis, divisum est per duritiam Roboæ regnum in duas partes. Restiterunt dnæ tribus ad Roboam, quod Juda appellatur: ad Jeroboam autem decem tribus, quod Israel vocabatur. Posthæc igitur ad idololatriam declinantes, nec prophetarum vaticinia, nec eorum interitus, nec clades patriæ, nec ipsorum etiam regum eos excidia dômuerunt; donec iratus contra eos Dominus excitavit Nabuchodonosor, qui eos in Babyloniam cum omnibus templi ornamentis captivos abduxit: in qua captivitate et Daniel propheta eximius inter esurientes leones illæsus, et tres pueri in medio ignium rorenti, abiere captivi. In hac captivitate et Ezechiel propheta, et Esdras propheta natus est.

A David autem usque ad desolationem templi, et transmigracionem in Babyloniam generationes quatuordecim: 16 id est, David, Salomon, Roboam, Abia, Asa, Josaphat, Joram, Ozias, Joatham, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Josias. In his ergo quatuordecim generationibus, anni inveniuntur número D 361^c. De hac vero captivitate per Zorobabel liberantur: qui postea et templum et civitatem restituit. Sed hæc captivitas typum illius captivitatis, ut puto, gerit, in qua anima peccatrix abducitur, quam nisi Zo-

robabel, id est Christus, liberaverit, horribiliter exsulabit. Ipse enim Dominus in Evangelio dicit: *Sit vos Filius liberaverit, vere liberi eritis (Joan. VIII, 36)*. Ipse oro sibi in nobis templum, in quo dignetur habitare, constituat; in quo fides, ut aurum luceat; in quo eloquium prædicationis, ut argentum splendeat; in quo omnia visibilis templi illius ornamenta in nostrorum sensuum honestate clarescant. Bonæ etiam voluntati nostræ ipse salubrem effectum indulgeat.⁷ Quia nisi ipse ædificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam (*Psal. CXXVI, 1*). Hæc vero captivitas annis 76^d fuisse dicitur.

XV. Reversi autem per Zorobabel, sicut diximus, nunc contra Deum murmurantes, nunc post idola corruentes, vel abominationes facientes, et quæ gentes exercent imitantes, dum Dei prophetas contemnant, gentibus traduntur, subjugantur, intercidunt: donec ipse Dominus, patriarcharum prophetarumque vocibus repromissus, Virginis Mariæ utero per Spiritum sanctum illapsus ad redemptionem nasci, tam illius gentis, quam omnium gentium dignaretur.

A transmigracione ergo usque ad nativitatem Christi generationes quatuordecim: id est, Jechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoc, Achim^e, Eliud, Eleazar, Mathan, Jacob, Joseph vir Mariæ, de qua Dominus noster Jesus Christus nascitur: qui Joseph, quartus decimus computatur^f.

XVI. Ergo ne videamur unius tantum Hebrææ gentis habere notitiam, reliqua regna, quæ, vel quali Israelitarum fuerint tempore, memoramus. 17 Tempore Abrahæ Ninus regnabat super Assyrios; Sicyoniis, Europis; apud Ægyptios autem sexta decima erat potestas, quam sua lingua dynastian vocabant. Tempore Moysi, apud Argivos regnabat septimus Tropas^g; in Attica Cecrops primus; apud Ægyptios, Cenchris duodecimus, qui et in mari obrutus est Rubro; apud Assyrios, sextus decimus Agatadis; apud Sicyonios Maratis. Tempore vero Salomonis, quando regnabat super Israel, apud Latinos quintus regnabat Silvius; Lacedæmoniis, Festus^h; Corinthiis, secundus Oxion; Ægyptiorum, Thepheiⁱ. Centesimo vicesimo sexto anno J super Assyrios, Eutropeg; Atheniensibus, secundus Agasastus. Tempore quo Amon regnabat super Judæam, quando captivitas in Babyloniam abiit, Macedoniis præerat Argeus; Lydorum, Gyges; Ægyptiorum, Vafres; apud Babyloniam, Nabuchodonosor, qui eos captivos abduxit; Romanorum, sextus Servius Tullus^k.

XVII. Post hos, imperatores: primus, Julius Cæsar fuit, qui totius imperii obtinuit monarchiam; se-

^a Latinius mavult legere *gratum*.

^b Cod. Corb., 280, sed mendose, ut patet ex Regum libro III, cap. 6.

^c Sic codd. mss. cum edit. Badiana; aliæ cum Bec. habeant 340. Cod. Corb., 390.

^d Sic cod. Corb., alii 70.

^e Idem habet, *Joachim*.

^f Hic solummodo decimus tertius recensetur, nisi duplex Jechonias admittatur, pater scilicet et filius, qui etiam Joachim dicti sunt, ut observant Ambro-

sius, Augustinus, Hieronymus et alii patres.

^g Cod. Corb., *Trophas*.

^h Cod. Regm., *Sistus*; alii cum edit., *Fistus*. Corb. lectionem cæteris prætulimus.

ⁱ Sic idem cod. Corb.; at alii, *Thebei*.

^j Corb. habet, *centesimo vigesimo anno*. Ed. Bad., *septuagesimo sexto anno*.

^k Codd. mss., Corb., Reg., Bec. et Regm. omitunt hanc vocem *Tullus*.

cundus, Octavianus, Julii Cæsaris nepos, quem Augustum vocant, a quo et mensis Augustus est vocitatus. Cujus nono decimo imperii anno, Lugdunum Galliarum urbem conditam manifestissime reperimus ^a: quæ postea illustrata martyrum sanguine, Nobilissima nuncupatur.

XVIII. Anno quadragesimo tertio ^b imperii Augusti, Dominus noster Jesus Christus, ut diximus, ex virgine Maria in Bethleem David oppido, secundum carnem natus est: cujus immensum sidus magi ab Oriente cernentes, cum muneribus veniunt, et puerum supplices oblati donis adorant. Herodes vero ob zelum regni sui, dum Deum Christum persequi nititur, parvulos infantes interimit. Ipse quoque postmodum **18** iudicio divino percussus est.

XIX. Domino autem Deo nostro Jesu Christo penitentiam prædicante, baptismi gratiam tribuente, vel cæleste regnum cunctis gentibus promittente, atque prodigia et signa per populos operante; hoc est, dum de aquis vina profert, dum febres extinguit, dum cæcis lumen tribuit, dum sepultis vitam restituit, dum obsessos ab immundis spiritibus liberat, dum leprosos miserabili turpente cute reformat: hæc dum et alia signa multa faciens, manifestissime se Deum populis esse declarat. In Judæis ira succenditur, invidia exagitur, ac mens de sanguine prophetarum pasta, ut Justum interimat injuste molitur. Ergo ut veterum vatum complerentur oracula, a discipulo traditur, a pontificibus inique condemnator, a Judæis illuditur, cum iniquis crucifigitur, a militibus emisso spiritu custoditur. His igitur ætis, tenebræ super universum mundum factæ sunt, et multi conversi ingemiscentes, Jesum Filium Dei confessi sunt.

XX. Apprehensus autem et Joseph, qui eum aromatis conditum in suo monumento recondidit, in cellulam recluditur ^c, et ab ipsis sacerdotum principibus custoditur, majorem in eum habentes sævitiam, ut Gesta Pilati ad Tiberium imperatorem missa referunt ^d, quam in ipsum Dominum, ut cum ille a

^a Utrumque quod hic a Gregorio dicitur falsum esse putat Valesius in Notitia Galliarum. Nam, teste Diono, ut hic auctor observat, Lugdunum a Lucio Planco conditum esse jussu senatus, metuentis ne Planus armatus Antonio hosti reipublicæ declarato sese conjungeret. Secundo, Lugdunum *nobilissimum* dictum non est a martyrum multitudine, sed ob splendorem et potentiam coloniz, quæ etiam Senatores curiæ conferebat. In eadem urbe natus est Claudius Augustus.

^b Cod. Corb., anno quadragesimo quarto imperii, etc. Cæteri scripti habent quadragesimo tertio, ut editi.

^c Hoc ex apocrypho N. codemi Evangelio, aut ex aliquo ejusdem farinae auctore descripsit Gregorius, nec majorem fidem merentur Gesta Pilati, quæ inter apocrypha deputavit Gelasius papa in Catalogo libro- rum apocryphorum

^d Tertullianus in Apologetico idem testatur, et ex eo Euseb. lib. II Historiæ, cap. 2. Plura habet Orosius libro VII, cap. 2, ubi ait Pilatum retulisse ad Tiberium et senatum de passione et resurrectione

militibus, hic ab ipsis sacerdotibus custodiretur. Sed resurgente Domino, custodibus visione angelica territis, cum non inveniretur in tumulo, nocte parietes de cellula, in qua Joseph tenebatur, suspenduntur in sublimi; ipse vero de custodia, absolvente angelo, liberatur, parietibus restitutus in locum suum. Cumque pontifices custodibus exprobrarent, et sanctum corpus ab eisdem instanter requirerent, dicunt eis milites: Reddite **19** vos Joseph, et nos reddimus Christum: sed ut verum agnoscimus, neque vos benefactorem Dei, neque nos Filium Dei reddere nunc valemus. Tunc illis confusis, milites sub hac excusatione liberantur.

XXI. Fertur Jacobus apostolus, cum Dominum jam mortuum vidisset in cruce, detestasse ^e atque B jurasse, nunquam se comesturum panem, nisi Dominum cerneret resurgentem. Tertia demum die rediens Dominus, spoliato tartaro cum triumpho, Jacobo se ostendens, ait: Surge Jacobe, comede, quia jam a mortuis resurrexi. Hic est Jacobus Justus quem fratrem Domini nuncupant ^f, pro eo quod Joseph fuerit filius ex alia uxore progenitus.

XXII. Dominicam vero resurrectionem, die prima factam credimus, non septima sicut multi putant. Hic est dies resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, quem nos proprie Dominicam, pro sancta ejus resurrectione vocamus. Illic primus lucem vidit in principio, et hic primus Dominum resurgentem contemplari meruit de sepulcro.

A captivitate vero Hierosolymæ et desolatione templi, usque ad passionem Domini nostri Jesu Christi, id est usque ad Tiberii septimum decimum annum, supputantur anni 668 ^g.

XXIII. Resurgens autem Dominus, per quadraginta dies cum discipulis de regno Dei disputans, videntibus illis in nube susceptus, evehctusque in cælos, ad Patris dexteram residet gloriosus. Pilatus autem Gesta ad Tiberium Cæsarem mittit, et ei tam de virtutibus Christi, quam de passione vel resurrectione ejus insinuat. Quæ Gesta ^h apud nos hodie retinentur scripta. Tiberius autem hoc ad senatum ⁱ

Christi, de ejus virtutibus et iis quæ per ipsius discipulos in ejus nomine fiebant, etc.

^e Editi habent *detestatum esse*. Hanc autem historiam ex Hebræorum Evangelio laudat Hieronymus in Catalogo virorum illustrium. De ea et vulgatus Abdias libro VI.

^f Quæ sequuntur ad caput 22 desunt in eod. Regio. Jacobum Josephi ex alia uxore filium fuisse dicunt plerique patres Græci et Latini, quos impugnat Hieronymus. Et quidem Jacobi mater quæ laudatur in Evangelio, tempore passionis Christi nondum obierat; sicque Joseph aut eam repudiasset dicendum est, ut Mariam duceret, aut duas uxores simul habuisset. Quod utrumque falsissimum esse nemo non videt.

^g Hæc annorum enumeratio in cod. Corb. non habetur.

^h Gesta Pilati laudat Justinus martyr, Apolog. 2, quæ suo tempore in omnium manibus habebantur; quæ vero ad nos pervenere, vulgoque nunc circumferuntur, inter spuria monumenta reputari debent.

ⁱ Cod. Corb., *senatores*.

recensuit: quod senatus cum ira respuit, **20** pro eo quod non ad eum primitus advenisset. Hinc etenim contra Christianos prima odiorum germina pullularunt. Pilatus autem non permanens impunitus, pro suæ malitiæ scelere, hoc est pro nece quam in Dominum nostrum Jesum Christum exercuit, propriis se manibus interfecit ^a; quem Manichæum fuisse multi putant, secundum illud quod in Evangelio legitur: *Venerunt quidam de Galilæis, nuntiantes ei, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis eorum* (Luc. XIII, 1).

Sic et Herodes rex, dum in apostolos Domini sævit, percussus divinitus ob tanta scelera, intumescens ac scatens vermibus, accepto cultro ut malum purgaret, propriæ in se manus ictum libravit ^b.

XXIV. Beatus Petrus apostolus sub imperatore Claudio, quarto ab Augusto, Romam aggreditur, ibique prædicans, multis virtutibus manifestissime Christum esse Dei Filium comprobavit. Ab illis enim diebus Christiani apud civitatem Romanam esse cœperunt. Cum autem nomen Christi per populos magis ac magis dilataretur, oritur contra hæc antiqui serpentis invidia, et totis se imperatoris præcordiis immittit sæva malignitas. Nam Nero ille luxuriosus, vanus atque superbus, virorum succuba, et rursus virorum appetitor, matris, sororum ac proximarum quarumque mulierum spurcissimus violator, ad complendam malitiæ suæ molem, primus contra Christi cultum persecutionem excitat in credentes. Habebat enim secum Simonem Magum, virum totius malitiæ, et omnis magicæ artis magistrum. Hoc eliso per apostolos Domini Petrum atque Paulum, commotus contra eos, quod Christum Filium prædicarent ^c, et idola adorare contemnerent, Petrum cruce, Paulum gladio jubet interfici. Ipse quoque **21** excitatam super se seditionem fugere tentans, quarto ab urbe lapide propria se manu interfecit.

Tunc et Jacobus frater Domini, et Marcus evangelista, pro Christi nomine glorioso martyrio coronati sunt. Primus tamen omnium hanc viam levita Stephanus et martyr intravit. Magna post Jacobi apostoli necem Judæos calamitas assecuta est. Nam adveniente Vespasiano, et templum incensum est, et sexcenta millia Judæorum eo bello, gladio ^d et fame affecta sunt. Domitianus autem secundus post Neronem in Christianos sævit; Joannem apostolum in in-

ulam Pathmos relegat in exsilium, et diversas crudelitates in populos agitat. Post cujus mortem, beatus Joannes apostolus et evangelista de exsilio rediit: qui senex et plenus dierum, perfectæque in Deum vitæ, vivens se deposuit in sepulcro. Hic fertur non gustare mortem, donec iterato Dominus judicaturus adveniat, ipso in Evangelis ita dicente: *Sic cum volo manere donec veniam* ^e (Joan. XXI, 21).

XXV. Tertius post Neronem, persecutionem in Christianos Trajanus movet: sub quo beatus Clemens, tertius Romanæ Ecclesiæ episcopus ^f, passus est; et sanctus Simeon Hierosolymitanus episcopus, Cleophæ filius, pro Christi nomine crucifixus assertur; et Ignatius Antiochensis episcopus, Romam ductus bestiis deputatur. Hæc sub Trajani temporibus acta sunt.

XXVI. Post ^h hunc Ælius Adrianus imperator creatus est. Unde et Hierosolyma Ælia ab Ælio Adriano vocatur, successore Domitiani, eo quod eam reparaverit. Post has vero passiones sanctorum, non fuit satis parti adversæ gentes incredulas contra Christianos excitasse, nisi commoveret et in ipsis Christianis schismata. Concitat hæreses, et divisa fides catholica aliter aliterque disseritur. Nam sub Antonini **22** imperio Marcionitana et Valentiniana hæresis insana surrexit ⁱ: et Justinus Philosophus, post scriptos catholicæ Ecclesiæ libros, martyrio pro Christi nomine coronatur. In Asia autem, orta persecutione, beatissimus Polycarpus, Joannis apostoli et evangelistæ discipulus, octogesimo ætatis suæ anno, velut holocaustum purissimum, per ignem Domini consecratur. Sed et in Galliis multi pro Christi nomine sunt per martyrium gemmis cœlestibus coronati: quorum passionum historiæ apud nos fideliter usque hodie retinentur ^j.

XXVII. Ex quibus et ille primus Lugdunensis Ecclesiæ Photinus episcopus fuit, qui plenus dierum, diversis affectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. Beatissimus vero Irenæus hujus successor martyr, qui a beato Polycarpo ad hanc urbem directus est, admirabili virtute enituit: qui in modici temporis spatio, prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidit Christianam. Sed veniente persecutione, talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit, et tanta ibi multitudo Christianorum ob confessionem Dominici nominis est jugulata, ut per

^a Apud Viennam Galliæ urbem relegatus, ut scribit Ado Viennensis in Chronico.

^b Sic cod. Regm.; alii vero, *propriæ se manus ictu liberavit*. Corb., *ictibus*. De Herodis Agrippæ interitu, præter Acta Apostolorum cap. 12, legendus Joseph in antiquit. Judaicis, cap. 7. Gregorius tamen hic Ascalonitam cum Agrippa confundit. Quæ enim hic narrat Ascalonitæ contigerunt, ut refert Joseph lib. II, de bello Judaico, et ex eo Eusebius et Rufinus lib. I Historiæ, cap. 8.

^c Sic habent omnes editi. Legendum tamen, *Christum Filium Dei prædicarent*, quæ lectio est codicis Beccensis.

^d Cod. Corb., *et bello et gladio*.

^e Hæc fuit aliquot veterum opinio, quam Tertulianus et alii olerique patres refutarunt. Polyorates

Ephesiorum episcopus, qui Joannis discipulos viderat, eum Ephesi sepultum, ibique extremam resurrectionem expectantem jacere affirmat in epistola, quam Eusebius refert lib. V, cap. 24.

^f Sic habent Bec., Reg. et Regm. cum editis Bad. et Ill., quam lectionem vulgata nostra etiam nunc retinet. Alii, *si eum volo*, etc., ut Græci legunt, et in aliquot mss. Latinis habetur.

^g Corb., *Ecclesie fuit episcopus. Passus, etc.*

^h Illud caput cum seq. deest in cod. Corb.

ⁱ Cod. Regm., *hæreses insanæ surrexerunt*.

^j In epistola scilicet Lugdunensium martyrum quam Eusebius in Historia ecclesiastica refert. Eam, et supra laudatorum martyrum passiones, dedimus inter Acta martyrum sincera.

platas flumina currerent de sanguine Christiano : A quorum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos in libro vitæ conscripsit. Beatum Irenæum diversis in sua carnifex præsentia pœnis affectum, Christo Domino per martyrium dedicavit ^a. Post hunc et quadraginta octo ^b martyres passi sunt, ex quibus primum fuisse legimus Vettium Epagatum.

XXVIII. Sub Decio vero imperatore multa bella adversum nomen Christianum exoriuntur, et tanta strages de credentibus fuit, ut nec numerari queant. Babylas episcopus Antiochenus, cum tribus ^c parvulis, id est, Urbano, Prilidano et Epolono; et Sirtus Romanæ Ecclesiæ episcopus, et **23** Laurentius archidiaconus, et Hippolytus, ob Dominici nominis confessionem per martyrium consummati sunt. Valentinianus et Novatianus maximi tunc hæreticorum ^d principes, contra fidem nostram inimico impellente grassantur. Hujus tempore septem viri episcopi ordinati ad prædicandum in Gallias missi sunt, sicut historia passionis sancti martyris Saturnini denarrat ^e. Ait enim : Sub Decio et Grato consulibus, sicut fidei recordatione retinetur, primum ac summum Tolosana civitas sanctum Saturninum habere cœperat sacerdotem. Hi ergo missi sunt : Turonicis, Gatianus ^f episcopus; Arelatensibus, Trophimus episcopus; Narbonæ, Paulus episcopus; Tolosæ, Saturninus episcopus; Parisiacis, Dionysius episcopus; Arvernensis, Stremonius episcopus; Lemovicinis, Martialis est destinatus episcopus. De his vero, beatus Dionysius Parisiorum episcopus, diversis pro Christi nomine affectus pœnis, præsentem vitam gladio imminente finivit; Saturninus vero, jam securus de martyrio, dicit duobus presbyteris suis : Ecce ego jam immolor, et tempus meæ resolutionis instat. Rogo, ut usquedum debitum finem impleam, a vobis penitus non relinquar. Cumque comprehensus ad Capitolium duceretur, relictus ab his solus attrahitur. Igitur ^g cum se ab illis cerneret derelictum,

^a Conqueritur S. Gregorius M. lib. ix, ep. 50, scripta simul et gesta S. Irenæi a se non potuisse reperiri. Scripta, ut plurimum habemus, sed gesta authentica nemo hæctenus protulit. Irenæo martyris titulum tribuit Hieronymus.

^b Illi non post Irenæum, sed ante ipsum simul cum Pothino episcopo passi sunt, quorum nomina ipse Gregorius refert lib. i de Gloria Martyrum, cap. 49.

^c Sic mss. omnes cum edit. Bad.; aliæ cum Bec., *fratribus*. Tres pueros cum Babila interfectos memorant Chrysostomus et alii.

^d Corb., *maxime tunc hæretici, quorum principes, etc.*

^e Acta S. Saturnini ejus in Gallias missionis tempus exhibent : sed nihil habent de cæteris hic recensitis, quorum in Gallias adventum alii aliis temporibus assignant. Gregorius tamen qui eos putavit simul in Gallias accessisse, ex certa epocha quæ in actis sancti Saturnini habetur, cæterorum etiam tempora deduxit.

^f Cod. Regm., *Gazianus*; et sic inferius. Editi cum cod. Reg., *Gatianus*.

^g Quæ sequuntur ex vulgi traditione retulit Gregorius. Nam hæc in Actis sancti Saturnini non habentur.

orasse fertur : Domine Jesu Christe, exaudi me de caelo sancto tuo, ut nunquam hæc Ecclesia de his civibus mereatur habere pontificem in sempiternum. Quod usque nunc in ipsa civitate ita evenisse cognovimus. Hic vero tauri furentis vestigiis alligatus, ac de Capitolio præcipitatus, vitam finivit. Gatianus vero, Trophimus, Stremoniusque, et Paulus, atque Martialis, in summa sanctitate ^h viventes, post acquisitos **24** Ecclesiæ populos, ac fidem Christi per omnia dilatam, felici confessione migrarunt. Et sic tam isti per martyrium, quam hi per confessionem, relinquentes terras, in cœlestibus pariter sunt conjuncti.

XXIX. De ⁱ horum vero discipulis quidam Biturigas civitatem aggressus, Salutare omnium, Christum Dominum populis nuntiavit. Ex his ergo pauci admodum credentes, clerici ordinati, ritum psallendi suscipiunt : et qualiter ecclesiam construant, vel omnipotenti Deo solemniter celebrare debeant, imbuuntur. Sed illis parvam adhuc ædificandi facultatem habentibus, civis cujusdam domum, de qua ecclesiam faciant, expetunt. Senatores vero, vel reliqui meliores loci, fanaticis erant tunc cultibus obligati; qui vero crediderant, ex pauperibus erant, juxta illud Domini, quod Judæis exprobrat, dicens : *Quia meretrices et publicani præcedunt vos in regno Dei* (Matth. xxi, 31). Hi vero non obtenta a quo petierant domo, Leocadium quemdam primum Galliarum senatorem, qui de stirpe Vettii Epagati fuit, quem Lugduno passum pro Christi nomine superius memoravimus ^j, repperunt. Cui cum petitionem suam, et fidem pariter intimassent, ille respondit : Si domus mea, quam apud Bituricam urbem habeo, huic operi digna esset, præstare non abnegarem. Illi autem audientes, pedibus ejus prostrati, oblatis trecentis aureis cum disco argenteo, dicunt eam huic ministerio esse condignam ^k. Tunc ille acceptis de his tribus aureis pro benedictione, clementer indulgens reliqua, cum adhuc esset in errore idololatriæ implicatus, Christia-

tur, quæ videtis inter Acta martyrum sincera, pag. 109, quæ nimis incaute ad annum 245 retuli, quo circiter anno Saturninus in Gallias advenerat, cum non nisi Decio et Grato consulibus, id est anno 251 Tolosæ institutus sit episcopus.

^h Cod. Regm., *in summa religione*.

ⁱ Hoc caput deest in cod. Corb. Porro hunc *Ursinum* appellat Gregorius lib. de Gloria Confess., cap. 80, eumque ibi a discipulis apostolorum ordinatum, et in Gallias destinatum fuisse dicit; quo eodem modo loquitur de ipso Saturnino in lib. de Gloria Mart., cap. 48. Porro *Biturigas* ipsiusmet urbis nomen fuisse, *Bituriges* vero incolas, seu cives illius dictos, patet ex A. ollinaris Sidonii concione pro electione Bituricensis episcopi habita, libro vii, epist. 9, ubi ait *prius Bituriges noveram, quam Biturigas*; quod scilicet Simplicius civem, pro quo perorabat, nosset, antequam Biturigas unquam accessisset.

^j Supra cap. 27.

^k Sic cod. Bec., Reg. et Regm.; cæteri, *esse congruam. Qui acceptis. Codex Turonensis apud Morelium sic habet : Si enim domus mea, ... præstare non abnuerem..... huic mysterio esse congruam. Et observa, hoc caput, quod deest in cod. Corbiensi, in ms. Turonensi haberi.*

mus factus, domum suam fecit ecclesiam. Hæc est A nunc ecclesia apud Biturigas urbem prima, miro opere composita, et primi martyris Stephani reliquiis illustrata *.

25 XXX. Vigesimo septimo loco, Valerianus et Gallienus Romanum imperium sunt adepti, qui gravem contra Christianos persecutionem suo tempore commoverunt. Tunc Romam Cornelius ^b; Cyprianus Carthaginem felici sanguine illustrarunt. Horum tempore et Chrocus ille Alamannorum rex, commoto exercitu, Gallias pervagavit. Hic autem Chrocus multæ arrogantia fertur fuisse: qui cum nonnulla inique gessisset, per consilium, ut aiunt, matris iniquæ, collectam, ut diximus, Alamannorum gentem ^c, universas Gallias pervagatur, cunctasque ædes, quæ antiquitus fabricatæ fuerant, a fundamentis subvertit. Veniens vero Arvernos, delubrum illud, quod Gallica lingua Vasso ^d Galatæ vocant, incendit, diruit, atque subvertit. Miro enim opere factum fuit atque firmatum, cujus paries duplex erat. Ab intus enim de minuto lapide; a foris vero quadris scalptis fabricatum fuit. Habuit enim paries ille crassitudinem pedes triginta. Intrinsicus vero marmore ac musivo variatum erat ^e. Pavimentum quoque ædis marmore stratum, desuper vero plumbo tectum.

XXXI. Juxta ^f hanc urbem Liminius, Antolianusque martyres requiescunt. Ibi Cassus ac Victorinus in dilectione Christi fraterno affectu sociali, per effusionem cruoris proprii, cœlorum regna pariter sunt adepti. Nam refert antiquitas, Victorinum servum fuisse ante dicti templi sacerdotis. Qui dum plerumque vicum, quem Christianorum vocant, ad persequendos Christianos adit, Cassium reperit 26 Christianum: cujus prædicationibus atque miraculis

* Hodieque major ecclesia Biturigum sancto Stephano sacra, paucis in Gallia sacris ædificiis cedit.

^b Cornelius tamen obiit anno 252, sub Decii principatu, et quidem, ut verisimilius est, apud Centumcellas, ubi cum gloria dormitionem accepit, ut legitur in vetustissimo pontificali Bucheriano. Non desunt tamen qui eum Romæ passum asseverent: sed nulla est circa martyrii tempus opinio diversitas. Cyprianus vero anno 258 prope Carthaginem capite plexus est, Valeriano et Gallieno imperatoribus.

^c Bec. et Regm., *collecta... gente*; quæ lectio et si melior, non tamen sincerior. Gregorius quippe, D ut ipse fatetur, sæpius accusandi casum pro ablativo posuit. Quod semel monuisse sufficiat. Chroci irruptionem alii sæculi quinti initio consignant.

^d Cod. Regm., *Vasa*. Hoc nomine Martem deum ab antiquis Gallis designatum fuisse voluit.

^e Quæ sequuntur ad num. seq. desunt in cod. Regm. Hoc ipsum templum Mercurio consecratum fuisse conjicit Alteserra, quod Plinius lib. III, cap. 7 scribat, sua ætate apud Arvernos factum fuisse a Zenodoro ingens Mercurii simulacrum. Hæc sunt verba Plinii: *Verum omnem amplitudinem statuarum ejus generis vicit, ætate nostra Zenodorus, Mercurio facto, in civitate Gallia Arvernis, per annos decem HS cccc manu pretio.*

^f Hoc caput cum quatuor sequentibus deest in Corb. codice.

^g Horum martyrum festa antiqua martyrologia commemorant. Sanctorum Cassii, Victorini, Antho-

liani ac Astrebundii, aliorumque sanctorum, qui in ea urbe coronati fuerunt, passiones a beato Præjecto descriptas fuisse narrat secundus ejusdem Præjecti Vitæ auctor in Sæculo II Benedictino. De his item Gregorius aliis in locis scribit. Sancti Cassii et Victorinus quiescebant in ecclesia sancti Cassii, quæ hodie parochialis est; Antolianus vero in ecclesia sancti Galli, ex libro I de Claromontensibus ecclesiis a Savarone vulgato cap. 9 et 8. Liminius autem ex Gregorio ipso lib. de Gloria Confess., cap. 36, servabatur in ecclesia sancti Venerandi.

XXXII. Irruentibus autem Alamannis in Gallias, sanctus Privatus Gabalitanæ urbis episcopus ^h, in crypta Memmatensis montis, ubi jejuniis orationibusque vacabat, reperitur, populo Gredonensis castri in munitione concluso ⁱ. Sed dum oves suas bonus pastor lupis tradere non consentit, dæmoniis immolare compellitur. Quod spurcum ille tam execrans quam refutans, tandiu fustibus cæditur, quoadusque putaretur exanimis. Sed ex ipsa quassatione, interpositis paucis diebus, spiritum exhalavit. Chrocus vero apud Arelatensem Galliarum urbem comprehensus, diversis affectus suppliciis, gladio verberatus interiit, non immerito pœnas quas sanctis Dei intulerat, luens.

XXXIII. Sub Diocletiano, qui tricesimo tertio loco Romanum rexit imperium, gravis contra Christianos per annos quatuor ^j persecutio exagitata est: ita ut quadam vice in ipso sacratissimo die Paschæ, magni Christianorum populi ob veri Dei cultum interficerentur. Eo tempore, Quirinus Sisciensis ^k Ecclesiæ sacerdos, gloriosum pro Christi nomine martyrium tulit; quem ligato ad collum molari saxo, in fluminis gurgitem sævitia impulit paganorum. Igitur cum cecidisset in 27 gurgitem, diu super aquas divina virtute ferebatur; nec sorbebant aquæ, quem pondus criminis non premebat. Quod factum admirans multitudo populi circumstantis, despecto furore gentilium, ad liberandum properant sacerdotem. Hæc ille cernens, non passus est se a martyrio subtrahi,

liani ac Astrebundii, aliorumque sanctorum, qui in ea urbe coronati fuerunt, passiones a beato Præjecto descriptas fuisse narrat secundus ejusdem Præjecti Vitæ auctor in Sæculo II Benedictino. De his item Gregorius aliis in locis scribit. Sancti Cassii et Victorinus quiescebant in ecclesia sancti Cassii, quæ hodie parochialis est; Antolianus vero in ecclesia sancti Galli, ex libro I de Claromontensibus ecclesiis a Savarone vulgato cap. 9 et 8. Liminius autem ex Gregorio ipso lib. de Gloria Confess., cap. 36, servabatur in ecclesia sancti Venerandi.

^h Ejus festum die 21 Augusti recolitur. Sedes episcopi Gabalitani, quæ olim apud Anderitum erat, Mimatum translata circa sæculum decimum, ibi etiam nunc perseverat.

ⁱ Sic. cod. Regm.; alii cum editis, *populi Gredonensis castri munitione conclusus*. Gredo autem putatur esse vicus ad radices montis situs, vulgo dictus *Greze*. Est tamen in Gabalis vicecomitatus Credonensis, et cod. Regm. cum edit. Badiana habet *Credonensis*.

^j Nullo pacto Diocletiani persecutio ad annos quatuor revocari potest. De hac re vide præfationem nostram in Acta martyrum sincera.

^k Sic recte codd. Bec., Reg. et Regm. Editi mendose, *Sistiensis*. Siscia quippe urbs erat episcopalis in Pannonia superiori, ubi passus est Quirinus, de quo Prudentius hymno 7, de Coronis. Ejus Acta vide inter sincera martyrum, pag. 552, ad annum 309.

sed erectis ad cælum oculis, ait: Jesu Domine, qui gloriosus resides ad dexteram Patris, ne patiaris me ab hoc stadio removeri; sed suscipiens animam meam, conjungere me tuis martyribus in requie sempiterna dignare. His dictis, reddidit spiritum. Cujus corpus a Christianis susceptum venerabiliter sepulturæ mandatum est.

XXXIV. Romanorum tricesimus quartus imperium obtinuit Constantinus, annis triginta regnans feliciter. Hujus imperii anno undecimo, cum post excessum Diocletiani pax reddita fuisset Ecclesiis, beatissimus præsul Martinus apud Sabariam^a Pannoniæ civitatem nascitur, parentibus gentilibus, non tamen infimis. Hic Constantinus anno vicesimo imperii sui, Crispum filium veneno, Faustam conjugem calente balneo interfecit, scilicet quod proditores regni ejus esse voluissent. Hujus tempore venerabile crucis Dominicæ lignum per studium Helenæ matris ejus repertum est, prodente Juda Hebræo, qui post baptismum Quiriacus est vocitatus. Usque hoc tempus historiographus in Chronicis scribit Eusebius. A vicesimo primo enim ejus imperii anno, Hieronymus presbyter addidit, indicans Juvenum presbyterum Evangelia versibus conscripsisse, rogante supradicto imperatore.

XXXV. Sub Constantis autem imperio, Jacobus Nisibenus^b fuit, ad 28^c cujus preces inclinatæ aures divinæ clementiæ, multa pericula a civitate ejus repulerunt. Sed et Maximinus Treverorum episcopus potens in omni sanctitate reperitur.

Nono decimo Constantii^e junioris anno, Antonius monachus transiit, centesimo quinto^d ætatis suæ anno. Beatissimus Hilarius Pictaviensis episcopus, suasu hæreticorum exilio deputatur: ibique libros pro fide catholica scribens, Constantio misit, qui quarto exilii anno eum absolvi jubens, ad propria redire permisit.

XXXVI. Tunc^e jam et lumen nostrum exoritur,

^a Hodie, ut putant, oppidum est Hungariæ, *Szombatel* dictum, alias *Stain am Angern*, in comitatu Castriferrensi. Cluverius tamen existimat Sabariam antiquam olim existitisse, ubi hodie est castrum *Sarwar*, quod Germani *Rothenturn* appellant, tribus leucis infra prædictum oppidum, ad confluentes Sabariæ fluvii in Arrabonem.

^b Aliquot editi mendose, *Niebenus*. Hic quippe est celebris Jacobus episcopus, qui Nisibam Mesopotamiæ urbem a Saporis Persarum regis obsidione liberavit, anno 350. Cæterum nisi ipse Gregorius erraverit, legendum est *Constantii*, pro *Constantis*.

^c Sic cod. Regm. Alii, *Constantini*. Sed mendose; nam quarto sui imperii anno occisus est Constantinus junior. Constantium hic juniorem appellat Gregorius, forte ut ipsum a Constantio Chloro distinguat.

^d Editi cum cod. Regio, anno *centesimo*, sed mendose.

^e Hæc usque ad *Melania vero*, desunt in codice regio.

^f Lis est inter auctores de die et anno, quibus S. Hilarius excessit e vita. De hac re fusius disseritur in ipsius Vita, quæ ejus operibus recens a nostris editis præmittitur, num. 115 et seq. Ejus festivitas libus Januarii in antiquis et recentibus martyrologiis celebratur, qua die et quidem anno 568 eum

A novisque lampadum radiis Gallia perlustratur: hoc est, eo tempore beatissimus Martinus in Gallis prædicare exorsus est, qui Christum Dei Filium per multa miracula verum Deum in populis declarans, gentilium incredulitatem averit. Hic enim sana destruxit, hæresim oppressit, ecclesias ædificavit, et cum aliis multis virtutibus refulgeret, ad consummandum laudis suæ titulum, tres mortuos vitæ restituit. Quarto Valentiniani et Valentis anno, sanctus Hilarius apud Pictavos, plenus sanctitate et fide, multis undique virtutibus editis, migravit ad cælos^f. Nam et ipse legitur mortuos suscitasse.

Melania vero matrona nobilis, et incola urbis Romanæ, Hierosolyma ob devotionem abiit, Urbano filio Romæ relicto. Quæ ita se in cuncta bonitate ac sanctitate omnibus præbuit, ut Thecla vocaretur ab incolis.

XXXVII. Post mortem autem Valentiniani, Valens integri successor imperii, monachos ad militiam cogi jubet, nolentes fustibus præcipit verberari. Posthæc, bellum sævissimum in Thracia Romani gessere: 29 in quo tanta strages fuit, ut Romani, amisso equorum præsidio, pedibus fugerent. Cumque a Gotthis internecione maxima caderentur, et Valens fugeret sagitta sauciatus, parvum tugurium ingressus, imminentijs hostibus, super se incensa casula, optata caruit sepultura. Sicque ultio divina ob sanctorum effusum sanguinem, tandem emissa processit. Iluc usque Hieronymus: ab hoc vero tempore, Orosius presbyter plus scripsit.

XXXVIII. Igitur cum Gratianus imperator destitutam^h cerneret esse rempublicam, Theodosium collegam imperii facit. Hic Theodosius omnem spem suam atque fiduciam in Dei misericordiam ponit. Qui multas gentes non tam gladio, quam vigiliis et oratione compescuit, rempublicam confirmavitⁱ Constantinopolim urbem victor ingressus est.

Maximus vero cum per tyrannidem oppressis Bri-

obiisse verisimilius est. Mortuum infantem ab eo suscitatum refert Fortunatus in ejus Vitæ libro 1, num. 12. De hoc sancto Gregorius item agit in lib. de Gloria Confess., cap. 2. Melaniæ laudes præter Hieronymum fuse prosequuntur alii sancti Patres. Valentis tempore maxime enituit in fovendis et abduendis confessoribus, quos ille persequebatur. Quinque monachorum millia semel per triduum tyranni insidias fugientium pavit. Vide S. Paulini epistolam ad Severum, olim 10, in nova edit. 2). Monet Rosweyodus, in notationibus ad peregrinationem Rufini et Melaniæ, Gregorius hic lapsus esse, qui Melaniæ filium appellavit *Urbanum*, ex loco Chronicæ Hieronymi male intellecto, ubi Hieronymus parvulum Melaniæ filium prætorem *URBANUM*, idest Romanæ urbis, existitisse memorat, quod sic interpretatus est Gregorius quasi *URBANUS* nomen parvuli fuerit.

^g Aliquot codd., *Thracias*. Nonnulli cum editis *Thracas*. Valentis persecutionem ac orthodoxorum præclaras confessiones fuse describunt Gregorius Nyssenus, Sozomenus, Theodoritus et alii passim. Lex contra monachos habetur, l. 26, c. de *Decurionibus*. Obiit die 9 Augusti anno 578, cum paulo amplius quam annos 15 regnasset.

^h Cod. Regm., *destructam*.

ⁱ Cod. Regm., *remque publicam confirmans*.

tannis sumpsisset victoriam, a militibus imperator creatus est. In urbe Treverica sedem instituens ^a, Gratianum imperatorem circumventum dolis interfecit. Ad hunc Maximum beatus Martinus jam episcopus venit. In loco ergo Gratiani, Theodosius ille qui totam spem in Deum posuerat, totum suscipit imperium. Qui deinceps divinis affairibus fretus, Maximum spoliatum imperio interfecit ^b.

XXXIX. Apud Arvernos vero post Stremonium episcopum prædicatoremque, primus episcopus Urbicus fuit, ex senatoribus conversus, uxorem habens, quæ juxta consuetudinem ecclesiasticam, remota a consortio sacerdotis ³⁰ religiose vivebat. Vacabant enim ambo orationi, eleemosynis, atque operibus bonis. Cumque hæc agerent, livor inimici, qui semper est æmulus sanctitati, commovetur in feminam : ^B quam in concupiscentiam viri succendens, novam Evam efficit. Nam succensa mulier a libidine, operta peccati tenebris, pergit ad domum ecclesiæ per tenebras noctis. Cumque obserata omnia reperisset, pulsare fores ecclesiæ domus cæpit, ac voces hujusmodi dare : Quousque sacerdos dormis ? quousque ostia clausa non reseras ? cur conjugem ^c spernis ? cur obduratis auribus Pauli præcepta non audis ? Scripsit enim : *Revertimini ad alterutrum, ne tentet vos Sathanas*. Ecce ego ad te revertor, nec ad extraneum, sed ad proprium vas recurro. Hæc et his similia diu declamanti ^d, tandem sacerdotis tepescit religio. Jubet eam cubiculo intromitti, ususque concubitu ejus discedere jubet. Dehinc tardius ad se reversus, et de perpetrato scelere condolens, acturus pœnitentiam, ^C diœcesis suæ monasterium expetit : ibique cum ge-

^a Idem cod., *sedem sibi constituens*.

^b Hic desinit liber 1 in cod. Regio. Cætera usque ad librum 11 desunt, præter clausulam ; *Explicit liber 1 a principio mundi usque ad transitum sancti Martini, computantur anni 5546*. In cod. vero Corb. omituntur quatuor sequentia capitula, sed habetur ultimum. In Vaticano codice eadem quatuor capita, quæ non habet codex Corbeiensis, desiderantur. Hic porro adnotare liceat quædam alia capita quæ in eodem codice Vaticano desunt in prioribus Gregorii libris, quod, catalogo eorum nondum recepto, ea suis locis assignare fas non fuerit. Itaque præter quatuor capita memorata quæ in libro primo non habentur, desunt in libro 11 capita 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 26 et 39 ; capita vero 1 et 4 non quidem exstant quo loco, sed in fine libri habentur. In libro 11 desunt capita quatuor, scilicet 5, 6, 7, 12. In quinto desunt tredecim, nempe 5, 7, 9, 10, 12, 33, 37, 38, 41, 43, 46, 47, 49. Cætera suis locis annotantur.

^c Bec. et Regm., *cur satellitem spernis... cur obturata*, etc. ; supra cap. 2, *vir satelles* appellatur. Codex Turon. habet etiam *cur satellitem*, etc.

^d Cod. Reg., *declamante, tandem sacerdos tepescit religio usus ; jubetque eam cubiculum introire, post concubitum vero discedere*.

^e Ed. et Bec., *conceptu*, Observandum hic religionis vocem ad exprimendum vitæ sanctioris statum adhibitam. Quod et sæpius Gregorius facit passim.

^f Cod. Reg., *Catabennensi* ; Bad., *Cantobonensi*, vulgo *Chantoin*, ubi existit postea monasterium puellarum, cujus ecclesia dicata fuit sancto Petro, ut habetur in catalogo ecclesiarum Claromontensium a Savarone edito, lib. 1, cap. 26. Huc secesserunt canonici regulares ecclesiæ cathedralis, qui capitulo

mitu ac lacrymis quæ commiserat diluens, ad urbem propriam est reversus ; qui impleto vitæ cursu migravit a sæculo. Nata est enim ab hoc concubitu ^a filia, quæ in religione permansit. Ipse quoque sacerdos cum conjugem et filiam in crypta Cantobennensi ^f, juxta aggerem publicum ^g est sepultus. In cujus loco Legonus ^h episcopus subrogatur.

XL. Quo defuncto, sanctus Hillidius successit, vir eximie sanctitatis ac præclaræ virtutis, qui in tanta sanctitate emicuit, ut fama ejus etiam extraneos ³¹ fines adiret : unde factum est, ut ⁱ imperatoris Treverici filiam expetitus a spiritu immundo curaret, quod in libro illo, quem de ejus Vita conscripsimus, memoravimus. Fuit autem, ut fama refert, valde senex et plenus dierum, plenusque bonis operibus, qui felici consummatione, vitæ hujus perfunctus tramite, migravit ad Christum, sepultusque in crypta, suburbano ^j civitatis illius. Habuit autem et archidiaconum, nomine et merito Justum ^k, qui et cursum vitæ bonis consummans operibus, magistri tumulo sociatur. Jam vero post transitum beati Hillidii confessoris, ad gloriosum ejus sepulcrum tantæ virtutes apparent, ut nec scribi integre queant, nec memoria retineri. Huc sanctus Nepotianus successit.

XLI. Igitur apud Arvernos sanctus Nepotianus quartus ^l habebatur episcopus. A Treveris vero legati in Hispaniam mittebantur : ex quibus Artemius quidam, admirabilis sapientiæ atque pulchritudinis, et prima ætate florens, vi febrium est correptus. Præcedentibus vero aliis, hic apud Arvernos ægrotus relinquitur. Nam eo tempore apud Treveros sponsi erat vinculo nexus. A sancto autem Nepotiano visi-

Claromontensi sæculari toga donato regulam ejurare noluerunt. In eodem tamen libello, cap. 8, sanctus Urbicus sepultus dicitur in ecclesia sancti Galli, sed jam forte loco motus fuerat. Et quidem postea iterum translatus est in ecclesiam sancti Illidii. De Cantobennensi monasterio agitur infra lib. 11, cap. 21. Robertus abbas Cantinobensis memoratur in appendice ad Historiam translationis S. Austremonii apud Labb. tom. II Biblioth. novæ, pag. 506.

^g Editi duo habent, *Publianum*. Aggeris publici nomine designantur viæ publicæ seu militares.

^h An sanctus Linguinus, qui in ecclesia sancti Venerandi sepultus dicitur cap. 10 libri 1 de ecclesiis Claromontens. Hunc potius esse Liminium martyrem putat Savaro, et quidem lib. 11, cap. 18, memoratur ecclesia sancti Leogontii, ubi idem sanctus, quem Gregorii Legonus esse putat Savaro, dicitur quiescere.

ⁱ Sic cod. Regm. et edit. Bad. ; cæteri, *ut ab imperatoris Treverici filia expetitus, ut spiritu*, etc.

^j Ed. Bad. habet *suburbio* ; cod. Regm., *suburbanum*.

^k Memoratur inter sanctos qui in ecclesia S. Illidii quiescebant, lib. 1 de eccles. Claromont., cap. 11, quanquam episcopus mendose in inscriptione dicitur. Nisi forte duo sint Justus, unus archidiaconus, et alter episcopus. Nam et in eodem libro, cap. 14, Justus in ecclesia S. Cyrici quiescere dicitur. V. Sirmond. in ep. 11, lib. 11. Sidonii Justus festum in Illidianis tabulis die 12 Kal. Novembris memoratur. De S. Illidio plura dicemus ad ejus Vitam, quæ est inter Vitas Patrum, cap. 2.

^l Etiam juxta Gregorii calculum Nepotianus quintus est Arvernorum episcopus. De ejus sepulcro vide lib. de Gloria Confess., cap. 37.

tatus, atque oleo sancto perunctus, tribuente Domino redditur sanitati. Qui cum ab eodem sancto verbum prædicationis accepisset, oblitus tam sponsam terrenam, quam facultates proprias, sanctæ copulatur Ecclesiæ, factusque clericus in tanta prælatus est sanctitate, ut beato Nepotiano successor existeret ad regendas gregis Dominici caulas ^a.

XLII. Per idem tempus Injurious quidam de senatoribus Arvernus, cum magnis opibus similem sibi in conjugio puellam expetiit, datoque arrabone, diem constituit nuptiarum. Erat autem uterque unicus patri. Adveniente vero die, celebrata nuptiarum solemnitate, in uno strato ex more locantur. **32** Sed puella graviter contristata, aversa ad parietem, amarissime Œbat. Cui ille: Quid, inquit, turbaris? Indica, quæso, mihi. Illaque silente, adjecit vir: **B** Osæcro te per Jesum Christum Filium Dei, ut mihi quid doleas sapienter exponas. Tunc illa conversa ad eum, ait: Si omnibus diebus vitæ meæ plangam, nunquid tantæ erunt lacrymæ, ut queant abluere tam immensum pectoris mei dolorem. Staueram enim, ut corpusculum meum immaculatum Christo a virili tactu servarem: sed væ mihi, quæ taliter ab eo relicta sum, ut quod optabam perficere non valerem, et quod ab initio ætatis meæ servavi, in hac novissima die, quam videre non debueram, perdidit. Ecce enim relicta ab immortalis Christo, qui mihi dotem promittebat paradisum, mortalis hominis sum sortita consortium, et pro rosas immarcescibilibus, arentium me rosarum non ornat, sed deformat spoliū ^b. Et cum debui super quadrifluo Agni flumine puritatis stolam induere, hæc mihi vestis onus exhibuit, non honorem. Sed quid amplius verba protrahimus? Infelix ego, quæ debui sorte mereri polos, hodie demergor in abyssos. O si mihi hæc futura erant, quare non dies vitæ meæ ipse fuit finis, qui fuit initium! O si ante introissem mortis januam, quam lactis acciperem alimenta! O si mihi dulcium nutricum oscula, in funere fuissent expensa! Horrent enim mihi terrenæ species, quia pro mundi vita transfugas manus suspicio Redemptoris. Nec cerno diademata gemmis insignibus coruscantia, cum illam spineam miror mente coronam. Respuo longe lateque diffusa spatia terræ tuæ, quia amoenitatem concupisco paradisi. Horrent tua solaria ^c, cum Dominum residentem suspicio super astra. Talia cum magno fletu jactanti commotus pietate juvenis ait: Unicos nos nobilissimi Arvernorum ha-

A buere parentes, et ad propagandam generationem **33** conjungere voluerunt, ne recedentibus eis de mundo succederet hæres extraneus. Cui illa: Nihil est mundus, nihil sunt divitiæ, nihil est pompa sæculi hujus, nihil est vita ipsa qua fruimur: sed illa magis vita quærenda est, quæ morte terminante non clauditur, quæ labe ulla non solvitur, nec aliquo occasu finitur, ubi homo in beatitudine æterna permanens, luce non occidente vivit. Et, quod majus est his omnibus, ipsius Domini præsentia, jugi perfruens contemplatione, in angelico translatus statu, indissolubili lætitia gaudet. Ad hæc ille: Dulcissimis, inquit, eloquiis tuis æterna mihi vita tanquam magnum jubar illuxit, et ideo si vis a carnali abstinere concupiscentia, particeps tuæ mentis efficiar. Illa respondit: Difficile est sexum virilem mulieribus ista præstare. Tamen si feceris, ut immaculati permaneamus in sæculo, ego tibi partem tribuam dotis, quam promissam habeo a sponso Domino meo Jesu Christo, cui me et famulam devovi esse et sponsam. Tunc ille armatus crucis vexillo, ait: Faciam quæ hortaris. Et datis inter se dextris, quieverunt. Multos postea in uno strato recumbentes annos, vixerunt cum castitate laudabili. Quod postea in eorum transitu declaratum est. Nam cum impleto certamine, puella migraret ad Christum, peracto vir funeris officio, cum puellam in sepulcrum deponeret, ait: Gratias tibi ago, æterne Domine Deus noster, quia hunc thesaurum sicut a te commendatum accepi, ita immaculatum pietati tuæ restituo. Ad hæc illa subridens: Quid, inquit, loqueris quod non interrogaris? **C** Illamque sepultam ipse non post multum insequitur. **34** Porro cum utriusque sepulcrum e diversis parietibus collocatum fuisset, miraculi novitas quæ eorum castitatem manifestaret, apparuit. Nam factis manibus cum ad locum populi accederent, invenerunt sepulcra pariter, quæ longe inter se distantia reliquerant scilicet ut quos tenet socios cælum, sepulcorum hic corporum non separet monumentum. Hos usque hodie, Duos Amantes vocitare loci incolæ voluerunt. Meminimusque de his in libro Miraculorum ^d.

XLIII. Arcadii vero et Honorii secundo imperii anno ^e, sanctus Martinus Turonorum episcopus, plenus virtutibus et sanctitate, præbens infirmis multa beneficia, octogesimo et primo ætatis suæ anno, episcopatus autem vigesimo sexto apud Condatensem diocesis suæ vicum ^f excedens a sæculo

^a Ecclesia sancti Artemii memoratur in libello de ecclesiis Claromont., cap. 29, quam destructam et violatam, et arcam lapideam quæ olim beati viri ossa continebat, prætereuntem pedibus conculcatam luget Savaro in notis ad hunc librum. Eius festum colitur die 24 Januarii.

^b Regn., non ornant, sed deformant sponsalia... super quadrifluo amnis margine.

^c Bign., etc., solatia; rectius, solaria, id est superiores ædium partes.

^d In libro de Gloria Confess. cap. 32. Porro hi Duo Amantes in ecclesia sancti Illidii sepulti fuerunt, et puellæ nomen, quod hic non exprimitur, colligimus ex lib. I de ecclesiis Claromont., ubi

cap. 11, in ecclesia Illidiana S. Injurious et Scholastica in corpore quiescere dicuntur. Quippe cum Gregorius Injuriousum alterum e duobus hic appellet, dubium non est quin Scholastica fuërit, quæ ei nupti tradita fuerat.

^e Clarom. in quo, ut et in aliis plurimis codicibus hoc caput legitur sub sermonis Gregorii Turon. titulo, habet, Arcadio et Honorio imperantibus sanctus, etc. Sic et cod. Corb. annorum 900, ubi habetur sub titulo Epistolæ de transitu S. Martini.

^f Vulgo dicitur Candes: situs est in confinio Turonum et Andegavorum ad Vigenne et Ligeris confluentes, unde nomen trahit. Veteres enim Galli Condatum appellabant duorum fluminum confluxum.

felicitate migravit ad Christum. Transit autem media nocte, quæ Dominica habebatur, Attico Cæsarioque consulibus. Multi enim in ejus transitu psallentium audierunt in cælo, quod in libro virtutum ejus primo (Cap. 4 et 5) plenius exposuimus. Nam cum primitus sanetus Dei apud Condanensem, ut diximus, vicum ægrotare cœpisset, Pictavi populi ad ejus transitum sicut Turonici convenerunt. Quo migrante, grandis altercatio in utrumque surrexit populum. Dicebant enim Pictavi: Noster est monachus; nobis abba exstitit; nos requirimus commendatum. Sufficiat vobis, quod cum esset in mundo episcopus, usi estis ejus colloquio, participastis convivio, firmati fuistis benedictionibus, insuper et virtutibus jocundati. Sufficiant ergo vobis ista omnia: nobis liceat auferre vel cadaver exanimum. Ad hæc Turonici respondebant: Si virtutum nobis facta sufficere dicitis, scitote quia vobiscum positus, amplius est quam hic operatus. Nam, ut prætermittamus plurima, vobis suscitavit duos mortuos, nobis unum; et, ut ipse sæpe dicebat, major ei virtus ante episcopatum fuit, quam post episcopatum. Ergo necesse est, ut quod nobiscum non implevit vivens, expleat vel defunctus. Vobis est enim ablatus, nobis a Deo donatus. Verum si mos antiquitus institutus servatur, in urbe qua ordinatus est, habebit Deo jubente sepulcrum. Certe si pro monasterii privilegio cupitis vindicare, scitote quia primum ei monasterium cum Mediolanensibus fuit. His ergo litigantibus, sole ruente nox clauditur, corpusque

Sic cod. Corb. et Germ.; alii, *Cæsario*; nonnulli, *Cæsareo*. Quibus consulibus vulgaris æræ annus 397 designatur, quem Martino extremum fuisse putat et probat Cointius tomo I Annal. eccles. Franc. ad annum 498. Scaliger lib. vi de Emendatione temporum contendit eum anno 395 obiisse. Alii alium annum assignant, ut videre est apud V. Cl. Jos. Antelmium in singulari de hac re dissertatione. Et quidem cum nec Severus Sulpicius, nec Gregorius ipse, in designandis characteribus chronologicis sibi constant. suum quisque calculum præferentes, in diversas opiniones abiere. Nobis satis sit Gregorii textum, ut in mss. et editis habetur, repræsentare, liberam eligendi unicuique relinquendo facultatem.

^b Sic Corb.; alii addunt *voces*. At Gregorius et alii ejus ævi auctores *psallentium* substantive usurpant.

^c Martinum in monasterio prope Pictavos vitam monachi duxisse refert Severus Sulpicius in ipsius Vita. Hunc locum Locociacum dictum, vulgo *Ligu-gé*, miraculis celebrem inquit Gregorius, ut ipse refert lib. iv de Mirac. S. Mart., cap. 30; ibique tunc vigeat adhuc monasticus ordo sub abbatis re-

gimine; sed postea locus in prioratum redactus, tandem patribus Societatis Jesu cecit.

^d Id ipsum testatur Severus Sulpicius in dialogo 2 de ejusdem sancti virtutibus.

^e Sic Clarom., Corb. duo, Germ. et Vinc. Alii vero, *monasterio privilegium*.

^f Alias, *Vigenna*; nonnulli, *Vincenna*, *la Viane*, vel *la Vignanne*, vulgo *la Vienne* dicitur. Oritur in Lemovicibus, quorum, sicut et Pictorum, aliquot oppida alluit; denique prope ipsum Condatum in Ligerim devolvitur.

^g Aliquot mss. et editi, *Lidorius*. Plures Galianum inter ac Martinum admittendos esse episcopos innuit Sulpicius Severus in libro de Vita S. Martini, cap. 8, ubi agens de altari cujusdam pseudomartyris, quod Martinus evertit, illud a superioribus episcopis constitutum fuisse dicit. Quod cum sancto Galiano primo episcopo imputare nefas sit, alii præter S. Litorium intermedii videntur admittendi.

^h Scaliger lib. vi de emend. temporum hic et in sine lib. iv et vi, legendum esse censet 362; quo numero additi anni 33 Christi vitæ, efficitur annus 395.

A Passione ergo Domini, usque transitum sancti Martini, anni 412 computantur.

Explicitus est liber primus, continens annos 5546, qui computantur a principio mundi usque ad transitum sancti Martini episcopi

gimine; sed postea locus in prioratum redactus, tandem patribus Societatis Jesu cecit.

^d Id ipsum testatur Severus Sulpicius in dialogo 2 de ejusdem sancti virtutibus.

^e Sic Clarom., Corb. duo, Germ. et Vinc. Alii vero, *monasterio privilegium*.

^f Alias, *Vigenna*; nonnulli, *Vincenna*, *la Viane*, vel *la Vignanne*, vulgo *la Vienne* dicitur. Oritur in Lemovicibus, quorum, sicut et Pictorum, aliquot oppida alluit; denique prope ipsum Condatum in Ligerim devolvitur.

^g Aliquot mss. et editi, *Lidorius*. Plures Galianum inter ac Martinum admittendos esse episcopos innuit Sulpicius Severus in libro de Vita S. Martini, cap. 8, ubi agens de altari cujusdam pseudomartyris, quod Martinus evertit, illud a superioribus episcopis constitutum fuisse dicit. Quod cum sancto Galiano primo episcopo imputare nefas sit, alii præter S. Litorium intermedii videntur admittendi.

^h Scaliger lib. vi de emend. temporum hic et in sine lib. iv et vi, legendum esse censet 362; quo numero additi anni 33 Christi vitæ, efficitur annus 395.

37-38 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- I. De episcopatu Briccii.
- II. De Vandalis et persecutione Christianorum sub ipsis.
- III. De Cyrola hæreticorum episcopo, et de sanctis Martyribus.
- IV. De persecutione sub Athanarico agitata.
- V. De Aravatio episcopo et Chunis.
- VI. De basilica sancti Stephani apud Mettensem urbem.
- VII. De uxore Aetii. De Attila.
- VIII. Quid de Aetio historiographi scripserunt.
- IX. Quid de Francis iidem dicant.

- X. Quid de simulacris gentium prophetæ Domini scribant.
- XI. De Avito imperatore.
- XII. De Childerico rege et Egidio.
- XIII. De episcopatu Venerandi ac Rustici Arvernensis.
- XIV. De episcopatu Eustochii Turonici atque Perpetui; et de basilica sancti Martini.
- XV. De basilica sancti Symphoriani.
- XVI. De Namatio episcopo, et ecclesia Arverna.
- XVII. De conjugate ejus, et basilica sancti Stephani.

XVIII. Quod Childericus Aurelianus, et Andegavis venit Adouacrius.
 XIX. Bellum inter Saxones ac Romanos.
 XX. De Victorio duce.
 XXI. De Eparchio episcopo.
 XXII. De Sidonio episcopo.
 XXIII. De sanctitate Sidonii episcopi, et de injuriis ultione divina moderatis.
 XXIV. De fame Burgundiæ, et Ecditio.
 XXV. De Euvarege persecutore.
 XXVI. De obitu sancti Perpetui, et episcopatu Volusiani ac Veri.
 XXVII. Quod Chlodovechus regnum accepit.
 XXVIII. Quod Chlodovechus Chrothechildem accepit.
 XXIX. De primo eorum filio baptizato et in albis de-

functo.
 XXX. Bellum contra Alamannos.
 XXXI. De baptismo Chlodovechi.
 XXXII. Bellum contra Gundebadum.
 XXXIII. De interitu Godegiseli.
 XXXIV. Quod Gundebadus converti voluerit.
 XXXV. Quod Chlodovechus et Alaricus se viderunt.
 XXXVI. De Quintiano episcopo.
 XXXVII. Bellum contra Alaricum.
 XXXVIII. De Patriciatu Chlodovechi regis.
 XXXIX. De Licimio episcopo.
 XL. De interitu Sigiberti senioris et filii ejus.
 XLI. De interitu Charurici et filii ejus.
 XLII. De interitu Ragnacarii et fratrum ejus.
 XLIII. De obitu Chlodovechi.

LIBER SECUNDUS.

Prologus.

39 Prosequentes ordinem temporum, miste confuseque tam virtutes sanctorum, quam strages gentium memoramus. Non enim irrationabiliter accipio, si felicem beatorum vitam inter miserorum memoremus excidia, cum id non facilitas scriptoris, sed temporum series præstet. Nam sollicitus lector, si inquirat strenue, inveniet inter illas regum Israeliticorum historias, sub Samuel justo Phineem interisse sacrilegum: ac sub David, quem Fortem manum dicunt, Goliath allophylum corruisse. Meminerit etiam sub Helix eximii vatis tempore, qui pluvias cum voluit abstulit, et cum libuit arenibus terris infudit; qui viduæ paupertatem oratione locupletavit; quantæ populorum strages **40** fuere, quantæ fames, vel quæ siccitas miseram oppresserit humum. Quæ

* Sic Corb.; alii, *Fortem manu*.

† Sic cod. Casin.; alii, *jubentæ*.

Deest hoc caput in Corb. et Reg. Porro nonnulli hujus temporis eruditi viri, quibus non placet hæc Gregorii narratio, eum in hoc falsum fuisse putant, quod Brictionem, de quo Sulpicius in fine Dialog. 3 scripsit, cum Briccio sancti Martini confuderit, quos tamen diversos omnino fuisse volunt: primo, quod neque Sulpicius, neque Fortunatus, qui Brictionis etiam meminuit, eum Martino successisse dixerint; 2° quod verisimile non sit hominem adeo facinorosum, qualis Briccio ab illis auctoribus describitur, tanto viro in episcopatu successisse; 3° quod, si Briccio Martino successisset, Sulpicius qui eo Turonis sedente Dialogos scripsit, tanta ejus facinora, aut saltem nomen reticuisset. Denique quod Sulpicius et Fortunatus Brictionem nominaverint, Martini vero successor Briccius etiam ab ipso Gregorio appellatus fuerit. Quin et alii volunt totum hoc caput Gregorii Historiæ ab aliquo interpolatore fuisse adjectum: cum in codd. vetustissimis, Corbeiensi scilicet et Bellovacensi, non habeatur, et in eo proferantur multa, quæ non satis sibi constant, ut a Gregorio scripta dici possint, videlicet hominem vanum Martino successisse, eumque annos saltem septuaginta natum adulterii crimine impetitum; Romæ, ut suam causam tueretur, annos septem commoratum. His addunt pontificis Romani, qui tamen Gregorio probe notus erat, nomen suppressum; nullam denique horum factorum alias memoriam haberi, aliaque id genus, quæ a Cl. V. Josepho Antelmio in epistola ad R. P. Ant. Pagium Parisiis edita anno 1693 proferuntur.

Verum his omnibus opponi potest antiqua et constantis Ecclesiæ Turonensis traditio, quæ Briccium suum, qualis a Gregorio repræsentatur, semper ve-

sub Ezechix tempore, cui Deus ad vitam quindecim annos auxit, Hierosolyma mala pertulerit. Sed et sub Elisæo propheta, qui mortuos vitæ restituit, et alia in populis miracula multa fecit, quantæ interneciones, quæ miseriam ipsum Israeliticum populum oppresserunt. Sic et Eusebius, Severus, Hieronymusque in Chronicis, atque Orosius, et bella regum, et virtutes martyrum pariter texerunt. Ita et nos idcirco sic scripsimus, quo facilius sæculorum ordo, vel annorum ratio usque ad nostra tempora tota reperiat. Venientes ergo per ante dictorum auctorum Historias, ea quæ in posterum acta sunt, Domino adjuvante, disseremus.

I. Igitur post excessum beati **41** Martini Turonicæ civitatis episcopi, summi et incomparabilis

nerata est, et etiam nunc cultu publico colit. Quæ autem objiciuntur adversus hanc traditionem, non fortasse tanti videbuntur, quæ hanc omnino possint elevare. Quid enim mirum si Briccius, vir alias dotibus bonis non plane destitutus, cujus crimina occultaverat sanctus Martinus, quem et ipse a teneris in monasterio suo educatum, presbyterum creaverat, ipsi in successorem suffectus fuerit? Sulpicius vero ejus in sanctum virum convicia retulit, sed eo ipso tempore, quo ea Briccius a suis vexatus palam confitebatur, juste, ut refert ipse Gregorius, sibi calamitates contigisse dicens, quod ipse sæpius sanctum virum calumniis impetiisset. Nihil porro obest levis illa nominum diversitas, cum martyrologia, et am vetustissima, ut in plerisque observavimus, aliquando *Briccium*, aliquando *Briccionem*, hunc beatum virum appellent. Quæ autem de Fortunato dicuntur, nihil objectionem roborant, cum certum sit ea solummodo ab eo versibus expressa fuisse, quæ Sulpicius soluta oratione dixerat. Quæ vero ad historiam hanc Gregorio abjudicandam proferuntur, multo minoris sunt momenti. Nam abest quidem a codice Corbeiensi, sed in isto codice multa alia desiderantur, quæ tamen a Gregorio scripta fuisse aliunde certum est, ut suo loco probamus. Ex codice autem Bellovacensi nihil erui potest, cum avulsis ab eo aliquot foliis, a capituli tertii fine folium primum quod superest incipiat. Cæterum hæc historia in aliis, etiam vetustis et bonæ notæ, codicibus habetur, tam in ipsa Historia Gregorii, quam in aliis codd. sub titulo Vitæ sancti Briccii, et quidem sub ipsius Gregorii nomine. Quod vero homo vanus in episcopatum evehctus, vel septuagenarius adulterii crimine impetitus fuerit, aut Romæ pro causa tuenda, seu pro quavis alia ratione toto septennio fuerit moratus; denique quod pontificis

viri, de ~~omni~~ virtutibus, magna apud nos volumina retinentur, Briccius ad episcopatum succedit. At vero Briccius iste, cum esset primævæ ætatis juvenis, sancto adhuc Martino viventi in corpore multas tendebat insidias, pro eo quod ab eodem plerumque, cur faciles ^a res sequeretur, arguebatur. Quadam autem die, dum quidam infirmus medicinam a beato Martino expeteret, Briccium adhuc diaconum in platea convenit; cui simpliciter ait: Ecce ego præstolor beatum virum, et nescio ubi sit, vel quid operis agat? Cui Briccius: Si, inquit, delirum illum quæris, prospice eminus: ecce cælum solito ^b sicut amens respicit. Cumque pauper ille, occursu ^c reddito, quod petierat impetrasset, Briccium diaconum vir beatus alloquitur: En ego, Bricci, delirus tibi videor? Cumque ille confusus hæc audiens, dixisse se denegaret, ait vir sanctus: Nonne aures meæ ad os tuum erant, cum hæc eminus loquebaris? Amen dico tibi, quia obtinui apud Deum, ut post meum transitum ad pontificatus ^d honorem accedas: sed noveris te in episcopatu multa adversa passurum. Briccius hæc audiens irridebat, dicens: Nonne verum dixi, istum delira verba proferre? Sed et presbyterii honore præditus, sæpius beatum virum conviciis lacessivit. Adeptus ergo, consentientibus civibus, pontificatus officium, orationi vacabat. Quia quamquam esset superbus et vanus, castus tamen habebatur corpore. Tricesimo tertio ^d vero ordinationis ejus anno, oritur contra eum lamentabilis causa pro crimine. Nam mulier, ad quam cubicularii ejus vestimenta deferre solebant ad abluendum, quæ sub specie religionis erat veste mutata ^e, concepit et peperit. Qua de re surrexit omnis populus Turonorum in iram, et totum crimen super episcopum referunt,

nomen a Gregorio suppressum fuerit, aliaque ejusmodi argumenta, non adeo sunt valida, ut traditionem hactenus inconcussam evellere possint; cum nec desint, etiam istis temporibus, exempla, quæ Gregorii narratio approbari possit. Et quidem Lozinus papa epist. 4 Aurelio, etc., Afris episcopis, testatur Briccium Turonicæ civitatis episcopum falso accusatum fuisse a Lazaro. Qui Lazarus, uti idem papa refert epist. 6, damnatus fuit in conc. Taurinensi, quod Briccii innocentiis episcopi vitam falsis objectionibus appetisset.

^a Latinius legendum putat *futiles*. Regm., Germ. et Clar., *cor facile*. Sed retinenda prima lectio. Eodem quippe sensu hanc vocem *faciles* usurpat Gregorius lib. II Mirac. S. Martini, cap. 1, et alibi passim.

^b Sic Regm. cum editis 2; alii. *solite*, unde Latinius *solicite* reponendum conjicit.

^c Regm., *curso*.

^d Clar., Germ. et Regm., *Tricesimo vero*.

^e Nota vestium mutationem ab iis qui religiososam vitam agebant, quod et frequenter apud Gregor. occurrit; sed semel annotasse sufficiat. Vide Conc. Arelat. II, can. 23.

^f Regm., *Non Deus sinat nos manus tuas indignas osculando pollui diutius*. Vetus est et plane laude digna consuetudo manus Episcoporum osculandi, quod per earum impositionem tradatur Spiritus sanctus. Hanc videre est in Vita S. Ambrosii per Paulinum, in Vita S. Fulgentii per Ferrandum, etc. Id etiam reges honori ducebant, ut testatur Gerbertus, seu quivis alius antiquus auctor sub sancti Ambrosii nomine, in libro de *Dianitate sacerdotum*. cap. 2. *Cum videas re-*

volentes eum unanimiter lapidare. Dicebant enim: Diu pietas sancti tuam celavit luxuriam: nec ^f Deus nos diutius sinit manus tuas indignas osculando pollui. Illo quoque econtrario viriliter hæc negante: Afferte, inquit, infantem ad me. Cumque oblatum fuisset infans, triginta dies ab ortu habens, ait ad ⁴³ eum Briccius episcopus: Adjuro te per Jesum Christum Filium Dei omnipotentis, ut si ego te generavi, coram cunctis edicas. Et ille: Non es, inquit, tu pater meus. Populis autem rogantibus, ut quis esset pater interrogaret, ait sacerdos: Non est hoc meum. Quod ad me pertinuit, sollicitus fui: vobis si aliquid suppetit, per vos quærite. Tunc illi magicis hæc artibus facta asseverantes, insurgunt contra eum in una conspiratione. Et trahentes eum dicebant: Non diutius nobis falso pastoris nomine dominaberis. Ille autem ad satisfaciendum adhuc populo, prunas ardentem in byrrum ^g suum posuit: et ad se stringens, usque ad sepulcrum beati Martini una cum populorum turbis accedit: projectisque ante sepulcrum prunis, vestimentum ejus inustum apparuit. Illo quoque sic prosequente: Sicut istud vestimentum ab his ignibus videtis illæsum, ita et corpus meum a tactu mulierisque coitu est impollutum. Illis vero non credentibus, sed contradicentibus, trahitur, calumniatur, ejicitur ^h, ut sermo sancti adimpleretur Noveris te in episcopatu multa adversa passurum. Hoc enim ejecto, Justinianum in episcopatu constituunt. Denique Briccius Romanæ urbis papam expetit, flens et ejulans, atque dicens: Merito hæc patior, quia peccavi in sanctum Dei, et eum delirum et amentem sæpe vocavi; cujus videns virtutes, non credidi. Post cujus abscessum, aiunt Turonici sacerdoti suo: Vade post eum ⁱ, et exerce negotium

gum colla et principum submitti genibus sacerdotum, et exosculata eorum dextera orationibus eorum se credant communiri, etc.

^g Byrri nomine ~~vestis~~ designatur in Actis S. Cypriani, ad quæ plura observavimus in Actis martyrum sinceris, p. 218. His adde locum ex lib. II Vitæ S. Odonis Sec. v Bened., ubi num. 5 dicitur ille sanctus per birri, quo more cappæ tegebatur, *simbriam* apprehensus

^h Germ., *calumniatus ejicitur*.

ⁱ Cod. Turonensis apud Morelium habet, *Vade post eum, et exere negotium tuum; quia si eum persecutus non fueris, a nostro omnium contemptu humiliaberis*. Hinc porro colligere licet hoc de S. Briccio caput in ms. Turonensi exstitisse. Si vero ejus Historia exemplis approbata sit necesse, quod suo loco facere non licuit, quippe cum jam notæ nimium crevissent, proferimus primo Victoris II pont. Romani exemplum, ex Papirii Massoni libro IV de Vitæ pontificum, ubi narrat Victorem, qui Leoni IX suo decessori molestias intulerat, solitum fuisse cum ei aliquid adversi contingeret dicere, *quod fecit Saulus hoc patitur Paulus*. Infantuli vero, qui ad calumnias ab innocentibus avertendas divino nutu locuti sunt, passim occurrunt in Historia ecclesiastica, ex quorum numero unum aut alterum exemplum proferre sufficiat. S. Broon episcopus, beati Patricii discipulus, a simili calumnia vindicatus est, jubente Brigida infantula, ut patrem suum declararet, in Vita S. Brigidæ apud Surium et Bollandum, die 1 Februarii. S. Sergius papa Romanus simili miraculo innocens declaratus fuit, agente sancto Adhelelmo,

tuum, quia si eum persecutus non fueris, ad nostrum omnium contemptum humiliaberis. Justinianus vero egressus a Turonis, Vercellas Italix civitatem aggressus, iudicio Dei percussus, obiit peregrinus. Turonici ejus obitum audientes et in sua malitia perdurantes, Armentium in ejus loco constituunt. At Briccius episcopus Romam veniens, cuncta quæ pertulerat papæ refert. Qui ad sedem apostolicam residens, plerumque Missarum solemniam celebrans, inibi quidquid in sanctum Dei deliquerat, **44** defendendo diluit. Septimo igitur regressus anno a Roma, cum auctoritate papæ illius, Turonos redire disponit: et veniens ad vicum, cujus nomen est Laudiacum ^a, sexto ab urbe milliario, mansionem accepit. Armenius vero febre corripitur, et media nocte spiritum exhalavit. Quod protinus Briccio episcopo per visum revelatum est, qui ait suis: Surgite velociter, ut ad tumulandum fratrem nostrum Turonicum pontificem occurramus. Cumque illi venientes portam civitatis ingrederentur, ecce istum per aliam portam mortuum efferebant. Quo sepulto, Briccius in cathedram suam regressus est, septem postea feliciter vivens annos. Cui post quadragesimum septimum episcopatus annum defuncto sanctus Eustochius successit, magnificæ sanctitatis vir ^b.

^I. Posthæc • Vandali a loco suo digressi, cum Gunderico rege in Gallias ruunt. Quibus valde vastatis, Hispanias appetunt. Hos secuti Suevi, id est, Alamanni, Galliciam apprehendunt. Nec multo post scandalum inter utrumque oritur populum, quoniam propinqui sibi erant. Cumque ad bellum armati procederent, ac jamjamque in conflictu parati essent, ait Alamannorum rex: Quousque bellum super cunctum populum commovetur? Ne pereant, quæso, populi utriusque phalangæ: sed procedant duo de nostris in campum cum armis bellicis, et ipsi inter se confligent. Tunc ille, cujus puer vicerit, regionem sine certamine obtinebit. Ad hæc cunctus consensus populus, ne universa multitudo in ore gladii rueret. His enim diebus Gundericus rex obierat, in cujus loco Trasamundus ^d obtinuerat regnum. Confligentibus vero pueris, pars Vandalorum victa succubuit; interfectoque puero, placitum egrediendi Trasamundus

postea Schireburnensi episcopo, ut in ejus Vita narratur, apud eosdem auctores die 25 Maii, et inter Acta SS. Ord. Benedictini Sæc. III. Denique Daniel senex monachus publica infantis 25 dierum declaratione, a suspitione adulterii liberatus est, in Prato Spirituali, cap. 114. Eorum vero qui ignem ad suam castitatem approbandum illæsi contractaverunt, frequentiora sunt apud auctores exempla, quam ut hic adduci debeant in testimonium

^a Is ipse locus infra lib. x, cap. 31, appellatur, *Mons-laudiacus*, vulgo dicitur *Mont-loys*. Regni. habet *Claudiacum*.

^b De utroque iterum lib. x, cap. 31.

^c Reg. incipit absolute, *Vandali*.

^d Sic semper Corb. Reg. vero, Bec. et Regm., cum aliquot editis, *Transimundus*; alii, *Trasimundus*. Porro hæc non sub Trasamundo, sed sub Genserico contigerunt, uti diximus in Historia persecutionis Vandalicæ, ubi gentis hujus in Gallias primum, tum in Hispanias et Africam irruptiones descripsimus.

A spondit, ut scilicet, præparatis itineris necessariis, se a finibus Hispaniæ removeret.

Per idem vero tempus persecutionem in Christianos Trasamundus exercuit, ac totam Hispaniam, ut ad perfidiam **45** Arianae sectæ consentiret, tormentis ac diversis mortibus impellebat. Unde factum est, ut puella quædam religiosa, prædives opibus, ac secundum sæculi dignitatem nobilitate senatoria florens, et, quod his omnibus est nobilius, fide catholica pollens, Deoque omnipotenti irreprehensibiliter serviens, ad hanc quæstionem adduceretur. Cumque regis fuisset oblata conspectibus, cœpit eam primum ad rebaptizandum blandis sermonibus illicere. Quæ cum venenosum ejus jaculum fidei parma propelleret, præcepit rex facultates ejus auferri, quæ jam mente possidebat regna paradisi; deinde supplicis applicatam, sine spe præsentis vitæ torqueri. Quid plura? Post multas quæstiones, post ablatos terrenarum divitiarum thesauros, cum ad hoc frangi non posset, ut beatam scinderet Trinitatem, ad rebaptizandum invita deducitur. Cumque in illud cœnosum lavacrum vi cogere-
retur immergi, ac proclamaret: Patrem cum Filio, ac Spiritum sanctum unius credo esse substantiæ essentialis; digno aquas unguine cunctas infecit, id est fluxu ventris aspergit. Exhinc ad legitimam deducta quæstionem, post equuleos, post flammam et ungulas, Christo Domino capitis decisione dicatur •. Posthæc prosequentibus Alamannis usque ad Traductam ^f, transito mari Vandali per totam Africam ac Mauritaniam sunt dispersi.

^C III. Sed quoniam eorum tempore persecutio in Christianos invaluit, sicut superius mentio facta est, videtur et aliqua ex his quæ circa Dei Ecclesias intulerunt, vel quemadmodum de regno expulsi sint, memorare. Defuncto igitur Trasamundo, post scelera quæ in sanctis Dei exercuit, Hunericus ^g mente crudelior Africanum occupat regnum, atque ex electione Vandalorum ipsis præponitur. Cujus sub tempore quanti Christianorum populi pro ipso Christi sacratissimo nomine cæsi sint, ab hominibus non potest comprehendi. Testis est tamen Africa quæ misit, et Christi dextera, quæ gemmis immarcescibilibus **46** coronavit. Legimus tamen auctoritatem ipsorum

^D ^e Hanc Hispani appetant Vincentiam, quam Cauriæ in Lusitania passam volunt: de hac egimus in libro laudato de persecutione Vandalica, cap. 2.

^f Plinius libro v historiæ naturalis, cap. 4, inter alia nomina, quæ olim Tingitanæ, etiam nunc celebri Africæ urbi, vulgo *Tanger*, data fuisse commemorat, ait eam a *Claudio Casare*, cum coloniam faceret, appellatam fuisse *Juliam Traductam*. Juliam Traductam in altera ripa, id est in Hispanico maris litore, sitam fuisse alii contendunt, et auctorum testimoniis probant: et quidem Gregorius noster Traductam in Hispania videtur locare. Traductam in utraque ripa unam existitisse censet Harduinus: quo pacto hæc auctorum contrarietas facile conciliatur. Vide quæ de hæc re ipse dixit in notis et emendata ad hunc Plinii locum.

^g Editi, *Hunericus*. Is Genserico patri suo successit: huic Guntabundus, et Guntabundo Trasamundus.

martyrum passiones, ex quibus quædam replicanda sunt, ut ad ea quæ spondimus veniamus. Igitur Cyrola falso vocatus episcopus, hæreticorum tunc maximus habebatur assertor. Cumque ad persequendum Christianos rex per diversa transmitteret, sanctum Eugenium episcopum, virum inenarrabili sanctitate, qui tunc ferebatur magnæ prudentiæ esse, in suburbano civitatis suæ reperit persecutor : quem ita violenter rapuit, ut nec ad hortandum gregem Christicum a abire permetteret. Ille vero cum se videret abduci, epistolam civibus pro custodienda fide catholica hoc modo transmisit ^b :

« Dilectissimis et in Christi amore dulcissimis filiis et filiabus Ecclesiæ mihi a Deo commissæ c, Eugenius episcopus.

« Regalis emanavit auctoritas, et pro exercenda fide catholica, edicto nos a Carthagine d venire præcepit. Et ideo ne abiens a vobis Ecclesiam Dei in ambiguo, hoc est in suspensio, dimitterem, aut oves Christi non verus pastor silentio relinquerem, necessarium duxi has pro me vicarias vestræ dirigere sanctitati : in quibus non sine lacrymis peto, hortor, moneo, et satis abundeque obtestor per Dei majestatem, et per tremendum judicii diem, atque adventum Christi terribilem claritatem, ut fixius teneatis catholicam fidem, asserentes Filium Patri esse æqualem, et Spiritum sanctum eandem habere cum Patre et Filio deitatem e. Servate itaque unici baptismatis gratiam, custodientes chrismatis unctionem f. Nemo post aquam revertatur ad aquam, renatus ex aqua. Nutu enim Dei sal ex aqua conficitur ; sed si in aquam redactum fuerit, omnis species ejus festim evacuatur. Unde non immerito Dominus in Evangelio ait : Si sal infatuatum fuerit, in quo salietur (Matth. v, 13)? Et utique hoc est infatuari, velle secundo condiri, cum semel factum sufficiat. Non audistis Christum dicentem : Qui semel lotus est, non habet necessitatem 47 iterum lavandi (Joan. XIII, 10)? Ideoque, fratres, et filii, filiaquæ meæ in Domino, non vos contristet absentia mea, quia si catholice disciplinæ adhæreatis, ego vos nec longinquitate aliqua obliviscar, nec morte a vobis divellar g. Scitote quia quocumque me fecerint dividi agones, mecum est palma . si ad exilium abiero, beati Joannis evangelistæ exemplum habeo ; si ad mortis exitium, Vivere mihi Christus est, et mori lucrum (Philipp. I, 21). Si rediero, fratres, implebit Deus desiderium vestrum. Attamen sufficit modo, quod vobis non tacei : monui, instruxi, quomodo potui ; ideoque immunis sum a sanguine omnium pereuntium ; et scio quia adversus eos legentur litteræ istæ ante tribunal Christi, cum venerit reddere unicuique secundum opera sua. Si reversus fuero, fratres, videbo vos in hac vita : si

^a Sic mss., at editi cum Bec. habent *Christi ullum.*

^b Deest epistola integra in Corb., sed quæ tamen sponte omissa fuit, cum habeat, *epistolam... hoc modo transmisit.*

^c Ms. 1, *commissis.*

^d Regm., *Carthaginem*, et infra, post *vicarias*, addit, *litteras.*

^e Idem et Bec., *asserentes Patrem et Spiritum san-*

non reversus fuero, videbo vos in futura. Dico tamen vobis, Valete. orate pro nobis, et jejunate : quia jejunium et eleemosyna semper Dominum ad misericordiam deflexerunt. Mementote esse scriptum in Evangelio : Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere : timete autem eum, qui postquam occiderit corpus, habet potestatem et animam et corpus perdere et mittere in gehennam (Matth. x, 2). »

Ductus itaque sanctus Eugenius ad regem, cum illo Arianorum episcopo pro fide catholica decertavit. Cumque eum de sanctæ Trinitatis mysterio potentissime devicisset, et insuper multas per eum virtutes Christus ostenderet, in majorem insaniam idem episcopus, invidia inflammante, succenditur. Erant enim tunc temporis cum sancto Eugenio viri prudentissimi atque sanctissimi, Vindemialis ^h et Longinus episcopi, pares gradu, et virtute non impares. Nam sanctus Vindemialis eo tempore ferebatur mortuum suscitasse ; Longinus autem multis infirmis salutem tribuit. Eugenius quoque non solum visibilium oculorum cæcitate, sed etiam mentium depellebat. Quod cernens ille nequam Arianorum episcopus, vocatum ad se quemdam hominem, ab illo quo ipse vivebat errore 48 deceptum, ait : Non patior, quod hi episcopi multa in populo signa depromunt, illosque cuncti me neglecto sequuntur. Acquiesce nunc his quæ præcipio, et acceptis quinquaginta aureis, sede in platea, per quam nobis est transitus, et manum super clausos oculos ponens, me prætereunte cum reliquis, exclama in magna virtute, dicens : Te, beatissime Cyrola, nostræ religionis antistes, deprecor, ut respiciens manifestes gloriam ac virtutem tuam, ut oculos meos aperiens merear lucem videre quam perdidisti. Qui jussa complens, residensque in platea, transeunte hæretico cum sanctis Dei, iste qui Deum irridere cogitabat, exclamat in magna virtute, dicens : Audi me, beatissime Cyrola ; audi me, sancte sacerdos Dei : respice cæcitate meam. Experiar ego medicamenta quæ sæpe cæci reliqui a te meruerunt, quæ leprosi experti sunt, quæ ipsi etiam mortui præenserunt. Adjuro te per ipsam virtutem quam habes, ut mihi desideratam restituas lucem, quia gravi sum cæcitate percussus. Veritatem enim nesciens, verum dicebat : quia cæcaverat eum cupiditas, et virtutem Dei omnipotentis irridere per pecuniam æstimabat. Tunc hæreticorum episcopus paululum se divertit, quasi in virtutis triumphaturus, elatus vanitate atque superbia, posuit manum suam super oculos ejus, dicens : Secundum fidem nostram, quæ recte Deum credimus, aperiatur oculi tui. Et mox ut hoc nefas erupit, risus mutatur in planctum, et dolus episcopi est patefactus in publico : nam

ctum eandem habere cum Filio deitatem.

^f Baptismi gratiam, chrismatis unctionem inter bona Christianis a Deo collata recenset Salvianus, ejusdem ævi auctor, lib. III de Gubernatione Dei.

^g Sic mss. 2 ; alii, *quin si catholice disciplinæ adhæreatis ego... obliviscor... divellor.*

^h Corb. habet ubique *Vindemialis,*

tantus dolor oculos miseri illius invasit, ut eos dig-
 gitis vix ^b comprimeret, ne creparent. Denique cla-
 mare cepit miser, ac dicere: Vae mihi misero, quia
 seductus sum ab inimico legis divinæ. Vae mihi, quia
 Deum per pecuniam irridere volui, et quinquaginta
 aureos accepi, ut hoc facinus perpetrarem. Ad episco-
 pum autem siebat: Ecce aurum tuum, redde lumen
 meum, quod dolo tuo perdidisti. Vosque rogo, glorio-
 sissimi Christiani, ne despiciatis miserum, sed velo-
 citer succurrite pereunti. Verè enim cognovi, quia
 Deus **49** non irridetur (Gal. vi, 7). Tunc sancti Dei
 misericordis moti: Si, inquit, credis, omnia possi-
 bilita sunt credenti (Marc. ix, 22). At ille clamabat
 voce magna: Qui non crediderit Christum, Filium Dei
 et Spiritum sanctum æqualem habere substantiam
 atque deitatem cum Deo Patre, hodie quæ ego per-
 fero patiar. Et adjecit: Credo Deum Patrem omni-
 potentem, credo Filium Dei Christum Jesum æqualem
 Patri, credo Spiritum sanctum Patri et Filio consub-
 stantialem atque coæternum. Hæc illi audientes, et
 se invicem honore mutuo prævenientes, oritur inter
 eos sancta contentio, quis oculis ejus signum beatæ
 crucis imponeret. Vindemialis vero ac Longinus Eu-
 genium, ille autem econtra eos exorat ut manus suas
 super caput ejus tenerent, sanctus Eugenius crucem
 super oculos cæci faciens, ait: In nomine Patris et
 Filii et Spiritus sancti veri Dei, quem trinum in una
 æqualitate atque omnipotentia confitemur, aperiantur
 oculi tui. Et statim ablato dolore, ad pristinam rediit
 sanitatem. Manifestissime autem patuit per hujus cæ-
 citatem, qualiter hæreticorum episcopos oculos cordi-
 um misero assertionis suæ velabat amictu, ne ver-
 ram lucem ulli liceret fidei oculis contemplari. O mi-
 serum, qui non ingressus per januam, id est per
 Christum, qui est janua vera, lupus magis gregi quam
 custos effectus est; et pacem ^e fidei quam in creden-
 dum cordibus debuerat accendere, pravitate cordis
 sui conabatur extinguere. Sancti vero Dei alia signa
 in populis multa fecerunt, et erat vox una populi di-
 centis: Verus Deus Pater, verus Deus Filius, verus
 Deus Spiritus sanctus, una fide colendus, uno timore
 metuendus, eodemque honore venerandus. Nam quæ
 Cyrola asserit, falsa esse cunctis est manifestum.

Videns autem Honoricus rex, assertiones suas per
 sanctorum fidem gloriosam taliter denudari, nec erigi
 sectam erroris, sed potius destrui, fraudemque **50**

^a Cod. Bellov. cæteris avulsis incipit ab his verbis,
patefactus in publico. Tum quæ sequuntur usque ad
 hæc verba, *Tunc sancti Dei*, desunt in eodem cod.
 Porro similitis huic Historia Leovigildi temporibus in
 Hispania contigit, quam narrat ipse Gregorius lib. de
 Gloria Conf., cap. 13.

^b Regum., vi *comprimeret*. Casin., *digitis suis com-*
primeret.

^c Bell., *faciem*, pro *facem*, nisi fallor.

^d De Eugenio, cæterisque hic a Gregorio laudatis,
 consule Historiam persecutionis Vandalicæ a nobis
 editam, cap. 8, ubi fuse de his egimus, et de ejus
 sepulcro prope Albigenis urbem.

^e Anno 450; sequenti vero Hunnorum in Gallias

pontificis sui in hoc scelere fuisse detectam, sanctos
 Dei post multa tormenta, post equuleos, post flam-
 mas, post unguas, jussit interfici. Beatum vero Eu-
 genium decollari jussit, sub ea specie, ut si in ea
 hora qua ensis super cervicem ejus incumberebat, non
 reverteretur ad hæreticorum sectam, non occideretur,
 ne eum pro martyre excolerent Christiani, sed
 exsilio damnaretur: quod ita factum esse manifestum
 est. Nam cum imminente morte, interrogatus fuisset,
 si mori pro fide catholica destinaret, respondit: Hæc
 enim est sempiterna vita, pro justitia mori. Tunc
 suspensus gladio, apud Albigensem Galliarum urbem
 exsilio deputatus est: ubi et finem vitæ præsentis
 fecit ^d. Ad cujus nunc æpulcrum multæ virtutes cre-
 berrime ostenduntur. Sanctum vero Vindemiale
 gladio percute præcepit. Quod ita impletum est in hoc
 certamine. Octavianus vero archidiaconus, et multa
 millia virorum ac mulierum hanc fidem asserentium,
 interempta atque debilitata sunt. Sed pro amore glo-
 riæ, nihil erant hæc supplicia confessoribus sanctis,
 qui in paucis vexati, in multis bene se noverant dis-
 ponendos (Sap. iii, 5), juxta illud Apostoli: *Quia*
non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futu-
ram gloriam, quæ revelatur in sanctis (Rom. viii, 18).
 Multi tunc errantes a fide, accipientes divitias, in-
 æruerunt se doloribus multis: sicut infelix ille epi-
 scopus, nomine Revocatus, eo tempore est revocatus
 a fide catholica. Tunc ^e et sol teter apparuit, ita ut
 vix ab eo pars vel tertia eluceret: credo, pro tantis
 sceleribus et effusione sanguinis innocentis. Honoricus
 vero post tantum facinus, arreptus a dæmone,
 qui diu de sanctorum sanguine pastus fuerat, prop-
 riis se morsibus laniabat: in quo etiam cruciatus
 vitam indignam justa morte finivit. Huic Childericus
^f successit, quo defuncto, Gelesimiris regnum sus-
 cipit. Ipse quoque a republica ^g superatus, vitam
 principatumque finivit: et sic regnum decidit Van-
 dalorum.

51 IV. Multæ enim hæreses eo tempore Dei Ec-
 clesias impugnabant, de quibus plerumque ultio di-
 vina data est. Nam et Athanaricus Gotthorum rex
 magnam excitavit persecutionem: qui multos Chris-
 tianorum, diversis pœnis affectos, gladio detrunca-
 bat; sed ^b et nonnullos exsilio datos, fame variisque
 cruciatibus enecabat. Unde factum est, ut imminente
 judicio Dei, pro effusione sanguinis justis a regno
 expelleretur, et esset exsul a patria, qui Dei Eccle-
 sias impugnabat. Nunc vero ad superiora redeamus.

irruptionem contigisse probat Scaliger lib. vi de
 Emend. temp.

^f Reg., *Hildericus*, quod idem est; nam istis tem-
 poribus littera H perinde sonabat ac nostris Ch. Cæ-
 terum non nisi Guntabundo et Trasamundo interme-
 diis Hunerico patri suo successit Hildericus; nec eo
 defuncto, sed pulso, Gelesimer regnum occupavit.
 Eorum fortunam Procopius et alii describunt. Vide
 Hist. persecut. Vandalicæ a nobis editam, cap. 12.

^g Id est a Belisario famoso duce Justiniani impe-
 ratoris.

^h Hæc usque ad unde desunt in mss. 2. Porro Atha-
 narici persecutionem descriptam habes in Actis mar-
 tyrum sinceris, pag. 670, ubi de S. Saba ad ann. 372,

V. Igitur rumor erat Chunos^a in Gallias velle pro-
rumpere. Erat autem tunc temporis apud Tungros
oppidum Aravatus^b eximie sanctitatis episcopus,
qui vigiliis ac jejuniis vacans, crebro lacrymarum
imbre perfusus, Domini misericordiam precabatur,
ne unquam gentem hanc incredulam, seque semper
indignam, in Gallias venire permetteret. Sed sentiens
per spiritum, pro delictis populi, sibi hoc non fuisse
concessum, consilium habuit expetendi^c urbem Ro-
manam; scilicet, ut adjunctis sibi apostolicæ virtutis
patrociniis, quæ humiliter ad Dominum flagitabat,
mereretur facilius obtinere. Accedens ergo ad beati
apostoli tumulum, deprecabatur auxilium honoratis
ejus, in multa abstinentia, maxima inedia se consu-
mens; ita ut biduo triduoque sine ullo cibo potuque
maneret, nec esset intervallum aliquod, in quo ab
oratione cessaret. Cumque ibi per multorum dierum
spatia in tali afflictione moraretur, fertur hoc a beato
apostolo accepisse responsum: Quid me, vir sanctis-
sime, **52** inquietas? Ecce enim apud Domini deli-
berationem prorsus sancitum est Chunos in Gallias
advenire, easque maxima tempestate debere depopu-
lari. Non igitur sume consilium, accelera veloci-
ter, ordina domum tuam, sepulturam compone: re-
quire linteamina munda. Ecce enim migrabis a cor-
pore, nec videbunt oculi tui mala quæ facturi sunt
Chuni in Galliis, sicut locutus est Dominus Deus nos-
ter. Hoc a sancto apostolo pontifex responso sus-
cepto, iter accelerat, Galliasque velociter repetit:
veniensque ad urbem Tungrorum, quæ erant neces-
saria sepulturæ secum citius levat: valenticusque
clericis, ac reliquis civibus urbis, denuntiat cum
fletu et lamentatione, quia non visuri essent ultra
faciem illius. At illi cum ululatu^d magno et lacrymis
eum prosequentes, supplicabant humili prece, di-
centes: Ne derelinquas nos, pater sancte; ne obli-
viscaris nostri, pastor bone. Sed cum eum fletibus
revocare non possent, accepta benedictione cum os-
culis redierunt. Hic vero ad Trajectensem^e urbem

^a Aliquot mss. et editi, *Hunos, seu Hunnos*, quod perinde est. In Regio autem hoc caput cum sequenti deest.

^b Editi fere omnes cum cod. *Bec.*, *Servatius. Corb.*, *Asavatus*. Quem cum vulgati auctores eum putarent esse Servatium Tungrorum antistitem, ab Athanasio, Severo Sulpicio, aliisque auctoribus laudatum, qui Synodis Sardicensi, Ariminensi, immo et Agrippinensi, si sincera sunt hujus concilii acta, interfuit; cladem Galliarum, quam hic Gregorius Hunnis tribuit, ad Vandalorum incursiones referre conatus sunt; sed cum ex omnibus mss. quos videre licuit, unicus Beccensis hic, et unicus cod. Clarom. in lib. de Glor. Conf., cap. 72, *Servatius* habeant; facile eorum sententiæ subscribo, qui illos a sese invicem distinguendos esse censent, quorum prior *Servatius* sæculo quarto vixerit; posterior vero, de quo hic noster Gregorius, *Aravatus*, seu *Asavatus*, ut habet Corb., seu *Aravatus*, ut in libro de Gloria Confessorum, cap. 72, sicut et apud Fredegarium etiam in vetustis mss. legitur, appellatus, sæculo sequenti. De hac re Valesius fuse agit in Præf. tom. II Histor. Francorum, ubi duos admittit. Unicum vero fuisse pluribus probare conatur Henschenius ad diem 15 Maii Bolland. Cum huic difficultati illustrandæ essem occupatus, occurrit mihi inter alios codices Corbeienses

A accedens, modica pulsatus febre recessit a corpore: ablutusque a fidelibus, juxta ipsum aggerem publicum est sepultus. Cujus beatum corpus qualiter post multorum temporum spatia sit translatum, in libro *f* Miraculorum scripsimus.

VI. Igitur Chuni a Pannoniis egressi, ut quidam ferunt, in ipsa sancti Paschæ vigilia, ad Mettensem urbem, reliqua depopulando, perveniunt, tradentes urbem incendio, et populam in ore gladii trucidantes, ipsosque sacerdotes Domini ante sacrosancta **53** altaria perimentes. Nec remansit in ea locus inustus, præter oratorium beati Stephani primi martyris ac levitæ. De quo oratorio, quæ a quibusdam audivi, narrare non distuli. Aiunt enim, priusquam hi hostes venirent, vidisse se virum fidelem in visu, **B** quasi conferentem cum sanctis apostolis Petro ac Paulo, beatum levitam Stephanum de hoc excidio, ac dicentem: Oro, domini mei, ut non permittatis obtentu vestro Mettensem urbem ab inimicis exuri, quia locus in ea est in quo parvitas meæ pignora **C** continentur: sed potius sentiant se populi aliquid me posse cum Domino. Quod si tantum facinus populi supercrevit, ut aliud fieri non possit, nisi civitas tradatur incendio; saltem vel hoc oratorium non cremetur. Cui illi aiunt: Vade in pace, dilectissime frater, oratorium tantum tuum carebit incendio. Pro urbe vero non obtinebimus, quia Dominicæ sanctionis super eam sententia jam processit. Invaluit enim peccatum populi, et clamor malitiæ eorum ascendit coram Deo: ideo civitas hæc cremabitur incendio. Unde præcul dubio est, quod horum obtentu urbe vastata, oratorium permansit illæsum.

VII. Attila vero Chunorum rex, a Mettensi urbe egrediens, cum multas Galliarum civitates opprimeret, Aurelianis aggreditur, eamque maximo arietum impulsu nititur expugnare. Erat autem eo tempore beatissimus Anianus, in supradicta urbe episcopus, vir eximie prudentiæ, ac laudabilis sanctitatis, cuius virtutum gesta nobiscum fideliter retinentur **d**.

qui in nostram sancti Germani bibliothecam advecti sunt, unus Merovingico caractere partim, et partim Romano ab annis saltem 980 conscriptus, in quo tota hæc Gregorii narratio, et quidem paulo prolixior, continetur sub sancti *Servatii vitæ* titulo. In quo codice nunquam aliter, sive in Vita ipsa, sive in Hymno antiquo, qui ei subjungitur, hic sanctus vir appellatur, quam *Servatius*. Unde inferendum est, vel ipsum binominem fuisse, aut certe jam tunc temporis Aravatio nomen in Servatium fuisse translatum. In Vaticano et Vindocinensi codd. mss. idem *Aravatus* appellatur.

^e Aliquot codd., *cepit ut expeteret*.

^d Sic Corb. et Bell.; at cæteri cum editis, *ejulatu*.

^c Trajectum scilicet ad Mosam, inferius dictum, vulgo *Mastricht*, quo paulo post eversa per Attilam Aduaca, Tungrorum episcopalis sedes translata est, quæ tandem Leodium migravit.

^f Scilicet in libro de Gloria Confess., cap. 72.

^b Etiam nunc in majori urbis Mettensis ecclesiæ sancto Stephano dicata servantur aliquot reliquiæ sancti Protomartyris.

^a Ejus festum colitur die 17 Novembris. De hac obsidione vide Apokinarius Sidonii epis. 13 libri viii,

Cumque inclusi populi suo pontifici quid agerent acclamarent, ille fissus in 54 Deo, monet omnes in orationem prosterni, et cum lacrymis praesens semper in necessitatibus Domini auxilium implorare. Denique his ut praecerat deprecantibus, ait sacerdos: Aspice de muro civitatis, si Dei miseratio jam succurrat. Suspiciabatur enim per Domini misericordiam Aetium advenire, ad quem et Arelatem abierat prius, suspectus futuri. Aspicientes autem de muro, neminem viderunt. Et ille: Orate, inquit, fideliter, Dominus enim liberabit vos hodie. Orantibus autem illis ait: Aspice iterum. Et cum aspexissent, neminem viderunt qui ferret auxilium. Ait eis tertio: Si fideliter petitis, Dominus velociter adest. At illi cum fletu et ejulatu magno Domini misericordiam implorabant. Exacta quoque oratione, tertio juxta senis imperium aspicientes de muro, viderunt a longe quasi nebulam de terra consurgere. Quod renuntiantes, ait sacerdos: Domini auxilium est. Interea jam trementibus ab impetu arietum muris, jamque ruituris, ecco Aetius venit, et Theodorus b Gotthorum rex, ac Thorismodus filius ejus cum exercitibus suis ad civitatem accurrunt, adversumque hostem ejiciunt, repelluntque. Itaque liberata obtentu beati antistitis civitate, Attilanem fugant, qui Mauriacum c campum adiens, se praecingit ad bellum. Quod hi audientes, se contra eum viriliter praeparant.

His diebus Romam sonus adiit, Aetium in maximo discrimine inter phalngas hostium laborare. Quo audito uxor ejus anxiosa atque moesta, assidue basilicam sanctorum Apostolorum adibat, atque ut virum suum de hac via reciperet d 55 sospitem precabatur. Quae cum die noctuque haec ageret, quadam nocte homo pauperculus, crapulatus a vino, in aquae est ad Prosperum Aniani successorem. Aniani acta a Sausseio ex variis auctoribus consarcinata Surrius retulit tomo II; et ea prout a veteri auctore condita sunt in codd. mss. invenimus, ubi ejus iter Arelatense ac virtutes in eo patrae fusius narrantur. Vide Chesnium tomo I, pag. 524. De eadem re legendum carmen 7 Apollinaris Sidonii.

a Hic incipit cod. Colbertinus, quem ut ab alio distinguamus, appellabimus primum, et sic, Colb. a. designabimus.

b Sic mss. et plerique editi pro *Theodori*, ut a Sidonio appellatur, aut *Theodoricus*; alii *Theudo*. Thorismodus vero, in Corb. appellatur *Thurremodus*, in Bell. *Thursimodus*, in Regm. *Thursimundus*; Bec., *Thorismundus*. Ii sunt Theoderedus seu Theodoricus, rex Wisigottorum, qui ab anno 419 ad 452 regnavit, et filius ejus Thursimundus, qui uno anno post patris obitum idem regnum obtinuit, anno 453 a suis fratribus interemptus, ut dicitur infra.

Hujus regis sincerum nomen discimus ex antiqua inscriptione, quae in conventum Minimorum Narbonensium nuper translata est ex veteri oratorio sancti Lupi, haud procul ab ipsa urbe dissito, olim sub titulo sancti Vincentii, Aginnensis scilicet in istis partibus celebris, sacro. Inscriptio autem epitaphium est cujusdam Palenopes, marmoris albo insculptum, quod hic praesentare visum est integrum, quod non modo verum Gotthi regis nomen exhibeat, sed et ejus imperii tempus certo indicet, decimum regni illius aequum cum Indictione IV componens. Linea vero quae

A gulo basilicae beati Petri apostoli obdormivit. Clausula autem ex more ostiis, a custodibus non est ejecta:

inscriptionem secare in duas partes videtur, marmoris fractionem exhibet, quae manu fere lineam exhausit.

NIC·REOVIES·CIT
IN·PACE·BONE·ME
MORIE·PALEN·OPE
CVI·VIXIT·PLVS
MENS·ANNVS
OBIIT
X·KAL·MARTIAS
INDIC·QVARTA
ANN·X·REOVND
NOS·TEVDERE

Ejusdem oratorii antiquitas ex alio quoque monumento colligi potest. In antiqua quippe lapidei altaris parte visitur Inscriptio Rustici, saeculo quinto episcopi Narbonensis, fideles exorantis, ut apud Deum pro se ipso intercedant, quod fortasse hoc altare consecrasset. Sic autem se habet litteris Romanis exarata:

ORATE PRO ME RUSTICO VESTRO.

Has inscriptiones cum tertia, Leovigildi tempore scripta, quae infra habetur, ad me transmisit V. Cl. D. *Peche*, majoris ecclesiae Narbonensis canonicus.

c Non una est auctorum de hac re sententia. Blondellus putat Mauriacum esse vicum, *Heiz le Maur* dictum, in Catalaunensi dioecesi. Et quidem Jornandus Mauriacos campos a Catalaunicis non distinguit. Isidorus vero in *campis Catalaunicis* conflictum fuisse scribit ad aeram 452. Sic et Idatius, qui eos haud longe a Mettensi urbe dissitos dicit. Savaro in notis ad carmen 7 Sidonii aliquos e suis laudat qui campos istos a Mauriaco Arvernicae oppido sic dictos volebant. At Valesius qui Mauriacos campos, post Fredegarium, in Tricassibus locat, eos sic putat dictos fuisse a Mauriaco, vulgo *Mery*, quod oppidum est ad Sequanam positum inter Treca et Duodecim Pontes, ubi primum leviter adversus Attilam pugnatum fuisse contendit, ac paulo post in Catalaunicis campis ingens praelium fuisse commissum. Mittimus alios nonnullos, qui pro Catalaunicis Secalaunicos campos, *la Sologne*, prope Aurelianum, aut Catalanos, apud Tectosages, intrudunt, cum eorum sententiae jam ab omnibus explodantur.

d Sic Corb., Bec. Colb. a. et Regm.; alii vero, de hac expectatione susciperet

de nocte vero consurgens, reluctans per tota ædis spatia lynchis, pavore perterritus, querit aditum foris ut evaderet ^a. Verum ubi primi atque alterius ostii claustra pulsat, et obserata cuncta cognoscit, solo decubuit, trepidus præstolans locum, ut convenientibus ad matutinos hymnos populis, hic liber abscederet. Interea vidit duas personas se invicem venerabiliter salutantes, sollicitosque de suis esse prosperitatibus. Tunc qui erat senior, ita exorsus est: Uxor Aetii lacrymas diutius susinere non patior. Petit enim assidue, ut virum suum de Gallis reducam incoluam, cum aliud exinde fuisset apud divinum iudicium præsumptum: sed tamen obtinui immensam pietatem pro vita illius. Et ecce nunc illic propeo, viventem eum exinde reducturus. Verumtamen obtestor, ut qui hæc audierit sileat, arcanumque Dei vulgare non audeat, ne pereat velociter a terra. Ille autem hæc audiens, silere non potuit: sed mox illucescente cælo, omnia quæ audierat matrifamiliæ pandit: expletisque sermonibus lumine caruit oculorum.

Igitur Aetius cum Gothis Francisque conjunctus, adversus Attilianem configit. At ille ad internecionem vastari suum cernens exercitum, fuga dilabitur. Theodorus vero Gothorum rex huic certamini succubuit. Nam nullus ambigat Chunorum exercitum obtento memorati antistitiis fuisse fugatum. Verumtamen Aetius patricius cum Thorismodo victoriam obtinuit, hostesque deletit. Expletoque bello, ait Aetius Thorismodo: Festina velociter redire in patriam, ne insistente germano, patris regno priveris. Hæc ille audiens, cum velocitate discessit, quasi **56** anticipaturus fratrem, et prior patris cathedram adepturus. Simili et Francorum regem ^b dolo fugavit. Illis autem recedentibus, Aetius spoliato campo, victor in patriam cum grandi est reversus spolio. Attila vero cum paucis reversus est, nec multo post Aquileia a Chunis capta, incensa atque diruta, Italia pervagata atque subversa est. Thorismodus, de quo supra meminimus, Alanis ^c bello edomuit: ipse deinceps, post multas lites et bella, a fratribus oppressus ac jugulatus interiit ^d.

VIII. Igitur his ita digestis ac per ordinem expletis, quid de Aetio supra memorato Renati Frigeridi ^e narrat Historia tacere nefas putavi. Nam cum in duodecimo Historiarum libro referat, post divi Honorii

excessum, Valentinianum puerulum, uno tantum Instituto peracto, a consobrino Theodosio imperatorem fuisse creatum, et apud urbem Romanam tyrannum Joannem in imperium surrexisse, legatosque ejus a Cæsare dicat fuisse despectos, adjecit: Dum hæc ita gererentur, legati ad tyrannum reversi sunt, mandata atrociora portantes ^f: quibus permotus Joannes, Aetium id temporis curam palatii gerentem, cum ingenti auri pondere ad Chunos transmittit, notes sibi obsidatus sui tempore, et familiari amicitia devinctos, cum mandatis hujusmodi: Cum primum partes adversæ Italiam ingressæ forent, ipsi a tergo adorirentur, se a fronte venturum. Et quia de hoc viro consequenter plura memoranda sunt, ejus genus moresque ordiri placet. Gaudentius pater, Scythiæ ^g provinciæ primoris loci, a domesticatu exorsus militiam, usque ad magistrerii equitum culmen proventus est. Mater Itala, nobilis ac locuples femina. Aetius filius, a puero prætorianus, tribus annis Alarici obses, dehinc Chunorum; post hæc Carpillionis gener, ex comite domesticorum, et Joannis curam palatii **57** gerere cepit. Medii corporis, virilis habitudinis decenter formatus, quo neque infirmitudini esset neque oneri, animo alacer, membris vegetus, eques promptissimus, sagittarum jactu peritus, conto impiger, bellis aptissimus, pacis artibus celebris; nullius avaritiæ, minimæ cupiditatis, bonis animi præditus, nec impulsoribus quidem pravis ab instituto suo devians, injuriarum patientissimus, laboris appetens, impavidus periculorum, famis sitisque atque vigiliarum tolerantissimus. Cui ab ineunte ætate prædictum liquet, quantæ potentiæ satis destinaretur, temporibus suis locisque celebrandus. Hæc prædictus historiographus de Aetio narrat. Adultus autem Valentinianus imperator, metuens ne se per tyrannidem Aetius opprimeret, eum nullis causis exstantibus interemit. Ipse postmodum Augustus, dum in Campo Martio pro tribunali residens, concionaretur ad populum, Orcylla buccellarius Aetii ex adverso veniens, eum gladio perfodit. Talis utrisque existit finis ^h.

IX. De Francorum vero regibus, quis fuerit primus a multis ignoratur. Nam cum multa de eis Sulpicii Alexandri ⁱ narret Historia, non tamen regem primum eorum ullatenus nominat, sed duces eos habuisse dicit: quæ tamen de eisdem referat, memo-

regnum occupavit ex Idatio, etc.

^a Hic auctor ex solo Gregorio nobis est notus

^f Sic mss. plerique; a ii, *atrociora reportantes*.

^g Bell., *Scitiæ*; Bec., *Scythiæ*.

^h De Aetii et Valentiniani cæde, aliisque labentis imperii rebus, quæ hic et in sequentibus referuntur, videndi Orosius lib. vii. Procopius lib. i Hist. Vandalic., Marcellinus comes, Prosper, etc., de quibus fusi in notis agere superfluum videtur. Hæc tamen in Indice chronologico, quem Gregorii operibus præmisimus, suis locis posuimus, ut Francicarum rerum, quibuscum permista sunt, series notior haberetur.

ⁱ Nec aliunde quam ex Gregorio hunc auctorem, aut ejus Historiam novimus.

^a Sic codd. vetustiores, alii, *aditum per quem foris evaderet, querit*.

^b An Meroveum regem? quem post Aetii mortem Germaniæ primæ ac Belgiæ secundæ bellum intulisse ut regni fines promoveret, testis est Sidonius in Panegyrico, quem socero suo dixit. Prosper Meroveum in Francia anno 447 regnasse scribit. De causa belli per Attilam illati videtur Prisci rhetoris Historiam, et Jornandem de Reb. Geticis, cap. 35 et seqq.

^c Sic mss. Corh., Bell., Colb., Regm., Reg. et Palatinus, cum editis Bad., etc. *Alamannos* vero habent plerique editi cum Bec. Certe Alani tunc temporis trans Ligerim sedem habebant. De his consue Valesium lib. iv Rerum Francicarum.

^d Occisus est anno 453, ut idem Valesius probat, a Theodorico et Friderico fratribus, quorum prior

rare videtur. Nam cum dicit Maximum intra Aquileiam, amissa omni spe imperii, quasi argentem residere, adjungit: « Eo tempore Genobaude ^a, Marcomere, et Sunnone ducibus, Franci in Germaniam prorupere, ac pluribus mortalium limite irrupto cæsis, fertiles maxime pagos depopulati, Agrippinensi etiam Colonie metum incussere. Quod ubi Treveris perlatum est, Nanneus ^b et Quintinus militiae magistri, quibus infantiam filii et defensionem Galliarum Maximum commiserat, collecto exercitu apud Agrippinam convenere. Sed onusti præda hostes, provinciarum opima depopulati, Rhenum transiere, pluribus suorum in **58** Romano relictis solo, ad repetendam depopulationem paratis, cum quibus congressus Romanis accommodus fuit, multis Francorum apud Carbonariam ^c ferro peremptis. Cumque consultaretur de successu, an in Franciam transire deberent, Nanneus abnuvit, quia non imparatos et in locis suis indubie fortiores tuturos sciebat. Quod cum Quintino et reliquis viris militaribus displicuisset, Nanneo Mogontiacum reverso, Quintinus cum exercitu circa Nivisium ^d castellum Rhenum transgressus, secundis a fluvio castris, casas habitatoribus vacuas atque ingentes vicos destitutos offendit. Franci enim, simulato metu, se in remotiores saltus receperant, concidibus per extrema silvarum procuratis. Itaque universis domibus exustis, in quas sævire stoliditas ignava victoriae consummationem reponebat, noctem sollicitam milites sub armorum onere duxerant. Ac primo diluculo, Quintino prælii duce ingressi saltus, in medium fere diem **C** implicantes se erroribus viarum, toto pervagati sunt: tandem cum ingentibus septis omnia a solido clausa offendissent, in palustres campos, qui silvis jungebantur, prorupere: molientibus ^e, hostium rari apparuere: qui conjunctis arborum truncis, vel concidibus superstantes, velut e fastigiis turrium, sagittas tormentorum ritu effudere illitas herbarum venenis, ut summæ cuti, neque lethalibus inflictis locis vulnera, haud dubiæ mortes sequerentur. Dehinc majori multitudine hostium circumfusis exercitus, in aperta camporum, quæ libera Franci reliquerant, avide effusus est: ac primi equites voragibus immersi, permixtis hominum jumentorumque

^a Plerique edit., *Genobaldo*; Bec., *Genebaudo*; Bad. pro *Sunnone* habet *Sansone*; Regm., *Sumnone*.

^b Sic appellant veteres mss. At Colb. et Reg., *Nanninus*. Plerique editi, *Nannius*.

^c Carbonaria silva inter Rhenum et Scaldim sita, quæ pars erat Arduenna.

^d Alii habent *Novesium*. Quæ lectionis varietas etiam apud alios auctores occurrit, vulgo dicitur *Nuis*, oppidum haud procul a Colonia Agrippina.

^e Mas. 2, *prorumpere molientibus*.

^f Valesius legit *Jovianorum*. Et quidem celebres erant *Joviani milites*, de quibus Toynardus in notis ad Lactantium. Vide et Notæ in Acta martyrum, pag. 664. Alii forte hic memorantur, sic dicti a Jovino, de quo infra.

^g Regm., *imperator ab eis acceptis obsidibus ex more ad hiemandum Treveris concessit*; et pro *an vices*, etc., idem cod. *an per vices tenuerint regnum*.

A corporibus, ruina invicem suorum oppressi sunt. Pedites etiam, quos nulla onera equorum calcaverant, implicati limo, ægrè explicantes gressum, rursus se, qui paulo ante vix emergerant, silvis trepidantes occulebant. Perturbatis ergo ordinibus, cæsar legionis, Heraclio Jovinianorum ^f **59** tribuno, ac pene omnibus qui militibus præerant, exstinctis, paucis effugium tutum nox et latibula silvarum præstitere. » Hæc in tertio Historiæ libro narravit.

In quarto vero libro, cum de interfectione Victoris filii Maximi tyranni narraret, ait: « Eo tempore Carietto et Syrus in locum Nannei subrogati, in Germania cum exercitu opposito Francis diversabantur. » Et post pauca, cum Franci de Germania prædas telissent, adjecit: « Nihil Arbogastes differre volens, commonet Cæsarem pœnas debitas a Francis exigendas, nisi universa quæ superiori anno cæsis legionibus diriperant, confestim restituerent, auctoresque belli traderent, in quos violatæ pacis perfidia puniretur. » Hæc acta, cum duces essent, retulit, et deinceps ait: « Post dies pauculos, Marcomere et Sunnone Francorum regalibus, transacto cursim colloquio, impetratisque ^g ex more obsidibus, ad hiemandum Treveris concessit. » Cum autem eos regales vocet, nescimus utrum reges fuerint, an vices tenuerint regum. Idem tamen scriptor, cum necessitates Valentiniiani Augusti commemorat, hæc adjungit: « Dum diversa in Oriente per Thracias ^h geruntur, in Gallia status publicus perturbatur. Clauso apud Viennam palatii ædibus principe Valentiniano, et pene infra privati modum redacto, militaris rei cura Francis satellitibus tradita, civilia **60** quoque officia ⁱ transgressa in conjurationem. Arbogastis: nullusque ex omnibus sacramentis militiae obstrictis reperiebatur, qui familiari principis sermoni aut jussis obsequi auderet. Dehinc refert, quod eodem anno Arbogastes Sunnonem et Marcomerem subregulos Francorum gentilibus odiis ^j insectans, Agrippinam rigente maxime hieme petiit: ratus, tuto omnes Franciæ recessus penetrandos urendosque, cum decussis foliis nudæ atque arentes silvæ insidiantes oculere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum ^k, Brictoris ripæ proximis, pagum ^l etiam quem Chamani incolunt, de-

Codd. mss., Bellovac., Beccensis et Turon. habent *imperatorisque ex more obsidibus*, quod sic Morelius restituendum suspicatur, *imperatorisque ex more obsidibus*.

^h Sic Bec.; alii *Thracas*.

ⁱ Id est publici ministri, qui præsidibus provinciarum aut magistratibus inserviebant in publicis muniis. Hinc Officialès dicti sunt. Vide Barou. in Notis ad Martyrol. Rom. die 27 Maii.

^j Ipse enim Arbogastes genere erat Francus, ut scribit Paulinus in Vita sancti Ambrosii, et alii quoque ejus ævi scriptores innuunt.

^k Hic in cod. Bellov., detractis duobus foliis, quæ sequuntur ad cap. 42 desunt.

^l Corb., *Brictoris ripæ proximum pagum*. Si sunt, ni fallor, Bructeri, de quibus Paterculus, Tacitus et alii, quos Toringis, Franci, etc., jungit Sidonius carm. 7. Habitabant, ut putat H. Junius, in hodierna Westphalia. Editi duo pro *etiam* habent *Ætiam*,

populatus est, nullo unquam occurrente, nisi quod A pauci ex Ampsuaris et Chattis Marcomere duce in ulterioribus collium jugis apparuere. » Iterum hic relictis tam ducibus quam regalibus, aperte Francos regem ^a habere designat, hujusque nomen præmittens, ait: « Dehinc Eugenius tyrannus suscepto expeditionali prociecto, Rheni limitem petit, ut cum Alamannorum et Francorum regibus, vetustis fœderibus ex more initis, immensum ea tempestate exercitum gentibus feris ostentaret. » Hæc supra-scriptus historiographus de Francis disseruit.

Renatus Profuturus Frigeridus, cujus jam supra meminimus, cum Romam refert a Gothhis captam atque subversam, **61** ait: « Interea Respendial rex Alamannorum ^b, Coære ad Romanos transgresso, de Rheno agmen suorum convertit, Vandalis Franco- B rum bello laborantibus, Codegisilo rege absumpto, acie viginti ferme millibus ferro peremptis, cunctis Vandalorum ad internecionem delendis, ni Alanorum vis in tempore suovenisset. » Movet nos hæc causa, quod cum aliarum gentium reges nominat, cur non nominet et Francorum. Tamen cum ait, quod Constantinus, assumpta tyrannide, Constantium filium ad se de Hispaniis venire jussisset, ita disseruit: « Accito Constantinus tyrannus de Hispaniis Constante filio, itemque tyranno, quo de summa rerum consularent præsentis, factum est ut Constans, instrumento aulæ et conjuge sua Cæsar-augustæ dimissis, Gerontio intra Hispanias omnibus creditis, ad patrem continuato itinere decurreret. Qui ubi in unum venire, interjectis diebus plurimis, nullo ex Italia metu, Constantinus gulæ et ventri deditus, redire ad Hispanias filium monet. Qui præmissis agminibus, dum cum patre resideret, ab Hispania nuntii comitant, a Gerontio Maximum, unam e clientibus quo nomine Ortelius putavit designari pagum, quem Chamani, sive Chamævi, ut alii codices habent, incolebant. Infra pro Ampsuaris, Chesnius, etc., habent Ampsuaris; sic pro Chattis Corb. habet Chattis. Li sunt Catti celebres Germaniæ populi.

^a An is quem nostratis historici scriptores Faramundum seu Faramundum appellant, quem Chlodionis patrem, et Franciæ monarchiæ parentem esse volunt? Chlodionem Faramundi filium appellat auctor, qui Gesta Francorum scripsit sub Theoderico II rege, quem secuti sunt Rorico, etc. In Prosperi Chronico ad annum 26 Honorii, id est Christi 420, Faramundus regnasse dicitur in Francia; et superius ad annum 4 Theodosii, id est Christi 382, legitur, *Primus regnat in Francia*. At Eugenius, de quo hic Gregorius, occisus est anno 394. Mirum autem est nihil de Faramundo apud Gregorium et Fredegarium haberi. Cæterum Valesius lib. II Rerum Franciæ, pag. 87, inscitiz Gregorium arguit quod ea verba Sulpicii Alexandri, *Get ihaude*, etc., *ducibus et Marcomere duce*, interpretatus sit de ducis dignitate, quasi tunc temporis Franci duces solummodo habuerint, non reges, quod, inquit, postea veteres ac recentiores plerique incaute secuti Gregorium, pariter scripserunt. Cum tamen certum sit, ut ille existimat, *ducis* nomine eo loco nihil aliud Sulpicium voluisse, quam iis auctoribus seu ductoribus, bella, quæ hic memorantur, a Francis fuisse confecta, aliundeque istos principes vere Francorum reges fuisse constat ex Claudiano, Paulino in Vita sancti Ambrosii, et ipsomet Sulpicio, qui eos non

suis, imperio præditum, atque in se comitatu gentium barbararum acclinetum parari. Quo exterriti, Edobecco ^c ad Germanas gentes præmisso, Constans, et præfectus jam Decimus ^d Rusticus ex officiorum magistro petunt Gallias cum Francis et Alamannis, omnique militum manu, ad Constantinum jamjamque redituri. Item cum Constantinum obsideri scribit, ita dicit: Vix dum quartus obsidionis Constantini mensis agebatur, cum repente ex ulteriori Gallia nuntii veniunt, Jovinum assumpsisse ornatus regios, et cum Burgundionibus, **62** Alamannis, Francis, Alanis, omnique exercitu imminere obsidentibus. Ita acceleratis moris, reserata urbe Constantinus deditur. Confestimque ad Italiam directus, missis a principe obviam percussoribus, supra Minium flumen capite truncatus est. Et post pauca idem refert: Hisdem diebus præfectus tyrannorum Decimus Rusticus, Agroetius ex primicerio notariorum Jovini ^e, multique nobiles apud Arvernos capti a ducibus Honorianis, et crudeliter interempti sunt. Treverorum civitas a Francis direpta, incensaque est secunda irruptione. » Cum autem Asterius codicillis imperialibus patriatum sortitus fuisset, hæc adjungit: « Eodem tempore Castinus domesticorum comes, expeditione in Francos suscepta, ad Gallias mittitur. » Hæc hi de Francis dixere. Orosius autem et ipse historiographus in septimo operis sui libro ^f, ita commemorat: « Stilico congregatis gentibus Francos proterit, Rhenum transit, Gallias pervagatur, et ad Pyrenæos usque perlabitur. » Hanc nobis C notitiam de Francis memorati historici reliquere, regibus non nominatis. Tradunt enim multi eodem de Pannonia fuisse digressos. Et primum quidem littora Rheni amnis incoluisse ^g: dehinc transacto Rheno, Thuringiam ^h transmeasse: ibique juxta passolum *regales*, sed et *subregulos* appellat, quo nomine ab eo auctore reges fuisse designatos contendit. Idem Valesius in addendis ad tomum I observat Attilam et Bledam, Hunnorum reges, a Prisco nonnumquam *regales* appellari.

^b Valesius et Coitius legunt *Alanorum*.

^c Bec., *Udobecco*.

^d Sic Corb., Bad., etc., sicut et infra; alii, *Decimus*. Is est Rusticus, ut observat Sirmundus, quem Apollinarius Sidon. laudat lib. v, epist. 9.

^e Reg., *Jovinus*, multique, etc. Corb., *ex primitivorum notariorum Jovini*, etc.

^f Scilicet cap. 28, seu totius operis penultimo.

^g Colb., etc., *incubuisse*.

^h Sic habent omnes mss. quos licuit videre, et infra, *Thoringorum*, præter Regm. qui hac secunda vice habet *Tungorum*, et Bad., *Tongorum*. Unde cum Thuringia trans Rhenum Galliarum respectu sita sit, Valesius legendum putat *transacto Mæno*, qui fluvius e Pannonia in Thuringiam properantibus transmeandus est. Aliam viam inquit R. P. Daniel Soc. Jesu in Historia Franciæ a se Gallice edita, ubi ait *Rheno* vocem esse retinendam eo quod hic Gregorii locus de Francis intelligendus sit, qui post acceptas a Probo imperatore circa Pontem Tandinum sedes, per varias provincias divagati, tandem in patriam suam per Gallias repetarint, quo pacto Rhenum transierit, quem revera obvium habere debuissent. Sed hæc expositio verbis Gregorii contraria videtur. Guillelmus Morelius se vidisse ait veterem codicem, in quo eadem manu scriptum erat. *Thorinorum* vel *Tungro-*

gos vel civitates, reges crinitos super se creavisse, A de prima, et ut ita dicam, nobiliori suorum familia. Quod postea probatum Chlodovechi a victoriæ tradidere, idque in sequenti digerimus. Nam et in consularibus legimus Theodomerem regem Francorum, filium Richimeris quondam b, et Aschilam matrem ejus, gladio interfectos. Ferunt etiam tunc Chlogionem utillem ac nobilissimum in gente sua, regem 63 Francorum fuisse, qui apud Dispargum c castrum habitabat, quod est in termino Thoringorum. In his autem partibus, id est ad meridionalem plagam, habitabant Romani usque Ligerim fluvium. Ultra Ligerim vero Gotthi dominabantur. Burgundiones quoque Arianorum sectam sequentes, habitabant trans Rhodanum, qui adjacet civitati Lugdunensi. Chlogio autem missis exploratoribus ad urbem Camaracum, B perustrata omnia ipse secutus, Romanos proterit, civitatem apprehendit: in qua paucum tempus residens, usque Suminam fluvium occupavit d. De hujus stirpe quidam Merovechum regem fuisse asserunt, cujus fuit filius Childericus.

X. Sed hæc generatio fanaticis semper cultibus visa est obsequium præbuisse, nec prorsus agnovere Deum: sibi que silvarum atque aquarum, avium, bestiarumque, et aliorum quoque elementorum fluxere formas, ipsasque ut Deum colere, eis que sacrificia delibare consuevi. O si eorum fibras cordium vox illa terribilis attingisset, quæ per Moysem populo locuta est, dicens: *Non sint tibi dii alii præter me. Non facies tibi sculptile, neque adorabis omnem similitudinem quæ in celo est, et quæ in terra, et quæ versantur in aquis: non facies ea, et non coles ea* e (Exod. xx, 3-7). Et illud: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, ac per nomen ejus jurabis* (Deut. vi, 13). Quid si intelligere potuissent quæ pro vituli consuetis veneratione Israeliticum populum ultio subsecuta compresserit, cum post epulum et cantica, post luxurias

ram. Unde aliqui recentiores Francos tunc transmissæ Rheno Tungrorum regionem inhabitasse putant. Sed huic lectioni non solum editi et inss. codices, sed et Fredegarius, auctor Gestorum Franc., etc., refragantur.

a Reg., *Htudovichi*. Hic innuit Gregorius Chlodovei victoriæ datum fuisse, ut ipse rex esset, ac penes ipsius posteros regia dignitas semper remaneret. Porro ex Claudiano et Eumenio probat Valesius longe ante Chlodionem Francorum reges comatos fuisse.

b Valesius pro quondam putat esse legendum *cons.*, id est *consulis*; quam vocem non habet cod. Reg., et ipse Valesius eundem locum laudans in addendis ad tom. I Hist. hanc ipsam vocem omittit. Aschilam hic memoratam aliqui putarunt esse Anthemii imp. filiam, quod Ricimer ejusdem Anthemii gener fuerit. Sed illi Ricimeres duos tempore et patria diversos, ut monet Sirmondus in notis ad Ennod. in Vit. B. Epiphani, in unum constarunt. Porro, ut observat Scaliger lib. vi de Emend. temp., chronica apud antiquos duobus modis conscripta erant: alia per consulum seriem, quæ *Consularia* appellabantur, qualia hic laudat Gregorius; alia vero in quibus non erant digesti consules, dicebantur *Chronica*.

c Cum de Thuringiæ, quam laudat Gregorius, sit non eadem sit sententia, varie etiam varii sentiunt de Dispargo castro hic memorato, quod alii putant

atque saltationes, cum ore immundo proferrent eodem sculptili: *Hi 64 sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Egypti* (Exod. xxxii, 4): cecidere ex eis viginti quatuor millia hominum. Quid de his qui initiati Beelphegor cum Moabitidibus scortis commixti, a proximis cæsi, prostrati sunt? In qua plaga Phinees sacerdos, interemptis adulteris, redavit furorem Dei (Num. xxv, 1 et 5), et reputatum est illi ad justitiam (Psal. cv, 31). Quid si et illa eorum auribus illata fuissent, quæ Dominus per David intonat, dicens: *Quia omnes dii gentium dæmonia, Dominus autem celos fecit* (Psal. xcvi, 5). Et, *Simulacrum gentium argentum et aurum, opera manuum hominum: similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (Psal. cxiii, 4, 8, et Psal. cxxxiv, 15, 18). Vel illud: *Confundantur omnes qui adorant sculptile, et qui gloriantur in simulacris suis* (Psal. xcvi, 7). Et iterum quod Habacuc propheta testatur, dicens: *Quid prodest sculptile quod sculpservunt. Illud fixerunt; illud constabile fantasma i mentium est. Hoc autem productio auri, et argenti, et omnis spiritus non est in eis: Dominus autem in templo sancto suo: sicut a s facie ejus universa terra* (Habac. ii, 18-20). Sed et alius propheta dicit: *Di qui celum et terram non fecere, pereant a terra et de his quæ sub cælis sunt* h (Jerem. x, 41). Item illic: *Hæc dicit Dominus, creans celos, ipse Deus formans terram, et quæ in ea sunt: ipse plastes ejus, non in vanum fundavit eam, ut habitaretur creavit eam* (Isai. xlvi, 18). *Ego Dominus, hoc mihi nomen est, gloriam meam alteri non dabo, neque virtutem meam sculptilibus, quæ ab initio transiere* (Isai. xlii, 8). Et alibi: *Nunquid i sunt in sculptilibus gentium qui pluant* (Jerem. xiv, 22)? Et per Isaiam iterum dicit: *Ego primus et novissimus j, et absque me non est Deus, et formator, quem ego non noverim. Plastes idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia 65 non vi-*

esse *Duysburg* ad Rhenum in ducatu Montensi; alii cum Ortelio Asciburgiun, vulgo *Asbourg*, in comitatu Moerensi; alii quibus accedit Coimius, *Duysborch*, quod etiam nunc oppidum est inter Bruxellas et Lovanium. Wendelinus et cæteri, volunt esse *Diestam*.

k Discimus ex Apollinari Sidonio in Panegyrico Majoriani, Chlodionem, qui Atrebatem pervaserat, a Majoriano fugatum fuisse.

l . . . Post tempore parvo Pugnatis pariter Francis, quæ Cloio patentes Atrebatum terras pervaserat, etc.

Sirmondus legit, *Francus qua*, etc. Prosper in Chronico ad an. 5 post Honorii mortem, id est an. 427, *Clodius regnat in Francia*. Et anno posthæc vigesimo, seu 447, *Meroveus regnat in Francia*.

m Colb., non facias ea, non colas ea.
n Bec. et Co b., cum Mor. s., Chesn, et Freh., *Fantasma, mendacium est. Hæc autem*, etc. At alii editi omnino aliter hunc textum referunt. *Quid prodest sculptile his, quæ sculpsit illud fictor suus: constabile et imaginem fulsam*, etc. *Ecce iste coopertus est auro et argento, et omnia*, etc.; quæ lectio magis est conformis nostræ versioni. Altera vero videtur potius sensum referre quem sacri codicis verba.

o Corb., Bec., Mor. s. et Regm., *timeat a facie*.

p Ibidem, *sub celo sunt*.

q Bec., *Nunquid Deus... qui pluat*.

r Regm., *et ego novissimus*.

dent neque intelligunt, et confunduntur ^a in eis : ecce A omnes participes ejus confundentur ; fabri enim sunt ex hominibus. ^b Quis formavit deum, et sculptile constavit ad nihil utile ? in prunis et malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suæ. Similiter et artifex lignarius in circino tornavit illud, et fecit imaginem v'ri, quasi speciosi hominis habitantis in domo. Succidit lignum, operatus est, fecit sculptile, et adoravit ut deum : clavis et malleis compaginavit, ut non dissolvatur. Portata tolluntur ^c, quia incedere non valent : reliquum vero ligni, factum est hominibus in focum, et calefacti sunt. Ex alio vero deum fecit, et sculptile sibi : curvatur ante illud, et adoravit illud ^d, et obsecrat dicens : Libera me, quia deus meus es tu. Medietatem ejus igni combussi, et coxi super carbores ejus panes ; coxi carnes, et comedi, et de reliquo ejus B idolum faciam. Ante truncum ligni procidam ^e : pars ejus omnis est. Cor insipiens adoravit illud, et non liberavit animam suam ^f : neque dicit, forte mendacium est in dextra mea (Isai. XLIV, 6-20). Hæc autem Francorum generatio non intellexit primum, intellexerunt autem postea, sicut sequens historia narrat.

XI. Avitus enim unus ex senatoribus, et, ut valde manifestum est, civis Arvernus, cum Romanum ambiasset imperium, luxuriose agere volens, a senatoribus projectus ^g, apud Placentiam urbem episcopus ordinatur. Comperio autem, quod adhuc indignans senatus vitam eum privare vellet, basilicam sancti Juliani Arverni martyris cum multis muneribus expetivit : sed impleto in itinere vitæ cursu, obiit, delatusque ad Brivatensem vicum, ad pedes antedicti martyris est C sepultus : cui Martianus [Forte Majorianus] successit. In Gallis autem Ægidius ex Romanis magister militum datus ^h est.

XII. Childericus vero cum esset nimia in luxuria dissolutus, et regnaret super Francorum gentem, cepit filias eorum stuprose detrahere. **66** Illi quoque ob hoc indignantes, de regno eum ejiciunt. Comperito autem quod cum etiam interficere vellet, Thoringiam petit, relinquens ibi hominem sibi carum ⁱ, qui virorum furentium animos verbis lenibus mollire

^a Idem et Bec., confundentur.

^b Quis formavit, etc., usque ad in prunis, desunt in Corb., Regm. et Bec.

^c Regm. et Bec., tollentur.

^d Regm., et adorat et obsecrat.

^e Corb., Bec. et Regm., et Mor. s., adoro.

^f Regm., liberavit eum.

^g Sic Corb. et Colb.; alii, ejectus. Placentia urbs est Italiæ notissima. De S. Juliano, qui apud Brivatem, Brioude, in Arvernia quiescit, totus est liber secundus Gregorii de Gloria Martyrum.

^h Aliquot mss. et ed., dicitur est. Hanc dignitatem ab Avito habuerat. Comes utriusque militiæ ab Idatio appellatur.

ⁱ In Colb. addita sunt æquali fere manu hæc duo verba, nomine Viomadum. Sic ille ab Ainoino appellatur lib. II, cap. 7.

^j Reg. et Bad., Basinum. Regm. et Bec., Misinum.

^k Editi cum aliquot mss. habent presbyter Paulinus. Hunc celebrem Paulinum Nolæ episcopum esse contendit novæ ipsius operum editionis auctor, ejus Vitæ cap. 49, contra Chiffletium qui id inficiatur.

dans etiam signum quando redire possit in patriam : id est, dividerunt simul unum aureum, et unam quidem partem secum detulit Childericus, aliam vero amicus ejus retinuit, dicens : Quandoquidem hanc partem tibi misero, partesque conjunctæ unum effecerint solidum, tunc tu securo animo in patriam repedabis. Abiens ergo in Thoringiam, apud regem Bisinum uxoremque ejus Basinam latuit : denique Franci, hoc ejecto, Ægidium sibi, quem superius magistrum militum a republica missum diximus, unanimiter regem asciscunt. Qui cum octavo anno super eos regnaret, amicus ille fidelis, pacatis occulte Francis, nuntios ad Childericum, cum parte illa divisi solidi quam retinuerat, mittit. Ille vero certa cognoscens indicia, quod a Francis desideraretur, ipsis B etiam rogantibus, a Thoringia regressus, in regno suo est restitutus. His ergo regnantibus simul, Basina illa, quam supra memoravimus, relicto viro suo, ad Childericum venit. Qui cum sollicite interrogaret, quæ de causa ad eum de tanta regione venisset, respondisse fertur : Novi, inquit, utilitatem tuam, quod sis valde strenuus : ideoque veni ut habitem tecum ; nam noveris, si in transmarinis partibus aliquem cognovissem utiliorem te, expetissem utique cohabitationem ejus. At ille gaudens, eam sibi in conjugio copulavit : quæ concipiens peperit filium, vocavitque nomen ejus Chlodovechum. Ille fuit magnus, et puginator egregius.

XIII. Apud Arvernum vero post transitum sancti Artemii, Venerandus e senatoribus episcopus ordinatur : Qualis autem fuerit hic pontifex, testatur Paulinus ^k dicens : « Si enim hos vides dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium ^l **67** Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdegalæ, vel Diogenium Albigæ, vel Dynamium Ecolismæ, vel Venerandum Arvernus, vel Alithium Cadurcis, vel nunc Pegasium Petrocorii, utcumque se habent sæculi mala, videbis profecto dignissimos totius sanctitatis ac fidei, religionisque custodes. » Hic in ipsa dominici Natalis vigilia transisse refertur ^m. Mane autem facto, processio solemnitate funeris ejus obsequium

Rem in medio relinquit Rosweyodus. Certe etsi a Gregorio Paulinus hic presbyter appellatus fuerit, ut habent aliquot codices, nil inde confici potest, cum hæc epistola a Paulino tunc presbytero scribi potuisset ; atque ita ejus titulum legisset Gregorius, ut ipsi tunc erat præfixus. Sed cujuscunque Paulini fuerit, nihil de ea exstat præter verba quæ hic a Gregorio laudantur.

^l Exsuperius a S. Hieronymo laudatur in epist. ad Rusticum monachum, et aliis in locis. Eidem scripsit Innocentius I papa. Ejus festum recolitur die 28 septembris. De Simplicio Zozimus papa epist. 7. In Colb. et Bad. dicitur Supplicius. De Amando vide lib. de Gl. Conf., cap. 45. Dynamius in Corb., Regm. et Bad. scribitur Damianus. Bec., Dynamium Engolesinæ.

^m De S. Venerandi ecclesia agit Gregorius lib. de Gloria Conf., cap. 35, et seqq. : memoratur in libello de sanctis Claromont., cap. 10, ubi complura sanctorum martyrum corpora in ea sepulta fuisse dicuntur. Hodie exstat in hortis monasterii Illidiani. Vide Savaronis notas. S. Venerandi festum colitur die 18 Januarii.

fuit : post ejus obitum foeda apud cives pro episcopatu intentio a vertebatur. Cumque partes inter se divisae, alium aliumque erigere vellent, magna collisio erat populis. Residentibus tamen episcopis die dominica, mulier quaedam velata atque devota Deo, audenter ad eos ingreditur, quae ait : Audite me, sacerdotes Domini. Scitote enim, quod non est in his beneplacitum Deo, quos hi ad sacerdotium elegerunt. Ecce enim Dominus hodie ipse sibi providebit antistitem. Itaque nolite conturbare neque collidere populum, sed patientes estote parumper : Dominus enim nunc dirigit, qui regat Ecclesiam hanc. His itaque mirantibus haec verba, subito Rusticus nomine, qui erat ex ipsa urbis Arvernensis diocesi presbyter, advenit : ipse enim jam mulieri per visionem fuerat indi-

catu. Quo viso ait : En ipsum quem elegit Dominus ; ecce qualem vobis Dominus pontificem destinavit : hic ordinetur episcopus. Haec ea loquente, omnis populus cuncta intentione postposita, clamavit dignum ac justum esse. Qui in cathedra positus, septimus in eodem loco pontificatus **68** honorem, populo gaudente, susceptus b.

XIV. Apud e urbem vero Turonicam, defuncto Eustochio episcopo, septimo decimo sacerdotii sui anno, quintus d post beatum Martinum Perpetuus ordinatur. Qui cum virtutes assiduas ad sepulcrum ejus fieri cerneret, cellulam quae super eum fabricata fuerat, videns parvulam, indignam talibus miraculis judicavit. Qua submota, magnam ibi basilicam, quae usque hodie permanet, fabricavit e : quae habetur a

^a Sic mss. omnes, at editi habent hic et infra *contentio*. Certum est tamen a Gregorio aliisque ejusmodi auctoribus vocem *intentio* pro exprimenda *contentione*, ut plurimum adhiberi.

^b Ejus festum colitur die 24 septemb.; vulgo dicitur *Saint Rotiri*.

^c Hoc caput et tres seqq., id est, 14, 15, 16 et 17, desunt in Bell. et Corb. a. istud et sequens alia manu, sed antiqua addita sunt.

^d Infra lib. x., cap. 31, dicitur sextus episc. Turon., quod inter eos Justinianum et Armentiam Briccio suffectus ibi non recenseat. Apollinaris vero Sidonius lib. iv, epist. 18, eundem sextum a B. Martino numerat, duos praedictos admittendo, quo sensu hic *quintus* diei potest post S. Martinum, ita ut Briccius primus sit, tum Justinianus, Armentius, et quartus Eustochius, cui Perpetuus successit.

^e Defuncto apud Condatum beato antistite Turonenses, reclamantibus licet Pictavis, sacrum ejus corpus Ligeri inpositum in urbem suam retulere. Deposuit est primo juxta littus in loco qui exinde *Statio corporis beati Martini* dicitur fuit, ubi hodieque visitur oratorium illius nomini sacrum. Inde alio translatum fuit, et crehrescentibus ad ejus sepulcrum miraculis, Briccius ejus successor anno post illius transitum undecimo ecclesiam, ut habet Gregorius, supra ipsum sanctum corpus extruxit, quam postea evertit Perpetuus, ut magnificentiore exedificaret. Hanc novam basilicam descripsit Gregorius libro ii *Historiae*, cap. 14, sacri vero corporis in eam translationem libro i de *Miraculis sancti Martini*, cap. 6. De eadem basilica agit Apollinaris Sidonius, tunc temporis Arvernorum antistes, quam invitante Perpetuo versibus exornavit, qui in ejus epistola 18, libro iv, ad Lucontium habentur. Alios versus a Martino Gallicienisim sive Suevorum apostolo editos laudat noster Gregorius libro v *Historiae*, cap. 28 ; alios item, a Paulino Petrocordiensi compositos, qui in variis basilicae locis descripti erant, edidit V. Cl. Jacobus Sirmondus. Quam vero exinde celebris fuerit sancti Martini tumulus, ex variis passim Gregorii locis patet, quos singillatim referre non vacat. Certe reges nostri Martinum ut specialem regni sui patronum semper venerati sunt, ejusque basilicam variis donariis et immunitatibus cumularunt. Eam a Willichario incensam Chlotarius I restitui et stanno cooperiri curavit. Varia ejus ornamenta quibus olim nitebat paucis describit sanctus Odo in sermone de ejus combustione : *Crustulis marmoreis intus obducta erat. Nam interdum Protonisso marmore paries rubicundus, nunc Pario candidus, nunc quoque Prasino viridis, varium et satis pulchrum schema praeferebat ; et foris aureolis sapphirinis atque musivis fulgebat lapillis, sed et tectum stan-*

^B *ncis tabulis erat opertum. Ejusdem sancti viri sepulcrum auro argenteoque ac gemmis pretiosis a sancto Eligio fabricatum et adornatum fuisse narrat sanctus Audoenus. Absidam vero, qualis a beato Perpetuo structa fuerat, describit Herbernus, qui ex abbate Majoris Monasterii factus est archiepiscopus Turonensis saeculo nono latente, post relationem sacri corporis ex Burgundia. Ejus autem verba, quae Anonymus in Gestis comitum Andegavensium adoptavit, ex 2 mss. codicibus huc proferimus. « Absida siquidem ubi corpus beati Martini continebatur, quam etiam detulerant ab Antissiodoro, fusilis erat ex auro et argento, quod dicitur electrum, spissitudine duorum digitorum, auctoremque operis beatum Perpetuum insculptor designaret suffragio litterarum et versuum : nec erat rima, foramen, fenestra, vel ostium in ea. Hanc autem fecerat beatus Perpetuus quando elevavit corpus ejus a terra involutum prius in purpura rubea et diligenter consutum, sicque in hanc absidam posuit. Fecit etiam altare quadratum et concavum ex lapidibus tabulatis quae magna tabula cooperuit, et cum aliis cementavit. Fecit et intus aliam absidam ex auricalco, cupro et stanno fusilem, habens palmum in spissitudine cum ostio fusili, quod gumpiis et virtevellis et quatuor clavibus firmabatur, ubi et hanc absidam electricam posuit. Fecit denique fredam desuper auro optimo et lapidibus pretiosis ornata, tanto sacerdote condignam. »*

Saeculi undecimi initio ecclesia sancti Martini, quam Nortmanni combusserant, non restaurata modo, sed nova penitus a fundamentis aedificata fuit ab Herveo thesaurario, eo fere modo, quo hodie visitur. Hujus basilicae dedicationem solemniter factam fuisse scribit Glaber Rodolphus. Tunc suo loco restitutum est beati antistitis corpus, quod ibi, ut saeculo sequenti scribit Sigibertus Gemblacensis, *sub ciborio auro, argento gemmisque vestito decenter collocatum*, miraculis coruscabat. Ciborium illud a Calvinianis saeculo superiori destructum atque dilapidatum fuit : sed qua forma olim exstiterit, videre licet ex vitro sacelli cujusdam in ala septentrionali majoris basilicae siti, ubi Ludovicus XI Francorum rex coram sancti Martini sepulcro sub ciborio existente, genuflexus orans, duobus in locis depictus est. Visuatur et ibi aliae sanctorum capsae, quae ante illam cladem circa beati antistitis tumulum asservabantur. Caterum etsi beati viri sepulcrum tot vicibus fuisset et loco suo motum, nondum tamen post primam a beato Perpetuo factam translationem apertum fuerat. Id patet ex veteri instrumento, quod ex ms. codice sancti Martini a nobis descriptum huc proferre visum est.

^e Praesente Carolo Pulchro cum uxore sua multaque episcopis et principibus, permissu Joannis XXII, anno 1325, die 1 Decembris, translatum est caput

civitate passus quingentos quinquaginta. Habet in A longum pedes centum sexaginta^a, in latum sexaginta : habet in altum usque ad cameram pedes quadraginta quinque ; fenestras in altario^b triginta duas, in capso viginti, columnas quadraginta unam. In toto ædificio fenestras quinquaginta duas, columnas centum viginti ; ostia octo, tria in altario, quinque in capso. Solemnitas enim ipsius basilicæ triplici virtute pollet : id est dedicatione templi, translatione corporis sancti, vel ordinatione ejus episcopatus. Hanc enim quarto nonas Julias observabis : depositionem vero ejus tertio idus Novembris esse cognoscas. Quod si fideliter celebraveris, et in præ-enti sæculo, et in futuro, patrocinia beati antistitis promeraberis. Et quoniam camera cellulæ illius prioris eleganti opere fuerat fabricata, indignum duxit sacerdos, ut opera B ejus deperirent : sed in honore beatorum apostolorum Petri et Pauli aliam construxit basilicam, in qua cameram illam affixit. Multas et alias basilicas ædificavit, quæ usque 69 hodie in Christi nomine constant.

S. Martini a Roberto episcopo Carnotensi, aperto sancti Martini sepulcro.

« In quo quidem sepulcro invenerunt capsam unam argenteam, et in eadem cistellam salliceam mirabiliter albam et recentem, in qua corpus ejusdem beatissimi confessoris honorifice repositum beatus Perpetuus, qui anno sexagesimo quarto post transitum gloriosissimi Martini sedis Turonicæ cathedralis sortitus fuerat dignitatem. Aperiens autem cum devotione et tremore ille venerabilis episcopus Carnotensis cistellam in qua corpus beatissimum latitabat, caput cum reliquo corpore ad instar infantuli involutum et ligatum, cedulam alligatam invenit, in qua scriptum erat : HIC EST CORPUS BEATI MARTINI EPISCOPI TURONENSIS. Quo viso, congaudentem in Domino de tam pretioso thesauro hic reperto, idem episcopus Carnotensis inceptit solvere sanctum corpus, quod ex quadam zona candida a beato Perpetuo tempore translationis ejusdem corporis fuerat sic ligatum, ejusque proprio sigillo sigillatum. Quod cum solum fuisset et detectum, idem episcopus insinuavit regi, quod caput beatissimi confessoris acciperet, et in vase aureo deponeret, quod erat illico præparatum. Sed rex nolens nec præsumens caput sanctissimum attingere, dixit episcopo quod ipsemet illud acciperet et transferret. »

Hic fuit ecclesiæ Martinianæ status usque ad annum 1562, quo Calviniani hæretici Turonum urbe potiti, omnes urbis ac provinciæ ecclesias penitus spoliaverunt, combustis immani sacrilegio sanctorum reliquiis. Visitur hodieque locus ad australem ecclesiæ januam, in quo sancti Martini corpus crematum est. Anno sequenti, turbis utnunque sedatis, pauca quæ hæreticorum furori subducta fuerant, ordinante venerabili capitulo, recognita, in theca recondita sunt. Capituli ea de re decretum ex ejus registris descripsimus, quod sic habet :

« Anno 1563, die 1 Julii, domini mei ordinarunt, quod unum ex magnis ossibus brachii beatissimi Martini, et aliud ex capite ejusdem, nec non pannus sericeus, in quo corpus ejusdem beatissimi Martini repositum fuerat, et alia reliquaria ex capitibus beatorum Briccii et Gregorii, quæ remanserunt, et combusta non fuerunt per hæreticos anno novissimo, reponantur in parva capsula lignea propterea facta, quæ cooperietur ex aliquo pulchro panno sericeo ; et super quolibet reliquario hujusmodi ponatur inscriptio cujusnam sit, et signetur per me notarium ad perpetuam rei memoriam. » Quæ omnia die 5 Julii se-

XV. Eo tempore et basilica beati Symphoriani Augustodunensis martyris ab Eufronio presbytero ædificata est. Et ipse Eufronius, hujus deinceps urbis episcopatum sortitus est. Hic enim marmor quod super sanctum sepulcrum beati Martini habetur, cum grandi devotione transmisit.

XVI. Sanctus^d vero Namatius, post obitum Rustici episcopi, apud Arvernos in diebus illis octavus erat episcopus. Hic ecclesiam quæ nunc constat^e, et senior infra muros civitatis habetur, suo studio fabricavit, habentem in longum pedes centum quinquaginta, in latum pedes sexaginta, in altum infra capsum usque cameram, pedes quinquaginta : in ante absidem rotandam habens, ab utroque latere ascellas eleganti constructas opere, totumque ædificium in modum crucis habetur expositum. Habet fenestras quadraginta duas, columnas septuaginta, ostia octo. Terror namque ibidem Dei, et claritas magna conspicitur ; et vere plerumque inibi odor quasi aromaticum suavissimus advenire a religiosis sentitur. Pa-

quanti facta fuisse indicat idem registrum. Anno autem 1564, die 5 Julii, eadem reliquæ in capsula positæ repositæ sunt super altare existens retro majus altare, ubi solebat esse capsula sancti Martini. Quæ anno 1636, die undecima Septembris solemniter sunt visitatæ a toto capitulo. Visitur hodieque istud altare multis gradibus elevatum, sub quo positus est lapis sepulcri beati Martini, ubi in majoribus festivitatibus sacerdos celebrans missam inchoat, atque ad illa verba post confessionem, *Oramus te, Domine, per merita sanctorum tuorum, quorum hic reliquæ habentur, illum lapidem osculatur, tum ad altare majus accedit, Missam solito more celebraturus. Columnæ sepulcro vicinæ ex mandato capituli affixa est tabella cum hac epigraphe : Nomina corporum sanctorum hujus ecclesiæ, quæ hic sepulta erant : S. Martinus, S. Briccius, S. Spanus, S. Perpetuus, S. Gregorius Turonensis, S. Eustochius, S. Eufronius. Hic in medio illorum erat corpus et sepulcrum beatissimi Martini, quorum venerabiles reliquæ in capsulis existebant. Atque hic est hodiernus ecclesiæ sancti Martini status. De ejus vero prærogativis ac jurisdictione quam in alias complures ecclesias etiam nunc habet, disserere mei non est instituti. Quæ vero hic protulimus, ut plurimum debent V. Cl. G. Galiano Galiczonio, doctori Sorbonico, ejusdem ecclesiæ canonico et cantori, qui cum apud Turones essemus, omnia minutatim nobis ostendit.*

^a Reg., Colb. et Chesn. habent, *longum pedes centum quinquaginta quinque.*

^b Hic altarii nomine presbyterium, per capsum vero navem intelligi verisimile est. Consule Liturgiam Gallicanam nostri Mabillonii lib. 1, cap. 8, num. 1 et seqq. De hac ecclesia iterum agit Gregorius lib. 1 de Mirac. S. Martini, etc. Vide et epistolam 18, lib. 14, Apollinaris Sidonii ; cui interserunt versus, quos eidem ecclesiæ adornandæ ipse composuit.

^c Aduensi Ecclesiæ præfuit labente sæculo v. Interfuit ordinationi Joannis Cabillonensis episcopi, uti testatur Apollinaris Sidonius lib. 14, epist. 25, et ad eum scripsit idem auctor epist. 8 libri VII, et 2 libri IX. Exstat ejus et Lupi Tricassini episcopi egregia epistola de disciplina ecclesiastica, apud Sirmont. tom. I Concil. ; alteram ejusdem ad Agrippinum comitem laudat Idatius in Chronico.

^d Hoc caput et sequens desunt in codd. Regio et Colb.

^e Hæc est ecclesia cathedralis, de qua Saværo multa observat in notis ad cap. 1 libri de ecclesiis Claro.

rietes ad altarium, opere sarsurio^a, ex multo mar-
morum genere exornatos habet. Exacto ergo in duodecimo anno beatus pontifex ædificio, Bononiam civitatem Italiæ sacerdotes dirigit, ut ei reliquias sanctorum Vitalis et Agricolæ exhibeant, quos pro nomine Christi Dei nostri, manifestissime crucifixos esse cognovimus^b.

70 XVII. Cujus conjux basilicam sancti Stephani^c suburbano murorum ædificavit. Quam cum fucis colorum adornare vellet, tenebat librum in sinu suo, legens historiarum actionum antiquorum^d, pictoribus indicans quæ in parietibus fingere deberent. Factum est autem quadam die, ut sedente illa in basilica, ac legente, adveniret quidam pauper ad orationem et aspiciens eam in veste nigra, senio jam provectam, putavit esse unam de egentibus, protulitque quadram panis, et posuit in sinu ejus, et abscessit. Illa vero non dedignans munus pauperis, qui personam ejus non intellexit, accepit et gratias egit, repositaque, hanc suis epulis anteponebat, et benedictionem ex ea singulis diebus sumens, donec expensa est.

XVIII. Igitur Childericus Aurelianus pugnas egit; Adouacrius^e vero cum Saxonibus Andegavos venit. Magna tunc lues populum devastavit. Mortuus est autem Ægidius, et reliquit filium, Syagrium nomine. Quo defuncto, Adouacrius de Andegavo et aliis locis obsides accepit. Britanni de Biturica^f a Gothis expulsi sunt, multis apud Dolensem vicum^g perempti: Paulus vero comes cum Romanis^h ac Francis, Gothis bella intulit et prædas egit. Veniente vero

montensibus. Unde *senior* in *Mor. s.* et *Regm.* dicitur, pro qua voce editi habent *veterrimo*. Vide Liturgiam Gallicanam Mabillonii lib. 1, cap. 8.

^a Opus *sarsurium* idem esse observat Altaserra ac opus tectorium, quod varium est et multiplex, sic dictum a verbo *sarcire*. Parietes autem templorum et publicorum ædificiorum marmore tegebantur seu incrustabantur, qualiter hic describitur templum a S. Namatio constructum.

^b Et quidem reliquias horum martyrum obtinuit, ut narrat ipse Gregor. lib. 1 de Gloria Mart., cap. 44. Eorumdem martyrum passionem describit S. Ambrosius in lib. de Exhortatione virginit., cap. 4 et 2.

^c Hodie ecclesia est parochialis, mutato nomine ab annis circiter 200, *Sancti Eutropii Suburbicarii* dicta. In ea sepultus fuit sanctus Namatio cum aliis sanctis, ut indicat libellus de sanctis Claromont., cap. 43.

^d Sic *Regm.* Editi vero, *historias actionis antiquas; Mor. s., antiquæ*. Picturas in ecclesiis memorat passim Gregorius, ut lib. vii, cap. 36, lib. x, cap. ult., etc.

^e Sic *Bell., Corb., Reg. et Regm.*, cum aliquot editis. Alii, *Odouacrius*, et *Colb., Odoacrius. Bec., Adouacius.*

^f *Corb. et Bec., Biturigas.*

^g Etiam nunc existat monasterio Ordinis nostri insignitus, quod sæcularibus canonicis hujus sæculi initio cessit. Vulgo dicitur *Bourg de Deols*, a Castro-Radulphi Andria fluvio interjacentem divisus.

^h Romanos hic appellat Gallos illos, qui nondum exteris regibus subjecti erant. Et quidem non solum in Gallia, sed et in Italia, Hispania, Africa, etc., etiam post subactas omnino a barbaris has provincias, populi in duas veluti partes dividebantur: alii dicebantur Romani, veteres scilicet incolæ, quod Romani

A Adouacrio Andegavis, Childericus rex sequenti die advenit, interemptoque Paulo comite, civitatem obtinuit. Magno ea die incendio domus ecclesiæ concremata estⁱ.

XIX. His itaque gestis, inter Saxones atque Romanos bellum gestum^j est: sed Saxones terga vertentes, multos de suis, Romanis insequentibus, gladio reliquerunt; insulæ eorum cum multo populo interempto, a Francis captæ atque subversæ sunt^k. Eo anno mense nono terra tremuit. Adouacrius cum Childerico fœdus iniit, Alamannosque, qui partem Italiæ pervaserant, subjugarunt.

XX. Eorichus^l autem Gothorum rex, Victorium ducem super septem civitates præposuit, anno quarto decimo regni sui. Qui protinus Arvernus adveniens, B civitatem addere voluit: unde et cryptæ^m illæ usque hodie perstant ad basilicam sancti Juliani, et columnas, quæ sunt in æde positæ, exhiberi jussit. Basilicam sancti Laurentii et sanctiⁿ Germani Licinacensis vici jussit ædificari. Fuit autem Arvernus annis novem. Super Eucherium^o vero senatorem calumnias devolvit: quem in carcere positum nocte extrahi jussit, ligatumque juxta parietem antiquum, ipsum parietem super eum elidi jussit. Ipse vero dum nimium esset in amore mulierum luxuriosus, et ab Arvernus vereretur interfici, Romam aufugit: ibique similem tentans exercere luxuriam, lapidibus est obrutus. Post cujus excessum regnavit Eorichus annos quatuor: obiit autem anno vigesimo septimo regni sui. Fuit etiam et tunc terræmotus magnus.

XXI. Defuncto^p autem apud Arvernos Namatio

nis paruisset, legibusque ut plurimum, etiam exteris principibus subditi, Romanis uterentur, quodque catholicam fidem colerent; alii vero dicebantur *Barbari*, quod vocabulum honorificum esse ducebant. Videtur plura de hac re apud Valesium lib. vi rerum Francic.; pag. 289.

ⁱ Hic in cod. *Bell.*, detritis aliquot lineis, quæ sub paginæ finem habebantur, sequens pagina ejusdem folii incipit ab his verbis, *regionem. Tantum ut quod tibi*, etc., quæ sunt de cap. 32.

^j Insulæ istæ ad Ligerim positæ erant, ut censet Cointius, quas arcibus muniunt Saxones, ut si res ipsis minus feliciter contingerent, liberam haberent per Oceanum abeundi facultatem. Idem Cointius legendum censet *Alanos*, pro *Alamannos*, qui non Italiæ, sed Galliæ partem invaserant. Cui conjecturæ favent quæ observavimus supra ad caput 7 hujus libri.

^k *Regm., Theodericus*, et infra, *Teddricus, Corb. et Bec., Eorichus*, seu *Eurichus*. Infra cap. 25 appellatur *Evarix*. Victorii mortem refert Gregorius lib. 1 de Gloria Mart., cap. 45, et in Vita S. Abrahamæ. De eodem Apollinaris Sidonius lib. vii, epist. 47. Deest hoc caput in *Bell.*

^l Tres mss., *scriptæ*. Porro non hic designatur basilica Brivatensis, ut *Fredegarius* existimavit, sed quæ in honorem S. Juliani in ipsa Arvernorum urbe sita est, ut observat *Savaro* in notis ad cap. 33, lib. 1 de eccles. Claromont. Ad Cointium ad annum 554, num. 4.

^m *Cod. Casin., Sancti Martini Lecaniacensis. Regm., S. Germani Liciniacensi vico.* Observat *Marollius* hunc locum hodie vulgo appellari, *Saint-Germain de Lambron*.

ⁿ Is esse putatur ad quem *Sidonius* scribit lib. iii, epist. 8.

^o Hoc caput deest in *Corb., Bell., Reg. et Colb.*

episcopo, Eparchius successit, vir sanctissimus atque religiosus. Et quia eo tempore ecclesia parvam infra muros urbis possessionem habebat, ipsi sacerdoti in ipso, **72** quod modo Salutatorium^a dicitur, mansio erat, atque ad gratias Deo tempore nocturno reddendas ad altarium ecclesiae consurgebat. Factum est autem, ut nocte quadam ingrediens, plenam ecclesiam dæmonibus reperiret, ipsamque principem in modum ornatae mulieris, in throni illius cathedram residentem. Cui ait pontifex: O meretrix execranda, non sufficit tibi loca cuncta variis pollutionibus incidere, adhuc et cathedram a Domino consecratam foetida sessionis tuae accessione coinquinasti? Abscede a domo Dei, ne a te amplius polluat. Cui ait: Et quia mihi meretricis nomen imponis, multas tibi parabo insidias ob desideria mulierum. Et hæc dicens, sicut fumus evanuit. Verumtamen sacerdos tentatus est per commotionem corporis ad concupiscentiam^b: sed signo crucis sanctæ munitus, nihil ei inimicus nocere potuit. Ferunt etiam ipsum in arce Cantobennici montis monasterium^c collocasse, ubi nunc oratorium est, et ibi se diebus Quadragesimæ sanctæ recludebat: die autem Cœnæ dominicæ, cum magno psallentio, comitantibus clericis civibusque, ad ecclesiam suam revertebatur. Quo migrante, Sidonius ex præfecto substituitur, vir secundum sæculi dignitatem nobilissimus, et de primis Galliarum senatoribus: ita ut filiam sibi Aviti imperatoris in matrimonio sociaret. Hujus tempore, cum adhuc apud urbem Arvernæ Victorius, cujus supra meminimus, moraretur, fuit in monasterio beati Cyrici^d urbis ipsius abbas, Abraham nomine: qui fide **73** atque operibus Abraham illius prioris refulgebat, sicut in libro Vitæ ejus scripsimus.

XXII. Sanctus^e vero Sidonius tantæ facultatis erat, ut plerumque ex improvise luculentissime quæ voluisset, nulla obsistente mora componeret. Contigit autem quadam die, ut ad festivitatem basilicæ mo-

^a Salutatorium, quod alias *secretarium*, hodie *sacristia* appellatur, uti patet ex Gregorii M. epist. 54 libri IV ad Marinianum episc. Ravennat., et ex concilio Matic. I, can. 2, sic dictum est, quod ibi episcopi ante Missarum celebrationem sedere solerent ad excipiendas fidelium salutationes, qui eorum orationibus se, vel aliqua negotia commendare volebant. Id presbyteris reliquisse videtur sanctus Martinus apud Sever. Sulpic., dial. 2, ubi ipse dicitur orationi incubuisse, eo tempore quo presbyteri in alio secretario sedentes ejus permissis salutationibus, aut audiendis negotiis occupabantur.

^b Mor. s., a concupiscentia.

^c De hoc monasterio vide supra lib. I, cap. 39. Cantobennense monasterium illud ipsum esse censet Savaro, quod non procul ab urbe sanctimonialibus paravisse dicitur sanctus Genesius Arvernensis episcopus in ipsius Vita. Alii ab eo etiam non distinguunt Candidinense monasterium, quod Felix ejusdem urbis antistes, præfecto tunc abbati, postea ipsius successor et martyri, gubernandum tradidit, ut in secunda ipsius præfecti Vita legitur. Hunc locum postea destructum reparavit sæculo undecimo quidam Aldefredus, quem Robertus de Alvernia episcopus ultimo sequentis sæculi anno Piperacensi cœnobio subiecit: sed tandem post varias fortunas Car-

asterii, cujus supra meminimus, invitatus accederet; ablatoque sibi nequiter libello, per quem sacrosancta solemnia agere consueverat, ita paratus a tempore cunctum festivitatis opus explicuit, ut ab omnibus miraretur, nec putaretur ab astantibus ibidem hominem locutum fuisse, sed angelum. Quod in præfatione libri, quem de Missis ab eo compositis conjunximus, plenius declaravimus. Cum autem esset magnificæ sanctitatis, atque, ut diximus, ex senatoribus primis, plerumque, nesciente conjuge, vasa argentea auferebat a domo, et pauperibus erogabat. Quod illa cum cognosceret, scandalizabatur in eum: sed tamen dato egenis pretio, species domui restituebat.

XXIII. Cumque^f ad officium dominicum fuisset mancipatus, et sanctam ageret in sæculo vitam, surrexere contra eum duo presbyteri, et ablata ei omni potestate a rebus Ecclesiae, arcum ei victum et tenuem relinquentes, ad summam eum contumeliam redegere. Sed non longi temporis spatio inultam ejus injuriam divina voluit sustinere clementia. Nam unus ex his nequissimis et indignis dici presbyteris, cum ante noctem minatus fuisset eum de ecclesia velle extrahere^g, signum ad matutinas audiens fuisse commotum, fervens felle contra sanctum Dei, surrexit, hoc iniquo corde explere cogitans, quod die præcedente tractaverat. Ingressus autem in secessum suum, dum ventrem purgare nititur, spiritum exhalavit. Expectabat enim puer aforis cum cereo dominum egressurum. **74** Jamque advenerat lux, et satelles ejus, id est alius presbyter, mittit nuntium, dicens: Veni, ne tardaveris, ut quæ nobis die hesternæ convenerant, pariter expleamus. Sed cum responsa dare differret exanimis, elevato puer velo ostii, reperit dominum super sellulam secessus defunctum. Unde indubitatum est non minoris criminis hunc reum esse, quam Arium illum, cui similiter in secessu fuere interna deposita per partes inferiores

melitis excalceatis nostro ævo donatus est. Vide notas in caput 39 libri I.

^d Sic Regm. cum Bad.; cæteri ed. et Bec., *Cyrici*. At nostra lectio sincera est. Hic est enim Cyricus puer, qui cum Julitta matre martyr occubuit. Vide Savaronem in notis ad libellum de ecclesiis Claramont. num. 14, qui est de ecclesia sancti Cyrici. De qua et Gregorius agit in Vita S. Abraham, lib. de Vitis Patrum, cap. 3.

^e Deest hoc caput in Corb., Bell., Colb. et Regio. Porro Sidonius ille illustrior est, quam ut hic de eo plura observemus. Exstant ejus opera a Savarone primum, tum a J. Sirmondo edita. Calus Sollius Apollinaris Sidonius appellabatur, cujus vitam collegit Savaro, eamque ipsius operibus præfixit. Pappianillæ uxori suæ, filix Aviti imp., epistolam 16 libri V scripsit ipse Sidonius, quam post susceptum sacerdotium uti sororem habuit, ut probat Sirmonduus in notis ad eandem epist., ubi et plura habet de majorum clericorum cælibatu. V. supra lib. I, cap. 39, et Hieronymi epist. ad Pammachium.

^f Hoc caput deest in Corb., Bell., Colb. et Regio.

^g Regm., *velle extrahi*, Chesn. et Freb., *vel extrahere*.

egesta ^a : quia nec istud sine hæresi potest accipi, A et in Ecclesia non obediatur sacerdoti Dei, cui ad pascendum oves commissæ sunt, et ille se ingerat potestati, cui neque a Deo, neque ab hominibus aliquid est commissum. Dehinc beatus sacerdos, uno adhuc manente nihilominus inimico, suæ restituitur potestati. Factum est autem posthæc, ut accedente febre ægrotare cœpisset : qui rogat suos, ut eum in ecclesiam ferrent. Cumque illuc illatus fuisset, conveniebat ad eum multitudo virorum ac mulierum, simulque etiam et infantium plangentium atque dicentium : Cur nos deseris, pastor bone, vel cui nos quasi orphanos derelinquis? Nunquid erit nobis post ~~transitum~~ tuam vita? nunquid erit postmodum qui nos sapientie ~~obsequio~~ condiciat? aut ad dominici nominis timorem talis ~~parentis~~ ratione redarguat? Hæc et his similia populis cum magno flatu dicentibus, tandem sacerdos, Spiritu in se sancto influente, respondit : Nolite timere, o populi, ecce frater meus Aprunculus vivit, et ipse erit sacerdos vester. Qui non intelligentes, putabant eum loqui aliquid in extasi.

Quo migrante ^b, presbyter ille nequam, alter ex duobus qui remanserat, protinus omnem facultatem Ecclesiæ, tanquam si jam episcopus esset, inhians cupiditate, præoccupat, dicens : Tandem respexit in me Deus, cognoscens me justiore esse Sidonio, largitusque ⁷⁵ est mihi hanc potestatem. Cumque per totam urbem superbus ferretur, adveniente die domitico, qui imminebat post transitum sancti viri, præparato epulo, jussit cunctos cives in domo ecclesiæ ^c invitari : despectisque senioribus, primus recumbit in toro. Cui oblato pincerna poculo, ait : Domine mi, vidi somnium, quod si permittis edicam : Videbam hac nocte dominica, et ecce erat domus magna, et in domo erat thronus positus, in quo quasi iudex residebat, cunctis potestate præstantior ; cui assistebant multi sacerdotum in albis vestibus, sed et promiscuæ populorum turbæ valde innumerabiles. Verum cum hæc trepidus contemplerer, compescio eminus inter eos beatum stare Sidonium, et cum presbytero illo tibi carissimo, qui ante hos paucos annos de hoc mundo migravit, attente litigantem. Quo devicto, jubet rex ut in imis carceris angustiis retrudatur; ablatoque isto, contra te iterum insurgere ^d, dicens te in eo scelere, propter quod ille

prior damnatus fuerat, fuisse participem. Verum ubi iudex, quem ad te transmitteret, sollicitè cœpit inquirere, ego me inter reliquos oculere cœpi, et a tergo steti, tractans apud memetipsum, ne forte ego, qui notus sum homini, mittar. Dum hæc mecum tacitus volverem, amotis omnibus remansi solus in publico : vocatusque a iudice, propius accedo. Cuius virtutem atque splendorem contuens, cœpi bebes effectus titubare præ metu. Et ille : Ne timeas, puer, inquit : sed vade, dic presbytero illi : Veni ad respondendam causam, quia Sidonius te accersiri deprecatus est. Tu vero ne moram facias ad eundem, quia sub grandi testificatione mihi præcepit rex ille tibi hæc loqui, dicens : Si tacueris, morte pessima morieris. Hæc eo loquente, exterritus presbyter, elapso de manu calice, reddidit spiritum : ac de re-cubitu ablatus mortuus sepulturæ mandatus est, possessurus infernum ⁷⁶ cum satellite suo. Tale iudicium super contumaces clericos Dominus in hunc prætulit mundum, ut unus Arii sortiretur mortem ; alius, tanquam Simon Magus, apostoli sancti oratione ab excelsa arce superbis præceps allideretur. Qui non ambiguntur pariter possidere tartarum, qui simul egerunt nequiter contra sanctum episcopum suum. Inter ea cum jam terror Francorum resonaret in his partibus, et omnes eos amore desiderabili cuperent regnare, sanctus Aprunculus, Lingonicæ civitatis episcopus ^e, apud Burgundiones cœpit haberi suspectus. Cumque odium de die in diem cresceret, jussum est ut clam gladio feriretur. Quo ad eum perlato nuntio, nocte à castro Divionensi pormurum demissus, Avernis advenit, ibique juxta verbum Domini, quod posuit in ore sancti Sidonii, undecimus datus est episcopus.

XXIV. Sed ^f tempore Sidonii episcopi magna Burgundiam fames oppressit. Cumque populi per diversas regiones dispergerentur, nec esset ullus qui pauperibus alimoniam largiretur, Ecdicius quidam ex senatoribus, hujus propinquus ^g, magnam tunc rem in Deo confusus fecisse perhibetur. Nam invalescente fame, misit pueros suos cum equis et plaustris per vicinas sibi civitates, ut eos qui hac inopia vexabantur sibi adducerent. At illi euntes, cunctos pauperes quotquot invenire potuerunt, adduxere ad domum ^h ejus. Ibi eos per omne tempus serilitatis pascebat, ab interitu famis exemit. Fuereque,

^a Regm., inferioris egestus, et infra obaudiatur sacerdoti. Bec., partis inferioris egestum... obaudiatur sacerdos.

^b Obiit anno 484, ut scribit Savaro, et quidem die 12 kal. Septembris, ejus tamen festum 10 kal. ejusdem mensis in Martyrologio Romano recolitur. Sepultus est in ecclesia sancti Saturnini, ut dicitur in lib. 1 de eccles. Claromont., cap. 22. Hæc ecclesia mutato nomine sancti Anandini dicta est. Postmodum translatus est B. Sidonii corpus in ecclesiam sancti Genesii.

^c Domum ecclesiæ passim memorat Gregorius, quo nomine ædes episcopales, majori ecclesiæ urbis seu cathedrali adhærentes, designari videtur esse extra dubium.

^d Editi habent, suggerit.

^e De eodem infra cap. 36, et Hb. III, cap. 2, ad quem exstant aliquot Ruricii Lemovicensis episc. epistolæ. Eidem, adhuc Lingonum episcopo, scripsit Sidonius epistolam 10 libri IX. Sepultus est in ecclesia S. Stephani ex lib. 1 Ecclesiar. Claromont., cap. 13, ubi sanctus dicitur. Celebratur in Martyrol. Gallic. Saussaji die 14 Maii.

^f Hoc caput deest in Bell. In tribus vero aliis absolute incipit, Tempore Sidonii, etc.

^g Ecdicius, seu, ut alii scribunt, Heedicius, filius fuit Aviti imperatoris, et frater Papianillæ uxoris Sidonii, ad quem exstant ejusdem Sidonii carmen 20, epistola 1 lib. II, et 3 libri IX. Factus est Patricius a Julio Nepote Augusto ex epist. 16 lib. V.

^h Editi plerique cum Bec., ad domos.

ut multi aiunt, amplius quam quatuor millia promiscui sexus. Adveniente autem ubertate, ordinata iterum evectioe, unumquemque in locum suum restituit. Post quorum discessum, vox ad eum e cœlis lapsa pervenit, dicens: Eedici, Eedici, quia fecisti rem hanc, tibi et semini tuo panis non deerit in sempiternum: eo quod obedieris verbis meis et famem meam refectione pauperum satiaveris. Quem Eedicium miræ velocitatis fuisse 77 multi commemorant: nam quadam vice multitudinem Gothorum cum decem viris fugasse perscribitur ^a. Sed et sanctus Patiens Lugdunensis episcopus simile huic in ipsa fame populis præstitisse perhibetur beneficium. Exstat exinde hodie apud nos beati Sidonii epistola ^b, in qua eum declamatorie collaudavit.

XXV. Hujus tempore et Evarix ^c rex Gothorum, excedens Hispanum litem, gravem in Gallis super Christianos intulit persecutionem. Truncabat passim perversitati suæ non consentientes, clericos carceribus subigebat: sacerdotes vero, alios dabat exsilio, alios gladio trucidabat. Nam et ipsos sacrorum templorum aditus spinis jusserat obserari, scilicet ut raritas ingrediendi oblivionem faceret fidei. Maxime tunc Novempopulanæ, geminæque Germaniæ ^d urbes, ab hac tempestate depopulatæ sunt. Exstat hodieque et pro hac causa ad Basilium episcopum nobili Sidonii ipsius epistola, quæ hæc ita loquitur. Sed persecutor non post multum tempus, ultione divina percussus interiit.

XXVI. Post hæc ^e beatus Perpetuus Turonici civitatis episcopus, impletis triginta in episcopatu annis, in pace quievit: in cujus loco Volusianus,

^a Id narrat Sidonius epist. 3 libri II, ubi *vix duodeciginti equites* cum Eedicio fuisse dicuntur.

^b Ea est duodecima libri VI. Eundem laudat ob ecclesia Lugduni constructam lib. II, epist. 10. Ipsius vero memoria in fastis ecclesiasticis recolitur tertio idus Septembris.

^c Is ipse supra cap. 20 appellatur *Eorichus*, seu *Eurichus*. In capitum iudicibus, etiam vetustiorum codicum legitur *de Euva rege*. Cæterum hoc caput deest in Bellov.

^d Legendum haud dubie *Aquitaniæ*. Non enim Evarichus persecutionem in Germania movit, cum e contrario, maxime efferverit in Novempopulania, ac in utraque Aquitania, ut patet ex ipsa Sidonii epistola ad Basilium episcopum, quam infra Gregorius laudat; estque 6 libri VII. Ibi enim recensentur urbes ex his tribus provinciis, in quibus persecutio sævit: scilicet Elusa, Auscium, Vasate et Convenæ in Novempopulania; Rutheni, Lemovicæ et Gabali in Aquitania prima; Burdegala et Petrocorii in secunda Aquitania. Non tamen textum Gregorii mutare licuit absque alicujus codicis auctoritate. Et quidem Valesius Germaniæ nomen a Gregorio datum fuisse Aquitaniæ putat, quod ibi regnaret Eurichus, quem hic a Germania oriundum existimabat. Quo pacto et Lugdunensis Germania dicitur a Sidonio lib. V, epist. 7. Janus a Costa in lib. II Decretalium Gregorii IX tit. 1. hic legendum esse censet, *geminæque germanæ. Geminam enim*, uti prosequitur, *et Duplicem Aquitaniam, primam et secundam, eleganter vocat germanam et sororem Novempopulaniæ, id est Aquitaniæ tertiæ, quasi provinciæ divisæ in duas, tres vel plures sint sibi invicem sorores ex hac divisione; habeantque communem matrem urbem Romam, imperii caput, a qua scilicet provinciæ institutæ et veluti paræ. Sic apud Tertul-*

unus ex senatoribus, subregatus est. Sed a Gothis suspectus habitus, episcopatus sui anno septimo in Hispanias est quasi captivus abductus; sed protinus vitam finivit. In cujus loco Verus ^f succedens, septimus post beatum Martinum 78 ordinatur episcopus.

XXVII. His et ita gestis, mortuo Childerico, regnavit Chlodovechus, filius ejus, pro eo. Anno autem quinto regni ejus, Syagrius Romanorum rex, Ægidii filius, ad civitatem Suessionas ^h, quam quondam supra memoratus Ægidius tenuerat, sedem habebat. Super quem Chlodovechus eum Ragnachario ⁱ parente suo, quia et ipse regnum tenebat, veniens, campum pugnæ præparari deposcit. Sed nec iste distulit, ac resistere metuit. Itaque inter se utrisque pugnantibus, Syagrius elisum cernens exercitum, terga vertit, et ad Alaricum regem, Tolosam cursu veloci perlabitur. Chlodovechus vero ad Alaricum mittit, ut eum redderet: alioquin noverit sibi bellum ob ejus retentionem inferri. At ille metuens, ne propter eum iram Francorum incurreret, ut Gothorum pavere mos est ^j, victum legatis tradidit. Quem Chlodovechus receptum custodiæ mancipari præcepit: regnoque ejus accepto, eum gladio clam ferri mandavit. Eo tempore multæ ecclesiæ a Chlodovechi exercitu deprædatæ sunt, quia erat ille adhuc fanaticis erroribus involutus. Igitur de quadam ecclesia urceum miræ magnitudinis ac pulchritudinis hostes abstulerant, cum reliquis ecclesiastici ministerii ornamentis. Episcopus ^k autem ecclesiæ illius missos ad regem dirigit, poscens ut si aliud de sacris vasis recipere non mereretur, saltem vel urceum ecclesia sua reciperet. Hæc audiens rex, 79

lianum in libro de Pallio Utica colonia Romanorum dicitur soror Carthaginiis. Hæc ille, cujus sententia ex Testamento S. Remigii alicujus antiquis monumentis confirmari potest, in quibus Ecclesiæ Rheimensis ac Trevirensis sorores appellantur, eo quod utraque in Belgica metropolis esset et suæ provinciæ caput. Favet etiam codex ms. Regii-montis, in quo legitur, *geminæque germanæ.*

^e Hoc caput deest in codd. Corb. et Bellov. In Colb. autem alia manu, licet antiqua, additum est. De Perpetuo, Volusiano et Veru vide infra lib. X. c. 31.

^f Sic Colb. et Reg. cum aliquot editis alii cum Bec. et Regm., *Virus.*

^g Hoc caput deest in cod. Bellovac.

^h Corb., *Saxonas*; scriptum est tamen alia manu fere æquali, sicut et infra, *Suessionas. Bec., Suessio D nes, et infra Sessionas.* Quæ lectiones variæ passim in mss. occurrunt.

ⁱ Item cod., *Ragnario parente suo, qui et ipse tenebat, veniens campum ut pugnaret*: Regm., *Racario... tenuerat*, etc. Colb., *Raghenario*, etc. Item et Pal. pro Chlodovechus habent semper *Hlodovichus*, et alia manu Regm., *Clodoveus*: quod semel et iterum monuisse satis sit.

^j Vide Salvianum lib. VII, de Gubernatione Dei.

^k Hic fuit beatus Remigius Rhemorum antistes, ut Fredegarius cap. 16, Hincmarus, Frodoardus, aliique auctores testantur. Porro ministerii ecclesiastici nomine sacram ecclesiæ suppellectilem intelli gebant, ut ex compluribus Gregorii ipsius, aliorumque auctorum locis constat, quos videsis libro I Liturgiæ Gallicanæ Mabillonii nostri, cap. 7. Legendum ea de re beati Aredii Testamentum, quod in Appendice integrum profertur.

ait nuntio : Sequere nos usque Suessionas, quia ibi coneta quæ acquisita sunt, dividenda erunt. Cumque mihi vas illud sors dedorit, quæ papa poscit, adimpleam. Dehinc adveniens Suessionas, cuncto onere prædæ in medium posito, ait rex : Rogo vos, o fortissimi præbitoras, ut saltem mihi vas istud (hoc enim de urceo supra memorato dicebat) extra partem concedere non abnuatis. Hæc rege dicente, illi quorum erat mens sanior, aiunt : Omnia, glorioso rex, quæ cernimus tua sunt : sed et nos ipsi tuo sumus dominio subjugati. Nunc quod tibi beneplacitum videtur, facito : nullus enim potestati tuæ resistere valet. Cum illi hæc ita dixissent, unus levis, invidus ac facilis ^a, cum voce magna, elevatam bipennem urceo impulit, dicens : Nihil hinc accipies, nisi quæ tibi sors vera largitur. Ad hæc obstupefactis omnibus, rex injuriam suam patientiæ lenitate coercuit, acceptumque urceum nuntio ecclesiastico reddidit, servans abditiu sub pectore vulaus. Transacto vero anno, jussit omnem cum armorum apparatu advenire phalangam, ostensuram in Campo Martio ^b suorum armorum nitorem. Verum ubi cunctos circumire deliberat, venit ad urcei percussorem, cui ait : Nullus tam inculta, ut tu, detulit arma : nam neque tibi hasta, neque gladius, neque securis ^c est utilis; et apprehensam securim ejus in terram dejecit. At ille cum paululum inclinatus fuisset ad colligendum eam, rex elevatis manibus, securim suam capiti ejus defixit. Sic, inquit, tu apud Suessionas in urceo illo fecisti. Quo mortuo, reliquos abscedere jubet, magnum sibi per hanc causam timorem statuens. Multa ^d bella, victoriasque fecit. Nam decimo regni sui anno, Thoringis bellum intulit, eosdemque suis ditionibus subjugavit.

80 XXVIII. Fuit autem et Gundeuchus ^e rex Burgundionum, ex genere Athanarici regis persecutoris, de quo supra meminimus. Huic fuerunt quatuor filii, Gundobadus, Godegiselus, Chilpericus et Godomarus. Igitur Gundobadus Chilpericum fratrem suum interfecit gladio, uxoremque ejus, ligato ad collum lapide, aquis immerisit. Hujus duas filias exsilio condemnavit : quarum senior, mutata veste Chrona ^f, junior Chrotechildis ^g vocabatur. Porro Chlodovechus, dum legationem in Burgundiam sepius mittit, Chrotechildis puella reperitur a legatis

^a Chesn. cum Colb., unus Francus levis. Alii editi, *cerebrosus*.

^b Conventus Francorum sic dicebatur, quod singulis annis kal. Martii fieri solebat in campo, quo omnes armis instructi accedere debebant. Postea Campus Martius dictus est, ex quo a Pippino in kal. Martii translatus est.

^c Editi plerique, *bipennis*, et sic infra ubi occurrit vox *securis*.

^d Sic Corb., at alii. *Multa deinde bella*, etc. Chlodoveus Thuringos devictus tributarius fecit, ut auctor Gestorum Francorum refert : nam et postmodum, etiam testante Gregorio, Thuringi suos reges habuere.

^e Drest hoc caput in Hellov. *Gundeuchus* scribitur in Corb. et al. is. Nonnulli habent *Gundivcus*. Ejusdem filii in aliquot codd. appellantur *Gundobaldus*, *Gothesilus*, seu *Godegisilus*, *Hilpericus*, etc. Bec.

A ejus. Qui cum eam vidissent elegantem atque sapientem, et cognovissent quod de regio esset genere, nuntiauerunt hæc Chlodovecho regi. Nec moratus ille, ad Gundobadum legationem dirigit, eam sibi in matrimonio petens : quod ille recusare metuens, tradidit eam viris; illique accipientes puellam, regi velocius repræsentant. Qua visa, rex valde gavisus, suo eam conjugio sociavit, habens jam de concubina filium, nomine Theodoricum.

XXIX. Igitur ^h rex ex Chrotechilde regina habuit filium primogenitum : quem cum mulier baptismato consecrare vellet, prædicabat assidue viro, dicens : Nihil sunt dii quos colitis, qui neque sibi, neque aliis poterunt subvenire : sunt enim aut ex lapide, aut ex ligno, aut ex metallo aliquo sculpti. Nomina vero quæ eis iudicatis, hominum fuere, non deorum ⁱ, ut Saturnus, qui filio, ne a regno depelleretur, per fugam elapsus asseritur; ut ipse Jupiter omnium stuprorum spurcissimus perpetrator, incestator virorum, propinquarum derisor, qui nec ab ipsius sororis propriæ potuit abstinere concubitu, ut ipsa ait : *Jovi que et soror et conjux* (*Virg. Æneid. lib. 1.*). Quid Mars Mercuriusque **81** potuere? Qui potius sunt magicis artibus præditi, quam divini numinis potentiam habuere. Sed ille magis coli debet, qui cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, verbo ex non exstantibus procreavit; qui solem lucere fecit, et cælum stellis ornavit; qui aquas reptilibus, terras animalibus, æra volatilibus adimplevit; ejus nube terræ frugibus, pomis arboreis, vis vineæ decorantur; cujus manu genus humanum creatum est; cujus largitione ipsa illa creatura omni homini suo, quem creavit, et obsequio et beneficio famulatur. Sed cum hæc regina diceret, nullatenus ad credendum regis animus movebatur, sed dicebat : Deorum nostrorum jussione cuncta creantur ac prodeunt; Deus vero veser nihil posse manifestatur, et quod magis est, nec de deorum genere esse probatur. Interea regina fidelis filium ad baptismum exhibet : adornari ecclesiam velis præcipit atque cortinis, quo facilius vel hoc mysterio ^j provocaretur ad credendum, quæ flecti prædicatione non poterat. Baptizatus autem puer, quem Ingomerem ^k vocitaverunt, in ipsis,

D *Gundobaudus*. De Athanarici persecutione supra c. 4.

^f Sic appellatur in Corb., Palat. et Colb., quibus concordat Vita sanctæ Chlotildis, ubi cum. 2 legitur *Chrona*, Sæc. 1 Act. SS. Ord. Benedictini. Bec. tamen et Regm. cum plerisque editis habent, *Mucrona*; alii, *Corona*. Dicitur in Fredegarii Epitome, cap. 17 *Sedelenba*. De qua agitur in Chronici cap. 22. Chlotildis et Chronæ matrem Agrippiam appellatam fuisse, de qua Sidonius lib. v, epist. 7, observat Savaro.

^g Alias *Chrotechildis*, *Chrotigeldis*, *Rodioldis*, seu *Chrodioldis*, *Chrotitidis*. Hodie vulgo scribitur *Chlotildis*.

^h Deest hoc caput in cod. Bell.

ⁱ Sic edit. Bad., at cæteri, *homines fuere, non dii*.

^j Cod. Regm. *ministerium*.

^k Cassin. cum aliquot edit., *Ingomerem*.

sicut regeneratus fuerat, albis ^a obiit. Qua de causa A commotus felle rex, non segniter increpabat reginam, dicens: Si in nomine deorum meorum puer fuisset dicatus, vixisset utique: nunc autem quia in nomine Dei vestri baptizatus est, vivere omnino non potuit. Ad hæc regina: Deo, inquit, omnipotenti, creatori omnium, gratias ago, qui me non usquequaque iudicavit indignam, ut de utero meo genitum regno suo dignaretur ascire. Mihi autem dolore huius causæ animus non attingitur, quia scio in albis ab hoc mundo vocatos, Dei obtutibus nutriendos ^b. Post hunc vero genuit alium filium, quem baptizatum Chlodomeum vocavit; et hic cum ægrotare cœpisset, dicebat rex: Non potest aliud fieri, nisi et de hoc, sicut et de fratre ejus, contingat, ut baptizatus in **82** nomine Christi vestri, protinus moriatur. Sed orante matre, Domino iubente convaluit.

XXX. Regina ^a vero non cessabat prædicare regi, ut Deum verum cognosceret, et idola negligeret; sed nullo modo ad hæc credenda poterat commoveri, donec tandem aliquando bellum contra Alamannos commoveretur: in quo compulsus est confiteri necessitate, quod prius voluntate negaverat. Factum est autem, ut confligente utroque exercitu, vehementer cæderentur, atque exercitus Chlodovechi valde ad internecionem ruere cœpit. Quod ille videns, elevatis ad cœlum oculis, compunctus corde, commotus in lacrymis, ait: Jesu Christe, quem Charotechildis prædicat esse filium Dei vivi, qui dare auxillium laborantibus, victoriamque in te sperantibus tribuere diceris, tuæ opis gloriam devotus efflagito: ut si mihi victoriam super hos hostes induleris, et expertus fuero illam virtutem, quam de te populus tuo nomini dicatus probasse se prædicat, credam tibi, et in nomine tuo baptizer. Invocavi

^a In albis, id est intra hebdomadam in qua recens baptizati albis induti prodibant.

^b Alii, *vocatum, Dei obtutibus nutriendum*.

^c Et hoc caput deest in cod. Bellovac.

^d Sic mss. 4; alii cum editis, *succurrant*.

Bec., Mor. s. alia manu, et alius codex ab Henschenio laudatus cum Chesn. hic habent, *Actum anno 15 regni sui*, id est anno 496: quæ verba desumpta fuisse videntur ex libro de Gestis Francorum. In cæteris enim scriptis et editis, quos videre sicuti, non habentur. Corb. tamen et Bell. in medio cap. 37, ut infra notabitur, habent, *anno 15 Chlodovechi*. Porro pugna, quæ hic memoratur, data creditur apud Tolbiacum oppidum, uti ex eodem cap. 37 colligitur.

^f Hoc caput non exstat in cod. Bell.

^g Sic mss.: editi vero, *cœpit instigare*.

^h Hincmarus et qui post eum secuti sunt scriptores asserunt, chrisma hac ipsa occasione in ampulla e cœlo allatum fuisse a columba: quod etsi diserte non dicat Gregorius, innuit tamen aliquid insulitum tunc contigisse, cum ait *divino odore* locum fuisse respersum, ita ut omnes gratia Dei id tribuente se-e in *Paradiso* locatos existimarent. Certe Hincmarus miraculum istud non solum in Vita S. Remigii descripsit, sed et in frequenti prælatorum, principum, populorumque conventu palam de illo, uti publice noto, locutus est apud Mettas, cum scilicet Carolus Calvum ibi in majori ecclesia regem inauguraret. Quam et ejus rei vestigium aliquod inspicitur in Vita sanctæ

ⁱ Non nisi in nostrate historia peregrinus nescit, sacram ampullam a *Conventionis* satellitibus effractam perisse; chrismatis autem particulam a viro quodam honorabili religiose collectam denique elatam, tandem, redivivo Chlodovechi throno, novæ fuisse creditam ampullæ quæ Carolo X in regem consecrando inseruit.

enim deos in eos, sed ut experior, elongati sunt ab auxilio meo: unde credo eos nullius esse potestatis præditos, qui sibi obedientibus non occurrunt ^d. Te nunc invoco, et tibi credere desidero; tantum, ut eruar ab adversariis meis. Cumque hæc diceret, Alamanni terga vertentes, in fugam labi cœperunt. Cumque regem suum cernerent interemptum, Chlodovechi se ditionibus subdunt, dicentes: Ne amplius, quæsumus, pereat populus: jam tui sumus. At ille, prohibito bello, coarctatoque populo, cum pace regressus, narravit reginæ, qualiter per invocationem nominis Christi victor am merito obtinere ^e.

XXXI. Tunc ^f regina accessit clam sanctum Remigium Rhemensis urbis episcopum jubet, deprecans ut regi verbum salutis insinuaret. Quem sacerdos accessitum, secretius cœpit **83** ei insinuare ^g, ut Deum verum, factorem cœli et terræ crederet, idola negligeret, quæ neque sibi, neque aliis prodesse possunt. At ille ait: Libenter te, sanctissime pater, audiam, sed restat unum, quod populus qui me sequitur, non patitur relinquere deos suos: sed vado et loquar eis juxta verbum tuum. Conveniens autem cum suis, priusquam ille loqueretur, præcurrente potentia Dei, omnis populus pariter acclamavit: Mortales deos abjicimus, pie rex, et Deum quem Remigius prædicat immortalem sequi parati sumus. Nuntiantur hæc antistiti, qui gaudio magno repletus, jussit lavacrum præparari. Velis depictis adumbrantur plateæ ecclesiæ, cortinis albensibus adornantur, baptisterium componitur, balsama diffunduntur, micant flagrantis odore cerei, totumque templum baptisterii divino respergitur ab odore ^h; talemque ibi gratiam astantibus Deus tribuit, ut æstimarent se paradisi odoribus collocari. Rex ergo prior poposcit se a pontifice baptizari. Procedit novus Constantinus ad lavacrum, deleturus lepræ ⁱ veteris morbum,

Chlotildis, quæ videtur ante Hincmarum scripta fuisse. Quod vero aiunt a centurionibus Migdeburgensibus vocatum fuisse codicem Gregorii, in quo ampulla illa memoraretur, quem heterodoxi postea discisserunt, verisimile non videtur. At forte illi habuere præ manibus librum de Gestis Francorum a Chesnio tomo I editum, qui in nonnullis codicibus mss. Gregorio nostro tribuitur, in quo hæc historia descripta fuerit. Ejusmodi habetur unum exemplar in bibliotheca Archimonasterii Remigiani apud Rhemos, ab annis circiter 500 exaratum. Cæterum ampulla illa etiam nunc Rhemis asservatur studiosissime in archimonasterio Remigiano, ad regum nostrorum consecrationem ^k. Chlodoveum autem a sancto Remigio baptizatum, septiformi gratia Spiritus sancti illustratum, et ad regiam potestatem perunctum fuisse in ecclesia beata Mariæ Rhemensis agnovit Luovicus Pius apud Frodoardum lib. II Histor. Rhemensis, cap. 49. Ad hanc vero baptismi sui solemnitatem, Chlodoveum, non solum sui regni, sed et cæteros episcopos catholicos invitasse colligitur ex epistola sancti Aviti ad ipsum Chlodoveum, quam in Appendice ad hunc tomm reperies.

^l Colb. ad marginem hæc habet, ab annis circ. 400 addita: *Ecce iste historiographus concordat cum Historia sancti Silvestri de lepra Constantini mandata in fonte baptismi*. Et quidem verum videtur ex hoc loco, ubi etiam Chlodoveus Constantino et sanctus Remigius beato Silvestro comparantur, tunc temporis

serdentesque maculas **84** gestas antiquitus a recenti latice deleturus. Cui ingresso ad baptismum sanctus Dei sic inft ore facundo : Mitis depone colla, Sicamber ^b : adora quod incendisti, incende quod adorasti. Erat enim sanctus Remigius episcopus egregie scientiæ, et rhetoricis adprime imbuus studiis ^c : sed et sanctitate ita præfatus, ut sancti Sylvestri virtutibus æquaretur. Est enim nunc liber Vitæ e, us, qui eum narrat mortuum suscitasse. Igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confessus, baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, delibutusque sacro chrismate cum signaculo crucis Christi. De exercitu vero ejus baptizati sunt amplius tria millia. Baptizata est et soror ejus Alboledis ^d; quæ non post multum tempus migravit ad Dominum: pro qua cum rex contristaretur, sanctus Remigius consolatoriam misit ei epistolam, quæ hoc modo sumpsit exordium : « Angit me et satis me angit vestra causa tristitiæ, quod bonæ memoriæ germana vestra transiit Alboledis. Sed de hac re consolari possumus, quia talis de hoc mundo migravit, ut suspici magis debeat quam **85** lugeri. » Conversa est enim et alia soror ejus, Lanthechildis ^e nomine, quæ in hæresim Arianorum dilapsa fuerat, quæ confessa æqualem Filium Patri et Spiritum sanctum, chrismata est.

XXXII. Tunc Gundobadus et Godegiselus fratres regnum circa Rhodanum aut Ararim cum Massiliensi provincia retinebant. Erant autem tam illi, quam populi eorum, Arianæ sectæ subjecti. Cumque se invicem impugnarent, audiens Godegiselus Chlodovechi regis victorias, misit ad eum legationem occulte, dicens : Si mihi ad persequendum fratrem

jam invaluisse opinionem de baptizato Romæ Constantino per beatum Silvestrum, lepraque ejus munda. Sed et S. Sylvestri acta in Decreto Gelasi irrecensentur. Porro in codice Reg., post hæc verba a pontifice baptizari, una fere pagina vacua relinquitur : tum sequens incipit, quasi textum continuaturam per verba sequentia, *Procedit hic novus Constantinus*, quæ cum medio capitis sequentis conjunguntur sic proseguendo, *Inquit cum exercitu meo tibi auxilium, etc.*

^a Sic Corb. et Reg.; alii, *gestorum antiquorum*.

^b De Sicamborum gente fusius agit Browerus in notis ad carmen 4 libri vi Fortunati.

^c Vide Apollinaris Sidonii epistolam 7 libri ix, ad ipsum Remigium directam. De eodem Avitus in Collatione episcoporum coram rege Gundobado : *Providente Domino Ecclesiæ suæ, et inspirante pro salute totius gentis cor domni Remigii, qui ubique allaria destruebat idolorum, et reram fidem potenter cum mulitudine signorum amplificabat, factum est ut episcopi, etc.*

Sic etiam exteris Remigii apostolatus ut lis erat. Nihil porro superest ex ejus scriptis, præter aliquot epistolas; nam Commentarii in sacram Scripturam, qui vulgo ipsi tribuuntur, sunt ipsius ætate multo recentiores. Vita autem ejus, a Gregorio hic laudata, quæ a Fortunato descripta creditur, etiam nunc existat, sed brevior est quam ut tam eximii viri, regum et gentis nostræ apostoli, gestis describendis par sit, in qua ne unum quidem verbum de Francorum conversione, aut Chlodovei baptismo. Hinc mirum non est, si Gregorius plura de his rebus non dixerit. Priorem scripsit Hincmarus, nullusque ferne auctor existit, qui hunc sanctissimum virum laudibus non fuerit prosecutus

A meum præberis solatium ^r, ut eum bello interficere, aut de regno ejicere possim, tributum tibi, quale tu ipse velis injungere, annis singulis dissolvam. Quod ille libenter accipiens, auxilium ei ubicunque necessitas posceret, repromisit. Et statuto tempore contra Gundobadum exercitum commovit. Quo audito Gundobadus, ignorans dolum fratris, misit ad eum, dicens : Veni in adjutorium meum, quia Frangi se commovent contra nos, et regionem nostram adeunt ut eam capiant : ideoque simus unanimes adversus gentem inimicam nobis, ne separati ab invicem, quod aliæ gentes passæ sunt perferamus. At ille : Vadam, inquit, cum exercitu meo, et tibi auxilium præbebo. Moventesque simul hi tres exercitum, id est Chlodovechus contra Gundobadum, et Godegiselum ^s cum omni instrumento belli, ad castrum, cui Divione nomen est, pervenerunt. Confligentesque super Oscaram ^h fluvium, Godegiselus Chlodovecho conjungitur, ac uterque exercitus Gundobadi populum atterit. At ille dolum fratris, quem non suspicabatur, advertens, terga dedit, fugamque iniiit, Rhodautidesque ripas **86** paludesque percurrens, Avenionem urbem ingreditur. Godegiselus vero oblata victoria, promissa Chlodovecho aliqua parte regni sui, cum pace discessit, Viennamque triumphans, tanquam si jam totum possideret regnum, ingreditur. Auctis adhuc Chlodovechus rex viribus, post Gundobadum abiit, ut eum de civitate extractum interimeret. Quod ille audiens, pavore perterritus, metuebat ne ei mors repentina succederet. C Habebat tamen secum virum illustrem Aridium ⁱ, strenuum atque sapientem, ad quem ad se accersitum ait : Vallant me undique angustiae, et quid faciam

^d Colb., et infra *Alboledis*. Epistolam hic laudatam, ex qua patet Alboledis in virginitatem suam Deo consecrassè, in Appendice referemus integram.

^e Sic Corb.; alii *Lantildis*. Solius chrismationis in Arianorum reconciliatione meminuit passim Gregorius, sicut nec hodie in conferendo confirmationis sacramento, vix aliqua sit mentio impositionis manuum, quæ tamen omnino necessaria est; sic et tunc impositionem manuum præter chrismationem adhibitam fuisse extra dubium videtur, ne si aliquis absque ea ab hæresi veniens reciperetur, *tanquam extra omnem culpam*, ut loquitur Augustin. lib. v de Baptismo contra Donatistas, cap. 23, *esse judicaretur*. Vide Morinum de Pœnitentia l. b. ix, cap. 10, et Cointium tom. I Annal. eccles. Franc.

^f Sic Corb. et Bec.; cæteri, *auxilium*. Et quidem fere semper pro *auxilio* in vetustioribus mss. *solatium* habetur.

^g Sic Corb., Bec. et Reg., melius quam cæteri, qui habent *Godegiselus*. Tunc enim duo fratres conjuncti simul adversus Chlodoveum videbantur, nondum detecta Godegisili conditione.

^h Edit. Bad. mendose *Isaram*. Oscara nempe fluvius est Burgundiæ, vulgo *Ousche*, qui Divionem atque loca præterlapsus, ad S. Joannem de Latona in Ararim defluit. Hæc autem, Patricio et Ilypatio coss., id est anno 500, contigisse scribit Marius in Chronico.

ⁱ Sic fere omnes mss.; editi vero plerique cum Bec., *Aredium*. Is est, ni fallor, qui memoratur in collatione episcoporum coram rege Gundobado, de qua infra ad cap. 31. Vid. Fredeg. Epitom. cap. 12.

ignoro, quia venerunt hi Barbari super nos, ut nobis A interemptis regionem totam evertant. Ad hæc Aridius ait : Oportet te lenire feritatem hominis hujus, ne pereas. Nunc ergo si placet in oculis tuis, ego a te fugere, et ad eum transire consimulo; cumque ad eum accessero, ego faciam ut neque te, neque hanc evertat a regionem. Tantum, ut quod tibi per meum consilium demandaverit implere studeas, donec causam tuam Dominus prosperam facere sua pietate dignetur. Et ille : Faciam, inquit, quæcunque mandaveris. Hæc eo dicente, valedicens Aridius discessit, et ad Chlodovechum regem abiens, ait : Ecce ego humilis servus b tuus, piissime rex, ad tuam potentiam venio, relinquens illum miserimum Gundobadum. Quod si me pietas tua respicere c dignatur, integrum in me famulum atque fidelem, et tu, et posteri tui habebitis. Quem ille promptissime colligens, secum retinuit : erat enim jocundus in fabulis, strenuus in consiliis, justus in judiciis, et in commisso fidelis. Denique Chlodovecho cum omni exercitu circa muros urbis residente, 87 ait Aridius : Si dignanter, o rex, gloria celsitudinis tuæ paucos humilitatis meæ sermones velit accipere, consilio licet non egeatis, tamen fide integra ministrabo; idemque vel tibi congruum, vel civitatibus erit, per quas transire deliberas. Cur, inquit, retines exercitum, cum loci firmissimo tuus resideat inimicus? Depopularis agros, prata depascis, vineas dissecas d, oliveta succidis, omnesque regionis fructus evertis; interim et illi nocere non prævalet. Mitte potius legationem, et tributum, quod tibi annis-singulis dissolvat, impone; ut et regio salva sit, et tu tributa dissolvendi perpetuo domineris : quod si noluerit, tunc quod libuerit facies. Quo consilio rex accepto, hostem e redire jubet ad propria. Tunc missa legatione ad Gundobadum, ut ei per singulos annos tributa imposita reddere debeat, jubet. At ille et de præsentibus solvit, et deinceps soluturum esse se promittit.

XXXIII. Posthæc resumptis viribus, jam despiciens regi Chlodovecho tributa promissa dissolvere, contra Godegiselum fratrem suum exercitum commovit, eumque apud Viennam civitatem inclusum obsedit. Verum ubi minori populo alimenta deliceret cœperunt, timens Godegiselus, ne ad se usque fames extenderetur, jussit expelli minores populi ab urbe. Quo facto expulsus est inter cæteros artifex ille ab

a Hic omissis aliquot capitibus, nonnullis etiam detritis, cod. Bellov. textum resumit.

b In Bell. et Bec. deest servus.

c Aliquot scripti et ed., recipere.

d Sic mss. omnes præter Colb. qui habet deseras. Plerique editi cum Bec., dissipat.

e Sic mss. Bell. et Corb.; at alii habent hostem patriæ redire, etc. Sed hic hostis nomine exercitus signatur, quem nostrates superioribus sæculis vernacule l'host appellare consueverant.

f Aliquot mss. et ed., premunt.

g Leges illæ etiam nunc ab institutore nomen habent, vulgo les Gombettes. Lex Gundobada in Caroli Magni Capitularibus, et apud Agobardum laudatur. Habentur in codice legum antiquarum, quem publici

A urbe, cui de aquæductu cura manebat. Ille vero indignans, quod fuerit ejectus ab urbe cum cæteris, ad Gundobadum furibundus vadit, indicans qualiter civitatem irrumpens, ultionem exorceret in fratrem. Ille quoque duce, exercitu per aquæductum directo, multis cum ferreis vectibus præcedentibus, erat autem spiraculum illius lapide magno conclusum, quo cum vectibus illis per magisterium artificis repulso, civitatem introeunt: 88 illisque de muro sagittantibus, hi terga præveniunt f. Dato autem de medio civitatis sono buccinæ, obsidentes portas capiunt, apertisque pariter ingrediuntur. Cumque inter duas has acies populus urbis ab utroque exercitu cæderetur, Godegiselus ad ecclesiam hæreticorum confugit, ibique cum episcopo Ariano interfectus est. Denique B Franci, qui apud Godegiselum erant, in unam se turrim congregant. Gundobadus autem jussit, ne uni quidem ex ipsis aliquid noceretur: sed apprehensos eos Tolosæ in exilium ad Alaricum regem transmisit, interfectis senatoribus, Burgundionibusque qui Godegiselo consenserant. Ipse vero regionem omnem, quam nunc Burgundia dicitur, in suo dominio restauravit. Burgundionibus leges r mitiores instituit, ne Romanos opprimerent.

XXXIV. Cum autem cognovisset assertiones hæreticorum nihil esse, a sancto Avito episcopo Viennensi h, Christum Filium Dei et Spiritum sanctum æqualem Patri confessus, clam ut christianaretur expetiit. Cui ait sacerdos : Si vere credis, quod nos ipse C Dominus edocuit debes exsequere i. Ait autem, Si quis me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis. Qui i autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui est in cælis (Matth. x, 32 et 33). Sic et ipsis sanctis ac dilectis suis beatis apostolis k, cum de futuræ persecutionis tentationibus doceret, insinuavit, dicens : Attendite vobis ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ante reges et præsides stabitis propter me in testimonium illis, et omnibus l gentibus (Matth. x, 17). Tu vero cum sis rex, et a nullo apprehendi formides, seditionem pavescis populi, ne Creatorem omnium in publico fatearis. Relinque hanc stultitiam, et quod corde te dicis 89 credere, D ore profer in plebe. Sic etenim et beatus Apostolus ait : Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio

juris fecit Fridericus Lindenbrogius.

h In Collatione scilicet publica inter catholicos episcopos et Ariano, præsentem rege et regni procuratorem, Lugduni habita, quam infra in Appendice referemus. Vide et eisdem S. Aviti epistolam 2 apud Sirmondum.

i Sic Corb., Bell., Cas. et Bec.; at Regm. habet debes exsequi. Cæteri omitunt vocem debes.

j Hæc usque ad sic et ipsos, non habentur in Regm. et Bec., in quibus, cum frequentia sunt ejus modi Scripturæ loca, ut plurimum omituntur.

k Corb. cum plerisque editis, Sic et ipsos sanctos ac dilectos suos beatos apostolos.

l Vox omnibus deest in plerisque mss. et editis, sed habetur in vetustioribus.

fit ad salutem ^a (Rom. x, 10). Sic et Propheta ait : *A* rum feritas portas ingressa , per totam , ut scripsit , *Confitebor tibi, Domine, in Ecclesia magna, in populo gravi laudabo te (Psalm. xxxiv, 18).* Et iterum : *Confitebor tibi in populis, Domine, psalmum dicam nomini tuo inter gentes (Psalm. lvi, 10).* Metuens enim populum, o rex, ignoras quia satius est, ut populus aequatur fidem tuam, quam tu infirmitati faveas populari ? Tu enim es caput populi, non populus caput tuum. Si enim ad bellum proficiscaris, tu praecedis catervas hostium, et illae quo abieris subsequuntur. Unde melius est, ut te praecedente cognoscant veritatem, quam te pereunte permaneat in errore. Nam *Deus non irridetur (Gal. vi, 7)* : nec enim diligit illum, qui propter terrenum regnum eum non confitetur in saeculo. Ista ille ratione confusus, usque ad exitum vitae suae in hac insania perduravit, nec publice aequalitatem Trinitatis voluit confiteri. Magnae enim facundiae erat tunc temporis beatus Avitus : namque insurgente haeresi apud urbem Constantinopolitanam, tam illa quam Eutyches ^b, quam illa quam Sabellius docuit, id est nihil divinitatis habuisse Dominum nostrum Jesum Christum, rogante Gundobado rege, ipse contra eas scripsit. Exstant exinde nunc apud nos epistolae admirabiles, quae sicut tunc haeresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei aedificent ^c. Scripsit enim Homiliarum librum unum de mundi principio, et de diversis aliis conditionibus libros sex, versu compaginosos ; Epistolarum libros novem, inter quas supradictae continentur epistolae. Refert enim in quadam homilia, quam de Rogationibus scripsit, has ipsas Rogationes, quas ante Ascensionis dominicae triumphum celebramus, a Mamerto ipsius Viennensis ^d urbis episcopo ^e, cui et hic eo tempore praerat, institutas fuisse, dum urbs illa multis terretur prodigiis. Nam terrae motu frequenter quatiebatur : sed et cervorum atque luporum

^a Bellorum, in salutem.

^b Nonnulli, *Eutices*, aut *Euticis*; plerique *Euticus*. Bell. et Bec., *tam illam, quam Eutiches quumque Sabellius*. Legendum forte *Nestorius*, pro *Sabellius*. Nulla tamen in epistola 2 ad Gundobadum, quae tota est de hac re, Nestorii fit mentio, licet ibi ejus errores, quos etiam quandoque Eutycheti tribuit, fuisse refellat; vide et epist. 3 et 28. Certe perseveravit in Gallicanae Ecclesiae Patribus illud fidei orthodoxae studium, qui in concilio Aurelianensi 7, anno 549, canone 1, Eutychetis et Nestorii prava dogmata cum execrationibus damnarunt et anathematizaverunt.

^c Praeter epistolas 88, aliquot S. Aviti opuscula edidit V. Cl. Jac. Sirmondus, et inter illa homiliam de Rogationibus hic laudatam, quam etiam in vet. ms. reperimus. Ejusdem vita habetur tom. I Bibliot. novae Labbei. Illius vero festum celebratur die 5 Februarii, ad quem diem plura de eo habent Bollandiani.

^d Idem testatur Sidonius lib. 7, epist. 14, et lib. VII, epist. 1; Caesarius Arelat., homilia 33, et alii passim auctores, qui subsequuti sunt. Vide et concil. Aurelian. 1, can. 27, etc. Quoties autem et quo ritu fierent, vel quid his diebus in ecclesia legeretur, exponit Mabillonius noster libro II de Liturgia Gallicana, pag. 152, in notis ad num. 55 et seqq. duos Lectionarii Gallicani, qui toti sunt de Rogationibus. Mamerti festum colitur die 11 Maii. Vide infra lib. de Mirac. sancti Juliani, cap. 2.

urbem nihil metuens oberrabat. Cumque haec per anni circulum gererentur, advenientibus Paschalis solemnitate diebus, exspectabat misericordiam Dei plebs tota devote, ut vel hic magnae solemnitate dies huic terrori terminum daret. Sed in ipsa gloriosae noctis vigilia, dum Missarum celebrarentur solemnia, subito palatium regale intramuraneum divino igne succenditur, pavore omnibus perterritis, et ecclesiam egressis, credentibus ne aut hoc incendio urbs tota consumeretur, aut certe disrupta tellure dehisceret, sanctus sacerdos prostratus ante altare, cum gemitu et lacrymis Domini misericordiam imprecatur. Quid plura ? penetravit excelsa poli oratio pontificis inclyti, restinxitque domus incendium flumen B profluentium lacrymarum. Cumque haec agerentur, appropinquante Ascensione, ut jam diximus, majestatis dominicae, indixit populis jejunium, instituit orandi modum, edendi seriem ^e erogandi hilarum dispensationem. Cessantibus quoque exinde terroribus, per cunctas provincias dispersa facti fama, cunctos sacerdotes imitari commonuit, quod sacerdos fecit ex fide : quae usque nunc in Christi nomine per omnes Ecclesias in compunctione cordis et contritione spiritus celebratur.

XXXV. Igitur Alaricus rex Gothorum, cum videret Chlodovechum regem gentes a-sidue debellare, legatus ad eum dirigit, dicens : Si frater ^f meus velit, insederat animo ut nos Deo propitio pariter videremus. ^g Quod Chlodovechus non respiciens, ad eum venit. Coniunctique in insula Ligeris, quae erat juxta vicum Ambaciensem ^h territorii urbis Turonicae, simul locuti, comedentes pariter ac bibentes, promissa sibi amicitia pacifici discesserunt.

XXXVI. Multi jam tunc ex Galliis habere Francos dominos summo desiderio cupiebant. Unde ⁱ factum

^e Freherus legendum putat *legendi seriem*. Hic Gregorius notat tres religiosi jejunii conditiones, quibus fiat utile. Rogationes appellat ipse Avitus *festivitatem operosissimam*.

^f Vetus est, sacris Scripturis, et vetustis auctoribus approbata, quae etiam nunc perseverat, consuetudo, ut reges sese mutuo fratres dicant : quod jam viri eruditi non semel observarunt. Cujus rei exempla proferunt viri clarissimi. Stephanus Baluzius, et Gisb. Cuperus in notis ad cap. 8 Lactantii de Mortibus persec., et Mabillonius lib. II de Re diplomat., cap. 2, num. 15. Ego vero, ut de nostra solummodo gente loquar, laudabo ex lib. I Marculfi formulam nonam, quae est *Judiculus ad alium regem cum legatio dirigitur*; sic autem inscribitur : *Domino glorioso, atque praecellentissimo fratri, illi regi, in Dei nomine ille rex.*

^g Chesn., *Ambaciensem*. Oppidum istud etiam nunc celebre est, vulgo *Amboise*, dictum, ad confluentes Ligeris et Amatisae, l'Amasse, situm. De hoc oppido sic loquitur Severus Sulpic. dial. 3 : *In vico Ambatiensi, id est castello illo veteri, quod nunc frequens habitatur a fratribus, etc.* Haec ipsa creditur esse insula, qua: hodieque prope Ambaciam visitur arboribus consita, vulgo insula Sancti-Joannis dicta.

^h Unde et quae sequuntur ad caput sequens desunt in Corb. et Bell. Quintianum non nisi post Chlovelobitum e sua sede pulsum fuisse contendit Mabillonius lib. VI rerum Francic., quem, si lubet, consule.

est, ut Quintianus Ruthenorum episcopus per hoc A odium ab urbe depelleretur. Dicebant enim ei : Quia desiderium tuum est, ut Francorum dominatio possideat terram hanc. Post dies autem paucos, orto inter eum et eives scandalo, Gotthos qui in hac urbe morabantur, suspicio attingit, exprobrantibus civibus, quod velit se Francorum ditionibus subjugare; consilioque accepto, cogitaverunt eum perfodere gladio. Quod cum viro Dei nuntiatum fuisset, de nocte consurgens cum fidelissimis ministris suis, ab urbe Ruthena egrediens, Arvernos advenit. Ibi que a sancto Eufrazio episcopo, qui quondam Aprunculo Divionensi successerat, benigne susceptus est, largitisque ei tam domibus quam agris et vineis, secum retinuit, dicens : Sufficit hujus facultas Ecclesie ut utrumque sustineat : tantum charitas quam beatus B Apostolus prædicat, permaneat inter sacerdotes Dei. Sed et Lugdunensis episcopus largitus est ei aliqua possessionis ecclesie suæ, quam in Arverno habebat. Reliqua vero de sancto Quintiano, tam insidiae quas pertulit, quam illa quæ per eum Dominus operari dignatus est, scripta sunt in libro Vitæ ejus ^a.

XXXVII. Igitur Chlodovechus 92 rex ait suis : Valde moleste fero, quod hi Ariani partem teneant Galliarum. Eamus ^b cum Dei adjutorio, et superatis redigamus terram in ditionem nostram. Cumque placuisset omnibus hic sermo, commoto exercitu Pictavis dirigit : ibi enim tunc Alaricus commorabatur. Sed quoniam pars hostium per territorium Turonicum transibat, pro reverentia beati Martini dedit edictum, ut nullus de regione illa aliud quam herbarum alimenta aquamque præsumeret. Quidam autem de exercitu, invento cujusdam pauperis feno, ait : Nonne rex herbam tantum præsumi mandavit, et nihil aliud? Et hoc, inquit, herba est. Non enim erimus transgressores præcepti ejus, si eam præsumimus. Cumque vim faciens pauperi, fenem virtute tulisset ^c, factum pervenit ad regem. Quo dicto citius gladio perempto, ait : Et ubi erit spes victoriae, si beatus Martinus offenditur ^d? Satisque fuit exercitui nihil ulterius ab hac regione præsumere. Ipse vero rex direxit nuntios ad beati basilicam, dicens : Ite, et forsitan aliquod victoriae auspiciam ab æde sancta suscipietis. Tunc datis muneribus, quæ loco sancto exhiberent, ait : Si tu, Domine, adjutor mihi es, et gentem hanc incredulam, semperque æmulam

tibi, meis manibus tradere decrevisti, in ingressu basilicæ sancti Martini dignare propitius revelare, ut cognoscam, quia propitius dignaberis esse famulo tuo. Maturantibus autem pueris, et ad locum accedentibus juxta imperium regis, dum sanctam ingrederentur basilicam, hanc antiphonam ex improviso primicerius qui erat, imposuit ^e : *Præcinxisti me, 93 Domine, virtute ad bellum : supplantasti insurgentes in me subtus me, et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti* (Psal. XVII, 40, 41). Quod psallentium ^f audientes, et Domino gratias agentes, et vota beato confessori promittentes, læti nuntiaverunt regi. Porro ille cum ad fluvium Vingennam ^g cum exercitu advenisset, in quo loco eum transire deberet penitus ignorabat : intumuerat enim ab inundatione pluviarum. Cuique illa nocte Dominum deprecatus fuisset, ut ei vadum quo transire possit dignaretur ostendere, mane facto cervam miræ magnitudinis ante eos vultu Dei flumen ingreditur, illaque vadantem, populus quo transire possit, agnovit. Veniente autem rege apud Pictavis. dum eminus in tentoriis commoraretur, pharus ignea de basilica sancti Hilarii egressa, visa est ei tanquam super se advenire, scilicet ut lumine beati confessoris adjutus Hilarii, liberius hæreticas acies, contra quas sæpe idem sacerdos pro fide conflixerat, debellaret ^h. Contestatus est autem omni exercitui; ut nec ibi quidem aut in via aliquem ⁱ exspoliarent, aut res cujusquam diriperent.

Erat autem in his diebus vir laudabilis sanctitatis C Maxentius abbas, reclausus in monasterio suo ob Dei timorem infra terminum Pictavensem. Cujus monasterii nomen lectioni non indidimus, quia locus ille usque hodie Cellula sancti Maxentii vocatur. Cujus monachi cum hostium cuneum unum ad monasterium cernerent propinquare, abbatem exorant, ut de cellula sua egrederetur ad exorandum eos ^j. Illoque demorante, hi timore percussim, eum aperto ostio producunt de cellula 94 sui. At ille in occursum hostium, quasi pacem rogaturus, pergit intrepidus. Unus autem ex his evaginato gladio, ut caput ejus libraret, manus ad aurem erecta dirigit, gradusque retrorsum ruit. At ipse ad pedes beati viri veniam deposcens sternitur. Quod videntes reliqui, cum timore maximo ad exercitum redierunt, timentes ne et ipsi pariter interirent. Hujus vero brachium beatus con-

archidiaconus, *Primicerium scholæ clarissimæ militæque lectorum*. Vide Glossarium Caugii, et Thomassinum lib. II, partis I Disciplinæ eccles. Latine editæ, pag. 103. Cæterum mos ille per Scripturam sacras lectiones res futuras explorandi, solennis erat illis temporibus, uti ex aliis Gregorii locis compluribus patet. Sic etiam actum fuerat in electione sancti Martini apud Severum Sulpicium, in ejus Vita cap. 7. Vide et vitam S. Consortiæ, num. 9 Sæc. I Bened. ad ann. 578.

^f Regm., voces psallentium. Ed., satellites audientes.

^g De hoc ad cap. 43 libri I.

^h Vide Fortunat. lib. II Vita S. Hilarii, num. 7.

ⁱ Ed. aliquot et Bec., al. quid spoliarent.

^j Sic Bec.; cæteri mss. et aliquot ed., ad consuetudinem eos; cæteri ed. consuetudinem eis.

^a Is est caput 4 de Vitis Patrum.

^b Bellum istud levibus de causis exortum testatur Theodoricus Ostrogothorum rex, qui nullum non movit lapidem, ut ipsum, datis ad Chlodoveum aliosque reges litteris, missisque legationibus, impeditet. Vide apud Cassiodor. lib. III, epist. 2, 3 et 4.

^c Sic mss. vetustiores; alii cum editis, vi abstulisset.

^d Corb., si beato Martino offendimus, familiari apud Gregorium casuum mutatione.

^e Sic vetustiores mss.; cæteri incæpit. Porro in Ecclesia Romana primicerius caput erat inferioris chori, quod et in Ecclesia Gallicana fuisse in usu tempore Chlodovei colligi potest ex epistola sancti Remigii ad Falconem Turonensem episcopum, ubi conqueritur vir sanctissimus a Falcone institutos fuisse in Moesomagensi Ecclesia levitas, presbyeros,

foror cum eo benedicto contractans, imposito si-
gno crucis restituit sanum : ejusque obtentu monas-
terium permansit illæsum. Multasque et alias virtutes
operatus est, quas si quis diligenter inquiret, librum
Vitæ a illius legens, cuncta reperiet ^b. Interca Chlo-
dovechus rex cum Alarico rege Gothorum in campo
Vogladense ^c, decimo ab urbe Pictava milliario con-
venit : et confligentibus his eminus, resistunt ^d co-
minius illi. Cumque secundum consuetudinem Gotthi
terga vertissent, ipse rex Chlodovechus victoriam,
Domino adjuvante, obtinuit. Habebat autem in ad-
jutorium suum filium Sigiberti Claudii, nomine Chlo-
dericum. Hic Sigibertus ^e pugnans contra Alaman-
nos apud Tulbiacense oppidum percussus in geniculo
claudicabat. Porro rex, cum fugatis Gotthis Alari-
cum regi interfecisset, duo ex adverso subito ad-
venientes, cum contis utraque ei latera feriunt. Sed
auxilio tam lorice, quam velocis equi, ne periret
exemptus est. Maximus ibi tunc Arvernorum popu-
lus, qui cum Apollinare ^f venerat, et primi [*Fortè*
plurimi] qui erant ex senatoribus corruerunt. De hac
pugna Amalaricus filius Alarici in Hispaniam fugit,
regnumque patris sagaciter occupavit ^g. Chlodove-

^a Vitam sancti Maxentii e 2 codd. mss. editam
habet tom. I Actor. SS. Ordinis Benedictini, pag.
578, quam consule. Exstat etiam nunc monasterium
istud cum oppido cognomini. Ordini nostro sub nos-
tra S. Mauri Congregatione subjectum, a Calvinianis
dirutum, restauratumque paucis ab hinc annis : ubi
abbas fuit S. Leodegarius martyr et episcopus
Eduensis, qui et ibi post mortem diu jacuit.

^b Hic in Corb. et Bellov. interseruntur hæc verba,
Anno quinto decimo *Chlodovechi*, et quidem prima
manu : constare tamen videtur pugnam hanc anno
38 Chlodovei, id est vulgaris æræ 537, commissam
fuisse. Vide supra notas ad cap. 30.

^c Aliquot mss. et editi, *Vocladense*. Vulgo dicitur
Vouillé, quod oppidum est ad Clennum fluviu, tri-
bus leucis ab urbe Pictaviensi dissitum. Colb. habet
Dubiacense.

^d Alii mss., *consistunt*. Regm., *hii eminus*.

^e Sigibertus Colonia Agrippinæ sedem habebat, a
qua Tulbiacum, hodie *Zulich*, seu *Zulg*, quatuor cir-
citer leucis distat, ubi celebre prælium inter Ala-
mannos et Chlodoveum, quod Francorum conver-
sioni occasionem præbuit, commissum est. Existimat
tamen Henschenius bellum istud prope Argentora-
tum confectum fuisse, quod exinde Chlodoveus Rhe-
mos accedens, Tullo transierit. Sed Chlodoveus de-
victis Alamannis eos est prosecutus, ita ut jam Rhe-
mos properanti Tullo transire debuerit. V. Vales.
lib. vi Rer. Franc.

^f Hic erat sancti Apollinaris Sidonii filius, ante
episcopatum ex matrimonio legitimo procreatus, de
quo Gregorius in libro iii. cap. 2, et lib. i de Gloria
Mart., cap. 45, etc.

^g Occiso Alarico Gezalicus ejus filius regni paterni
partem occupavit, Theodoricus vero M. Ostrogottbor-
um rex alteram rexit, post cujus mortem Amalari-
cus, alii *Amalricus*, seu *Almaricus*, ex Theudichusa,
seu Theodogotha ejusdem Theodorici filia, Alarici
filius regnare cœpit. Auctor Anonymus Historiæ Cæ-
sareæ a Constantio Chloro ad Theodoricum Italiæ
regem, hæc habet de eodem Theodorico : *Postea ac-
cepit uxorem de Francis, nomine Augostadam. Nam
uxorem habuit ante regnum, de qua susceperat filias :
unam dedit, nomine Arevagni, Alarico regi Wisigotha-
rum in Gallia, et aliam filiam suam Theodegotham Si-
gismundo filio Gundebudi regis*. Econtra Jordanes,

chus ⁹⁵ vero filium suum Theudericum ^h per Albi-
gensem ac Ruthenam civitatem ad Arvernus dirigit.
Qui abiens urbes illas, a finibus Gotthorum usque
Burgundionum terminum, patris sui ditionibus sub-
jugavit. Regnavit autem Alaricus viginti duos annos.
Chlodovechus vero apud Burdegalensem urbem hye-
mem agens, cunctos thesauros Alarici a Tolosa au-
ferens, Ecolismam ⁱ venit. Cui Dominus tantam
gratiam tribuit, ut in ejus contemplatione muri
sponte corruerent. Tunc exclusis Gotthis urbem suo
dominio subjugavit. Patrata posthæc victoria, Turo-
nis regressus est ^j, multa sanctæ basilicæ beati Mar-
tini munera offerens.

XXXVIII. Igitur Chlodovechus ab Anastasio im-
peratore codicillos de consulatu accepit, et in basilica
beati Martini tunica blatea ^k indutus est et chlamyde,
imponens vertici diadema. Tunc ascenso equite ^l
aurum argentumque in itinere illo, quod inter por-
tam atrii basilicæ beati Martini et ecclesiam civitatis
est, præsentibus populis manu propria spargens, vo-
luntate benignissima erogavit, et ab ea die tanquam
consul aut ^m Augustus est vocitatus. Egressus autem

cap. 58, et Historia Miscella : *Antequam de Audestod
(Lodoin Francorum regis filia) sotolem haberet, natu-
rales ex concubina, quas genuisset adhuc in Mæsia,
filias habuit, unam nomine Theudicoda, et aliam Os-
trogotho, quas mox ut in Italiam venit, regibus vicinis
in conjugio copulavit, id est unam Alarico Vesegotha-
rum, et aliam Sigismundo Burgundionum. Et Proco-
pius, libro i Belli Gothici, Theodoricus Alarico filiam
suam virginem despondit Theudichusam. Anonymus
paulo post locum laudatum Amalabergam Hermene-
fridi Thoringorum regis uxorem, ejusdem Theodorici
germanam appellat : tamen ex Procopio, Historia
Miscella, immo et ipso Cassiodoro, lib. iv, epist. I,
Amalaberga fuit Theodorici ex Amalafriada sorore
neptis.*

^k Sic scribitur in vetustioribus codd. ; alii habent
Theodericus, seu *Theodoricus*.

^l Alii scribunt *Ecolismam*, *Ecolismam*, seu *Engo-
lismam*. Urbs est episcopalis, vulgo *Angoulême*, satis
nota.

^m Regm., *est ingressus*. Cæterum Chlodoveus cum
bellum istud pararet, a sancto Remigio admonitus, a
rebus sacris inviolabiliter abstinendum omnibus man-
davit, quæ res ei conciliavit a Deo adversus hostes
victoriam. S. Remigii epistola, et ea quam peracto
bello ipse Chlodoveus ad episcopos de hac re scripsit,
etiam nunc supersunt, quas in Appendice referemus,
simul cum charta de conditione monasterii Micia-
censis, quam idem rex in nomine sanctæ æqualis et
consubstantialis Trinitatis se concessisse testatur.

ⁿ Dec. et Mor. s., *tunica, baltheo*. Retinenda nostra
lectio. Tunica enim blatea nomine vestis purpurea
indicatur, quæ maxime consulem et Augustum decebat.
Blata seu blatta purpuram significari patet ex
vetustis glossariis antiquisque auctoribus, quos vide-
sis apud Savaronem in notis ad lib. ix, epist. 45, Si-
donii, et alibi passim, Brouverum in Fortunati lib. ii,
carm. 5, Hugonem Menardum in sacramentarium S.
Gregorii, etc. Hinc senatus *blattifer* dicitur Sidonio.

^o Sic Corb., Bell. et alii scripti vetustiores, qui hic
et alias fere semper equos hominibus ferendis des-
tinatos equites appellant. Editi et aliquot scripti, *equo*.

^p Editi, *consul et Augustus*. Contendit Coimtus ad
annum 508 Gregorium his verbis voluisse Chlo-
doveum in consortium imperatoris dignitatis ab Ana-
stasio fuisse admissum, cum a Justiniani tempore

a Turonis Parisios venit : ibique cathedram regni A constituit. Ibi et Theudericus ad eum venit.

XXXIX. Denique ^a migrante Eustochio Turonorum episcopo, octavus post sanctum Martinum Licinius Turonicis episcopus ordinatur. Hujus tempore bellum superius **96** scriptum gestum est. Et hujus tempore Chlodovechus rex Turonis venit. Hic fertur in Oriente fuisse, ac loca visitasse sanctorum, ipsamque adiisse Hierosolimam, et loca passionis ac resurrectionis dominicæ, quæ in Evangeliiis legimus, sæpe vidisse.

XL. Cum autem Chlodovechus rex apud Parisios moraretur, misit clam ad filium Sigiberti, dicens : Ecce pater tuus senuit, et pede debili claudicat. Si ille, inquit, moreretur, recte tibi cum amicitia nostra regnum illius redderetur. Qua ille cupiditate seductus, patrem molitur occidere. Cumque ille egressus de Colonia civitate, transacto Rheno, per Buconiam ^b silvam ambulare disponeret, meridie in tentorio suo obdormiens, immisis super eum filius percussoribus, eum ibidem interfecit, tanquam regnum illius possessurus. Sed iudicio Dei in foveam, quam patri hostiliter fodit, incidit. Misit igitur nuntios ad Chlodovechum regem, de patris obitu nuntiantes, atque dicentes : Pater meus mortuus est, et ego thesauros cum regno ejus penes me habeo. Dirige tuos ad me, et ea quæ tibi de thesauris illius placent, bona voluntate transmittam. Et ille : Gratias, inquit, tuæ voluntati ago, et rogo ut venientibus nostris patefacias, cuncta ipse deinceps possessurus. Quibus venientibus iste patris thesauros pandit. Qui dum diversa respicerent, ait : In hanc arcellulam solitus ^c erat pater meus numismata auri congerere. Immitte, inquit illi, manum tuam usque ad fundum, ut cuncta reperias. **97** Quod cum fecisset, et esset valde declinatus, unus elevata manu bipennem cerebro ejus illisit : et sic quæ in patrem egerrat indignus incurrit. Quod audiens Chlodovechus, quod scilicet interfectus esset Sigibertus et filius ejus, in eundem locum adveniens, convocat omnem populum illum, dicens : Audite quid contigerit. Dum ego, inquit, per Scaldem fluvium navigarem, Chlodericus, filius parentis

mei, patrem suum insequeretur, verbo ferens, quod ego eum interficere velim. Cumque ille per Buconiam silvam fugeret, immisis super eum latrunculis, morti tradidit et occidit. Ipse quoque dum thesauros ejus aperit, a nescio quo percussus interiit. Sed in his ego nequaquam conscius sum. Nec enim possum sanguinem parentum meorum effundere : quod fieri neas est. Sed quia hæc evenerunt, consilium vobis præber, si videtur acceptum, convertimini ad me, ut sub mea sitis defensione. At illi ista audientes, plaudentes tam pennis ^e quam vocibus, cum clypeo erectum super se regem constituunt. Regnumque Sigiberti acceptum cum thesauris, ipsos quoque suæ ditioni ascevit. Prosternebat enim quotidie Deus hostes ejus sub manu ipsius, et augebat regnum ejus, eo quod ambularet recto corde coram eo, et faceret quæ placita erant in oculis ejus.

XLI. Post hæc ad Chararicum regem ^d dirigit. Quando autem cum Siagro pugnavit, hic Chararicus evocatus ad solatium [*Al. auxilium*] Chlodovechi eminus stetit, neutram adjuvans partem, sed eventum rei exspectans, ut cui eveniret victoria, cum illo et hic amicitiam colligaret. Ob hanc causam contra eum indignans Chlodovechus abiit, quem circumventum dolis cepit cum filio, victosque totondit, et Chararicum quidem presbyterum, filium vero ejus diaconem ordinari jubet. Cumque **98** Chararicus de humilitate sua conquereretur et fletet, filius ejus dixisse fertur : In viridi, inquit, ligno hæc frondes succisæ sunt, nec omnino arescunt, sed velociter emergunt ut crescere queant : utinam tam velociter qui hæc fecit, intereat. Quod verbum sonuit in aures Chlodovechi, quod scilicet minarentur sibi cæsariem ad crescendo laxare, ipsumque interficere. At ille iussit eos pariter capite plecti. Quibus mortuis, regnum eorum cum thesauris et populo acquisivit.

XLII. Erat autem tunc Ragnacharius ^e rex apud Camaracum, tam effrenis in luxuria, ut vix vel propinquis quidem parentibus indulgeret. Is habebat Farronem ^f consiliarium, simili spurcitia lutulentum : de quo fertur, cum aliquid aut cibi, aut muneris, vel enjuslibet rei regi allatum fuisset, dicere solitum :

Idem fuerit esse consulem ac imperatorem, et, testante Theophane in historia Miscella, cap. 15, Zatus Lazorum rex, imperatorii nominis consortio a Justino imperatore obtento, coronam postea et chlamydem ^d imperatoriam gestaverit. Valesius autem libro vii Rerum Francæ., consulis nomine hic intelligi putat patriatus dignitatem, quæ postea ad Carolum Magnum delata fuit. Favet huic sententiæ titulus capituli in indice etiam vetustissimorum codicum, qui sic habet, *De patriatu Chlodovei*. Porro ad nostræ sancti Germani a Pratis basilicæ januam majorem supersunt etiam nunc veteres aliquot regum primæ stirpis statuæ, quæ sub Chlodovei nepotibus sculptæ fuerunt, inter quas exstat una Chlodoveum representans vestimentis consularibus redimitum, cum baculo hypætico, quem manu gestat.

^a Hoc caput deest in Bellovo. et Corb. In Colb. autem habetur alia manu, quamvis antiqua, in margine descriptum. Regm. sic habet, *Demque... octavo post S. Martinum loco Theodorus*, etc. Hic tamen alius in locis dicitur, ut in cæteris codd. *L. cinius*.

^b Alii et infra, *Burconiam*. Buconia silva celebris postmodum fuit ob monasterium Fuldense, quod ibi ad Fuldam amnem condidit S. Bonifacius Germani apostolus, archiepiscopus Moguntinus et martyr sæculo octavo. Erat etiam Buronia silva haud procul a Colonia Agrippina, quæ propior Scaldi fluvio erat quam Buconia.

^c Editi plerique cum Bec., *palms*, Gallos armis concrepare consuevisse cum ducis sui orationem approbarent, observat Valesius ex lib. vii Comment. Julii Cæsaris de bello Gallico. Idem habet Tacitus de Germanis, et Ammianus Marcellinus de Romanis.

^d In omnibus ferme mss. deest hæc vox, *regem*. Hic tamen in ra regnum habuisse dicitur. Malbrancus lib. ii, cap. 58, Chararicum Morinorum regem laudat.

^e Bell., *Ragnarius*. Regm., *Ranacharius*. Colb., *Ragenharius*. Reg., *Regnacharius*.

^f Alii cum Corb., *Faronem*; nonnulli, *Pharronem*. De Faronibus vide infra notas in cap. 41 Chronici Fredegarii.

Hoc sibi suoque Farroni sufficere. Pro qua re Franci A runt autem supradicti reges, propinqui hujus : quomaxima indignatione tuebant. Unde factum est, ut datis aureis sibi ^a armillis, vel baltheis, Chlodovechus, sed totum assimilatum auro (erat enim æreum deauratum sub dolo factum), hæc dedit leudibus ^b ejus, ut super eum invitaretur ^c. Porro cum exercitum contra eum commovisset, et ille speculatores plerumque ad cognoscendum transmitteret, reversis nuntiis interrogat, quam valida hæc manus foret. Qui responderunt : Tibi tuoque Farroni maximum est supplementum. Veniens autem Chlodovechus, bellum contra eum instruit. At ille devictum cernens exercitum suum, fuga labi parat : sed ab exercitu comprehensus, ac ligatis post tergum manibus, in conspectu Chlodovechi una cum Richario ^d fratre suo perducitur. Cui ille : Cur, inquit, humiliasti genus nostrum, ut te vinciri permitteres? Melius enim tibi fuerat mori. Et elevatam securim capiti ejus defixit. Conversusque ad **99** fratrem ejus, ait : Si tu solatium [*Al. auxilium*] fratri tribuisses, alligatus utique non fuisset. Similiter et hunc securi percussus interfecit. Post quorum mortem, cognoscunt proditores eorum, aurum quod a rege acceperant esse adulterum. Quod cum regi dixissent, ille respondisse fertur : Merito, inquit, tale aurum accipit, qui dominum suum ad mortem propria voluntate deducit. Hoc illis quod viverent debere sufficere, ne male proditorem dominorum suorum luituri inter tormenta desicerent. Quod illi audientes, optabant gratiam adipisci : illud sibi asserentes sufficere si vivere mererentur. Fuc-

rum frater, Rigomeris ^e nomine, apud Cenomannis civitatem, ex jussu Chlodovechi interfectus est. Quibus mortuis, omne regnum eorum et thesauros Chlodovechus accepit. Interfectisque et aliis multis regibus, vel parentibus suis primis, de quibus zelum habebat, ne ei regnum auferrent, regnum suum per totas Gallias dilatavit. Tamen congregatis suis, quadam vice ^f dixisse fertur de parentibus, **100** quos ipse perdiderat : Væ mihi, qui tanquam peregrinus inter extraneos remansi, et non habeo de parentibus, qui mihi, si venerit adversitas, possit aliquid adjuvare. Sed hoc non de morte horum condolens, sed dolo dicebat, si forte potuisset adhuc aliquem reperire, ut interficeret.

B XLIII. His ita transactis, apud Parisios obiit; sepultusque in basilica sanctorum Apostolorum ^g quam cum Chrotechilde regina ipse construxerat. Migravit autem post Vocladense bellum anno quinto. Fueruntque omnes dies regni ejus, triginta anni. *Ætas* ^h *tota*, quadraginta quinque anni. A transitu ergo sancti Martini, usque ad transitum Chlodovechi regis, qui fuit undecimus annus episcopatus Licinii Turonici sacerdotis, supputantur anni centum duodecim. Chrotechildis autem regina, post mortem viri sui Turonis venit : ibique ad basilicam sancti Martini deserviens, cum summa pudicitia atque benignitate in hoc loco commorata est omnibus diebus vitæ suæ, raro Parisios visitans.

C

Explicit liber secundus.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

- I. De filiis Chlodovechi.
- II. De episcopatu Dinisii, Apollinaris, atque Quintiani.
- III. Quod Dami Gallias appetierunt.
- IV. De Thoringorum regibus.
- V. Quod Sigimundus filium suum interemit.
- VI. De interitu Chlodomeris.
- VII. De bello contra Thoringos, et eorum strage.
- VIII. De interitu Hermenefridi.
- IX. Quod Childebertus Arvernus abiit.
- X. De interitu Amalrici.
- XI. Quod Childebertus et Chlothacharius in Burgundias, Theudericus Arvernus abiit
- XII. De excidio regionis Arvernæ.
- XIII. De Lovolanturo et Meroliacensi castro.
- XIV. De interitu Munderici.
- XV. De captivitate Attali.
- XVI. De Sigivaldo.
- XVII. De episcopis Turonicis.
- XVIII. De interitu filiorum Chlodomeris.

^a Sic Colb. et Chesn.; alii ed. et mss., *sive armillis*. **D**

^b Sic Chesn. et mss. omnes, præter Regm. qui habet *legatis*. Editi plerique, *proditoribus*. Retinenda vox *Leudibus*. Leudes seu lideles suos appellabant reges nostri vassallos suos, maxime nobiliores, qui nulli præterquam principi obnoxii erant; postea barones appellati fuerunt. Vide Bignonium in formulas Marculfi lib. 1, cap. 40, qui jam antea, cap. 18, eosdem *Anstrustiones* quoque fuisse nominatos observarat. Deum *Vassi* aut *Vassalli* dicti fuerunt. Vide Glossarium Cangii.

^c Ed. omnes, *inimicarentur*.

^d Cod. Regm., *Rachanario*.

^e Alii cum Bell., *Regnomeris*, et pauco infra codices aliquot, *Cinomannis*. Editi 4, *Cenomanniam*.

^f Regm. addit *fidelibus suis*.

^g Hæc modo sanctæ Genovefæ appellatur, quod ibi sepulta virgo sacratissima multis miraculis claruerit : estque abbatia celebris canonicorum Regularium ordinis S. Augustini, quos ex Victorina abbatia deductos ibi locavit Sugerius abbas S. Dionysii.

^h Hæc verba, *ætatis tota 45 anni*, desunt in codd. Corb. et Regm. Obiit Chlodoveus ætæ vulgaris anno 511, qui nec annus 112 post obitum sancti Martini fuit, si verum sit hunc anno 397 ad superos abiisse; nec Licinii episcopi 11, cum Leo diaconus nomine Veri episcopi, qui Licinii decessor fuit, concilio Agathensi anno 506 subscripserit.

- XIX. De sancto Gregorio Lingonensi, et situ Divionensis castris.
 XX. Quod Theudebertus Wisigardem desponsavit.
 XXI. Quod Theudebertus in Provinciam abiit.
 XXII. Quod postea Deotheriam accepit.
 XXIII. De interitu Sigivaldi, et fuga Givaldi.
 XXIV. Quod Childebertus Theudebertum muneravit.
 XXV. De bonitate Theudeberti.
 XXVI. De interitu filiae Deotheriae.
 XXVII. Quod Theudebertus Wisigardem accepit.
 XXVIII. Quod Childebertus cum Theudeberto contra Chlothacharium abiit.
 XXIX. Quod Childebertus et Chlothacharius in Hispanias abiērunt.
 XXX. De regibus Hispanorum.
 XXXI. De filia Theodorici regis Italici.
 XXXII. Quod Theudebertus in Italiam abiit.
 XXXIII. De Asteriolo et Secundino.
 XXXIV. De munere Theudeberti circa Viridunenses cives.
 XXXV. De interitu Sirivaldi.
 XXXVI. De obitu Theudeberti, et ae interitu Parthenii.
 XXXVII. De hyeme gravi.

LIBER TERTIUS.

Prologus.

103 Velim, si placet, parumper conferre, quæ Christianis beatam contentibus Trinitatem prospera successerint, et quæ hæreticis eandem scindentibus fuerint in ruinam. Omittamus autem qualiter illam Abraham veneratur ad ilicem, Jacob prædicat in benedictione, Moyses cognoscit in sente, populus sequitur in nube, eandemque pavescit in monte; vel qualiter eam Aaron portat in logio, aut David vaticinatur in psalmo, orans innovari se per Spiritum rectum, nec sibi auferri Spiritum sanctum, atque se confirmari per Spiritum principalem (*Psalm. l. 12-14*). Magnum et ego hic cerno mysterium, quod scilicet quem hæretici minorem asserunt, principalem vox prophetica nuntiavit. Sed his, ut diximus, omissis, ad nostra tempora revertamur. Arius enim, qui hujus iniquæ sectæ primus iniquusque inventor fuit, interioribus in secessum depositis, infernalibus ignibus subditur: Hilarius vero beatus individue Trinitatis defensor, propter **104** hanc in exsilium deditus, et patriæ paradiso restauratur. Hanc Chlodovechus rex confessus, ipsos hæreticos adjutorio ejus oppressit, regnumque suum per totas Gallias dilatavit: Alaricus hanc denegans, a regno et populo, atque ab ipsa, quod majus est, vita mulctatur æterna. Dominus autem se vere credentibus, etsi insidiante inimico aliqua perdant, hic centuplicata re-

A stituit: hæretici vero, nec acquirunt ^a, sed quod videntur habere, aufertur ab eis. Probavit hoc Godgiseli, Gundobadi, atque Godomari interitus, qui et patriam simul et animas perdiderunt ^b. Nos vero unum atque invisibilem, immensum, incomprehensibilem, inclytum, pereunem atque perpetuum Dominum confitemur, unum in Trinitate propter personarum numerum, id est Patris et Filii et Spiritus sancti: confitemur et trinum in unitate, propter æqualitatem substantiæ, deitatis, omnipotentis, vel virtutis: qui est unus summus atque omnipotens Deus in sempiterna sæcula regnans.

105 I. Defuncto igitur Clodovecho rege, quatuor filii ejus, id est Theudericus, Chlodomeris, Childebertus, atque Chlothacharius ^c regnum ejus accipiunt, et inter se æquâ lance dividunt. Habebat jam tunc Theudericus filium, nomine Theudebertum, elegantem atque utilem. Cumque magna virtute pollerent, et eis de exercitu robur copiosum inesset, Amalaricus filius Alarici, rex Hispaniæ, sororem eorum in matrimonium postulavit: quod illi clementer indulgent, et eam ipsi in regionem Hispaniæ cum magnorum ornamentorum mole transmittunt ^d.

II. Licinio ^e autem urbis Turonicæ defuncto episcopo, Dinifus cathedrâ pontificalem ascendit. Apud Arvernus vero post obitum beati Aprunculi ^f, sanctus

^a Corb. Bel., et Casin. habent, *nec acquirunt melius.*

^b Gundobadus, ut observat Valesius, diu florentissimum regnum obtinuit, ipsumque, morte naturali excedens, filio suo Sigismundo reliquit.

^c Sic veteres mss., quamvis aliquando variant; alii, *Hlotharius*, seu *Chlotarius*, quod idem est. Cæterum filii Chlodovei non æquales habuere regni paterni partes. Nam Theodorici portio longe major cæteris fuit. Æqua tamen dici potuit, quod cum in dilatandis regni paterni limitibus patris expeditionum fuisset comes, jam sibi aliquid acquisivisse censeri poterat.

^d De hac vide inferius cap. 10.

^e Deest hoc caput in Regio. Porro ipse Gregorius lib. x, c. 31, inter Licinium et Dinifum locat Theodorum et Proculum episcopos e Burgundia, qui e sede sua ejecti, jubente Chlotilde regina, Licinio defuncto subrogati fuerunt.

^f Corb., *Abruncoli*. Bell., *Abrunculi*. Colb., *Patrunculi*. De hoc libro II, cap. 23 et 36. Eufrasius autem subscripsit concilio i Aurelian; ac ipsius nomine concilio Agathensi interfuit Paulinus presbyter. Colitur die 14 Januarii. De sancto Quintiano sæpius agit Gregorius. Vide *Vitas Patrum*, cap. 4.

Eufrasius duodecimus episcopus habebatur. Hic quatuor annos post Chlodovechi obitum vixit, vice-simo quinto episcopatus sui anno transiens. Cumque populus sanctum Quintianum, qui de Rutheno ejectus fuerat, elegisset, Alchima et Placidina^a, uxor sororque Apollinaris, ad sanctum Quintianum venientes, dicunt: Sufficiat, domine sancte, senectuti tuæ, quod es episcopus ordinatus. Permittat, inquit, pietas tua servo tuo Apollinari locum hujus honoris adipisci. Ille vero cum ad hunc apicem ascenderit, sicut tibi placitum fuerit, obsequetur: tu quoque imperabis, et ille tuæ parebit in omnibus jussioni: tantum ut humili suggestioni nostræ aures tuas benignitatis accommodes. Quibus ille: Quid ego, inquit, præstabo, cujus potestati nihil est subditum? Sufficit enim ut orationi vacans quotidianum mihi victum præstet Ecclesia. Illæ autem hæc audientes, Apollinarem **106** ad regem dirigunt. Qui abiens, oblatiis multis muneribus, in episcopatu successit: quo quatuor abutens mensibus, ingravit a sæculo. Cum autem hæc Theuderico nuntiata fuissent, jussit inibi sanctum Quintianum constitui, et omnem ei potestatem tradi Ecclesiæ, dicens: Hic ob nostri amoris zelum ab urbe sua ejectus est. Et statim directi nuntii, convocatis pontificibus et populo, eum in cathedram Arvernæ Ecclesiæ locaverunt, qui quartus decimus illi Ecclesiæ præpositus est. Reliqua vero quæ gessit, tam virtutes quam tempus migrationis ejus, scripta sunt in libro quem de ejus Vita^b composuimus.

III. His ita gestis, Dani cum rege suo, nomine Chlochilaicho^c, eVectu navali per mare Gallias appetunt. Egressique ad terras, pagum unum de regno Theuderici devastant atque captivant, oneratisque navibus tam de captivis quam de reliquis spoliis, reverti ad patriam cupiunt. Sed rex eorum in littus residebat, donec naves altum mare comprehenderent, ipse deinceps secutus. Quod cum Theuderico nuntiatum fuisset, quod scilicet regio ejus fuerit ab extraneis devastata, Theudebertum filium suum in illas partes cum valido exercitu ac magno armorum apparatu direxit. Qui interfecto rege, hostes navali

^a Regm., *Althima*. Corb. et Bell., *Placidiana*. De his infra cap. 12. Corb., *Apollinaris*. Hæc sancti Apollinaris Sidonii filius fuit, qui Arvernorum dux fuerat in prælio Vogladensi; pater Archadii, de quo infra cap. 12, etc. Etenim S. Apollinaris Sidonius ex Papiantilla Aviti imp. filia genuit Alcimam et Apollinarem; hic ex Placidina Arcadium, Arcadius vero alteram Placidinam, quæ Leontio juniori, postea episcopo Burdigalæ, nupsit. De qua Fortunatus lib. 1, carm. 14. Vide Vales. lib. vii Rerum Franc., pag. 324, et Sirmondi notas in Sidonii epist. 13, lib. iii.

^b Cap. 4 de Vitis Patrum.

^c Colb., *Ilrodolaico*. Bec. cum. ed., *Chochilaico*.

^d Sic Corb. et Bellov.; alii paulo aliter *Herminefredus*. Colb. *Ermenfredus*. Et Bertharius semel in cod. Corb. dicitur *Bertecarius*.

^e Sic vetustiores codd.; alii *Amalberga*, aut *Almuberga*. Ea erat Amalfridæ sororis Theodorici Italiæ regis filia, ex Procopio lib. 1 Histor. Gotthicae,

A prælio superatos opprimit, omnemque rapinam terræ reatituit.

IV. Porro tunc apud Thoringos, tres fratres regnum gentis illius retinebant: id est Badericus, Hermenefridus^d, atque Bertharius. Denique Hermenefridus Bertharium fratrem suum vi opprimens, interfecit. Is moriens Radegundem filiam orphanam dereliquit: reliquit autem et alios filios, de quibus in sequentibus scribemus. **107** Hermenefridi vero uxor iniqua atque crudelis, Amalberga^e nomine, inter hos fratres bellum civile disseminat. Nam veniens quadam die ad convivium vir ejus, mensam mediam optatam reperit. Cumque uxorem quid sibi hoc velit interrogaret, respondit: Qui, inquit, a medio regno spoliatur, decet eum mensæ modium habere nudatum. Talibus et his similibus ille permotus, contra fratrem insurgit, ac per occultos nuntios Theudericum regem ad eum persequendum invitat, dicens: Si hunc interficis, regionem hanc pari sorte dividemus. Ille autem gavisus, hæc audiens, cum exercitu ad eum dirigit. Coniunctique simul fidem sibi invicem dantes, egressi sunt ad bellum. Confluentesque cum Baderico, exercitum ejus atterunt, ipsumque obtruncant gladio: et oblenta victoria, Theudericus ad propria est reversus. Protinus Hermenefridus oblitus fidei suæ, quod regi Theuderico indulgere pollicitus est, implere desepxit, ortaque est inter eos grandis inimicitia.

V. Igitur mortuo Gundobado^f, regnum ejus Sigimundus filius ejus obtinuit, monasteriumque Agaunense solerti cura cum domibus basilicisque ædificavit^g: qui perdita priori conjugæ^h, filia Theodorici regis Italiæ, de qua filium habebat nomine Sigtricam, aliam duxit uxorem; quæ valide contra filium ejus, sicut novercarum mos est, malignari ac scandalizare cœpit. Unde factum est, ut una solemnitate die, cum puer super eam vestimenta matris agnosceret, commotus felle diceret ad eam: Non enim eras digna, ut hæc indumenta tua terga contingerentⁱ, **108** quæ dominæ tuæ, id est matris meæ, fuisse noscuntur. At illa furore succensa, instigat verbis dolosis virum suum, dicens: Hic iniquus regnum

quam paulo inferius Theudati regis sororem appellat, ^f *Petro consule*, id est anno 516, ex Mario Aventicensi.

^g Agaunense monasterium *Florentio et Anthemia consulibus*, id est anno 545, a Sigismundo constructum fuisse refert Marius Aventicensis, quod de ejus reparatione intelligendum esse suadet Aviti homilia, quæ dicta fuit *in innovatione monasterii ipsius*. Situm est in diocesi Sedunensi ad radices montis S. Bernardi; primum sub regula privata, tum sub Benedictina diu floruit, demum ad canonicos Regulares devolutum est. De hoc diximus in Admonitione ad passionem SS. Mauricii et Sociorum, in Actis martyrum, pag. 283. Hi vulgo *martyres Agaunenses* appellantur; de quibus Gregorius lib. 1 de Gloria Mart., cap. 75 et 76.

^h Nominè *Ostrogotha*. Titulus homiliæ 8 S. Aviti ex perditis est in *conversione domini Sigisrici, postriedie quam soror ipsius ex Ariana hæresi est recepta*.

ⁱ Bochel., *contergent*.

tuum possidere desiderat, teque interfecto, id usque Italiam dilatare disponit, scilicet ut regnum quod avus ejus Theodoricus Italiae tenuit, et iste possideat. Scit enim quod te vivente hæc non potest adimplere; et nisi tu cadas, ille non surget. His et hujuscemodi ille incitatus verbis, uxoris iniquæ consilio utens, iniquus exstitit parricida. Nam sopitam vino dormire post meridiem filium jubet: cui dormienti, orarium ^a sub collo positum, ac sub mento ligatum, trabentibus ad se invicem duobus pæris, suggillatus est ^b. Quo facto pater sero jam penitens, super cadaver exanime ruens, flere cœpit amarissime. Ad quem senex quidam sic dixisse fertur: Te, inquit, plange amodo, qui per consilium nequam factus es parricida sævissimus; nam hunc qui innocens jugulatus est, necessarium non est plangi. Nilominus ille ad sanctos Agaunenses abiens, per multos dies in fletu et jejuniis durans, veniam precabatur. Psallentium ^c ibi assiduum instituens, Lugduno regressus est, ultione divina de vestigio eum prosequente. Hujus filiam ^d rex Theudericus accepit.

VI. Chrotechildis vero regina Chlodomerem, vel ^e reliquos filios suos alloquitur, dicens: Non me peniteat, charissimi, vos dulciter enutrisse: indignamini, quæso, injuriam meam, et patris matrisque meæ mortem sagaci studio vindicate. Hæc illi audientes, Burgundias petunt, et contra **109** Sigimundum et fratrem ejus Godomarum dirigunt: de-

A vieloque exercitu eorum, Godomarus terga vertit. Sigimundus vero dum ad sanctos Agaunos ^f fugere nititur, a Chlodomere captus cum uxore et filiis captivus abducitur, atque infra terminum Aurelianensis urbis in custodia positus, detinetur. Discedentibusque his regibus, Godomarus resumptis viribus, Burgundiones colligit, regnumque recipit. Contra quem Chlodomeris iterum ire disponens, Sigimundum interficere destinavit: cui a beato Avito abbate Miciacense ^g, magno tunc temporis sacerdote, dictum est: Si, inquit, respiciens Deum, emendaveris consilium tuum, ut hos homines interfici non patiaris, erit Deus tecum, et abiens victoriam obtinebis; si vero eos occideris, tu ipse in manus inimicorum traditus, simili sorte peribis: fietque tibi uxoriq; ^h et filiis tuis, quod feceris Sigimundo et conjugi ac liberis ejus. Sed ille auscultare despicens consilium ejus, ait: Stultum enim consilium esse puto, ut inimicis domi relictis, contra reliquos eam; eisque a tergo, hoc a fronte surgente, inter duos hostium canecos roam. Satius enim et facilius hostia patrabitur, si unus ab alio separetur: quo interfecto, facile et alius morti poterit destinari. Statimque interfecto Sigimundo cum uxore et filiis, apud Columnam ⁱ Aurelianensis urbis vicum, in puteum jactari præcipiens, Burgundias petiit, vocans in solatium ^j Theudericum **110** regem. Ille autem injuriam soceri sui vindicare nolens ^k, ire promisit. Cumque pariter apud Vironiam ^l locum urbis Viennensis conjuncti

^a Editi, *lorum*, sed retinenda vox *orarium*, quæ licet varias sortiatur significationes, proprie tamen pro linteo quodam oblongo, in fasciæ modum efformato, etiam sumitur. Vide Cangii Glossarium, aut card. Bona de rebus Liturg. lib. 1, cap. 24.

^b Et hic editi, *suffocatus est*; quod vocabulum, etsi forte magis aptum rei significandæ, rarius tamen occurrit in sequioris ævi auctoribus. Optatus est ex Marii Chronico, *Simmacho et Boetio* *cos.* id est anno 522.

^c Reg. et Regm., *Psallentium ibi chorum assiduum*, quod etiam in Colb. secunda manu additum legitur. Mellior tamen est aliorum mss.; et edit. lectio. Hoc autem loco jugem diu noctuque psalmodiam in Agaunensi Ecclesia institutam designari pluribus adversus Coitium probat noster Mabillonius in præfat. secunda ad Sæc. iv Benedictinum.

^d Hæc fuit Suavegotta, de qua Frodoardus lib. ii *Histor. Rhemensis*. Vide infra notas ad caput 26 lib. iv.

^e Sic Corb. et Bel.; alii *et*, quod perinde est. Iidem eod. habent, *indignate pro indignamini*.

^f Sic omnes mss.; Chesn., *sanctos Agaunenses*; cæteri ed., *saltus Agaunos*. Refert Marius, *Maximo consule*, id est anno 523, Sigimundum per Burgundiones Francis traditum fuisse, ac in habitu monachali in Franciam perductum; anno autem sequenti Godomarum fratrem ipsi successisse, ac Chlodomerem fuisse interfectum. Confer v. tam S. Sigismundi tom. I Mæii Bollandiani.

^g Ed. mendose, *Nutiacense*; mss. locum non expriment, sed habent, *Avito*, aliquot, *Adjuto*, *abbate magno*. Anonymus qui gesta regum Franc. scripsit sub Theoderico hæc habet, cap. 20: *Beatus autem Avitus, qui erat tunc vir sanctus, abbas in Aurelianensi civitate, deprecabatur Chlodomerem, ut non occideret eos*, etc. Est autem Miciacum abbatia celebris ordinis nostri, vulgo *Mici*, quæ etiam a suo conditore, decessore

C scilicet Aviti, sancto Maximino, dicitur *Saint-Mesmin*, duabus circiter leucis ab Aurelianensi urbe distita, quam hodie Fulienses occupant. S. Aviti festum celebratur die 17 Junii, quo ejus Vita apud Surium habetur.

^h Cas. et Regm. om. Bad., *Colonia*. Hic Columellam, vulgo *Coloumelle*, aut certe vicum ei vicinum, vulgo *Coulmiers* dictum, designari putant. Utrique vico, uti observat Valesius in Notitia, vicinus est locus in veteribus chartis dictus *Puteus sancti Sigismundi*, vernaculo idiomate, *Saint-Sigismund*, aut contrahendo *Saint-Simond*. Sigismundus nempe non solum inter confessores colitur, sed etiam inter martyres locum obtinuit, pro illorum temporum more, quibus innocui, quacumque de causa interfecti, martyres appellabantur. Diem ejus festum etiam vestustiora Martyrologia kalendis Maii celebrant; ad quam diem ejus Vita a Bolandianis edita est. In ea filii ipsius, simul cum illo interfecti apud *Belsa*, Giscladus et Gundebaudus appellantur; quorum corpora triennio post eorum necem Venerandus Agauni abbas, annuente Theodeberto rege, levata ad monasterium suum transferri curavit. Vide lib. 1 de Gloria Mart., cap. 75. Sigismundi necem, *Maximo consule*, id est anno 523, contigisse scribit Marius in Chronico.

ⁱ Editi, *suppetias*, et sic passim.

^j Sic Bel.; cæteri, *refens*, sed mendose. Nam Theodoricus Chlodomeri suppetias pollicens, nolens vindicare soceri sui mortem, Sigismundi quippe filiam duxerat uxorem. Fredegarius tamen epitom. cap. 56 legisse videtur *volens*, cum ait Chlodomerem a Theoderico fuisse deceptum, quasi ille copias quidem miserit, sed quæ inter præliandum sese Burgundionibus adjunxerint.

^k Sic Corb. et Bell., quem locum Labbeus *Viron* in *Deidnatu* interpretatur. Bec., *Visoronitum*; cæteri autem miss. et editi habent *Visoroniam*, quem Valesius in Notitia et Coitius putant esse *Veseronce*.

fuisse, cum Godomaro configuit. Cumque Godomarus cum exercitu terga vertisset, et Chlodomeris insequeretur, ac de suis non modico spatio elongatus esset, assimilantes illi signum ejus, dant ad eum voces, dicentes: Huc huc convertere, tui enim sumus. At ille credens, abiit, irruitque in medium inimicorum suorum, cujus amputatum caput, et conto defixum, elevant in sublime; quod Franci cernentes, atque cognoscentes Chlodomerem interfectum, reparatis viribus Godomarum fugant, Burgundiones opprimunt, patriamque in suam redigunt potestatem. Nec mora Chlothacharius uxorem germani sui, Guntheucam nomine, sibi in matrimonium sociavit: filios quoque ejus Chrotechldis regina, exactis diebus lactus, secum recepit ac tenuit: quorum unus Theodonaldus^a, alter Guntharius, tertius Chlodoualdus vocabatur. Godomarus iterum regnum recepit.

VII. Post Theudericus non immemor perjuria Hermenefridi regis Thoringorum, Chlothacharium fratrem suum in solatium suum evocat, et adversum eum ire disponit, promittens regi Chlothachario partem prædæ, si eis munus victoriæ divinitus conferretur. Convocatis igitur Francis, dicit ad eos: Indignamini, queso, tam III meam injuriam, quam interitum parentum vestrorum^b, ac recolite Thoringos quondam super parentes nostros violenter advenisse, ac multa illis intulisse mala; qui datis obsidibus, pacem cum his inire voluerunt^c: sed illi obsides ipsos diversis mortibus peremerunt, et irruentes super parentes nostros, omnem substantiam abstulerunt, pueros per nervum femoris ad arbores appendentes, puellas amplius ducentas crudeli nece interfecerunt: ita ut ligatis brachiis super equorum cervicibus, ipsique acerrimo moti stimulo per diversa petentes, diversas in partes feminas dividerunt. Aliis vero super orbitas^d viarum extensis, sudibusque in terram confixis, plastra desuper onerata transire fecerunt, contractisque ossibus, canibus avibusque eas in cibaria dederunt. Nunc autem Hermenefridus quod mihi pollicitus est sefellit, et omnino hæc adimplere dissimulat. Ecce verbum directum habemus^e: eamus cum Dei adjutorio contra eos. Quod illi audientes, et de tanto scelere indignantes, uno animo eademque sententia, Thoringiam petiverunt. Theudericus autem Chlothacha-

rium fratrem suum, et Theudebertum filium in solatium assumens, cum exercitu abiit. Thoringi vero venientibus Francis dolos præparant. In campo enim, in quo certamen agi debebat, fossas effodiunt: quarum ora, operata denso cespite, planum assimulant campum. In has ergo foveas cum pugnare cœpiissent, multi Francorum equites corruerunt, et fuit eis valde impedimentum: sed post cognitum hunc dolum observare cœperunt. Denique cum se Thoringi cædi vehementer viderent, fugato^f Hermenefrido rege ipsorum, terga vertunt, et ad Onestrudem^g fluvium usque perveniunt. Ibi tanta cædes ex Thoringis facta est, ut alveus fluminis cadaverum congerie repletur, et Franci, tanquam per pontem aliquem, super eos in litus ulterius transirent. Patrata ergo victoria regionem illam capessunt, III in suam redigunt potestatem. Chlothacharius vero rediens, Radegundem filiam Bertharii regis^h secum captivam abduxit, sibi que eam in matrimonium sociavit. Cujus fratrem postea injuste per homines iniquos occidit. Illa quoque ad Deum conversa, nuptata veste monasterium sibi infra Pictavensem urbem construxit, quæ orationibus, jejuniis, vigiliis atque eleemosynis prædita in tantum emicuit, ut magna in populis haberetur. Cum autem adhuc prædicti reges in Thoringia essent, Theudericus Chlothacharium fratrem suum occidere voluit. Et præparatis occulte cum armis viris, eum ad se vocat, quasi secretius cum eo aliquid tractaturus, expansoque in parte domus illius tentorio, de uno pariete in alterum, armatos post eum stare jubet. Cumque tentorium illud esset brevius, pedes armorum apparere detecti. Quod cognoscens Chlothacharius, cum suis armatus ingressus est domum. Theudericus vero intelligens hunc hæc cognovisse, fabulam fingit, et alia ex aliis loquitur. Denique nesciens dolum suum deliniret, discum ei magnum argenteum pro gratia dedit. Chlothacharius vero valedicens, et pro munere gratias agens, ad metatum regressus est. Theudericus vero queritur ad suos, nulla exstanti causa suum perdidisse catinum: et ad filium suum Theudebertum ait: Vade ad patrumⁱ tuum, et roga ut munus quod ei dedi, tibi sua voluntate concedat. Qui abiens, quod petiit impetravit. In talibus enim dolis Theudericus multum callidus erat.

Qui locus ad Rhodanum situs est inter Viennam et Bellicam urbes. **D** *d'entreprendre une chose. Vide lib. iv, cap. 14.*

^a Alii *Theotbaldu*. Fallitur itaque Agathias, qui lib. I Chlodomerem absque liberis periisse, et Francos ipso occiso, animo abjecto a Burgundionibus legem accepisse scribit. Obiit Chlodomeris Justino II et Opilione cons., id est an. 524, ex Marci Chronico.

^b Cod. Regm., *meorum*. Vide supra cap. 4.

^c Idem cod. Regm., *voluerunt*.

^d Orbitas vetera glossaria ipsasmet vias publicas appellant. Orbita quippe est sulcus quem currum rotæ seu orbes in viis efformant. Gallice dicimus *des ornères*.

^e Hic loquendi modus passim apud Gregorium occurrit ad exprimendum aliquid jure et cum ratione suscipi posse. Hæcque Gallice dicimus, *avoir droit*

^f Addunt editi, *præ timore*.

^g Cod. Colb., *Unstrondem*. Fluvius est Eichsfeldiæ, vulgo ab incolis *Unstrudt* dictus, ut observat Browerus in notis ad Fortunatum.

^h Is erat frater Hermenefridi. Vide supra cap. 4. Excidium vero Thuringiæ describit, et Radegundis nomine deplorat Fortunatus in Supplementi carm. I, ubi etiam de ejusdem fratre injuste occiso. Idem Fortunatus librum primum vitæ S. Radegundis, alterum vero Baudonivia monialis scripsere, qui habentur in Actis SS. Ord. S. Benedicti Sæc. I, pag. 319. Monasterium vero ab ipsa conditum etiam nunc sub S. Crucis titulo illustre perseverat, Ordini Benedictino addictum. De his infra non semel, potissimum lib. IX.

ⁱ Editi, *patrem*.

VIII. Idem vero regressus ad propria, Hermene- A
fridm ad se data fide securum venire præcepit,
quem et honorificis ditavit muneribus. Factum est
autem dum quadam die per murum civitatis Tulbia-
censis confabularentur, a nescio quo impulsus de
altitudine muri ad terram corruit, ibique spiritum
exhalavit. Sed quis eum exinde dejecerit, ignora-
mus: multi tamen asserunt **113** Theudericus in hoc
dolum manifestissime patuisse ^a.

IX. Cum autem adhuc Theudericus in Thoringia
esset, Arvernus sonuit eum interfectum fuisse. Ar-
cadius quoque, unus ex senatoribus Arvernus, Chil-
debertum invitat, ut regionem illam deberet acci-
pere. Ille quoque nec moratus Arvernus vadit. Tan-
taque in illa die condensa fuit nebula, ut nihil super
duabus jugeri partibus discerni posset. Dicere enim B
erat solitus rex: Velim, inquit, Arvernam ^b Lema-
nem, quæ tantæ jucunditatis gratia refulgere dicitur,
oculis cernere. Sed non ei a Deo concessum est.
Cumque portæ civitatis obseratæ essent, et unde in-
grederetur pervium patulum non haberet, incisa Ar-
cadius sera unius portæ, eum civitati intromisit.
Dum hæc agerentur, nuntiatur Theudericum vivum
de Thoringia fuisse regressum.

X. Quod certissime Childebertus cognoscens, ab
Arvernus rediit, in Hispaniam ^c vero propter soro-
rem suam Chrotchildem ^d dirigit. Hæc vero multas
insidias ab Amalarico viro suo propter fidem catho-
licam patiebatur. Nam plerumque procedente illa ad
sanctam ecclesiam, stercora et diversos fetores su-
per eam projici imperabat. Ad extremum autem tanta C
eam crudelitate dicitur cæcidisse, ut infectum de
proprio sanguine sudarium fratri transmitteret: unde
ille maxime commotus, Hispanias appetiit. Amala-
ricus vero hæc audiens, naves ad fugiendum parat.
Porro imminente Childeberto, cum Amalaricus ^e na-
vem deberet ascendere, ei in mentem venit multi-
tudinem se pretiosorum lapidum in suo thesauro
relinquisse. Cumque ad eosdem petendos in civitatem
regrederetur, ab exercitu a portu ^f exclusus est. Vi-
dens autem se non posse evadere, ad ecclesiam
Christianorum ^g **114** confugere cœpit. Sed prius-
quam limina sancta contingeret, unus emissa manu
lancea eum mortali ictu sauciavit, ibique decedens
reddidit spiritum. Tunc Childebertus cum magnis

^a Refert Procopius lib. 1 Hist. Gothicæ Francos D
occiso Hermenefrido Thuringiam sibi subjecisse.

^b Sic Bec. Bell. vero et Bad., *unicam*; cæteri,
unquam. Loquitur Gregorius de ea Arvernæ parte,
quæ etiam nunc vocatur *la Limagne d'Auvergne*, ubi
Clarismons, provinciæ caput. De Arvernæ ubertate
et jucunditate multa collegit ex variis auctori-
bus Savaro in notis ad epistolam 21 lib. iv Sidonii:
quem si lubet consule.

^c Hispaniæ nomine hic Septimaniam intelligi vo-
lunt, Amalaricumque non Barcinonæ, aut Toleti,
ut aliquibus placet, sed Narbone fuisse occisum. Que
enim Wisigothis parebant, etiam intra veteres Gal-
liarum fines, tunc temporis Hispaniæ nomine fre-
quenter designabantur, ut sexcentis exemp'is pru-
bari posset. Lege Valesium lib. vii Rerum Franc.

^d Alii *Chrotildem* aut *Crotigeldem*. Bec. et Regm.,
Chlocchildem. V. not. in cap. 23 lib. ii.

thesauris sororem assumptam secum adducere cu-
piebat: quæ nescio quo casu in via mortua est, et
postea Parisios allata, juxta patrem suum Chlodove-
chum sepulta est. Childebertus vero inter reliquos
thesauros ministeria ecclesiarum pretiosissima detu-
lit. Nam sexaginta calices, quindecim patenas, vi-
ginti Evangeliorum capsas detulit, omnia ex auro
puro, ac gemmis pretiosis ornata: sed non est passus
ea confringi. Cuncta enim ecclesiis et basilicis sancto-
rum dispensavit, ac tradidit in ministerium ^h.

XI. Posthæc Chlothacharius et Childebertus Bur-
gundias petere destinant. Convocatusque Theuderi-
cus, in solatio ⁱ eorum ire noluit. Franci vero qui
ad eum aspiciebant, dixerunt: Si cum fratribus tuis
in Burgundiam ire dexpexeris, te relinquimus, et
illos satius sequi præoptamus. At ille infideles sibi
existmans: Ad Arvernos, ait, me sequimini, et ego
vos inducam in patriam, ubi aurum et argenteum ac-
cipiatis, quantum vestra potest desiderare cupiditas,
de qua pecora, de qua mancipia, de qua vestimenta
in abundantiam assumatis: tantum hos ne sequa-
mini. His promissionibus hi illecti, suam voluntatem
facere promittunt. Ille vero illuc transire dis-
ponit, promittens iterum atque iterum exercitui cunctam
regionis prædam cum hominibus in suas regiones
transferri permittere. Chlothacharius vero et Chil-
debertus in Burgundiam dirigit, Augustodunumque
obsidentes, cunctam fugato Godomaro Burgundiam
occupaverunt ^j.

XII. Theudericus vero cum **115** exercitu Arver-
nis veniens, totam regionem devastat ac proterit. In-
terea Arcadius sceleris illius auctor, cujus ignavia
regio devastata est, Bituricas urbem petiit. Erat au-
tem tunc temporis urbs illa in regno Childeberti reg-
is. Placidina vero mater ejus, et Alchima ^k soror
patris ejus, comprehensæ, apud Cadurcum urbem
rebus ablatis exsilio condemnatæ sunt. Rex igitur
Theudericus ad urbem Arvernam usque accedens,
in vici illius suburbano ^l castra fixit. Bratus vero
Quintianus his diebus erat episcopus. Interea exer-
citus cunctam circumit miseram regionem illam,
cuncta delet, universa debellat. De quibus nonnulli
ad basilicam sancti Juliani perveniunt, confringunt
ostia, seras remonent, resque pauperum, quæ ibi-
dem fuerant aggregatæ, diripiunt, et multa in hoc

^k Corb. et Bellov., *Alaricus*, et in capitulorum in-
dice, quamvis alias semper eum *Amalaricum* ap-
pellent.

^l Colb. cum omnibus fere editis *a porta*.

^m Nota catholicos appellari Christianos ad Aria-
norum discrimen.

ⁿ Sic Casin.; alii non habent *in ministerium*, sic-
ut nec editi.

^o Regm., *solatium*. Editi, *auxilium*.

^p Justiniano iv et Paulino *cons.*, si Mario credi-
mus, id est anno 534.

^q Jam de his cap. 2 hujus libri. Hic in Reg. pro
Archima, legitur *Archidima*. Cæterum non videntur
apud Cadurcum comprehensæ, ut innuunt editi:
sed in Arvernus comprehensæ Cadurcum in exsili-
um missæ fuerunt. Arcadius erat sancti Sidonii nepos,
ejus scilicet filii Apollinaris filius. Vide supra cap. 3.

^r Mss. aliquot, *suburbana*.

loco perpetrant mala. Verumtamen auctores scelerum a spiritu immundo correpti, infestis dentibus propriis se morsibus lacerant, clamantes atque dicentes: Cur nos, martyr sancte, sic crucias? sicut in libro Virtutum ejus conscripsimus ^a.

XIII. Lovolautrum ^b autem castrum hostes expugnant, Proculumque presbyterum, qui quondam sancto Quintiano injuriam intulerat, ad altarium ecclesie miserabiliter interficiunt. Et credo ob illius causam, quod fuerit ipsum castrum in manibus traditum iniquorum: quod usque in illa die defensatum est. Nam cum illud hostes expugnare non possent, et ad propria jam redire disponent, audientes hæc obsessi, jam læti atque securi decipiuntur, sicut ait Apostolus: *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus superveniet interitus* (1 Thess. 1, 5, 3). Denique per ipsius Proculi presbyteri servum ^c, jam securi populi traduntur in manus hostium. Cumque **116** vastato castello ducerentur captivi, immanis pluvia quæ per triginta dies fuerat abnegata, descendit. Tunc obsessi Meroliacensis ^d castri, ne captivi abducerentur, redemptione data liberantur: sed hæc ignavia eorum effecit, castrum enim propria natura munitum erat. Nam centenorum aut eo amplius pedum ab exciso vallatur lapide, non murorum ^e structione; in medio autem ingens stagnum aquæ, liquore gratissimum; ab alia vero parte fontes uberimi, ita ut per portam ^f rivus diffluat aquæ vivæ. Sed in tam grandi spatio munitio ista distenditur, ut manentes infra murorum septa terram excolant, frugesque in abundantia colligant. Hujus munitionis tutamine elati, qui obsessi erant, egressi foras ut arrepta aliqua præda, iterum se infra castelli septa reconderent, ab hostibus comprehensi sunt. Erant autem quinquaginta ^g viri. Tunc ante ora parentum, vinctis post tergum manibus oblatis, imminente jam gladio, acquieverunt obsessi, ne interficerentur, singulos triantes ^h dare in redemptionem suam. Theudericus autem ab Arverno discodens, Sigivaldum parentem suum, in ea quasi pro custodia dereliquit ⁱ. Erat autem ibi tunc temporis quidam Litigius ex monitoribus ^j, qui magnas sancto Quintiano parabat invidias; et cum se sanctus episcopus pedibus ejus

^a Cap. scilicet 13, lib. 11, de Mirac., qui est de sancto Juliano, de cujus basilica apud Brivatem urbem loquitur hic Gregorius.

^b Cod. Reg., *Novolautrum*, cujus situs incertus est. Valesius in Notitia putat esse locum dictum *Volorre*, prope Tigernum, *Thiern*, oppidum apud Arvernos. Confer cum hoc capite vitam S. Quintiani in libro de Vitis Patrum, cap. 4.

^c Cod. Corb., *stuprum*; Bell. mendose, *struum*.

^d Hunc locum idem Valesius putat esse *Oliergue*, castrum haud procul a Tigerno.

Aliis tamen probabilius videtur hic designari locum *Chastel Merliac* dictum, qui duobus circiter milliariis a Mauriaco oppido, ob abbatiam ordinis Benedictini celebrem, dissitus est. Exstat in collis editissimi declivi, unde descensus est per prata in profundam vallem.

^e Sic mss. vetustiores; alii cum edit., *sine murorum*.

^f Corb., *per munitionem totam rivus*; at vocabulum *munitionem* alia manu, sed antiquissima, scriptum est.

A prosterneret, nunquam ut se ei subderet movebatur, ita ut et quadam vice uxori quæ sanctus fecerat, pro ridiculo indicaret. Quæ melioris intelligentiæ ruodo commota, ait: Si ita es hodie pessumdatus, nunquam erigeris. Die autem tertia advenientes nuntii de præsentia regis, vinctum cum uxore ac liberis pariter abduxerunt. Qui abiens nunquam Arverni regressus est.

117 XIV. Mundericus igitur, qui se parentem regium ^k asserebat, elatus superbia, ait: Quid mihi et Theuderico regi? Sic enim mihi solum regni debetur, ut illi. Egrediar, et colligam populum meum. atque exigam sacramentum ab eis, ut sciat Theudericus quia rex sum ego, sicut et ille. Et egressus cepit seducere populum, dicens: Princeps ego sum sequimini me, et erit vobis bene. Sequebatur autem eum rustica multitudo, ut plerumque fragilitati humanæ convenit, dantes sacramentum fidelitatis, et honorantes eum ut regem. Quod cum Theudericus comperisset, mandatum mittit ad eum, dicens: Accede ad me, et si tibi aliqua de dominatione regni nostri portio debetur, accipe. Dolose enim hæc Theudericus dicebat, scilicet ut cum ad eum venisset, interficeretur. Ille vero noluit, dicens: Ille, renuntiato regi vestro, quia rex sum sicut et ille. Tunc rex commoveri jussit exercitum, quo oppressus vi puniretur. Quod ille cognoscens, et se non prævalens defensare, Victoriaci castri ^l muros expetens, cum rebus omnibus in eo se studuit communiare, his secum quos seduxerat aggregatis. Igitur commoto exercitu castrum vallat, ac per septem dies obsedit. Mundericus autem repugnabat cum suis, dicens: Stemus fortes, et usque ad mortem pariter dimicemus, et non subdamur inimicis. Cumque exercitus a circuitu in contra jacula transmitteret, ne aliquid prævaleret, nuntiaverunt hæc regi. At ille misit quemdam de suis, *Aregisilum* ^m nomine, dixitque ei: Vides, inquit, quod prævaleat hic perfidus in contumacia sua. Vade, et redde ei sacramentum, ut securus egrediatur. Cum autem egressus fuerit, interfice eum, et dele memoriam ejus a regno nostro. Qui abiens, fecit juxta quod ei præceptum fuerat. Dederat tamen prius signum populo, dicens: Cum ego

^k Edit. 2, *quingenti*; omnes tamen mss. habent *quinquaginta*, præter Corb. qui habet, *quinquaginti*.

^l Editi hic et passim inferius *trientes* semper scribunt. Unde apud Gregorium *trientem* semper haberi observavit Franciscus Pithœus in tit. xxxvii legis Salicæ.

ⁱ Confer cum cap. 14 de Mirac. S. Juliani.

^j Sc Corb. et Bellov.; alii *minoribus*. Erant autem monitor s, ut observat Valesius in Prælatione ad tom. II rerum Francic., qui regis nomine Francis expeditionem denuntiabant, eosque ad bellum compellebant. Dicuntur in legibus Wisigothorum *compulsos*; quorum officium nostrates voce Germanica expresserunt quandoque, in *hostem baunire*.

^k Sic mss.; at editi habent *regum*.

^l Hunc locum de Victoriaco apud Arvernos intellexit Aimoinus in lib. 11; at licet verum sit in ea regione haud procul a Brivate Victoriacum castrum existisse, Gregorium tamen de Victoriaco in Campania, vulgo *Vitri*, in diocesi Catalaupensi, hic loqui cum Valesio existimamus.

^m Colb., *Archisilum*, et sic semper.

hæc et hæc locutus fuero, statim irruentes interficite eum. Ingressus autem Aregisilus ait Munderico: Quousque hic resides tanquam unus ex insipientibus? Nunquid poteris **118** diu regi resistere? Ecce ablato tibi cibo, cum te fames oppræsserit, ultro egredieris, et traderis in manus inimicorum, et morieris quasi unus ex canibus. Audi potius consilium meum, et subde te regi, ut vivere possis, tu et filii tui. Tunc ille his mollitus sermonibus, ait: Si egredior, comprehensus a rege interficior et ego, et filii mei, et omnes amici qui mecum sunt congregati. Cui Aregisilus ait: Noli timere, sed si vis egredi, accipe sacramentum de hac culpa, et sta securus coram rege. Ne timeas, sed eris cum eo, sicut prius fuisti. Ad hæc Mundericus respondit: Utinam securus sim quod non interficiar. Tunc Aregisilus positus super altarium sanctum ^a manibus, juravit ei ut securus egrederetur. Dato igitur sacramento, egrediebatur Mundericus de porta castelli, tensens manum Aregisili. Populus autem spectabat ^b a longe aspiciens eum. Tunc pro signo ait Aregisilus: Quid aspicitis tam intente, o populi? Nunquid non vidistis prius ^c Mundericum? Et statim irruit populus in eum. At ille intelligens, ait: Evidentissime cognosco, quod feceris per hoc verbum signum populis ad me interficiendum. Verumtamen dico tibi, quia perjuriis me decepisti, te vivum ultra nullus aspiciet, et emissa lancea in scapulas ejus, perfodit eum, ceciditque et mortuus est. Evaginatoque deinceps Mundericus gladio cum suis, magnam stragem de populo illo fecit, et usquequo spiritum exhalavit, interficere quemcunque assequi potuisset, non destitit. Quo interfecto, res ejus fisco collatæ sunt.

XV. Theudericus vero et Childebertus fœdus inierunt, et dato sibi sacramento, ut neuter contra alterum moveretur, obsides ab invicem acceperunt, quo facilius firmarentur quæ fuerant dicta. Multi tunc filii senatorum in hac obsidione ^d dati sunt: sed orto iterum inter reges scandalo, ad servitium publicum sunt addicti. Et quicunque eos ad custodiendum accepit, servos sibi ex his fecit. Multi tamen ex eis per fugam elapsi, in patriam **119** redierunt, nonnulli in servitio sunt retenti: inter quos Attalus nepos beati Gregorii Lingonici episcopi, ad publicum servitium mancipatus est, custosque equorum destinatus. Erat enim infra Treverici termini territorium cuidam barbaro ^e serviens. Denique beatus Gregorius ad inquirendum eum misit pueros. Quo invento, obtulerunt homini munera, sed respuit ea, dicens: Ille de tali generatione decem auri libris redimi debet. Quibus redeuntibus, Leo quidam de coquina domini sui, ait: Utinam me permitteres, et forsitan ego poteram eum reducere ex captivitate. Gaviso autem domino, directus venit ad locum: vo-

luitque pueram clam abstrahere, sed non potuit. Tunc locans secum hominem quendam, ait: Veni mecum, et venunda me in domo barbari illius, sitque tibi lucrum pretium meum: tantum libertorem aditum habeam faciendi id quod decrevi. Accepto vero sacramento, homo ille abiit, et vendito eo duodecim aureis discessit. Sciscitatus autem emptor a rudi famulo quid operis sciret, respondit: In omnibus quæ manducari debent ^f in mensis dominorum, valde scitus sum operari: nec metuo quod reperiri possit similis mei in hac scientia. Verum enim dico tibi, quia etiam si regi epulum cupias præparare, ferula regalia componere possum, nec quisquam me melius. Et ille: Ecce enim dies solis adest, sic enim barbaries vocitare diem dominicum consuevit, in hac die vicini atque parentes mei invitabuntur in domo mea. Rogo ut facias mihi prandium quod admirentur, et dicant, quia in domo regis melius non aspeimus. Et ille: Jubeat, inquit, dominus meus congregari pullorum gallinaceorum multitudinem, et faciam quæ præcipis. Præparatis ergo quæ dixerat puer, illuxit dominica dies, fecitque epulum magnum, deliciisque refertum. Epulantibus autem omnibus, et laudantibus prandium, parentes illius discesserunt. Dominus enim dedit gratiam puero huic, et accepit potestatem super omnia quæ habebat dominus suus in promptu. Diligebatque eum valde, et omnibus **120** qui cum eo erant ipse dispensabat cibaria et pulmenta. Post anni vero curriculum, cum jam securus esset dominus illius de eo, abiit in pratium, quod erat domui proximum, cum Attalo puero custode equorum: et decubans in terra eum eo a longe, aversis dorsis, ut non cognosceretur quod loquerentur simul, dicit puero: Tempus est enim, ut jam cogitare de patria debeamus. Ideoque moneo te, ut hac nocte cum equos ad claudendum adduxeris, sopore non deprimaris, sed cum primum te vocitavero adsis, et ambulemus. Vocaverat enim Barbarus ille multos parentum suorum ad epulum, inter quos erat et gener ejus, qui acceperat filiam illius. Medis autem nocte a convivio surgentibus, et quieti datis, prosecutus est Leo generum domini sui cum potu, porrigensque ei bibere, in metatum ejus. Ait itaque ad eum homo: Dic tu, o creditor soceri mei, si valeas, quando voluntatem adhibebis, ut assumptis equitibus ^g Al. equis] ejus eas in patriam tuam? Hoc quasi joco delectans dixit. Similiter et ille joculariter veritatem respondens, ait: Hac nocte delibero, si Dei voluntas fuerit. Et ille: Utinam, inquit, custodiant me famuli mei, ne aliquid de rebus meis assumas. Et ridentes discesserunt. Dormientibus autem cunctis, vocavit Leo Attalum: stratisque equitibus interrogat ^h si haberet gladium. Respondit: Non est mihi, nisi tantum lancea parvula. At ille ingressus

colæ dicebantur Romani, ita cæteri, ut jam observavimus, Barbari dicebantur: quod passim apud Gregorium occurrit

^f Editi cum Bec., *maxi debent.*

^g Edit., *Attalum ex stratu suo. Interrogat, etc.*

^a Aliquot mss. et editi, *altare sanctum.*

^b Chesn. cum Bec., *expectabat.*

^c Reg., *An nunquid non vidistis antea.* Ed. aliquot cum Bec., *An nunquid vidistis prius.*

^d Id est, obsides dati sunt.

^e Id est Franco. Quemadmodum enim veteres in-

mansionem domini sui apprehendit scutum ejus ac frameam. Quo interrogante quis esset, aut quid sibi vellet, respondit: Ego sum Leo servus tuus, et suscito Attalum ut surgat velocius, et deducat equos ad pastum: detinetur enim sopore quasi ebrius. Qui ait: Fac ut libet. Et hæc dicens obdormivit. Ille vero egressus foras, munivit puerum armis, invenitque janua atrii divinitus reseratas, quas in initio noctis cum cuneis malleo percussis obseraverat pro custodia caballorum. Et gratias agens Domino, sumptis reliquis equitibus [equis] secum, discesserunt, unum etiam volucrum ^a cum vestimentis tollentes. Venientes autem ad Mosellam ^b fluvium, **121** cum transirent illum, et detinerentur a quibusdam, relictis equitibus [equis] et vestimentis, enatantes super parva positi annem, in ulteriorem egressi sunt ripam. Et inter obscura noctis ingressi silvam, latuerunt. Tertia enim nox advenerat, quod nullum cibum gustantes iter terebant. Tunc nutu Dei reperta arbore plena pomis, quam vulgo prunum ^c vocant, comedunt; et parumper sustentati ingressi sunt iter Campaniæ: quibus pergentibus, audiunt pedibulum equitum currentium, dixeruntque: Prosternamur terræ, ne appareamus hominibus venientibus. Et ecce ex inproviso stirps rubi magnus adfuit, post quem transeuntes, projecerunt se terræ cum gladiis evaginatis, scilicet ut si adverterentur, confestim se quasi ab improbis framea ^d defensarent: verumtamen cum venissent in locum illum coram stirpe spineo resisterunt; dixitque unus, dum equi urinam projicerent: Væ mihi, quia fugiant hi detestabiles, nec reperiri possunt: verum dico per salutem meam, quia si invenirentur, unum patibulo condemnari, et alium gladium icibus in frusta discorpi juberem. Erat enim barbarus ille qui hæc aiebat, dominus eorum, de Rhemensi urbe veniens, et hos inquirens: et reperisset utique in via, si nox obstaculum non præbuisset. Tunc motis equitibus [equis] discesserunt. Hi autem nocte ipsa attigerunt ad urbem, ingressique invenerunt hominem, quem sciscitati sunt ubinam esset domus Paulelli presbyteri. Indicavitque eis. Qui dum per plateam præteriret, signum ad

^a Cod. Bellov., *voluclum*. Corb. vero, *voluclum vestimenti tollentes*.

^b *Mosam* legendum esse vix dubitari potest, ut monet Valesius in Notitia Galliarum. Nam Rhemorum inter et Trevirorum urbes Mosa interfluit, quæ utramque diocæsim disterminat, et transmissa Mosa statim Campaniam occurrit: quæ omnia Mosellæ aptari non possunt. Immo quocumque loco Mosellam illi transmisissent, vix eis possibile fuisset hac ipsa die Rhemos advenire. Cum tamen mss. omnes et editi habeant Mosellam, Gregorii textum immutare non licuit, maxime cum certum videatur illos viam rectam secutos non fuisse. Non enim tres erant itineris dies a Treviris ad Mosam, cum hic fluvius non magis ab urbe Trevirensi quam a Rhemensi distet, scilicet decem et octo circiter leucis.

^c Bell. et alii, *pruna*.

^d Corb. et Bell. non habent, *framea*.

^e Quia scilicet illis temporibus non licebat diebus dominicis ante Missam quidquam cibi aut potus sumere.

Matutinas motum est, erat enim dies dominica, pulsantesque janua presbyteri, ingressi sunt. Expositusque puer de domino suo. Cui ait presbyter: Vera est enim visio mea: nam videbam duos in hac nocte columbas advolare, et consedere in manu mea, ex quibus **122** una alba, alia autem nigra erat. Dixeruntque pueri presbytero: Indulgeat Dominus pro die sua sancta ^e. Nam nos rogamus, ut aliquid victus præbeas: quarta enim illucescit dies, quod nihil panis pulmentisque gustavimus. Occultatis autem pueris, præbuit eis infusum cum vino panem, et abiit ad Matutinas. Secutusque est et barbarus, iterum inquirens pueros: sed illusus a presbytero regressus est. Presbyter enim amicitiam cum beato Gregorio antiquam habebat. Tunc resumptis pueri epulo viribus, per duos dies in domo presbyteri commorantes, accesserunt; et sic usque ad sanctum Gregorium perlati sunt. Gavisus autem pontifex visis pueris, stetit super collum Attali ^f nepotis sui. Leonem autem a jugo servitutis absolvens cum omni generatione sua, dedit ei terram propriam, in qua cum uxore ac liberis liber vixit omnibus diebus vitæ suæ.

XVI. Sigivaldus ^g autem cum in Arverno habitaret, multa mala in ea faciebat. Nam et res diversorum pervadebat, et servi ejus non desisterant a furtis, homicidiis, ac superventis ^h diversisque sceleribus: nec ullus mutire ausus erat coram eis. Unde factum est, ut ipse villam Bulgatensem, quam quondam benedictus Tetradius episcopus ⁱ basilicæ sancti Juliani reliquerat, temerario ausu pervaderet. Sed cum ingressus in domum illam fuisset, statim amens effectus lecto decubuit. Tunc mulier admonita per sacerdotem, elevatum in basternam, ut in aliam villam transtulit, sanum recepit. Et accedens, exposuit ei omnia quæ pertulerat. Quod ille audiens, vota beato Martyri ^j vovens, ea quæ simplum abstulerat ^k, duplicata resituit. Meminimus et hujus virtutis in libro Miraculorum sancti Juliani (*cap. 14*).

123 XVII. Igitur Dinisio ^l episcopo apud Turonos decedente, Ommatius tribus annis præfuit. Ille enim ex jussu Chlodomeris regis, cujus supra meminimus, ordinatus est. Illo quoque migrante, Leo se-

^f Is, ut videtur, postea fuit comes *Æduensis*, cui Sidonius scripsit epistolam 18, lib. v.

^g Qui supra cap. 13 a Theodorico rege pro urbis custodia relictus fuerat.

^h Editi, *super numerum*.

ⁱ Ille fuit episcopus Bituricensis, ut ex Gregorio ipso discimus lib. ii Mirac., cap. 14. Dicitur vero a Gregorio *benedictus*: qua voce non cognomen, sed epithetum honoris causa ipsi datum intelligi debet. Sic in lib. de Glor. Conf., cap., 86, *benedictus Agricolaus*; apud Tertullian. lib. de Præscript., *benedictus Eleutherus*. Plura exempla si cupis, adi Sirmundum in epist. 9 lib. Apollinar. Sidonii.

^j Ed. cum Bec., *quæ vi abstulerat*.

^k Aliquot editi, *Dionysio*. Cæterum hoc capite cum cap. ultimo libri ii et fine libri x, ubi episcopos Turonenses Gregorius enumerat, collato, patet quam parum sibi ipsi constet, tum in assignando pontificatus episcoporum Turonensium tempore, tum in ordine quo sedem hanc obtinuerunt. Hoc tamen caput habetur in omnibus mss.

ptem mensibus ministravit. Hic fuit vir strenuus at-
que utilis in fabrica operis lignarii. Quo defuncto,
Theodorus et Proculus episcopi, qui de partibus
Burgundiæ advenerant, ordinante Chrotechilde regi-
na, tribus annis Turonicam rexerunt Ecclesiam.
Quibus defunctis, Franchio ex senatoribus substituitur.
Anno igitur tertio episcopatus sui, cum dominici
Natalis nox alma populis effulsisset, idem pontifex
priusquam ad vigiliis descenderet, jussit sibi pocu-
lum ministrari. Adveniens autem puer, sine mora
porrexit. Quo hausto, mox spiritum fudit : unde in-
dubitatum est veneno eum fuisse necatum. Quo de-
cedente, Injurius unus e civibus, quintus decimus
post beatum Martinum, cathedram pontificalem sor-
titus est.

XVIII. Dum autem Chrotechildis regina Parisios
moraretur, videns Childebertus, quod mater sua fi-
lios Chlodomeris, quos supra memoravimus, unico
affectu diligeret, invidia ductus, ac metuens ne fa-
vente regina admitterentur in regnum, misit clam
ad fratrem suum Chlothacharium regem, dicens :
Mater nostra filios fratris nostri secum retinet, et vult
eis regnum dare ^a. Debes velociter adesse Parisios,
et habito communi consilio pertractare oportet, quid
de his fieri debeat : utrum incisa cæsarie ut reliqua
plebs habeantur ^b, an certe his interfectis, regnum ger-
mani nostri inter nosmetipsos æqualitate habita divi-
datur. De quibus ille verbis valde gavisus Parisios
venit. Jactaverat enim Childebertus verbum in populo,
ob hoc hos conjungi **124** reges, quasi parvulos illos
elevaturos in regno. Conjuncti autem miserunt ad
reginam, quæ tunc in ipsa urbe morabatur, dicentes :
Dirige parvulos ad nos, ut sublimentur in regno. At
illa gavisa, nesciens dolum illorum, dato pueris esu
potuque, direxit eos dicens : Non me puto amisisse
filium, si vos videam in ejus regno substitui. Qui ab-
euntes, apprehensi sunt statim, ac separati a pueris
et nutritoribus suis, custodiebantur utrique, seorsum
pueri, et seorsum hi parvuli. Tunc Childebertus atque
Chlothacharius miserunt Arcadium, cujus supra me-
minimus (*Cap. 9 et 12*), ad reginam, cum forcipe at-
que evaginato gladio. Qui veniens ostendit reginæ
utraque, dicens : Voluntatem tuam, o gloriosissima

^a Sic Corb. et Bell. Alii fere omnes cum editis,
vult eos regno donari.

^b De jure regalis capillitii agit Hotomannus,
cap. 11 Franco-Galliæ. Præclarum est ea de re Aga-
thiæ hominis Græci testimonium, libro 1 : *Solemne
est Francorum regibus nunquam tonderi.... cæsaries
tota decenter eis in humeros propendet, anterior coma
e fronte discriminata in utrumque latus deflexa. Neque
vero, quemadmodum Turcis et Barbaris, impeza iis
et squalida sordidaque est coma, vel complicatione in-
decenter cirrata, sed amegmata varia ipsi sibi adhibent,
diligenterque curant, idque velut insigne quoddam exi-
miæque honoris prærogativa regio generi apud eos tri-
buitur. Subditi enim orbiculatim tondentur, neque eis
prolixiorum comam alere facile permittitur. Idem p
uribus laudat Francorum mores et urbanitatem. Parcior
est in iis laudandis Procopius, quod sæpius impera-
torum conatibus obstiterint. Morem nutriendi capillos
a principibus regis stirpis receptum non semel in-
ferius laudat Gregorius, ut lib. vi, cap. 24, lib. viii,*

regina, filii tui domini nostri expetunt, quid de pue-
ris agendum censeas, utrum incisis crinibus eos vi-
vere jubeas, an utrumque jugulari. At illa exterrita
nuntio, et nimium felle commota, præcipue cum gla-
dium cerneret evaginatam ac forcipem, amaritu-
dine præventa, ignorans in ipso dolore quid diceret,
ait simpliciter : Satius enim mihi est, si ad reguum
noa erigantur, mortuos eos videre quam tonsos. At
ille parum admirans dolorem ejus, nec scrutans quid
deinceps plenius pertractaret, venit celeriter nuntians
ac dicens : Favente regina opus cœptum perficite :
ipsa enim vult expleri consilium vestrum. Nec mora
apprehensum Chlothacharius puerum seniore[m] bra-
chio elisit in terram, defigensque cultrum ^c in axillam
crudeliter interfecit. Quo vociferante, frater ejus ad
pedes Childeberti prosternitur, apprehensisque ejus
genibus, aiebat cum lacrymis : Succurre, piissime
pater, ne et ego pœream sicut frater meus. Tunc Chil-
debertus lacrymis respersa facie, ait : **125** Rogo,
dulcissime frater, ut ejus mihi vitam tua largitate
concedas : et quæ jusseris pro ejus anima conferam,
tantum ne interficiatur. At ille conviciis actum ^d, ait :
Aut ejice eum a te, aut certe pro eo morieris. Tu, in-
quit, es incestator ^e hujus causæ et tam velociter de
fide resilis ? Hæc ille audiens, repulsum a se puerum
projecit ad eum : ipsa vero accipiens transfixum cul-
tro in latere, sicut fratrem prius fecerat, jugulavit :
deinde pueros cum nutritiis peremerunt. Quibus in-
terfectis, Chlothacharius, ascensis equitibus [*At. equis*]
abscessit, parvipendens de interfectione nepotum :
sed et Childebertus in suburbana concessit. Regina
vero compositis corpusculis feretro, cum magno psal-
lento, immensoque luctu usque ad basilicam sancti
Petri ^f prosecuta, utrumque pariter tumulavit. Quo-
rum unus decem annorum erat, alius vero septen-
nis. Tertium vero Chlodoualdum comprehendere non
potuerunt, quia per auxilium virorum fortium ^g libe-
raus est. Is postposito regno terreno, ad Dominum
transiit, et sibi manu propria capillos incidens, cle-
ricus factus est : bonisque operibus insistens, presby-
ter ab hoc mundo migravit ^h. Ili quoque regnum
Chlodomeris inter se æqua lance diviserunt. Chrote-
childis vero regina talem se tantamque exhibuit, ut

cap. 10, etc. Vide Savaronis et Sirmondi notas in
epist. Apollinaris Sidonii, lib. 1, epist. 2.

^c Corb., *defixumque cultrum*, pro *defixoque cultro*.
Colb. autem, cum Reg., et editis aliquot, habet *as-
cellam pro axillam*. Regim., *sub ascella*. Reg. et Bec.,
in ascella.

^d Sic Corb., Bell., Bec. et Colb. At cæteri habent,
at ille furore actus.

^e Sic iidem miss. cum Chesnio. Reg. habet *inscru-
tator*; Regim., *incentor*. Editi ut plurimum, *incæp a-
tor*.

^f Hodie sanctæ Genovefæ, ut jam supra monuimus.
Hoc scelus circa annum 526 patratum videtur, quod
serius, anno scilicet 532 aut sequenti, admissum
fuisse Valesius contendit.

^g Viros fortes, quorum ope Chlodoaldus mortem
evasit, eos esse, qui postea vulgo *barones* appellati
sunt, censet Valesius lib. vii Rerum Franc.

^h Obiit circa annum 563, die 7 Septembris, quo
ejus festivitas celebratur. Conditus in monasterium in

ab omnibus honoraretur : assidua in elemosynis, A pernox in vigiliis ; in castitate atque omni honestate puram se semper exhibuit ; prædia ecclesiis, monasteriis, vel quibuscunque locis sanctis necessaria providit, larga ac prona voluntate distribuit, ut putaretur eo tempore non regina, sed propria Dei ancilla ipsi sedulo deservire. 126 Quam non regnum filiorum, non ambitio sæculi, nec facultas extulit ad ruinam, sed humilitas exivit ad gratiam.

XIX. Erat enim tunc et leatus Gregorius apud urbem Lingonicam, magnus Dei sacerdos, signis et virtutibus clarus ^b. Sed quia hujus pontificis meminimus, gratum arbitratus sum, ut situm loci Divionensis, in quo maxime erat assiduus, huic inseram lectioni. Est autem castrum firmissimis muris, in media plantis et satis jocunda compositum, terras ^B valde fertiles habens atque fecundas ^c, ita ut arvis semel scissis vomere, semina jaciuntur, et magna fructuum opulentia subsequatur. A Meridie habet Oscaram fluvium, piscibus valde prædivitem ; ab Aquilone vero alius fluviolus ^d venit, qui per portam ingrediens ac sub pontem decurrens, per aliam rursus portam egreditur, totum munitionis locum placida unda circumfluens : ante portam autem molendinas mira velocitate diverlit. Quatuor portæ a quatuor plagis mundi sunt positæ : totumque ædificium triginta tres turres exornant : murus vero illius de quadris lapidibus usque in viginti pedes, desuper a minuto lapide ædificatus habetur, habens in altum pedes triginta, in latum pedes quindecim : quæ cur civitas dicta non sit, ignoro ^e. Habet enim in

vico *Novientum* dicto, tribus milliariibus infra Parisios ad Sequanam, qui vulgo hodie dicitur *Saint-Claud*, ubi ecclesia collegiata, destructo jam pridem monasterio, nunc visitur, in qua ejus sacrum corpus asservatur. Vitam ejus ex ms. cod. S. Germani a Pratis habes in Actis SS. Ord. Benedictini sæculo 1, ubi *habitum sacræ religionis suscepit* e a sancto Severino, qui alius est ab Aganensi abba e, memoratur, num. 8. Joannes abbas de sancto Flodoaldo subscripsit conventui Attiniacensi sub Pippino rege anno 765 ; quem huic monasterio præfuisse non dubitamus. Veteres enim *ch* in litteram *f* nonnunquam mutaverunt.

^a Id est sanctimonialis. Vide infra lib. IV, cap. 1.

^b Ejus vitam scripsit noster Gregorius, quam habes infra inter Vitas Patrum, cap. 7.

^c Sic Bel. et Regm. ; at cæteri mss. et editi, *terra valde fertili atque secunda*.

^d Hic *Susio* vocatur, qui ex valle cognomine tribus milliariibus supra Divionem exoritur. De Oscara supra lib. II, cap. 52.

^e Nec hodie civitatis jure gaudet Divio, id est episcopali cathedra non nobilitatur ; licet fuerit Burgundionum durum sedes, tot usque provincie caput, supremique senatus sedes etiam nunc existat.

^f Sic habet Corb. In Bellow. et Colb. legitur *Scalonum* ; Regm. *Calonum* ; Bec. et cæteri cum editis, *Scalonum*. Corbeiensis lectionem prætulimus : nam sensus est vina ita generosa nasci Divione, ut Cabilonensibus vinis non indigeant ipsius cives. *Scalonum* tamen pro *Ascalonum* interpretatur Savaro, id est vinum ex urbe Palæstinæ *Ascalona* advectum : *Ascalona* quippe vicina erat *Gaze*, unde vina *Gazitina*, de quibus infra lib. VII, cap. 29. Claudius Robertus ad calcem Gallie Christianæ, anno 1626 editæ, plura de Divione habet, ibique col. 59 legendum putat hic apud Gregorium *Chalibonium*. Nam *Chalibonium*, uli

circum pretiosos fontes : a parte autem Occidentis, montes sunt uberrimi, vineisque repleti, quia tam nobile incolis Falernum porrigunt, ut respiciant Cabilonum ^f : nam veteres ferunt ab Aureliano hoc imperatore fuisse ædificatum.

XX. Theudericus autem filio 127 suo Theuderto Uvisigardem ejusdam regis ^g filiam desponsaverat.

XXI. Gotthi vero cum post Chlodovechi mortem multa de his quæ ille acquisierat ^h, pervasisent, Theudericus Theudertum, Chlothacharius vero Guntharium seniore filium suum ad hæc requirenda transmittunt. Sed Guntharius usque Ruthenos accedens, nescio qua faciente causa, regressus est ; Theudertus vero usque ad Biterrensem civitatem abiens, Deas ⁱ castrum obtinuit, atque hinc prædam diripuit. Deinde ad aliud castrum, nomine Caprariam ^j, legatos mittit, dicens, nisi se illi subdant, omnem locum illum incendio concremandum, eosque qui ibidem resident captivandos.

XXII. Erat autem ibidem tunc matrona, Deuteria ^k nomine, utilis valde atque sapiens, cujus vir apud Biterria ^l urbem concesserat. Quæ misit nuntios ad regem, dicens : Nullus tibi, domine piissime, resistere potest. Cognoscimus dominum nostrum : veni, et quod fuerit beneplacitum in oculis tuis facito. Theudertus autem ad castrum veniens, cum pace ingressus est ; subditumque sibi cernens populum, nihil inibi male gessit. Deuteria vero ad occursum ejus venit ; at ille, speciosam eam cernens, amore ^C ejus capitur, suoque eam copulavit stratui.

refert, *vinum, ut quo solo Persarum regis uterentur, sicut aqua solius Coaspis, commendatur a Syriæ urbe Chalibone*.

^g Scilicet Wacconis Langobardorum regis, ut refert Paulus Diac. lib. 1 de Gestis Langob., cap. 21.

^h Theodoricus Italiæ rex audita Chlodovei victoria apud Vogladum reportata, Ibbam seu Eblanem ducem cum copiis in Gallias misit, qui Francis Wisigothorum regnum invadentibus resisterent. Quæ causa fuit, ut Franci soluta Arelatensi obsidione fugati, nihil præter Aquitaniam acquisierint. Theodoricus vero, dimissa Wisigothis regni parte, regiones ultra Rhodanum sitas, quas Odoacer Eurico Alarici patri dimiserat, occupavit. Bellum exinde fere continuum fuit inter Chlodoveum et Theodoricum ac eorum successores. Qua tandem occasione ea Gallie pars Francorum imperio subjecta fuerit, dicitur in notis ad cap. 31.

ⁱ Hunc locum Blondellus et alii putant esse *Montedié*. Mavult Valesius hac voce designari *Dion*, in Septimania.

^j Capraria etiam nunc subsistit, vulgo *Cabriere*, æquali fere intervallo a Leuteva, Agatha et Biterria distans, sed ad Biterrensem dioccesim atinens, ut observat Valesius.

^k Mss. nonnulli, et quidem vetustiores, *Deoteria* ; Valesius tamen legendum cenet *Deuteria* ; indeque conjicit hanc mulierem genere Gallam, seu, ut tunc loquebantur, Romanam fuisse. Inscitæ vero Fredegarii arguit, quod scripserit *Deoteriam*, seu *Teoteriam*. Sed tunc scriptores ita promiscue litteras *n* et *o*, sicut et *d* et *t*, admixebant, ut vix quidquam certi ex harum litterarum mutationibus statui possit.

^l Sic mss. omnes cum Chesn. ; plerique ed., *Biterria*.

XXIII. In illis diebus Theudericus parentem suum Sigivaldum occidit gladio, mittens occulte ad Theudebertum, ut et ille Givaldum, filium ejus, neci daret, quem tunc secum habebat: sed quia eum de sacro fonte exceperat, perdere noluit. Litteras vero quas ei pater trans miserat, ipsi ad 128 legendum dedit, dicens: Fuge hinc, quia patris mei præceptum accepi ut te interficiam: si vero ille defunctus fuerit, et me regnare audieris, tunc securus ad me revertaris. Quod audiens, gratias agens, et valedicens, abscessit. Arelatensem enim tunc urbem Gotthi pervaserant, de qua Theudebertus obsides retinebat: ad eam Givaldus confugit. Sed parum se ibidem cernens esse munitum, Latium^b petiit, ibique et latuit. Dum hæc agerentur, nuntiatum Theudeberto patrem suum graviter ægrotare, et ad quem nisi velocius properaret, ut eum inveniret vivum, a patris suis excluderetur, et ultra illuc non rediret. At ille his auditis, cunctis postpositis illuc dirigit, Deuteria cum filia sua Arvernis relicta. Cumque abiisset, Theudericus non post multos dies obiit vice-imo tertio regni sui anno. Consurgentes autem Childebertus et Chlothacharius contra Theudebertum, regnum ejus auferre voluerunt. Sed ille muneribus placatis^c, a Leudibus suis defensatus est, et in regno stabilitus. Mittens postea Arvernum, Deuteriam exinde accersivit, eamque sibi matrimonio sociavit.

XXIV. Videns autem Childebertus, quod ei prævalere non potuisset, legationem ad eum misit, et ad se venire præcepit, dicens: Filios non habeo, te tantum filium habere desidero. Quo veniente, tantis eum muneribus ditavit, ut ab omnibus miraretur. Nam de rebus bonis, tam de armis quam de vestibus, vel reliquis ornamentis, quæ regem habere decet, terna ei paria condonavit; similiter et de equitibus atque catinis^d. Hæc audiens Givaldus^e, quod scilicet Theudebertus 129 regnum patris obtinisset, ad eum de Italia rediit. Cui ille congaudens ac deosculans, tertiam partem ei de muneribus quæ a patre acceperat, est largitus; et omnia quæ in fisco suus pater posuerat de rebus Sigivaldi patris ejus, ipsi reddi præcepit.

XXV. At ille in regno firmatus, magnum se atque in omni bonitate præcipuum reddidit. Erat enim regnum cum justitia regens, sacerdotes venerans, ecclesias munerans, pauperes relevans, et multa

A multis beneficia pia ac dulcissima accommodans voluntate. Omne tributum, quod fisco suo ab ecclesiis in Arverno sitis reddebatur, clementer indulisit^f.

XXVI. Deuteria vero cernens filiam suam adultam valde esse, timens ne eam concupiscens rex sibi assumeret, in lanternam positam, indomitis bobus conjunctis, eam de ponte præcipitavit, quæ in ipso flumine spiritum reddidit. Hoc apud Viridunum civitatem actum est.

XXVII. Cumque jam septimus annus esset, quod Uvisigardem desponsatam haberet, et eam propter Deuteriam accipere nollet, conjuncti Franci contra eum valde scandalizabantur, quare sponsam suam relinqueret. Tunc commotus, relicta Deuteria, de qua parvulum filium habebat, Theodobaldum^g nomine, B Uvisigardem duxit uxorem. Quam nec multo tempore habens, defuncta illa, aliam accepit. Verumtamen Deuteriam ultra non habuit.

XXVIII. Childebertus autem et Theudebertus commoventes exercitum, contra Chlothacharium ire disponunt. Ille autem hæc audiens, æstimans se horum exercitum sustinere non posse, in silvam confugit^h, et concides magnas in silvis illis fecit, totamque spem suam in Dei pietatem transfundens. Sed et Chrotechildis regina hæc audiens, beati Martini sepulcrum adiit, ibique in oratione prosternitur, et tota nocte vigilat, orans ne 130 inter filios suos bellum civile consurgeret. Cumque hi venientes cum exercitibus suis eum obsiderent, tractantes illum die sequenti interficere, mane facto, in loco quo erant congregati orta tempestas tentoria disjecit, res diripit, et cuncta subvertit; immixtaque fulgura cum tonitruis ac lapidibus super eos descendunt. Ipsi quoque super infectam grandine hominum in faciem prouunt, et a lapidibus descendentibus graviter verberantur: nullum enim eis tegumen remanserat, nisi parmæ tantum, hoc maxime metuentes ne ab ignibus cœlestibus cremarentur. Sed et equites [At. equi] eorum ita dispersi sunt, ut vix in vicesimo quoque reperirentur stadio; multi enim prorsus ex eis non sunt inventi. Tunc illi, ut diximus, a lapidibus cæsi, et humo prostrati, pœnitentiam agebant, ac precabantur veniam a Deo, quod ista contra sanguinem suum agere voluissent. Super Chlothacharium vero neque una quidem pluvie gutta decidit, aut aliquis D sonitus tonitruus est auditus: sed nec anhelium

ferre non valens, expeditionem paraverit in Orientem, ut subjugato imperio, regie urbis Constantinopolis expugnatione gentis sue injuriam vindicaret. Sed morte præventus, rem infectam reliquit. Hæc refert Agathias lib. 1 Historiæ, auctor Græcus illorum temporum.

^g Sic Bell. et Corb., alii, *Theodovaldum*.

^h Silvæ nomen retulit auctor qui *Gesta Francorum* scripsit sub Theodorico principe, his verbis: *In silvam confugit in Arelauno, fecitque combros*: ubi aliquot editi et scripti pro *Arelauno*, mendose habent *Auriliano*, quod in errorem conjecit Aimoinus, qui *combros*, id est arborum in silvis concædes putavit esse vici alicujus nomen pagi Aurelianensis. De saltu Arelauno dicitur infra, ad caput 24 Chronici Fredegarii.

^a Corb. et Bellov., *Sigivaldum. Regm., Gilvaldum.*

^b Cod. Corb., *Italiam*, quod idem est.

^c Regm., *illis muneribus pacatis*. Ed. et mss., præter Corb. et Bell., habent *Leodibus*.

^d Ms. 1, *catenis*. Ed., *equis et catenis*. Unde Valisius catenarum nomine designari putat torques, quibus, teste Floro Annæo lib. 14, Germaniæ gentes sibi colla adornare solebant. Mor. s. explicat, *catinis, id est vasis*.

^e Bell. ut supra, *Sigivaldus*.

^f Vide epistolam Aureliani episc. Arelat. ad eum scriptam, infra in Appendice, et Fortunatum lib. 11, carm. 12. *Magnus* a Mario Aventicensi episc. aliisque auctoribus dictus est. Tanta autem erat ei animi magnitudo, ut Justiniani imp. sese in titulis *Francicum*, quasi Francos devicisset, inscribentis vanitatem

ullius venti in illo loco sensera. Illi quoque mittentes A nuntios ad eum, pacem et concordiam petierunt : qua data, ad propria sunt regressi. Quod nullus ambigat hanc per obtentum reginæ beati Martini fuisse virtutem.

XXIX. Posthæc Childebertus rex in Hispaniam abiit; quam ingressus cum Chlothachario, Cæsaraugustanam civitatem cum exercitu vallant atque obsident. At illi in tanta humilitate ad Deum conversi sunt, ut induti ciliciis, abstinentes a cibis et poculis, cum tunica beati Vincentii martyris muros civitatis psallendo circumirent : mulieres quoque amictæ nigris palliis, dissoluta cæsarie, superposito cinere, ut eas putares virorum funeribus deservire, plangendo sequuebantur. Et ita totam spem suam locus ille ad Domini misericordiam retulit ^a, ut diceretur ibidem B Ninivitarum jejunium celebrari : nec æstimaretur aliud posse fieri, **131** nisi eorum precibus divina misericordia inflecteretur. Hi autem qui obsidebant, nescientes quid obsessi agerent, cum viderent sic murum circumiri, putabant eos aliquid agere maleficii. Tunc apprehensum unum de civitate rusticum, ipsi interrogant, quid hoc esset quod agerent. Qui ait : Tunicam beati Vincentii deportant, et cum ipsa, ut eis Dominus misereatur, exorant. Quod illi timentes, se ab ea civitate removerunt : tamen acquisita maxima Hispaniæ parte, cum magnis hi spoliis in Gallias redierunt ^b.

XXX. Post Amalaricum vero, Theoda rex [Al. Theuda] ordinatus est in Hispaniis. Quo interfecto, Theudeglsilum levaverunt regem. Is dum ad cœnam C cum amicis suis epularetur, et esset valde lætus, cum subito, extinctis in recubitu luminaribus ^a, ab inimicis gladio percussus interiit : post quem Agila regnum accepit. Sumperant enim Gotthi hanc dete-

^a Cod. Bell. et Regm. cum editis plerisque, ad *Dominum misericordiam contulit.* Boch. s., *Dominum misericordem.*

^b Anonymus, qui sub Theodorico rege scripsit *Gesta Francorum*, refert Childebertum urbis episcopum accessivisse, ab eoque aliquid ex B. Vincentii reliquiis postulasse. *Qui, inquit, dedit ei stolam ejus. Tunc acquisita, etc. Childebertus vero Parisios veniens, ecclesiam in honore B. Vincentii martyris edificavit.* Hæc fuit occasio celeberrimæ basilicæ exædificandæ, quæ, etiam S. Crucis nomine insignita apud Fortunatum in lib. de Vita S. Germani, postea regum nostrorum, stirpisque reginæ principum conditorium fuit, ut passim Gregorius memorat. Nunc sub S. Germani a Pratis nomine nota est, de qua non semel inferius agendum. Porro Victor Tunnonensis in expeditionis hujus narratione non dissentit a Gregorio : at qui postea subsequuti sunt Hispani auctores, magis am cladem ea occasione Franc's a Theodiselo duce illatam fuisse scribunt. Vide Coitintum ad an. 542.

^c Sic Bell. et Corb.; cæteri cum ed., *cereis subitò extinctis in recubitu ab, etc.* Hanc pessimam occidendorum regum licentiam extirpare conati sunt Hispaniarum episcopi variis in conciliis, ut observavit Coitintus ad an. 584.

^d Theodoricus, cognomento Magnus, Ostrogothorum rex, obiit *Olybrio cons.* ex Mario, id est an. 526. Ex Analedæ Chlodovei sorore, non filia, ut quidam volunt, suscepit Amalantham, apud ejus avi scri-

ptores celebrem, quæ nupsit Entharico, viro principi ex nobili Amalorum stirpe. Hæc autem post patris simul et viri obitum, Athanagildi filii sui, qui nondum administrando regno par erat, tutelam suscepit, eoque defuncto, ad Theodatum seu Theodahadam, qui ex stirpe reginæ erat, sceptrum transferri curavit. Sed ille beneficii accepti immemor, Amalantham in insulam laci Volsiniensis exsulare coegit, ac paulo postea strangulari jussit. Cujus mortis ulciscendæ specie Justinianus bellum in Gothos movit, quod D aberraerit Gregorius in hæc capite, quod tamen in omnibus mss. et editis, et quidem integrum habetur.

^e Colb. et aliquot ed., *Trauvillanem*. Bell., *Traquillanem*. Regm., *Straguilonem*. Vide Fredegar. cap. 44.

^f Mos adhuc sæculo viii i. Romana Ecclesia vigebat, ut ex unico calice omnibus porrigeretur communio, ut colligere licet ex episcopa 9 Gregorii I ad sanctum Bonifacium Moguntinum, ubi pontifex scribit congruum non esse *duos vel tres calices in altario ponere cum Missarum solennia celebrantur.*

^g Sic omnes mss. præter Bell. qui prima manu habet *Scām*, et alia manu *sectum* : quam vocem habet edit. 1. Sed retinenda est vox *Sancta*, quo nomine intelligitur sacra Eucharistia et quidem hic sub unica specie. Lege Mabillonii *Commen-tarium prævium in Ordinem Romanum* tomo II Musei Italici.

includi præcepit. Quæ nec mora, inter arduos vapores ingressa, in pavimento **133** corruens, mortua atque consumpta est. Quod cognoscentes hi reges Childebertus et Chlothacharius consobrini ejus, nec non et Theudebertus, quod scilicet tam turpi fuerit interfecta supplicio, ad Theodadum legationem dirigunt, exprobrantes de morte ejus, atque dicentes: Si hæc quæ egisti nobiscum non composueris, regnum tuum auferemus, et simili pœna te damnabimus. Tunc ille timens, quinquagena eis millia aureorum transmisit^a. Childebertus autem, ut erat semper contra Chlothacharium regem invidus atque versutus, cum Theudeberto nepote suo conjunctus, diviso inter se hoc auro, nihil exinde dare regi Chlothachario voluerunt. At ille super thesauros Chlodomeris aggressus, multum illis amplius quam hi fraudaverant, abstulit.

XXXII. Theudebertus vero in Italiam abiit^b, et exinde multum acquisivit. Sed quia loca illa, ut ferunt, morbida sunt, exercitus ejus in diversis febribus corruens, vexabatur. Multi enim ex his in illis locis mortui sunt. Quod videns Theudebertus, ex ea reversus est, multa secum spolia ipse, vel sui deferentes; dicitur tamen tunc temporis usque Ticinum accessisse civitatem, in qua Buccellinum^c rursum direxit. Qui minore illa Italia^d capta, atque in ditionem regis antedicti redacta, majorem petiit: in qua contra Bellissarium^e multis vicibus pugnans, victoriam obtinuit. Cumque imperator vidisset, quod Bellissarius crebrius vinceretur, amoto eo, Narsetem in ejus locum statuit. Bellissarium vero comitem stabuli, quasi pro humilitate, quod prius fuerat, posuit. Buccellinus vero contra Narsetem magna certamina **134** gessit; capta omni Italia, usque in mare terminum dilatavit, thesauros vero magnos ad Theudebertum de Italia direxit. Quod cum Narsete imperatori perisset in notitiam, imperator conductis pretio gentibus, Narseti solatium mittit, confingensque postea victus abscessit. Deinceps vero Buccellinus Siciliam occupavit, de qua etiam tributa exi-

^a Non ea occasione, quæ fabulosa est, ut diximus, pecunias Francorum regibus dedit Theodatus: sed ingentem tamen eis summam pollicitus fuerat cum Provincia ac aliis regionibus, quas Ostrogothi in Gallis possidebant, ut eorum opem adversus Justinianum imploraret. Sed re adhuc infecta Vitiges Theodato substitutus, non solum pecunias ac regiones pollicitas Franci tradidit; sed etiam Alamannos, qui post Tolbiacense prælium in Italiam profugi sedes a Theodorico acceperant, eorum dominio subiecit, ut scribit Agathias.

^b Sic et Marius ad an. 559, quo scilicet Apio erat consul. Plura de hoc bello Procopius, qui Francos violatæ fidei accusat, quod post susceptas a Justiniano legationes ac munera, sese tamen Gothiis conjungissent; aut potius Gothiis ac Romanis inter sese certantibus, ipsi utrisque infestæ Italiæ partem maximam diripiissent ac invasissent.

^c Reg. et omnes ferme editi, *Buccilenum*. Hunc *Bunilum* Procopius et Agathias appellant. Is erat natione Alemannus: cumque in ejus exercitu Franci simul permixti essent cum Alemannis, quorum plerique nondum Christiani, aut certe variis superstitionibus adhuc dediti erant, Procopius contra Fran-

gens, regi transmisit. Magna enim ei felicitas in his conditionibus fuit.

XXXIII. Asteriolus^f tunc et Secundinus magni cum rege habebantur. Erat autem uterque sapiens, et rhetoricis imbutus litteris. Sed Secundinus plerumque legationem imperatori a rege missus intulit, et ob hoc jactantiam sumpserat, ac nonnulla contra rationem exercebat. Qua de causa factum est, ut inter illum atque Asteriolum lis sæva consurgeret: quæ usque ad hoc profecit, ut oblitis verborum objectionibus propriis se manibus lacerarent^g. Cumque hæc per regem pacificata fuissent, et Secundinus adhuc de sua cæde timeret^h, nata est inter eos rursus intentio [*Al. contentio*]. Et rex suscipiens Secundini causam, Asteriolum in ejus potestatem dedit. Qui valde humiliatus est, et ab honore depositus: sed per Uvisigardem reginam iterum est restitutus. Mortua autem illa, consurgens iterum Secundinus, eum interfecit. Nam hic moriens filium dereliquit, qui cum crevisset, et esset adultus, cœpit patris sui velle injuriam vindicare. Tunc Secundinus timore perterritus, dum de villa in villam ante eum fugeret, cum se jam videret eo imminente non posse evadere, ne in manus inimici corrueret, **135** veneno se, ut dicitur, interfecit.

XXXIV. Desideratus autem Viridunensis episcopusⁱ, cui Theudericus rex multas irrogavit injurias; cum post multa exilia, et damna atque ærumnas, ad libertatem propriam jam Domino jubente rediisset, et episcopatu, ut diximus, apud Viridunensem urbem potiretur, videns habitatores ejus valde pauperes atque desitutos, dolebat super eis; et cum ipse per Theudericum de rebus suis remanisset extraneas, nec haberet de proprio qualiter eos consolaretur, bonitatem et clementiam circa omnes Theuderti regis cernens, misit ad eum legationem, dicens: Fama bonitatis tuæ in universam terram vulgatur, cum tanta si tua largitas, ut etiam non petentibus opem præstes. Rogo, si pietas tua habet aliquid de pecunia, nobis commodas, qua cives no-

corum mores passim scribit. At multo æquior est Agathias lib. 1, qui ait: *Non enim feri sunt Franci, ut multi barbarorum, etc. Christiani enim sunt rectissimarum sententiarum*, etc.

^d Minorem Italiam appellat Gregorius Liguriam ac Venetiam, ut observat Valesius lib. viii Rerum Francicarum.

^e Sic editi et cod. Regm. semel. Sed alii mss., etiam vetustissimi, semper habent *Belsuarium*. Hic autem famosus ille Belisarius designatur, de quo, sicut et de Narsete ennucho, plura dicere supervacaneum esset.

^f Reg., *Atteriolus* semel, tum *Atteriolus*. Secundinus vero is esse videtur, quem ob spretam Joannis Reomaensis abbatis epistolam divinitus fuisse puni- tum memorat Jonas in Vita ejusdem sancti lib. ii, cap. 1, ubi dicitur *Secundinus patricius*.

^g Sic Corb. et Bellov. Alii cum editis, *verberarent*.

^h Sic idem codd. cum Bec., Reg. et Regum. Colb., *timerat*. Editi, *timeret*.

ⁱ S. Vitono successit, subscripsitque concilio Arvernensi anno 555, et Aurelianensi v. an. 549; obiit an. 550. *Sanctus* dicitur a Wasseburgio.

uros relevare valeamus. Cumque hi negotium exercentes, responsum ^a in civitate nostra, sicut reliquæ habent, præstiterint, pecuniam tuam cum usuris legitimis reddemus. Tunc ille pietate commotus, septem ei millia auroorum præstitit. Quæ ille accipiens, per cives suos erogavit. At illi negotia exercentes, divites per hoc effecti sunt, et usque hodie magni habentur. Cumque antedictus episcopus debitam pecuniam obtulisset regi, respondit rex: Non habeo necessarium hoc recipere; illud mihi sufficit, si dispensatione tua pauperes qui opprimebantur inopia, per tuam suggestionem, vel per meam largitatem sunt relevati. Et nihil exigens, antedictos cives divites fecit.

XXXV. Defuncto autem apud urbem supradictam memorato antistite, Agiricus quidam ^e civibus in cathedram ejus subrogatur. Siagrius ^b autem filius ejus reminiscens injurias patris, qualiter a Sirivaldo ad regem Theudericum incusatus, non solum spoliatus, verum etiam supplicii affectus fuisset, oppressum cum armata manu Sirivaldum taliter interfecit. Tunc mane facto, cum nebula esset condensa, **136** et vix adhuc disrumpentibus tenebris aliquid quis posset discernere, venit ad villam ejus in Divionensi territorio, cui nomen est Floriacum ^c: egressoque domum uno amicorum, putantes ipsum Sirivaldum esse, interfecerunt eum; et revertentibus ^d, quasi victoriam obtinuissent de inimico, indicat eis unus ex familia, non eos dominum interfecisse, sed subditum. At illi regressi, requirentes eum, cellulam, in qua dormire solitus erat, repertam aggrediuntur. Ad ejus ostium diutissime pugnantes, nihil ei poterant prævalere. Dehinc cruto ab uno latere pariete ingredienti, gladio eum interfecerunt. Post mortem enim Theuderici hic interfectus est.

XXXVI. His denique gestis Theudebertus rex ægrotare cœpit. Ad quem medici multa studia impenderunt: sed nihil valuit, quia eum jam Dominus vocari jubebat. Ergo cum diutissime ægrotasset, ab ipsa infirmitate deficiens, reddidit spiritum. Franci vero cum Parthenium in odio magno haberent, pro eo quod eis tributa antedicti regis tempore inflixisset, eum persequi cœperunt. Ille vero in periculo positum se cernens, confugium ab urbe facit, et a duobus episcopis suppliciter exorat, ut eum ad ur-

^a Sic mss. Ed. vero, *sponsonem*.

^b Reg., Colb. et Bad., *Siagrius*. Et infra pro *Sirivaldo* aliquot editi et mss., *Sirivaldo*. Siagrius autem filius fuit Desiderati, qui injurias, de quibus cap. præcedenti, quas pater sub Theodorico pertulerat, ultus est. De Agerico plura inferius.

^c Vicus ad Oscaram fluvium in diocesi Lingonensi, vulgo *Florey*. Pertinet ad monasterium Cabillonense sancti Marcelli.

^d Regm., *exsultantibus eis*.

bem Trevericam deducentes, populi sævientis seditionem sua prædicatione comprimerent. Quibus euntibus, nocte dum in stratu suo decumberet, subito per somnium vocem magnam emittit, dicens: Heu, heu! Succurrite qui adestis, et auxilium ferte peruenti! A quo clamore expergefacti qui aderant, interrogant quid hoc esset. Respondit ille: Ausonius amicus meus cum Papianilla ^e conjuge; quos olim interfeci, ad iudicium me arcessebant, dicentes: Veni ad respondendum, quia causaturus es nobiscum coram Domino. Zelo enim ductus ante annos aliquot conjugem innocentem, amicumque peremerat. Igitur accedentibus episcopis ad antedictam urbem; cum strepentis populi seditionem ferre non possent, **137** eum in ecclesia abdere voluerunt, scilicet poenentes eum in arca, et desuper stornentes vestimenta, quæ erant ad usum ecclesiæ. Populus autem ingressus, perscrutatusque universos angulos ecclesiæ, cum nihil reperisset, frendens egrediebatur. Tunc unus ex suspicione locutus, ait: En arca, in qua non est inquisitus adversarius noster. Dicentibus vero custodibus, nihil in ea aliud nisi ornamenta ecclesiæ contineri, illi clavem postulant, aientes: Nisi reseraveritis velocius, ipsi eam sponte confringimus. Denique reserata arca, amotis linteaminibus, inventum extrahunt, plaudentes atque dicentes: Tradidit Deus inimicum nostrum in manus nostras. Tunc cædentes eum pugnis, sputisque perurgentes ^f, vinctis post tergum manibus ad columnam lapidibus obrueunt. Fuit autem in cibus **138** valde vorax: sed quæ sumebat, quo celerius ad manducandum commoveretur, sumpto alio velocius digerebat, sed et strepitus ventris absque ulla auditorum reverentia in publico emittebat. Hoc ergo exitu consummatus interiit.

XXXVII. Gravem eo anno, et solito asperiores hyemem fecit ^g, ita ut torrentes concatenati gelu, pervium populis iter, tanquam reliqua humus, præberent. Aves quoque rigore affectæ vel fame, absque ullo hominum dolo, cum magnæ essent nives, manu capiebantur. A transitu igitur Chlodovechi usque in transitum Theudeberti, computantur anni triginta septem ^h. Mortuo ergo Theudeberto, quarto decimo regni sui anno, regnavit Theodobaldus ⁱ filius ejus pro eo.

^e Colb., *Papia illius conjuge*, sed mendose; nam patet ex sequentibus Papianillam Parthenii ipsius uxorem fuisse, quam zelotypia laborans occiderat.

^f Sic mss.; at plerique editi, *perurgentes*.

^g Phrasis est Gallica, quam habent mss. omnes, præter Bec. qui cum ed. habet, *Gravis . . . asperior hiems fuit*.

^h Col., *triginta sex*.

ⁱ Sic Bec.; alii *Theodovaldus*. Vide supra cap. 27.

139 140 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI.

- I. De obitu Chrothchildis reginæ:
 II. Quod Chlothacharius rex tertiam partem fructuum ecclesiis auferre voluit.
 III. De uxoribus et filiis ejus.
 IV. De Britannorum comitibus.
 V. De sancto Gallo episcopo.
 VI. De Catone presbytero.
 VII. De episcopatu Cautini.
 VIII. De Hispanorum regibus.
 IX. De obitu Theodobaldi regis.
 X. De rebellione Saxonum.
 XI. Quod Catonem ex jussu regis ad episcopatum Turonici petierint.
 XII. De Anastasio presbytero.
 XIII. De levitate et malitia Chramni; et de Cautino ac Firmino.
 XIV. Quod Chlothacharius contra Saxones iuit altera vice.
 XV. De episcopatu sancti Eufronii.
 XVI. De Chramno et satellitibus ejus, et malis quæ gessit; vel qualiter Divionem advenit.
 XVII. Quod Chramnus ad Childebertum transiit.
 XVIII. De Austrapio duce.
 XIX. De obitu sancti Medardi episcopi, et ejus sepultura.
 XX. De obitu Childeberti, et interitu Chramni.
 XXI. De obitu Chlothacharii regis.
 XXII. Divisio regni inter filios ejus.
 XXIII. Quod Sigibertus contra Chunos abiit; et Chilpericus civitates ejus pervasit.
 XXIV. De patriciatu Celsi.
 XXV. De uxoribus Guntchramni.
 XXVI. De uxoribus Chariberti.
 XXVII. Quod Sigibertus Brunichildem accepit.
 XXVIII. De uxoribus Chilperici.
 XXIX. De secundo Sigiberti contra Chunos bello.
 XXX. Quod Arverni ad capiendam Arelatensem urbem jussu Sigiberti regis abierunt.
 XXXI. De Taureduno castro, et aliis signis.
 XXXII [Novum *]. De Juliano monacho.
 XXXIII [Novum *]. De Sunniulfo abbate.
 XXXIV [Novum *]. De Burdigalensi monacho.
 XXXV [Novum *]. De episcopatu Aviti Arverni.
 XXXVI [Novum *]. De sancto Nicetio Lugdunensi.
 XXXVII [Novum *]. De sancto Friardo recluso.
 XXXVIII [Al. xxxii]. De regibus Hispanorum.
 XXXIX [Al. xxxiii]. De imperio Justinii.
 XL [Al. xxxiv]. De interitu Palladii Arverni.
 XLI [Al. xxxv]. Quod Alboinus cum Langobardis Italiam occupavit.
 XLII [Al. xxxvi]. De Eunii cognomento Mummoli origine.
 XLIII [Al. xxxvii]. De bellis Mummoli cum Langobardis.
 XLIV [Al. xxxviii]. De Archidiacono Massiliensi.
 XLV [Al. xxxix]. De Langobardis et Mummolo.
 XLVI [Al. xl]. Quod Mummolus Turonis venit.
 XLVII [Al. xli]. De interitu Andarchii.
 XLVIII [Al. xlii]. Quod Thgodobertus civitates pervasit.
 XLIX [Al. xliii]. De Latta monasterio.
 L [Al. xliv]. De Sigiberti reliquis gestis; et quod Parisios venit.
 LI [Al. xlv]. Quod Chilpericus cum Guntchramno fœdus iniit; et de obitu Theodoberti filii ejus.
 LII [Al. xlvi]. De obitu Sigiberti regis.

LIBER QUARTUS.

141 I. Igitur Chrothchildis regina plena dierum, a basilicam illam ipsa construxerat ^b, in qua et Genevefa beatissima est sepulta.

II. Denique Chlothacharius rex indixerat, ut omnes Ecclesiæ regni sui tertiam partem fructuum fisco dissolverent. Quod, licet inviti, cum omnes episcopi consensissent atque subscripsissent, viriliter hoc

^a Sic mss. omnes præter Regm. qui habet, *psallentium choro*, et Rec. cum ed., *psallentium præconio*. S. Chlotildis festum celebratur die 3 Junii. Ejus vita edita est ex ms. cod. S. Germani a Pratis in Actis SS. Ord. Benedictini sæculo II ad annum 545, quo quidem circiter anno obiisse dicenda est juxta Cointii calculum, si quidem Injuriosi mors anno 546 consi-

^b Basilicam sancti Petri, ubi religio monastici ordinis vigeret Parisios, ab eadem exstructam fuisse legitur in Vita sanctæ Balthildis. Bell., S. Geneveva. Sic veteres scribebant. Vide Liturgiam Gallican. Mabilon. lib. II, § 16.

beatus Injurius respuens subscribere dedignatus est, dicens : Si volueris res Dei tollere, Dominus regnum tuum velociter auferet : quia iniquum est, ut pauperes quos tuo debes alere horreo, ab eorum stipe tua 142 horrea repleantur. Et iratus contra regem, nec valedicens abscessit. Tunc commotus rex, timens etiam virtutem beati Martini, misit post eum cum muneribus, veniam precans, et hoc quod fecerat damnans, simulque rogans, ut pro se virtutem beati Martini antistitis exoraret.

III. Chlothacharius denique ipse rex de diversis mulieribus septem filios habuit, id est de Ingunde, Guntharium, Childericum, Charibertum, Guntchramnum, Sigibertum, et Chlotsindam filiam; de Aregunde vero sorore Ingundis, Chilpericum; de Chunsena habuit Chramnum. Quæ autem causa fuerit, ut uxoris suæ sororem acciperet, dicamus. Cum jam Ingundem in conjugio accepisset, et eam unico amore diligeret, suggestionem ab ea accepit, dicente : Fecit dominus meus de ancilla sua quod libuit, et suo me strato ascivit : nunc ad complendam mercedem, quid famula tua suggerat, 143 audiat dominus meus rex. Precor ut sorori meæ, servæ vestræ, utilem atque habentem a virum ordinare dignemini, unde non humiliter, sed potius exaltata servire fidelius possim. Quod ille audiens, cum esset nimium luxuriosus, in amorem Aregundis incidit, et ad villam in qua ipsa residebat dirigit [It. vadit], eamque sibi in matrimonio sociavit. Qua accepta, ad Ingundem rediens, ait : Tractavi mercedem illam impere, quam me tua dulcedo expetiit. Et requirens virum divitem atque sapientem, quem tue sorori deberem adjungere, nihil melius quam meipsum inveni. Itaque noveris, quia eam conjugem accepi, quod tibi displicere non credo. At illa : Quod bonum, inquit, videtur in oculis domini mei faciat : tantum ancilla tua cum gratia regis vivat. Guntharius vero, Chramnus atque Childericus, vivente patre mortui sunt. Exitum vero Chramni in posterum scribemus. Alboinus quoque rex Langobardorum Chlotsindam filiam regis accepit. Obiit autem Injurius episcopus urbis Turonicæ decimo et septimo episcopatus sui anno : cui Baudinus, ex domestico Chlothacharii regis, suc-

^a Id est divitem. Reg. et editi 2, habitem.

^b Corb., *Alboenus*, Bell., *Alboenus*. De hoc fusius Paulus lib. 1 et 11 de gestis Langobardorum. Ad Chlotsindam vero scripsit beatus Nicetius Trevirensis episcopus, cujus epistolam in Appendice proferemus.

^c Regm., *Clonomore*. De hoc agit auctor Vita S. Gildæ, quæ habetur apud Surium, et Bollandum die 19 Januarii, et in Saeculo 1 Benedictino.

^d Pluribus oisserit Valesius lib. vi Rerum Francicæ, pag. 281 et seqq., utrum Britanni sub propriis regibus fuerint, et quo tempore? Eos in Arenoricam, seu Logdunensem partem, sub Placidi Valentiniani imp. principatu ex majori Britannia transiisse refert, qui domitis incolis regionem suas leges et nomen imposuerunt; an vero hæc regio Francorum regibus paruerit ambigi posse censet, cum eam constet sub propriis principibus semper existisse, quos aliquando comites, aliquando duces, immo et nonnunquam reges varii auctores appellaverunt. Deinde regni nomine Brittonum regionem scriptores posuimus, et ipse etiam

cessit, decimus sextus post exitum beati Martini.

IV. Chanao quoque Britannorum comes tres fratres suos interfecit. Volens autem adhuc Maclivium interficere, comprehensum atque catenis oneratum in carcere retinebat, qui per Felicem Namneticum episcopum a morte liberatus est. Posthæc juravit fratri suo, ut ei fidelis esset; sed nescio quo casu sacramentum irrumperere voluit: quod Chanao sentiens, iterum eum persequeretur. At ille, cum se evadere non posse videret, post alium comitem regionis illius fugit, nomine 144 Chonomorem. Is cum sentiret persecutores ejus appropinquare, sub terra eum in loculo abscondit, componens desuper ex more tumulum, parvumque ei spiraculum reservans, unde halitus resumere posset. Advenientibus autem persecutoribus ejus dixerunt : Ecce hic Maclivius mortuus atque sepultus jacet. Quod illi audientes, atque gaudentes, et super tumulum illum bibentes, renuntiaverunt fratri cum mortuum esse. Quod ille audiens, regnum ejus integrum accepit; nam semper Britanni sub Francorum potestate post obitum regis Chlodovechi fuerunt, et comites, non reges^d appellati sunt. Maclivius autem de sub terra consurgens, Veneticam urbem expetiit, ibique tonsuratus, et episcopus ordinatus est. Mortuo autem Chanaone, hic apostavit, et demissis capillis, uxorem quam post clericatum reliquerat, cum regno fratris simul accepit : sed ab episcopis excommunicatus est, cui qualis fuerit interitus, sequenter scribemus (lib. v, cap. 16). Obiit autem Baudinus episcopus anno sexto episcopatus sui : in cujus locum Guntharius abbas subrogatur, decimus septimus post transitum sancti Martini.

V. Denique^e cum beatus Quintianus, sicut supra diximus, ab hoc mundo migrasset, sanctus Gallus in ejus cathedram, rege opitulante, substitutus est. Hujus tempore cum lues illa, quam inguinarium^f vocant, per diversas regiones desaviret, et maxime tunc Arelatensem provinciam depopularetur, sanctus Gallus non tantum pro se, quantum pro populo suo trepidus erat. Cumque diu nocturne Dominum deprecaretur, ut vivens plebem suam vastari non cerneret, per visum noctis apparuit ei angelus Domini,

Gregorius hic, et alius non semel, designaverunt. Et quidem Brittonum principes sæpius adversus Francos bellum gesserat, suis legibus semper usi sunt, sub hereditariis suis principibus viventes, cum in aliis regionibus comites aut duces nostrorum regum nutu frequenter mutarentur. Hæc pro tuenda apud Brittones regia dignitate; quibus alii opponunt Gregorii locum, quem illustramus, aliorumque veterum scriptorum auctoritatem, qui discrete asserunt Brittones Francorum regibus partisse; quibus aliisque, quæ fusius exponit Valesius, antiquorum auctorum locis expensis, concludit Brittones, etsi sæpius armis dominos, nunquam tamen aut Merovingicæ familiæ, aut Carolingicæ Francorum regibus certa imperii confessione partisse.

^e Deest hoc caput in Corb., Bell., Colb. et Reg. S. Galli Vita habetur inter Vitas Patrum, cap. 6.

^f Sic dicebatur, quod nascente in inguine, vel in axilla ulcere, in modum serpentis interficeret.

qui tam cæsariem, quam vestem **145** in similitudine nivis candidam efferebat; et ait ad eum: Bene enim facis, o sacerdos, quod sic Dominum pro populo tuo supplicas: exaudita est enim oratio tua; et ecce eris cum populo tuo ab hac infirmitate liberatus, nullusque te vivente in regione ista ab hac strage deperiet. Nunc autem ne timeas: post octo vero annos time. Unde manifestum fuit, transactis his annis, eum a sæculo discessurum. Expergefactus autem, et Deo gratias pro hac consolatione agens, quod eum per cœlestem nuntium confortare dignatus est, Rogationes illas instituit, ut media Quadragesima psallendo, ad basilicam beati Juliani martyris itinere pedestri venirent. Sunt autem in hoc itinere quasi stadia trecenta sexaginta ^a. Tunc etiam in subita contemplatione parietes vel domorum vel ecclesiarum signari videbantur. Unde a rusticis hæc scriptio Thau vocabatur. Cum autem regiones alias, ut diximus, lues illa consumeret, ad civitatem Arvernam, sancti Galli intercedente oratione, non attigit. Unde ego ^b non parvam censeo gratiam, qui hoc meruit, ut pastor positus oves suas devorari defendente Domino non videret. Cum autem ab hoc mundo migrasset, et ablutus in ecclesiam deportatus fuisset, Cato pre-byter continuo a clericis de episcopatu laudes accepit, et omnem rem ecclesiæ, tanquam si jam esset episcopus, in suam redegit potestatem: ordinatores ^c removet, ministros respuit, cuncta per se ordinat.

VI. Episcopi ^d tamen qui advenerant ad sanctum Gallum sepeliendum, postquam eum sepelierant, dixerunt Catoni presbytero: Videmus quia te elegit pars maxima populorum: veni, consenti nobis, et benedicentes consecremus te ad episcopatum. Rex vero parvulus est, et si qua tibi ascribitur culpa, nos suscipientes te sub defensione nostra, cum proceribus et primis regni Theodobaldi regis agemus, ne tibi ulla excitetur injuria; nos quoque (intantum fideliter crede, ut spondeamus pro te) omnia, etiam si damni aliquid supervenerit, de nostris **146** propriis facultatibus id reddituros. At ille cothurno vanæ conflatus gloriæ, ait: Nostis enim fama corrente, me ab initio ætatis meæ semper religiose vixisse, vacasse jejuniis, elemosynis delectatum fuisse, continuatas sæpius exercuisse vigilias, psallentio vero regi crebra perstitisse statione nocturna. Nec me Dominus Deus meus patitur hac ordinatione privari, cui tantum famulatum exhibui; nam et ipsos clericatus gradus canonica sum semper institutione sortitus. Lector decem annis fui, in subdiaconatus officio quinque annis ministravi, diaconatus vero quindecim annis mancipatus fui, presbyterii autem jam honore

^a Duodecim circiter leucis dissita est Brivate a Claromontana urbe.

^b Sic Regm. cum Bad.; cæteri, unde hæc non.

^c Ordinatorum officium vel ex hoc loco licet intelligere. Bertelridus episc. Ambianensis in Privilegio Corbeiensi vetat, ne quis episcopus ex suis successoribus, aut archidiaconus, seu quislibet ordinator ecclesiæ Ambianensis, ad præfatum monasterium accedere, aut... præsumat, nisi ab abbate rogatus

A viginti annis potior. Quid enim mihi nunc restat, nisi ut episcopatum, quem fidelis servitus promeretur, accipiam? Vos igitur revertimini ad civitates vestras, et si quid utilitati vestræ competit, exercete; nam ego canonicè assumpturus sum hunc honorem. Hæc audientes episcopi, et in eum vanam gloriam execrantes, discesserunt.

VII. Igitur ^e cum consensu clericorum ad episcopatum electus, cum adhuc non ordinatus cunctis ipse præseset, Cautino archidiacono diversas minas intendere cœpit, dicens: Ego te removebo, ego te humiliabo, ego tibi multas neces impendi præcipiam. Cui ille: Gratiam, inquit, tuam, domine piissime, habere desidero, quam si mereor, unum tibi beneficium præstabo. Sine ullo enim labore tuo, et absque ullo dolo, ego ad regem pergam, et episcopatum tibi obtinebo, nihil petens, nisi ut promerear gratiam tuam. At ille suspicans eum sibi velle illudere, hæc valde despexit. Hic vero cum se cerneret humiliari, atque calumniæ subjeci, languore simulato, et per noctem civitatem egrediens, Theodobaldum regem petiit, annuntians transitum sancti Galli. Quod ille audiens, vel qui cum eo erant, convocatis sacerdotibus apud Mettensem civitatem, Cautinus archidiaconus episcopus ordinatur. Cum autem venissent nuntii Catonis presbyteri, hic jam episcopus erat. Tunc ex jussu regis **147** traditis ei clericis, et omnibus quæ hi de rebus ecclesiæ exhibuerant, ordinatisque qui cum eo pergere deberent episcopis et camerariis, Arvernos eum direxerunt. Qui a clericis et civibus libenter exceptus, episcopus Arvernus est datus. Grandes postea inter ipsum et Catonem presbyterum inimicitie ortæ sunt: quia nullus unquam potuit flectere Catonem, ut episcopo suo subditus esset. Nam et divisio clericorum facta est, et alii Cautino episcopo erant subditi, alii Catoni presbytero: quod eis fuit maximum detrimentum. Cautinus autem episcopus videns eum nulla ratione posse flecti, ut sibi esset subditus, tam ei quam amicis ejus, vel quicumque ei consentebant, omnes res ecclesiæ abstulit, reliquitque eos inanes ac vacuos. Quicumque tamen ex ipsis ad eum convertebantur, iterum quod perdidderant, recipiebant.

VIII. Regnante vero Agilane apud Hispaniam, cum populum gravissimo dominationis suæ jugo attereret, D exercitus imperatoris Hispanias est ingressus, et civitates aliquas pervasit. Interfecto autem Agilane, Athanagildus ^f, regnum accepit. Qui multa bella contra ipsum exercitum postea egit, et eos plerumque devicit; civitatesque, quas male pervaserant, ex parte auferens de potestate eorum.

IX. Theodobaldus vero cum jam adultus esset, fuerit.

^d Deest hoc caput in Bell., Corb., Colb. et Reg.

^e Et hoc caput deest in mss. 4 supradictis.

^f Regm. cum Bad., Athanagel dux, mendose. In Agilanem, adjuvante Liberio patricio, quem Justinianus in Hispaniam miserat, devicit; sed postea in pellendis Græcis, qui urbes aliquot occuparant, multum desudavit.

Uvaldetradam ^a duxit uxorem. Hunc Theodobaldum A forunt mali fuisse ingenii, ita ut iratus cuidam, quem suspectum de rebus suis habebat, fabulam fingeret, dicens: Serpens ampullam vino plenam reperit, per cujus os ingressus, quod intus habebatur avidus hausit: a quo inflatus **148** vino, exire per aditum quo ingressus fuerat, non valebat. Veniens vero vini dominus, cum ille exire niteretur, nec posset, ait ad serpentem: Evome prius quod inglutisti, et tunc poteris abscedere liber. Quæ fabula inagnum ei timorem atque odium præparavit. Sub eo enim et Buccellinus, cum totam Italiam in Francorum regnum rede-gisset, a Narsete interfectus est, ^b Italia ad partem imperatoris capta, nec fuit qui eam ultra reciperet. Sub hujus tempore uvæ in arbore, quam sambucum ^c vocamus, absque vitis conjunctione natas B vidimus; et flores ipsarum arborum, quæ nigra, ut nostis, grana proferre solitæ sunt, racemorum grana dederunt. Tunc et in circulum lunæ stella ^d quinta ex adverso veniens introisse visa est. Credo hæc signa mortem ipsius regis annuntiassent. Ipse vero valde infirmatus, a cinctura deorsum se volutare non poterat ^e. (Qui paulatim decidens, septimo regni sui anno mortuus est, regnumque ejus Chlothacharius rex accepit, copulans Uvaldetradam uxorem ejus strato suo. Sed increpitus a sacerdotibus, reliquit eam, dans ei Carivaldum ducem, dirigensque ^f Arvernus Chramnum filium suum.

X. Eo ^g anno rebellantibus Saxonibus, Chlothacharius rex, commoto contra eos exercitu, maximam eorum partem delevit, pervagans totam Thoringiam C ac devastans, pro eo quod Saxonibus solatium præbuisset ^h.

XI. Decedente ⁱ vero apud urbem Turonicam Gunthario episcopo, per emissionem, ut ferunt, Cautini episcopi, Cato presbyter ad gubernandam Turonicæ urbis Ecclesiam petebatur. **149** Unde factum est, ut conjuncti clerici, cum Leubaste martyriario ^j et abbate, cum magno apparatu Arvernum propera-

^a Sic Corb., Bell., Bec. et Reg.; alii *Waldetrudam*, aut *Uldotradam*. Hæc fuit Wachonis Langobardorum regis altera filia, Wisegardis Theodeberti uxoris soror, de quibus Paulus lib. 1, cap. 21.

^b De expeditionibus Buccelini in Italiam, præter alios auctores, legendi potissimum Procopius et Agathias, qui fuse de bellis inter Justinianum et Gotthos in Italia motis, quibus sese Franci sæpius intermiscuere, scripserunt. Idem de legationibus hinc et inde missis ea de causa. Buccelinum anno 554 fuisse interemptum censet Valesius, Hamingum vero, alterum Franci exercitus ducem, anno sequenti, cum jam Leutharius Buccelini frater præda onustus in patriam reverti festinans, inter Tridentum ac Veronam fuisset defunctus. Quas quidem Francorum clades appendix ad Marcellinum comitem, Marius in Chronico, Paulus diaconus, alique auctores, sed variis annis, commemorant. Porro licet ea occasione Franci ea quæ in Italia possidebant penitus amiserint, nec tunc temporis quisquam missus fuerit ad ea recuperanda; certum est tamen Chlotarium postea aliquid in Italia possedisse, ut ipse Sigibertus filius ejus testatur infra lib. ix, cap. 20, et Langobardi in Italia commanentes tributa Francorum regibus pendebant, ex lib. x, cap. 3.

rent. Cumque Catoni regis voluntatem patefecissent, suspendit eos a responso paucis diebus. Hi vero regredi cupientes, dicunt: Pande nobis voluntatem tuam, ut sciamus quid debeamus sequi; alioquin revertimur ad propria. Non enim nostra te voluntate expetivimus, sed regis præceptione. At ille, ut erat vanæ gloriæ cupidus, adunata pauperum caterva, clamorem dari præcepit his verbis: Cur nos deseris, bone pater, filios, quos nunc usque educasti? Quis nos cibo potuque reficiet, si tu abieris? rogamus ne nos relinquant, quos alere consuesti. Tunc ille conversus ad clerum Turonicum, ait: Videtis nunc, fratres charissimi, qualiter hæc multitudo pauperum me diligit; non possum eos relinquere et ire vobiscum. Istud hi responsum accipientes, regressi sunt Turonis. Cato autem amicitias cum Chramno nexaserat, promissionem ab eo accipiens, ut si contigerit in articulo temporis illius regem mori Chlothacharium, statim ejecto Cautino ab episcopatu, iste præponeretur Ecclesiæ. Sed qui cathedram beati Martini contemptui habuit, quam voluit non accepit: impletumque est in eo quod David cecinit, dicens: *Notavit benedictionem, et prolongabitur ab eo* (*Psal. cvm, 18*). Erat enim vanitatis cothurno elatus, nullum sibi putans in sanctitate haberi præstantiorem. Nam quadam vice conducta pecunia mulierem clamare fecit in ecclesia, quasi per energiam, et se sanctum magnum, Deoque charum confiteri; Cautinum autem episcopum omnibus sceleribus crimosum, indignumque qui sacerdotium debuisset adipisci.

XII. Denique ^k Cautinus assumpto episcopatu, talem se reddidit, ut ab omnibus exsecraretur, vino ultra modum deditus: nam plerumque in tantum infundebatur potu, ut de convivio **150** vix a quatuor portaretur. Unde factum est, ut epilepticus fieret in sequenti: quod sæpius populis manifestatum fuit. Erat enim et avaritiæ intantum incumbens, ut cujuscunque possessionis fines ejus termino adhæsisset, interitum sibi putaret, si ab eisdem aliquid non mi-

^e Mor. s., *saucum*.

^d Sic Corb. et Regm.; cæteri fere, *lunæ quintæ stella*; alii, *stellam*.

^e Regm., *diu non poterat stare*. Bec. et Bell., *se judicare*.

^f Regm., *dirigens Arvernus ad filium suum Chramnum*.

^g Hoc caput deest in Reg. et Colb.

^h Aliquot, *suppetias præstitissent*. Et pro tota Thoringiam, habent, *Tornacum, Thoringiam*. Marius Thuringiæ devastationem ob præstita Saxonibus auxilia post alteram Chlotarii expeditionem contigisse refert an. 15 P. C. Basilii, id est 556, priorem anno præcedenti, quo Theodebaldus obiit, consignat.

ⁱ Hoc caput non habent Corb. et Bell.

^j Concilium Aurelian. 11 anno 553, can. 13, statuit, ut *abbates, martyriarii, etc., apostolia*, id est litteras dimissorias, *dare non præsumant*. Martyriarii dicebantur, quod martyrum oratoriis præessent. Ex formula Andegavensi, num. 48, tomo IV Analect. Mabillon., colligitur martyriarium matriculæ seu nosocomio pauperum præfuisse.

^k Hoc caput deest in Corb., Bell., Reg. et Colb.

nisset : et a majoribus quidem cum rixa et scandalo auferebat, a minoribus autem violenter diripiebat. Quibus et a quibus, ut Sollius ^a noster ait, « nec dabit pretia contemnens, nec accipiebat instrumenta desperans. » Erat enim tunc temporis Anastasius presbyter, ingenuus genere, qui per chartas gloriosæ memoriæ Chrotechildis reginæ proprietatem aliquam possidebat : quem plerumque conventum episcopus rogabat humiliter ac suppliciter, ut ei chartas supradictæ reginæ daret, sibi que possessionem hanc subderet. Sed ille cum voluntatem sacerdotis sui implere differret, eumque episcopus nunc blanditiis provocaret, nunc minis terreret, ad alium invitum urbi exhiberi præcepit, ibique impudenter teneri ; et, nisi instrumenta daret, injuriis affici et fame necari jussit. Sed ille virili repugnans spiritu, nunquam præbuit instrumenta, dicens : Satis sibi esse ad tempus inedia tabescere, quam sobolem in posterum miseram derelinqui. Tunc ex jussu episcopi traditur custodibus, ut nisi has chartas proderet, fame necaretur. Erat enim ad basilicam sancti Cassii ^b martyris crypta antiquissima abditissimaque, ubi erat sepulcrum magnum ex marmore Pario, in quo grandævij cujusdam hominis corpus positum videbatur. In hoc sepulcro super sepultum vivens presbyter sepelitur, operiturque lapide, quo prius sarcophagum fuit oblectum, datis ante ostium custodibus. Sed custodes fidi quod lapide premeretur, cum esset hyems, accenso igne, vino septi calido obdormiunt. At presbyter, tanquam novus Jonas, velut de ¹⁵¹ ventre inferi, ita de conclusione tumuli Domini misericordiam flagitabat. Et quia spatiosum erat, ut diximus, sarcophagum, etsi se integrum vertere non poterat, manus tamen in parte qua voluisset libere extendebat. Manabat enim ex ossibus mortuis, ut ipse referre erat solitus, fetor lethalis, qui non solum externa, verum etiam interna viscerum quatiebat. Cumque pallio aditus narium obseraret, quandiu flatum continere poterat, nihil pessimum sentiebat : ubi autem se quasi suffocari putabat, remoto paululum ab ore pallio, non modo per os aut per nares, verum etiam per ipsas, ut ita dicam, aures, odorem pestiferum nauriebat. Quid plura ? Quando divinitati, ut credo, condoluit, manum dexteram ad spondam sarcophagi tendit, reperitque vectem, qui decedente opertorio, inter ipsum ac labium sepulcri remanserat. Quem paulatim commovens, sensit cooperante Dei adjutorio, lapidem amoveri. Verum ubi ita remo-

^a Bad., *Solinus*; sed nostra lectio melior. Hic quippe Apollinaris Sidonius designatur, qui et dicebatur *Caius Sollius*. Locus autem a Gregorio laudatus habetur in epistola 1, lib. II, quæ est ad Heedicium, ubi loquitur de Sorenati vitiiis, qui res aliorum invadebat nullo dato pretio, quod eos contemneret; nec accipiebat instrumenta, id est litteras seu tabulas venditionis.

^b De hac lib. I de ecclesiis Claromont. Exstat hodie, ut monet Savaro, parochiali titulo insignita. Vide supra lib. I, ad cap. 31. De S. Cassio et sociis agunt Bollandiani ad diem 15 Febr. quo eorum festum celebratur.

^c Chesn. et Freh., *venundabat*.

tus fuit, ut presbyter caput foras educeret, majorem quo totas egrederetur aditum liberius patefecit. Interea operientibus nocturnis tenebris diem, nec adhuc usquequaque diffusis, aliud cryptæ ostium petiit : erat enim seris fortissimis clavisque firmissimis obseratum ; verumtamen non erat ita levigatum, ut inter tabulas aspicere homo non posset. Ad hos aditus presbyter caput reclinat, advertitque hominem viam prætereuntem. Hunc, licet voce tenui, vocat. Exaudit ille, nec mora, securem manu tenens, sudas ligneas, quibus seræ continebantur, incidit, aditamque presbytero patefecit. At ille de nocte consurgens, ad domum pergit, satis virum obsecrans, ne de eo eniquam aliud euarraret. Domum igitur suam ingressus, inquisitis chartis, quas ei memorata regina tradiderat, ad Chlothacharium regem defert, indicans qualiter ¹⁵² ab episcopo suo vivens sepulturæ fuerat mancipatus. Stupescuntibus autem omnibus, et dicentibus, nunquam vel Nerouem, vel Herodem tale facinus perpetrasset, ut homo vivens sepulcro recondideretur, advenit ad Chlothacharium regem Cautinus episcopus : sed accusante presbytero, victus confususque discessit. Presbyter autem acceptis a rege præceptionibus, res suas ut libuit defensavit posseditque, ac suis posteris dereliquit. In Cautino autem nihil sancti, nihil pensi fuit : de omnibus enim scripturis, tam ecclesiasticis quam sæcularibus, adplene immunis fuit. Judæis valde clarus ac subditus erat, non pro salute, ut pastoris cura debet esse sollicita, sed pro comparandis speciebus, quas cum hic blandiretur, et illi se adulatorem manifestissime declararent, majori quam constabant pretio venundabant ^e.

XIII. Chramnus ^d vero his diebus apud Arvernam residebat. Multæ enim causæ tunc per eum irracionabiliter gerebantur; et ob hoc acceleratus est ^e de mundo : multum enim maledicebatur a populo. Nul- lum autem hominem diligebat, a quo consilium bonum utileque posset accipere; nisi collectis vilibus personis ætate juvenili fluctuantibus, eosdem tantammodo diligebat ^f, eorumque consilium audiens, ita ut filias senatorum datis præceptionibus, eisdem videntibus trahi ^g juberet. Firminum a comitatu urbis graviter injuriam abegit, et Salustium Evodii [At. Evodi] filium subrogavit. Sed Firminus cum socru sua ecclesiam petiit. Erant autem Quadragesimæ dies : et Cautinus episcopus in Brivatensem diocessim ^h psallendo adire disposuerat, juxta institutio-

^d Hoc caput deest in reg. et Colb. Confer illud cum cap. 66 libri I de Gloria Mart.

^e Sic mss. Editi vero, *celerius ablatus est*.

^f Sic iidem mss. At editi habent, *collectas viles personas ætate juvenili fluctuantes fovibat et diligebat*.

^g Sic Corb.; alii mss., *vi detrahi juberet*. Ed., *dati prædationibus, seu, dans prædonibus, eisdem vi detrahi, etc.* Firminus hic laudatus, erat e nobili Firminorum familia, qui præfecti prætorio et patricii fuerunt, uti ex novellis Valentiniani et Marciani liquet. Eos autem ex Arvernensibus oriundos fuisse putat Savaro in notis ad epist. 2 Sidonii, lib. IX, quæ est ad Firminum.

^h *Diocesis* hic pagum designat; nam Brivate, ubi

nem sancti Galli, sicut supra scripsimus. Egressus **A** est igitur episcopus ab urbe cum magno fletu, metuens ne aliquid in itinere adversi **153** perferret: intendebat enim et ipsi rex ^a Chramnus minas. Qui dum iter ageret, misit rex Imnacharium et Scapharium primos de latere suo ^b, dicens: Ite et vi abstrahite Firminum, Cæsariamque socrum ejus de ecclesia. Discedente ^c vero episcopo cum psallentio, sicut supra memoravimus, hi qui missi fuerant a Chramno, ingrediuntur ecclesiam, ac Firminum Cæsariamque variis colloctionum dolis mulcere tentant. Verum ubi diutissime alia ex aliis deambulantes per ecclesiam colloquuntur, et in hoc qui confugerant intenderent ex animo quæ dicebantur, ad regias ^d ædis sacræ, quæ tunc reseratæ fuerant, appropinquant. Tunc Imnacharius Firminum, Scapharius ^e Cæsariam apprehensus inter brachia ab ecclesia ejiciunt, paratis pueris qui susciperent: quos statim in exilium direxerunt. Sed die altera depressis somno custodibus, ipsi se liberos sentientes, ad beati Juliani basilicam confugiunt, et sic ab exilio liberantur: res tamen eorum fisco collate sunt. Cautinus autem episcopus, cum suspectus esset quod et ipse injuriaretur, ac memoratum iter terens equum haberet stratum, vidit post tergum homines venientes cum caballis, qui ad occursum ejus veniebant, et ait: Væ mihi, quia hi sunt quos Chramnus direxit ad me comprehendendum. Et ascenso equite [*Al. equo*], relicto psallentio, solus usque in porticum basilicæ sancti Juliani, ambobus urgens calcaneis cornipedem, pene exanimis percurrit. Sed nos hæc narrantes, Sallustii sententiam, quam in detractores historiographorum protulit, memoramus; ait enim ^f « Ardum videtur res gestas scribere: primum, quod facta dictis exæquanda sunt; deinde quia plerique delicta, quæ reprehenderis, malevolentia et invidia dicta putant. » Sed cœpta sequamur.

XIV. Igitur Chlothacharius post mortem Theodobaldi cum regnum **154** Franciæ ^g suscepisset, atque illud circumiret, audivit a suis iterata insania effervescere Saxones, sibi que esse rebelles; et quod tributa, quæ annis singulis consueverant ministrare,

celebris ecclesia S. Juliani, ex diocesi erat Arvernensi. Cæterum hac voce aliquando provincia metropolitana jurisdictioni subjecta designatur, aliquando vero plures provinciæ patriarche, primati, sive exarcho parentes. Quod et in civili republicæ administratione locum habuit; hinc diocesis Orientis, etc., quandoque vicum aut pagum designat, ut hic, et infra lib. vii, cap. 38; nunc vulgo pro episcopi jurisdictione, quam mediæ ævi scriptores frequenter parochiam appellabant, sumitur. Vide Cangii Glossar. et Sirmond. in epist. 16 Sidonii lib. ix. Porro Litaniæ institutio, de qua hic Gregorius, habetur supra cap. 5, quod tamen deest in 4 mss.

^a Observa hic Chramnum regem appellari, quod fuerit regis filius. Alia ejusmodi exempla passim reperies apud Gregorium.

^b Directos de latere regis habemus quoque in formula ultima lib. i apud Marcellum. Quod nomen legati pontificii e Romana curia in provincias missi relient.

^c Aliquot mss. et ed., *descendente*.

contemnerent reddere. His incitatus verbis, ad eos dirigit. Cumque jam prope terminum illorum esset, Saxones legatos ad eum mittunt, dicentes: Non enim sumus contemptores tui, et ea quæ fratribus ^h ac nepotibus tuis reddere consuevimus, non negamus, et majora adhuc, si quæsieris, reddemus. Unum tantum exposcimus, ut sit pax, ne tuus exercitus et noster populus colidatur. Hæc audiens Chlothacharius rex, ait suis: Bene loquuntur hi homines: non incedamus super eos, ne forte peccemus in Deum. At illi dixerunt: Scimus enim eos mendaces, nec omnino quod promiserint impleturos. Eamus super eos. Rursum Saxones obulerunt medietatem facultatis suæ, pacem petentes. Et Chlothacharius rex ait suis: Desistite, quæso, ab his hominibus, ne super nos **B** Dei ira concitetur. Quod illi non acquieverunt. Rursum Saxones obtulerunt vestimenta, pecora, vel omnè corpus facultatis suæ, dicentes: Hæc omnia tollite cum medietate terræ nostræ: tantum uxores et parvulos nostros relinquitte liberos, et bellum inter nos non committatur. Franci autem nec hoc acquiescere voluerunt. Quibus ait Chlothacharius rex: Desistite, quæso, desistite ab hac intentione. Verbum enim directum non habemus; nolite ad bellum ire, in quo disperdamini. Tamen si eo ire ⁱ volueritis spontanea voluntate, ego non sequar. Tunc illi ira commoti contra Chlothacharium regem, super eum irruunt, et scindentes tentorium ejus, ipsum quoque conviciis exasperantes, ac vi detrahentes, interficere voluerunt, si cum illis abire differret. Hæc videns Chlothacharius, invitus fuit cum eis. At illi inito certamine, maxima ab adversariis internecione **155** cæduntur: tantaque ab utroque exercitu multitudo cecidit, ut nec æstimari, nec numerari penitus possit. Tunc Chlothacharius valde confusus pacem petiit, dicens se non sua voluntate super eos venisse. Qua obtenta, ad propria rediit.

XV. Turonjci ^j autem audientes regressum fuisse regem de cæde Saxonum, facto consensu ^k in Eufroonium presbyterum, ad eum pergunt, dataque suggestionem, respondit rex: Præceperam enim, ut Cato presbyter illic ordinaretur: et cur est spreta jussio

^d Id est portas. Corb., *ad reins*. Regiæ etiam erant valvæ seu cancelli quibus presbyterium claudabatur. Vide Mabillonii Commentarium in Ordine Roman. num. 20, et ipsos Ordines Rom. tom. II Musei Italici.

^e In Bec. semel prior *Imnacrius*, semper vero alter *Captarius* dicuntur.

^f Initio libri de Bello Catilinario.

^g Nota Theodebaldi portionem hic regnum Franciæ appellari. Vide Coitium ad an. 538, ubi tuse disserit de Franciæ nomine; probetque cujuslibet partis Franciæ regni reges, dictos fuisse reges Francorum. De qua re multa ibi congerit.

^h Valesius legendum putat *fratri*, quod soli Theodorico ac filio ejus Theodeberto et nepoti Theodebaldo, qui Chlotarii nepotes hic dicuntur, Saxones tributa persolvere dici possunt.

ⁱ Bec., Colb. et Reg. cum editis aliquot, *si abire*. Et infra pro *fuit cum eis*, talem habent *abiit cum eis*.

^j Deest hoc caput in Beibov. et Corb.

^k Consensus erat instrumentum publicum, quo de

nostra? Responderunt ei: Petivimus enim eum, sed noluit venire. Hæc illis dicentibus, advenit subito Cato presbyter deprecans regem, ut ejecto Cautino ipsum Arverno juberet institui. Quod rege irridente, petiit iterum ut Turonis ordinaretur, quod ante despexerat. Cui rex ait: Ego primum præcepi, ut Turonis te ad episcopatum consecrarent: sed quantum audio, despectui habuisti ecclesiam illam; ideoque elongaberis a dominatione ejus. Et sic confusus abscessit. De sancto vero Eufronio interrogans, dixerunt eum non potest esse beati Gregorii ^a, cujus supra meminimus. Respondit rex: Prima hæc est et magna generatio. Fiat voluntas Dei, et beati Martini. Electio compleatur. Et data præceptione, octavus decimus post beatum Martinum sanctus Eufronius ordinatur episcopus.

XVI. Chramnus vero apud Arvernis diversa, ut diximus, exercebat mala, semper adversus Cantinum episcopum invidiam tenens. Eo tempore graviter ægrotavit, ita ut capilli ejus a mania febre deciderent. Habebat autem tunc secum virum magnificentem, et in omni bonitate perspicuum, civem Arvernum, Ascovindum ^b nomine, qui eum vi ab hac malitia quærebatur avertere, sed non poterat. Habebat enim et Leonem Pictavensem, ad omnia mala perpetranda gravem stimulum, **156** qui secundum nominis sui interpretationem, tanquam leo erat in omni cupiditate sævissimus. Ille fertur quadam vice dixisse, quod Martinus et Martialis ^c confessores Domini nihil fisci juribus utile reliquissent. Sed statim percussus a virtute confessorum, surdus et mutus effectus, amens est mortuus. Venit enim miser ad basilicam sancti Martini Turonis, celebravitque vigilias, dedit munera: sed non eum respexit virtus consueta; cum ipsa enim qua venerat infirmitate, regressus est. Chramnus autem ab Arverno regressus, ad Pictavis civitatem venit. Ubi cum in magna potentia resideret, seductus per malorum consilium, ad Childebertum patrum suum transire cupit, patri insidias parare disponens. Ille vero dolose quidem, sed suscipere illum promittit, quem monere spiritualiter debuerat, ne patri existeret inimicus. Tunc per occultos nuntios inter se conjurati, contra Chlothacharium unanimiter conspirant. Sed nec memor fuit Childebertus, quod quotiescunque adversus fratrem suum

A egit, semper confusus abscessit. Chramnus vero hoc fœdere inito, Lemovicino rediit, et illud, per quod prius ambulaverat in regno patris sui, in sua dominatione redegit. Tunc Arvernus populus infra muros tenebatur inclusus, et diversis infirmitatibus oppressus graviter interibat. Porro Chlothacharius rex duos filios suos, id est Charibertum et Gunthramnum, ad eum dirigit. Qui per Arvernum venientes, audienteque quod in Lemovicino esset, usque ad montem, quem Nigrum nomine dicunt, accedunt, eumque reperiunt. Figentesque tentoria, contra se resederunt, mittentes legationem, ut res paternas, quas male pervaserat, reddere deberet: sin autem aliud, campum præpararet ad bellum. Cumque ille patri subditum se esse confingeret, diceretque: Omne quod

B circumvivi laxare **157** non potero, sed sub mea hoc potestate cum gratia patris mei cupio retinere. Illi ut prælium hoc inter ipsos diducaret, postulant. Cumque moto utriusque exercitu cum magno armorum apparatu ad bellum convenissent, subito exorta tempestas cum gravi coruscatione atque tonitruo, eos ne pugnarent, inhibuit. Redeuntes autem ad castra, Chramnus dolose per extraneam personam patris mortem fratribus pronuntiat. Eo enim tempore bellum contra Saxones, quod supra diximus (*Cap. 10 et 14*), gerebatur. At illi timentes, cum summa velocitate Burgundiam redierunt. Chramnus vero cum exercitu post eos dirigens, usque civitatem Cavillonensem venit, eamque obsidens acquisivit. Exinde usque Divionense castrum pertendit, ibique cum die dominico

C advenisset, quid gestum fuerit dicam. Erat ibi tunc sanctus Tetricus episcopus, cujus in superiori libello memoriam fecimus ^d. Positis clericis tribus libris super altarium, id est Prophetarum, Apostoli atque Evangeliorum, oraverunt ad Dominum, ut Chramno quid eveniret ostenderet: aut si ei felicitas succederet, aut certe si regnare posset, divina potentia declararet; simulque unam habentes conviventiam ^e, ut unusquisque in libro quod primum aperiebat, hoc ad Missas etiam legeret. Aperto ergo primo omnium Prophetarum libro, reperiunt: *Auferam maceriam ejus, et erit in desolationem: pro eo quod debuit facere unam, fecit autem labruscam (Isai. v, 5, 2)*. Reseratoque Apostoli libro, inveniunt: *Ipsi enim diligenter scitis, fratres, quia dies Domini sicut fur in nocte*

Ecclesia pastore viduata rex certior fiebat, ab eo postulando, ut eum qui in successorem electus fuerat, consecrari permitteret. Ejus formulam habes lib. x Marculli, cap. 7. Præceptio autem, de qua in fine hujus capituli, seu, ut alias dicitur, præceptum, a rege mittebatur ad metropolitanum, ut virum a se probatum et electum in episcopum ordinaret. Ejus formula habetur ibidem cap. 5. Indiculus etiam ejusdem rei causa a rege mittebatur, ut patet ex formula G ejusdem libri. Sed inter indiculum et præceptum hanc fuisse distinctionem censet Bignonius, quod præceptio diploma majoris esset auctoritatis, manu scilicet regis subscriptum, ac forte ejus annuli impressione munitum; indiculus vero simplex esset epistola absque sigillo. De his vide Appendicem.

^a Lingonensis scilicet episcopi, de quo supra lib. III, cap. 19, et inter Vitas Patrum, cap. 7, etc.

D ^b Sic omnes mss. præter Bec. cum ed., ubi *Auscovindum*.

^c Primus Lemovicum episcopus et apostolus.

^d Nihil de S. Tetrico in superiori libro, qualem nunc habemus, occurrit; sed et in indice libri de Gloria Conf. caput 105 in mss. inscribitur de S. Tetrico episc. Lingonensi, de quo tamen in ipso libro tam in editis quam in mss. nihil habetur. Plura de eo leguntur lib. seq., cap. 5, et in libro de Vitis Patrum, qui forte hic laudatur, cap. 7, ubi S. Gregorii filius et successor dicitur. Interfuit concil. Aurel. v, an. 549, Paris. II, anno 553, et per Pium presbyterum Lugdun. II, an. 567. Epitaphium ejus scripsit Fortunatus lib. IV, carm. 3. Festum ejus celebratur die 18 Martii, sepultus est Divione in ecclesia S. Joannis juxta S. Gregorium.

^e Corb., Bec. et Bell., *conviventiam*.

veniet ^a. Cum dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus, **158** sicut dolores parturientis, et non effugient ^b. (I. Thess. v, 2, 3). Dominus autem per Evangelium ait : Qui non audit verba mea, assimilabitur viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam : descendit pluvia, adven-runt flumina, flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et facta est ruina ejus magna (Matth. vii, 27). Chramnus vero ad basilicas ^c ab antedicto sacerdote susceptus est, ibique comedens panem, ad Childebertum pertendit. Infra tamen muros Divionenses non est permixsus intrare. Fortiter tunc rex Chlothacharius contra Saxones decertabat. Saxones enim, ut audierunt ^d, per Childebertum commoti, atque indignantes contra Francos superiori anno, exeuntesque de regione sua in Franciam venerunt, et usque ad Divitiam ^e civitatem prædas egerunt, nimiumque grave [Al. grande] scelus perpetrati sunt.

XVII. Tunc Chramnus jam accepta Uviliacharii ^f filia, Parisios accedens, secum Childebertum regem constringit in fide atque charitate, jurans se patri esse certissimum inimicum. Childebertus autem rex, dum Chlothacharius contra Saxones decertaret, in Campaniam Rhemensem accedit, et usque Rhemis civitatem properans, cuncta prædis atque incendio devastavit. Audierat enim fratrem suum a Saxonibus fuisse peremptum, et regno suo cuncta subjeci astimans, quæ adire potuit universa pervasit.

XVIII. Tunc et Austrapius dux Chramnum metuens, in basilicam sancti Martini confugit : cui tali in tribulatione posito non defuit divinum auxilium. **C** Nam cum Chramnus ita eum constringi jussisset, ut nullus illi **159** alimenta præbere præsumeret, et ita arctius custodiretur, ut nec aquam quidem ei haurire liceret, quo facilius compulsus inedia, ipse

^a Sic Corb. et Bell.; alii cum editis, nocte, ita venit. Regm. infra, tunc repentinus venit interitus.

^b Hic desinit codex Regius, quamvis initio hujus libri index omnium ipsius capitulum habeatur, et non sit lacerus. Tum proxime subjungitur Regionis Chronicon eadem omnino manu, qua Gregorii libri, conscriptum.

^c Colb. et Regm. basilicam, forte sancti Benigni aut S. Joannis, quæ nunc intra muros urbis conclusæ sunt. Ex hoc loco patet tunc in Gallia tres lectiones in Missa legi solitas fuisse, quarum prior erat veteris Testamenti, secunda ex Apostolo, tertia ex Evangelio. Vide Liturgiam Gallicanam Mabillonii.

^d Sic Corb. et Bell.; alii plerique, ut asserunt.

^e Sic Corb. et Bell.; vulgo dicitur esse Deutz prope Coloniam Agrippinam. Sed mirum est hunc locum civitatem appellari, qui hodie Tutium dicitur, celebris ob abbatiam, cui præfuit Rupertus abbas. Divitiensium meminit Ammianus Marcellinus lib. xxvi et xxvii. Hic Gregorius, sicut et supra passim, appellat regionem Transrhenanam simpliciter Franciam. Colb. habet Mustiam. Editi ut plurimum, Nutiam.

^f Alii cum Colb., Wilicharii. is erat dux Aquitanæ; filia ejus, quæ Chramno nupsit, Chalda appellatur in libro de Gestis Francorum.

^g Etiam nunc sub prisco nomine notum, vulgo Selle aut Celle, ubi abbatia canonicorum regularium.

^h Si Pientius, ut observat Beslius, apud Metulum, vulgo Melle, in sua diœcesi obiit, hæc Gregorii verba

A sponte sua de basilica sancta periturus exiret : accedens quidam vasculum illi cum aqua seculivo detulit ad potandum. Quo accepto, velociter judex loci advolavit, ereptumque de manu ejus, terræ diffudit. Quod velox Dei ultio, et beati antistitis virtus est subsecuta. Ea namque die judex, qui ista gesserat, correptus a febre, nocte media exspiravit; nec pervenit in crastinum ad illam horam, qua in basilica sancti poculum de manu excusserat fugitivi. Post illud miraculum, omnes ei opulentissime quæ erant necessaria detulerunt. Redeunte autem in regnum suum rege Chlothachario, magnus cum eo est habitus. Tempore vero ejus, ad clericatum accedens apud Sellense castrum ^g, quod in Pictava habetur diœcesi, ordinatur : futurum ut decedente Pientio antistite, qui tunc Pictavam regebat Ecclesiam, ipse succederet. Sed rex Charibertus in aliud vertit sententiam. Denique cum Pientius episcopus ^h ab hac luce migrasset, apud Parisios civitatem Pascentius, qui tunc abbas erat basilicæ sancti Hilarii, ei succedit, ex jussu regis Chariberti, clamante Austrapio sibi hunc redhiberi ⁱ locum : sed parum ei jactat profuere sermones. Ipse quoque regressus ad castrum suum, mota super se Theifalorum ^j seditione, quos sæpe gravaverat, lancea sauciatus **160** crudeliter vitam finivit. Diœceses vero suas Ecclesia Pictava recepit.

XIX. Tempore ^k quoque Chlothacharii regis, sanctus Dei Medardus episcopus, consummato boni operis cursu, et plenus dierum, sanctitate præcipuus, diem obiit. Quem Chlothacharius rex cum summo honore apud Suessionas civitatem sepelivit, et basilicam super eum fabricare cœpit; quam postea Sigibertus filius ejus explevit, atque composuit. Ad cujus beatum sepulcrum vidimus vincitorum compe-

apud Parisios, ad Pascentium, non vero ad Pientium sunt referenda. Porro Pientio et Austrapio hic memoratis cura extruendi monasterii sanctæ Radegundis fuerat commissa, ipsa Baudonivia attestante. Pascentio Fortunatus Vitam S. Hilarii a se scriptam nuncupavit. Pientii vero, vulgo S. Pien, festum celebratur die 13 Martii.

^l Regm. reddi debere. Bec., redeberi.

^j Teifali seu Taifali, una ex his gentibus barbaris, quæ sæculo quinto inuente Gallias inuadarunt. Horum aliquot sedes fixere apud Pictones, ac nomen dedere vico Teifalia dicto, qui etiam nunc superest sub nomine Tifaugiæ, vulgo Tifauge, inter Cliechionem et Moritaniam, positus ad fluvium Separim. Fuere et Taifali gentiles, quorum una cum Sarmatis apud Pictones præsidium fuit, ex Notitia provinciarum imperii Romani. Ad Vales. lib. viii Rerum Francic., aut in Notitia Galliarum ea de re disserentem.

^k Deest hoc caput in Corb. et Bell.; habetur in cæteris, et indicatur inter capita libri iv in cod. Regio. De S. Medardo agitur item in lib. de Glor. Conf. cap. 95. Obitum ejus consignat Cointius an. 545; Valesius an. 560. Etiam nunc prope Suessionas exstat basilica cum insigni monasterio ord. Benedictini sub sancti Mauri congregatione, ubi sepulcrum B. Medardi visitur in crypta subterranea. Fortunatus præter ejus vitam, scripsit de eodem caru. 17 libri ii, ubi de basilica a Sigiberto perfecta agit.

des atque catenas disruptas contractasque jacere, A quæ usque hodie in testimonium virtutis ejus, ad sp̄sum beati sepulcrum reservantur. Sed ad superiora redeamus.

XX. Childebertus igitur rex ægrotare cœpit, et cum diutissime apud Parisios lectulo decubasset, obiit; et ad basilicam beati Vincentii ^a, quam ipse construxerat, est sepultus. Cujus regnum et thesauros Chlothacharius rex accepit: Ultrogottham ^b vero et filias ejus duas in exsilium posuit. Chramnus autem patri repræsentatur, sed postea infidelis exstitit. Cumque se cerneret evadere non posse, Britanniam petiit: ibique cum Chonobro ^c Britanno- rum comite, ipse et uxor ejus, ac filix latuerunt. Willacharius autem socer ejus ^d ad basilicam sancti Martini confugit. Tunc sancta basilica a peccatis populi ac ludibriis, quæ in ea fiebant, per Willacharium conjugemque ejus succensa est, quod non **161** sine gravi suspirio memoramus. Sed et civitas Turonica ante ænum jam igni consumpta fuerat, et totæ ecclesiæ in eadem constructæ, desertæ relictæ sunt. Protinus beati Martini basilica, ordinante Chlothachario rege, stanno cooperta est, et in illa, ut prius fuerat, elegantia, reparata. Tunc duæ acies locustarum apparuerunt, quæ per Arvernum atque Lemovicinum ^e transeuntes, ut ferunt, Romanicum campum venerunt, in quo, prælio magno inter se acto, maxime sunt collisæ. Chlothacharius autem rex, contra Chramnum frendens, cum exercitu adversus eum in Britanniam dirigit. Sed nec ille contra patrem egredi timuit. Cumque in uno campo **C** conglobatus uterque resideret exercitus, et Chramnus cum Britannis contra patrem aciem instruxisset, incumbente nocte a bello cessatum est. Ea quoque nocte Chonober comes Britannorum dicit ad Chramnum: Injustum censeo te contra patrem tuum debere egredi. Permite me hac nocte, ut irruam super eum, ipsumque cum toto exercitu prosternam. Quod Chramnus, ut credo, virtute Dei præventus, fieri

^a Hæc est basilica S. Germani a Pratis dicta, de qua supra ad cap. 29 lib. III, ubi in medio chori visitur etiam nunc Childeberti regis sepulcrum, tamen non tantæ antiquitatis. Ejus depositio in autographo Usuardi Martyrologio die 23 Decembris signatur, quo die singulis annis ejus anniversarium cum solemnî pompa etiam nunc celebramus. « Non facile reperias, inquit Valesius, lib. VIII Recurram Francic., cujus pietas et de summis Ecclesiæ rebus sollicitudo multis et magnis experimentis testator fuit, quam Childeberti. » Id probant loca sacra, quæ extruxit, dotavit, protexit; concilia, quæ eo curante frequenter celebrata sunt, pontificum Romanorum, aliorumque episcoporum epistolæ, omnium ferme ejus ævi auctorum testimonia. Ob suam in cultum divinum pietatem, *rex atque sacerdos* a Fortunato appellatur, qui et eum passim, tum in Vita sancti Germani, tum in carminibus plurimum laudat. Vide Vales. libro laudato, et alios auctores passim. Ejus Constitutionem adversus paganorum reliquias dabimus in Appendice.

^b Uxorem scilicet Childeberti regis, ac duas filias ejus, Chrothbergam et Chrothesindam.

^c Alii, *Coonobro*; Bell., *Chonoo*, et sic infra. Corb. *Chonoo*. Et sic in isto capite legitur bis, tam pro *Chonober*, quam pro *Chonobro*. Sed et supra in cap.

non permisit. Mane autem facto, uterque commoto exercitu ad bellum contra se properant. Ibatque Chlothacharius rex tanquam novus David contra Absalonem filium pugnaturus, plangens atque dicens: Respice, Domine, de cælo, et judica causam meam, quia injuste a filio injurias patior. Respice, et judica iuste; illudque impone judiciuin, quod quondam inter Absalonem et patrem ejus David posuisti. Confligentibus igitur pariter, Britannorum comes terga vertit, ibique et cecidit. Denique Chramnus fugam iniit, naves in mari paratas habens: sed dum uxorem et filias suas liberare voluit, ab exercitu patris oppressus, captus atque ligatus est. Quod cum Chlothachario regi nuntiatum fuisset, jussit eum cum uxore et filiabus **162** igni consumi: inclusique in tugurio cujusdam pauperuli ^f, Chramnus super scamnum extensus orario suggillatus est; et sic postea super eos incensa casula, cum uxore et filiabus interiit.

XXI. Rex vero Chlothacharius anno quinquagesimo primo regni sui, cum multis numeribus limina beati Martini expetiit ^g, et adveniens Turonis ad sepulcrum antedicti antistitis, cunctas actiones quas fortasse negligenter egerat replicans, et orans cum grandi gemitu, ut pro suis culpis beatus confessor Domini misericordiam exoraret, et ea quæ irrationaliter commiserat, suo obtentu dilueret. Exin regressus, quinquagesimo primo regni sui anno, dum in Cotia silva ^h venationem exerceret, a febre corripitur, et exinde Compendium villam rediit: in qua cum graviter vexaretur a febre, aiebat: *Vua! Quid putatis, qualis est ille Rex cœlestis, qui sic tam magnos reges interficit! In hoc enim tædio positus, spiritum exhalavit. Quem quatuor filii sui cum magno honore Suessionas deferentes, in basilica beati Medardi sepelierunt. Obiit autem post unum decurrentis anni diem, quo Chramnus fuerat interfectus.*

XXII. Chilpericus vero post patris funera, thesauros qui in villa Brinnaco ⁱ erant congregati, ac **4** ejusdem libri IV, col. 144, lin. 20, pro *Chanaone* legitur in eodem Corb., *Chonoone*, quanquam idem alias dicitur *Chanao*.

^d Corb. et Bell., *Williacharius autem sacerdos ad Corb.* et aliquot editi, *Willicharius*, ut supra.

^e Bell., *Lemajecinum... Romanicum campum*.

^f Alii, *inclusilque... pauperulæ*. Marius ad annum **D** 560 refert eum *cum uxore et filiis crematum fuisse*. ^g Itineris comes fuit beatus Germanus Parisiorum episcopus, qui ea occasione Pictavos perrexit, Rade- gundi pro rege veniam petiturus, et narrat Baudonia via in Vita S. Radegundis. Tunc procul dubio Agnetem abbatissam benedixit, ut dicitur infra lib. IX, cap. 42.

^h Etiam nunc nomen retinet, *la forêt de Cuise*, Compendio proxima. Cointius pluribus probat Chlotharium anno 50 regni sui obiisse, Valesius aliquot diebus annum excessisse probabile existimat: quo pacto legendum esset saltem hujus capitis initio anno 50. Henschenius censet hic scribendum 52. Chlotharius obiit ex Mario anno 20 post Consulatum Basilii, id est an. 564, Ind. IX.

ⁱ Alii, *Brannaco*, vulgo *Braine*, oppidum tribus circiter leucis ab Augusta Suessionum distans versus Rhemos, ubi insignis abbatia Ordinis Præmonstratensis S. Evodio dicata.

cepit, et ad Francos utiliores petiit, ipsosque muneribus mollitos sibi subdidit. Et mox Parisios ingreditur, sedemque Childeberti regis occupat, sed non diu hoc ei licuit possidere; nam conjuncti fratres ejus cum exinde repulere, et sic inter se hi quatuor, id est Charibertus, Guntchramnus, Chilpericus, atque Sigibertus, divisionem legitimam faciunt. Deditque sors ^a Chariberto regnum Childeberti, sedemque habere Parisios; Guntchramno vero regnum Chlodomeris, ac tenere sedem Aurelianensem ^b; Chilperico vero regnum Chlothacharii patris ejus, cathedramque **163** Suessionias habere; Sigiberto quoque regnum Theuderici, sedemque habere Rhemensem ^c.

XXIII. Nam post mortem Chlothacharii regis Chuni [Al. Hunni] Gallias appetunt, contra quos Sigibertus exercitum dirigit, et gesto contra eos bello, vicat atque fugavit: sed postea rex eorum amicitias cum eodem per legatos meruit. Dum autem cum eis turbatus esset Sigibertus, Chilpericus frater ejus Rhemis pervadit, et alias civitates, quæ ad eum pertinebant, abstulit. Ex hoc enim inter eos, quod pejus est, bellum civile surrexit. Rediens autem Sigibertus victor a Chunis, Suessionas civitatem occupat, ibique inventum Theodobertum, Chilperici regis filium, apprehendit, et in exilium transmittit. Accedens autem contra Chilpericum, bellum commovit: quo victo atque fugato, civitates suas in suam dominationem restituit. Theodobertum vero filium illius, apud Ponticonem ^d illam ^d custodiri jussit per annum integrum, quem postea, ut erat clemens, muneribus ^c ditatum patri reddidit sanum, dato tamen sibi sacra-

^a Sors dicitur, quod sortito regni partes dividerentur, ut observat Valesius initio lib. vii Rerum Franc. Nonnulli tamen volunt hanc divisionem patre adhuc vivente fuisse factam.

^b Guntramnum nunquam Aurelianis sedisse contendit Valesius.

^c Sic omnes mss. et editi, excepto unico Chesnio, qui habet *Mettensem*. Verum quidem est in cod. Colb., qui olim fuit monasterii S. Arnulphi Mettensis, hodie legi *Mettensem*; sed id ab aliquo nebulone factum est, qui detricto priori vocabulo, istud substituit. Deinde certum est Sigibertum apud Rhemos habuisse regiam, quam urbem Chlodoveus Theodorico filio suo nato maximo *regni caput* attribuerat; et Theodebertus Theodorici filius cum Cablone in morbum incurrisset, Rhemos revertens in itinere defunctus est, ut testatur Fortunatus in Vita sancti Germani. Hinc vetus auctor qui S. Quindii Vasioensis episcopi gesta scripsit, ut eum, qui sub Chlodovei filis et nepotibus vixit, ubique celebrem fuisse ostenderet: *Favianam ipsius*, inquit, *Roman non latuit. Regna Gallorum, Rhemus denique cum suis Germanicis populis ... non texerunt*. Germanos Rhemis attribuit, quod illi regibus Austrasiæ, cujus regni urbs Rhemorum erat caput, subjecti essent. His consentiunt vetus auctor, qui Gesta Francorum sub prima regum nostrorum stirpe conscripsit, Rorico, aliique plerique, qui Rhemos sedem regiam fuisse testantur. Baronium, Petavium, Coitium aliosque recentiores prætermitto. Scaliger, Hlad, Valesius et alii, *Rhemos aut, sive et Mettas*, regni sedem fuisse scribunt, regesque Mettensium et Rhemorum appellant; et quidem nemo inficiari potest, plerosque ex postremis Austrasiæ regibus apud Mettas potissimum consedis-

amento, ne unquam contra eum agere deberet: quod postea peccatis facientibus est irruptum.

XXIV. Cum autem Guntchramnus rex regni partem, sicut fratres sui, obtinisset, amoto Agroæcula ^a patricio, Celsum patriciatu honore donavit, virum procerum statu ^f, in scapulis **164** validum, iacerto robustum, in verbis tumidum, in responsis opportunum, juris lectione peritum: cui tanta deinceps habendi cupiditas exstitit, ut sæpius ecclesiarum res auferens, suis ditionibus subjugavit. Nam cum audisset quadam vice Isaia prophetæ lectionem in ecclesia legi, in qua ait: *Væ his qui jungunt domum ad domum, et agrum ad agrum copulant usque ad terminum loci* (Isai. v, 8), exclamasse fertur: *Incongrue hoc Væ mihi et filiis meis*. Sed reliquit filium, qui absque liberis functus, maximam partem facultatis ecclesiis, quas pater expoliaverat, dereliquit.

XXV. Guntchramnus autem rex bonus, primo Venerandam, cujusdam suorum ancillam, pro concubina thoro subjunxit, de qua Gundobadum filium suscepit. Postea vero Marcatrudem ^e, filiam Magnarii, in matrimonium accepit. Gundobadum ^b vero filium suum Aurelianis transmisit. Æmula autem Marcatrudis post habitum filium, in hujus mortem grassatur ^l, et transmissum, ut aiunt, venenum in potum, occidit ^l. Quo mortuo, ipsa judicio Dei filium suum quem habebat perdidit, et odium regis incurrit, dimissaque ab eodem, non multo post tempore mortua est. Postquam rex Austrechildem ^k, cognomento Bobilam, accepit, de qua iterum duos filios habuit, quorum senior Chlotharius, junior Chlodomeris dicebatur.

^d Villa regia ad Saltum fluvium in pago Pertensi, haud procul a Victoriaco Incenso in Campania, quam Papius Massonus male cum Ponte-icaunæ prope Senonas confudit. Vide lib. iv de Re diplomatica ubi de Palatiis, num. 118.

^e Sic Bell. et Bec. cum edit.; at Corb., Regm. et Colb., *Agricola*. De Celso non semel inferius. Obiit ex Marii Chronico iv Cons. Justinii junioris, id est an. 570. Silviæ ipsius matris epitaphium refert Chesnius tono I, pag. 517. Patricii autem dignitas in Guntramni regno a Burgundionum regibus derivabat, qui cum eam ab imperatoribus accepissent, eoque nomine vocari sæpius delectarentur, iis etiam extinctis, qui postea sub regibus nostris illis provinciis præfecti sunt, Patricii nomen ut plurimum tulere. Vide Valesium lib. vi Rerum Francic., et Bignonium in lib. i Marculfi Formul., num. 33.

^f Status pro statura etiam apud auctores non infimos, sacros et profanos, occurrit. Vide Glossar. Cang. et notam 275 in nov. edit. sancti Paulini.

^g Colb., *Mercatrudem*. De Magnario, seu Magnachario infra lib. v, cap. 17.

^h Sic Bell. et Bec.; Regm., *Gundebaudum*. Colb., *Gundebadum*; alii, *Gundebaldum*.

ⁱ Quæ sequuntur usque ad hæc verba capituli sequentis, *Exactis a Leontio episcopo*, desunt in Bec., Colb., Regm. et Bad. Quæ autem hic habentur nemo dixerit interpolata, cum his omissis textus sit evidenter omnino mancus et interruptus.

^j Sic Corb. pro *transmisso.... venenc*. Bell. cum ed., *in potum ei dari curavit*.

^k Sic Corb. alii, *Austrigildem*. Apud Chesn. al. codex, *cognomento Bobilanam*. Bell., *Fobillam*.

165 XXVI. Porro Charibertus ^a rex Ingobergam accepit uxorem, de qua filiam habuit, quæ postea in Cantiam ^b, virum accipiens, est deducta. Hæbat tunc temporis Ingoberga in servitium suum duas puellas pauperis cujusdam filias, quarum prima vocabatur Marcovefa ^c, religiosam vestem habens; alia vero Merofledis: in quarum amore rex valde detinebatur; erant enim, ut diximus ^d, artificis lanarii filia. Æmula ex hoc Ingoberga, quod a rege diligenter, patrem earum secretius operari fecit, futurum ut dum hæc rex cerneret, odio filias ejus haberet: quo operante vocavit regem. Ille autem sperans aliquid novi videre, aspicit hunc eminens lanas ^e regias componentem: quod videns, commotus in ira, reliquit Ingobergam, et Merofledem accepit. Habuit et aliam puellam opilionis, id est pastoris ovium ^f, filiam, nomine Theudechildem, de qua et fertur filium habuisse, qui ut processit ex alvo, protinus delatus est ad sepulcrum. Hujus regis tempore apud urbem Sanctonicam Leontius ^g, congregatis provinciæ suæ episcopis, Emerium ab episcopatu depulit, asserens non canonice eum fuisse hoc honore donatum. Decretum enim regis Chlothacharii habuerat, ut absque metropolitani consilio benediceretur, qui non erat præsens. Quo ejecto consensum ^h fecere in Heraclium, tunc Burdegalensis urbis presbyterum, quod regi Chariberto subscriptum propriis manibus, per Nuncupatum presbyterum transmiserunt. Qui veniens Turonis, rem gestam beato Eufronio pandit, deprecans ut hoc consensum subscribere dignaretur, quod vir Dei manifeste respuit. **166** Igitur post-

A quam presbyter Parisiæ urbis portas ingressus regis præsentiam adiit, hæc effatus est: Salve, rex gloriose. Sedes enim apostolica eminentiæ tuæ salutem mittit uberrimam. Cui ille: Nuncquid, ait, Romanam ⁱ adisti urbem, ut papæ illius nobis salutem deferas? Pater, inquit presbyter, tuus Leontius cum provincialibus suis salutem tibi mittit, indicans Æmulum, sic enim vocitare consueverant Emerium in infantia sua, ejectum ab episcopatu, pro eo quod prætermittitur canonum sanctione, urbis Sanctonicæ episcopatum ambivit. Ideoque consensum ad te direxerunt, ut alius in loco ejus substituatur: quo fiat, ut dum transgressores canonum regulariter arguantur, regni vestri potentia ævis proluxioribus propagetur. Hæc eo dicente, frendens rex eum a suis conspectibus extrahi jussit, et plastro spinis oppleto imponi desuper, et in exilium protrudi præcepit, dicens: Putasne quod non est super quisquam de filiis Chlothacharii regis, qui patris facta custodiat, quod hi episcopum, quem ejus voluntas elegit, absque nostro judicio projecerunt? Et statim directis viris religiosi, episcopum in loco restituit, dirigens etiam quosdam de camerariis suis, qui exactis a Leontio episcopo mille aureis, reliquos juxta possibilitatem condemnarent episcopos: et sic principis ^j est ultus injuriam. Posthæc Marcovefam, Merofledis ^k scilicet sororem, conjugio copulavit. Pro qua causa a sancto Germano episcopo excommunicatus uterque est. Sed cum eam rex relinquere nollet, percussa judicio Dei obiit. Nec multo post et **167** ipse rex post eam decessit Charibertus ^l: cujus post obitum Theudechil-

^a Corb. mendose, *Sigibertus*; alii, *Haribertus*.

^b Hæc est Aldeberga, sive Bertha, quæ Ethelberto Cantia regi in Anglia nupta, marito sui totiusque gentis conversioni plurimum allaboravit cum S. Augustino, aliisque monachis a Gregorio Magno missis. Letaldum episc., ut putant, Silvanectensem, secum habebat, cujus memoria celebratur die 24 Febr. Pro *Cantia*, cod. Bell. et alii, quibus usi sunt qui editiones plerasque Chesno anteriores curarunt, habent *Cantia*, cui vocabulo particulam in præcedentem jungentes, nomen fecerunt *Ingantia*, quasi hæc regina sic fuisset appellata. Vide Bedam lib. ix, cap. 25, Guillelm. Malmesbur., etc., et confer cap. 26, lib. ix, infra.

^c Cod. Bell., *Marocovefa*.

^d Sic omnes mss. et editi, præter Chesn. qui habet, *ut dicebatur*.

^e Sic Corb. et Bell. Editi plerique, *Lascias*.

^f Hæc verba, *id est pastoris ovium*, desiderantur in editis; sunt autem in codd. Corb., Bellovac. et Palatino. Hæc vero in Bell. dicitur *Teudegildis*. Regm., *Teotigildis*. t. d., *Theudegildis*, seu *Teodegildis*.

^g Is fuit Burdegalensis episcopus, de quo Fortunatus lib. iv, carm. 40, et alias passim; distinguendus ab alio ejusdem nominis episcopo Arelatensi, paulo antiquiore, de quo idem Fortunatus lib. iv, carm. 9. Leontium simul et Emerium laudat idem auctor lib. 1, carm. 42. Variis conciliis interluit. Leontii festum celebrant Burdigalenses die 17 kalend. Decembris.

^h De consensu vide supra cap. 45.

ⁱ Sic Bell.; cæteri cum ed., *Turonicam*. Licet enim alia: quæ sedes episcopales tunc *apostolicæ*, ut vel ex hoc loco patet, et episcopi omnes apostolici, ut omnes sciunt, dicerentur; id tamen cum absolute et absque adjuncto sedis aut episcopi nomine

dicebatur, intelligebatur potissimum de Romana sede, ejuque pontifice. Idem dicendum de papæ nomine, quod ante Gregorii VII tempus omnibus episcopis commune erat. Videsis Cointius ad annum 562 ea de re disserentem. Infra, pro *pater... tuus*, ed. cum *Becc., patris... tui*.

^j Sic mss. Editi vero habent *patris*. Corb. et Regm., *principis est ulta injuria*.

^k Aliquot mss. et ed. mendose, *Marcovei Famerofledis*.

^l Chariberti vitia passim commemorat Gregorius, ejus vero laudes fusius prosequitur Fortunatus libro vi, carm. 4, quod ideo eju regni initio videtur scriptum. Sequens vero est de Theodechilde, sed alia a Chariberti uxore, sicut et ejusdem Fortunati carmen 25 libri iv, quam Theodor ei uxorem et Theodeberti matrem fuisse suspicatur Brouverus. Sed quæ ibi Fortunatus scribit, uxori Theodorici attribui non posse probat Valesius lib. vii Rerum Francic., unde existimat eam potius esse ejusdem Theodorici filiam, et Theodeberti sororem, hanc scilicet ipsam, quæ, testa Procopio lib. iv Belli Gothici, quanquam ejus nomen reticeat, postquam Hermegiselo, tum Radigeri Warnorum regibus nupsit, tandem in Galliam reverti coacta fuit. De eadem, uti Valesio videtur, agit Gregorius in libro de Gloria Conf., quam etiam eandem esse conjicit cum Theodechilde, quæ monasterium S. Petri Vivi prope Senonas extruxisse dicitur. Denique *Suavegotham reginam Theudechildis reginæ matrem* laudat Frodoardus lib. ii Hist. Rhemensis, quæ partem Virisiaci villæ, ubi tunc anachoretæ degebant, ecclesiæ Rhemensi dedit, easque Theodorici uxorem et filiam fuisse etiam Marlotus lib. ii Metrop. Rhemensis, cap. 20, cum Valesio censet. Cointius tamen ad annum 564 contendit Theodechildem, quam Procopius regi Warnorum nupsisse tradidit, fuisse Chlo-

dis una reginarum ejus, nuntios ad Gunthramnum regem dirigit, se ultro offerens matrimonio ejus. Quibus rex hoc reddidit in responsis: Accedere ad me ei non pigeat cum thesauris suis: ego enim accipiam eam, faciamque magnam in populis, ut scilicet majore mecum honore quam cum germano meo, qui nuper defunctus est, potiatur. At illa gavis, collectis omnibus, ad eum profecta est. Quod cernens rex ait: Rectius est enim, ut hi thesauri penes me habeantur, quam post [Ed. apud] hanc, quæ indigne germani mei thorum adivit. Tunc ablatis multis, paucis relictis, Arelatensi eam monasterio destinavit. Hæc vero ægre acquiescens jejuniis ac vigiliis affici per occultos nuntios Gotthum quemdam advocat [Al. adivit], promittens quod si se in Hispanias deductam conjugio copularet, cum thesauris suis de monasterio egrediens, libenti eum animo sequeretur. Quod ille, nihil dubitans, reponisit. Cumque hæc collectis rebus, factisque volucris [Al. volucris], a cœnobio pararet egredi, anticipavit voluntatem ejus industria abbatissæ^a: deprehensaque fraude, eam graviter cæsam custodiæ mancipare præcepit, in qua usque ad exitum vitæ præsentis, non mediocribus atrita passionibus, perduravit.

XXVII. Porro Sigibertus rex, cum videret quod fratres ejus indignas sibimet uxores acciperent, et per vilitatem suam etiam ancillas in matrimonium sociarent, legationem in Hispaniam mittit, et cum multis muneribus Brunichildem Athanagildi regis filiam petiit. Erat enim puella elegans opere, **168** venusta aspectu, honesta moribus atque decora, prudens consilio, et blanda colloquio. Quam pater ejus non denegans, cum magnis thesauris antedicto regi transmisit. Ille vero congregatis senioribus secum, præparatis epulis, cum immensa lætitia atque jocunditate eam accepit uxorem. Et quia Arianae legi subjecta erat, per prædicationem sacerdotum, atque ipsius regis commotionem^b conversa, beatam in unitate confessa Trinitatem credidit, atque chrismata est, quæ in nomine Christi catholica perseverat^c.

XXVIII. Quod videns Chilpericus rex, cum jam plures haberet uxores, sororem ejus Galsuintham^d expetiit, promittens per legatos se alias relicturum: tantum condignam sibi, regisque prolem mereretur accipere. Pater vero ejus has promissiones accipiens, filiam suam, sicut anteriorem, similiter ipsi cum ma-

dovei ex priori uxore filiam; sororem Theoderici et Theodeberti amitam. De Chariberti obitu vide lib. de Gloria Confess., cap. 19.

^a Hæc erat Liliola, tertia loci abbatissa, quam præcesserant dux Cæsariæ.

^b Sic Colb. Editi habent *commotionem*. Bad., *communionem*.

^c Sic Corb., Bec. et Bell., et recte quidem; nam scribente Gregorio adhuc in vivis erat, quæ anno 614 discerpta fuit. Editi *perseveravit*; Colb., *permansit*. Sigiberti et Brunehildis nuptias celebravit Fortunatus libro vi, carm. 2.

^d Corb., Bell. et Fröh.: al., *Galsuendam*, et infra, *nam Galsuenda ætate seniore a Brunehilde erat*.

^e De ejus nuptiis, conversione et morte cecinit Fortunatus carm. 7 libr. vi.

gnis opibus destinavit. Nam Galsuintha ætate senior quam Brunichildis erat. Quæ cum ad Chilpericum regem venisset, cum grandi honore suscepta, ejusque est sociata conjugio: a quo etiam magno amore diligebatur. Detulerat enim secum magnos thesauros. Sed per amorem Fredegundis, quam prius habuerat, ortum est inter eos grande scandalum. Jam enim in lege catholica conversa fuerat, et chrismata^e. Cumque se regi quereretur assidue injurias perferre, diceretque nullam se dignitatem cum eodem habere, petiit ut relictis thesauris, quos secum detulerat, liberam redire permetteret ad patriam. Quod ille per ingenia dissimulans, verbis eam lenibus demulsit. Ad extremum eam suggillari **169** jussit a puero, mortuamque reperit in strato. Post cujus obitum Deus virtutem magnam ostendit. Lychnus enim ille, qui fune suspensus coram sepulcro ejus ardebat, nullo tangente, fune disrupto in pavimentum corrui: et fugiente ante eum duritia pavimenti, tanquam in aliquod molle elementum descendit, atque medius est suffossus, nec omnino contritus: quod non sine grandi^f miraculo videntibus fuit. Rex autem eam eam mortuam deflessit, post paucos dies Fredegundem recepit in matrimonio. Post quod factum, repulantes ejus [Bell. ei] fratres, quod sua emissione antedicta regina fuerit interfecta, eum de regno deiciunt. Habebat autem tunc Chilpericus tres filios de Audovera priore regina sua: id est Theodobertum, cujus supra meminimus (Cap. 23), Merovechum atque Chlodovechum. Sed ad cœpta redeamus.

XXIX. Chuni^g vero iterum in Gallias venire conabantur, adversus quos Sigibertus cum exercitu dirigit, habens secum magnam multitudinem virorum fortium. Cumque configere deberent, isti magicis artibus instructi, diversas eis fantasias ostendunt, et eos valde superant. Fugiente autem exercitu Sigiberti, ipse inclusus a Chunis retinebatur, nisi postea, ut erat elegans et versutus, quos non potuit superare virtute prælii, superavit arte donandi. Nam datis muneribus fœdus cum rege iniit^h, ut omnibus diebus vitæ suæ nulla inter se prælia commoverent: idque ei magis ad laudem, quam ad aliquod pertinere opprobrium justa ratione pensatur. Sed et rex Chunerum multa munera regi Sigiberto dedit. Vocabatur autem Gaganusⁱ; omnes enim reges gentis illius hoc appellantur nomine.

^f Alii cum edit., *magno*.

^g Vide supra cap. 25, et Paulum Diac. lib. ii de Gestis Langob., cap. 10, ubi *Chuni, qui et Avaræ* dicuntur. Valesius libro ix Rerum Francic. fusius agit de Chunis Avaribus, quem consule.

^h Cod. Regm., *fœdus iniit*.

ⁱ Sic Corb. et Bec. cum editis aliquot; Regm., *Garganus*; alii, *Chaganus* aut *Caganus*. Mos hic Hunnis peculiaris non fuit, ut omnes suæ gentis reges idem nomen ferrent. Sic olim Egyptii reges primo Pharaones, tum Ptolemæi vocati sunt, Persæ Arsacidæ, Athenienses Cecropidæ, Æthiopes Candaces, Langobardi Flavii, etc., ut Cæsares et Augustos prætermittam. Sic hodie Presbyter Joannes dicitur rex Æthiopum, etc.

XXX. Sigibertus vero rex Arelatensem urbem ca-
pere cupiens, Arvernos commoveri præcepit. Erat
170 enim tunc Firminus comes urbis illius, qui
cum ipsis in capite abiit. Sed et de alia parte Au-
douarius a cum exercitu advenit, ingressique urbem
Arelatensem, sacramenta pro parte Sigiberti regis
exegerunt. Quod cum Guntchramnus rex comperisset,
Celsum patricium cum exercitu illuc dirigit: qui abiens
Avennicam [Avenionem] urbem abstulit. Accedens
autem Arelatem, et vallans eam, impugnare exerci-
tum Sigiberti, qui infra muros continebatur, cepit.
Tunc Sabaudus episcopus dixit ad eos: Egreddimini
foras, et inite certamen, quia non poteritis sub mu-
rorum conclusione degentes, neque nos, neque urbis
fistius subjecta defendere. Quod si vos Deo propitio
illos devincitis, nos fidem quam promisimus custo-
diemus: si vero illi contra vos invaluerint, ecce re-
seratas reperietis portas; ingredimini ne pereatis.
Hoc illi dolo delusi, egressi foras bellum parant; sed
superati ab exercitu Celsi, fugam inveniunt, venientes-
que ad urbem, portas reperiunt obseratas. ^b Cum-
que exercitus a tergo jaculis feriretur ^c, operiretur-
que lapidibus ab urbanis, ad amnem Rhodanum diri-
gunt, ibique parvis superpositi, ulteriorem ripam
expetunt. Sed multos ex his violentia amnis directos
enecavit, fecitque Rhodanus tunc Arvernus, quod fe-
cisse quondam Simois ^d legitur de Trojanis:

..... Corrupta sub undis
Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volvit.
Apparent rari nantes in gurgite vasto.
(Virg. Æneid. lib. 1.)

Qui vix natandi, ut diximus, impulsu, parmarumque
adjuti adminiculo, litoris alterius plana contingere
potuerunt. Qui nudati a rebus, ab equitibus [At. equis]
desituti, non sine grandi contumelia patriæ resti-
tuti sunt. Firmino tamen ^e et Audouario discedendi via
indulta est. Multi ibi tunc viri ex Arvernus, non so-
lum torrentis impetu rapti, verum etiam gladiatorum
ictibus sunt prostrati. **171** Ac sic Guntchramnus
rex recepta urbe illa, juxta consuetudinem bonitatis
sux, Avennicam ditionibus fratris ^f sui restituit.

XXXI. Igitur in Gallis magnum prodigium ^g de
Toureduno castro apparuit, quod super Rhodanum
fluvium in monte collocatum erat. Qui cum per dies
amplius sexaginta nescio quem mugitum daret, tan-
dem scissus atque separatus mons ille ab alio monte **D**

A sibi propinquo, cum hominibus, ecclesiis, opibusque
ac domibus in fluvium ruit, exclusoque amnis illius
littore, aqua retrorsum petiit. Locus etenim ille ab
utraque parte a montibus conclusus erat, inter quor-
um angustias torrens defluit. Inundans ergo super-
iorem partem, quæ ripæ insidebat ^h, operuit atque
delevit. Accumulata enim aqua erumpens deorsum,
inopinatos reperiens homines, ut desuper fecerat,
ipsos enecavit, domos overtit, jumenta delevit, et
quæ cuncta littoribus illis insidebant, usque ad Je-
nubam ⁱ civitatem, violenta atque subita inundatione
diripuit atque subvertit. Traditur a multis tantam
congeriem inibi aquæ fuisse, ut in antedictam civi-
tatem super muros ingrederetur. Quod dubium non
est, quia, ut diximus, Rhodanus in locis illis inter
B angustias montium defluit, nec habuit in latere, cum
fuit exclusus, quo se diverteret: commotumque mon-
tem qui descenderat adsemel erupit, et sic cuncta
delevit. Quod cum factum fuisset, triginta monachi,
unde castrum fuerat advenerunt, et terram illam,
quæ monte diruente remanserat, fodientes, æs sivo
ferrum reperiunt. Quod dum agerent, mugitum mon-
tis, ut prius fuerat, audierunt. Sed dum a sæva cu-
pitudine retinentur, pars illa quæ nondum fuerat,
172 super eos cecidit, quos operuit atque interfecit,
nec ultra inventi sunt. Similiter et ante cladem
Arvernam, magna regionem illam prodigia terrue-
runt. Nam plerumque tres aut quatuor splendores
magni circa solem apparuerunt, quos rustici soles
vocabant, dicentes: Ecce tres vel quatuor soles in
C cælo. Quadam tamen vice in kalendis Octobribus,
ita sol obscuratus apparuit, ut nec quarta quidem
pars in eodem lucens remaneret, sed teter atque de-
color apparens, quasi sacculus videbatur. Nam et
stella, quam quidam cometem vocant, radium tan-
quam gladium habens, super regionem illam per an-
num integrum apparuit, et cælum ardere visum est,
et multa alia signa apparere. In ecclesia vero Ar-
verna, dum matutinæ celebrarentur vigiliæ in qua-
dam festivitate, avis corydalus ^l, quam alaudent
vocamus, ingressa, omnia luminaria quæ lucebant,
alitis superpositis in tanta velocitate exstinxit, ut pu-
tares ea in unius hominis manu posita, aqua fuisse
submersa: in sacrario autem sub velo transiens, ci-
cindelum ^k exstinguere voluit, sed ab ostiariis prohibi-
bita atque occisa est. Simile et in basilica beati An-

^a Sic vet. mss.; Regm., Adovagrius. Editi, Adouarius, aut Eudouarius.

^b Quæ sequuntur usque fere ad finem cap. 38 desunt in Regm.

^c Aliquot mss. cum ed., foderetur.

^d Fluvius est Troadis ex Ina monte defluens, hodie a Turcis dicitur *Chisime*, in Phrygia minore.

^e Editi quidam, Firmino... tantum, et infra Corb. et Bellov., Magni ibi tunc viri.

^f Sic mss. omnes: plerique tamen editi habent *patrias*.

^g Hic locus omnino illustratur ex Marii Aventicensis Chronico ubi de eadem re sic loquitur: *Hoc anno (563) mons validus Tauretunensis in territorio Vallensi ita subito ruit, ut castrum cui vicinus erat, et vicus cum omnibus ibi habitantibus oppressisset, et la-*

cum in longitudine 60 millium et latitudine 20 millium ita totum movit, ut egressus utraque ripa vicus antiquissimos cum hominibus et pecoribus vastasset, etiam multa sacrosancta loca cum eis servantibus demolisset, et pontem Genavacum, molinas et homines per vim dejecit, et Genova civitate ingressus plures homines interfecit.

^h Plerique editi, *insidebant*.

ⁱ Sic Corb. et Bell. Editi plerique cum Bec., *Janubam*. Colb. et Chesn., *Genavam*. Sed hic Genevam, vulgo *Genève*, designari manifestum est; et quidem id in Vallensi, *le Valais*, contigit.

^j Corb. et Bec., *Coredallus*. Colb., *Coradallus*. V. *Alteserram*.

^k Sic Corb. et Bell. Alii et plerique editi, *cicindelam*. Nostra lectio confirmatur ex Vita S. Eligii a S.

drae^a de lychnis lucentibus, avis alia fecit. Jam vero adveniente ipsa clade, tanta strages de populo illo facta est per totam regionem illam, ut nec numerari possit quantæ ibidem ceciderint legiones. Nam cum an sarcofagi aut tabulæ defecissent, decem aut eo amplius in una humi fossa sepeliebantur. Numerata sunt autem quadam Dominica in una beati Petri basilica^b trecenta defunctorum corpora: erat enim et ipsa mors subita. Nam nascente in inguine aut in ascella vulnere in modum serpentis, ita inficiebantur homines illi^c **173** a veneno, ut die altera aut tertia spiritum exhalarent. Sed et sensum vis illa veneni auferbat ab homine. Tunc et Cato presbyter mortuus est^d. Nam cum de hac lue multi fugissent, ille tamen populum sepeliens, et Missas dicens viritini^e, nunquam ab eo loco discessit. Ille autem presbyter multæ humanitatis, et satis dilector pauperum fuit: et credo hæc causa ei, si quid superbix habuit, medicamentum fuit. Cautinus autem episcopus, cum diversa loca, hanc cladem timens, circumisset, ad civitatem regressus est, et hanc incurrens, parasceve Passionis dominicæ obiit. Nam ipsa hora et Tetradius consobrinus ejus mortuus est. Tunc et Lugdunum, Biturix, Cavillonum^f atque Divionum ab hac infirmitate valde depopulata sunt.

^g XXXII. Erat tunc temporis apud Randanense monasterium civitatis Arvernix presbyter præclaræ virtutis, Julianus nomine, vir magnæ abstinentiæ, qui neque vinum neque ullum pulmentum utebatur, cilicio omni tempore sub tunicam habens, in vigiliis primus, in oratione assiduus: cui inergumenos curare, cæcos illuminare, vel reliquas infirmitates depellere per invocationem dominici nominis, et signaculum sanctæ crucis facile erat. Idem cum stando pedes ab humore haberet infectos, et ei diceretur, cur contra possibilitatem corporis semper staret, dicere cum joco spirituali erat solitus: Faciunt opus meum, dum et vita comes est, nec me eorum sustentatio Domino jubente relinquit. Nam vidimus eum quadam vice in basilica beati Juliani martyris inergumenum verbo tantum curasse: quartanariis et aliis febribus sæpe

Audoeno edita, cap. 47, ubi vocabuli hujus significatio exponitur tomo V Spicileg. De velis autem ecclesiarum vide cardinal. Bona lib. 1 de Rebus Liturgic., cap. 25, et Mabillon. lib. 1 de Liturgia Gallic., cap. 8.

^a De hac libellus de ecclesiis Claromont. cap. 54. Anno 1149, a Willelmo comite et Delphino Alverniæ restaurata, tradita fuit Præmonstratensis, uti observat Savaro.

^b Complures olim fuere apud Clarummontem basilicæ S. Petro dicatæ. Ille locus de parochiali intelligendus est, de qua laudatus liber cap. 6.

^c Sic Bell.; at Corb. et Bec. cum plerisque edit., ita inficiebatur homo ille. Alii, interficiebatur. De hac clade Marius in Chronico ad an. 571. V. lib. de Mirac. S. Juliani., cap. 45.

^d De hoc presbytero vide supra cap. 6 et seqq.

^e Bell., Colb. et aliquot editi, viritiner, quod idem hic sonat.

^f Sic mss. cum Chesn.; plerique ed., Cavallonum. Bad., Cabilo, quæ revera civitas hic designatur, non Cabellio Provinciæ, vulgo Cavailon.

^g Hoc caput et quinque sequentia desunt in editis

A per orationem remedia conferebat. Qui sub hoc tempore luis, dierum atque virtutum plenus ex hoc mundo est assumptus in requie.

174 XXXIII. Transiit tunc et abbas monasterii ipsius, cui Sunniulfus^h successit, vir totius simplicitatis et charitatis. Nam plerumque hospitem pedes ipse abluebat, manibusque ipse tergebat; unum tantum, quod gregem commissum non timere, sed supplicatione regebat. Ipse quoque referre erat solitus, ductum se per visum ad quoddam flumen igneum, in quo ab una parte littoris concurrentes populi seu apes ad alvearia mergebantur: et erant alii u-que ad cingulum, alii vero usque ad ascellas, nonnulli usque mentum, clamantes cum fletu se vehementer adiri. Erat enim et fons super fluvium positus ita angustus, ut vix unius vestigii latitudinem recipere posset. Apparebat autem et in alia parte littoris domus magna extrinsecus dealbata. Tunc iis qui cum eo erant, quid sibi hæc velint interrogat. At illi dixerunt: De hoc enim ponte præcipitabitur, qui ad distringendum commissum gregem fuerit repertus ignavus; qui vero strenuus fuerit, sine periculo transit, et inducitur lætus in domum quam conspicis ultra. Hæc audiens a somno excutitur, multo deinceps monachis severior apprensus.

ⁱ XXXIV. Quid etiam apud quoddam monasterium eo tempore actum sit, pandam: nomen autem monachiⁱ, quia superest, nominari nolo, ne cum hæc scripta ad eum pervenerint, vanam incurrens gloriam reviliscat. Quidam juvenis ad monasterium veniens, abbatem se commendavit, ut in Dei servitio degeret: cui ille cum multa objiceret, dicens durum esse servitium illius loci, nec omnino tanta possit implere quanta ei injungebantur, se omnia impleturum in nomine Domini pollicetur; sicque collectus est ab abbate. Factum est autem post paucos dies, dum in humilitate atque sancitate se in omnibus exhiberet, ut expellentes monachi **175** de horrea annonas, quasi coros tres, ad solem siccare ponerent, quas huic cust. dire præcipiunt. Cum autem relicentibus aliis, hic ad custodiam resideret annonæ, subito nu-

et in mss., quamvis in capitum indice in mss. Becensi et Regionontensi et in editione per Judocum Badium procurata indicentur. In vet. editis et scriptis post cap. 41 aut 42, habetur cap. 47. Hæc autem habemus ex ms. cod. sacri monasterii Casinensis, ab annis 700 exarato. Et quidem stylus et modi loquendi, casuum mutationes, sicut et ea quæ complentur, Gregorii nostri genium sapiunt; Vitam sancti Nicetii a se ipso scriptam laudat cap. 56. Randanense monasterium dirutum est; at vicus, vulgo Randan, nomen retinet, paulo infra Doræ et Elaveris confluum situs a; ud Arvernos.

^h Bad. in titulo, De Sunnolpho abbate. Regm. et Bec., de Sunnullo abbate. Ejusmodi visiones habentur in Actis SS. Perpetuæ et Felicitatis.

ⁱ In capitulorum indice in mss. et in Bad. legitur de Burdegalensi monacho. Simile factum existit in Dialogo I Sulpicii Severi, cap. 5, ubi abbas virgis cædi jussit puerum, qui aspitem in pallio tolerat illæsus; ut disceret Deo in humilitate servire, non in signis et virtutibus gloriari, quia melior esset infirmitatis conscientia, virtutum vanitate.

bilatum est cœsum, et ecce imber validus cum rumore venti festinus ad annonæ congeriem appropinquabat: quod æternus monachus, quid agere, quid facere nesciebat. Tractans autem quod si cæteros vocaret, præ multitudine hoc recondere in horrea non valeret, cuncta postposita, ad orationem convertitur, Dominum deprecans, ne super triticum illud imbris illius gutta descenderet. Quod cum se terræ dejiciens exoraret, divisa est nubes, et circa annonam pluvia valde diffusa est, nullum granum tritici, si dici fas est, humectans. Cumque reliqui monachi cum abbate hæc consentientes, velociter ut annonam colligerent advenissent, cernunt hoc miraculum, requirentesque custodem, inveniuntque [*Leg. inveniunt*] haud procul arenæ dejectum orantem. Quod videns abbas, se post eum prosternit, et pertranseunte pluvia, consummata oratione vocat ut surgeret. Quem apprehensum verberibus agi præcepit, dicens: Oportet enim te, filii, in timore et servitio Dei humiliter crescere, non prodigiis atque virtutibus gloriari. Reclusumque in cellulam septem dies, eum sicut culpabilem jejunare præcepit, quo ab eo vanam gloriam, ne ei aliquod impedimentum generaret, averteret. Nunc autem idem monachus, ut a fidelibus viris cognovimus, in tanta abstinentiâ est devotus, ut diebus Quadragesimæ nullum alimentum panis accipiat, nisi tantum die tertia plenum calice thismæ hauriat: quem Dominus orantibus usque vitæ consummationem, ut sibi placeat, custodire dignetur.

* XXXV. Defuncto igitur, ut diximus ^b, apud Arvernum Cautino episcopo, plerique intendebant propter episcopatum, offerentes multa, plurima **176** promittentes. Nam Eufrasius presbyter, filius quondam senatoris Ennodi ^c, susceptas a Judæis species magnas, regi per cognatum suum Beregesium misit,

^a Caput Istud et alia hic a nobis nunc prima edita tanquam sincerum Gregorii fetum laudavit antiquus Vitæ sancti Aviti Arvernorum episcopi scriptor, qui suam narrationem ab isto capite inchoavit, et nonnulla subjunxit ex capite sequenti. Lectiones varias referre sufficiat. Sic vero incipit: *Arverna igitur civitate secundum sæculi dignitatem beatus Avitus, non infimis nobilitum natalibus ortus est, qui tempore pueritiæ suæ usque ad archidiaconi arcem Deo disponente perductus est. Defuncto itaque Cautino episcopo plerique intendebant in episcopatum.... Ennodii suscepit species.. multa quidem bona secundum Deum Ecclesiæ promisit; tamen.... sed si præstolaretur.... eulogias accipere. Hæc enim gratia.... adveniat.... castitatem. Eodem tempore apud Lugdunum, Galliarum civitatem, sanctus Nicetius electus est, et consecratus in episcopum fuit. Huc usque Gregorius Turonensis.* Hæc ille auctor, qui ante annos sexcentos scripsit, ut conjicere licet ex codicis vetustate, unde primum descripta sunt. Avitus porro sæpius a Gregorio laudatur, ecclesiam apud Thigernum construxit ex cap. 67 libri I de Gloria Mart., reparavit ecclesiam S. Antoliani ex cap. 65. Obiit anno 594, die 20 Septembris, quo ejus festum recolitur. Sepultus est in ecclesia S. Mariæ de Portu a se constructa, quam *principalem* licet appellatam, a cathedrali tamen distinguendam esse contendunt viri eruditi. Vide Savaronis notas in lib. de ecclesiis Claromont., cap. 2.

^b Scilicet supra cap. 34 hujus libri.

A ut scilicet quod meritis obtinere non poterat, præmiis obtineret. Erat quidem elegans in conversatione, sed non erat castus in opere; et plerumque inebriabatur barbaros, sed raro reficiebat egenos; et, credo, hæc causa obstitit, ut non obtineret, quia non per Deum sed per homines adipisci voluit hos honores. Sed nec illud potuit immutari, quod Dominus per os sancti Quintiani locutus est ^d: Quia non surgit de stirpe Hortinzi, qui regat Ecclesiam Dei. Congregatis igitur Avitus archidiaconus clericis in ecclesia Arverna, multa [*f. nulla*] quidem promisit, sed tamen accepto consensu ^e ad regem petiit, voluitque ei tunc Firminus, qui in hac civitate comes positus fuerat, impedire: sed ipse non abiit. Amici autem ejus, qui in hac causa directi fuerant, rogabant regem, ut **B** saltem una dominica ^f præteriret, ut hic non benediceretur: quod si propalaretur, mille aureos regi darent; sed rex his non annuit. Factum est ergo ut congregatis in unum civibus Arvernensibus, beatus Avitus, qui tunc temporis, ut diximus, erat archidiaconus, a clero et populo electus cathedram pontificatus acciperet, quem rex in tanto honore dilexit, ut parumper rigorem canonicum præteriens ^g, in sua eum præsentia benedici juberet, dicens: Merear de manu ejus eulogia accipere. Hæc enim in gratia fecit, ut apud Mettensem urbem benediceretur. Idem accepto episcopatu magnum se hominibus præbuit, justitiam populis tribuens, pauperibus opem, viduis solatium, pupillisque maximum adjumentum. Jam si peregrinus ad eum advenerit, ita diligitur, ut in eodem se habere **C** et patrem recognoscat et patriam, qui cum magnis virtutibus floreat, et omnia quæ Deo sunt placita **177** ex toto corde custodiat, iniquam in omnibus extirpans luxuriam, justam Dei inserit castitatem.

* XXXVI. Decedente vero apud Parisios post synodum illam, quæ Saffaracum expulit ^h Sacerdote

^e Savaro legit *Euvodi*. Sic pro *Evodii* scriptum hoc nomen passim in veteribus codd. occurrit.

^d In libro de Vitis Patrum cap. 4, ubi plura de Hortensio.

^e Sic instrumentum electionis, cap. 26, non semel Gregorius appellat. De sancto Avito sæpius agit Gregorius infra, et in libris Miraculorum. Vide et Fortunatum lib. III, carm. 24 et duobus seqq. Ejusdem laudes a Gregorio invitatus cecinit carm. 4, lib. V, præmissa ad ipsum Gregorium epistola. Cæterum Savaro de Originibus Claromontensibus pag. 137 et seqq. laudat hoc libri IV Historiæ Gregorii caput, ejusque epitomen scripsit, unde patet ea capita quæ hic primum damus ex cod. Casinensi, in aliis quoque codicibus exstitisse, quorum unus saltem Savaroni fuerit notus.

^f Dominicis solummodo diebus fiebant episcoporum consecrationes. Vide concil. Carthag. III, can. 59.

^g Quod ordinationes a metropolitano in propria provincia fieri conveniret secundum canonum præscripta. Sic et ipse Gregorius Rhemis ab Ægidio consecratus est.

^h Saffaracus episcopus Parisiensis exauctoratus est in synodo Parisiensi II, quam anno 555 Sirmondus, an. 551 Cointius consignant.

Lugdunensi episcopo, sanctus Nicetius ab ipso, sicut in libro Vitæ ejus scripsimus ^a, electus suscepit episcopatum, vir totius sanctitatis egregius, castæ conversationis. Charitatem vero, quam Apostolus (*Rom. xii, 17*) cum omnibus, si possibile esset, observare præcepit, hic possibiliter ita in cunctis exercuit, ut in ejus pectore ipse Dominus, qui est vera charitas, cerneretur. Nam etsi commotus contra aliquem pro negligentia fuit, ita protinus emendatum recepit, tanquam si non fuisset offensus. Erat enim castigator delinquentium, poenitentiumque remissor, elemosynarius atque strenuus in labore: ecclesias erigere, domos componere, serere agros, vineas pastinare diligentissime studebat. Sed non eum hæc res ab oratione turbabant. Hic viginti duobus annis sacerdotio ministrato migravit ad Dominum, qui nunc magna miracula ad suum tumulum exorantibus præstat. Nam de oleo cicindeli, qui ad ipsum sepulcrum quotidie accenditur, cæcorum oculis lumen reddidit, demones de obsessis corporibus fugat, contractis membris restituit sanitatem, et omnibus infirmis magnum in hoc tempore habetur præsidium. Igitur Priscus episcopus, qui ei successerat, cum conjuge sua Susanna cœpit persequi ac interficere multos de his, quos vir Dei familiares habuerat, non culpa aliqua victos, non in crimine comprehatos, non furto deprehensos, tantum inflammante malitia invidus, cur ei fideles fuissent. Declamabat multa blasphemia ipse cum conjuge de sancto Dei, et cum diu multoque tempore observatum fuisset ab anterioribus pontificibus, ut melior domum non ingrederetur ecclesiæ, hæc cum puellis etiam in cellula, in qua viri beati quieverant, introibat. Sed pro his commota tandem divina iustitia orta est in familia Prisci episcopi. Nam conjux ejus dæmone arrepta, dimissis crinibus per totam urbem insana vexabatur, et sanctum **178** Dei, quem sana negaverat, amicum Christi confessa, ut sibi parceret declamabat. Episcopus ille a typo quartanæ correptus tremorem incurrit. Nam cum typus ille recessisset, hic semper tremens habebatur ac stupidus. Filius quoque, omniaque familia decolor esse videbatur ac stupida: ut nulli sit dubium, eos a sancti viri virtute percussos. Semper enim Priscus episcopus, ejusque familia, contra sanctum Dei nefariis vocibus oblatrabant, ipsumque sibi amicum esse dicentes, quicumque de eo impropria evomisset. Jusserat enim in primordio episcopatus sui ædificium domus ecclesiasticæ exaltari; et diaconus

A quem sæpe propter facinus adulterii sanctus Dei, dum esset in corpore, non solum a communione removerat, sed etiam sæpius cædi præceperat, et nunquam ei ad emendationem ducere potuit, hic ascendens super tectum domus illius, cum detegere cœpisset, ait: Gratias tibi ago, Jesu Christe, quod post mortem iniquissimi Niceti super hunc tectum calcare promerui. Adhuc verba in ore pendebant, et statim subductus a pedibus ejus robur in quo stabat, cecidit ad terram, crepuitque et mortuus est. Cum autem episcopus vel conjux ejus multa contra rationem agerent, apparuit cuidam sanctus per somnium, dicens: Vade, et dic Prisco ut emendetur ab operibus malis, et fiant opera ejus bona. Martino quoque presbytero dices: Quia consentis his operibus, castigandus eris; et si emendare perversitatem tuam noluveris, morieris. At ille evigilans, locutus est diacono cuidam, dicens: Vade, quæso, eo quod sis amicus in domo episcopi, et hæc loquere sive episcopo, sive Martino presbytero. Promisit se diaconus dicentem, sed retractatus noluit ea fari. Nocte autem cum se sopori dedisset, apparuit ei sanctus, dicens: Cur non dixisti quæ tibi abbas locutus est; et clausis pugnis cœpit guttur ejus cadere. Mane autem facto, inflatis faucibus cum magno dolore, accessit ad viros, et omnia quæ audierat intumavit. At illi parvipendentes ea quæ audierant, phantasiam somniorum esse dixerunt. Martinus vero presbyter statim in febre et ægotans convaleuit; secum **179** semper ^b adoratorio episcopo loqueretur, et consentiret et in malis actibus ac blasphemis quæ in sanctum evomebant, iterum in febre redactus spiritum exhalavit.

* XXXVII. Sanctus vero Friardus hoc nihilominus tempore, quo sanctus Nicetius obiit plenus dierum, sanctitate egregius, actione sublimis, vitæ nobilis; de cujus miraculis quædam in libro, quem de Vita ejus scripsimus ^c memoravimus. In cujus transitu adveniente Felice episcopo, cellula tota contremuit, unde non ambigo aliquid ibidem fuisse angelicam, quod sic locus ille ipso transeunte tremuerit, quæ episcopus abiens, atque dignis vestimentis involvens, sepulturæ mandavit.

XXXVIII [*Al. xxxii*]. Ergo, ut ad historiam recurramus ^d, mortuo apud Hispaniam Athanagildo rege, Leuva cum Leuvieldo fratre regnum accepit. Defuncto igitur Leuvane, Leuvieldus frater ejus totum regnum occupavit. Qui uxore mortua, Gunth-

^a In libro de Vitis Patrum, cap. 8, quod cum isto loco confer.

^b Sic forte legendum, in febre incidit, et ægotans convaleuit: sed cum semper adulatoria... consentiret ei in, etc.

^c In libro de Vitis Patrum, cap. 10.

^d Capitulum numero ob addita ex cod. Cassin. aceto, Chesnianos numeros e regione ad marginem

usque ad libri finem apponemus, ob citationum comoda. Cæterum omnes mss. præter Bec. habent, Ergo ut ad historiam recurramus, aut, redeamus. Editi vero ut plurimum, Eo autem tempore mortuo. Et infra Corb., Athanieldo... Leuveldo. Editi aliquot, Athanoldo. Leuvigildi sincerum nomen, et regni tempus discimus ex antiqua inscriptione sepulcro cujusdam Gotthi apposita, quæ hodieque in ecclesia vici Truillas dicti, Juabus leucis a Narbonensi urbe dissita, visitur. Quo in loco antiqua ædificiorum rudera, et aquæ-

suentham ^a reginæ Brunichildis matrem accepit, A duos filios de prima uxore habens, quorum ^b unus Sigiberti, alius Chilperici filiam desponsavit. Ille quoque inter eos regnum æqualiter divisit, interficiens omnes illos qui reges interimere consueverant, non relinquens ex eis mingentem ad parietem.

XXXIX [Al. xxxiii]. Defuncto ^c igitur apud urbem Constantinopolitanam Justiniano imperatore, Justinus ambivit imperium, vir nimie avaritiæ deditus, contemptor pauperum, senatorum exspoliator: cui tanta fuit cupiditas, ut arcas juberet fieri ferreas, in quas numismatis aurei tenta ^d congereret; quem etiam ferunt in hæresim Pelagianam dilapsam. Nam non post multum tempus exsensus ^e effectus, Tiberium Cæsarem sibi ascivit ad delensandas 180 provincias suas, hominem justum, eleemosynarium, æquum, discernentem, obtinentemque victorias: et, quod omnibus supereminet bonis, etiam verissimum Christianum. Denique Sigibertus rex legatos ad Justinum ^f imperatorem misit, pacem petens, id est Uvarianam Francum, et Firminum Arvernorum. Qui ductus primorum temporum reliquiæ supersunt. In-

scriptionem vero huc integram proferimus:

euntes evectu navali, Constantinopolitanam sunt urbem ingressi, locuti que cum imperatore, quæ petierunt obtinuerunt. Ad sequentem tamen annum ^g in Galliam sunt regressi. Posthæc autem Antiochia Ægypti, et Appamia Syriæ, maxime civitates, a Persis captæ sunt, et populus captivus abductus. Basilica tunc sancti Juliani Antiochensis martyris gravi incendio concremata est. Ad Justinum autem ^h imperatorem Persæ-Armeni cum magno serici intexti pondere venerunt, petentes amicitias ejus, atque narrantes se imperatori Persarum esse infensos. Venerant enim ad eos legati ejus, dicentes: Sollicitudo imperialis sciscitatur, si fœdus initum cum eo custoditis intactum. Respondentibus illis, omnia ⁱ ab his pollicita illibata servari, dixerunt legati: In hoc apparebit vos ejus amicitias custodire, si ignem, ut ille veneratur, et vos veneremini. Respondente populo nequaquam se hæc facturum, ait episcopus qui coram erat: Quæ est in igne deitas, ut venerari queat? quem Deus ad usum hominum procreavit, qui fomentis accenditur, aqua restinguitur, adhibitus urit, neglectus ^j tepescit. Hæc et his similia episcopo prosequente, legati furore succensi, actum conviciis fustibus cædunt. Cernens autem populus sacerdotem suum sanguine cruentatum, super legatos irruunt, manus injiciunt, interimuntque: et, sicut diximus, hujus imperatoris amicitias petierunt.

XL [Al. xxxiv]. Palladius autem Britanni ^k 181 quondam comitis ac Cæsariæ filius, comitatum in urbe Gaballitana ^l, Sigiberto rege impertiente, promeruit, sed orta intentio ^m inter ipsum et Parthenium episcopum, valde populum collicidebat. Nam plerumque conviciis, ac diversis opprobriis, ac criminibus obruebat episcopum, pervadens res ecclesiæ, spoliansque homines ejus. Unde factum est ut, hac intentione crescente, cum ad præsentiam jam dicti principis properassent, et diversa sibi invicem objectarent, mollem episcopum, effeminatum Palladius vocitaret: Ubi sunt mariti tui, cum quibus stuprose

^a Editi cum Bec., *Gunsventham*; al., *Grandiswintham*.
^b Hermenegildus Ingundem duxit uxorem, Reccaredus vero Rigunthem Chilperici filiam desponsavit, sed nunquam duxit, ut dicitur inferius.
^c Hoc caput in Corb., Bellov. et Colb. habetur post caput sequens. Editorum tamen ordinem retinimus.
^d Sic Edit.; Colb. et Corb., *numismata auri*.
^e Sic Corb., Bec. et Bell.; quæ vox familiaris est Gregorio. Editi et Paul. Diac. l. in, cap. 11, habent *amens*.
^f Sic Corb. et Bell. Editi vero cum Colb. et Bec., *ad Justinianum*.
^g Corb. et Bell., *In alium annum*.
^h Sic Colb.; at Corb., *Persiani*. Bec., *ad Justinianum... Persesiri Armeni*. Cæteri ed., *ad Justinianum autem imp... cum magno auri pondere*. Persarum memos memorat Procopius lib. iv de bello Gothico. Armeniam majorem appellatam fuisse Persarmeniam dicit Valesius, quod Persis esset subjecta.
ⁱ Alii, *at ubi erit neglectus*.
^j Cod. Bellov., *Britani*; alii *Britanni*. Editi veteres *Britiam*. Porro caput istud deest in Bec. et Bad., licet ibidem in caput indiculo memoretur.
^k Editi plerique mendose, *Galliana*; Colb., *Callitana*; sed hic Gabalis urbs indicatur, hodie vicus *Javoultz*, sede episcopali apud Mimatem stabilita.
^l Sic mss. et infra, pro *contentione*, quod habent editi.

ac turpiter vivis? Sed hæc in sacerdotem verba prolata, divina confestim ultio subsequens abolevit. Nam anno sequenti semotus a comitatu Palladius Arvernus regressus est: Romanus vero comitatum ambivit. Factum est autem, ut quadam die in urbe Arverna uterque conjungeretur, et altercantibus inter se pro hac actione comitatus, audivit Palladius se a Sigiberto rege debere interfici: sed falsa hæc et maxime a Romano emissa deprehensa sunt. Tunc ille timore perterritus, ita in augustiam gravem reductus est, ut minaretur se propria dextera perimere; cumque a matre vel a cognato suo Firmino intente attenderetur, ne perliceret quod mente amara conceperat, per intervalla horarum elapsus a matris aspectu, ingressusque cubiculum, accepto spatio solitudinis, evaginato gladio, cornuaque ensis pedibus calcans, acumen ad pectus erexit, impressusque desuper, gladius ab una ingressus mamilla in spatulam dorsi regressus est: erectusque iterum, similiter altera mamilla perfossus cecidit, et mortuus est: quod non sine diaboli opere perfectum scelus mirati sumus. Nam prima 182 eum plaga interficere potuit, si non diabolus sustentaculum præbuisset, quo hæc nefanda perageret. Currit mater exanimis, et supra filii corpusculum orbata collabitur, atque omnis familia voces planctus emittit. Verumtamen ad monasterium Chrononensem a delatus sepulturæ mandatur, sed non juxta Christianorum cadaverâ positus, sed nec Misarum solemniam meruit^b. Quod non ob aliam causam nisi ob injuriam episcopi, hæc ei evenisse probatur.

XLII [Al. xxxv]. Alboinus vero Langobardorum rex, qui Chlothosindam regis Chlothacharii filiam habebat, relicta regione sua, Italiam cum omni illa Langobardorum^c gente petit. Nam commoto exercitu, cum uxoribus et liberis abiere, illuc commanere deliberantes. Quam regionem ingressi, maxime per septem annos pervagantes, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, in suam redigunt potestatem. Mortua autem Chlothosinda uxore Alboini, aliam duxit conjugem, cujus patrem ante paucum tempus interfecerat. Qua de causa mulier in odio semper virum habens, locum opperiebatur, in quo pos-

^a Sic appellatur in Bellov. et Corb. In Colb. et apud Chesn., *Chronensium*; plerique alii editi, *Dironensium*. Huc S. Gallus, postea Arvern. episc. secessit, ut in ejus Vita dicitur, inter Vitas Patrum, cap. 6. Hodie vulgo *Cornon*, seu *Gournon* appellatur, ubi Collegium canonicorum sub S. Martini titulo.

^b Observa hic missas pro defunctis olim dici solitas, si id ipsis utile fore speraretur. Vide Mabillonium lib. II Liturgiæ Gallic., num. 70.

^c Editi complures, cum quatuor millium Langobardorum. Marius in Chronico Alboini in Italiam migrationem revocat ad an. 569. Ejus vero necem ad 572.

^d Hæc erat Rosemunda, Cunimundi Gepidarum regis filia, quæ primo Alboinum maritum necari procuravit, tum Helmigisum adulterum veneno interficere conata, reliquum veneni ab ipso jam media parte ebibitum bibere coacta, simul periere. Vide Pauli Historiam Langobardorum lib. I, c. 27, et lib. II, cap. 28 et 29.

^e Editi aliquot, *Pænio*. Colb., *Ptonio*.

^f Id est ut comitiva sibi profogaretur. Solebant enim tunc reges nostri judices seu præfectos, qui

A set injurias patris ulcisci. Unde factum est, ut unum ex famulis concupiscens, virum veneno necaret^d: quo defuncto, cum famulo abiit; sed apprehensi, pariter interfecti sunt. Langobardi deinceps alium super se regem statuunt.

XLII [Al. xxxvi]. Eunius quoque, cognomento Mummolus, a rege Gunthramno patriciatum promeruit: de cujus militiæ origine, altius quædam repetenda putavi. Hic etenim Peonio^e patre ortus, Antissiodorensis urbis incola fuit. Peonius vero hujus municipii comitatum regebat. Cumque ad renovandam actionem^f, munera regi per filium 183 transmisit, ille datis rebus paternis, comitatum patris ambivit, supplantavitque genitorem, quem sublevare debuerat. Ex hoc vero gradatim proficiens, ad majus culmen evectus est. Igitur prorumpentibus Langobardis in Gallias, Amatus patricius, qui nuper Celsi successor exstiterat, contra eos abiit, commissoque bello terga vertit, ceciditque^g ibi. Tantamque tunc stragem Langobardi feruntur fecisse de Burgundionibus, ut non possit colligi numerus occisorum: oneratique præda discesserunt iterum in Italiam. Quibus discedentibus, Eunius, qui et Mummolus, arcessitus a rege, patriciatum culmen meruit. Irruentibus iterum Langobardis in Gallias, et usque Mustias-Calmes^h accedentibus, quod adjacet civitati Ebredonensi, Mummolus exercitum movet, et cum Burgundionibus illuc proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, factis etiam concidibus, per devia silvarum irruit super eos: multos interfecit, nonnullos cepit, et regi direxit. Quos ille per loca dispersos custodire præcepit, paucis quodammodo per fugam elapsis, qui patriæ nuntiarent.

XLIII [Al. xxxvii]. Fueruntque in hoc prælio Salonusⁱ et Sagittarius fratres atque episcopi, qui non cruce cœlesti muniti, sed galea aut lorica sæculari armati, multos manibus propriis, quod pejus est, interfecisse referuntur. Hæc prima Mummoli in certamine victoria fuit. Posthæc Saxones, qui cum Langobardis in Italiam venerant, iterum prorumpunt in Gallias, et infra territorium Regense, id est apud Stablonem^j villam castra ponunt, discurrentes per

comites dicebantur, civitatibus seu oppidis in certum tempus præponere: quibus munera præstantibus, si de iis neino querebatur, facile in idem temporis spatium magistratus concedebatur. Hæc etiam erat quandoque ad superiores dignitates pertingendi via, ut Mummolo contigit. *Actionis* autem nomine sæpius officium signatur. V. Bignon. in lib. I Marculfi, form. 11.

^g Editi plerique, *Armatus Pericius, qui nuper Celsi successor. Concurrentique ibi*. Sed apud Paulum Diaconum lib. III, cap. 3, dicitur quoque *Amatus Patricius*.

^h Sic Bellov. At Corb., *Mustiascalmes*; Bec., *Mustias-calmes*. Editi nonnulli, *Musciascalmes*. Nostram lectionem habet Paulus lib. III Histor. Langob., c. 4, ubi et hanc Langobardorum incursionem describit.

ⁱ Editi aliquot, *Salvinus*, quod sic legerent pro *Salonius*, ut in Colb. Salonus Ebredunensis, Sagittarius Vapincensis episcopi fuere.

^j Sic veteres mss.; Chesn., *Staplonem*. Hic locus hodie dicitur vulgo *Stoblon*, vel *Establon*, in diocesi Regiensi, de *Riez*, in Provincia.

villas urbium vicinarum, diripientes prædas, captivos abducentes, vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummolus comperisset, exercitum movet, irruensque super eos, multa ex his millia interfecit, et usque **184** ad vesperam cædere non destitit, donec nox finem faceret. Ignaros enim repererat homines, et nihil de his quæ accesserunt autumantes. Mane autem facto statuunt Saxones exercitum, præparantes se ad bellum. Sed intercurentibus nuntiis pacem fecerunt, datisque muneribus Mummolo, relicta universa regionis præda cum captivis, discesserunt ^a: jurantes prius quod ad subjectionem regum, solatiumque [*It. auxilium*] Francorum redire deberent in Gallias. Igitur regressi Saxones in Italiam, assumptis secum uxoribus et parvulis, vel omni supellectile facultatis, redire in Gallias destinantes, scilicet ut a Sigiberto rege collecti, in loco unde egressi fuerant, stabilirentur. Feceruntque ex se duos, ut aiunt, cuneos: et unus quidem per Niceam urbem, alius vero per Ebredunensem venit, illam revera tenentes viam, quam anno superiore tenerant: conjunctique sunt in Avennico ^b territorio. Erat enim tunc tempus messium, et locus ille maxime fructus terræ sub divo [*Ed. dio*] habebat, nec quidquam ex his domi incolæ recondiderant. Denique accedentes in areas, segetes inter se dividunt; colligentesque ac trituran-tes, frumenta comedebant, nihil ex his, eis qui laboraverant, relinquentes. Verum postquam expensis fructibus ad littus Rhodani amnis accesserunt, ut transacto torrente, regno se regis Sigiberti conferrent, occurrit eis Mummolus, dicens: Non transibitis torrentem hunc. Ecce regiones domini mei regis depopulastis, collegistis segetes, pecora devastastis ^c, tradidistis domus incendiis, oliveta ac vineta succidistis. Non ascendetis, nisi satisfaciatis prius his quos exiguos reliquistis. Alioquin non effugietis manus meas, nisi ponam gladium super vos, et uxores et parvulos vestros, et ulciscar injuriam domini mei Guntchramni regis. Tunc illi timentes valde, **185** dantes multa numismatis ^d aurei millia pro redemptione sua transire permissi sunt: et sic Arvernus pervenerunt. Erat tunc vernum tempus, proferebant ibi *ægulas* ^e æris incisas pro auro, quas quisque videns, non dubitabat aliud, nisi quod aurum probatum atque examinatum esset. Sic enim coloratum

^a Editi ita comma apponunt, ut Saxones cum captivis discessisse videantur; at ex Paulo Diacono lib. III, cap. 5, patet has voces cum *captivis* esse præcedentibus conjungendas, cum ipse habeat, *relictis captivis et universa præda in Italiam revertuntur*. Vide et ejusdem Pauli cap. 6 et 8.

^b Sic mss. Editi vero cum *Bec.* habent *Arvernico* At præferenda mss. lectio; nam infra a Mummolo intercepti sunt in Rhodani transitu: quod fieri non potuisset, si jam in Arvernico territorio fuissent, longe a Rhodani ripis posito. Designatur itaque hoc in loco Avenionense territorium. Nobis favet *Fredegarius*, c. 68.

^c Plerique editi addunt *trucidastis*.

^d Cod. Corb., *numismata*.

^e Alii habent, *tegulas*.

^f Hoc caput deest in Corb. et Bellov.

^g In plerisque editis, *Advenientibus transmarinis*: Cætera ommissa sunt. Hæc porro apud Massiliam con-

genio nescio quo fuit: unde nonnulli hoc dolo seducti, aurum dantes et æs accipientes, pauperes facti sunt. Hi vero ad Sigibertum regem transeuntes, in locum unde prius egressi fuerant, stabili sunt.

XLIV [*Al. xxxvii*]. In ^f regno autem Sigiberti regis, remoto ab honore Jovino rectore Provinciae, Albinus in loco ejus subrogatur. Magnam inter eos inimicitiam hæc causa gessit. Igitur advenientibus ad cataplum Massiliensium navibus transmarinis ^g, Vigili archidiaconi homines septuaginta vasa, quæ vulgo *orcas* ^h vocant, olei liquaminisque furati sunt, nesciente domino. Negotiator autem cum cognovisset sibi rem furto ablatam fuisse, inquirere diligenter coepit, quo furtum in loco fuisset reconditum. Hæc inquirens, audiit a quodam, quod homines Vigili archidiaconi perpetrassent. Perveniant hæc ad archidiaconem, qui inquirens et inveniens, nequaquam publicare, sed excusare suos coepit, dicens: Nunquam de domo mea egressus est, qui tale auderet admittere. Taliter, inquam, excusante archidiacono, negotiator ad Albinum pergit: causam exserit, et archidiaconem in crimine fraudis hujus mistum accusat. Die autem sancto Natalis dominici, episcopo in ecclesia adveniente, archidiaconus indutus alba adest, episcopum, **186** ut mos est ⁱ, invitans ad altare debere procedere, ac solemnitatem diei sancti opportuno debere tempore celebrare. Nec mora, Albinus de sede exsiliens, apprehensum archidiaconem detrahit, pugnis calcibusque cædit, et custodia carcerali coarctat ^j. Pro quo nunquam obtinere poterunt, nec episcopus, nec cives, nec ullus major natu, nec ipsa vox totius populi acclamantis, ut datis fidejussoribus, diem sanctum archidiacono liceat cum reliquis celebrare, atque accusatio ejus in posterum debere audiri: sed nec ob ipsa sacrosancta solemnitas metum habuit, ut ministrum dominici altaris tali in die non auderet arripere. Quid plura? Quatuor millibus solidorum archidiaconem condemnavit: qui in præsentia regis Sigiberti veniens, quadrupla satisfactione, insequente Jovino, composuit.

XLV [*Al. xxxix*]. Posthæc tres Langobardorum duces ^k, id est Amo, Zaban, ac Rhodanus, Gallias irrupere. Et Amo quidem Ebredunensem carpens viam usque Machovillam ^l Avennici territorii, quam Mummolus munere meruerat regio, accessit: ibique

^D tigrisse patet ex capitis titulo, quod de archidiacono Massiliensi inscribitur. *Cataplus* autem pro portu frequenti sumitur apud Sidonium. Vide Amaltheon Josephi Laurentii.

^h Colb., *orcas*; sed retinenda nostra lectio. *Orcæ* quippe vasis est species usitata.

ⁱ Mos erat ut episcopo celebraturo ad ecclesiam accedenti archidiaconus cum reliquo clero in albis, thuribus sumigantibus occurreret. Vide Paulum Emeritensem, etc., apud Mabillon. lib. I de Liturgia Gallic., cap. 7.

^j Plerique editi, *archidiaconum coarctat*, cæteris omissis.

^k Ex iis erant ducibus, qui post Clebi regis necem, anno 574, Langobardis præfuerunt.

^l Sic duo mss. veteres Corb. et Bellov.; cæteri cum editis *Machao-villam*, præter Colb. in quo vox *villam* desideratur. Paulus Diac. I. III, c. 8, habet sicut veteres mss., *Machovillam*.

fixit tentoria. Zaban vero per Diensem ^a descendens urbem, usque Valentiam venit, ibique castra posuit. Rhodanus autem Gratianopolitanam urbem aggressus est, ibique papilliones extendit. Et Amo quoque Arelatensem debellavit provinciam, cum urbibus quæ circumsitæ sunt. Et usque ipsum Lapideum campum ^b, qui adjacet urbi Massiliensi accedens ^c, tam de pecoribus, quam de hominibus denudavit: Aquensibus autem obsidionem paravit, de quibus viginti duabus libris argenti acceptis **187** abscessit. Sicque et Rhodanus ac Zaban in locis quibus accesserant, fecerunt. Quæ cum Mummolo perlata fuissent, exercitum movit, et Rhodano, qui Gratianopolitanam urbem debellabat, occurrit. Sed cum Iseram ^d fluvium exercitus laboriose transiret, natu Dei ani mal annem ingreditur, vadum ostendit: et sic populus in ulteriorem ripam egreditur. Quod videntes Langobardi, nec morati, evaginatis gladiis hos appetunt, commissoque bello, in tantum cæsi sunt, ut Rhodanus sauciatus lancea ad montium excelsa confugeret. Exinde cum quingentis viris qui ei remanserant, per devia silvarum prorumpens, ad Zabanem pervenit, qui tunc urbem Valentiam obsidebat: narravitque ei omnia quæ acta fuerant. Tunc datis pariter cunctis in prædam, ad Ebrédunensem urbem regressi sunt: ibique eis cum innumero exercitu Mummolus in faciem venit, commissoque prælio, Langobardorum phalanx usque ad internecionem cæsæ, cum paucis duces in Italiam sunt regressi. Cumque usque Sigisium ^e urbem perlati fuissent, et eos incolæ loci dure susciperent, præsertim cum Sisinnius magister militum a parte imperatoris in hac urbe resideret: simulatus Mummoli puer in conspectu Zabanis, Sisinnio litteras protulit, salutemque ex nomine Mummoli dedit, dicens: En ipsum in proximo. Quod audiens Zaban, cursu veloci ab urbe ipsa digressus præterit. His auditis Amo, collecta omni præda in itinere, proficiscitur: sed resistentibus nivibus, relictæ prædæ, vix cum paucis erumpere potuit. Exeritum enim erant virtute Mummoli.

XLVI [Al. XL]. Multa enim Mummolus bella ges-

^a Alii editi, *Deensem*, quod perinde est. Est namque Dia seu Dea Vocontiorum civitas episcopalis, etiam nunc celebris. Tamen Bell. habet *Verdunensem*, et Corb. *Viridunensem*, quanquam prima manu scriptum fuisset *Vimsunensem*. Sed correctio ejusdem est ævi ac codex ms. Et quidem Freherus in margine monet, in ms. scilicet Palatino, haberi *Viridunensem*. Unde Valesius existimat duo hanc urbem nomina habuisse, Latinum unum, Deam scilicet, alterum Gallicum, quod est *Viridunum*. Idem auctor alio in loco observat in Provincia fluvium esse, nomine Verdunum, vulgo *Verdon*, ex quo forte locus aliquis hic designatus nomen habuerit. Paulus Diaconus, qui lib. iii in hac omnes Langobardorum et Saxonum expeditiones narrat iisdem ferme verbis ac Gregorius, cap. 8, ubi de hac ipsa irruptione loquitur, habet *Diensem*.

^b Vulgo, *la Crau*, ut Cointius monet.

^c Bell., *accipiens tam*.

^d Sic Corb. et Bellov.; alii, *Eseram* aut *Isaram*, vel cum aspiratione *Heeram*, *Hiseram*: quæ varix lectiones in aliis quoque scriptoribus occurrunt, sed eundem fluvium designant, vulgo *l'Isère*, qui in Sa-

sit, in quibus victor exstitit. Nam post mortem Chariberti, cum Chilpericus Turonis ac Pictavis pervassisset, quæ Sigiberto regi per pactum in partem venerant, conjunctus rex **188** ipse cum Guntchramno fratre suo, Mummolum eligunt, qui has urbes ad eorum [Al. verum] dominum revocare deberet. Qui Turonis veniens, fugato exinde Chlodovecho Chilperici filio, exactis a populo ad partem regis Sigiberti sacramentis, Pictavis accessit. Sed Basilus ac Sigharius ^f Pictavi cives, collecta multitudine, resistere voluerunt: quos de diversis partibus circumdatos oppressit, obruit, interemit; et sic Pictavis accedens, sacramenta exegit. Hæc interim de Mummolo dicta sufficiant: reliqua in posterum sunt dirigenda.

B XLVII [Al. XL]. De Andarchii ^h vero interitu locuturus, prius genus ordiri placet, et patriam. Hic igitur, ut asserunt ⁱ, Felicis senatoris servus fuit, qui ad obsequium domini deputatus, ad studia litterarum cum eo positus, bene institutus emicuit. Nam de operibus Virgillii, legis Theodosianæ libris, arteque calculi adplene eruditus est. Hæc igitur scientia tumens, despiciere dominos cepit: et se patrocinio Lupi ducis ^j, cum ad urbem Massiliensem ex jussa regis Sigiberti accederet, commendavit. De qua regressus, hunc secum abire ^k præcepit, insinuavitque eum diligenter Sigiberto regi, atque ad serviendum tradidit: quem ille per loca diversa dirigens, locum præbuit militandi. Ex hoc quasi Honoratus ^l habitus, Arvernum venit: ibique cum Urso cive urbis ejus amicitias illigat. Interim, ut erat acris ingenii, stitiam ejus desponsare desiderans, lorica, ut ferunt, in libellari quo chartæ abdi solitæ sunt, recondit, dicens mulieri, conjugii utique Ursi: quia multitudinem aureorum meorum amplius quam sexdecim millia in hoc libellari reconditam tibi commendo, quod tuum esse poterit, si mihi filiam tuam præstiteris desponsari. Sed

.... Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! (*Virg. Æneid. lib. iii.*)

189 Promisit mulier hæc simpliciter credens,

baudia ortus, Rhodano paulo supra Valentiam missetur.

^e Alii, *Siosium*; hodieque nomen Segusii retinet, vulgo *Suze*, ad Duriam annem.

^f Ed. al., *Siagrius*. Regm., *Pasilius ac Siagrius*. D Fortunati carmen 18 libri iv, epitaphium est Basilii cujusdam illustris viri Pictaviensis, qui forte idem est de quo hic loquitur Gregorius.

^g *Reliqua*, etc., ad finem capituli desunt in omnibus fere mss.

^h Corb. et Bell., *Andarici*, sed eum infra *Andarchium* appellant. Colb., *Anparchi*.

ⁱ Colb. cum plerisque editis, *Facilis*.

^j Is fuit Campaniæ Rhemensis dux, de quo Gregorius infra non semel. Ejus laudes prosequitur Fortunatus lib. vii, carm. 7, 8 et 9.

^k Bell., *habere*.

^l Id est, quasi unus ex iis qui res civiles et publicas nomine principis gerebant, quibus Honoratus titulus concedebatur. De hoc titulo plura habes apud Vales. in notis ad Ammian. Marcell., et Cangium in Glossario

absente viro, huic desponsari puellam. At ille regressus ad regem, præceptionem ad iudicem loci exhibuit, ut puellam hanc suo matrimonio sociaret, dicens: Quia dedi arrham in desponsatione ejus. Negavit autem vir ille, dicens: Quia neque te novi unde sis, neque aliquid de rebus tuis habeo. Qua intentione pullulante, ac vehementius incremente, Andarchius expetiit Ursum regis præsentia accessiri. Cumque venisset apud villam Brennacum ^a, requirit hominem alium, Ursum nomine, quem ad altarium clam adductum jurare fecit, ac dicere: Per hunc locum sanctum et reliquias martyrum beatorum, quia si filiam meam tibi in matrimonio non tradidero, sexdecim millia solidorum tibi satisfacere non morabor. Stabant enim testes in sacrario, auscultantes occulte verba loquentis, sed personam quæ loqueretur penitus non videntes. Tunc Andarchius demulsit verbis lenibus Ursum, fecitque eum sine regis præsentia reverti ad patriam. Factoque ex hoc juramento, breve sacramentorum regi illo protulit discedente, dicens ^b: Hæc et hæc mihi Ursus scripsit; et ideo gloriæ vestræ præceptionem depono, ut filiam suam mihi tradat in matrimonio. Alioquin mihi liceat res ejus possidere, donec sexdecim millibus solidorum acceptis, me ab hac causa removeam. Tunc adeptis præceptionibus, Arvernum rediit: ostendit iudici jussionem regis. Ursus autem se in Vellavum ^c territorium contulit. Cumque res ejus huic consignarentur, et hic in Vellavum accessit. Ingressusque unam Ursi domum, cenam sibi præcipi præparari, atque aquas quibus ablueretur caleferi jubet. Sed cum servi domus minime rudi domino parerent, alios fustibus, alios virgis cædit, nonnullis capita percutiens sanguinem elicit. Turbata ergo familia, præparatur **190** cœna, abluitur hic aquis calidis, inebriatur vino, et se collocat super stratum. Erant autem cum eo septem pueri tantum. Cumque non minus somno quam vino sepulti altius obdormissent, Ursus congregata familia, ostia domus, quæ erat ex ligneis fabricata tabulis, claudit: acceptisque clavibus, metas ^d annonæ quæ aderant, elidit; ac circa domum et supra domum aggregatis his acervis annonæ, quæ tunc in manipulis erat, ita ut operata ex his domus cerneretur omnino. Tunc immisso per partes diversas igne, cum jam super hos infelices materia ædificii

^a Colb., *Brinna*.

^b Sic Colb., Bec. et Regm. At Chesn., *illi protulit*; alii editi, *illo protulit discedenti*. Bellov. brevius, *illo protulit, dicens*.

^c Editi plerique cum Bec. et Colb., *Villavum*. Regm. et Bad., *Villanum*; sic et infra. At Vellavum designari certum est, hodieque vulgo *le Velay*. Vide notas ad cap. 25, lib. x.

^d Metæ vocabulum pro fugam acervo usurpari multis exemplis probat Alteserra in hunc locum. V. Hincmarum in Vita S. Remigii.

^e Alii, *excitantur ad emissas voces*.

^f Censet Valesius, et post eum Cointius, legendum esse *Chilpericum*. Nam Gregorius ibi et capitibus sequentibus de bello inter Chilpericum et Sigibertum moto loquitur: ad quos in pacem revocandos Guntramnus episcopus suæ ditionis Parisios convenire

exusta dirueret, excitantur, emittunt voces ^o: sed non fuit qui exaudiret, donec tota domo adusta ipsos pariter ignis absorberet. Ursus vero metuens, basilicam sancti Juliani expetiit, datisque regi muneribus, res suas in solidum recepit.

XLVIII [Al. XLII]. Chlodovechus vero Chilperici filius, de Turonico ejectus, Burdegalam abiit. Denique cum apud Burdegalensem civitatem nullo prorsus inquietante resideret, Sigulfus quidam a parte Sigiberti se super eum objecit: quem fugientem cum tubis et buccinis, quasi labentem cervum fugans, insequabatur, qui vix ad patrem regrediendi liberum habuit aditum. Tamen per Andegavis regressus, ad eum rediit. Cum autem intentio inter Gunthramnum ¹ et Sigibertum reges verteretur, Gunthramnus rex apud Parisios omnes episcopos regni sui congregat, ut inter utrosque quid veritas haberet, edicerent. Sed ut bellum civile in majore pernicitate cresceret, eos audire peccatis facientibus distulerunt. Chilpericus autem rex in ira commotus, per Theodobertum filium suum seniore, qui a Sigiberto aliquando apprehensus sacramentum dederat ² ut ei fidelis esset, civitates ejus pervadit, id est Turonis et Pictavis, et reliquas citra Ligerim sitas. Qui Pictavis veniens, contra Gundobaldum ³ **191** duces pugnavit. Terga autem vertente exercitu partis Gundobaldi, magnam ibi stragem de populo illo fecit; sed et de Turonica regione maximam partem ⁴ incendit, et nisi ad tempus manus dedissent, totam continuo debellasset. Commoto autem exercitu, Lemovicinum, Cadurcinum, vel reliquas illorum provincias ⁵ pervadit, vastat, evertit; ecclesias incendit, ministeria detrahit, clericos interficit, monasteria virorum dejicit, puellarum deludit ⁶, et cuncta devastat: fuitque illo in tempore pejor in ecclesiis gemitus, quam tempore persecutionis Diocletiani.

XLIX [Al. XLIII]. Et ¹ adhuc obstupescimus et admiramur, cur tantæ super eos plagæ irruerant: sed recurramus ad illud quod parentes eorum egerunt, et isti perpetrant. Illi post prædicationem sacerdotum, de fanis ad ecclesias sunt conversi; isti quotidie de ecclesiis prædas detrahunt. Illi sacerdotes Domini ex toto corde venerati sunt, et audierunt; isti non solum non audiunt, sed etiam persequuntur. Illi monasteria et ecclesias ditaverunt; isti eas diruunt ac subver-

procuravit. Religio tamen fuit id mutare, cum Gunthramnum omnes editi simul et mss. habeant. Hic synodum Paris. iv laudari censet Cointius, quæ anno 575 habita fuit.

² Supra cap. 25. Cæterum plerique editi cum aliquot mss. habent *quondam apprehensus*, etc.

³ Bel. et Corb., *Gundoaldum*; Regm., *Gundobaldum*; Al. *Guntwaldum*.

⁴ Alii, *Turonicam regionem maxima ex parte*. Quæ sequuntur sic refert Regm., *Et nisi se ad tempus dedissent... devastasset*.

⁵ Corb. et Bell., *illarum propinquas*. Bad., *reliquis provincias*. Regm., *reliquis illarum partium civitates*. Bec., *illarum urbium provincias*.

⁶ Sic mss., at editi plerique, *puellas*. Frch., al. *puellam*, et infra cum Bec., *persecutoris*

⁷ Hoc caput deest in Bell. et Corb.

tunt. Quid de Latta ^a monasterio referam, in quo beati Martini habentur reliquæ? Cum ad eum unus cuneus hostium adventaret, et fluvium, qui propinquus est, transire disponderet ut monasterium exspoliaret, clamaverunt monachi; dicentes: Nolite, o barbari, nolite huc transire: beati enim Martini istud est monasterium. Hæc audientes, eorum multi compuncti a Dei timore regressi sunt. Viginti tamen ex ipsis, qui non metuebant Deum, neque beatum confessorum honorabant, ascendentes navem illuc transgrediuntur, et inimico stimulante, monachos cædunt, monasterium evertunt, resque diripiunt, de quibus **192** facientes sarcinas, navi imponunt. Ingressique fluvium, protinus vibrante carina huc illucque feruntur. Cumque amisso solatio remorum, hastilibus lancearum in fundum alvei defixis remeare conarentur, navis sub pedibus eorum dehiscit, et uniuscujusque ferrum, quod contra se tenebat, pectori defigitur, transverberatique cuncti a propriis jaculis interimuntur. Unus tantum ex ipsis, qui eos increpabat, ne ista committerent, remansit illæsus. Quod si hoc quis fortuito evenisse judicat, cernat unum insontem plurimis evasisse de noxiis. Quibus interfectis, monachi ipsos et res suas ex alveo detrahentes, illos sepelientes, res suas domui restituunt.

L [*Al. XLIX*]. Dum hæc agerentur, Sigibertus rex gentes illas ^b, quæ ultra Rhenum habentur, commovet, et bellum civile ordiens, contra fratrem suum Chilpericum ire destinat. Quod audiens Chilpericus, ad fratrem suum Gunthramnum legatos mittit. Qui conjuncti pariter fœdus ineunt, ut nullus fratrem suum perire sineret. Sed cum Sigibertus gentes illas adducens venisset, et Chilpericus de alia parte cum suo exercitu resideret, nec haberet rex Sigibertus super fratrem suum iturus, ubi Sequanam ^c fluvium transmearet, fratri suo Gunthramno mandatum mittit, dicens: Nisi me permiseris per tuam sortem hunc fluvium transire, cum omni exercitu meo super te pergam. Quod ille timens, fœdus cum eodem iniit, eumque transire permisit. Denique sentiens Chilpericus, quod Gunthramnus, scilicet relicto eo ad Sigibertum transisset, castra movit, et usque Avallodium ^d Carnotensem vicum abiit. Quem Sigibertus insecutus, campum sibi præparari petiit ^e. Ille vero

^a Colb., *Lata, Bec., de Lettat*. Erat fortasse monasterium hic memoratum in vico, qui etiam nunc *Siran la Late*, seu *la Latte* appellatur, haud procul a Severiaco, *Sivré*, Bellismo et Noviliaco, *Neuilli*, sito.

^b Chol., *Sigibertus tres gentes*, etc.

^c Sic mss. omnes, præter Colb. et Chesn. qui habent *Segonam*, quasi hic Sagona sive Arar, vulgo *la Saône*, designaretur. Editi vet. habent quoque *Sequanam*. Et quidem ex Gregorii lib. II de Mirac. S. Martini, cap. 7, patet hic legendum esse *Sequanam*. De hac re vide etiam lib. I de Gloria martyr., cap. 72.

^d Hic vicus est ad flumen Lidericum, qui postea Allocium seu Alogium, vulgo *Alluye*, dictus est. In plerisque mss. et editis scribitur *Alocium*. *Bec., ad Valoctum*.

^e Tunc temporis scripsit ad Brunehildem Sigiberti uxorem beatus Germanus Parisiorum antistes, ut excidium, quod toti regioni imminabat, averteret.

timens, ne colliso **193** utroque exercitu, etiam regnum eorum corrueret, pacem petiit, civitatesque ejus, quas Theodobertus male pervaserat, reddidit; deprecans, ut nullo casu culparentur earum habitatores, quos ille injuste igni ferroque opprimens acquisierat. Vicos quoque, qui circa Parisios erant, maxime tunc flamma consumpsit; et tam domus quam res reliquæ ab hoste direptæ sunt, ut etiam et captivi ducerentur. Obtestabatur enim rex, ne hæc fierent: sed furorem gentium, quæ de ulteriore Rheni amnis parte venerant, superare non poterat; sed omnia patienter ferebat, donec redire posset ad patriam. Tunc ex gentilibus illis contra eum quidam murmuraverunt, cur se a certamine subtraxisset. Sed ille, ut erat intrepidus, ascenso equo, ad eos dirigit, eosque verbis lenibus demisit, multos ex eis postea lapidibus obrui præcipiens. Sed nec hoc sine beati Martini fuisse virtute ambigitur, ut hi sine bello pacificarentur. Nam in ipsa die qua hi pacem fecerunt, tres paralytici ad beati basilicam suam directi ^f, quod in sequentibus libris, Domino juvante, disserimus:

LI [*Al. XLV*]. Dolorem enim ingerit animo ista civilia bella referre. Nam post annum iterum Chilpericus ad Gunthramnum fratrem suum legatos mittit, dicens: Veniat frater mecum [*Al. meus*], et videamus nos, et pacificati persequamur Sigibertum inimicum nostrum. Quod cum fuisset factum, seque vidissent, ac muneribus honorassent, commoto Chilpericus exercitu usque Rhemis accessit, cuncta incendens atque debellans. Quod audiens Sigibertus, iterum convocatis gentibus illis, quarum supra memoriam fecimus, Parisios venit, et contra fratrem suum ire disponit, mittens nuntios Dunensibus et Turonicis, ut contra Theodobertum ire deberent. Quod illi dissimulantes, rex Godegiselum et Gunthramnum **194** duces in capite dirigit. Qui commoventes exercitum, adversus eum pergunt. At ille derelictus a suis, cum paucis remansit: sed tamen ad bellum exire non dubitat. Ineuntes autem prælium, Theodobertus evictus in campo prosternitur, et ab hostibus exanime corpus, quod dici dolor est, spoliatur. Tunc ab Arnulfo ^g quodam collectus, ablutusque, ac dignis vestibus est indutus, et ad Eco-
Superest hæc epistola tanto pontifice ad pacem principes Christianos adhortante digna, quam in Appendice referemus.

^f Horum trium paralyticorum curationem refert Gregor. lib. II Mirac. S. Martini, cap. 5, 6 et 7.

^g Colb. et Bec. cum Chesn., *Arnulfo*. De more ablucendorum defunctorum apud gentes et Christianos plura habet V. Cl. Ant. Dadinus Alteserra in cap. 5 lib. II Hist. Gregorii nostri, ubi ex Aimoino in Vita S. Abbonis, cap. 20, observat interemptorum corpora illota sepeliri solita fuisse. Abbo quippe cum ipsis quibus indutus erat vestimentis, uti mos est sepeliri interemptos, illotus etiam lapideo tumulatus sarcophago fuit. Forte Theodobertus lotus fuit ac aliis vestibus indutus ob regiam dignitatem, vel quod nondum mos ille inolevisset. Reges autem, episcopos et abbates, digni, id est, ut puto, suæ dignitati competentibus indutos vestibus, sepeliri solitos fuisse probant complures Gregorii loci.

lismensem ^a civitatem sepultus. Chilpericus vero cognoscens quod iterum se Guntchramnus cum Sigiberto pacificasset, se infra Tornacenses muros cum uxore et filiis suis communivit.

LII [Al. XLVI]. In eo anno fulgur per cælum discurrens visus est ^b, sicut quondam ante mortem Chlothacharii factum vidimus. Sigibertus vero obtentis civitatibus illis, quæ citra Parisios sunt positæ, usque Rothomagensem urbem accessit, volens easdem urbes hostibus cedere. Quod ne faceret, a suis prohibitus est. Regressus inde, Parisios est ingressus: ibique ad eum Brunichildis cum filiis venit. Tunc Franci, qui quondam ad Childebertum aspererant seniores, ad Sigibertum legationem mittunt, ut ad eos veniens, derelicto Chilperico, super seipsum regem stabilirent. Ille vero hæc audiens, misit qui fratrem suum in supra memorata civitate ^c considerent, ipse illuc properare deliberans. Cui sanctus Germanus episcopus dixit: Si abieris, et fratrem tuum interficere noveris, vivus et victor redibis: si autem aliud cogitaveris, morieris. Sic enim Dominus per Salomonem dixit: *Foveam quam fratri tuo parabis, in eam corrues* (Prov. xxvi, 27). Quod ille, peccatis facientibus, audire neglexit. Veniente autem illo ad villam, cui nomen est Victoriacum ^d, collectus est ad eum omnis exercitus, impositumque super clypeo sibi regem statuunt. Tunc duo pueri cum cultris validis, quos vulgo *scramasaxos* ^e **195** vocant, infectis veneno, maleficati a Fredegunde regina cum aliam causam se gerere ^f simularent, utraque ei latera feriunt. At ille vociferans, atque corruens, non post multo spatio emisit spiritum: ibique et Charegisilus cubicularius ejus corrui: ibi et Sigila, qui quondam ex Gothia venerat, multum laceratus est, et postea ab Chilperico rege comprehensus, incensis cum cauteriis candentibus omnibus juncturis, ac membratim separatus ^g, crudeliter vitam finivit. Fuit autem Charegisilus ille tam levis opere, quam gravis cupiditate; de minimis consur-

gens, magnus per adulationes cum rege effectus est; competitor rerum alienarum, testamentorumque effractor; cui talis fuit vitæ exitus, ut non mereretur voluntatem propriam morte imminente complere, qui aliorum voluntates sæpe destruxerat. Chilperici autem in ancipiti casu defixus, in dubium habebat, an evaderet, an periret, donec ad eum missi veniunt de fratris obitu nuntiantes. Tunc egressus a Tornaco cum uxore et filiis, eum vestitum apud Lambros ^h vicum sepelivit. Unde postea Suessionas in basilica sancti Medardi, quam ipse ædificaverat, translatus, secus Chlothacharium patrem suum sepultus est. Obiit autem quarto decimo regni sui anno, ætate quadragenaria. **196** A transitu ergo Theudeberti senioris usque ad exitum Sigiberti, supputantur anni viginti novem ⁱ. Inter exitum vero Sigiberti et nepotis sui Theodeberti, fuerunt dies decem et octo. Mortuo autem Sigiberto, regnavit Childebertus filius ejus pro eo.

A principio usque ad diluvium, anni bis mille ducenti quadraginta duo. A diluvio autem usque ad Abraham, anni nongenti quadraginta duo. Ab Abraham vero usque ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, anni quadringenti sexaginta duo ^j. Ab egressu filiorum Israel ex Ægypto usque ad ædificationem templi Salomonis, anni quadringenti octoginta. Ab ædificatione ergo templi usque ad desolationem ejus, et transmigracionem in Babyloniam, anni trecenti nonaginta ^k. A transmigracione igitur usque ad passionem Domini, anni sexcenti sexaginta octo ^l. A passione Domini usque ad transitum sancti Martini, anni quadringenti et duodecim. A transitu sancti Martini usque ad transitum Chlodovechi regis, anni centum duodecim: A transitu Chlodovechi regis usque ad transitum Theudeberti, anni triginta septem ^m. A transitu Theudeberti usque ad exitum Sigiberti, anni viginti novem. Qui sunt simul anni quinquies mille septingenti septuaginta quatuor ⁿ.

^a Corb., Bell. et Fröh., *Colosinensem*. Colb., *Ecolinensem*. Bec. et Mor. 5., *Ecolinensem*.

^b Sic Corb.; alii cum editis, *fulgur... visum est*.

^c Tornacensi scilicet, ex cap. præcedenti.

^d Vicus est, ut monet Miræus, inter Duacum et Atrebatas ad Scarpam fluvium, vulgo *Vitry* hodieque dictus, quem Hariulfus in Chronico Centulensi villam publicam in suburbano Atrebatensis urbis sitam appellat.

^e Corb., *scramasaxos*. Regm., *scramasaxos*. Colb., *chramasaxos*. Vox est barbara quæ significat cultellos vulnellcos, seu gladiolos breves, a Saxonico *sax* vel *sachs*. Ad Vossium de Vit. Latin. sermon. l. II, cap. 17.

^f Bell., Mor. s., etc., *suggerere*. Sigiberti necem an. 576 consignat Marius, quam tamen anno præcedenti contigisse volunt viri eruditi.

^g Corb., *separatis*.

^h Vicus est ad Scarpam fluvium inter Camaracuni et Atrebatas situs. Cognatus in Historia Tornacensi hunc prope Duacum, qua iter est Atrebatum, locat. De hac Chilperici sortis mutatione Fortunatus lib. IX, carm. 1.

ⁱ Corb. et Colb. cum Bad., 28.

^j Colb., 452. Bec., 442.

^k Sic Cod. Bell. et Corb., quem numerum ita scribunt cccLXL. Regm., Bec. et Bad. habent 340. Colb. et Chesn., 361. Alii editi, 360.

^l Colb., Chesn. et Bad., 648. Nullus est numerus in cod. Regm.

^m Cod. Colb., 34.

ⁿ Sic mss. cum Bad., qui computus congruit singulis articulis, ut habentur in nostro texto. Cæteri tamen editi habent *quadraginta quatuor*.

197-198 INCIPIUNT CAPITULA' LIBRI QUINTI.

- I. De Childeberti junioris regno, et de matre ejus.
- II. Quod Merovechus Brunichildem accepit uxorem.
- III. Bellum contra Chilpericum, et de militia Rauchingi.
- IV. Quod Roecolenus Turonis venit.

- V. De episcopis Lingonicis, et Namnetico.
- VI. De Leonaste archidiacono Biturigo.
- VII. De Senoch recluso.
- VIII. De sancto Germano Parisiorum episcopo.

IX. De Caluppiano recluso.

X. De Patroclo recluso.

XI. De Judæis conversis per Avitum episcopum.

XII. De Brachione abbate.

XIII. Quod Mummolus Lemovicus vastavit.

XIV. Quod Merovechus tonsoratus ab basilicam sancti Martini confugit.

XV. Bellum inter Saxones et Suevos.

XVI. De interitu Macliavi.

XVII. Quod Gunthramnus rex filios Magnacharii interfecit, suosque perdidit; et de dubietate Paschæ.

XVIII. De ecclesia Cainonensi; et quod Gunthramnus rex cum Childeberto conjunctus est.

XIX. De Prætextato episcopo; et interitu Merovechi.

XX. De elemosynis Tiberii.

XXI. De Salonio et Sagitario episcopis.

XXII. De Winnoco Brittone.

XXIII. De obitu Samsonis filii Chilperici.

XXIV. De prodigiis ostensis.

XXV. Quod Gunthramnus Boso filias suas de basilica sancti Martini abstulit, et Chilpericus Pictavis invasit.

XXVI. De interitu Daconis et Dracoleni (Cod. Corb., Dacoleni et Dragleni ducis).

XXVII. Quod exercitus in Britannias abiit.

XXVIII. De ejectione Salonii et Sagitarii.

XXIX. De descriptionibus a Chilperico impostis.

XXX. De vastatione Britannorum.

XXXI. De imperio Tiberii.

XXXII. De insidiis Britannorum.

XXXIII. De Basilica sancti Dionysii injuriata per mulierem.

XXXIV. De prodigiis.

XXXV. De dysentericæ morbo et filii Chilperici mortuis.

XXXVI. De Austrechilde regina.

XXXVII. De Heraclio episcopo, et Nantino comite.

XXXVIII. De Martino Galliciensi episcopo.

XXXIX. De persecutione Christianorum in Hispaniis.

XL. De interitu Chlodovechi.

XLI. De Elasio et Eunoio episcopis.

XLII. De legatis Galliciensibus, ac prodigiis.

XLIII. De Maurilione Cudurcorum episcopo.

XLIV. De altercatione cum hæretico.

XLV. De his quæ Chilpericus scripsit.

XLVI. De obitu Agræculæ episcopi.

XLVII. De obitu Dalmatii episcopi.

XLVIII. De comitatu Eunonii.

XLIX. De malitia Leudastis.

L. De insidiis quas nobis fecit, et qualiter ipse humiliatus est.

LI. Quæ beatus Salvius de Chilperico prædixit.

LIBER QUINTUS.

Prologus.

199 Tædet me bellorum civilium diversitates quæ Francorum gentem et regnum valde proterunt, memorare: in quo, quod pejus est, tempus illud, quod Dominus de dolorum prædixit initio, jam videmus. Consurgit pater in filium, filius in patrem, frater in fratrem, proximus in propinquum (*Matth. x, 21*). Debebant enim eos exempla anteriorum regum terrere, qui ut divisi, statim ab inimicis sunt intercepti. Quoties et ipsa Urbs urbium, et totius mundi caput, iniens bella civilia, ruit! quo cessante, rursus quasi ex humo surrexit. Utinam et vos, o reges, in his præliis, in quibus parentes vestri desudaverunt, exerceremini, ut gentes vestra pace conterritæ, vestris viribus premerentur. Recordamini quid caput victoriarum vestrarum Chlodovechus fecerit, qui adversos ^a reges interfecit, noxias gentes elisit, patrias gentes subjugavit: quarum regnum vobis **200** integrum illæsumque reliquit. Et cum hoc faceret, neque aurum^b, neque argentum, sicut nunc est in thesauris vestris, habebat. Quid agitis? quid queritis? quid non abundatis? In domibus delicia^c supercrescunt; in promptuariis vinum, triticum, oleumque redundat; in thesauris aurum atque argentum coacervatur. Unum vobis deest, quod pacem non habentes, Dei gratia indigetis. Cur unus tollit alteri suum? cur alter ^d concupiscit alienum? Cavete illud, quæso, Apostoli: *Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini* (*Gal. v, 15*).

^a Alii, *diversos*.

^b Hinc patet Chlodoveum filiosque ejus non multum argenti coacervasse. Unde supra lib. III, cap. 7, Theodoricus adeo ægre ferebat disci argentei privationem.

^c Corb. et Bell. *In domibus militiæ.*

A Scrutamini diligenter veterum scripta, et videbitis quid civilia bella parturiant. Requirite quid de Carthaginensibus scribat Orosius: qui cum post septingentos annos subversam dicat civitatem et regionem eorum, addidit: « Quæ res eam tandiu servavit? concordia. Quæ res eam post tanta destruxit tempora? discordia. » Cavete discordiam, cavete bella civilia, quæ vos populumque **201** vestrum expugnant. Quid aliud sperandum erit, nisi cum exercitus vester ceciderit, vos sine solatio relictis, atque a gentibus adversis oppressi protinus corruatis? Si te, o rex, bellum civile delectat, illud quod Apostolus (*Gal. v, 17*) in hominem agi meminit, exerce, ut spiritus concupiscat adversus carnem, et vitia virtutibus cedant, et in liber capiti tuo, id est Christo, servias, qui quondam radici malorum servieras compeditus.

I. Igitur interempto Sigiberto rege apud Victoriacum villam, Brunichildis regina cum filiis Parisios residebat. Quod factum cum ad eam perlatum fuisset, et conturbata dolore ac luctu, quid ageret ignoraret, Gundobaldus ^f dux apprehensum Childebertum filium ejus parvulum furtim abstulit, ereptumque ab imminenti morte, collectisque gentibus super quas pater ejus regnum tenuerat, regem instituit, vix lustro ætatis uno jam peracto: qui die dominici Natalis regnare cepit. Anno igitur primo regni ejus, Chilpericus rex Parisios venit, apprehensamque Brunichildem apud

^d Alii, *alteri suum, cum alter concupiscit alienum.*

^e Liber quartus, potissimum a cap. 6, pene omnis est de Carthaginensibus.

^f Sic editi cum Regm.; mss. plerique, *Gundobaldus. Corb., Gundobaldus rex.*

Rothomagensem civitatem in exilium trusit, thesaurosque ejus quos Parisios detulerat, abstulit: filias vero ejus Meldis^a urbe teneri præcepit. Tunc Roccolenus^b cum Cenomannicis Turonis venit, et prædas egit, et multa scelera fecit: quod in sequenti qualiter a virtute beati Martini pro tantis malis quæ gessit, percussus interiit, memorabimus^c.

II. Chilpericus vero filium suum Merovechum cum exercitu Pictavis dirigit. At ille relicta ordinatione patris, Turonis venit, ibique et dies sanctos Paschæ tenuit. Multum enim regionem illam exercitus ejus vastavit. Ipse vero simulans ad matrem suam ire velle, Rothomagum petiit, et ibi Brunichildi reginæ conjungitur, eamque sibi in matrimonio sociavit. Hæc **202** audiens Chilpericus, quod scilicet contra fas legemque canonicam uxorem patrii accepisset, valde amarus, dicto citius ad supra memoratum oppidum dirigit. At illi cum hæc cognovissent, quod eosdem separare decerneret, ad basilicam sancti Martini, quæ super muros civitatis ligneis tabulis fabricata est, confugium faciunt. Rex vero adveniens, cum in multis ingeniis eos exinde auferre niteretur, et illi dolose eum putantes facere, non crederent, juravit eis dicens: Si, inquit, voluntas Dei fuerit^d, ipse hos separare non conaretur. Hæc illi sacramenta audientes^e, de basilica egressi sunt, exosculatisque et dignanter acceptis, epulavit cum eis. Post dies vero paucos, adsumpto secum rex Merovecho, Suessionas^f rediit.

III. Cum autem ibidem commorarentur, collecti aliqui de Campania, Suessionas urbem aggrediuntur, fugataque ex ea Fredegunde regina, atque Chlodovecho filio Chilperici, volebant sibi subdere civitatem. Quod ut Chilpericus rex comperit^g, cum exercitu illuc direxit, mittens nuntios ne sibi injuriam facerent, et excidium de utroque eveniret exercitu. Illi autem hæc negligentes, præparantur ad bellum: commissoque prælio invaluit pars Chilperici, atque fugavit partem sibi adversam, multos ex ea strenuos atque utiles viros prosternens, fugatisque reliquis Suessionas ingreditur. Quæ postquam acta sunt, rex propter conjugationem Brunichildi, suspectum habere coepit Merovechum filium suum, dicens, hoc prælium ejus nequitia surrexisse: spoliatumque ab armis, datis custodibus libere^h custodiri præcepit, tractans quid de eo in posterum ordinaret. Godinus

^a Sic Regm. et Bad.; Bec., *Meledum*. Alii tres *meas.*, *Meledus*. Editi plerique, *Meledis*, vulgo *Meaux*.

^b Alii, *Ruccutenus*. Regm., *Rotolenus*. Bec., *Rucolenus*, et infra, cap. 4, *Ruccolinus*, seu *Rutulenus*.

^c Infra cap. 4, et in lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 27.

^d Plerique editi cum Bec., *foret*. Bad., *foret*, ipse vos separare non conaret.

^e Alii, *accipientes*. Et infra Colb., *epulatus est cum eis*.

^f Al., *Sessiones*, et inferius. Regm. vero et Bec., *Sessionis*.

^g Monet Valesius hic sibi ipsi contrarium esse Gregorium, qui Chilpericum Suessionibus commorantem dicit; et tamen de eo sic loquitur, quasi ibi non adfuisset.

^h Viri illustres honestorum semper hominum cu-

A autem, qui a sorte Sigiberti se ad Chilpericum transulerat, et multis ab eo muneribus locupletatus est, caput belli istius fuit; sed in campo victus, primus fuga dilabitur: villas vero quas ei rex a fisco **203** in territorio Suessionico indulserat, abstulit, et basilicæ contulit beati Medardi. Ipse quoque Godinus non post multum tempus repentina morte præventus, interiit. Cujus conjugem Rauchingusⁱ accepit, vir omni vanitate repletus, superbia tumidus, elatione protervus; qui se ita cum subjectis agebat, ut non cognosceret in se aliquid humanitatis habere, sed ultra modum humanæ malitiæ atque stultitiæ^j in suos desæviens, nefanda mala gerebat. Nam si ante eum, ut assolet^k, convivio urentem puer cereum tenuisset, nudari ejus tibias faciebat, atque tandiu in his cereum comprimi, donec lumine privaretur; iterum cum illuminatus fuisset, similiter faciebat, usque dum totæ tibie famuli tenentis exurerentur. Quod si vocem emittere, aut se de loco illo alia in parte movere conatus fuisset, nudus illico gladius imminabat; siebatque ut hoc flente, iste magna lætitia exsultaret. Aiebant enim quidam, eo tempore duos de famulis ejus, ut sæpe contingit, mutuo se amore dilexisse, virum scilicet et puellam. Cumque hæc dilectio per duorum annorum aut eo amplius spatia traheretur, conjuncti pariter ecclesiam petierunt. Quod cum Rauchingus comperisset, accedit ad sacerdotem loci; rogat sibi protinus reddi suos famulos excusatos. Tunc sacerdos ait ad eum: Nosti enim quæ veneratio debeat impendi ecclesiis Dei. Non enim poteris eos accipere, nisi ut fidem facias de permanente eorum conjunctione; similiter et ut de omni pœna corporali liberi maneant, repromittas^l. At ille, cum diu ambiguus cogitatione siluisset, tandem conversus ad sacerdotem, posuit manus suas super altari cum juramento, dicens: Quia nunquam erunt a me separandi, sed potius ego faciam, ut in hac conjunctione permaneant: quia quamquam mihi molestum fuerit, quod absque mei consilii conniventia^m talia **204** sint gesta, illud tamen libens amplector, quod nec hic ancillam alterius, neque hæc extranei servum acceperit. Credidit sacerdos ille simpliciter promissioni hominis callidi, reddiditque homines excusatos. Quibus ille acceptis, et gratias agens, abscessit ad domum suam; et statim jussit elidi arbo-

D stodiæ committebantur, ut notat Hieronymus in lib. II advers. Vigilantium. Vide lib. I de Gloria Mart., cap. 45. *Delicatam custodiam* appellat Pontius in Vita sancti Cypriani, num. 15.

ⁱ Alii, *Rauchinchus*.

^j Corb. et Bell., *ultra modum atque stultitiam*.

^k Sic in libro II Dialog. S. Gregorii, cap. 20, monachus quidam S. P. Benedicto ad mensam sedenti lucernam tenebat.

^l Exstat ea de re formula apud Bignonium, inter veteres incerti auctoris num. 22. Vide et ejusdem viri cl. notas.

^m Colb. cum aliquot editis, *convenientia*. Bec., *conhibentia*.

rem, truncatamque columnam ejus per capita cuneo scissam ^a præcepit excavari, effossaque in altitudine trium aut quatuor pedum humo, deponi vas jubet in foveam. Ibi que puellam ut mortuam componens, puerum desuper jactari præcepit: positoque opertorio, fossam humo replevit, sepelivitque eos viventes, dicens: Quia non frustravi juramentum meum, ut non separarentur hi in sempiternum. Quæ cum sacerdoti nuntiata fuissent, illuc cucurrit velociter, et increpans hominem, vix obtinuit ut detegerentur. Verumtamen puerum vivum extraxit, puellam vero reperit suffocatam. In talibus enim operibus valde nequissimus erat, nullam aliam habens potius ^b utilitatem, nisi in cachinnis ac dolis, omnibusque perversis rebus. Unde non immerito taliter excessit a vita, qui talia gessit cum frueretur hac vita, quod in posterum digesturi sumus (*lib. ix, cap. 9*). Siggo quoque referendarius ^c, qui anulum regis Sigiberti tenuerat et ab Chilperico rege provocatus erat, ut servitium quod tempore fratris sui habuerat, obtineret, ad Childebertum regem Sigiberti filium relicto Chilperico transiit, resque ejus quas in Suessionico habuerat, Ansoaldus ^d obtinuit. Multi autem et alii de his qui se de regno Sigiberti ad Chilpericum tradiderant, recesserunt. Uxor quoque Siggonis non post multo temporis spatio ^e obiit: sed ille aliam rursus accepit.

IV. His diebus Roccolenus ab Chilperico missus, Turonis advenit cum magna jactantia, et ultra Ligerim castra ponens, nuntios ad nos direxit, ut scilicet Gunthramnum, qui **205** tunc de morte Theodberti impetebatur, a basilica saneta deberemus extrahere. Quod si non faceremus, et civitatem, et omnia suburbana ejus juberet incendio concremari. Quo audito mittimus ad eum legationem, dicentes: Hæc ab antiquo facta non lisse, quæ hic fieri deinceps; sed nec modo permitti posse, ut basilica sancta violaretur. Quod si fieret, nec sibi fore prosperum, nec regi qui hæc jussa mandasset; metueretque magis sanctitatem antistitis, cujus virtus hesternæ die paralyticam ^f direxisset. Nihil ex his ille formidans, cum in domo ecclesiæ ultra Ligerim resideret, domum ipsam, quæ clavis affixa erat, disfixit ^g. Ipsos

^a Corb., *Ejus per capita cuneos. Chesn., ejus pro capite cuneo. Bec., columplam... effossamque, etc.*

^b Regm., *nullam prorsus aliam habens. At in Corb. et Bell. desunt hæc, valde nequissimus, etc., usque ad perversis rebus.*

^c Referendarius tunc dicebatur, qui hodie cancellarius. De ejus officio et prærogativis vide Mabillon. de Re Diplom. lib. II, cap. 11, et Bignonium in formulam 25 lib. I Marculfi. Infra *provocatus*, id est promotus.

^d Sic mss.; at plerique editi, *Ansoaldus. Bec., Ansovaldus.*

^e Regm., *non post multum temporis spatium.*

^f Colb. cum Chesn., *paralytica membra*; sed mulier paralytica dicitur in lib. II de Miraculis S. Martini, cap. 27, ubi hæc eadem historia narratur.

^g Sic Corb.; alii, *dissecat.*

^h Colles sunt sacculi scortei, seu ex corio facti. V. Juvenal. sat. 13.

ⁱ Sic Corb., Bell. et Bec.; alii cum Chesn., *devastabo.*

A quoque clavos Cenomannici, qui tunc cum eodem ad venerant, impletis follibus ^h portant, annonas everunt, et cuncta devastant. Sed dum hæc Roccolenus agit, a Deo percutitur, morboque regio croceus effectus, mandata aspera remittit, dicens: Nisi hodie projeceritis Gunthramnum ducem de basilica, ita cuncta virentia quæ sunt circa urbem atteram ⁱ, ut dignus fiat aratro locus ille. Interim advenit dies sanctus Epiphaniæ, et hic magis ac magis torqueri cepit. Tunc accepto a suis consilio, amne transacto, ad civitatem accedit. Denique cum psallentes de ecclesia ^j egressi ad sanctam basilicam properarent, hic post crucem præcedentibus signis, equo superpositus ferebatur. Verum ubi basilicam sanctam introiit, mox furor minantis intepuit ^k: regressusque ab ecclesia, nihil cibi ea die accipere potuit. Exinde cum valde anhelus esset, Pictavis abiit. Erant enim dies sanctæ Quadragesimæ, in qua fetus cuniculorum sæpe comedit. Dispositis vero actionibus, quibus in kalendis Martiis cives Pictavos vel affligeret, vel damnaret, **206** pridie animam reddidit: et sic superbia, tamorque quievit.

V. Eo ^l tempore Felix Namneticæ urbis episcopus, litteras mihi scripsit plenas opprobriis, scribens etiam fratrem meum ob hoc interfectum, eo quod ipse cupidus episcopatus, episcopum interfecisset. Sed ut hæc scriberet, villam ecclesiæ concupivit. Quam cum dare nollem, evomuit in me, ut dixi, plenus furore, opprobria mille. Cui aliquando ego respondi: *« Memento dicti prophetici: Væ his qui jungunt domum ad domum, et agrum ad agrum copulant. Nunquid soli inhabitabunt terram (Isai. v, 8)? O si te habuisset Massilia sacerdotem! nunquam naves oleum, aut reliquas species detulissent, nisi tantum chartam ^m, quo majorem opportunitatem scribendi ad bonos infamandos haberes. Sed pauperias chartæ finem imponit verborum. »* Immensæ enim erat cupiditatis atque jactantiæ. Sed ego ista postponens, ne illi similis appaream, illud explicabo qualiter germanus meus ⁿ ab hac luce migraverit, et quam velocem in percussorem ejus Dominus præstitit ultionem. Consenescente beato Tetrico ecclesiæ Lingonicæ sacer-

C

^l Ex institutione Perpetui infra lib. x, cap. 31, Epiphaniæ vigiliæ agebantur in ecclesia, id est in cathedrali: exinde autem, uti ex præsentis loco discimus, processio fiebat ad basilicam sancti Martini. In ea primo signa seu vexilla deferebantur, tum crux, quandoque etiam sacræ reliquiæ, etc., quod et ex aliis Gregorii locis patet; qui mos hodieque in Ecclesia catholica in processionibus perseverat.

^k Colb., *increpuit. Bell. et Corb., intrepuit.*

^l Deest hoc caput in Corb., Bell. et Colb.; habetur autem in Casin., Bec., Regm., etc. De Felice passim agit Gregorius; sicut et Fortunatus, qui ejus laudes pluribus celebravit, potissimum lib. III, carm. 3, 4 et seqq., subscripsit conc. Turon. II, an. 567, et Paris. IV, an. 575.

^m Ex Ægypto scilicet allatam. V. notas in lib. VI, cap. 6.

ⁿ Petrus vocabatur, diaconus ut ex seqq. patet. De quo vide lib. II de Gloria Mart., cap. 24.

dote, cum Lampadium diaconum, quem creditorem habuit, decessisset, et frater meus, dum pauperibus, quos ille male spoliaverat, opitulari cupiens, consensisset in ejus humiliationem, odium ex hoc incurrit. Interea beatus Tetricus a sanguine sauciatur ^a: cui cum nulla medicorum fomenta valerent, conturbati elerici, et a pastore ut pote destituti, Mondericum ^b expetunt: qui a rege indultus, ac tonsuratus, episcopus ordinatur, sub ea quidem specie, ut dum beatus Tetricus viveret, hic Ternodorese castrum ^c ut archipresbyter regeret, atque in eo commoraretur; migrante **207** vero decessore, iste succederet. In quo castro dum habitaret, iram regis incurrit. Asserebatur enim contra eum, quod ipse Sigiberto regi, adversus fratrem suum Guntchramnum venienti, alimenta et munera præbuisset. Igitur extractus a castro, in exilium super ripam Rhodani in turri quadam arcta atque detecta retruditur: in qua per duos fere annos cum grandi cruciatu commorator. Obtinente beato Nicetio episcopo, Lugdunum regreditur, habitavitque cum eo per duos menses. Sed cum obtinere non posset a rege, ut in locum unde dejectus fuerat, restitueretur, nocte per fugam lapsus ad Sigibertum regem ^d transit, et apud Arisitensem ^e vicum episcopus instituitur, habens sub se plus minus dioceses ^f quindecim, quas primum Gotthi quidam tenerant, nunc vero Dalmatius ^g Ruthenensis episcopus vindicabat. Quo abeunte iterum Lingonici Silvestrum popinquam, vel [I. et] nostrum, vel beati Tetrici, episcopum ^h expetunt. Sed tamen ut eum peterent, fratris mei hoc instinctu fecerunt. Interea transeunte beato Tetrico, hic tonso capite presbyter ordinatur, accepta omni potestate de rebus ecclesie: qui vero ut benedictionem episcopalem Lugduni accipiat, iter parat. Quæ dum aguntur, ipse quia jam diu epilepticus erat, ab hoc morbo correptus, asperius extra sensum factus, et per dies duos assidue dans mugitum, tertia die spiritum exhalavit. Quibus peractis, Lampadius, ut superius diximus, ab honore et facultate privatus, in odium [Ed. odio] Petri dia-

^a Id est apoplexi, quæ ex sanguinis effusione oritur, correptus est.

^b Fuit, ut notant Bollandiani ad 18 Martii, Mundericus, seu, ut alii scribunt, Modericus, Ansberti famosissimi senatoris filius, S. Arnulfi episc. Mettensis frater, qui clarus miraculis obisse dicitur.

^c Tornodorum oppidum, vulgo *Tonnerre*, comitatus dignitate illustre. Haud dubium quin ejusmodi castrorum episcopi, qui archipresbyterorum vicibus fungebantur, apud plerosque auctores chorepiscopi fuerint appellati.

^d Sic Casin.; alii, ad *Sigiberti regnum*. Nondum Sigibertus erat occisus, cum hæc contigere.

^e Regm., *Aritensem*, sed mendose. Nam aliquot alios Arisitenses episcopos ex variis auctoribus recenset Valesius in Notitia Galliarum. Haud diu tamen stetit illa sedes. Incertum porro est quis fuerit locus ille, quem ex hoc Gregorii loco intra Ruthenicæ dioceseos fines contineri discimus. Est namque vicus *Ariat* dictus, qui Latine *Arisitum* dici potuisset. Est etiam vicus montanus, nomine *Aire*. Plerique tamen existimant *Arisitensis* nomine designari pagum seu territorium, longum circiter sex leucas, quod etiam nunc appellatur *Arsat*.

coni cum filio Silvestri conjungitur, machinans atque confirmans patrem suum ab ipso fuisse maleficiis interfectum. At ille ætate juvenis, sensu levis, contra eum **208** commovetur, ipsum impetens publice paricidam. Porro ille hæc audiens, facto placito in præsentia sancti Nicetii episcopi, avunculi matris meæ, Lugdunum dirigitur; et ibi Siagrius episcopo ⁱ coram astante, et aliis sacerdotibus multis, cum sæcularium principibus, se sacramento exiit, nunquam se in mortem Silvestri mistum fuisse. Post duos vero annos instigatus iterum a Lampadio filius Silvestri, assecutus in via Petrum diaconum, lancea sauciatum interfecit. Quod cum factum fuisset, de eo loco elevatus, et ad Divionense delatus castrum, secus sanctum Gregorium proavum nostrum sepelitur ^j.

B Iste vero homicida fugam iniens, ad Chilpericum regem transit, facultatibus suis fisco ^k regis Guntchramni dimissis. Cumque per diversa vagaretur pro commisso scelere, nec ei esset locus firmus ad commorandum; tandem, ut credo, contra eum sanguine insonte ad divinam potentiam proclamante, in quodam loco dum iter ageret, innocentem hominem evaginato gladio ^l interemit. Cujus parentes condolentes propinqui exitum, commota seditione, extractis gladiis, eum in frustra concidunt, membratimque dispergunt. Talem jasto judicio Dei ^m exitum miser accepit, ut qui propinquum innocentem interemerat, ipse nocens diutius non maneret: nam tertio hæc ei evenerunt anno. Denique post transitum Silvestri, Lingonici iterum episcopum flagitantes, Pappolum, qui quondam archidiaconus Augustodunensis fuerat, accipiunt: qui multa, ut asserunt multi, egit iniqua, quæ a nobis prætermittuntur, ne detractores fratrum esse videamur: tamen qualem is habuerit exitum, non omittam. Anno octavo **209** episcopatus sui, dum dioceses ac villas Ecclesie circumiret ⁿ, quadam nocte dormienti apparuit illi beatus Tetricus vultu minaci; cui ita dicit: Quid tu, inquit, hic, Pappole? Ut quid sedem meam polluis? ut quid ecclesiam pervadis? ut quid oves mihi creditas sic di-

ⁱ Id est parochias, qui loquendi modus aliis etiam auctoribus familiaris fuit, ut observat Savaro in epist. 16 libri ix Apollinaris Sidonii. Hæc autem parochiæ cum Septimania fuerant sub dominio Wisigothorum, qui ibi insituerant episcopum.

^j Regm., *sanctus Martinus episcopus*. Bad., *Marius episcopus*. Cæterum pro *Nunc vero*, legendum esset *tunc vero*, aut certe *vindicat*, pro *vindicabat*. Valesius in Notitia sua legit *tum*.

^k Regm., *Tetrici episcopi*. De quo supra ad cap. 16 lib. iv.

^l Is est episcopus Augustodunensis apud S. Gregorium celebris, qui sedi suæ pallii honorem, et sedendi primo loco prærogativam obtinuit ab eodem S. pontifice.

^m In basilica S. Joannis, hodie parochiæ titulo insignita.

ⁿ Regm., *suas*, quæ erant ex fisco regio dimissis.

^o Idem codex, *hominem forte gladio interemit*.

^p Edili, *juxta judicium Dei*.

^q Visitandæ diocesis solemnem consuetudinem, ut episcopis mos est, appellat Severus Sulpicius epist. 1 ad Euseb. De hac passim Gregorius et alii auctores antiqui.

spengis? Cede loco, relinque sedem, abscede longius a regione. Et hæc dicens, virgam quam habebat in manu, pectori ejus cum ictu valido impulit. In quo ille evigilans, dum cogitat quid hoc esset, fixa in loco illo defigitur, ac dolore maximo cruciatur. In hoc igitur angore manens, abhorret cibum potumque, et mortem jam sibi proximam præstolatur. Quid plura? Tertia die cum sanguinem ore projiceret, expiravit; exinde elatus Lingouas, est sepultus. In cujus locum Mummolus abbas^b, quem Bonum cognomento vocat, episcopus substituitur: quem multi magnis laudibus prosequuntur: dicentes eum esse castum, sobrium, moderatum, ac in omni bonitate promptissimum, amantem justitiam, charitatem omni intentione diligentem. Qui accepto episcopatu, cognoscens quod Lampadius multum de rebus fraudasset ecclesie, ac de spoliis pauperum, agros, vineasque, vel mancipia congregasset, eum ab omni re nudatum a præsentia sua jussit abigi. Qui nunc in maxima paupertate degens, manibus propriis victum quaerit. Hæc de his sufficiant.

VI. Anno vero^c quo supra, id est quo mortuo Sigiberto Childebertus filius ejus regnare cepit, multæ virtutes ad sepulcrum beati Martini apparuerunt, quas in illis libellis scripsi, quos de ipsius miraculis componere tentavi. Et licet sermone rustico, tamen celare passus non sum, quæ aut ipse vidi, aut a fidelibus relata cognovi. Hic tantum quid negligentibus evenerit, qui post virtutem cœlestem terrena medicamenta quaesierunt, exsolvam: quia sicut per gratiam^d sanitatum, ita et per castigationem studentium virtus ejus ostenditur. Leonastes Biturigis^d archidiaconus, decidentibus cataractis, lumine caruit oculorum. Qui cum per multos medicos ambulans, nihil omnino visionis recipere posset, accessit ad basilicam beati Martini: ubi per duos aut tres menses consistens, et jejunans assidue, lumen ut reciperet flagitabat. Adveniente autem festivitate, clarificatis oculis cernere cepit; regressus quoque demum, vocato quodam Judæo, ventosas quarum beneficio oculis lumen auget, humeris superponit. Decidente quoque sanguine, rursus in recidivam cæcitatem redigitur. Quod cum factum fuisset, rursus ad templum sanctum regressus est. Ibi quoque iterum longo spatio commoratus, lumen recipere non meruit. Quod ei ob peccatum non præstitum reor, juxta illud dominicum oraculum: *Qui habet, dabitur ei, et abundabit*: et qui non habet, ipsum quod habet auferatur ab eo (Matth. xiii, 12). Et illud: *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius eveniat* (Joan. v, 14). Nam perstitisset hic in sanitate, si Judæum non induxisset super divinam virtutem. Tales enim admonet et arguit Apostolus, dicens: *Notite enim jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis cum tenebris? Quæ autem communicatio Christi cum Belial? Aut quæ pars fidei cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos estis enim templum Dei vivi. Propterea exite de medio eorum, et separamini ab his, ait Dominus* (II Cor. vi, 14-17). Ideo doceat unumquemque Christianum hæc cœca, ut quando cœlestem accipere meruerit medicinam, terrena non requirat studia.

VII. Sed et illud commemorare libet, qui, vel quales viri hoc anno a Domino sunt vocati. Unde magnum eum et Deo^e acceptabilem ego censeo, qui talis de nostra terra suo paradiso collocatur. Nam benedictus Senoch presbyter, qui apud Turones^g morabatur, sic migravit a sæculo. Fuit autem genere Theifalus, et in Turonico clericus factus, in cellulam quam ipse inter parietes antiquos composuerat, se removit: collectisque monachis, oratorium, quod multo tempore dirutum fuerat, reparavit. Idem super infirmos multas virtutes fecit, quas in libro Vitæ ejus scripsimus^h.

VIII. Eo annoⁱ et beatus Germanus Parisiorum episcopus transiit: in cujus exsequiis, multis virtutibus quas in corpore gesserat, hoc miraculum confirmationem fecit. Nam carcerariis aclamantibus, corpus in platea aggravatum est, solutisque eisdem, rursus sine labore levatur: ipsi quoque qui soluti fuerant, in obsequium funeris usque ad basilicam in qua sepultus est, liberi pervenerunt. Ad sepulcrum^k autem ejus multas virtutes, Domino tribuente, credentes experiuntur: ita ut quisque, si justa petierit, velociter exoptata reportet. Si quis tamen strenuus virtutes illius, quas in corpore fecit, sollicite vult inquirere, librum Vitæ illius, qui a Fortunato presbytero compositus est, legens cuncta reperiet^l.

IX. Eodem^m quoque anno et Caluppa reclusus obiit. Hic autem ab infantia sua semper religiosus fuit, et apud monasterium Melitenseⁿ termini Arverni conversus, in magna se humilitate fratribus præbuit, sicut in libro Vitæ^o ejus scripsimus

X. Eodem^m quoque anno et Caluppa reclusus obiit. Hic autem ab infantia sua semper religiosus fuit, et apud monasterium Melitenseⁿ termini Arverni conversus, in magna se humilitate fratribus præbuit, sicut in libro Vitæ^o ejus scripsimus

^a Sic Regm. Editi vero cum Bec., *ficta*, qua voce utitur item Gregorius lib. iii de Mirac. S. Martini, cap. 10. Est autem *ficta*, ut putat Alteserra, dolor subitaneus, quasi clavus infixus, sicut medici *πλευριτιν*, telum appellant. Nostra lectio rem magis exprimit.

^b Is fuit abbas S. Joannis Reomaensis in agro Turonodorensi, qui sancto Silvestro successerat; ipsi vero substitutus est Leopardinus. Mummolus jam episcopus subscripsit concil. Matisc. i et ii.

^c Hoc caput deest in Corb. et Bellov.

^d Bec. et Colb., *Leonastis*. Regm., *Leonastis Bituricensis*. Freh., *Lewastis*. Editi præter Chesn., *Leonastes Biturigis*.

^e Regm., *Luci ad tenebras... ad Belial*.

^f Idem, *dicit Dominus*.

^g Hoc caput deest in Corb., Bellov. et Colb.

^h Regm., *et ideo*. Et infra alii, *qui tales... collocavit*.

ⁱ Inter Vitas Patrum cap. 15. De Theifalorum gente vide supra lib. iv, cap. 19.

^j Corb. et Bellov., *Eo tempore beatus*.

^k Id est basilicam S. Crucis et S. Vincentii, quæ a compluribus sæculis sancti confessoris nomine vulgo designatur. Obiit die 28 Maii quo celebratur ejus festivitas.

^l Exstat apud Surium et Bollandum 28 Maii, et in sæculo i Actorum SS. Ord. Benedictini.

^m Deest hoc caput in Corb., Bellov. et Colb.

ⁿ Regm. et Bad., *Melitense*.

^o Est inter Vitas Patrum, cap. 11.

X. Fuit autem in Biturico termino reclusus, A nomine Patroclus, presbyterii honore præditus, miræ sanctitatis ac religionis, vir magnæ abstinentiæ, qui plerumque ab inedia diversis incommodis vexabatur. Vinum, siceram, vel omne quod inebriare potest, non bibebat præter aquam parumper melle linitam: sed nec pulmento aliquo utebatur. Cujus victus erat panis in aquam infusus, atque sale **212** respersus: hujus oculi nunquam caligaverunt. Erat autem in oratione assiduus. quam si parumper prætermisisset, aut legebat aliquid, aut scribebat. Frigoriticis ^b, pustulis laborantibus, vel reliquis morbis, sæpe per orationem remedia conferebat. Sed et alia signa multa fecit, quæ per ordinem longum est enarrare. Cilicium semper puro adhibebat corpori. Qui octogenaria ætate abscedens a sæculo, migravit ad Christum. Scripsimus et de hujus Vita libellum ^c.

XI. Et quia semper Deus noster sacerdotes suos glorificare dignatur, quid Arverno de Judæis hoc anno contigerit, pandam. Cum eosdem plerumque beatus Avitus ^d episcopus commoneret, ut relicto velamine legis Mosaicæ, spiritualiter lecta intelligerent, et Christum filium viventis Dei, prophetica et regali ^e auctoritate promissum, corde purissimo in sacris litteris contemplerentur; manebat in pectoribus eorum, jam non dicam, velamen illud, quo facies Moysi obumbrabatur, sed paries, sacerdote quoque orante, ut conversi ad Dominum, velamen ab eis litteræ rumperetur ^f, quidam ex his ad sanctum Pascha, ut baptizaretur expetiit, renatusque Deo per baptismi sacramentum, cum albis reliquis in albis et ipse procedit. Ingredientibus autem populis portam civitatis, unus Judæorum super caput conversi Judæi oleum fetidum, diabolo instigante, diffudit. Quod cum cunctus abhorrens populus voluisset eum urgere lapidibus, pontifex ut fieret non permisit. Die autem beato, quo Dominus ad cælos post redemptum hominem ascendit gloriosus, cum sacerdos de ecclesia ad basilicam ^g psallendo procederet, irruit super

^a Deest et hoc caput in iisdem 3 mss.

^b Frigoriticis passim memorat Gregorius, id est febre laborantes, quod accessio febris a frigore incipiat. *Pustulas* ut plurimum habent editi, *pusulas* vero scripti. *Pustulæ* tamen proprie sunt tumores seu vesiculæ in cute; *pusulæ* vero morbi genus, vulgo sacer ignis, aut ignis S. Antonii, dictum.

^c Inter Vitas Patrum, cap. 9.

^d Regm., *Adjutus*. Eum laudat Fortunatus lib. III, carm. 24. Vide supra lib. IV, cap. 35. Hanc Judæorum ab Avito episcopo procuratam conversionem versibus descripsit Fortunatus lib. V, carm. 4, adstante ipso Gregorio nostro, cui carmen cum præmissa epistola nuncupatum est. Sic autem gratiam Christi Domini commendans incipit:

In venerabilibus famulis, operator optime,
Condecet, ut semper laus tua, Christe, sonet,
Inspirans animum, votum effectumque ministrans,
Et sine quo nullum prævalet esse bonum.

^e Sic Corb. et Bell. qui locus sic expressus de Davide intelligitur. Cæteri tamen editi et scripti habent *legati*; et sic idem locus legem et prophetas exprimeret

synagogam Judæorum multitudo tota sequentium, destructamque a fundamentis, campi **213** planities assimilata ^b. Alia autem die sacerdos eis legatos mittit, dicens: Vi ego vos confiteri Dei Filium non impello, sed tamen prædico, et salem scientiæ ^c vestris pectoribus trado. Pastor sum enim dominicis ovibus superpositus, et de vobis ille verus Pastor, qui pro nobis passus est, dixit habere se alias oves quæ non sunt ex ovili suo, quas eum oporteat adducere, ut fiat unus grex et unus pastor (Joan. x, 16). Ideoque si vultis credere ut ego, estote unus grex, custode meposito; sin vero aliud, abscedite a loco. Illi autem diu æstantes atque dubitantes, tertia die, ut credo, obtentu pontificis, conjuncti in unum ad eum mandata remittunt, dicentes: Credimus Jesum filium Dei vivi, nobis prophetarum vocibus repromissum; et ^d ideo petimus ut abluamur baptismo, ne in hoc delicto permaneamus. Gævisus autem nuntio pontifex, nocte sancta Pentecostes, vigiliis celebratis, ad baptisterium foras moraneum egressus est: ibique omnis multitudo coram eo prostrata, baptismum flagitavit. At ille præ gaudio lacrymans, cunctos aqua abluens, chrismate liniens, in sinu matris Ecclesiæ congregavit. Flagrabant cerei, lampades refulgebant, albicabat tota civitas de grege candido: nec minus fuit urbi gaudium, quam quondam Spiritu sancto descendente super apostolos, Jerusalem videre promeruit. Fuerunt autem qui baptizati sunt, amplius quingenti. Hi vero qui baptismum percipere ^e noluerunt, discedentes ab illa urbe, Massiliæ redditi sunt.

XII. Transiit ^f posthæc et Brachio abbas cellulae Manatensis. Fuit autem genere Thoringus, in servitium Sigivaldi quondam ducis venationem exercens, sicut ^g tibi scripsimus ^m.

214 XIII. Ergo ut ad propositum revertamur, Chilpericus rex Chlodovechum filium suum Turonos transiit. Qui congregato exercitu, in terminum ⁿ Turonicum, et Andegavum usque Santonas transiit, eamque pervasit. Mummolus ^o vero patricius Guntchramni regis, cum magno exercitu usque Lemovi-

^f In die Parasceves, qua publice in Ecclesia pro Judæis oratur, ut velamen ab eorum oculis tollatur. Vide Mabillonii notam in Missale Gothic., num. 29 Liturgiæ Gallic., lib. III.

^g Vigiliæ apud Turonos ex Perpetui institutione eo die fiebant in basilica sancti Martini.

^h Sic Corb. Alii, *destruensque... locus assimilatur*. Regm., *destructamque redegit in campi planitiem*.

ⁱ Cod. Regm., *justitiæ solem*.

^j Hæc verba, *et ideo, usque ad permaneamus*, desunt in Corb. et Bellou.

^k In Corb. et Bell. deest *percipere*. Et infra, pro *redditi sunt*, Colb. habet *redierunt*. Porro Judæi postea etiam Massiliæ ad baptismum suscipiendum adacti fuisse videntur, ex S. Gregorii M. epist. 45 lib. I, Virgilio Arelat. et Theodoro Massiliensi episcopis inscripta.

^l Deest hoc caput in Corb., Bell. et Colb.

^m In cap. 12 libri de Vitis Patrum. In Regm. dicitur *Braco*, Menatense monasterium etiam nunc existat in diocesi Claromontensi Ord. S. Benedicti.

ⁿ Sic Corb. et Bell. Cæteri autem, *inter terminum*.

^o In capitulum indiculo cod. Colb. dicitur *Momolonus*.

cinum transiit, et contra Desiderium ducem Chilperici regis bellum gessit. In quo prælio cecidere de exercitu ejus quinque millia; de Desiderii vero viginti quatuor millia. Ipse quoque Desiderius fugiens vix evasit. Mummolus vero patricius per Arvernum rediit, eamque [Al. eaque] per loca exercitus ejus devastavit, et sic in Burgundiam peraccessit.

XIV. Posthæc Merovechus cum in custodia a patre retineretur, tonsuratus est, mulataque veste, qua clericis uti mos est, presbyter ordinatur, et ad monasterium Cenomannicum, quod vocatur Aninsula ^b, dirigitur, ut ibi sacerdotali erudiretur regula. Hæc audiens Guntchramnus Boso, qui tunc in basilica sancti Martini, ut diximus, residebat, misit Riculfum [Al. Rigulfum] subdiaconum, ut ei consilium occulte præberet expetendi basilicam sancti Martini. Qui cum abiisset, ab alia parte Gailenus ^c puer ejus advenit. Cumque parvum solatium qui eum ducebant haberent, ab ipso Gaileno in itinere excussus est, operoque capite, indutusque veste sæculari, beati Martini templum expetiit. Nobis autem Missas celebrantibus, in sanctam basilicam, aperta reperiens ostia, ingressus est. Post Missas autem petiit, ut ei eulogias ^d dare deberemus. Erat autem tunc nobiscum Ragnemodus Parisiæ sedis episcopus, qui sancto Germano successerat. Quod cum refutaremus, **215** ipse clamare cœpit et dicere, quod non recte eum a communione sine fratrum conniventia suspendere-mus. Illo autem hæc dicente, cum consensu fratris qui præsens erat, contestata causa canonica ^e, eulogias a nobis accepit. Veritus autem sum, ne dum unum a communione suspendebam, in multis existentem homicida. Minabatur enim aliquos de populo nostro interficere, si communionem nostram non meruisset. Multas tamen pro hac causa Turonica regio sustinuit clades. His diebus Nicetius vir neptis meæ, propriam habens causam, ad Chilpericum regem abiit cum diacono nostro, qui regi fugam Merovechi narraret. Quibus visis, Fredegundis regina ait: Exploratores sunt, et ad sciscitandum quid agat rex advenerunt, ut sciant quid Merovecho renuntient. Et statim expoliatos in exsilium retrudi præcepit, de quo mense septimo expleto relaxati sunt. Igitur Chilpericus nuntios ad nos direxit, dicens: Ejicite apostatam illum de basilica: sin autem aliud, totam regionem illam igni succendam. Cumque nos rescrip-sissemus, Impossibile esse quod temporibus hære-

A tiorum non fuerat, Christianorum nunc temporibus fieri, ipse exercitum commovet, et illuc dirigit.

Anno autem secundo Childeberti regis, cum videret Merovechus patrem suum in hæc deliberatione intentum, assumpto secum Guntchramno duce ad Brunichildem pergere cogitat, dicens: Absit ut propter meam personam basilica domni Martini violentiam perferat, aut [Al. et] regio ejus per me captivitati subdatur. Et ingressus basilicam, dum vigiliis ageret, res quas secum habebat, ad sepulcrum beati Martini exhibuit, orans ut sibi sanctus succurreret, atque ei concederet gratiam suam, ut regnum accipere posset. Leudastes tunc comes cum multas ei in amore Fredegundis insidias tenderet, ad extremum pueros ejus, qui in pago egressi **216** fuerant, circumventos dolis gladio trucidavit, ipsumque interimere cupiens, si reperire loco opportuno potuisset. Sed ille consilio usus Guntchramni, et se ulcisci desiderans, redeunte Marileifo ^f archiatro de præsentia regis, comprehendi præcepit: cæsumque gravissimè, ablato auro argentoque ejus, et reliquis rebus quas secum exhibebat, nudum reliquit. Et interfecisset utique, si non inter manus cædentium elapsus, ecclesiam expetisset: quem nos postea indutum vestimentis, obtenta vita Pictavum remisimus. Merovechus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur: quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium ejus ascitus ^g, dum pariter sederemus, suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit arripui, qui hæc continebat: *Oculum qui adversus aspexerit ^h patrem, effodiant eum corvi de convallibus* (Prov. iii, 17). Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum a Domino præparatum. Tunc direxit Guntchramnus ⁱ puerum ad mulierem quamdam, sibi jam cognitam a tempore Chariberti regis, habentem spiritum pythonis, ut ei quæ erant eventura narraret. Asserebat præterea ipsam sibi ante hoc tempus, non solum annum, sed et diem et horam, in qua rex Charibertus obiret denuntiasset. Quæ hæc ei per pueros mandata remisit: Futurum est enim ut rex Chilpericus hoc anno deficiat, et Merovechus rex exclusis fratribus ^j omne capiat regnum. Tu vero ducatum totius regni ejus annis quinque tenebis. Sexto vero anno in una civi-

^a Hæc verba, de Desiderii vero viginti quatuor millia, desunt in Bellov.

^b Colb. in *Cenoniacum*, qui vocatur *Annisola*. Adhuc subsistit a conditoris et primi abbatis sancti Carilefi nomine, vulgo *Saint-Calais* dictam, sub ordine S. Benedicti et Congregatione S. Mauri. Observa hic Meroveum in monasterio versatum fuisse ut clericilibus muniis erudiretur, et vestem clericalem a sæculari fuisse dissimilem. Et quidem Gregorius Magnus jussit epist. 10 lib. v, ut pueri Angli in Galliarum monasteriis in fide erudirentur.

^c Sic Corb., Bell. et Regm.; cæteri *Gaulenus*.

^d Nota est eulogiarum acceptio pro quolibet munusculo, maxime a viris piis misso, cum alias in resacra panem benedictum significet. Hincmarus in

Capitulis anni 852, num. 7: *Ut de oblitis quæ offeruntur a populo, et consecrationi supersunt, vel de panibus, etc., post Missarum solemniam, qui communicare non fuerunt parati, omni die dominico et diebus festis exinde accipiant, etc.*

^e Regm., *contestatus causam canoniceam*.

^f Alii, *Mareleifo*. Regm., *Marilefo*.

^g Colb., *accessi*.

^h Corb., *exasperat*. Colb., *qui aversus dispexerit*.

ⁱ Sic Corb., Bell., Colb. et Becc. cum Bad.; alii *Guntchramnum*, quæ unius litterulæ mutatio docet nos puerum a Guntramno, non a Meroveo Guntramnum, ad pythoniisam consulendam missum fuisse.

^j Sic Corb., Bell. et Colb.; cæteri cum editis, *Merovechus inclusis fratribus*. Vox *rex* est in solo Bell,

tatum ^a, quæ super Ligeris alveum sita est in dextra ejus parte, favente populo, episcopus gratiam adipisceris, ac senex et plenus dierum ab hoc mundo migrabis. Cumque hæc pueri redeuntes domino nuntiassent, statim ille vanitate elatus, tanquam **217** si jam in cathedra Turonicæ ecclesiæ resideret, ad me hæc detulit verba. Cujus ego irridens stultitiam, dixi: A Deo hæc poscenda sunt; nam credi non debent quæ diabolus repromittit. *Ille ^b autem ab initio mendax est, et in veritate nunquam stetit* (Joan. viii, 44). Illo quoque cum confusione discedente, valde irridebam hominem, qui talia credi putabat. Denique quadam nocte vigiliis in basilica sancti antistitis celebratis, dum lectulo decubans obdormissem, vidi angelum per aera volantem. Cumque super sanctam basilicam præteriret, voce magna ait: Heu heu! percussit Deus Chilpericum, et omnes filios ejus; nec superabit de his qui processerunt ex lumbis ejus, qui regat regnum illius in æternum. Erant ei eo tempore de diversis uxoribus filii quatuor, exceptis filiabus. Cum autem hæc in posterum impleta fuissent, tunc ad liquidum cognovi falsa esse quæ promiserant barioli. Igitur commorantibus his apud basilicam sancti Martini, misit ad Guntchramnum Bosonem Fredegundis regina, quæque ei jam pro morte Theoberti patrocinabatur occulte, dicens: Si Merovechum ejicere potueris de basilica ut interficiatur, magnum de me munus accipies. At ille præsto putans esse interfectores, ait ad Merovechum: Ut quid hic quasi segnes et timidi residemus, et ut hebetes circa basilicam hanc oculum? Veniant enim equi nostri, et acceptis accipitribus, cum canibus exerceamur venatione, spectaculisque patulis jocundemur. Hoc enim agebat ^c callide, ut eum a sancta basilica separaret. Guntchramnus vero alias sane bonus. Nam ad perjuriam nimium præparatus erat, verumtamen nulli amicorum sacramentum dedit, quod non protinus omisisset. Egressi itaque, ut diximus, de basilica, ad Jocundiensem domum ^d civitati proximam progressi sunt: sed **218** a nemine Merovechus nocitus est ^e. Et quia impetebatur tunc Guntchramnus de interitu, ut diximus, Theoberti, misit Chilpericus rex nuntios et epistolam scriptam ad sepulcrum sancti Martini, quæ habebat insertum,

^a Id de Turonensi episcopatu intellexit Valesius; at Turonensis urbs ad lævam Ligeris sita est. Ad dexteram Ligeris sunt Nivernum, Aurelia, Namnetæ; de postrema hæc id potius intelligendum Cointius censet, nec repugnat Gregorii textus.

^b Quæ sequuntur usque ad stetit, desunt in Corb. et Bell.

^c Editi cum Bec., *aciebat*.

^d Locus est ad Carum fluvium contra Turonos, vulgo *Jouay*, dictus.

^e Sic Corb. et Bec.; alii *noscitus est*. Casin., *notus est*.

^f Sic Corb. et Bell.; at Regm. et Bad., *Baudigisilus*. Colb., *Baidegisilus*. Bec., *Baudegisilus*. Editi aliquot, *Baudinus*.

^g Corb. et Bell., *rescribere cæperit*.

^h Regm., *consensu*.

ⁱ Eam scilicet tangendo.

^j Hæc consuetudo, potissimum ubi agebatur de

ut ei beatus Martinus rescriberet, utrum liceret extrahi Guntchramnum de basilica ejus, an non. Sed Baudegilus ^f diaconus, qui hanc epistolam exhibuit, chartam puram cum eadem quam detulerat, ad sanctum tumulum misit. Cumque per triduum expectasset, et nihil rescripti reciperet ^g, rediit ad Chilpericum. Ille vero misit alios, qui a Guntchramno sacramenta exigent, ut sine ejus scientia ^h basilicam non relinqueret. Qui ambienter jurans pallam altaris fidejussorem dedit ⁱ, nunquam se exinde sine jussione regia egressurum. Merovechus vero non credens pythoniisæ, tres libros super sancti sepulcrum posuit, id est Psalterii, Regum, Evangeliorum; et vigilans tota nocte, petiit ut sibi beatus confessor quid eveniret ostenderet, et utrum possit regnum accipere, an non, ut Domino indicante cognosceret ^j. Posthæc continuato triduo in jejuniis, vigiliis, atque orationibus, ad beatum tumulum iterum accedens, revolvit librum, qui erat Regum: versus autem primus paginæ quam reseravit, hic erat: *Prö eo quod dereliquistis Dominum Deum vestrum, et ambulastis post deos alienos, nec fecistis rectum ante conspectum ejus: ideo tradidit vos Dominus Deus vester in manibus inimicorum vestrorum* (III Reg. ix, 9). Psalterii autem versus hic est inventus: *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala: dejecisti eos, dum alleverentur. Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt: perierunt propter iniquitates suas* (Psalm. lxxi, 18. 19). In Evangeliiis autem hoc est repertum: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur* (Matth. xxvi, 2). In his responsionibus ille confusus, flets diutissime **219** ad sepulcrum beati antistitis, assumpto secum Guntchramno duce, cum quingentis aut eo amplius viris discessit. Egressus autem basilicam sanctam, cum iter ageret per Antissiodorensis territorium, ab Erpone ^k duce Guntchramni regis comprehensus est. Cumque ab eo detineretur, casu nescio quo dilapsus, basilicam sancti Germani ^l ingressus est. Audiens hæc Guntchramnus rex, in ira commotus Erponem septingentis ^m aureis damnat, et ab honore removet, dicens: Retinuisti, ut ait frater meus, inimicum suum. Quod si hoc facere cogitabas, ad me eum debuisti prius adducere; sin autem aliud,

rebus sæcularibus, valde S. Augustino displicebat, ex epist. 55, alias 119, *Sortes sanctorum*, et alias ejusmodi divinationes damnarunt Concilia Gallic. Agath., can. 42, Aurel. i, can. 30, etc.; quæ tandem penitus abrogatæ sunt in tertio Capitulari an. 789, ubi cap. 4 legitur: *Ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortire præsumat, nec divinationes aliquas observare*. Quo autem ritu fieret id per sacros libros sortilegium, disce ex V. Cl. Stephani Balusii notis in eundem locum. Vide supra not. in lib. ii, cap. 57. Mos ille etiam apud gentiles invaluerat. Sic Hadrianus apud Spartianum ex fortuito versu, qui primus in Virgilio occurrisset, futurum augurabatur.

^k Regm., *Herpone*; Bec., *Herbonem*.

^l Juxta urbem Antissiodorum, ubi etiam nunc subsistit, sed in urbe, cum percelebri monasterio Ordinis Benedictini, sub sancti Mauri Congregatione.

^m Corb., *septuaginta*.

uoc tangere debueras quem tenere dissimulabas. **A** Exercitus autem Chilperici regis usque Turonis accedens, regionem illam in prædas mittit, succendit, atque devastat: nec rebus sancti Martini pepercit, sed quod manu tetigit, sine ullo Dei intuitu, aut timore diripuit. Merovechus prope duos menses ad antedictam basilicam residens, fugam iniiit, et ad Brunichildem reginam usque pervenit: sed ab Austrasiis non est collectus. Pater vero ejus exercitum contra Campanenses commovit, putans eum ibidem occultari: sed nihil nocuit, nec eum potuit reperire.

XV. Et quia tempore illo, quo Alboinus in Italiam ingressus est, Chlothacharius et Sigibertus Suavos et alias gentes in loco illo posuerunt ^a; hi qui tempore Sigiberti regressi sunt, id est qui cum Alboino fuerant, **B** contra hos consurgunt, volentes eos a regione illa extrudere ac delere. At illi obtulerunt eis tertiam partem terræ, dicentes: Simul vivere sine collisione possumus. Sed illi contra eos irati, eo quod ipsi hoc antea tenuissent, nullatenus pacificare voluerunt. Dehinc **220** obtulerunt eis iterum isti medietatem: posthæc duas partes, sibi tertiam relinquentes. Nolevibus autem illis, obtulerunt cum terra omnia pecora, tantum ut a bello cessarent. Sed nec hoc illi acquiescentes, certamen expetunt. Et inter se ante certamen, qualiter uxores Suavorum dividerent, et qui quam post eorum exitum acciperet, tractant, putantes eos jam quasi interfectos habere. Sed Domini miseratio, quæ justitiam facit, in aliam partem voluntatem eorum retorsit. Nam configentibus illis: **C** erant autem viginti sex millia Saxonum, ex quibus viginti millia ceciderunt; Suavorum quoque sex millia quadringenti, et octoginta ^b tantum prostrati sunt: reliqui vero victoriam obtinuerunt. Illi quoque qui ex Saxonibus remanserant, detestati sunt, nullum se eorum barbam, neque capillos incisurum, nisi prius se de adversariis ulciscerentur. Quibus iterum decertantibus, in majore excidio corruerunt, et sic a bello cessatum est ^c.

^a Confer caput hoc cum 43, libri iv. Cæterum, ut monent Valesius et Cointius, Sigibertus solus Suevis locum inhabitandi dederat, nam tunc jam defunctus erat Chlotarius. Emendandus quoque Paulus Diaconus, qui Gregorium incaute secutus, in hunc errorem impigit.

^b Sic Corb. et Bellov.; Colb. idem etiam habebat; sed postea addita sunt post millia, hæc verba ex quibus, ut conciceretur sex millia, ex quibus quadringenti et octoginta, etc.; quam lectionem Bec. et editi habent, quibus favet Paul. Diac. lib. iii, cap. 7.

^c Witichindus monachus Corbeiensis in Saxonia, qui sub Othone M. floruit, observat Suavos Transalbanes regionem quam incolebant occupavisse Saxonibus in Italiam migrantibus; ideoque sua adhuc ætate eosdem alius quam Saxones legibus usos esse, quamvis in Saxonia sedes haberent.

^d Regm., *duces, comitesque*. Macliavus ordinatus fuerat episcopus Venetensis, supra lib. iv, cap. 4; et licet apostata, nunquam tamen passus est se vivente alium ordinari.

^e Editi, *qui tandem miserante Deo*.

^f Bell., *Varrocus*.

^g Colb., *Magnarii*. Colb. et aliquot editi, *Maginha-*

XVI. In Britannii hæc acta sunt. Macliavus quondam et Bodicus Britannorum comites ^d, sacramentum inter se dederant, ut qui ex eis superviveret, filios partis alterius tanquam proprios defensaret. Mortuus autem Bodicus reliquit filium, Theodericum nomine. Quo, Macliavus oblitus sacramenti, expulso a patria, regnum patris ejus accepit. Hic vero multo tempore profugus vagusque fuit: cui tandem misertus Deus ^e collectis secum a Britannia viris, se super Macliavum objecit, eumque cum filio ejus Jacol gladio interemit, partemque regni, quam quondam pater ejus tenuerat, in sua potestate restituit; partem vero aliam Warochus ^f Macliavi filius vindicavit sibi.

XVII. Guntchramnus vero rex duos Magnacharii ^g quondam filios **221** gladio interemit, pro eo quod in Austrechildem ^h reginam, ejusque soboles multa detestabilia atque execranda proferrent; facultatesque eorum fisco suo redegit. Ipse quoque duos filios suos subito morbo oppressos perdidit ⁱ, de quorum funere valde contristatus est, eo quod orbatus absque liberis remansisset. Eo anno dubietas Pascha fuit. In Galliis vero nos cum multis civitatibus quarto decimo Kalendas Maias ^j sanctum Pascha celebravimus. Alii vero cum Hispaniis, duodecimo Kalendas Aprilis solemnitatem hanc tenuerunt: tamen ut ferunt, fontes illi, qui in Hispaniis nutu Dei complentur ^k, in nostro Pascha repleti sunt.

XVIII. Gainone vero ^l Turonico vico, dum ipso glorioso Resurrectionis Dominicæ die Missæ celebrarentur, ecclesia contremuit, populusque conterritus a pavore, unam vocem dedit, dicens quod ecclesia caderet: cunctique ab ea, etiam perefractis ostiis per fugam lapsi sunt. Magna posthæc lues populum devastavit. Posthæc Guntchramnus rex ad Childebertum nepotem suum legatos mittit, pacem petens, ac deprecans eum videre. Tunc ille cum proceribus suis ad eum venit: qui ad pontem, quem Petreum ^m vocitant, conjuncti sunt, consalutantes atque invicem osculantes se. Guntchramnus rex ait: Evenit impul-

vii. Guntramnus Marcatrudem Magnacharii ducis filiam duxerat, qua ob Gundobadam privignum, quem Guntramnus ex veneranda habuerat, veneno sublatum dimissa, Austrigildem ejus ancillam duxit. Quod Guntio et Wiolico Magnacharii filii ferre non valebant, idque tandem exitii causa eis fuit. Magnacharii mortem anno 566 consignat Marius Aventicensis.

^b Alii, *Austrigildem*.

ⁱ Chlojomerem scilicet et Chlotarium, quorum epitaphia refert Chesnius tomo I Histor. Franc., pag. 512. Eosdem *Regios ac egregios adolescentes* vocat Marius ad an. 577.

^j Colb., *Martias*, sed mendose.

^k De his fontibus vide Cointium ad annum 497, num. 5. Dubietas hæc orta ex eo quod Franci Victorii laterculum sequebantur, ut in concilio Aurelian. iv, can. 1, an. 541, statutum fuerat; Hispani vero antiquum Latinorum canonem. Adi Cointium ad annum 539, num. 15.

^l Castrum est ad Vingennam positum, quod vulgo *Chinon* appellatur, unde recentiores *Chinonium* corrupte efformarunt.

^m Complures sunt hujus nominis vici in Galliis, vulgo *Pierre-Pont* dicti, qui autem hic memoratur,

su peccatorum meorum, ut absque liberis * remane-
rem : et ideo peto, ut hic nepos meus mihi sit filius.
Et imponens eum super cathedram suam, cunctum ei
regnum tradidit, dicens : Una nos parma protegat,
unaque hasta defendat. Quod si filios habuero, te
nihilominus tanquam unum ex his reputabo, ut illa
cum eis, tecumque permaneat charitas, **222** quam
tibi hodie ego polliceor, teste Deo. Proceres vero
Childeberti similiter pro eodem polliciti sunt. Et
manducantes simul atque bibentes, dignisque se
muneribus honorantes, pacifici discesserunt. Tunc
ad Chilpericum regem legationem mittentes, ut red-
deret quod de eorum regno minuerat : quod si dif-
ferret, campum præpararet ad bellum. Quod ille de-
spiciens, apud Suessionas atque Parisios circos ædi-
ficare præcepit, eosque populis spectaculum præ-
bens ^b.

XIX. His ita gestis, audiens Chilpericus, quod
Prætextatus Rothomagensis episcopus contra utilita-
tem suam populis munera daret, eum ad se accessiri
præcepit. Quo discusso ^c, reperit cum eodem res
Brunichildis reginæ commendatas : ipsisque ablatis,
eum in exsilio usque ad sacerdotalem audientiam re-
tineri præcepit. Coniuncto autem Concilio, exhibitus
est. Erant autem episcopi ^d qui advenerant apud
Parisios, in basilica sancti Petri apostoli. Cui rex
ait : Quid tibi visum est, o episcope, ut inimicum
meum Merovechum, qui filius esse debuerat, cum
amita sua, id est patri sui uxore, conjungeres? An
Ignarus eras, quæ pro hac causa Canonum statuta
sanxissent? Etiam non hic solum excessisse probaris,
sed etiam cum illo egisti, datis muneribus, ut ego
interficerer. Hostem autem filium patri fecisti, se-
duxisti pecunia plebem, ut nullus mecum fidem ha-
bitam custodiret; voluisti que regnum meum in ma-
num alterius tradere. Hæc eo dicente, infremuit
multitudo Francorum, voluitque ostia basilicæ rum-
pere, quasi ut extractum sacerdotem lapidibus urge-
ret : sed rex prohibuit fieri. Cumque Prætextatus
episcopus ea quæ rex dixerat, facta negaret,
223 advenerunt falsi testes, qui ostendebant spe-
cies aliquas, dicentes : Hæc et hæc nobis dedisti, ut
Merovecho fidem promittere deberemus. Ad hæc ille
dicebat : Verum enim dicitis, vos a me sæpius mu-
neratos, sed non hæc causa exstitit, ut rex ejiceretur
a regno. Nam et cum vos mihi et equos optimos, ^d
et res alias præberetis, nunquid poteram aliud fa-

dicatur *Pont-Pierre*, situs in silva Vosago ad Mosam
fluvium, inter Motam et Novum-castellum, vix hodie
notus.

^a Habebat filias duas Guntramnus, Chlodobergem
nempe et Chlotildem; sed id pro nihilo ducebat,
quod regno capessendo inhabiles essent juxta legem
Salicam, quæ semper in omnibus regni divisionibus
locum habuerat, et exinde habuit. Nunquam enim,
ex quo Francorum imperium subsistit, mulieres ad
succedendum in regia dignitate admittæ fuerunt.

^b Regm., eosque spectandos populis præbuit. Bad.,
in eis populo spectaculum præbiturus. Porro hic de-
trita est scriptura cod. Bellov., usque ad hæc verba
sequentis capituli, et ora digito, etc.

^c Corb., Bec., etc., quem discussum, casuum mu-

cere, nisi et ego vos simili sorte remunerarem. Re-
cedente vero rege ad metatum * suum, nos collecti
in unum sedebamus in secretario basilicæ beati Pe-
tri. Confabulantibusque nobis, subito advenit Aetius
archidiaconus Parisiæ Ecclesiæ, salutatisque nobis,
ait : Audite me, o sacerdotes Domini, qui in unum
collecti estis. Aut enim hoc tempore exaltabit
nomen vestrum, et bonæ famæ gratia refulge-
bitis; aut certe nullus vos amodo pro Dei sacerdoti-
bus est habiturus, si personas vestras sagaciter
non erigitis, aut fratrem perire permititis. Hæc eo
dicente, nullus sacerdotum ei quidquam respondit;
timebant enim reginæ furorem, cujus instinctu hæc
agebantur. Quibus intentis, et ora digito comprimen-
tibus, ego aio : Attenti estote, quæso, sermonibus
meis, o sanctissimi sacerdotes Dei, et præsertim vos,
qui familiares esse regi videmini : adhibete ei
consilium sanctum atque sacerdotale, ne exardescens
in ministrum Dei, pereat ab ira ejus, et regnum
perdat, et gloriam. Hæc me dicente, silebant omnes.
Illis vero silentibus adjeci : Mementote, domini mei sa-
cerdotes, verbi prophetici quod ait : *Si viderit specu-
lator iniquitatem hominis, et non dixerit, reus erit ani-
mæ pereuntis* (Ezech. xxxiii, 6). Ergo nolite silere,
sed prædicate, et ponite ante oculos regis peccata
ejus, ne forte ei aliquid mali contingat, et vos rei si-
tis pro anima ejus. An ignoratis quid novo gestum
fuerit tempore? quomodo apprehensum Sigimundum
Chlodomeris retrusit in carcerem? dixitque ei Avi-
tus ^f Dei sacerdos : Ne injicias manum in eum, et
cum Burgundiam petieris, **224** victoriam obtinebis.
Ille vero abnuens quæ ei a sacerdote dicta fuerant,
abiit, ipsumque cum uxore et filiis interemit; petiit
que Burgundiam, ibique oppressus ab exercitu, inter-
emptus est. Quid Maximus imperator? Nonne cum
beatum Martinum ^g compulisset communicare cuidam
homicidæ episcopo, et ille, quo facilius addictos
morti liberaret, regi impio consensisset, prosequente
Regis æterni judicio, ab imperio depulsus Maximus,
morte pessima condemnatus est? Hæc me dicente,
non respondit ullus quidquam, sed erant omnes in-
tenti et stupentes. Duo tamen adultores ex ipsis,
quod de episcopis dici dolendum est, nuntiaverunt
regi dicentes, quia nullum majorem inimicum in suis
causis quam me haberet. Illic unus ex aulicis cursu
rapido ad me repræsentandum dirigitur. Cumque
venissem, stabat rex juxta tabernaculum ex ramis

tatione, quam sibi familiarem fuisse fatetur non se-
mel Gregorius.

^d Erant numero 45, ex libro vii infra, cap. 16.

^e Veteres metatum pro solo hospitium vel militum
hospitio adhibebant : sequioris ævi scriptores pro
quolibet domicilio.

^f Regm., ut semper alias, *Adjutus*. Vide supra
lib. iii, cap. 6. Porro hic *sacerdotis* nomine episco-
pum non intelligit Gregorius, ut sæpe alias. Nam
sanctus Avitus erat solummodo abbas Miciacensis.

^g Corb., Bell. et Coll. habent *Germanum*. Vulga-
tam tamen cæterorum lectionem retinimus; quod
hoc ipsum sancto Martino contigisse referat Sulpicius
Severus in Dialogo 3, ubi sanctus Martinus Felicis
ordinationi interfuisse narratur.

factum, et ad dexteram ejus Bertchramnus episcopus, A ad lævam vero Ragnemodus * stabat : et erat ante eos scamnum ^b pane desuper plenum cum diversis ferculis. Visoque me rex ait : O episcope, justitiam cunctis largiri debes, et ecce ego justitiam a te non accipio ; sed, ut video, consentis iniquitati, et impletur in te proverbium illud, quod corvus oculum corvi non eruit. Ad hæc ego : Si quis de nobis, o rex, justitiæ tramitem transcendere voluerit, a te corrigi potest : si vero tu excesseris, quis te corripiet ? Loquimur enim tibi, sed si volueris audis ; si autem nolueris, quis te condemnabit, nisi is qui se pronuntiavit esse Justitiam ? Ad hæc ille, ut erat ab adulatoribus contra me accensus, ait : Cum omnibus enim inveni justitiam, et tecum invenire non possum. Sed scio quid faciam, ut noteris in populis, et injustum te esse omnibus perpatescat. Convocabo enim populum Turonicum, et dicam eis : Vociferamini contra Gregorium, quod sit injustus, et nulli hominum justitiam præstet. Illis quoque hæc clamantibus respondebo, **225** Ego qui rex sum, justitiam cum eodem invenire non possum, et vos qui minores estis invenietis ? Ad hæc ego : Quod sim injustus, tu nescis. Scit enim ille conscientiam meam, cui occulta cordis sunt manifesta. Quod vero falso clamore populus te insultante vociferatur, nihil est, quia sciunt omnes a te hæc emissa. Ideoque non ego, sed potius tu in acclamatione notaberis. Sed quid plura ? Habes legem et Canones. Hæc te diligenter rimari oportet : et tunc quæ præceperint, si non observaveris ^c, noveris tibi Dei judicium imminere. At ille quasi me demulcens, quod dolose faciens putabat me non intelligere, conversus ad juscellum quod coram erat positum, ait : Propter te hæc juscella paravi, in quibus nihil aliud præter volatilia, et parumper cicericis continetur. Ad hæc ego, cognoscens adulationes ejus, dixi : Noster cibus esse debet facere voluntatem Dei, et non his deliciis delectari, ut ea quæ præcepit, nullo casu prætermittamus. Tu vero qui alios de justitia culpa, pollicere prius quod legem et Canones non omittas : et tunc credimus quod justitiam prosequaris. Ille vero porrecta dextera, juravit per omnipotentem Deum, quod ea quæ lex et Canones edocebant, nullo prætermitteret pacto. Posthæc accepto pane, hausto etiam vino discessi ^d. Ea vero nocte, decantatis nocturnalibus D hymnis, ostium mansionis nostræ gravibus audio cogi verberibus : missoque puero, nuntios Fredegundis reginæ astare cognosco. Quibus introductis, salutationem reginæ suscipio. Deinde precantur pueri, ut in ejus causis contrarius non existam, simulque ducentas argenti promittunt libras ^e, si Prætex-

* Bertramnus erat episcopus Burdegalensis, Ragnemodus vero Parisiensis ; uterque a Fortunato passim laudatus, de quibus sæpius infra.

^b Id est mensa humilis, Gallice dicitur *un banc*, ex quo derivavit vox *banquet*, ad designandum convivium.

^c Regm., *observare volueris*.

^d Regm., *discessi*.

tatus me impugnante opprimeretur. Dicebant enim : Jam omnium episcoporum promissionem habemus : tantum tu adversus non incedas. Quibus ego respondi : Si mihi mille libras auri argentique donetis, nunquid aliud facere possum, nisi quod Dominus agere præcipit ? Unum tantum polliceor, quod ea quæ cæteri secundum Canonum statuta consenserint, sequar. At illi non **226** intelligentes quæ dicebam, gratias agentes discesserunt. Mane autem facto, aliqui de episcopis ad me venerunt, simile mandatum ferentes : quibus ego similia respondi.

Convenientibus autem nobis in basilica sancti Petri, mane rex adfuit, dixitque : Episcopus enim in furtis deprehensus, ab episcopali officio ut avellatur Canonum auctoritas sanxit. Nobis quoque respondentibus : Quis ille sacerdos esset, cui furti crimen irrogaretur ? respondit rex : Vidistis enim species, quas nobis furto abstulit. Ostenderat enim nobis ante diem tertiam rex duo volucla ^f, speciebus et diversis ornamentis referta : quæ appretiabantur amplius quam tria millia solidorum. Sed et sacculum cum numismatis ^g auri pondere tenentem quasi millia duo. Hæc enim dicebat rex, sibi ab episcopo fuisse furata. Qui respondit : Recolere vos credo, discedente a Rothomagensi urbe Brunichilde regina, quod venerim ad vos, dixique vobis, quia res ejus, id est quinque sarcinas, commendatas haberem : et frequentius advenire pueros ejus ad me, ut ea redderem, et nolui sine consilio vestro. Tu autem dixisti mihi, o rex : Ejice hæc a te, et revertantur ad mulierem res suæ, ne inimicitia inter me et Childebertum nepotem meum pro his rebus debeat pullulare. Reversus ergo ego ad urbem, unum voluclum tradidi pueris : non enim valebant amplius ferre. Reversi iterum requirebant alia : iterum consului ^h magnificentiam vestram. Tu autem præcepisti, dicens : Ejice, ejice hæc a te, o sacerdos, ne faciat scandalum hæc causa. Verum tradidi eis duo ex his : duo autem alia remanserunt mecum. Tu autem, quid nunc calumniaris, et me furti arguis, cum hæc causa non ad furtum, sed ad custodiam debeat deputari ? Ad hæc rex : Si hoc depositum penes te habebatur ad custodiendum, cur solvisti unum ex his, et limbum aureis contextum filis in partes dissecasti, et dedisti per viros, qui me a regno dejecerent ? Prætextatus episcopus respondit : Jam dixi tibi superius, quia munera eorum **227** acceperam, ideoque cum non haberem de præsentibus quod darem, hinc præsumpsi, et eis vicissitudinem munerum tribui. Proprium mihi esse videbatur, quod filio meo Merovecho erat, quem de lavacro regenerationis excepi. Videns autem rex Chilpericus, quod eum his calumniis su-

^e Cod. Regm., *marchas*.

^f Sic Corb., Bell. et Colb., quam vocem alias pro *involucris* in his mss. positam jam animadvertimus. Sic et pro *speciebus*, habent *species*, mutato casu.

^g Colb., *numismate*. Sed Gregorius ponit hic, sicut et jam alias, *numismatis*, pro *numismatibus*.

^h Alii mss. et editi, *consiliatus sum*.

perare nequiret, attonitus valde, a [Al. ac] conscientia confusus, discessit a nobis; vocavitque quosdam de adulatoribus suis, et ait: Victum me verbis episcopi fateor, et vera esse quæ dicit scio. Quid nunc faciam, ut reginæ de eo voluntas adimpleatur? Et ait: Ite, et accedentes ad eum dicite, quasi consilium ex vobismetipsis dantes: Nosti quod sit rex Chilpericus pius atque compunctus, et citò flectatur ad misericordiam: humiliare sub eo, et dicito ab eo objecta a te perpetrata fuisse. Tunc nos prostrati omnes coram pedibus ejus, dari tibi veniam impetramus. Illis seductus Prætextatus episcopus, pollicitus est se ita facturum. Mane autem facto, convenimus ad consuetum locum: adveniensque et rex, ait ad episcopum: Si munera pro muneribus his hominibus es largitus, cur sacramenta postulasti, ut fidem Merovecho servarent? Respondit episcopus: Pellii, fateor, amicitias eorum haberi cum eo: et non solum hominem, sed, si fas fuisset, angelum de cælo evocassem, qui esset adjutor ejus. Filius enim mihi erat, ut sæpe dixi, spiritualis ex lavacro. Cumque hæc altercatio altius tolleretur, Prætextatus episcopus prostratus solo, ait: Peccavi in cælum et coram te, o rex misericordissime, ego sum homicida nefandus: ego te interficere volui, et filium tuum in solio tuo erigere. Hæc eo dicente, prosternitur rex coram pedibus sacerdotum, dicens: Audite, o piissimi sacerdotes, reum crimen execrabile confitentem. Cumque nos flentes regem elevassemus a solo, jussit eum basilicam egredi. Ipse vero ad metatum discessit, transmittens librum Canonum, in 228 quo erat quaternio novus annexus, habens canones quasi apostolicos^a, continententes hæc: « Episcopus in homicidio, adulterio, et perjurio deprehensus, a sacerdotio divellatur. » His ita lectis, cum Prætextatus staret stupens, Bertchramnus episcopus ait: Audi, o frater et coepiscope, quia regis gratiam non habes, ideoque nec nostra charitate uti poteris, prinsquam regis indulgentiam merearis. Illi ita gestis, petit rex, ut aut tunica ejus scinderetur, aut centesimus octavus psalmus, qui maledictiones Ischariothicas continet^b, super caput ejus recitaretur; aut certe

judicium contra eum scriberetur, ne in perpetuum communicaret. Quibus conditionibus ego restitui, juxta promissum regis, ut nihil extra Canones gereretur. Tunc Prætextatus a nostris raptus oculis, in custodiam positus est. De qua fugere tentans [Al. cum fugere!] nocte, gravissime cæsus, in insulam maris, quod adjacet civitati Constantinæ^c, in exilium est detrusus.

Posthæc sonuit, quod Merovechus iterum basilicam S. Martini conaretur expetere. Chilpericus vero custodiri basilicam jubet, et omnes claudi aditus. Custodes autem unum ostium, per quod pauci clerici ad officium ingrederentur, relinquentes, reliqua ostia clausa tenebant: quod non sine tædio populi fuit. Cum autem apud Parisios moraremur, signa in cælo apparuerunt, id est viginti radii a parte Aquilonis, qui ab Oriente surgentes ad Occidentem properabant: ex quibus unus prolixior et aliis supereminens, ut est in sublime elatus, mox defecit; et sic reliqui qui secuti fuerant, evanuerunt. Credo interitum Merovechi pronuntiasse. Merovechus vero dum in Rhemensi Campania latitaret, nec palam se Austrasiis crederet, a Tarabannensibus^d circumventus est, dicentibus, quod relicto patre ejus Chilperico, ei se subjugarent, si ad eos accederet. Qui velociter assumptis secum viris fortissimis, 229 ad eos venit. Hi præparatos delegentes dolos, in villam eum quamdam concludunt, et circumseptum cum armatis nuntios patri dirigunt. Quod ille audiens, illuc properare destinat. Sed hic cum in hospitio quodam retineretur, timens ne ad vindictam inimicorum multas lueret pœnas, vocato ad se Gaileno familiari suo, ait: Una nobis usque nunc et anima et consilium fuit: rogo ne patiaris me manibus inimicorum tradi; sed accepto gladio irruas in me: quod ille nec dubitans, cum cultro confodit. Adveniente autem rege, mortuus est repertus^e. Exstiterunt tunc qui assererent verba Merovechi, quæ superius diximus, a regina fuisse conficta; Merovechum vero ejus fuisse jussu clam interceptum. Gailenum vero apprehensum, abscissis manibus et pedibus, auribus, et narium summitatibus, et aliis multis cruciatibus

^a Li sunt, qui etiam nunc vulgo canones apostolici appellantur, quorum auctoritas in ecclesia Gallicana nulla tunc erat. De his Hincmarus loquitur opuse. 24. Qui autem hic laudatur, num. 21 est; sed non sincere a Prætextati adversariis relatus est. Nihil quippe in eo habetur de homicidio, pro qua voce legitur in ipso canone *furto*. De canonum Collectione, quam hic Gregorius laudat, et de canonibus apostolicis vide Cointium ad annum 577 de iis fusius disserentem. Ex hoc autem loco V. Cl. Paschasius Quesnelius, in dissertatione xvi ad opera S. Leonis papæ, probat Dionysii Exigui collectionem nondum tunc temporis in Galliis fuisse receptam. Dionysius quippe cæteris canones apostolicos præmittit, quos in codice Gallicano tunc non exstisse indicant verba Gregorii reprehendentis Regem, quod novum quaternionem *canones quasi Apostolicos* continentem inseruisset. Et quidem habemus præ manibus vetustissimum codicem canonum Ecclesiæ Gallicanæ, ex Ms. Corbeiensi tempore Vigili papæ conscripto, in quo et isti canones desiderantur, et cæterorum Canonum Græcorum

versio alia est ab ea quam Dionysius Exiguus exornavit. Lege viri eruditi dissertationem supra laudatam de antiquo Ecclesiæ Gallicanæ codice.

^b Quod psalmi hujus verba, *Et episcopatum ejus accipiat alter*, contra Judam Ischariotem laudaverit Petrus Actuum iii, ut ostenderet ipsum ab apostolatu decidisse.

^c Urbs est episcopalis Normanniæ, vulgo *Contances*, nemini ignota, a qua haud procul dissita est Cæsarea insula, vulgo *Jersey*, olim ad Normanniam spectans, sed quæ nunc est Suthamptoniæ Angliæ provinciæ; sola, cum Garnseia sibi vicina, Anglis superest ex avita Normanniæ hæreditate.

^d Tarvenna Morinorum urbs sæculo proxime elapso diruta, cujus sedes episcopalis in tres episcopatus divisa fuit, Bononiensem, Audomaropolitanum et Ipreensem.

^e Mortem ejus refert Marius ad an. 578. Ejus corpus Parisios postea delatum est, ut habetur infra lib. viii, cap. 10.

affectedum, infeliciter necaverunt. Grindionem quoque, **A** mota, reperunt et tertiam : jussuque ejus et hæc intertextum rotæ, in sublime sustulerunt; Gucilonem ^a, qui quondam comes palatii Sigiberti regis fuerat, abscisso capite interfecerunt. Sed et alios multos qui cum eodem venerant, crudeli nece diversis mortibus affecerunt. Loquebantur etiam tunc homines, in hac circumventione Egidium ^b episcopum et Guntchramnum Bosonem fuisse maximum caput, eo quod Guntchramnus Fredegundis reginæ occultis amicitiiis potiretur pro interfectione Theodoberti; Egidius verò, quod ei jam longo tempore esset carus.

XX. Cum autem Justinus imperator ^c, amisso sensu, amens effectus esset, et per solam Sophiam augustam ejus imperium regeretur, populi, ut in superiore libro jam diximus (*Lib. IV, cap. 33*), Tiberium Cæsarem elegerunt, utilem, strenuum, atque sapientem, eleemosynarium, inopumque optimum defensorum. Qui cum multa de thesauris quos **230** Justinus aggregavit, pauperibus erogaret, et Augusta illa eum frequentius increparet, quod rempublicam redegisset in paupertatem, diceretque : Quod ego multis annis aggregavi, tu infra paucum tempus prodige dispergis, aiebat ille : Non deerit fisco nostro, tantum pauperes eleemosynam accipiant, aut captivi redimantur. Hic est enim magnus thesaurus, dicente Domino : *Theaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea corrumpit; et ubi fures non effodiunt, nec furantur (Matth. VI, 20)*. Ergo de hoc quod Deus dedit, congregemus per pauperes in cælo, ut Dominus nobis augere dignetur in sæculo. Et quia, ut diximus, magnus et verus Christianus erat, dum **C** hilari distributione pauperibus opem præstat, magis ac magis ei Dominus subministrat. Nam deambulans per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux Dominica erat sculpta, et ait : *Cruce tua, Domine, frontem nostram munimus et pectora, et ecce crucem sub pedibus conculcamus* ^d. Et dicto citius jussit eum auferri, defossaque tabula atque erecta, inveniunt subter et aliam hoc signum habentem. Nuntiantesque, jussit et illam auferre. Qua

^a Corb., *Gucilonem*; Bell., *Ciucilonem, qui quoniam palatii Sigiberti*. Comes palatii præpositus erat reginæ, juri dicundo præerat, ac res majoris momenti referebat ad principem; et ut archicapellanus de ecclesiasticis rebus, quæ ad palatium deferebantur, sic iste de sæcularibus judicabat. Vide Bignonii notas in lib. I Marculli, formula 25.

^b Egidius seu Ægidius, episc. Rhemensis, ob sua tam bona quam mala facinora notissimus. Ejus laudes prosequitur Fortunatus lib. III, carm. 18. Plura de eo Frodoardus lib. II Hist. Rhemensis, et passim noster Gregorius.

^c Vide cap. 31 inferius. Hæc autem omnia exscripsit Paulus Diac. lib. III de Gestis Langob., cap. 11 et 12.

^d Theodosius et Valentinianus vetuerant ne signum crucis insculperetur in solo, vel lapide, vel marmore humi posito. L. unic., Cod. *Neminem lic. sign.* Vide et can. 6 Conc. Trullani.

^e Sic. Corb. et Bell.; Bec., *faciet*; alii, *permitteret*. ^f Eunuchus famosissimus Belisario substitutus, qui Ostrogothos in Italia penitus delevit, sed ab Augusta male habitus Langobardos in eandem regionem advocavit; quod tamen gratis fictum existimat Valesius, lib. IX rer. Francie.

B amota, reperunt et tertiam : jussuque ejus et hæc aufertur. Qua ablata, inveniunt magnum thesaurum habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc abundantius, ut consueverat, subministrat : nec ei Dominus aliquid deficere fecit ^e pro bona voluntate sua. Quid ei in posterum Dominus transmisserit, non omittam. Narses ille dux Italiæ ^f, cum in quadam civitate domum magnam haberet, in Italiam cum multis thesauris egressus ^g, ad supra memoratam urbem adventit : ibique in domo sua occulte cisternam magnam fodit, in qua multa millia centenariorum auri **231** argenticque reposuit : ibique interfectis consciis, uni tantummodo seni per juramentum condita commendavit. Defunctoque Narsete hæc sub terra latebant. Cumque supradictus **B** senex hujus eleemosynas assidue cerneret, pergat ad eum, dicens : Si, inquit, mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, Cæsar, edicam. Cui ille : Dic, ait, quod volueris. Proderit enim tibi, si quiddam nobis profuturum esse narraveris. Thesaurum, inquit, Narsetes reconditum habeo, quod in extremo vitæ posui celare non possum. Tunc Cæsar Tiberius gavisus, mittit usque ad locum pueros suos : præcedente vero sene, hi sequuntur attoniti. Pervenientesque ad cisternam, deopertamque ingrediuntur, in qua tantum aurum argentumque reperiunt, ut per multos dies vix evacuaretur a deportantibus. Et ex hoc ille amplius hilari erogatione dispensavit egenis.

XXI. Igitur ^h contra Salonium Sagittariumque episcopos tumultus exoritur. Hi enim a Sancto Nicetio Lugdunensi episcopo educati, diaconatus officium sunt sortiti : hujusque tempore Salonius Ebredunensis ⁱ urbis, Sagittariusque Vapigenis Ecclesiæ sacerdotes statuuntur. Sed assumpto episcopatu, in proprium relati arbitrium, coeperunt in pervasionibus, cædibus, homicidiis, adulteriis, diversisque in sceleribus, insano furore grassari; ita ut quodam tempore, celebrante Victore Tricastinorum ^j episcopo solemnitatem natalitii sui, emissa cohorte, cum gladiis et sagittis irruerent super eum. Venientesque sciderunt

^g Sic veteres mss. et edit. Chesn. vero, *ingressus*. Colb., *regressus*.

^h Hoc caput deest in Corb., Bell. et Colb. Exstat in Casin. et aliis. Confer. cap. 28 infra. Refert autem in hoc Gregorius, quæ saltem a decennio his duobus episcopis, Sagittario scilicet et Salonio, contigerant.

ⁱ Ebredunum, *Embrun*, et Vapingum sen Vapincum, *Cap*, civitates in Dalphinato parum a sese invicem dissitæ, diversæ tamen provinciæ ecclesiasticæ. Prior nempe metropolis est Alpium Maritimarum, altera vero sub Narbonensi II archiepiscopo Aquisi paret.

^j Editi plerique cum Regm. et Bec., *Tricastinorum*. Retinenda tamen nostra lectio. Nam Tricastina urbs est in Campania, vulgo *Troyes*. At hic designatur urbs Tricastinorum in Dalphinato, vulgo *Saint-Paul de Trois-Châteaux*. Et quidem Eusebius presbyter, Victoris hic memorati nomine, Concilio Lugdun. II interfuit, et ipseret Concilio Matisconensi I subscripsit. Natalitii autem sui solemnitas quam celebrabat, erat anniversaria consecrationis suæ dies in episcopum. Et quidem hodieque in Pontificali Romano inter festa solemniora computatur consecrationis episcoporum dies, qui noster est antiquus, ut patet ex vet. sacramentariis.

vestimenta ejus, ministros cæciderunt, vasa et omnem apparatus^a prandii auferentes, relinquentes episcopum in grandi contumelia. Quod cum rex Guntchramnus **232** comperisset, congregari synodum apud urbem Lugdunensem jussit. Coniunctique episcopi cum patriarcha^b Nicetio beato, discussis causis, invenerunt eos de his sceleribus, quibus accusabantur, valde convictos; præceperuntque ut qui talia commiserant, episcopatus honore privarentur. At illi cum adhuc propitium sibi regem esse nossent, ad eum accedunt, implorantes se injuste remotos: sibi que tribui licentiam, ut ad papam urbis Romanæ accedere debeant. Rex vero annuens petitionibus eorum, datis epistolis eos abire permisit. Qui accedentes coram papa Joanne^c, exponunt se nullius rationis existentibus causis dimotos^d. Ille vero epistolas ad regem dirigit, in quibus locis suis eosdem restitui jubet. Quod rex sine mora, castigatis prius illis verbis multis, implevit. Sed nulla, quod pejus est, fuit emendatio subsecuta: tamen Victoris episcopi pacem petierunt, traditis hominibus, quos in seditionem direxerant. Sed ille recordatus præcepti Dominici, non debere reddi inimicis mala pro malis (*Rom. xii, 17*), nihil his mali faciens, liberos abire permisit. Unde in posterum a communione suspensus est, pro eo quod publice accusans, clam inimicis pepercisset, absque consilio fratrum, quos accusaverat. Sed per favorem regis iterum in communionem revocatus est. Hi vero in majoribus sceleribus quotidie miscebantur: et in præliis illis, sicut jam supra meminimus (*Lib. iv, cap. 37*), quæ Mummolus cum Langobardis gessit, tanquam unus ex laicis, accincti arma, plurimos propriis manibus interfecerunt. In cives vero suos nonnullos commoti felle, verberantes fustibus usque ad effusionem sanguinis, sæviebant. Unde factum est, ut clamor **233** populi ad regem denuo procederet; eosdemque rex accessiri præcepit. Quibus advenientibus, noluit suis obtutibus præsentari: scilicet ut prius habita audientia, si idonei^e invenirentur, sic regis præsentiam mererentur. Sed Sagittarius felle commotus, hanc rationem dure suscipiens, ut erat levis ac vanus, et in sermonibus irrationabilibus profluus, declamare plurima de rege cœpit, ac dicere, quod filii ejus regnum capere non possent, eo quod mater eorum ex familia^f Magnacharii quondam ascita, regis torum adisset: igno-

rans quod prætermisissis nunc generibus feminarum, regis vocitantur liberi, qui de regibus fuerint procreati. His auditis rex commotus valde, tam equos quam pueros, vel quæcunque habere potuerant, abstulit; ipsosque in monasteriis a se longiori accessu dimotis, in quibus pœnitentiam agerent, includi præcepit, non amplius quam singulos eis clericos relinquens: iudices locorum terribiliter commonens, ut ipsos cum armatis custodire debeant, ne cui ad eos visitandos ullus pateat aditus. Superstitēs enim erant his diebus filii regis, ex quibus senior ægrotare cœpit. Accedentes autem ad regem familiares ejus, dixerunt: Si propitius audire dignaretur rex verba servorum suorum, loquerentur in auribus tuis. Qui ait: Loquimini quæ libet. Dixeruntque: Ne forte innocentes hi episcopi exsilio condemnati fuissent, et peccatum regis augeatur in aliquo, et ideo filius domini nostri pereat. Qui ait: Ite quantocius, et laxate eos, deprecantes ut orent pro parvulis nostris. Quibus abeuntibus, dimissi sunt. Egressi igitur de monasteriis, conjuncti sunt pariter, et se osculantes, eo quod olim a se visi non fuerant, ad civitates suas regressi sunt: et in tantum compuncti sunt, ut viderentur nunquam a psallentio cessare, **234** celebrare jejunia, elemosynas exercere, librum Davidici carminis explere per diem, noctesque in hymnis ac lectionibus meditando deducere. Sed non diu hæc sanctitas illibata permansit, conversique sunt iterum retrorsum: et ita plerumque noctes epulando atque bibendo ducebant, ut clericis matutinas in ecclesia celebrantibus, hi pocula poscerent, et vina libarent. Nulla prorsus de Deo erat mentio, nullus omnino cursus^g memoriæ habebatur. Redeunte^h aurora, surgentes a cœna, mollibus se indumentis operientes, somno vinoque sepulti, usque ad horam diei tertiam dormiebant. Sed nec mulieres deerant cum quibus polluerentur. Exsurgentes igitur, abluti balneis ad convivium discumbebant; de quo vespere surgentes, cœnæ inhiabant usque ad illud lucis tempus, quod superius diximus. Sic faciebant singulis diebus, donec ira Dei irruit super eos, quod in posterum memoraturi sumus (*Lib. vii, cap. 39*).

XXII. Tunc Vuinnochusⁱ Britto in summa abstinentia a Britanniiis venit Turonis, Hierosolymam accedere cupiens, nullum aliud vestimentum nisi de pellibus ovium lana privatis habens: quem nos quoque facilius teneremus, quia nobis religiosus valde vide-

gorius; inde in Capitularibus *se idoneare*. Vide *Alterserræ* notas.

^f Id est, quæ fuerat ancilla in domo Magnacharii. Vide supra not. in cap. 17.

^g Sic vocabantur horæ canonicæ. Hodie dicemus: Nulla eis erat cura recitandi Breviarii. Quam vero religiosi essent istis temporibus clerici, etiam episcopi, in hoc persolvendo penso, ex compluribus aliis Gregorii locis patet. Vide Mabillonii disquisitionem de cursu Gallicano, parag. 6.

^h Sic Cod. Casin.; at Regm., *relucente*. Editi, *renidente*.

ⁱ Colb., *Wanochus*. Bad., *Munochus*. De ejus morte lib. viii, cap. 35.

^a Regm. non habet *prandii*.

^b Patriarchæ titulum hic Nicetio datum objicit Cointius, ut probat ea quæ hic de Sagittario et Salonio referantur, ab aliquo interpolatore Gregorii Historiæ addita fuisse. Sed idem titulus Prisco Nicetii successori datur in Concilio Matiscon. ii. Sulpicius episcopus Bituric. dicitur patriarcha in epist. Desiderii Cadurcensis. Chesn. tom. I, pag. 880, nec alteri usquam metropolitano concessus legitur in aliis illorum temporum Galliarum synodis. Concilium autem Lugdunense, de quo hic agitur, ut vulgo dicitur, habitum anno 567.

^c Joannes III, cognomento Catellinus, ad quem permissu regis, ut observat Gregorius, accesserant.

^d Regm., *remotos a suis honoribus*.

^e Id est, absque crimine, ut passim loquitur Gre-

batur, presbyterii gratia honoravimus ^a. Ingitrudis autem religiosam consuetudinem habebat, aquam de sepulcro sancti Martini colligere : qua aqua deficiente, rogat vas cum vino ad beati tumulum deportari. Transacta autem nocte, id exinde hoc presbytero præsente assumi mandavit, et ad se delato, ait presbytero : Aufer hinc vinum, et unam tantum guttam de aqua benedicta, unde parum superest, effunde ^b. Quod cum fecisset, mirum dictu, vasculum quod semiplenum erat, ad unius guttæ descensum impletum est. Idem his aut ter ita vacuatum, per unam tantum guttam est impletum : **235** quod non ambigitur et in hoc beati Martini fuisse virtutem.

XXIII. His ita gestis, Samson filius Chilperici regis junior, a dysenteria et febre comprehensus, e rebus humanis excessit. Hic vero, cum Chilpericus rex Tornaci a fratre obsideretur (*Lib. iv, cap. 52*), natus est : quem mater ob metum mortis a se abiecit, et perdere voluit. Sed cum non potuisset, objurgata a rege, eum baptizari præcepit. Qui baptizatus, et ab ipso episcopo ^c susceptus, lustro uno nec perfecto defunctus est. Nam et mater ejus Fredegundis in his diebus graviter ægrotavit, sed convaluit.

XXIV. Posthæc in nocte, quæ erat tertio Idus Novembris, apparuit nobis beati Martini vigiliis celebrantibus magnum prodigium ; nam in medio lunæ stella fulgens visa est elucere, et super ac subter lunam aliæ stellæ propinquæ apparuerunt. Sed et circulus ille, qui pluviam plerumque significat, circa eam apparuit. Sed quæ hæc figura verint, ignoramus. Nam et lunam hoc anno sæpe in nigredinem versam vidimus, et ante Natalem Domini gravia fuere tonitrua. Sed et splendores illi circa solem, sicut jam ante cladem Arvernam fuisse commemoravimus (*Lib. iv, cap. 31*), quos rustici soles vocant, apparuerunt ^d ; et mare ultra modum egressum asserunt, et multa alia signa apparuerunt.

XXV. Guntchramnus Boso Turonis cum paucis armatis veniens, filias suas, quas in basilica sancta reliquerat, vi abstulit, et eas usque Pictavis civitatem, quæ erat Childeberti regis, perduxit. Chilpericus quoque rex Pictavum pervasit, atque nepotis sui homines ab ejus sunt hominibus effugati. Ennodium ex comitatu ad regis præsentiam perduxerunt. Quo exsilio damnato, facultates ejus fisco subdiderunt.

^a Colb. et Regm., *oneravimus*. *Ingitrudis* vero in editis plerisque dicitur *Ingitrudis*. Regm., *Ingitrudis autem religiosam consuetudinem*, etc. De *Ingitrudis* infra lib. ix, cap. 33, et lib. x, c. 42.

^b Regm., *inde parum supereffunde*. Cæterum ex hoc similibusque miraculis consuetudinem manasse putat Cointius sancti Martini nomen super vinum invocandi, illudque postea a convivis potandi in mutua charitatis symbolum, quem morem postea pravus usus corruptit. At crediderim potius fideles olim in festo S. Martini, sicut et in aliis celebrioribus, parere convivia consuevisse ; idque, etsi in aliis festivitibus abrogatum, in hac una perseverasse ob sancti viri celebritatem. Hic autem de ista consuetudine non agit Gregorius, sed de aqua illa, qua beati viri sepulcrum ablui solebat, ex qua ægri potati sæpius curabantur.

A Sed post annum, et patriæ et facultatibus redditus est (*Lib. viii, cap. 26*). Guntchramnus Boso relictis filiabus suis in basilica beati Hilarii ad Childebertum regem transiit.

XXVI. Anno quoque tertio **236** Childeberti regis, qui erat Chilperici et Guntchramni septimus decimus annus, cum Dacco ^e Dagarici quondam filius, relicto rege Chilperico, huc illucque vagaretur, a Dracoleno ^f duce, qui dicebatur Industrius, fraudulenter apprehensus est : quem vincum ad Chilpericum regem Brannacum deduxit, dato ei sacramento, quod vitam illius cum rege ^g obtineret. Sed oblitus sacramenti, egit cum principe, nefarias res asserens, ut moreretur. Ille quoque cum vincus detineretur, et cerneret se penitus non evasurum, a presbytero, rege nesciente, pœnitentiam petiit ^h. Qua accepta, interfectus est. Cum autem idem Dracolenus velociter reverteretur in patriam, his diebus Guntchramnus Boso filias suas a Pictavo auferre conabatur. Quod audiens Dracolenus, se super eum objecit ; sed illi, sicut erant parati, resistentes, se defensare nitentur. Guntchramnus vero misit unum de amicis suis ad eum, dicens : Vade et dic ei : Scis enim quod fœdus inter nos initum habemus, rogo ut te de meis removeas insidiis. Quantum vis de rebus tollere non prohibeo ; tantum mihi, etsi nudo, liceat cum filiabus meis accedere quo voluero. At ille, ut erat vanus ac levis : Ecce, inquit, funiculum, in quo alii culpabiles ligati ad regem, me ducente, directi sunt : in quo et hic hodie ligandus, illuc deducetur vincus. Et hæc cum dixisset, calcaneorum ictibus urgens equum, ad illum veloci cursu dirigit ; et casso eum verberans ictu, hastili diviso, ensis ad terram ruit. Guntchramnus vero cum super se mortem cerneret imminere, invocato nomine Domini, et virtute magna beati Martini, elevatoque conto, Dracolenum aretat in faucibus, suspensumque de equo sursum ⁱ, unus de amicis suis eum lancea latere verberatum finivi, t fugatisque sociis, ipsoque spoliato, Guntchramnus cum filiabus liber abscessit. Posthæc Severus socer ejus a filiis apud regem graviter accusatur. Hæc ille audiens, cum magnis muneribus ad regem petit **237** qui in via apprehensus et exspoliatus, atque in exsiliu deductus, morte pessima vitam finivit. Sed et duo filii ejus, Bursolenus et Dodo, ob crimen majes-

D

^e Is fuisse videtur Chrasmarus Tornacensium simul et Noviomagensium seu Viromandensium episcopus. Hic desinit codex Bellovacensis, cætera sunt avulsa.

^d Hic desinit caput in Corb.

^e Corb., *Dacolenus* ; Colb., *Taceo Tagarici* ; Bad., *Dargo Godarici* ; Regm., *Dago Gadarici* ; Bec., *Dacco Gadarici*.

^f Corb., *Dragoleno*, qui in indiculo capitum dicitur *Dratglenus*.

^g Alii, *apud regem*.

^h Nota hominem in periculo positum clam a presbytero pœnitentiam petiisse, quod ea ante Carolum VI in Francia reis ante mortem denegaretur. Vide Mabillon. *Præf. in Sæc. III Benedicini.*, p. 1, n. 24.

ⁱ Regm., *equo, rursus*.

tatis læsæ iudicio mortis suscepto, unus ab exercitu vi oppressus est; alius in fuga apprehensus, truncatis manibus et pedibus interiit; resque omnes tam eorum, quam patris, fisco collatæ sunt. Erant enim eis magni thesauri.

XXVII. Dehine Turonici, Pictavi, Baiocassini, Cenomannici, Andegavi, cum aliis multis in Britanniam ex jussu Chilperici regis abierunt: et contra Warochum ^a, filium quondam Macliavi, ad Vicinoniam ^b fluvium resident. Sed ille dolose per noctem super Saxones Baiocassinos ^c ruens, maximam exinde partem interfecit. Post die autem tertia, cum ducibus regis Chilperici pacem faciens, et filium suum in obsidatum donans, sacramento se constrinxit, quod fidelis regi Chilperico esse deberet. Venetos quoque civitatem refudit, sub ea conditione, ut si mereretur eam per jussionem regis regere, tributa vel omnia, quæ exinde debebantur, annis singulis nullo admonente dissolveret. Quod cum factum fuisset, exercitus ab eo loco remotus est. Posthæc Chilpericus rex de pauperibus et junioribus ^d ecclesiæ vel basilicæ bannos jussit exigi, pro eo quod in exercitu non ambulassent. Non enim erat consuetudo, ut hi ullam exsolverent publicam functionem. Posthæc Warochus obliviscens promissionis suæ, volens irrumperere quod fecerat, Eunium episcopum Veneticæ urbis ad Chilpericum regem dirigit. At ille ira commotus, **238** objurgatum eum exsilio damnari præcepit.

XXVIII. Anno quoque quarto Childeberti, qui fuit decimus octavus Guntchramni et Chilperici regum, apud Cavillonum civitatem synodus facta est, ex jussu principis Guntchramni; discussisque diversis causis, contra Salonium et Sagittarium episcopos iteratur illa antiqua calamitas ^d. Objiciuntur eis crimina: et non solum de adulteriis, verum etiam de homicidiis accusantur. Sed hæc per pœnitentiam purgari cen-

^a Colb., *Voracium*, et infra, *Varadium*.

^b Cervicem Britannicæ peninsulæ secat, atque inter Venetos et Namnetem urbes in Oceanum Britannicum immergitur. Vulgari idiomate dicitur *la Vilaine*.

^c Cod. Regm., *Saxones atque Bajocassinos*. Ast alia lectio potior. Hic quippe designantur Saxones e Germania oriundi, qui inclinatis imperii Romani viribus in Britanniam majorem et in Gallias irrupere, atque ex iis nonnulli in tractu Aremorico, ac finibus Bajocassium et Namnetensium consistentes, cum veteribus incolis permisti, nomen etiam utrique genti commune habuerunt. Hinc Fortunatus lib. III, carm. 8, laudat Felicem episc. Namneticum ob *Saxones* ab eo sub jugo Christi mansuofactos. Eorum regionem Carolus Calvus in legibus apud Silvacum appellat *Lingua Saxoniam*.

^d Juniores hic sunt ecclesiæ servitores, ut vult Cointius, ad annum 586; alias sic appellantur Clerici subdiaconis inferiores. Vide Concil. Masticon. I, can. 8, et Bignonii Notas in Marculfi formulam 3 lib. I. Bannum autem hic usurpat pro multa indicta iis qui ad bannum, id est ad placitum, militiam seu delectum non accesserant.

^e Jam quippe accusati fuerant et condemnati in concilio Lugdun. II, ut dictum est supra cap. 20, sed Joannis papæ decreto restituti, Concilio Parisiensi IV, anno 573, cum aliis episcopis interfue-

rentes episcopi, illud est additum ^f, quod essent rei majestatis, et patriæ proditores. Qua de causa ab episcopatu disciuncti [*Al. dejecti*], in basilicam beati Marcelli sub custodia detruduntur. Ex qua per fugam lapsi, discesserunt per diversa vagantes, donec in civitatibus eorum alii subrogati sunt ^g.

XXIX. Chilpericus vero rex descriptiones novas et graves in omni regno suo fieri jussit. Qua de causa multi relinquentes civitates illas [*Al. suas*], vel possessiones proprias, alia regna petierunt, satius ducentes alibi peregrinari, quam tali periculo subjacere. Statutum enim fuerat, ut possessor de propria terra unam amphoram vini per aripennem ^h redderet. Sed et aliæ functiones infligebantur multæ, tam de reliquis terris, quam de mancipiis: quod impleri non poterat. Lemovicinus quoque populus cum se cerneret tali fasce gravari, congregatus in calendis Martiis, Marcum referendarium, qui hæc agere jussus fuerat, interficere voluit: et fecisset utique, nisi eum episcopus Ferreolus ⁱ ab imminente discrimine liberasset. Arreptis quoque libris descriptionum, **239** incendio multitudo conjuncta concremavit: unde multum molestus rex, dirigens de latere suo personas, immensis damnis populum affixit, suppliciiisque conterruit ^j, morte mulctavit. Ferunt etiam tunc abbates atque presbyteros ad stipites extensos diversis subjacuisse tormentis, calumniatibus regalibus missis, quod in seditioe populi ad incendendos libros satellites [*I. adjuutores*] adfuissent, acerbiora quoque deinceps infligentes tributa.

XXX. Britanni quoque graviter regionem Rhedonicam vastaverunt, incendio, præda, captivitate: qui usque Cornutum vicum ^k debellando progressi sunt. Eunius [*Al. Eonius*] vero episcopus de exsilio reductus, Andegavo ad pasendum delegatur, nec ad civitatem suam Veneticam redire permittitur. Bippolenus ^l vero dux contra Britannos dirigitur, et loca

rant. Cæterum ex hoc capite, quod omnes mss. exhibent, certum est etiam caput 20 hujus libri, licet in aliquot codd. desideretur, verum esse Gregorii festum. De eorumdem dejectione agit Marius ad hunc ipsum annum.

^f Colb., *attitulum*.

^g Aridius scilicet Sagittario Vapincensi, et Emeritus Salonio Ehredunensi. Uterque interfuit concilio Matis. II, anno 585, et Aridius Valentino II, an. 584. Eidem scripsit tres epistolas S. Gregorius M. in quibus *Aregius* dicitur, sicut et in ejus Vita ab auctore coætaneo scripta, apud Labbeum tomo I Biblioth. novæ. Ipsius festum in propria ecclesia celebratur die I Maii.

^h Aripennem appellabant veteres Galli, ut monet Valesius, semijugerem continentem 120 pedes.

ⁱ De hoc infra lib. VII, cap. 10.

^j Regm. et Bec., *contrivit*. Hanc esse primam Missorum regionum mentionem apud nostros Historicos observat Valesius libro X Rerum Francic. Postmodum sub Missorum dominicorum nomine celebres fuerunt.

^k Hunc locum Cointius appellat *Cornuz*. Valesius vero ait vulgo putari esse *Saint-Aubin le Cormier*. Cod. Regm., *Tornuntium*.

^l Cod. Regm. cum aliquot editis, *Bypolenus*: alii *Dipolenus*, *Beppolenus*.

aliqua Britanniae ferro incendioque opprimit : quæ **A** sam auferentes prædam, agros pervadunt, vineas a fructibus vacuant, et captivos abducunt. Ad quos cum Felix episcopus legationem misisset, emendare promittentes, nihil de promissis implere voluerunt

XXXI. Dum hæc agerentur in Gallis ^a, Justinus impleto imperii octavo decimo anno, amentiam quam incurrerat, cum vita finivit. Quo sepulto, Tiberius Cæsar arripuit jam olim aggressum imperium ^b. Sed cum eum secundum consuetudinem loci ad spectaculum circi præstolaretur populus processurum, parere ei cogitans pro parte Justiniani insidias, qui tunc nepos Justini habebatur, ille per loca sancta processit. Completaque oratione, vocato ad se urbis papa, cum consulibus ac præfectis palatium est ingressus. Dehinc indutus purpura, diademate coronatus, throno imperiali impositus, cum immensis laudibus ^c imperium confirmavit. Factionarii quoque opperientes ad circum, cum cognovissent quæ acta fuerant, pudore confusi sine effectu regressi sunt, nihil homini qui in Deo spem **240** posuerat adversari valentes ^d. Transactis igitur paucis diebus, adveniens Justinianus, pedibus se projecit imperatoris, quindecim ei centenaria auri deferens ob meritum gratiæ. Quem ille secundum patientiæ suæ ritum colligens, in palatium jussit assistere. Sophia vero Augusta immemor promissionis, quam quondam in Tiberium habuerat, insidias ei tentavit intendere. Procedente autem eo ad villam, ut juxta ritum imperialem triginta diebus ad vindemiam jocundaretur ^e, vocato clam Justiniano, Sophia voluit eum erigere in imperium. Quo comperto, Tiberius cursu veloci ad Constantinopolitanam civitatem regreditur, apprehensamque Augustam, ab omnibus thesauris **C** spoliavit, solum ei victus quotidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris ejus ab ea, alios posuit de fidelibus suis, mandans prorsus ut nullus de anterioribus ad eam haberet accessum. Justinianum vero objurgatum tanto in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam suam promitteret, rursumque filio suo filiam ejus expeteret : sed non est res sortita effectum. Exercitus ejus Persas debellavit, victorque regressus, tantam molem prædæ detulit, ut crederetur cupiditati humanæ posse sufficere. Viginti elephantum capti ad imperatorem deducti sunt ^f.

XXXII. Britanni eo anno valde infesti circa urbem fuere Namneticam ^g atque Rhedonicam : qui immen-

^a Nulla hic est capitum distinctio in Colb., ubi, *excitavit, qui cum reverterentur in Gallias, etc.*

^b Reipsa Gregorius supra cap. 20 refert Justinum in Cæsarem assumptum fuisse an. 577. Vide Chronicon Joannis de Biclaro. Gregorium exscripsit Paul. Diac. l. III, cap. 12. Marius scribit an. 579 Justino defuncto Tiberium successisse. Alii denique volunt Tiberium, mense Septembri anno 578, Augustum renuntiatum fuisse a Justino, qui, ut aiunt, mense sequenti extinctus est, anno 12 imperii fere expleto.

^c Id est acclamationibus, quæ regibus fieri solent.

^d Corb., *nihilominus qui in Deum spem posuerat adversarios non metuit.*

^e Feriæ Vindemiales celebres sunt apud veteres scriptores, sacros et profanos. Ab imp. observatas fuisse tradunt Capitolinus in Antonino, Lamprid. in Heliogabalo, etc.

^f Hæc vivente adhuc Justino contigisse scribunt Joannes Biclari. in Chronico, et Evagr. lib. v Hist.

^g Colb., *Venticam*. Nostra tamen lectio melior censeri debet, tum ob mss. et editos, tum quia Felix episcopus erat Namnetensis.

^h Deest hoc caput in Corb. et Colb.

ⁱ Regm., *aperte.*

^j Ecclesia interdicta ob sanguinis effusionem. Vide Audouen lib. II de Vita S. Eligii, cap. 23.

^k Sic Regm.; at alii, *non invenirentur, sociarentur.*

^l Al., *Reginmodo*; Bad., *Raimundo*; aliquot, *Regnamodo.*

^m Sic jam supra lib. III, cap. 9, appellavit eam Arverniciam partem, quam *Limaniam* etiam nunc appellamus; a limo ob fecunditatem sic dictam putat Alteserra. De ea Sidonius lib. III, epist. I, *cujus meriti sit, vel Gothis credite, qui etiam Septimaniam suam fastidiunt, modo invidiosi hujus anguli etiam desolata proprietate potiuntur.*

ⁿ Sic mss. et editi, præter Colb. qui habet *Ilacrem, et Chesn., Elaurem*. Codd. laudat Alteserra, ubi

terminos, quos nunquam exceſſerant, præterirent. Quæ grande de pecoribus excidium, de culturis detrimentum, de ædificiis fecere naufragium. Pari modo Rhodanus cum Arari conjunctus, ripas excedens, grave damnum populis intulit, muros Lugdunensis civitatis aliqua ex parte subvertit. Quiescentibus vero pluviis, arbores denuo floruerunt: erat enim mensis September ^a. In Turonico vero eo anno mane priusquam dies illucesceret, fulgor per cælum cucurrisse visus est, et ad Orientis plagam decidisse. Sed et sonitus, tanquam diruentis arboris, per totam terram illam auditus est: quod ideo non est de arbore æstimandum, quia in quinquaginta aut amplius milliaria est auditum. Ipso anno graviter urbs Burdegalensis a terræmotu concussa est, mœniæque civitatis in discrimine eversionis exsiterunt; atque **B** ita omnis populus metu mortis exterritus est, ut si non fugeret, putaret se cum urbe debiscere. Unde et multi ad civitates alias transierunt. Qui tremor [*Al. timor*] ad vicinas civitates porrectus est, et usque Hispaniam attingit, sed non tam valide. Tamen de Pyrenæis montibus immensi lapides sunt commoti, qui pecora hominesque prostraverunt. Nam et vicus Burdegalensis incendium divinitus ortum exussit, ita ut subito comprehensi igne, tam domus quam aræ cum annonis incendio cremarentur; nullum penitus incitamentum habens ignis alieni, nisi forsitan jussione divina. Nam et Aurelianensis civitas gravi incendio conflagravit, in tantum ut ditioribus nihil penitus remaneret: et si aliquis ab igne quidquam eripuit, ab insistentibus furibus est direptum. Apud terminum Carnotenum verus ^b de effracto pane sanguis effluxit. Graviter tunc et Biturica civitas a grandine verberata est.

XXXV. Sed hæc prodigia gravissima **243** lues est subsequuta. Nam discordantibus regibus, et iterum bellum civile parantibus, dysentericus morbus pene Gallias totas præoccupavit. Erat enim his qui patiebantur valida cum vomitu febris, reumque nimius dolor, caput grave vel cervix. Ea vero quæ ex ore ^c projiciebantur, colore croceo, aut certe viridia erant; a nullis autem asserebatur venenum occultum esse. Rusticiores vero corales hoc pustulas ^d nominabant: quod non est incredibile, quia missæ in scapulis sive cruribus ventosæ, procedentibus erumpentibusque vesicis, decursa sanie multi liberabantur; sed et herbæ, quæ venenis medentur, potui sumptæ, plerisque præsidia contulerunt. Et quidem primum hæc infirmitas a mense Augusto initiata, parvulos adolescentes arripuit, lethoque subegit.

Elaverque, quem Melacrem. Is est Elaver fluvius, vulgo *Allier*, qui ortus in Cebennis, et Iustratis Arvernens, infra Nivernum urbem in Ligerim labitur.

^a Mense Octobri hæc contigisse scribit Marius ad an. 580.

^b Corb., *urbis de.*

^c In Corb. deest *ex ore.*

^d Colb., *Coriales hoc pustulas.* Bad., *Corales, hoc est, pustulas.* Erant, ni fallor, pustulæ in corde ortæ, et ideo corales dictæ: vel quod sputa essent purpurei coloris, coralio similis.

A Perdidimus dulces et charos nobis infantulos, quos aut gremiis fovimus, aut ulnis bajulavimus, aut propria manu ministratis cibis ipsos studio sagacior nutritivimus; sed abstersis lacrymis cum beato Job, diximus: *Dominus dedit, Dominus abstulit: quomodo Domino placuit, ita factum est. Sit nomen ejus benedictum in sæcula* (*Job. 1, 21*). Igitur in his diebus Chilpericus rex graviter ægrotavit: quo convalescente, filius ejus junior, necdum ex aqua et Spiritu sancto renatus, ægrotare cœpit. Quem in extremis videntes, baptismo abluerunt. Quo parumper melius agente, frater ejus senior, nomine Chlodobertus, ab hoc morbo corripitur, ipsumque in discrimine mortis Fredegundis mater cernens, sero pœnitens, ait ad regem: *Diu nos male agentes pietas divina sustentat; nam sæpe nos febribus et aliis malis corripuit, et emendatio non successit. Ecce jam perdimus filios; ecce jam eos lacrymæ pauperum, lamenta viduarum, suspiria orphanorum interimunt; nec spes remanet cui aliquid congregemus. Thesaurizamus, nescientes cui congregemus ea. Ecce thesauri remanent a possessore vacui, rapinis ac maledictionibus pleni. Nunquid non exundabant **244** promptuaria vino? nunquid non horrea replebantur frumento? nunquid non erant thesauri referti auro, argento, lapidibus pretiosis, monilibus, vel reliquiis imperialibus ornamentis? Ecce quod pulchrius habebamus, perdimus. Nunc, si placet, veni [*Al. venite*], et incendamus omnes descriptiones iniquas; sufficiatque fisco nostro, quod suffecit patri regique **C** Chlothachario. Hæc effata regina, pugnis verberans pectus, jussit libros exhiberi, qui de civitatibus suis per Marcum venerant; projectisque in ignem, iterum ad regem conversa: *Quid tu, inquit, moraris? Fac quod vides a me fieri, ut et si dulces natos perdimus, vel pœnam perpetuam evadamus. Tunc rex compunctus corde tradidit omnes libros descriptionum igni, conflagratisque illis, misit qui describerent descriptiones. Posthæc infantulus junior dum nimio labore tabescit, exstinguitur; quem cum maximo mœrore deducentes a villa Brennacensi Parisios, ad basilicam sancti Dionysii sepelire manderunt ^e. Chlodobertum vero componentes in fero, Suessionas ad basilicam sancti Medardi duxerunt, projicientesque eum ad sanctum sepulcrum, **D** voterunt vota pro eo; sed media nocte, anhelus jam et tenuis, spiritum exhalavit: quem in basilica sanctorum Crispini atque Crispiniani ^f martyrum sepelierunt. Magnus quoque hic ^g planctus omni populo fuit; nam viri lugentes, mulieresque lugubribus ve-**

^e Hic a Fortunato appellatur Dagobertus, cujus, et Chlodoberti fratris epitaphia scripsit lib. ix, *cap. 4* et *5*. Obiit post synodum Brennacensem, ut *ex cap. ultimo hujus libri patet.*

^f Est nunc monasterium ordinis S. Benedicti sub S. Mauri congregatione, cum Basilica insigni, cujus navim Calvinista sæculo superiori everterunt. Nonnulli existimant ibi olim existisse sedem episcopalem.

^g Sic Colb. et Chesn.; perique editi, *Magnus usque huc.*

stimentis indutæ, ut solet in conjugum exsequiis fieri, ita hoc funus sunt prosecutæ. Multa postea Chilpericus rex ecclesiis, sive basilicis, vel pauperibus est largitus.

XXXVI. His diebus Austrechildis, Guntchrami principis regina, ab hoc morbo consumpta est: sed priusquam nequam spiritum exhalaret, cernens quod evadere non posset, alta trahens suspiria, voluit leli sui habere participes, agens ut in exsequiis ejus aliorum funera plangerentur. Fertur enim Herodiano a more regem petiisse, dicens: Adhuc spes vivendi fuerat, 245 si non inter iniquorum medicorum manus interissem; nam potiones ab illis acceptæ, mihi vi abstulerunt vitam, et fecerunt me hanc lucem velociter perdere: et ideo, ne inulta mors mea prætereat, quæso, et cum sacramenti interpositione conjuro, ut, cum ab hac luce discessero, statim ipsi gladio trucidentur, ut sicut ego amplius vivere non queo, ita nec illi post meum obitum gloriantur, sed sit unus dolor nostris pariter ac eorum amicis. Hæc effata infelicem animam tradidit. Rex vero peracto ex more exsequio b, oppressus iniquæ conjugis juramento, implevit præceptum iniquitatis; nam duos medicos c, qui ei studium adhibuerant, gladio feriri præcepit: quod non sine peccato factum fuisse multorum censet d prudentia.

XXXVII. Hac e itaque ægritudine et Nantinus Ecolismensis comes exinanitus interiit; sed quæ contra sacerdotes vel ecclesias Dei egerit, altius repetenda sunt. Denique Maracharius avunculus ejus, diu in ipsa urbe usus est comitatu. Quo officio expleto, Ecclesiæ sociatur, clericusque factus, ordinatur episcopus. Qui multum vigilanter vel ecclesias, vel ecclesiæ domos et erigens, et componens, septimo sacerdotii anno, injecto ab inimicis in caput piscis veneno, simpliciter accipiens crudeliter enecatur. Sed non diu inultam ejus mortem pertulit divina clementia; nam Frontonius f, cujus consilio hoc scelus est perpetratum, assumpto confestim episcopatu, uno in eo degens anno, præcurrente judicio Dei, interiit. Cujus post obitum Heraclius g Burdegalensis presbyter, qui quondam legatus Childeberti senioris fuerat, episcopus ordinatur. Nantinus vero ob requirendam avunculi sui mortem, comitatum in ipsa urbe expetiit. Quo accepto, multas episcopo injurias irrogavit. Aiebat enim episcopo: Homicidas

a Herodes Ascalonita, morti proximus, petierat ut statim post ipsius mortem nobilissimi Judæorum occiderentur. Vido Josephi lib. i de Bell. Judaico, cap. 21.

b Sic Corb.; alii *justitio*, præter Casin. qui habet, *funeris officio*. Austrigildis epitaphium profert Chesnius tomo i scriptorum Histor. Franc., pag. 517; vixit annos 52.

c Hos Nicolaum et Donatum appellat Marius in Chronico, ubi Austregildem obiisse ait anno 581, mense Septembri.

d Regm., *quod non sine præcepto... novit prudentia*.

e Hoc caput deest in Corb. et Colb.; sic habet Regm., *Hac itaque pestilentia*, etc. In Bec., Nantinus dicitur comes *Ecolinensis*. Varie quippe scribitur

illos, qui avunculum meum interfecerunt, 246 tecum retines; sed et presbyteros huic noxæ admistos, ad convivium recipis. Deinde inimicitia incremente, paulatim cœpit villas ecclesiæ, quas Maracharius testamento scripto reliquerat, violenter invadere, asserens non debere ecclesiam ejus facultatem adipisci, a cujus clericis testator fuerat interfectus. Post ista vero, jam aliquibus ex laicis interfectis, addidit ut apprehensum presbyterum alligaret, ac conto perfoderet. Cui adhuc viventi, reortus post tergum manibus, appenso ad stipitem, elicere quærebant si in hac causa fuisset admistos. Quod cum ille negaret, profluente cruore de vulnere, reddidit spiritum. Qua de causa commotus episcopus, jussit eum ab ecclesiæ foribus prohiberi. Convenientibus autem apud civitatem Santonas sacerdotibus h, deprecabatur Nantinus ut pacem episcopi mereretur, promittens se omnes Ecclesiæ res, quas sine ratione abstulerat, redditurum, atque humilem exhibere se sacerdoti. At ille fratrum jussioni obaudire procurans, cuncta quæ petebantur indulisit; causam tamen presbyteri omnipotenti Deo commendans, comitem in charitate recepit. Qui post ista regressus urbem, domos illas quas male pervaserat, spoliavit, elidit, ac disjicit, dicens: Et si hoc ab ecclesia recipitur, vel desertum inveniatur, qua de causa iterum motus episcopus, eum a communione suspendit. Quæ dum aguntur, impleto beatus pontifex vitæ cursu, nigravit ad Dominum. Nantinus quoque ab aliquibus episcopis, intercedentibus præmiis atque adulationibus, communicatur. Post paucos vero menses a supradicto morbo corripitur, qui nimia exustus febre, clamavit, dicens: Heu, heu! ab Heraclio antistite exuror, ab illo crucior, ab illo ad judicium vocor. Cognosco facinus, reminiscor me injuste injurias intulisse pontifici; mortem deprecor, ne diutius crucier hoc tormento. Hæc cum maxima in febre 247 clamaret, deficiente robore corporis, infelicem animam fudit, indubia relinquens vestigia, hoc ei ad ultionem beati antistitis evenisse. Nam exanimum corpus ita nigredinem duxit, ut putares eum prunis superpositum fuisse combustum. Ergo i omnes hæc obstupescant, admirentur, et metuant ne inferant injurias sacerdotibus: quia ultor est Dominus servorum suorum sperantium in se.

XXXVIII. Hoc i tempore et beatus Martinus Gal-

hujus urbis nomen *Ecolesina*, *Egolisma*, hodie *Inculisma*: quod semel et iterum notasse satis sit. Maracharius interfuit dedicationi ecclesiæ Namneticæ per Felicem episcopum, ut refert Fortunatus lib. iii, carm. 4.

f Bec., *Frontimius*.

g In Regm., hic dicitur *Eradius*, infra *Eraclius*. Sic et comes dicitur aliquando *Nantinus*, alias ut editi, *Nantinus*.

h Hanc Synodum an. 579 consignat Sirmondus tom. I Concil. Galliæ.

i Hæc ad finem capitis desunt in cod. Regm.

j Hoc caput deest in Corb. et Colb. Porro Regm. habet *Callectiensis*. Et quidem veteres scribebant *Gallicia* pro Gallicia.

liciensis episcopus obiit; magnum populo illi faciente A planctum ^a. Nam hic Pannoniæ ortus fuit, et exinde ad visitanda loca sancta in Orientem properans, in tantum se litteris imbuat, ut nulli secundus suis temporibus haberetur. Exinde Galliciam venit, ubi, cum beati Martini reliquiæ portarentur, episcopus ordinatur : in quo sacerdotio impletis plus minus triginta annis, plenus virtutibus migravit ad Dominum ^b. Versiculos qui super ostium sunt a parte meridiana in basilica sancti Martini, ipse composuit.

XXXIX. Magna eo anno in Hispaniis Christianis persecutio fuit, multique exsiliis dati, facultatibus privati, fame decocti, carcere mancipati, verberibus affecti, ac diversis suppliciis trucidati sunt. Caput quoque hujus sceleris Goisvintha ^c fuit, quam post Athanachildi ^d regis connubium rex Leuvichildus accepit; sed quæ Dei servis notam ^e humilitatis infixerat, prosequente ultione divina, ipsa quoque est omnibus populis facta notabilis. Nam unum oculum habebat **248** alba contegens, lumen quod mens non habebat, pepulit a palpebris. Erant autem Leuvichildo regi ex alia uxore duo filii, quorum senior Sigiberti, junior Chilperici regis filiam desponsaverat. Sed Ingundis Sigiberti regis filia cum magno apparatu in Hispanias directa, ab avia Goisvintha cum gaudio magno suscipitur; quam nec passa est in religione catholica diu commorari, sed ut rebaptizaretur in Ariana hæresi blandis cœpit sermonibus illicere. Sed illa viriliter reluctans, cœpit dicere : Sufficit satis me ab originali peccato baptismo salutari semel ablutam fuisse, et sanctam Trinitatem in una æqualitate esse confessam. Hæc me credere ex toto corde confiteor, nec unquam ab hac fide ibo retrorsum. Hæc illa audiens, iracundiæ furore succensa apprehensam per comam capitis puellam in terram collidit, et diu calcibus verberatam ac sanguine cruentatam, jussit exspoliari et piscinæ im-

mergi : ^f sed ut asserunt multi, nunquam animum suum a fide nostra reflexit. Leuvichildus autem Jedid eis unam ^g de civitatibus, in qua residentes regnarent. Ad quam cum abiissent, cœpit Ingundis prædicare viro suo, ut relicta hæresis fallacia, catholica legis veritatem agnosceret. Quod ille diu refutans, tandem commotus ad ejus prædicationem, conversus est ad legem catholicam : ac dum chrismaretur, Joannes est vocitatus. Quod cum Leuvichildus audisset, cœpit causas quærere qualiter eum perderet. Ille vero hæc intelligens, ad partem se imperatoris jungit, ligans cum præfecto **249** ejus amicitias, qui tunc Hispaniam impugnabat. Leuvichildus autem direxit ad eum nuntios, dicens : Veni ad me, quia exstant causæ quas conferamus simul. Et ille : Non ibo, quia infensus es [Casin. est] mihi, pro eo quod sim catholicus. At ille datis præfecto imperatoris triginta millibus solidorum, ut se ab ejus solatio [It. auxilio] revocaret commoto exercitu, contra eum venit. Hermenegildus ^h vero vocatis Græcis, contra patrem egreditur, relicta in urbe conjuge sua. Cumque Leuvichildus ex adverso veniret, relictus a solatio, cum videret nihil se prævalere posse, ecclesiam quæ erat propinqua, expetiit, dicens : Non veniat super me pater meus; nefas est enim aut patrem a filio, aut filium a patre interfici. Hæc audiens Leuvichildus, misit ad eum fratrem ⁱ ejus, qui dato sacramento ne humiliaretur, ait : Tu ipse accede, et prosternere pedibus patris nostri, et omnia indulget tibi. At ille poposcit vocari patrem suum; quo ingrediente, C prostravit se ad pedes illius. Ille vero apprehensum osculatus est eum, et blandis sermonibus delinitum duxit ad castra; oblitusque sacramenti innuit suis, et apprehensum spoliavit eum indumentis suis, induitque illum veste vili, regressusque ad urbem Toletum, ablatis pueris ejus, misit eum in exsilium ^j cum uno tantum puerulo.

^a Regm., magnum plebi suæ relinquens de se planctum.

^b Fuit episcopus primo Dumiensis monasterii, tum Bracarenensis; qua dignitate non 30, sed 20 circiter annis potitus est. Festivitas ejus recolitur die 20 Martii. Vide ejus Elogium in Actis SS. Ord. Benedictini tomo 1, pag. 257. Ad eundem exstat Fortunati epistola cum carmine 1 libri v. Confer lib. 1 de Mirac. S. Martini, cap. 11. Versus autem hic laudatos edidit Sirmondus, qui habentur etiam in tomo xv Biblioth. Patrum, edit. Colon., etc.

^c Goisvintha erat Brunehildis reginæ, uxoris Sigiberti, mater, quam nempe ex Athanagildo rege priore suo marito habuerat, proindeque Ingundis avia. Hanc porro Leuvichildus duxerat post obitum prioris suæ conjugis, Theodosiæ scilicet filię Severiani ducis Carthaginensis, ex qua duos filios suscepit, Hermenegildum Ingundis maritum, et Reccaredum, cui desponsata fuit Rigunthis Chilperici filia. Reccaredus denique post fratris necem et patris obitum, adepto regno, ex Ariano catholicus factus totam Wisigothorum gentem ad fidem rectam adduxit. Quæ omnia observare visum est ad totius hujus capitis et eorum, quæ inferius ea de re habentur, notionem. De persecutione vero hic memorata, videndus quoque Isidorus in Chronico ad æram 606.

^d Alii codd., Athanagildus, Athanachildis. Sic et Leuvigildus, Leuvihildus, Lewichildis, Levildus, Le-

vihildis : quæ lectiones variæ in variis codd. occurrunt, quoties fere hæc nomina repetuntur.

^e Casin., sed quæ diversis notam.

^f Hæc, uti videtur, occasione Leuvigildus synodum episcoporum Arianorum Toleti coegit, ubi statutum est, ut qui de Romana religione ad eorum partes accederet, non deberet rebaptizari, sed solum impositione manus, communionis perceptione, et gloriam Patri per Filium in Spiritu sancto dando, aggregaretur. Hæc ex Joan. Biclær. ad an. 581.

^g Hispalim scilicet, Bæticæ caput, in qua postea a patre obsessus est. Captus est Cordubæ, indeque Valentiam in exsilium missus, et denique Tarracone occisus, ut refert Joan. Biclær. aut certe Hispali, ut plerisque auctoribus placet. De his infra Gregorius passim loquitur.

^h Sic Corb. et Joan. Biclær. Alii, Hermenichildis, Hermenchildis, Ermengildus, etc. S. Leandrum ea occasione Constantinopolim profectum fuisse, ut auxilium a Tiberio imp. sollicitaret, discimus ex S. Gregorii papæ præf. in libris Moral. in Job.

ⁱ Reccaredum, ut supra notavimus.

^j A patre jussus est interfici, quod die sancto Pæchæ communionem ab episcopo Ariano sibi porrectam sumere recusasset, ut fusiis narrat S. Gregorius M. lib. III Dialog., cap. 31, et Paulus diaconus lib. III Hist. Langob., cap. 21, quod contigit Tarracone an. 586, ex Joan. Biclær. in Chronico, ubi ejus interfectorem,

XL. Igitur * post mortem filiorum Chilperici, rex A mense Octobri in Cotia silva plenus luctu cum conjugē residebat. Tunc Chlodovechum filium suum Brenna- cam, faciente regina, transmisit, ut scilicet et ipse ab hoc interitu deperiret. Graviter ibi his diebus morbus ille, qui fratres interfecerat, sæviebat; sed nihil ibidem incommodi 250 pertulit. Ipse enim rex Calam b Parisiacæ civitatis villam advenit. Post pau- eos vero dies Chlodovechum ad se venire præcepit: cui qualis interitus fuerit, dicere non pigebit. Igitur cum in supradicta villa apud patrem habitaret, cœpit immature jaclare, vel dicere: Ecce mortuis fratribus meis ad me restitit omne regnum: mihi universæ Galliæ subjiciuntur, imperiumque universum mihi lata largita sunt. Ecce inimicis in manu positus inferam quæcunque placuerit. Sed et de noverca sua Fredegunde regina non condecibilla detrectabat. Quæ illa audiens, pavore nimio terrebat. Post dies vero aliquot, adveniens quidam ait regi- næ: Ut orbata filiis sedeas, dolus id Chlodovechi est operatus. Nam ipse concupiscens unius ancillarum tuarum filiam, maleficis tuos per matrem ejus filios interfecit: ideoque moneo ne speres de te melius, cum tibi spes per quam regnare debueras sit ablata. Tunc regina timore perterrita, et furore succensa, nova orbitate compuncta, apprehensa puella in quam oculos inje- cerat Chlodovechus, et graviter verberata, incidi comam capitis c ejus jussit, ac scissæ sudi impositam deligi ante metatum Chlodovechi præcepit. Matre quoque puellæ religata, et tormentis diu cruciata, elicit ab ea professionem, quæ hos sermones veros esse firmaret. Regi d exinde hæc et alia hujuscemodi insinuans, vindictam de Chlodovecho poposcit. Tunc rex in venationem directus, eum præcepit arcessiri

Sisbertum, biennio postea morte turpi punitum fuisse scribit. Hermenegildi sub martyris titulo festum die 13 Aprilis celebratur. Ingundis uxor ejus, fugiens intercepta, in Siciliam perducta est, ubi exspirasse dicitur. Infra tamen Gregorius lib. viii, cap. 28, ipsam in Africa obiisse scribit, cum Constantinopolim a Græcis perduceretur. Eorum filius Athanagildus CP. vixit in aula Mauricii imp. Aliquot epistolas ad ipsum, aut ejus occasione ad alios a Childeberto rege, et a Brunichilde regina scriptas, in Appendice dabimus.

* Hoc caput in Regm. loco suo motum, exstat num. 42. De Cotia silva, supra lib. iv, cap. 22.

b Ibi S. Bathildis Chlodovei II uxor parthenonem celeberrimum extruxit, ubi cum aliquandiu sanctio- nialis vixisset, pie obiit. Locus priscum nomen retinet, vulgo *Chelles*, quatuor leucis ab urbe distans, ad Matronam fluvium. De hoc Beda lib. iii Hist., cap. 8.

c Sic Bad.; at Corb. et Chesn., *abscissam sudi*. Colb., *abscisso sude*. Bec., *scissa sudi*.

d Regm., *firmaret Regi. Tunc Rex*, cæteris omis- sis.

* Is est qui, referente Gregorio lib. ix, cap. 33, Tetradiam, marito ejus Eulalio adhuc superstitē, uxorem duxit. De quo non semel alibi, potissimum lib. x, cap. 8. Bobo autem illius erat Mumolinus ducis, de quo lib. vi, cap. 45.

f In Corb. deest *vincitus*.

g Sic scribendum censet Valesius in Notitia Galliarum; consentit Corb. At Colb. habet *Nocito*; alii vero

secretius. Quo adveniente, ex jussu regis apprehensus in manicis a Desiderio * atque Bobone ducibus, nu- datur armis et vestibus, ac vili indumento contactus 251 reginæ vincitus f adducitur. At illa in custodia eum retineri præcepit, elicere ab eo cupiens, si hæc ita ut audierat se haberent, vel cujus consilio usus fuerit, aut cujus hæc instincta fecisset, vel cum qui- bus maxime amicitias colligasset. At ille reliqua de- negans, amicitias multorum detexit. Denique post triduum, regina vincitum jussit eum transire Matro- nam fluvium, et in villa, cui Nuceto g nomen est, custodiri. In qua custodia cultro percussus, interiit, ipsoque in loco sepultus est h. Interea advenerunt nuntii ad regem, qui dicerent, quod ipse se ictu proprio perfoedisset; et adhuc ipsum cultrum de quo se percudit, in loco stare vulneris affirmabant. Quibus verbis rex Chilpericus illusus, nec flevit, quem ipse, ut ita dicam, morti tradiderat, instigante regina. Servientes quoque illius per diversa dispersi sunt. Mater autem ejus crudeli morte necata i; soror illius in monasterium, delusa i a pueris reginæ, transmit- titur, in quo nunc veste mutata consistit; opesque eorum omnes reginæ delatæ sunt. Mulier quæ super Chlodovechum locuta fuerat, dijudicatur incendio concremari. Quæ cum duceretur, reclamare cœpit misera, se mendacia protulisse: sed nihil proficien- tibus verbis, ligata ad stipitem, viveas exuritur flammis. Thesaurarius Chlodovechi a Cæppane k sta- bali comite de Biturico retractus, vincitus reginæ transmissus est, diversis cruciatibus exponendus; sed eum regina et a supplicis, et vinculis jussit absolvi; liberumque nobis obtinentibus abire permisit.

XLl. Post hæc l Elafius Catalaunensis episcopus, propter causas 252 Brunichildis reginæ, in Hispa-

Noceto, vulgo *Noisi*, haud procul a Cala, sed ad al- teram Matronæ ripam.

b Inde corpus ejus cum solemnī pompa translatum est Parisios in basilicam sancti Vincentii, infra lib. viii, cap. 10.

i Audovera scilicet, quam Chilpericus dimiserat, quod suam ipsius filiam e fonte sacro suscepisset, si credamus Anonymo qui Gesta Francorum scripsit. Id quippe fabulosum esse existimat Cointius ad an. 565, n. 4. Soror vero ejus, scilicet Chlodovei, Basina, quæ in monasterio sanctæ Crucis Pictaviensi turbas postea excitavit.

j Sic Corb. et Colb. Editi vero, *reclusa in mon- asterio*. Mss. lectionem habet Aimoinus lib. iii, c. 43.

k Hujus facinora narrat Gregorius lib. x, c. 5.

l Hoc caput deest in Corb. et Colb. Legimus instru- mentum beati Elafii episcopi de villis, quas S. Ste- phano dedit cum fratre suo Leudomiro diacono, *actum in Catalauni civitate, in ecclesia præfati martyris, pu- blice sub die v Id. Junii, anno quarto Sigeberto rege Francorum*, cui instrumento post donatores Eghlius Rhemensis metropolitani, et Beatus, cujus sedes non exprimitur, subscripsere. Beatus, ut existimo, is ipse est Beatus episcopus Ambianensis, qui Con- cilio Aurelian. v interfuit an. 549. Quo pacto S. Honoratus, quem Cointius Beato circa an. 554 successisse scribit, ante an. 565 Sigiberti regis IV Ecclesiæ Ambianensi præfectus fuisse dicendus non est. Elafius, Badio *Elaphius*, plerique ed. *Elasius*, colitur Catalauni die xiv Kal. Sept. Sacrum vero illius cor- pus asservatur in monasterio S. Petri in eadem urbe,

nias in legationem directus, correptus a febre nimia, spiritum exhalavit, et exinde delatus mortuus, ad civitatem suam sepultus est. Eonius quoque episcopus, quem legatum Britannorum supra meminimus ^a, ad civitatem suam regredi non permissus, ut Andegavis pasceretur de publico a rege præceptum est. Qui Parisios adveniens, dum die Dominica sacrosancta solemnia celebraret, emissa cum hinnitu voce terræ corruit. Erumpente vero ab ore ejus et naribus sanguine, inter manus deportatus est, sed convaluit. Nimum enim vino deditus erat, et plerumque ita deformiter inebriabatur, ut gressum facere non valeret.

XLII. Mirus rex Galliciensis legatos ad Guntchramnum regem direxit. Cumque per Pictavum terminum præteriret, quem tunc Chilpericus rex tenebat, nuntiata sunt ei. At ille sub custodia sibi eos exhiberi præcepit, et Parisios custodiri. Eo tempore apud Pictavensem civitatem lupus ex silvis veniens, per portam ingressus est, clausisque portis infra muros ipsius urbis oppressus, occisus est. Asserebant enim quidam et celum ardens se vidisse. Liger fluvius major ab anno superiore fuit, postquam ei Caris ^b torrens se adjunxit. Ventus auster nimium violenter cucurrit, ita ut silvas prosterneret, domos erueret, sepes efferret, ipsosque homines ad internecionem usque volutaret. Erat enim spatium ejus in latitudinem quasi jugera septem; longitudo autem non potuit æstimari. Nam et galli plausum cantus in initio noctis sæpe dederunt. Luna conteuebricata est, et cometes **253** stella apparuit. Gravis autem lues in populo subsecuta est. Legati autem Suevorum ^c post annum dimissi, ad propria redierunt.

XLIII. Maurilio ^d Cadurcensis urbis episcopus graviter ægrotabat ab humore podagrico, sed super hos dolores, quos ipse humor commovit, magnos sibi cruciatus addebat; nam sæpe candens ferrum tibiis ac pedibus desigebat, quo facilius cruciatum sibi amplius adderet. Sed cum episcopatum ejus multi expeterent, ipsi Ursicinum ^e, qui quondam referendarius Ultragothæ reginæ fuerat, elegit. Quem dum adhuc viveret, benedici deprecans, migravit a sæculo. Fuit autem valde eleemosynarius, in Scrip-

Ordinis S. Bened. sub. Cong. S. Vitoni. Instrumentum quo Elafius bona quædam ecclesiæ S. Stephani, id est cathedrali, legavit, firmatur ex ejusdem Vita, quæ in ms. breviario abbatix omnium sanctorum Catalauni, sic habet: *Cum itaque Catalaunensis ecclesia pastore orbata foret, Sigibertus Chlotarii filius, magni Chlodovei nepos, Elafium Lemovicibus evocatum in eam sedem evehendum curavit. Ægre tandem suscepto episcopali munere, totum se convertit Elafius ad Dominum, largas eleemosynas faciens, orationibus instans, nihil præmittens quod ad boni pastoris officium pertineret. Tanti fratris amore et desiderio ductus Leodemirum, relicta patria Catalaunum perrexit. Multum autem eorum fraternæ concordia Catalaunensi ecclesiæ profuit, cui etiam hæreditaria prædia sua urbi Lemovicæ vicina donarunt, etc.* De eo in Necrologio xiv Kal. Sept. Catalauni natalis gloriosissimi præsulis Elaphii fratris B. Leudomiri. Porro Beatus qui instrumentum S. Elafii conscripsit, episcopus non erat, ut ex ejus verbis apparet: *Ego quamvis indignus, tamen*

A turis ecclesiasticis valde instructus, ita ut seriem diversarum generationum, quæ in libris veteris Testamenti describitur, quod a multis difficile retinetur, hic plerumque memoria recenseret. Fuit etiam in judiciis justus, ac defendens pauperes ecclesiæ suæ de manu malorum judicum, juxta illud Job: *Conservavi egenum de manu potentis; et inopi cui non erat adjutor, auxiliatus sum. Os viduæ benedixit me, cum essem oculus cæcorum, pes claudorum, et invalidorum pater (Job. xxix, 12-16).*

XLIV. Leuvichildus vero rex Agilanem legatum ad Chilpericum mittit, virum nullius ingenii aut dispositionis ratione peritum, sed tantum voluntate in catholica lege perversum: quem cum via Turonis detulisset, lacesire nos de fide, et impugnare ecclesiastica dogmata cœpit. Iniqua enim, inquit, fuit antiquorum episcoporum lata sententia, quæ æqualem asseruit Filium Patri. Nam qualiter, inquit, poterit esse Patri æqualis in potestate, qui ait: *Pater major me est (Joan. xiv, 28)*? Non est ergo æquum ut ei similis æstimetur quo se minorem dicit, cui tristitiam mortis ingemit, cui postremo moriens spiritum, quasi nulla præditus potestate, commendat. Unde patet eum et ætate et potestate paterna minorem. Ad hæc ego interrogo, si crederet Jesum Christum Filium Dei esse, si eumdemque esse Dei sapientiam, si lumen, **254** si veritatem, si vitam, si justitiam fateretur. Qui ait: Credo hæc omnia esse Filium Dei. Et ego: Dic ergo mihi, quando Pater sine sapientia? quando sine lumine? quando sine vita? quando sine veritate? quando sine justitia fuerit? Sicut enim Pater sine istis esse non potuit, ita et sine Filio esse non potuit: quæ maxime ad Dominici nominis ^f mysterium coaptantur. Sed nec Pater esset utique, si Filium non haberet. Quod autem eum dixisse ais, *Pater major me est (Joan. xiv, 28)*, scias eum hoc ex assumptæ carnis humilitate dixisse, ut cognoscas non potestate, sed humilitate te fuisse redemptum. Nam tu qui dicis, *Pater major me est*, oportet te meminisse quod alibi ait: *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)*. Nam et mortis timor, et commendatio spiritus ad infirmitatem corporis est referenda, ut sicut verus Deus, ita et ve-

Beatus vocor, hanc auctoritatem jubente Elafio venerabili episcopo una cum consensu Leudomeri diaconi conscripsi, ad vicem Ernoldi notarii. Unde ruit quod in notis dixi de Beato, quem episcopum Ambianensem fuisse suspicabar.

^a Supra cap. 30, ubi dicitur Eunias Venetensis episcopus.

^b Corb., estoreus. Colb., ei Duricarus torrens. Editi cum Bec., Caris, aut Cares. Cod. Regm., major ab anne... cares. Hic, ut puto, designatur fluvius Caris, vulgo le Cher, qui in Ligerim delabitur.

^c Qui supra scilicet a Mirone directi dicuntur, hic nempe Suevis in Gallieia degentibus imperabat. Hinc in indice capitum cod. Regm. dicuntur legati Callienses.

^d Hoc caput deest in Colb. et Corb. Bad. vero, Mauriltus, et in indice capit., De Maurilio. Bec., Marilius.

^e De hoc infra. Subscripsit Concil. Matisc. II.

^f Regm., Dominicis verbis.

rus homo credatur. Et ille : Cujus quis implet voluntatem, eo et minor est ^a ; semper Filius minor est Patre, quia ille facit voluntatem Patris, nec Pater illius voluntatem facere comprobatur. Ad hæc ego : Intellige quia Pater in Filio, et Filius in Patre, in una semper deitate subsistit. Nam ut cognoscas Patrem Filii facere voluntatem, si in te fides evangelica manet, audi quid ipse Jesus Deus noster, cum ad resuscitandum venit Lazarum, ait : *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me : et ego sciebam quia semper me audis. Sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti (Joan. xi. 41, 42).* Sed et cum ad passionem venit, ait : *Pater, clarifica me claritate quam habui apud te ipsum, priusquam mundus fieret (Joan. xvii. 5).* Cui Pater de cælo respondit : *Et clarificavi, et iterum clarificabo (Joan. xii. 28).* Æqualis est ergo Filius in deitate, non minor, sed neque aliquid minus habens. Nam si Deum confiteris, necesse est integrum fatearis, et nihil egentem ; si vero integrum esse negas, Deum esse non credis. Et ille : Ex assumpto homine cœpit Dei Filius vocitari ; nam erat quando non erat. Et ego : Audi David dicentem ex persona Patris : *Ex utero ante luciferum genui te (Psal. cix. 3).* Et Joannes evangelista ait : *In principio erat Verbum, et Verbum 255 erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. i. 1).* Hoc ergo Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, per quem facta sunt omnia (Joan. i. 14. 3). Nam vos cæcati veneno persuasionis, nihil dignum de Deo sentitis. Et ille : Nunquid et Spiritum sanctum Deum dicitis, aut æqualem Patri Filioque decernitis ? Cui ego : Una in tribus est voluntas, potestas, operatio : unus Deus in trinitate, et trius in unitate. Tres personæ, sed unum regnum, una majestas, una potentia omnipotentiaque. Et ille : Spiritus sanctus, inquit, quem æqualem Patri profertis ac Filio, utrisque minor accipitur, quia et a Filio promissus, et a Patre legitur missus. Nemo enim promittit, nisi quod suæ dominationi subsistit ; et nemo mittit, nisi inferioriorem se, sicut ipse ait in Evangelio : *Nisi ego abiero, Paraclitus ille non ^b veniet : si autem abiero, mit- tam illum ad vos (Joan. xvi. 7).* Ad hæc ego respondi : Bene Filius ante passionem ait, quia nisi ille ad Patrem victor remeaverit, ac proprio sanguine redempto mundo, dignum Deo ex homine præpararet habitaculum, non potest sanctus Spiritus, idem Deus, ^D in pectore fanatico et originalis criminis labe infecto descendere. *Spiritus enim sanctus, ait Salomon, effugiet ^c factum (Sap. i. 5).* Tu autem si spem aliquam resurrectionis habes, noli loqui adversus Spiritum sanctum, quia, juxta sententiam Domini, *In Spiritu sancto ^d blasphemanti non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro (Matth. xii. 32).* Et ille : Deus

A est qui mitit, non est Deus qui mittitur. Ad hæc ego interrogo, si crederet doctrinam Petri Paulique apostolorum. Respondente autem eo : Credo, adjeci : Cum argueret Petrus apostolus Ananiam pro fraude fundi, vide quid dicat : *Quid tibi visum est mentiri Spiritui sancto ? Non es enim mentitus hominibus, sed Deo (Act. v. 3, 4).* Et Paulus, cum gratiarum spiritualium distingueret gradus : *Hæc omnia, inquit, operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique prout vult (I Cor. xii. 11).* Qui enim quod voluerit facit, in nullius redigitur potestatem. Nam vos, ut superius dixi, nihil recte de Trinitate sancta sentitis, et quam iuqua **256** sit hujus sectæ perversitas, ipsius auctoris vestri, id est Arii, expressit interitus. Ad hæc ille respondit : *Legem quam non colis, blasphemare noli ; nos vero quæ creditis, etsi non credimus, non tamen blasphemamus, quia non deputatur crimini, si et illa et illa colantur. Sic enim vulgato sermone dicimus : Non esse noxium si inter gentilium aras et Dei ecclesiam quis transiens, utraque veneretur ^e. Cujus ego stultitiam cernens, aio : Ut video, et gentilium defensorem, et hæreticorum assertorem te esse manifestas, cum et ecclesiastica dogmata maculas, et paganorum spurcitas prædicas adorari. Satius ; inquit, faceres, si ea et armaret fides, quam Abraham ad illicem, Isaac in ariete, Jacob in lapide, Moyses vidit in sente ; quam Aaron portavit in logio ^f, David exsultavit in tympano, Salomon prædicavit in intellectu ; quam omnes patriarchæ, prophetæ, sive Lex ipsa vel oraculis cecinit, vel sacrificiis figuravit ; quam et nunc præsens suffragator Martinus noster, vel possedit in pectore, vel ostendit in opere, ut et tu conversus crederes inseparabilem Trinitatem, et accepta a nobis benedictione, purgatoque a male credulitatis veneno pectore, deleterentur iniquitates tuæ. At ille furore commotus, et nescio quid quasi insanus frendens, ait : Ante anima ab hujus corporis vinculis emicet ^g, quam ab ullo religionis vestræ sacerdote benedictionem accipiam. Et ego : Nec nostram Dominus religionem sive fidem ita tepescere ^h faciat, ut distribuamus Sanctum ejus canibus, ac pretiosarum margaritarum sacra porcis squalentibus exponamus. Ad hæc ille relicta altercatione surrexit, et abiit. Sed posthæc cum in Hispanias reversus fuisset, infirmitate debilitatus, ad nostram religionem necessitate cogente conversus est.*

XLV. Per idem tempus Chilpericus rex scripsit indiculum, ut sancta Trinitas non in personarum distinctione, sed tantum Deus nominaretur : asserens indignum esse, ut Deus persona, sicut homo carnes, nominaretur ; **257** affirmans etiam ipsum esse Patrem qui est Filius ; idemque ipsum esse

religionem, dimissa Ecclesiæ catholicæ fide, ut hic Arianus, qui omnes bonas agnoscens, nullam se habuisse manifestabat.

^f Id est in rationali Pontificali, ubi *λογος*, seu Dei nomen legebatur.

^g Regm., *separatur.*

^h Idein et Colb., *tabescere.*

^a Corb., Bec. et Colb. c., *ejus et junior est.*

^b Regm., *Paraclitus non.*

^c Sic Corb., et Regm. Editi cum Bec. et Colb. c., *fugiet.*

^d Sic Corb., Regm., Bec. et Colb. c., *pro in Spiritum sanctum.* Editi, *Spiritum sanctum blasphemanti.*

^e Observandum ex hoc loco nullam haberi veram

Spiritum sanctum, qui Pater et Filius. Sic, inquit, **A** propheta ac patriarchis apparuit, sic eum ipsa Lex nuntiavit. Cumque hæc mihi recitari jussisset, ait: Sic, inquit, volo ut tu et reliqui doctores Ecclesiarum credatis. Cui ego respondi: Hac credulitate relicta, pie rex, hoc te oportet sequi quod nobis, post apostolos, alii doctores Ecclesie reliquerunt; quod Hilarius Eusebiusque ^a docuerunt, quod et in baptismo es confessus. Tunc iratus rex ait: Manifestum est mihi in hac causa Hilarium Eusebiumque validos inimicos haberi. Cui ego respondi: Observare te convenit, neque Deum, neque sanctos ejus habere offensos. Nam scias, quia in persona aliter Pater, aliter Filius, aliter ^b Spiritus sanctus. Non Pater assumpsit carnem, neque Spiritus sanctus, sed Filius; ut qui erat Dei Filius, ipse ad redemptionem hominis filius haberetur et virginis. Non Pater passus, neque Spiritus sanctus, sed Filius; ut qui carnem assumpserat in mundo, ipse offerretur pro mundo. De personis vero quod ais, non corporaliter, sed spiritaliter sentiendum est. In his ergo tribus personis una gloria, una æternitas, una potestas. At ille commotus ait: Sapientioribus te hæc pandam ^c, qui mihi consentiant. Et ego: Nunquam erit sapiens, sed stultus, qui hæc quæ proponis sequi voluerit. Ad hæc ille frendens, **258** siluit. Non post multos vero dies adveniente Salvio Albigensi episcopo, hæc ei præcepit recenseri, deprecans ut sibi consentaneus fieret. Quod ille audiens, ita respuit, ut si chartam, in qua hæc scripta tenebantur, potuisset attingere, in frustra discerperet. Et sic rex ab hac intentione quievit. Scripsit alios libros idem rex versibus, quasi Sedulium secutus; sed versiculi illi

^a Scilicet Vercellensis episcopus, qui cum Hilario Pictavensi egregie contra hæreticos sanctæ Trinitatis impugnatores decertavit. Porro hic Chilpericus Sabelii falsa dogmata renovabat.

^b Sic Corb., Bec., Colb. c. et vet. ed. Ita et Colb. a. habebat, sed aliquis subtilem litteram i apicem apposuit, ut conlitteret, *alter Pater, aliter Filius, alter Spiritus sanctus*. Quæ lectio est Regm. et Chesnii.

^c Regm., hæc pandere decrevi.

^d Corb., nulla penitus metricæ conveniunt ratione. Chilperici eloquentiam et in litteras propensionem laudat Fortunatus lib. ix, carm. 1. Nihil de ejus operibus superest, præter aliquot versus in honorem sancti Germani Parisiensis episcopi, quos Aimoinus refert. Eos tamen a Fortunato compositos putat Brouverus, nec alii tantæ antiquitatis esse putant. Sedulium sub Theodosio Romæ claruit, quem poetæ Christiani imitari studuerunt. Vide Bedam lib. v Hist., cap. 19.

^e Hos characteres, prout in cod. Corb. omnium antiquissimo habentur, repræsentavimus. In Colb., ω o. y æ. y, quæ per medium lineola transversa secatur, z. Δ uui. Regm., o u. y the. z. y uui. Bec., θ ccc. y æ. z the, et post litteras incognitas vii. Idem Gregorii caput in veteri canonum et professionum fidei collectione, ex cod. Colbertino ab annis circiter 800 scripto, habetur, ubi eadem litteræ eodem fere modo ac in cod. Corb. exaratae sunt, nisi quod ultima littera sit a, uuii. Hos characteres plerique editi per litteras græcas expresserunt ω, seu O y Z II. In Aimoini edit. in lib. iii, cap. 44, χ θ. θ th. φ ph.; ubi codex S. Germani a Pratis ab ann. circiter 400 scriptus habet y æ. T the. am u. Cæterum hæ litteræ

nulli penitus metricæ conveniunt rationi ^d. Addidit autem et litteras litteris nostris, id est ω, sicut Græci habent, æ, the, uui, quarum characteres subscripsimus. Hi sunt ω ψ z Δ °. Et misit epistolas in universas civitates regni sui, ut sic pueri docerentur, ac libri antiquitus scripti, planati pumice rescriberentur.

XLVI. Agroëcula ^f autem Cabillonensis episcopus hoc obiit tempore; fuitque homo valde elegans ac prudens, genere senatorio. Multa in civitate illa ædificia fecit, domos composuit, ecclesiam fabricavit, quam ^g columnis fulcivit, variavit marmore, musivo depinxit. Magnæ autem abstinentiæ fuit, nam nunquam prandio usus est, nisi tantum cœna: ad quam sic temporivie residebat, ut sole stante consurgeret. Humanitatis [*I. staturæ*] exiguæ, facundiæ vero magnæ erat. Obiit autem episcopatus anno quadragesimo octavo, ævi autem octogesimo tertio ^h: cui Flavius referendarius Guntchramni regis successit.

XLVII. Eo ⁱ tempore **259** Ruthenæ civitatis episcopus, migravit a sæculo, vir in omni sanctitate præcelsus abstinens vel [*I. et*] a cibis, vel a concupiscentiis carnis; valde eleemosynarius, et cunctis humanus, in oratione et vigiliis satis stabilis. Ecclesiam construxit, sed dum eam ad emendationem sæpius destruxit, incompositam dereliquit. Post ejus obitum multi, ut sit, episcopatum expetunt. Transobadus ^j vero presbyter, qui quondam archidiaconus ejus fuerat, maxime in hoc intendebat, fidus quod filium suum cum Gogone, qui tunc regis erat nutritius, commendaverat. Considerat autem episcopus testamentum, in quo regis exenium ^k, qui post ejus obitum acciperet, indicabat, adjurans ter-

eandem fortunam expertæ sunt, atque illæ, quæ olim a Claudio imp. adinventæ fuerant, id est simul cum suo auctore perierunt.

^f Hoc caput deest in Corb. et Colb.

^g Regm., quam vario ornatu decoravit. Hic magnæ fuit abstinentiæ, ita ut nunquam in die ederet, nisi semel, et hoc cœna vocabatur, in qua sic tempore veris sedebat, etc. Forte pro temporivie, legendum est temporivus, ut habent codd. scripti in Regula S. Benedicti, cap. 11. Musivum autem, de quo hic et passim Gregorius, est opus tessellis ita contextum, ut varias figuras repræsentet, quod apud veteres in magno fuit pretio, nostris dicitur *ouvrage à la mosaïque*. De his egregium volumen Romæ edidit vir illust. Joannes Ciampinus. Vide et Bergerium lib. ii de Viis publicis imperii.

^h Ejus festum celebrat martyrol. Rom. die 17 Martii. Interfuit concil. Aurelian. iii, iv et v, Arvernensi ii, Paris. ii et Lugdun. iii. Vide lib. de Glor. Conf. cap. 85 et 86, et Bolland. ad 17 Mart. Agricolam laudat Fortunat. lib. iii, carm. 22, quod tamen de Agricola Nivernensi episcopo intelligit Cointius.

ⁱ Hoc caput deest in Corb. et Colb. Dalmatius subscripsit concil. Arvern. an. 533, et Aurelian. iv, an. 541, memoratur in Martyrol. Galicano 13 Novembris.

^j Regm. et Bec., *Transobaldus. . . fivus. . . cum Gogone*. De Gogone vide lib. vi, cap. 1.

^k Sic iidem codd. cum Bad., et quidem recte; cæteri vero regi *Sexenium*. Non enim episcopus Sexenium sibi Successorem delegerat, sed indicavit conditiones, quibus ille episcopatus, quem *exenium*, seu *xenium regis* appellat, conferri deberet.

ribilibus sacramentis, ut in ecclesia illa non ordinaretur extraneus, non cupidus, non conjugali vinculo nexus, sed ab his omnibus expeditus, qui in solis tantum dominicis laudibus degebat, substitueretur. Transobadus autem presbyter epulum in ipsa urbe clericis præparat. Residentibus autem illis, unus presbyterorum cœpit antistitem memoratum impudicis blasphemare^a sermonibus; et usque ad hoc erupit, ut eum delirum et fatuum nominaret. Hæc eo dicente, pincerna poculum oblaturus advenit. At ille acceptum dum ori proximat, tremere cœpit, laxatoque de manu calice, super illum [Al. alium], qui sibi erat proximus, caput reclinans, reddidit spiritum, ablatusque ab epulo ad sepulcrum, humo contextus est. Posthæc relecto testamento antistitis in præsentia Childeberti regis ac procerum ejus, Theodosius^b, qui tunc archidiaconatu urbis illius potiebatur, episcopus ordinatus est.

XLVIII. Audiens^c autem Chilpericus omnia mala quæ faciebat Leudastes ecclesiis Turonicis, et omni **260** populo, Ansoaldum^d illuc dirigit: qui veniens ad festivitatem sancti Martini, data nobis et populo optione, Eunomius in comitatum erigitur. Denique Leudastes cernens se remotum, ad Chilpericum dirigit, dicens: Usque nunc, o piissime rex, custodivi civitatem Turonicam; nunc autem me ab actione remoto, vide qualiter custodiatur. Nam noveris quia Gregorius episcopus eam ad filium Sigiberti tradere destinat. Quod audiens rex, ait: Nequaquam, sed quia remotus es, ideo hæc apponis. Et ille: Majora, inquit, de te ait episcopus. Dicit enim reginam tuam in adulterio cum episcopo Berthramno misceri. Tunc iratus rex, cæsum pugnibus et calcibus, oneratum ferro recludi præcepit in carcere.

XLIX. Sed^e quia liber finem postulat, narrare aliqua de ejus actionibus libet; sed prius videtur genus ac patriam, moresque ordiri. Cracina^f Pictavensis insula vocitatur, in qua a fiscalis vinitoris^g servo, Leocadio nomine, nascitur. Exinde ad servitium accessit, culinæ regis deputatur. Sed quia lippis erat in adolescentia oculis, quibus fumi acerbitas non congruebat, amotus a pistillo promovetur ad cophinum^h. Sed dum inter fermentatas massas se delectari consimulat, servitium fugam iniens dereliquit. Cumque bis aut tertio reductus a fugâ lapsu teneri non posset, auris unius incisione mulctatur. Dehinc cum notam inflictam corpori occulere nulla

^a Hinc nata vox nostra Gallica *blâmer*, quæ hic est et sæpe alias, apud Gregorium, hujus vocis significatio.

^b Regm., *Theodus*. De hoc et aliis hic memoratis lib. vi, cap 38.

^c Deest hoc caput in Corb.

^d Regm., *Ansoaldum*.

^e Hoc caput, quod in plerisque codd. a præcedente non distinguitur, deest in Corb. et Colb.

^f Regm. et Bad., *Gracina*. Alteserra legendum esse censet *Eracina*, quo nomine designaretur Radina insula, *Île de Ré*. ut scripsit Papirius Massonus in descriptione fluviorum. Hinc Valesius mallet legi *Cra-*

A auctoritate valeret, ad Marcovefam reginam, quam Charibertus rex nimium diligens in loco sororis toro asciverat, fugit. Quæ libenter eum colligens, provocatⁱ, equorumque meliorum deputat esse custodem. Hinc jam obsessus vanitate, ac superbiæ deditus, comitatum ambit stabulorum J. Quo accepto, cunctos despicit ac postponit; inflatur **261** vanitate, luxuria dissolvitur, cupiditate succenditur, et in causis patronæ alumnus proprius huc illucque defertur. Cujus post obitum refertus prædis, locum ipsum cum rege Chariberto oblati muneribus tenere cœpit. Posthæc, peccatis populi ingruentibus, comes Turonis destinatur, ibique se amplius honoris gloriosi supercillo jactat; ibi se exhibet rapacem prædis, trigidum rixis, adulteriis lutulentum: ubi seminando

B discordias, et inferendo calumnias, non modicos thesauros aggregavit. Post obitum vero Chariberi cum in Sigiberti sortem civitas illa venisset, transiente eo ad Chilpericum, omnia quæ inique aggregaverat, a fidelibus nominati regis direpta sunt. Pervadente igitur Chilperico rege per Theodobertum filium urbem Turonicam, cum jam ego Turonis advenissem, mihi a Theodoberto strenue commendatur, ut scilicet comitatu quem prius habuerat potiretur. Multum se nobis humilem subditumque reddebat, jurans sæpius super sepulcrum sancti autistii, nunquam se contra rationis ordinem esse venturum, seque mihi, tam in causis propriis, quam in Ecclesiæ necessitatibus, in omnibus esse fidelem. Timebat enim, quod postea evenit, ne urbem illam iterum rex Sigibertus in suum dominium revocaret. Quo defuncto, succedente iterum Chilperico in regnum, iste in comitatum accedit. Adveniente autem Turonis Merovecho, omnes res ejus usquequaque diripuit. Sed dum Sigibertus duos annos Turonis tenuit, hic in Britannis latuit. Qui assumpto, ut diximus, comitatu, in tali levitate elatus est, ut in domo ecclesiæ cum thoracibus atque loriceis, præcinctus phætra et contum manu gerens, capite galeato ingrederetur, de nullo securus, quia omnibus erat adversus^k. Jam si in judicio cum senioribus, vel laicis, vel clericis resedisset, et vidisset hominem justitiam prosequentem, protinus agebatur in furias, ructabat convicia in cives; presbyteros manicis jubebat extrahi, milites fustibus verberari; tantaque utebatur crudelitate, ut vix referri^l possit. Discedente **262** autem Merovecho, qui res ejus diripuerat, nobis calumniator existit, asserens fallaciter Merovechum nostro usum

tina aut *Ratina*. Olim dicebatur *Herus* seu *Herio* insula, quæ oræ Pictavensi adjacet.

^g Bad., a *fiscalis multoris*. Regm., *fiscalis vineto servo*.

^h Id est, e coquo fit pistor.

ⁱ Id est, promovet, ut ex aliis Gregorii locis patet.

^j Comes stabuli equorum principis curam habebat, quæ dignitas postea militaris facta, multum crevit. Ejus munia et incrementa fuse exponit Cangius in Glossario, quod consulere neminem unquam penitebit.

^k Regm., *contrarius*. Nam.

^l Idem codex, *vis ferre possit*.

consilio, ut res ejus auferret. Sed post illata damna, iterat iterum sacramenta, pallamque ^a sepulcri beati Martini fidejussorem donat, se nobis nunquam aduersaturum.

L. Sed ^b quoniam longum est per ordinem prosequi perjuriam vel reliqua mala ejus, veniamus ad illud, qualiter me voluit iniquis ac nefariis calumniis supplantare, vel qualiter in eum ultio divina descendit, ut illud adimpleretur: *Omnis supplantans supplantabitur* (Jerem. ix, 4); et iterum, *Qui fodit foveam, incidit in eam* (Prov. xxvi, 27). Igitur post multa mala quæ in me meosque intulit, post multas direptiones rerum ecclesiasticarum, adjuncto sibi Riculfo presbytero, simili malitia perverso, ad hoc erupit ut diceret me crimen in Frædegundem reginam dixisse: asserens si archidiaconus meus Plato, aut Gallienus ^c amicus noster, subderentur poenæ, convincerent me utique hæc locutum. Tunc rex iratus, ut supra diximus (cap. 48), jussit eum pugnis calcibusque cæsum, oneratum catenis recludi in carcerem. Nam Riculfum clericum ^d se habere dicebat, per quem hæc locutus fuisset. Hic vero Riculfus subdiaconus, simili levitate perfacilis, ante hunc annum ^e consilio cum Leudaste de hac causa habito, causas offensionis requirit, quibus scilicet mo offenso ad Leudastem transiret; nactusque tandem ipsum adivit, ac per menses quatuor dolis omnibus ac muscipulis præparatis, ad me cum ipso Leudaste revertitur, deprecans ut eum debeam recipere excusatum. Feci, fateor, et occultum hostem publice in domum suscepi. Discedente vero Leudaste, ipse se pedibus meis sternit, dicens: Nisi succurras velociter, periturus sum. Ecce, instigante Leudaste, locutus sum quod loqui non debui. Nunc vero aliis me regnis emitto; quod nisi feceris, a regalibus comprehensus, mortales poenas sum luiturus. Cui ego aio: Si quid incongruum rationi effatus es, sermo tuus in caput tuum erit; nam ego alteri **263** te regno non mittam, ne suspectus habeam coram rege. Post ista Leudastes exstitit accusator ejus, dicens se sermones jam dictos a Riculfo audisse subdiacono. At ille iterum victus, relaxato Leudaste, custodia deputatur, dicens Gallienum eadem die et Platonem archidiaconem ^f fuisse præsentem, cum hæc est episcopus elocutus. Sed Riculfus presbyter, qui jam promissionem de episcopatu a Leudaste habebat, in tantum elatus fuerat, ut Magi Simonis superbix æquaretur. Qui tertio aut eo amplius mihi sacramentum super sepulcrum sancti Martini dederat, in die sexta

A Paschæ in tantum me conviciis et sputis egit, ut vix manibus temperaret, fides scilicet doli quem præparaverat. In crastina autem die, id est sabbati in ipso Pascha, venit Leudastes in urbem Turonicam, assilulansque aliud negotium agere, apprehensos Platonem archidiaconem et Gallienum in vincula connectit; catenatosque ac exutos veste jubet eos ad reginam deduci. Hæc ego audiens, dum in domo ecclesiæ residerem moestus, turbatusque ingressus oratorium, Davidici carminis sumo librum, ut scilicet apertus aliquem consolationis versiculum daret. In quo ita repertum est: *Eduxit eos in spe, et non timuerunt: et inimicos eorum operuit mare* (Psalm. lxxvii, 53). Interea ingressi in fluvium super pontem qui duabus lintribus tenebatur, navis illa, quæ Leudastem vehebat, demergitur, et nisi nandi fuisset adminiculo liberatus, cum sociis forsitan interisset. Navis vero alia, quæ huic innexa erat, quæ et victos vehebat, super aquas, Dei auxilio, elevatur. Igitur deducti ad regem qui victi fuerant, incusantur instanter, ut capitali sententia finirentur. Sed rex recogitans, absolutos a vinculo in libera custodia ^g reservat illæsos. Ad civitatem vero Turonicam Berulfus dux ^h cum Eunomio comite fabulam fugit, quod Guntchramnus rex capere vellet Turonicam civitatem; et ideo ne aliqua negligentia accederet: **264** Oportet, ait, urbem custodia consignari. Ponunt portis dolose custodes, qui civitatem tueri assilulantes, me utique custodirent. Mittunt etiam qui mihi consilium ministrarent, ut occulte assumptis melioribus rebus ecclesiæ, Arvernum fuga secederem: sed non acquievi. Igitur rex accessitis regni sui episcopis, causam diligenter jussit exquiri. Cumque Riculfus clericus sæpius discuteretur occulte, et contra me vel meos multas fallacias promulgaret, Modestus quidam faber lignarius ait ad eum: O infelix; qui contra episcopum tuum tam contumaciter ista meditaris! Satius tibi erat sileré, et petita venia episcopi gratiam impetrare. Ad hæc ille clamare cepit voce magna, ac dicere: En ipsum, qui mihi silentium indicit, ne prosequar veritatem; en reginæ inimicam, qui causam criminis ejus non sinit inquiri. Nuntiantur protinus hæc reginæ. Apprehenditur Modestus, torquetur, flagellatur; et in vincula compactus custodia deputatur. Cumque inter duos custodes catenis et in cippo teneretur victus, media nocte dormientibus custodibus, orationem fudit ad Dominum, ut dignaretur ejus potentia miserum visitare; et qui innocens colligatus fuerat, visitatione

^a Id est tapetem, quo beati antistitis sepulcrum tegebatur, quæ vox frequenter apud Gregorium occurrit.

^b Hoc caput deest in Corb. et Colb.

^c Cod. Regm., *Ioianus*; infra tamen in eod. codice dicitur *Gallienus*.

^d Regm., *presbyterum*.

^e Bad., *ante hoc anno*, mutatione casuum Gregorio familiari.

^f Sic Regm.; Bad., *archidiaconum*; cæteri cum Bec., *archidiaconos*. Gallienus tamen supra non dicitur

archidiaconus; unde ex hoc loco inferre non licet plures in ecclesia Turonensi archidiaconos tunc extitisse. Archidiaconos memorat S. Remigius in epist. ad Falconem. Plato postea fuit episcopus Pictavensis, de quo ad lib. iv de Mirac. S. Martini, cap. 32.

^g Libera custodia dici solebat, cum reus non in carcere, sed magistratui custodiendus committeretur, aut certe quando mitius agebatur eum eo.

^h De Berulfo adhuc comite Fortunatus lib. vii, cap. 15.

Martini præsulis ac Medardi absolveretur. Mox disruptis vinculis, confracto cippo, reserato ostio, sancti Medardi basilicam nocte nobis vigilantibus introivit ^a. Congregati igitur apud Brennacum villam episcopi, in unam domum residere iussi sunt. Dehinc adveniente rege, data omnibus salutatione, ac benedictione accepta, resedit. Tunc Bertchramnus Burdegalis civitatis episcopus, cui hoc cum regina crimen impactum fuerat, causam proponit, meque interpellat, dicens a me sibi ac reginæ crimen objectum. Negavi ego in veritate me hæc locutum; et audisse quidem hæc alios, me non excogitasse. Nam extra domum rumor in populo magnus erat, dicentium: Cur hæc super sacerdotem Dei obijciuntur? cur talia rex **265** prosequitur? nunquid potuit episcopus talia dicere vel de servo? Heu, heu! Domine Deus, largire auxilium servo tuo! Rex autem dicebat: Crimen uxoris meæ, meum habetur opprobrium. Si ergo censetis, ut super episcopum testes adhibeantur, ecce adsunt. Certe si videtur ut hæc non fiant, et in fidem episcopi committantur, dicite: libenter audiam quæ jubetis. Mirati sunt omnes regis prudentiam vel patientiam simul. Tunc cunctis dicentibus: Non potest persona inferior super sacerdotem credi, restitit ad hoc causa, ut dictis Missis, in tribus altaribus me de his verbis exuerem sacramento ^b. Et licet canonibus essent contraria, pro causa tamen regis impleta sunt. Sed nec hoc sileo, quod Rigunthis ^c regina condolens doloribus meis, jejunium cum omni domo sua celebravit, quousque puer nuntiaret me omnia sic implese, ut fuerant instituta. Igitur regressi sacerdotes ad regem, aiunt: Impleta sunt omnia ab episcopo quæ imperata sunt, o rex. Quid nunc ad te, nisi ut cum Bertchramno accusatore fratris, communionem priveris? Et ille: Non, inquit, ego nisi audita narravi. Quærentibus illis, quis hæc dixerit? respondit se hæc a Leudaste audisse. Ille autem secundum infirmitatem vel consilii, vel propositionis suæ, jam fugam iniurat. Tunc placuit omnibus sacerdotibus, ut sator scandali, inficiator reginæ, accusator episcopi, ab omnibus arceretur ecclesiis, eo quod se ab audientia subtraxisset. Unde et epistolam subscriptam aliis episcopis qui non adfuerant transmissit. Et sic unusquisque in locum suum regressus est. Leudastes vero hæc audiens, basilicam sancti Petri Parisios

^a Id itaque apud Snessionas configit, a qua urbe Brennacum tribus circiter leucis distat. Fortunatus carmen 4 libri ix cecinit in Chilperici laudem, eo ipso tempore quo habita fuit hæc synodus Brennacensis.

^b Ex hoc loco nonnulli colligunt Gregorium ter missam una die celebrasse, quem tamen alii ita interpretantur, ut Gregorius sese post celebratam missam, sacramento ad tria altaria de sua innocentia præstito, a crimine impacto exuerit. Id autem fecit Gregorius, quod non deceret subdiaconum, seu mihorem clericum adversus episcopum in testem recipi. Laici vero ad accusandos episcopos nequaquam admittentur ex Canonum præscripto.

^c Hæc erat Rigunthis Chilperici et Fredegundis filia, de qua Gregorius passim agit. Dicitur regina pro illorum temporum more, quibus filia regum

A expetiit. Sed cum audisset edictum regis, ut in suo regno a nullo colligeretur; et præsertim quod filius ejus, quem domi reliquerat, obiisset, Turonis occulte **266** veniens, quæ optima habuit in Biturico transposuit. Prosequentibus vero regalibus pueris, ipse per fugam labitur. Capta quoque uxor ejus in pagum Tornacensem exilio retruditur. At Riculfus clericus ad interficiendum deputatur, pro cuius vita vix obtinuit: tamen de tormentis excusare non potuit. Nam nulla res, nullum metallum tanta verbera potuit sustinere, sicut hic miserrimus. Ab hora tertia diei, revinctis post tergum manibus, suspensus ad arborem dependebat; ad horam vero nonam depositus, extensus ad trocleas cædebatur fustibus, virgis, ac loris duplicibus, et non ab uno vel duobus, sed quot **B** accedere circa miseros potuissent artus, tot cæsores erant. Cum autem jam in discrimine esset, tunc aperuit veritatem, et arcana doli publice patefecit. Dicebat enim ob hoc reginæ crimen objectum, ut ejecta de regno, interfectis fratribus, a patre ^d Chlodovechus regnum acciperet, Leudastes ducatum, Riculfus vero presbyter, qui jam a tempore beati Eufronii episcopi amicus erat Chlodovechi, episcopatum Turonicum ambiret, huic Riculfo clerico archidiaconatu promisso. Nos vero, cum Dei gratia Turonis reversi, invenimus ecclesiam conturbatam per Riculfum presbyterum; nam hic sub Eufronio episcopo de pauperibus provocatus, archidiaconus ordinatus est. Exinde ad presbyterium admotus, recessit ad propria, semper elatus, inflatus, præsumptuosus ^e: **C** nam me adhuc commorante cum rege, hæc, quasi jam esset episcopus, in domum ecclesiæ ingreditur impudenter, argentum describit ecclesiæ, reliquasque res sub suam redigit potestatem. Majores clericos muneribus dicit, largitur vineas, prata distribuit; minores vero fustibus, plagisque multis, etiam manu propria affecit, dicens: Recognoscite dominum vestrum, qui victoriam **267** de inimicis obtinuit, cuius ingenium Turonicam urbem ab Arvernensibus populis emundavit ^f; ignorans miser, quod præter quinque episcopos, reliqui omnes qui sacerdotium Turonicum susceperunt, parentum nostrorum prosapia sunt conjuncti. Illud sæpe suis familiaribus dicere erat solitus, quod hominem prudentem non aliter, nisi in perjuriis, quis decipere possit. Sed cum me reversum

D reginæ appellabantur. Quin et vetus poeta sub Alcuini nomine notus, Caroli M. venationem describens, ejusdem regis filias coronas in capite gestasse scribit.

^d Sic Regm. Nec aliud volebat Chlodoveus, quam Fredegundem novercam e regno pellere: sicque jam interfectis fratribus suis, Theodeberto et Meroveo, regnum fuisset adeptus. Editi vero cum Becc. habent *interfectis fratribus et patre*, quasi patrem suum interficere cogitasset, quod parum verisimile est. Si enim Chilpericus fuisset interemptus, Chlodoveus frustra de Fredegunde pellenda deliberasset, cum jam ipse fuisset omnium dominus, eamque pro libito pepulisset.

^e Regm., *semper idem in superbia, plenus omni nequitia. Nam.*

^f Ed. Chesn., *emundavit*. Gregorius quippe erat Arvernus,

adhuc despiceret, nec ad salutationem meam, sicut A reliqui cives fecerant, adveniret, sed magis me interficere ninitaretur, cum consilio comprovincialium eum in monasterium removeri præcipio. Cumque ibidem arctius dstringeretur, intercedentibus Felicis episcopi missis, qui memoratæ causæ fautor exstiterat, circumvento perjuriis abbate, fuga elabatur, et usque ad Felicem accedit episcopum eumque ille ambierter colligit, quem execrari debuerat. Leudastes vero in Bituricum pergens, omnes thesauros quos de spoliis pauperum detraxerat, secum tulit. Nec multo post irruentibus Bituricis cum iudice loci super eum, omne aurum argentumque, vel quod secum detulerat, abstulerunt, nihil ei nisi quod super se habuit relinquentes, ipsamque abstulissent vitam, nisi fuga fuisset elapsus. Resumptis dehinc viribus, B cum aliquibus Turonicis iterum irruit super prædones suos: interfectoque uno, aliqua de rebus ipsis recepit, et in Turonicum revertitur. Audiens hæc Berulfus dux, misit pueros suos cum armorum apparatu ad comprehendendum eum. Ille vero cernens se jam jamque capi, relictis rebus, basilicam sancti Hilarii Pictavensis expetiit. Berulfus vero dux res captas regi transmisit. Leudastes enim egrediebatur 268 de basilica, et irruens in domos diversorum, prædas publicas exercebat. Sed et in adulteriis sæpe infra ipsam sanctam porticum a deprehensus est. Com-

mota autem regina, quod scilicet locus Deo sacratus taliter pollueretur, jussit eum a basilica sancti ejici. Qui ejectus, ad hospites suos iterum in Bituricum expetit, deprecans se oculi ab eis b.

LI. Et licet de beati Salvii episcopi collocutione superius (Cap. 45) memorare debueram, sed quia mente excessit, esse sacrilegum non arbitror, si in posterum scribatur. Igitur cum vae post synodum memoratam regi jam dicto, ad propria redire vellemus, non ante discedere placuit, nisi hunc virum libatis oculis linqueremus. Quem quæsitum in atrio Brinnacensis domus reperi. Cui dixi, quia jam eram ad propria rediturus. Tunc remoti paululum, dum hinc inde sermocinaremur, ait mihi: Videsne super hoc tectum quæ ego suspicio? Cui ego: Video enim supertegulum, quod nuper rex poni præcepit. Et ille: Aliud, inquit, non aspicias? Cui ego: Nihil aliud, inquam, video. Suspicebam enim quod aliquid joculariter loqueretur. Et adjeci: Si tu aliquid magis cernis, enarra. At ille alta trahens suspiria, ait: Video ego evaginatum iræ divinæ gladium super domum hæc dependentem. Verumtamen non fefellit dictio sacerdotem; nam post dies viginti, duo filii regis, quos superius (Cap. 35) mortuos scripsimus, obierunt.

Explicitus est liber quintus, finitus in anno quinto Childeberti regis.

269-270. INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEXTI.

Incipit liber sextus, inchoatus ab anno sexto ejusdem Childeberti.

- I. Quod Childebertus ad Chilpericum transiit; et de fuga Mummoli.
- II. De legatis Chilperici ab Oriente reversis.
- III. De legatis Childeberti ad Chilpericum.
- IV. Qualiter Lupus a regno Childeberti fugatus est.
- V. Altercatio cum Judæo.
- VI. De sancto Hospitio reclauso, et abstinencia vel miraculis ejus.
- VII. De transitu Ferreoli Uccensis episcopi.
- VIII. De Eparchio reclauso Egotismensis urbis.
- IX. De Domnolo Cenomannorum episcopo.
- X. De basilica sancti Martini effracta.
- XI. De Theodoro episcopo, et Dynamio.
- XII. De exercitu contra Bituricas commoto.
- XIII. de Lupo et Ambrosio Turonicis civibus interfectis.
- XIV. De portenis quæ apparuerunt.
- XV. De obitu Felicis episcopi.
- XVI. Quod Pappolenus uxorem suam recepit.
- XVII. De Judæis per Chilpericum regem conversis.
- XVIII. De legatis Chilperici ab Hispania reversis.
- XIX. De hominibus Chilperici apud Urbiam fluvium.
- XX. De obitu Chrodini ducis.
- XXI. De signis ostensis.
- XXII. De Cartherio episcopo.
- XXIII. Quod Chilperico regi filius natus est.
- XXIV. De insidiis Theodori episcopi, et de Gundovaldo.
- XXV. De signis et prodigiis circa ea tempora visis.
- XXVI. De Gunthramno duce, et Mummolo.
- XXVII. Quod Chilpericus rex est Parisios ingressus.
- XXVIII. De Marco referendario.
- XXIX. De puellis monasterii Pictavensis, seu, De virtutibus quæ in monasterio domnæ Radegundis factæ sunt.
- XXX. De obitu Tiberii imperatoris.
- XXXI. De multis malis, quæ Chilpericus rex in civitatibus fratris sui fieri jussit, vel ipsa fecit.
- XXXII. De interitu Leudastis.
- XXXIII. De locustis, morbis, prodigiisque.

a Regm., in ipsa basilica ante porticum.

b Qua tandem ratione misere perierit, vide libro seq., cap. 32.

- XXXIV. De obitu filii Chilperici, quem Theodoricum vocavit.
 XXXV. De interitu Mummoli præfecti, et mulieribus intersectis.
 XXXVI. De Æthario episcopo, et de clerici cujusdam libidine.
 XXXVII. De nece Lupentii abbatis Gaballitani.
 XXXVIII. De obitu Theodosii episcopi, et successore ejus.
 XXXIX. De obitu Remigii Biturigum episcopi; et de incendio urbis, et successione Sulpicii.
 XL. De altercatione nostra cum hæretico.
 XLI. Quod Chilpericus rex cum thesauris suis in Camaracensem abiit.
 XLII. Quod Childebertus in Italiam abiit.
 XLIII. De Galliciensibus regibus.
 XLIV. De diversis signis.
 XLV. De nuptiis Rigunthæ filię Chilperici.
 XLVI. De interitu Chilperici regis.

LIBER SEXTUS.

271 I. Anno igitur sexto regni sui, Childebertus A rex, rejecta pace Guntchramni regis, cum Chilperico conjunctus est. Non post multum tempus Gogo moritur ^a, in cuius locum Wandelinus subrogatur. Mummolos a regno Guntchramni fuga dilabitur, et se infra murorum Avennicorum munitionem concludit. Apud Lugdunum synodus episcoporum conjungitur ^b, diversarum causarum altercationes incidens, negligentioresque judicio damnans. Synodus ad regem reveratur, multa de fuga Mummoli ducis, nonnulla de discordiis tractans.

II. Interea legati Chilperici regis, qui ante triennium ad Tiberium imperatorem abierant, regressi sunt non sine gravi damno atque labore. **272** Nam cum Massiliensem portum propter regum discordias adire ausi non essent, Agathæ ^c urbem, quæ in Gothorum B regno sita est, advenerunt. Sed priusquam litus attingerent, navis acta vento, impulsæ terris in frusta minuitur. Legati vero cum pueris se in periculo cernentes, arreptis tabulis vix ripæ relati sunt, multis puerorum amissis; sed plurimi evaserunt. Res autem quas undæ littori invexerant, incolæ rapuerunt, ex quibus quod melius fuit recipientes, ad Chilpericum regem retulerunt. Multa tamen ex his Agathenses secum retinuerunt. Tunc ego Novigentum villam ^d ad occursum regis abieram; ibique nobis rex missorium ^e magnum, quod ex auro gemmisque fabricaverat in quinquaginta librarum pondere, ostendit, dicens: Ego hæc ad exornandam atque

nobililandam **273** Francorum gentem feci. Sed et plurima adhuc, si vita comes fuerit, faciam. Aureos etiam singularum librarum pondere, quos imperator misit, ostendit, habentes ab una parte iconem imperatoris pictam, et scriptum in circulo: TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI. AUGUSTI. Ab alia vero parte habentes quadrigam et ascensorem, continentesque scriptum: GLORIA. ROMANORUM. Multa autem et alia ornamenta, quæ a legatis sunt exhibitæ, ostendit ^f.

III. Denique cum apud eandem villam commoraretur, Egidius Rhemensis episcopus cum primis Childeberti proceribus in legationem ad Chilpericum regem venit, ibique colloquutione facta, ut ablato Guntchramni regis regno, hi se conjungere debeant in pace, ait Chilpericus rex: Filii mihi, peccatis incrementibus, non remanserunt, nec mihi nunc alius superest hæres, nisi fratris mei Sigiberti filius, id est Childebertus rex: ideoque in omnibus quæ laborare potuero, hic hæres existat. Tantum dum advixero, liceat mihi sine scrupulo aut disceptatione cuncta tenere. At illi gratias agentes, pactionibus subscriptis, ea quæ locuti fuerant firmaverunt, et ad Childebertum cum magnis muneribus sunt regressi. Quibus discedentibus, Chilpericus rex Leudovaldam ^g episcopum cum primis regni sui direxit. Qui dato susceptoque sacramento ^h, pactionibusque firmatis, munerati regressi sunt.

IV. Lupus vero dux Campanensis ⁱ, cum jamdiu ab adversis fatigaretur et spoliaretur assidue, et

^a Is est qui lib. v, cap. 47, dicitur nutritus regis. Et quidem lib. viii, cap. 22, Vandelinus nutritor regis obisse memoratur. Vide et epistolam Chamingi ducis ad eundem Gogonem a Frehero editam. Litterarum studii fuisse deditum patet ex ipsiusmet epistola ad Trasericum, qui et alias scripsit ab eodem Frehero et Chesnio editas. Brunecildem in Gallias adduxit, ut ex Fortunato patet, qui de ejusdem laudibus quatuor priora libri vii carmina edidit.

^b Ea est Lugdunensis iii, ut videtur, licet anno Guntramni 22 congregata dicatur in inscriptione, id est anno 583, Childeberti octavo. In ea conditi sunt canones sex, qui in collectionibus Concilii habentur. Mummoli fugam hoc ipso anno 584 memorat Marlus.

^c Sic Corb. et Colb. Alii vero Agathen. Urbs est episcopalis notissima, vulgo Agde, sub Narbone metropoli, in Septimania.

^d Comptures sunt hujus nominis villæ regiæ, quæ vulgo Nogent appellantur. Ex cap. 5 patet hic Gre-

gorium loqui de una quæ in agro Parisiensi erat; proindeque, aut de illa quæ ad Sequanam sita est infra Parisios, hodie Saint-Cloud, aut de ea quæ supra eandem urbem prope confluentes Matronæ in Sequanam, Vicennis vicina, hodieque Nogent dicta.

^e Missorium vocabant pelvim seu discam. Aliqui eo nomine concham designatam volunt, nonnulli abacum cum omni suppellectile.

^f Vide Paul Diac. lib. iii Hist. Lang., cap. 13.

^g Corb., Leodoaldum, Bajocensem, ut videtur, de quo infra lib. ix, cap. 13, aut Abrincensem, qui tunc quoque vivebat.

^h Alii codd., excepto Corb., habent susceptoque de pace sacramento.

ⁱ Regm., Campaniensis, et Bad., Campania, quæ omnia eandem provinciam designant notissimam. Et infra pro adversis, quæ lectio est Corb. et Colb., habent diversis.

præsertim ab Ursione et Bertefredo ^a, ad extremum A conventionem facta ut occideretur, commoverunt exercitum contra eum. Quod cernens Brunichildis regina, condolens fidelis sui insecutiones injustas, præcingsens se viriliter, irrupit medios hostium cuneos, dicens: Nolite, o viri, nolite malum hoc facere, **274** nolite persequi innocentem; nolite pro uno homine committere prælium, quo solatium regionis intereat. Hæc illa loquente, respondit Ursio: Recede a nobis, o mulier. Sufficiat tibi sub viro tenuisse regnum. Nunc autem filius tuus regnat, regnumque ejus non tua, sed nostra tuitione salvatur. Tu vero recede a nobis, ne te unguæ equorum nostrorum cum terra confodiant. Hæc et alia cum diutissime inter se protulissent, obtinuit reginæ industria ne pugnarent. Tamen ab illo loco discedentes, irruerunt in domos Lupi et direpto omni præsidio ^b, fugientes se illud in thesauro regis recondere, suis eum domibus intulerunt, intendentes Lupo minas, atque dicentes: Vivus virtutem nostram non evadet. At ille cernens se in discrimine, tutata infra urbis Lugduni Clavati ^c muros conjuge sua, ad Guntchramnum regem confugit. A quo benigne susceptus cum eo latuit, expectans ut Childebertus ad legitimam perveniret ætatem.

V. Igitur Chilpericus rex, cum adhuc apud supradictam villam moraretur, impedimenta moveri præcipiens, Parisios venire disponit. Ad quem cum jam valedicturus accederem, Judæus quidam, Priscus nomine, qui ei ad species coemendas familiaris erat, advenit. Cujus cæsarie rex blande apprehensa manu, ait ad me, dicens: Veni, sacerdos Dei, et impone manum super eum. Illo autem renitente, ait rex: O mens dura, et generatio semper incredula, quæ non intelligit Dei Filium ^d sibi prophetarum vocibus repromissum, non intelligit ecclesiastica mysteria in suis sacrificiis figurata. Hæc eo dicente, Judæus ait; Deus non eget conjugio, neque prole ditatur, neque ullum consortem regni habere patitur, qui per Moysen ait: Videte, videte quia ego sum Dominus, et absque me non est deus ^e. Ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii, 39). Ad hæc rex **275** ait: Deus ab spiritali utero Filium genuit sempiternum, non ætate juniorem, non potestate minorem, de quo ipse ait: Ex utero ante luciferum genui te (Psal. cix, 3). Hunc ergo ante sæcula natum, in novissimis sæculis mundo misit

sanatorem, sicut ait propheta tuus: Misit Verbum suum, et sanavit eos (Psal. cvii, 20). Quod autem ais, quia ipse non generet, audi prophetam tuum dicentem ex voce dominica: Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam (Isai. Lxvi, 9)? hæc enim de populo, qui in eum per fidem renascitur, ait. Ad hæc Judæus respondit: Nunquid Deus homo fieri potuit, aut de muliere nasci, verberibus subdi, morte damnari? Ad hæc rege tacente, in medium me ingerens dixi: Ut Deus Dei Filius homo fieret, non suæ, sed nostræ necessitatis existit causa. Nam captivum peccato hominem, et diaboli servituti subjectum redimere non potuerat, nisi hominem assumpsisset. Ego vero non de Evangeliiis et Apostolo, quæ non credis, sed de tuis libris testimonia præbens, proprio te mucrone confodiam, sicut quondam David Goliath legitur trucidasse. Igitur quod Deus homo futurus esset, audi prophetam tuum: Et Deus, inquit, et homo, et quis cognovit eum? Et alibi: Hic est Deus noster, et non reputabitur alius præter eum; qui invenit omnem viam scientiæ, et dedit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Posthæc in terris visus est et cum hominibus conversatus est (Baruck. iii, 36, 37, 38). Quod autem de Virgine nascitur, audi similiter prophetam tuum dicentem: Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus ^f (Isai. vii, 14; Matth. i, 23). Quod verberibus subdi, quod clavis affligi deberet, et aliis quoque injuriis subjacere, vel affici, alius propheta ait: Foderunt manus meas et pedes meos: dividerunt sibi vestimenta mea (Psal. xxi, 17), etc. Et iterum: Dederunt in escam meam fel, et in siti mea ^g potaverunt me aceto (Psal. lxxviii, 22). Et quod per ipsum crucis patibulum labentem mundum, et diaboli ditioni subjectum restitueret in regno suo, idem David **276** ait, Dominus regnavit a ligno ^h (Psal. xcvi, 10). Non quod antea non regnaverit apud Patrem, sed super populum quem a diaboli servitute liberaverat, rude regnum ⁱ accepit. Judæus ad hæc respondit: Quæ Deo fuit necessitas, ut ista pateretur? Cui ego: Jam dixi tibi, Deus hominem creavit innoxium, sed astu serpentis circumventus, prævaricator præcepti factus est: et ideo a sede paradisi ejectus, mundanis laboribus deputatus est; qui per mortem Unigeniti Dei Christi Deo reconciliatus est Patri. Judæus dixit: Non poterat Deus mittere prophetas aut apostolos, qui eum ad viam

^a Colb., Berahfrido.

^b Præsidium est pecunia, quæ auxilii causa seponitur; vel locus secretior, ubi ejusmodi pecunia servatur. Ex L. si chorus, § 1, de legat. 3. Præsidium non semel Plautus usurpat pro pecunia.

^c Hodie Laudunum appellatur, vulgo Laon, quæ urbs in supercilio montis editissimi posita, diu inexpugnabilis fuit, illustrata est episcopali sede a sancto Remigio.

^d In Corb. desunt hæc verba Dei Filium, et infra deest vox conjugio. Bec. pro ecclesiastica mysteria, habet divina mysteria.

^e Casin., non est alius.

^f Corb., quod interpretatum, Nobiscum est Deus. Regu., accipiet, pro concipiet.

^g In eodem eod. deest et in siti mea.

^h Has vuculas a ligno a rabbinis abrasas nonnulli conquesti sunt, et quidem non habentur in Vulgata. Eas tamen LXX interpretum auctoritas, et plerique antiqui Patres retinent. Certe in Gallicanis ecclesiis antiquitus receptas fuisse probatur non solum ex hoc Gregorii textu, et ex hymno Fortunati de sancta Cruce, sed etiam ex Psalterio in purpureis membranis, litteris argenteis aureisque exarato, quod olim usu fuit beato Germano Parisiensi episcopo, ac in nostro monasterio S. Germani a Pratis inter pretiosa antiquitatis cœmelia asservatur, in quo hæc eadem verba leguntur.

ⁱ Regu., liberaverat rudem, regno.

revocarent salutis, nisi ipse humiliatus fuisset in carne? Ad hæc ego: A principio genus semper deliquit humanum, quem nunquam terruit nec submersio diluvii, nec incendium Sodomæ, nec plagæ Ægypti, nec miraculum maris, Jordanisque divisio: qui semper Legi Dei restitit, prophetis non credidit; et non solum non credidit, verum etiam ipsos prædicatores penitentiarum interemit. Ideo nisi ipse ad eum descendisset redimere, hæc explere non poterat alter. Cujus nos nativitate renati, baptismo abluti, vulnere curati, resurrectione erecti, ascensione glorificati sumus. Quod autem morbis nostris mederi venturus erat, propheta tuus ait: *Livore ejus sanati sumus (Isai. LIII, 5)*. Et alibi, *Ipse peccata nostra portabit, et orabit pro transgressoribus (Ibid. 42)*. Et iterum, *Sicut ovis ad occisionem ductus est: et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. In humiliatione iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit (Ibid. 7, 8)? Dominus exercituum nomen ejus (Isai. LIV, 5)*. De hoc et Jacob ille, de cujus te jactas venisse generatione, in illa filii sui Judæ benedictione, quasi ad ipsum Christum Filium Dei loquens, ait: *Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda. De germine, fili mi, ascendisti, recubans dormisti quasi leo, quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum (Gen. XLIX, 8, 9)? Pulchriores oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores (Ibid. 42)*. Quis, inquit, suscitabit eum? Et licet ipse dixerit: **277** *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. x, 18)*, tamen Paulus apostolus ait: *Qui non crediderit quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus esse non poterit (Rom. x, 9)*. Hæc et alia nobis dicentibus, nunquam compunctus est miser ad credendum. Tunc rex silente illo, cum videret eum his sermonibus non compungi, ad me conversus, postulat ut accepta benedictione^a discederet. Ait enim: Dicam, inquit, tibi, o sacerdos, quod Jacob dixit ad angelum qui ei loquebatur: *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi (Gen. xxxii, 26)*. Et hæc dicens, aquam manibus porrigi jubet; quibus ablutis, facta oratione^b, accepto pane gratias Deo agentes, et ipsi accepimus, et regi porreximus, haustoque mero, valedicentes discessimus. Rex vero ascenso equite [*J. equo*] Parisios est regressus, cum conjugæ et filia, et omni familia sua.

^a Reges ab episcopis benedicebantur, ut passim Greg. memorat. Hinc S. Hilarius contra Constantium scribens, ei exprobat: *Osculo sacerdotis excipis, caput benedictioni submittis, ut fidem calces.*

^b Hieronymus ad Eustochium: *Nec cibi sumantur nisi oratione præmissa; nec recedatur a mensa, nisi referatur Creatori gratia.* Singula fercula signabantur, ex lib. 1 de Glor. Mart., cap. 80, infra. Et quædam Dei famula apud Gregor. M. lib. 1 Dialog., cap. 4, ut lactucam oblita signo crucis benedicere momordit, a demone correpta est.

^c Ex hoc loco negotiatores Ægyptios Gallias frequentasse colligitur, qui non solum herbas, sed et chartam illam papyraceam adeo celebrem afferebant. Unde Gregorius supra lib. v, cap. 5, Felici Nanne-
tensi, qui eum conviciis impetierat, rescribens, eum

VI. Fuit autem apud urbem Nicensem eo tempore Hospitius reclusus magnæ abstinentiæ, qui constrictus catenis ad purum corpus ferreis, induto desuper cilicio, nihil aliud quam purum panem cum paucis dactylis comedeat. In diebus autem Quadragesimæ, de radicibus herbarum Ægyptiarum^c, quibus eremitarum utuntur, exhibentibus sibi negotiatoribus alabatur. Et primum quidem jus in quo coherat hauriens, ipsas sumentibus posterum. Magnas enim per eum Dominus virtutes dignatus est operari. Nam quodam tempore, revelante sibi Spiritu sancto adventum Langobardorum in Gallias hoc modo prædixit: Venient, inquit, Langobardi in Gallias, et devastabunt civitates septem, eo quod increverit malitia eorum in conspectu Domini, quia nullus est intelligens, nullus est requirens Deum; nullus est qui faciat bonum, quo ira Dei placeatur. Est enim omnis populus **278** infidelis, perjuris deditus, furtis obnoxius, in homicidiis promptus, a quibus nullus justitiæ fructus ullatenus crescit^d; non decimæ dantur, non pauperes aluntur, non teguntur nudi, non peregrini hospitio recipiuntur, aut cibo sufficienter satiantur: ideo hæc plaga supervenit. Nunc autem dico vobis: Congerite omnem substantiam vestram infra murorum septa, ne a Langobardis diripiatur; et vos ipsos in locis firmissimis communitate. Hæc eo loquente, omnes obstupefacti et valedicentes cum magna admiratione ad propria sunt regressi. Monachis quoque dixit: Abscedite et vos a loco, auferentes vobiscum quæ habetis; ecce enim appropinquat gens quam prædixi. Dicentibus autem illis: Non relinquitur te, sanctissime pater, ait: Nolite timere pro me; futurum est enim ut inferant mihi injurias, sed non nocent usque ad mortem. Discedentibus autem monachis, venit gens illa; et dum cuncta quæ reperit vastat, pervenit ad locum ubi sanctus Dei reclusus erat. At ille per fenestram turris ostendit se eis. Illi vero circummeuntes turrem, aditum per quem ingrederentur ad eum, invenire non poterant. Tunc duo ascendentes detexerunt tectum, et videntes eum cinctum catenis, indutumque cilicio, dicunt: Hic malefactor est, et homicidium fecit: ideo in his ligaminibus vinctus tenetur. Vocatoque interprete, sciscitantur ab eo quid mali fecerit, ut tali supplicio arctaretur. At ille fatetur se homicidam esse, om-

felicem futurum fuisse dicit, si ipsum Massilia habuisset episcopum, quod eo pacto satis chartæ habuisset pro describendis conviciis; cum scilicet eo frequenter advenirent Ægyptii mercatores, qui ejusmodi chartas in Gallias advehebant. Vide Mabillon. lib. 1 de Re Diplomati., cap. 8, et Alteserram in cap. 5 lib. v hujus Historiæ.

^d Sic Corb.; alii vero, *gliscit... pauper alitur*, et cætera in singulari numero; et sic habentur apud Paulum Diaconum lib. III Histor. Langobard., cap. 4, ubi Hospitii laudes ex Gregorio describit. De decimis solvendis conc. Matisc. II, an. 585, can. 5. Fideles ad decimarum solutionem hortantur patres conc. Turon. II, an. 567, ad cladem avertendam, quæ imminabat.

nisque criminis reum. Tunc unus, extracto gladio ut in caput ejus libraret, dextera in ipso ictu suspensa dirigit, nec eam ad se potuit revocare. Tunc gladium laxans, terræ dejecit. Hæc videntes socii ejus, clamorem in cœlum dederunt, flagitantes a sancto, ut quid agi oporteret clementer insinuaret. Ipse vero imposito **279** salutis signo, brachium sanitati restituit. Ille autem in eodem loco conversus, tonsurato capite fidelissimus monachus nunc habetur. Duo vero duces ^a qui eum audierunt, incolumes patriæ redditi sunt; qui vero contempserunt præceptum ejus, miserabiliter in ipsa Provincia sunt defuncti. Multi autem ex ipsis a dæmoniis correpti, clamabant: Cur nos, sancte et beatissime, sic crucias et incendis? sed imposita eis manu, mundabat eos. Posthæc homo erat Andegavensis incola, qui per nimiam febrem eloquium pariter auditumque perdidit; et cum de febre convalesceret, surdus permanebat ac mutus. Igitur diaconus ex provincia illa Romam directus est, ut beatorum apostolorum pignora, vel reliquorum sanctorum qui urbem illam manunt, exhiberet. Qui cum ad parentes infirmi illius pervenisset, rogant ut eum sibi comitem itineris sumere dignaretur, confisi quod si beatissimorum apostolorum adiret sepulcra, protinus posset assequi medicinam. Euntibus autem illis, venerunt ad locum ubi beatus Hospitius habitabat. Quo salutato ac deosculato, causas itineris diaconus pandit, ac proficisci sè Romam indicat, seseque his qui sancto viro de naucleris amici essent, commendari deposit. Cumque ibi adhuc moraretur, sensit vir beatus per Spiritum Domini adesse virtutem. Et ait diacono: Infirmum qui comes tui nunc est itineris, rogo ut meis conspectibus repræsentes. At ille nihil moratus, velociter ad metatum vadit, invenitque infirmum febre plenum, qui per nutum aures suas dare tintillum indicabat; apprehensumque ducit ad sanctum Dei. At ille apprehensa manu cæsarie, atraxit caput illius in fenestram, assumptoque oleo benedictione sanctificato, tenens manu sinistra linguam ejus, ori verticique capitis infudit, dicens: In nomine Domini mei Jesu Christi aperiantur aures tuæ, reseretque os tuum virtus illa, quæ quondam ab homine surdo et muto noxium ejecit dæmonium. Et hæc dicens, interrogat nomen. Ille vero clara voce ait: Sic dicor^b. Cum hæc vidisset diaconus, ait: Gratias tibi immensas refero, Jesu Christe, qui talia per servum **280** tuum dignaris ostendere. Quærebam Petrum, quærebam Paulum Laurentiumque, vel reliquos qui Romanam proprio cruore illustrant: hic omnes reperi, hic cunctos inveni. Hæc eo cum maximo fletu et

admiratione dicente, vir Dei omni intentione vanam vitans gloriam, ait: Sile, sile, dilectissime frater, non hæc ego facio, sed ille qui mundum ex nihilo condidit, qui pro nobis hominem suscipiens, cæcis visum, surdis auditum, mutis præstat eloquium, qui leprosis cutem pristinam, mortuis vitam, et omnibus infirmis affluentem medicinam indulget. Tunc diaconus gaudens et valedicens, abscessit cum comitibus suis. Quibus discedentibus, homo quidam, Dominicus, sic enim erat viro nomen, a nativitate cæcus, advenit ad istius miraculi virtutem probandam. Qui dum in monasterio duobus aut tribus mensibus resideret, orationi ac jejuniis vacans, tandem vocat eum ad se vir Dei, et ait: Vis recipere visum? Cui ille ait: Voluntas, inquit, mea erat ignota cognoscere ^c. Nam quæ sit lux ignoro. Unum tantum scio, quod ab omnibus collaudatur ^d; ego autem ab initio ætatis meæ usque nunc videre non merui. Tunc cum oleo benedicto super oculos ejus crucem sanctam faciens, ait: In nomine Jesu Christi redemptoris nostri aperiantur oculi tui. Et statim aperti sunt oculi ejus; et erat admirans, cernensque magnalia Dei, quæ in hoc mundo videbat. Dehinc mulier quædam, quæ, ut ipsa declamabat, tria habens dæmonia, ad eum adducta est; quam cum tactu sacro benedixisset, atque ex oleo sancto crucem fronti ejus imposuisset, ejectis dæmonibus purgata discessit. Sed et aliam puellam, ab spiritu immundo vexatam, benedictione sanavit. Cum autem jam dies obitus ejus appropinquaret, vocavit ad se præpositum monasterii, dicens: Exhibe ferramentum, et irrumpe parietem, et mitte nuntios ad episcopum civitatis, ut veniat ad me sepeliendum. Die enim tertia ab hoc egredior mundo, et vado in requiem destinatum, quam mihi Dominus repromisit. Hæc eo dicente, misit præpositus monasterii ad episcopum civitatis Nicensis, qui ei hæc nuntiarent. **281** Posthæc Crescens quidam venit ad fenestram, et videns eum catenis vinctum, vermibus plenum, ait: O domine mi, qualiter tam valida tormenta tolerare tam fortiter potes? Cui ille ait: Confortat me ille pro cuius nomine hæc patior. Dico autem tibi; quia jam absolvor ab his vinculis, et vado in requiem meam. Adveniente autem die tertia, deposuit catenas quibus vinctus erat, prostravitque se in orationem; et cum diutissime cum lacrymis orasset, collocans se super scamnum, extensis pedibus, elevatisque ad cœlum manibus ^e, gratias agens Deo, tradidit spiritum. Et statim omnes vermes illi, qui sanctos artus perforabant, evanuerunt. Adveniens autem Austadius ^f episcopus beatum corpus studio-

^a In Regm., *Duo vero qui eum adierunt*. Paulus tamen libro laudato, cap. 2, habet *duo duces*.

^b Colb. et Chesn., *Pir dicor*.

^c Regm., *ignota conspicere*.

^d Corb., *ab hominibus laudatur*.

^e Regm., *pedibus ac manibus, elevatisque ad cœlum oculis*.

^f Mirum est Austadium in episcoporum Nicensium catalogo omitti. Locus ubi vixit Hospitius prope Vil-

lam-liberam visitur. Peninsula est, ut scribit Petrus Joffredi, tribus circiter passuum millibus a Nicea urbe dissita, prope Herculei seu Villæ-liberæ portus fauces versus orientem; ex corrupto S. Hospitii nomine dicitur vulgo, *San-Soapir*, ubi exstant adhuc ejus auctoris temporis monasterii rudera; turris vero et templi ipsius nomine dicati reliquiae destructæ sunt ab annis circ. 60, cum arx ibidem, jubente Victore Amedeo Sabaudicæ duce, constructa fuit *Eq*

sisissime sepulturæ mandavit ^a. Hæc omnia ab ipsius ore cognovi, quem superius mutum et sardum ab eo sanatum exposui, qui multa mihi et alia de ejus virtutibus narravit: sed prohibuit me res illa loqui, quia audivi Vitam ipsius a multis fuisse conscriptam.

VII. Eo ^b tempore Ferreolus Ucecensis episcopus, magnæ vir sanctitatis, obiit, plenus sapientia et intellectu; qui libros aliquos epistolarum, quasi Sidonium secutus, composuit. Post ejus obitum Albinus ex præfecto per Dynamium ^c rectorem Provinciæ extra regis consilium suscepit episcopatum; quo non amplius quam tribus utens mensibus, cum ad hoc causa restitisset ut removeretur, defunctus est. Jovinus iterum qui quondam Provinciæ rector fuerat; regium de episcopatu præceptum accipit. Sed prævenit eum Marcellus diaconus, Felicis senatoris filius. Qui convocatis comprovincialibus, per consilium Dynamii episcopus **282** ordinatus est. Sed et ipse vi pulsatus deinceps a Jovino, ut removeretur, conclusus in civitate, virtute se defensare nitentur, sed cum non valeret, muneribus vicit.

VIII. Obiit ^d et Eparchius reclausus Egolismensis, vir magnificæ sanctitatis, per quem Deus multa miracula ostendit, de quibus, relictis plurimis, pauca perstringam. Petrogoricæ urbis incola fuit, sed post conversionem clericus factus, Egolismam veniens, cellulam sibi ædificavit. In qua collectis paucis monachis, in oratione morabatur assidue; et si ei aliquid auri argentique offerrebat, aut in necessitatibus pauperum, aut in redemptione captivorum distribuerebat. Panis in cellula illa eo vivente coctus nunquam fuit, sed a devotis cum necessitas exegisset, inferrebat. Magnam enim catervam populorum de oblationibus devotorum redemit; pusularum ^e malarum venenum crucis signo sæpe compressit, dæmones de obsessis corporibus oratione abegit, et iudicibus plerumque ut culpabilibus ignoscere, dulcedine profusa imperavit, potius quam rogavit. Nam ita erat dulcis alloquio, ut ei negare non possent, cum fuisset

clesia S. Joannis ibidem structa, monachis deficientibus Ehrardo abbati et monachis S. Pontii subjecta fuit ab Archibaldo episc. Niciensi, sæculo XI labente.

^a Corpus ejus in ipsa ecclesia cathedrali Niciensi etiam nunc asservari dicitur, ubi colitur die 15 Octob. Memoratur autem in martyrologio Romano die 21 Maji. De hoc iterum Gregorius lib. de Gloria Confess., cap. 97.

^b Hoc caput deest in Corb. et Colb. Ferreolum uti martyrem plerique colunt. Ejus vitam ex ms. Tolosano edidit Marc. Ant. Dominici, ubi festum ipsius non nonas Januarii celebrari dicitur. Monasterium condidit, regulamque scripsit, non semel editam, quæ habetur in Codice regularum et in Concordia Benedicti Anianæ abbatis.

^c De Dynamio non semel infra Gregorius. Is ipse est qui scripsit Vitam S. Marii abbatis Bodanensis in diocesi Sistaricensi, Vitam S. Maximi Reiorum episcopi, etc.; litteras vero a Gregorio Magno cum aliquot munusculis recepit. Ejusdem laudes cecinit Fortunatus lib. vi, carm. 11 et 12, ubi etiam de Almino, Jovino et Theodoro, de quibus hic Gregorius et infra cap. 11.

Indulgentiam deprecatus. Quodam vero tempore, dum pro furto quis ad pendendum deduceretur, quæ et in aliis multis sceleribus, tam in furtis, quam in homicidiis accusabatur ab incolis criminiosus, et hæc ei nuntiata fuissent, misit monachum suum ad deprecandum judicem ^f, ut scilicet culpabilis ille vitæ concederetur. Sed insultante vulgo atque vociferante, quod si hic dimitteretur, neque regioni, neque iudici possit esse consultum, dimitti non potuit. Interea extenditur ad trocleas, **283** virgis ac fustibus caeditur, et patibulo condemnatur. Cumque moerens monachus abbati renuntiasset: Vade, inquit, attende a longe, quia scito quod quem homo reddere noluit, Dominus suo munere donabit. Tu vero cum eum cadere videris, protinus apprehensum adducito in monasterium. Monacho vero jussa complente, ille prosternitur in oratione, et tam diu in lacrymis ad Dominum fudit preces, quoadusque disrupto obice cum catenis terræ restitueretur appensus. Tunc monachus apprehensum eum, abbatis conspectibus insolentem repræsentat. At ille gratias Deo agens, comitem accessiri jubet, dicens: Semper me benigno animo solitus eras audire, filii dilectissime; et cur hodie induratus hominem, pro cuius vita rogaveram, non laxasti? At ille: Libenter te, inquit, audio, sancte sacerdos; sed insurgente vulgo aliud facere non potui, timens super me seditionem moveri. Et ille: Tu, inquit, **284** me non audisti, Deus autem audire dignatus est, et quem tu tradidisti morti, ille vitæ restituit. En, inquit, coram te astat sanus. Hæc eo dicente, prosternitur ad pedes ejus comes stupens, ^g quod videbat vivere quem in mortis interitu reliquisset. Hæc ego ab ipsius comitis ore cognovi; sed et alia multa fecit, quæ insequi longam putavi. Post quadraginta quatuor vero annos reclusionis suæ parumper febre pulsatus, tradidit spiritum, protractusque a cellula, sepulturæ mandatus est. Magnus autem conventus, ut diximus, de redemptione in ejus processit exsequiis ^h.

IX. Domnolus ⁱ vero Cenomannorum episcopus

^d Hoc caput, quod deest in Corb. et Colb., laudatur in libro de Miraculis sancti Eparchii, cujus verba dedimus inter Elogia a variis auctoribus nostro Gregorio data.

^e Regm., pustularum.

^f Eum infra comitem appellat. Et revera comites ad dicendum jus in civitatibus erant instituti.

^g Sic Casin. et Bec.; alii, *In terra extenditur, ad.*

^h Sic cod. Regm.; alii, *ad pedes comitis stupentis.*

ⁱ Obiit anno 581, die 1 Julii, quo ejus festivitas recolitur. Ejus Vitam habes inter Acta SS. Ord. S. Benedicti Sæc. 1, p. 267. Item apud Gononum, et simul cum libro de ejus virtutibus in tomo I Bibliothecæ novæ Labbei; ex qua patet Eparchium triginta solummodo et novem annos reclusum vixisse. Sed fortasse Gregorius totum tempus designare voluit, ex quo Eparchius monasticam vestem suscepit a Martino Sedaciani monasterii abbate. De eo iterum Gregorius lib. de Glor. Confess., cap. 101. Vulgo dicitur *saint Cybar*, sub cuius nomine existat monasterium Ordinis nostri prope urbem Inculiswan; sed ejus reliquiæ a Calvinistis combustæ sunt anno 1558.

Hoc caput deest in Colb. et Corb. At Regm. ha

regrotare cepit. Tempore enim Chlothacharii regis apud Parisies ad basilicam sancti Laurentii a gregi monasteriali præfuerat; sed quoniam, Childeberto seniore vivente, semper Chlothachario regi fidelis extitit, et nuntios illius ad speculandum missos crebrius occulebat, præstolabatur 285 rex locum in quo pontificalis honorem acciperet. Migrante autem Avenniensi civitatis pontifice, istum illuc dare deliberaverat. Sed beatus Domnolus hæc audiens, ad basilicam sancti Martini antistitis, quo tunc Chlothacharius rex ad orationem venerat, accessit, et nocte tota in vigiliis excubans, per priores qui aderant, regi suggestionem intulit ut non quasi captivus ab ejus elongaretur aspectu, nec permitteret simplicitatem illius inter senatores sophisticos ac judices philosophicos fatigari, asserens hunc locum humilitatis sibi esse potius, quam honoris. Ad hæc rex annuens, migrante Innocentio Cenomannorum episcopo, ipsum Ecclesie illi antistitem destinavit. Jam assumpto episcopatu, talem se tantumque præbuit, ut in summæ sanctitatis culmen evectus, debili usum

bet hic *Mummolus*, sed infra, ut cæteri, *Domnolus*. Subscriptis conc. Turon. II, an. 567.

Haec basilica etiam nunc persistat, parochiali titulo insignita, ubi paucis ab hinc annis reperta sunt antiqua sarcophaga gypsea, quæ nongræ circiter annos præferebant, quibus apertis nigrae vestes, et monachorum effigies visæ sunt, sed quæ ut primò puriori aere afflatæ fuerunt, in pulverem sunt redactæ, quod sæpe nobis testatus est V. Cl. Nicolaus Gobillon, doctor Sorbonicus, ejusdem ecclesie pastor, et illustriss. archiepiscopi Paris. vicarius generalis. Basilica sancti Martini, hic quoque memorata, haud procul a Laurentiana dissita est, hodie sub sancti Martini a Campis nomine celebris, de qua lib. I de Mirac. S. Martini, cap. 19. Porro Cointius ad annum 655 inficitur Domnolus unquam abbatem S. Laurentii fuisse, totumque hoc Gregorianæ historiae caput rejicit, tanquam ab imperito interpolatore additum; idque ob duas potissimum rationes: 1^a quod a codd. Corb. et Colb. absit; 2^a quod multa in eo habeantur Vitæ S. Domnoli, ab auctore gravi et æquali scriptæ, omnino contraria. Verum quod caput istud in aliquot scriptis desideretur, non imus inficias; sed cum in aliis, et quidem vetustis et optimæ notæ codd., scilicet Beccensi, Casin., etc., habeatur, nihilque in eo occurrat quod a Gregorii genio aut stylo abhorreat, ipsum Gregorio objudicari non debere ob hanc rationem contendimus. Quod vero ad Vitæ S. Domnoli scriptorem attinet, animus non est hic de ejus auctoritate disceptare, an tanta censi debeat, quæ Gregorii textum, qualis nunc exstat, possit elevare. Id unum dicimus, diversa ab his auctoribus de Domnolo enarrari, sed non contraria. Et quidem quæ de Domnolo jam episcopo, aut de ejus morte narrat noster Gregorius, a vero non abhorrent, nec sunt Vitæ auctori opposita, ut ipse Cointius fatetur. Equidem duos solummodo supra viginti annos episcopatus Domnolo tribuit Gregorius, quod Cointii calculo non quadrat; at id Vitæ auctori, quod unum inquirimus, non adversatur, qui nec tempus initæ sedis, nec Domnoli obitus annum designavit. Non etiam refragantur vetera instrumenta; immo Papebrochius qui ad diem 16 Maii Bollandiani eandem vitam refert, et Gregorium interpolatum fuisse suspicatur ob mss. codd. Attamen Domnolum post 22 annos episcopatus successorem impetrare potuisse fatetur, eo quod nulla mentio Domnoli episcopi Cenomannensis in actis publicis occurrat ante concilium Turon. II, anno 567, et certum sit Cenomannensem ecclesiam

A gressuum, cæco^b restitueret visum. Qui post viginti duos episcopatus annos, dum se cerneret acrio regio caleuloque gravissime fatigari, Theodulfum abbatem in locum suum prælegit, cujus assensui rex præbuit voluntatem: sed non multum post tempus, mutata sententia, in Badochisilum^c domus regie majorem transfertur electio. Qui tonsuratus gradus, quos clerici sortiuntur, ascendens, post quadraginta dies, migrante sacerdote, successit.

X. His^d diebus basilica sancti Martini a furibus effracta fuit. Qui ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam defuncti arat, ascendentes per eum, effracta vitrea sunt ingressi, auferentesque multum auri argentiqque, et palliorum holosericeorum, abierunt, non motuentes super sanctum sepulcrum pedem ponere, ubi vix vel os applicare præsumimus. Sed virtus sancti voluit hanc temeritatem etiam cum judicio manifestare terribili. Nam hi perpetrato scelere ad Burdegalensem civitatem venientes, orto scandalo, unus alterum interemit; sicque patefacto opere, furtum repertum est, ac

post Innocentii obitum vacasse diu, immo et aliquot annis ab Scienfredo pseudoeписcopo fuisse occupatam. Jam vero noster Gregorius scripsit Domnolum, antequam esset episcopus, abbatem S. Laurentii Parisiis fuisse, Chlotario regi acceptissimum, ab eoque Avenionensi sedi destinatum, quam ille respuens, postea Cenomannensis episcopus factus sit. De his nihil omnino Vitæ auctor, sed contraria apud eum non inventias: immo vero ipse testatur se Vitam beati viri scripturum ab eo solummodo tempore, quo sedi Cenomannensi præfuisse cepit: *Ab illo*, inquit, *tempore, auspiciabimur, quo nos glorioso suo adventu illustrare, nobiscumque manere ex Dei providentia jussus est.* Eum itaque post multas peregrinationes, et quidem jam episcopum consecratum, Cenomannos advenisse narrat, statimque a clero et populo electum fuisse. Sed nihil prorsus habet de anterioribus gestis, quæ ex Gregorii textu repetere nihil velit. Immo maxima inter sanctum Germanum Parisiensem, et ipsum Domnolum familiaritas, quæ semper, ipso etiam auctore Vitæ attestante, viguit, Gregorio nostro favet, qui Domnolum in ipsa Parisiensi civitate abbatem fuisse scripsit, eo sane tempore quo beatus Germanus eidem urbi episcopus præerat. Hæc paulo fusius necessitate cogento tractavimus ad vindicandum Gregorii textum.— S. Domnolus celebre monasterium in suburbio Cenomannensi condidit in honorem S. Vincentii, ubi sepultus est. Quod etiam nunc perseverat sub Ordine sancti Benedicti et Cong. S. Mauri, abbas regularis privilegio gaudens. Corpus S. antistitis e terra levatum fuit anno 1124, ab Hildeberto episc. Cenomannensi, præsentate Fulcone juniore Andecavorum comite, ut ex charta ejusdem monasterii didicimus. Hodie servatur in theca argentea auro linita, operis exquisitissimi, quam cardinalis Luxemburgius fieri curavit.

^b Claudus appellabatur Rainarius, et hic cæcus Siagrius, ex Vitæ auctore.

^c Regm., *Baldechilum*. Is est Badochisilus, ut habet Chesn., de quo non semel infra Gregorius. Subscriptis conc. Matic. II, an. 585. Mirum est autem de eo nihil prorsus haberi in actis episcoporum Cenomann., quæ tomo III Anact. Mabillon. edita sunt. Vide lib. III Mirac. S. Martini, cap. 35. Hæc prima est, ni fallor, mentio majoris domus apud Gregorium.

^d Hoc cap. deest in Corb. et Colb.; exstat tamen apud Froëg., cap. 87.

de hospitali eorum **286** argentum comminutum ^a et pallia sunt extracta. Quod cum regi Chilperico ^b nuntiatum fuisset, jussit eos alligari vinculis, et suo conspectui præsentari. Tunc ego metuens, ne ob illius causam homines morerentur, qui vivens in corpore pro perditorum vita sæpius deprecatus est, epistolam regi precatationis transmisit, ne nostris ^c non accusantibus, ad quos prosecutio pertinebat, hi interficerentur. Quod ille benigne suscipiens, vitæ restituit. Species vero quæ dissipatæ fuerant, studiosissime componens, loco sancto reddi præcepit.

XI. Apud ^d Massiliensem vero urbem Dynamius rector Provinciæ graviter insidiari Theodoro episcopo cœpit. At ille ad regem properare disponens, comprehensus ab eo in medio civitatis tenetur, et graviter injuriatus, tandem laxatus est. Clerici autem Massilienses dolum cum Dynamio moliebantur, ut ab episcopatu ejiceretur. Sed dum ad regem Childebertum ambularet, cum Jovino ex præfecto a Guntchramno rege deitineri jubetur. Quod audientes Massilienses clerici, gaudio magno repleti quod jam teneretur, jam deputaretur exsilio, quod jam in hoc res perstitisset, ut nunquam Massiliam reverteretur, domos ecclesiæ apprehendunt, ministeria ^e describunt, registoria reserant, promptuaria exspoliant, omnesque res ecclesiæ, tanquam si jam mortuus esset episcopus, pervadunt, diversa crimina de pontifice proloquentes, quæ falsa, Christo auspice, deprehenduntur [Al. deprehendit]. Childebertus vero postquam cum Chilperico pacificatus est, legatos ad Guntchramnum regem mittit, ut medietatem Massiliæ, quam ei post obitum patris sui dederat, reddere deberet. Quod si nollet, noverit se multa perditurum pro partis istius retentione. Sed ille cum hæc reddere nollet, vias claudi præcepit, ut nulli per regnum ejus transeundi aditus panderetur. Hæc cernens Childebertus, Gundulfum ex domestico ^f **287** duces factum, de genere senatorio, Massiliam dirigit. Qui cum non auderet ambulare jam per Guntchramni regnum, Turonis venit. Quem benigne susceptum, recognosco matris meæ avunculum ^g esse, retentumque mecum quinque diebus, impositisque necessariis, abire permisi. Ille vero progressus, Mas-

^a Sic Regm. et Bad.; alii, *communium*.

^b Regm., *Chlotario*.

^c Sic Casin. et Regm. Editi vero cum Bec., *ne nobis*.

^d Deest in Corb. et Colb.; non tamen ab interpolatore additum est. Vide notas in cap. seq. et in cap. 24 hujus libri.

^e Id est vasa sacra, ubi observandum jam consuetudinem tunc invaluisse, ut defuncto episcopo, clerici quæcumque poterant diriperent.

^f Domestici erant, qui excubabant in palatio principis, eorumque præpositus appellabatur comes domesticorum. Sub regibus nostris præfecti fuerunt villis regis, ut patet ex l. b. ii Marculfi formula 52, quæ domesticis, qui supra regis villas erant, directa est, ut occasione illius regis reiens nati servos aliquot libertate donarent. Eisdem regi ad placita properanti expensas parasse innuit noster Gregorius lib. x, cap. 28. Domestici inter regni optimates recensentur in præf. legum Burgund. et leg. Ripuariorum cap. 90: regi assidebant ex Marculfi formulis. Vide sis placi-

am siliam ingredi, obsistente Dynamio, non valebat. Sed nec episcopus, qui jam tunc cum Gundulfo venerat, in ecclesia sua recipiebatur. Dynamius autem cum clericis portas obserat urbis, insultans pariter ac utrumque despiciens, episcopum scilicet et Gundulfum. Tandem ad colloquium ducis ascitus, in basilicam beati Stephani, quæ urbi est proxima, venit. Ostiarii enim custodiebant ædis ingressum, ut introeunte Dynamio valvæ protinus clauderentur. Quo facto exclusæ armatorum turbæ post Dynamium ingredi nequiverunt. Quo non intelligente, dum diversa inter se super altarium conferunt, recedentes ab altario, saluatorium ingrediuntur. Introeuntem cum his Dynamium, nudatumque jam a suoribus solatio [I. auxilio], terribiliter increpant. Fugatisque satellitibus, qui cum armis eo abducto ^h circumstrepabant, seniores civium ad se dux una cum episcopo collegit, ut civitatem ingrederetur. Tunc Dynamius hæc omnia cernens, ventam petens, datis duci multis muneribus, reddito etiam sacramento se fidelem episcopo deinceps regique futurum, suis induitur indumentis. Tunc reseratis tam portarum quam sacrarum ædium valvis, ingrediuntur utrique civitatem, dux scilicet et episcopus, cum signis et laudibus, diversisque honorum vexillis. Clerici autem qui sceleri huic misti fuerant quorum caput Anastasius abbas et Proculus presbyter ⁱ erant, **288** intra Dynamii tecta confugiunt, petentes ab eo opem refugii, a quo fuerant incitati. Multi tamen eorum per idoneos fidejussores dimisi, ad regem jussi sunt ambulare. Interea Gundulfus subjugata civitate in Childeberti regis ditionem, restituitoque in locum suum antistite, ad regem Childebertum regressus est. Sed Dynamius immemor fidei quam Childeberto regi promiserat, ad Guntchramnum regem nuntios dirigit, dicens quod partem sibi debitam civitatis per episcopum perderet, nec unquam Massiliensem urbem suo potiretur dominio, nisi hic evellatur ab ea. At ille ira commotus, jubet, contra fas religionis, ut pontifex summi Dei arctatus vinculis sibi exhiberetur, dicens: Tradatur exsilio inimicus regni nostri, ne nobis nocere amplius valeat. Sed cum episcopus de his suspectus esset, nec facile pos-

tum Chlodovei III, lib. vi de re Diplom., n. 19, et Childeberti III, n. 24. Generis autem senatorii nomine, de quo hic et passim Gregorius, familiæ designantur, quæ tempore Romanorum in senatum admixtæ fuerant. Multi enim provinciales, maxime e Gallia, civitate donati fuerant, aliquot etiam in senatum allecti. Ejusmodi dicebantur senatores peregrini, qui ut plurimum ne facie quidem Romam noverant. Nolim tamen inficiari Gregorium quandoque *senatores* nonnullos appellare, quod illi ex suæ urbis primoribus essent. Vide Cangii Glossarium.

^g Fratrem scilicet S. Nicetii episc. Lugdun., ut observat Cointius.

^h Sic Regm. et Bec., alii, *adducto*.

ⁱ Regm., et Proculus abba. Bad., *Proculi presbyteri*. Porro Anastasius abbas erat sancti Victoris, monasterii etiam nunc apud Massiliam celeberrimi, Ord. S. Benedicti, quod a Joanne Cassiano sæculo quinto conditum fuit.

set ab urbe erui, advenit festivitas dedicationis oratorii ruris suburbani. Cumque ad hæc festa egressus civitatem properaret, subito armati cum magno fremitu ab occultis insidiis scatentes, sanctum vallant antistitem, dejectumque ab equo fugant omnes comites ejus, servientes alligant, clericos cædunt, ipsumque super miserabilem imponentes caballum, nullum de suis sequi permittentes, ad regis deducunt præsentiam. Cumque per Aquensem præterirent urbem, Pientius^a episcopus loci, condolens fratri, datis clericis ad solatium, impositisque necessariis, abire permisit. Dum hæc agerentur, clerici iterum Massiliensēs domos ecclesiæ reserant, arcana rimantur, et alia describunt, alia suis domibus inferunt. Episcopus vero ad regem deductus, nec culpabilis inventus, ad civitatem suam redire permissus, cum grandi est a civibus laude susceptus. Ex hoc autem **289** gravis inimicitia inter Gunthramnum regem et Childebertum nepotem suum exoritur, disruptoque fœdere sibi invicem insidiabantur.

XII. Igitur Chilpericus rex cernens has discordias^b inter fratrem ac nepotem suum pullulare, Desiderium ducem evocat, jubetque ut aliquid nequitiae inferat fratri. At ille, commoto exercitu, Ragnovaldo^c duce fugato, Petrogoricum pervadit, exactoque sacramento Aginnum pergit. Hæc audiens uxor Ragnovaldi, quod scilicet, fugato viro suo, hæc et civitas in potestatem regis Chilperici redigeretur^d, basilicam sancti martyris Caprasii expetiit. Sed extracta exinde, et spoliata facultate ac solatio famulorum, datis fidejussoribus Tolosam dirigitur: ibique iterum in basilica sancti Saturnini ingressa residebat Desiderius vero cunctas civitates, quæ in parte illa ad regem Gunthramnum aspiciabant, abstulit, et ditionibus regis Chilperici subegit. Berulfus vero dux, cum Bituriges^e mussitare, quod Turonicum terminum ingrederentur, audisset, exercitum commovet, et se in ipsos fines statuit. Graviter tunc pagi

Isiodorensis^f ac Berravensis urbis Turonicæ devastati sunt. Sed et postea crudeliter qui in hac obsidione adesse non poterant, sunt damnati. Bladastes^g vero dux in Vasconiam abiit, maximamque partem exercitus sui amisit.

XIII. Lupus^h vero urbis Turonicæ civis, cum uxore perdita ac liberis, clericatum expeteret, a fratre Ambrosio prohibitus est, timens ne hæredem institueret Dei ecclesiam, si ei conjungeretur; rursumque illi uxorem providit, et diem in quo ad sponsalia donanda conjungerentur, male suasus **290** frater indicit. Dehinc ad Cainonense castrum, ubi hospitium habebant, pariter advenerunt. Sed uxor Ambrosii cum esset adultera, et alium amore lupanario, exoso marito, diligeret, insidias viro tetendit. Cumque hi germani pariter epularentur, et nocte usque ad ebrietatem vino maduissent, in uno strato pariter quieverunt. Tunc mœchus uxoris Ambrosii, nocte veniens, quiescentibus cunctis et vino depressis, accensis igne paleis, ut videret quid agerent [At. ageret], extracto gladio, Ambrosium in capite librat, ita ut descendens per oculos gladius cervical capitis amputaret; in quo ictu expergefactus Lupus, et se in sanguinem volutari decernens, exclamat voce magna, dicens: Heu, heu! succurrite, frater meus interfectus est. Mœchus vero, qui jam perpetrato scelere discedebat, hæc audiens, regressus ad lectum, Lupum adit. Quo repugnante, multis plagis laceratum oppressit, et mortali ictu sauciatum, semivivum reliquit; sed nullus de familia sensit. Mane autem factis, stupebant omnes de tanto scelere. Lupus tamen adhuc vivens inventus, sicut actum fuerat referens, spiritum exhalavit. Sed nec longum meretrix lugendi sumpsit spatium: sed paucis diebus interpositis conjuncta mœcho discessitⁱ.

XIV. Anno igitur septimo Childeberti regis, qui erat Chilperici et Gunthramni vicesimus et primus, mense Januario, pluviae, coruscationes atque toni-

celebratur die 20 Octobris. Basilica S. Saturnini apud Tolosam, quo postea confugit hæc mulier, insigne est hodie canonicorum sæcularium collegium.

^e Colb. et Regm., *Bituricos*; Bad., *Biturigos*; et quidem hic designantur homines regionis Bituricensis.

^f Corb., *pagus Siodonensis*. Regm. mendose, *Autisiodorensis aut.* Sed retinenda vulgata lectio; nam Isiodorum seu Isidorum est vicus ad Crosam fluvium, vulgo *Iserre* aut *Isure* dictus, qui confinis est Biturigibus Cubis. Berravensis vero vicus est *Barou* prope eundem fluvium, haud procul ab Isiodoro, ut observat Valesius in Notitia Galliarum. In utroque loco ecclesiam fuisse ædificatam notat Gregorius lib. x, cap. ultimo.

^g Alii, *Blandastes*, aut *Bladastis*, Corb., *Baudastis*. Vasconiam hic intellige veterum Vasconum sedem in Pyrenæis jugis, qua dimissa postea Novempopulaniam occupaverunt.

^h Deest hoc caput in Corb. et Colb.

ⁱ Ipse mœchus, nomine Vedastes Avo, male periiit ex libro vii, cap. 3.

^j Hoc caput integrum refert Fulbertus in epistola 97, quæ est ad Robertum regem, ubi habet, *Annæ sexto*, etc.

^a Sic Rec. et Regm. cum Bad. Alii, *Pientius*. Pientii episc. Aquensis, id est Aquarum Sextiarum, *Aiz en Provence*, missus subscripsit concilio Matiscon. ii, anno 585.

^b Quæ scilicet capite præcedenti memorantur, ut fatetur Coimtus. Et tamen caput istud 12 rejicere non potest, quod in omnibus codd. habeatur; admittat itaque et præcedens necesse est, licet in duobus scriptis desideretur; nec inferat eo ipso aliquid caput esse interpolatum, quod in codd. Corb. et Colb. desint. Et quidem utriusque capitis epitomen fecit Fredegarus cap. 87.

^c Sic Corb., Bec. et Regm. cum aliquot editis. Colb. vero et Chesn., *Regnovaldo*, et *Reginovaldo*.

^d Sic Corb.; alii vero, *hæc civitates in.... redigerentur*. Corb. lectionem prætulimus. Nam tunc capto Aginno, uxor Ragnovaldi, quæ ad basilicam S. Caprasii, in hac urbe sitam, confugerat, in hostium manus devenit. S. Caprasius Aginni episcopus cum Fide virgine martyrium pertulit sub Maximiano. Caprasium diximus episcopum ex hodierna et quidem recentiori Aginnensium traditione, cui neque Acta neque alia monumenta antiqua favent. Superest hodieque basilica sub ejusdem sancti nomine, quæ canonicorum collegio nobilitatur, ibique sacrum ipsius caput asservatur. Ejus vero festivitas in tota diœcesi

trua gravia fuerunt, flores in arboribus ostensi sunt; stella, quam cometem superius nominavi, apparuit, ita ut in circuitu ejus magna nigredo esset. Et illa tanquam in foramine aliquo posita, ita inter tenebras **291** relucebat, scintillans, spargensque comas. Prodiat autem ex ea radius miræ magnitudinis, qui tanquam fumus magnus incendii apparebat a longe. Visa est autem ad partem occidentis in hora noctis prima. In die autem sancto Paschæ apud Suesionas civitatem cælum ardere visum est, ita ut duo apparerent incendia: et unum erat majus, aliud vero minus. Post duarum vero horarum spatium conjuncta sunt simul; factaque pharo [Al. igni] magna, evanuerunt. In Parisiaco vero termino verus sanguis ex nube defluxit, et super vestimenta multorum hominum cecidit, et ita tabe maculavit, ut ipsi propria indumenta horrentes abnuerent. Tribus enim locis in termino civitatis illius hoc prodigium apparuit. In Silvanectensi vero territorio hominis cujusdam domus, cum ille mane surgeret, sanguine respersa ab intus apparuit. Magna igitur eo anno lues in populo fuit: valetudines variæ, malignæ ^a, cum pusulis et vesicis, quæ multum populum affecerunt morte. Multi tamen adhibentes studium, evaserunt. Audivimus enim eo anno in Narbonensem urbem inguinarium morbum graviter desevire, ita ut nullum esset spatium, cum homo correptus fuisset ab eo.

XV. Felix ^b vero episcopus Namneticæ civitatis, in hanc valetudinem corruens, graviter ægrotare cœpit. Tunc vocatis ad se episcopis, qui propinqui erant, supplicat ut consensum, quem in Burgundionem nepotem suum fecerat, suis subscriptionibus roborarent. Quod cum factum fuisset, eum ad me dirigunt. Erat tunc temporis Burgundio, quasi annorum viginti quinque. Qui veniens, rogat ut accedens usque Namnetas, episcopum eum in locum avunculi, qui adhuc superstes erat, tonsoratum consécrare deberem. Quod ego abno, quia canonibus non **292** convenire cognovi ^c. Consilium tamen præbui, dicens: Habemus scriptum in canonibus, fili, non posse quemquam ad episcopatum accedere, nisi prius ecclesiasticos gradus regulariter sortia-

^a Bad., variæ, morbive; alii ed. cum Fulberto, milinæ.

^b Hoc caput deest in Corb. et Colb.

^c Hoc vetitum can. 8 conc. Nicæni, quod postea aliis compluribus confirmatum fuit.

^d Sic statuit concil. Sardicense, can. 13, in Græco 10, quod summi pontifices deinceps et alii patres variis in synodis confirmarunt. Vide Gratian. dist. 52 et 59.

^e Id est, ex cantharide animali venenoso confectum, quemadmodum ex viperis aliisque similibus remedia adhiberi solent ad morborum curationem.

^f Obiit viii id. Januarii; colitur uti sanctus apud Namnetenses. De eo supra lib. v, cap. 5.

^g Hoc caput, quod cum præcedenti necessario jungitur, exstat totidem verbis in mss. Corb. et Colb.; unde inferendum utrumque esse Gregorii factum. Et tamen Cointius utrumque insititum dixit; sed cum cod. Corbeiensis paulo post Gregorii ætatem sit scriptus, fateri igitur debet interpolatorem Gregorio fere æqualem fuisse.

^h Civitas Novempopulaniæ sive hodiernæ Vasco-

tur ^d. Tu ergo, difectissime, revertere illuc, et pete, ut ipse te qui elegit debeat tonsorare. Cumque presbyteri honorem acceperis, ad ecclesiam assiduus esto; et cum eum Deus migrare voluerit, tunc facile episcopalem gradum ascendes. At ille regressus, consilium acceptum adimplere dissimulavit, eo quod Felix episcopus ab incommodo levius agere videretur. Sed postquam febris discessit, tibiæ ejus ab humore pusulas emiserunt. Tunc cantharedarum cataplasmam ^e nimium validam ponens, computrescentibus tibiis, anno episcopatus sui tricesimo tertio, ætate septuagenaria, vitam finivit ^f. Cui Nonnichius consobrinus ejus, rege ordinante, successit.

XVI. Audiens ^g autem Pappolenus ejus obitum, neptem illius de qua separatus fuerat, recepit. Ante hoc autem tempus desponsatam eam habuerat; sed dissimulante de nuptiis Felice episcopo, hic cum magna cohorte veniens, ab oratorio puellam abstraxit, et in basilicam beati Albini confugit. Tunc Felix episcopus ira commotus, circumventam puellam dolis a marito separavit. Mutataque veste apud Vasatensem urbem ^h in monasterio posuit: sed illa occultos pueros ⁱ nuntios dirigit, ut scilicet eam ereptam a loco in quo posita erat, acciperet. Quod ille non abnuens, assumptam de monasterio puellam suo conjugio copulavit, regalibusque munus præceptionibus, timere parentum distulit minas.

XVII. Rex vero Chilpericus multos Judæorum eo anno baptizari præcepit, ex quibus plures excepti e sancto lavacro. Nonnulli tamen eorum corpore tantum, non corde abluti ^j, **293** ad ipsam quam prius perfidiam habuerant, Deo mentiti regressi sunt, ita ut et sabbatum observare, et diem dominicum honorare viderentur. Priscus (*sup. cap. 5*) vero ad cognoscendam veritatem nulla penitus potuit ratione deflecti. Tunc iratus rex, jussit eum custodiæ mancipari, scilicet ut quem credere voluntarie non poterat, saltem credere faceret vel invitum. Sed ille datis quibusdam muneribus, spatium postulat, donec filius ejus Massiliensem Hebræam accipiat; pollicetur dolose se deinceps quæ rex jusserat impleturum. Interea oritur intentio inter illum et Phathirem ^k, ex niæ, vulgo *Bazas*. Patria fuit Ausonii nobilis poetæ, qui post adeptas complures imperii dignitates, factus est consul a Gratiano imp. suo ipse discipulo.

ⁱ Sic Corb. et Colb. Editi cum Bec., *puero*. In Regn. hæc vox deest. Utraque lectio bona. Raro tamen *puer* pro *viro* usurpatur, sæpius pro *servo*, etiam provecta ætatis, *non aetatem*, ut loquitur Hieronymus, *sed conditionem* exprimendo.

^j Mos fuisse videtur tunc in Galliis Judæos ad fidem cogendi, quod improbat Gregor. Magn. lib. i, epist. 45. Adi Cointium ea de re disserentem ad annum 591, num. 12 et seqq., et Launoium in lib. hæc de re singulari.

^k Sic Corb. et Colb. cum Chesn.; Bec. vero, *Pathiren*; aliquot ed., *Pathirem*. Regn., Colb. alter et Bad., *Patrem*, et infra *Pater*. Porro alter cod. Colbertinus, qui caret initio, incipit ab his verbis, *Priscus præcinctus orario*, etc., quem codicem sub S. Michaelis nomine laudat Cointius: nos vero ut duos hosce codd. Colbertinos a sese invicem distinguamus, priorem qui fuit S. Arnulphi Mettensis, Colb. a., hunc vero Colb. m. appellabimus.

Judæo conversum, qui jam regis filius erat ex lavatio. Cumque die sabbati Priscus præcinctus oratio, nullum in manus ferens ferramentum, Mosaicæ leges quasi impleturus, secretiora competeret, subito Phatir adveniens, ipsum gladio cum sociis qui aderant jugulavit. Quibus interfectis, ad basilicam sancti Juliani ^a cum pueris suis, qui ad propinquam plateam erant, confugit. Cumque ibidem residerent, audiunt quod rex, dominum vita excessum ^b, famulos tanquam malefactores a basilica tractos, juberet interfici. Tunc unus ex his evaginato gladio, domino suo ^c jam fugato, socios suos interficit, ipse postmodum eum gladio de basilica egressus; sed irruente super se populo, crudeliter interfectus est. Phatir ^d autem accepta licentia, ad regnum Gontchramni, unde venerat, est regressus: sed non post multos dies a parentibus Prisci interfectus est.

XVIII. Igitur legati Chilperici regis, id est Ansoaldus et Domegiselus ^e, qui ad conspiciendam deum in Hispanias fuerant missi, regressi sunt. 294 His diebus Leuvichildus rex in exercitu contra Hermenegildum filium suum residebat, cui et Emeritam civitatem abstulit. Nam hic qualiter cum ducibus imperatoris Tiberii fuerit conjunctus, jam superius exposuimus. (Lib. v, cap. 39) Nam et legatis hæc causa innoxit moras, ut tardius regrederentur. Quibus visis, ego sollicitus eram, qualiter in ipsis Christianis, qui pauci in eo loco remanserant, fides Christi ferretur. Tunc mihi hæc Ansoaldus respondit: Christiani qui nunc apud Hispanias commorantur, catholicam fidem integre servant. Sed rex nove nunc ingenio eam nititur exturbare, dum dolose et ad sepulcra martyrum et in ecclesiis religionis nostræ orare conungit. Dicit enim: Manifeste cognovi esse Christum Filium Dei æqualem Patri; sed Spiritum sanctum, Deum penitus esse non credo, eo quod in nullis legatarum codicibus Deus esse. Heu! heu! quam iniquam sententiam, quam venenosum sensum, quam pravam mentem! Et ubi est illud quod Dominus ait, *Spiritus Deus est* (Joan. iv, 24). Et illud Petri, quod ad Ananiam ait: *Quid tibi visum est tentare Spiritum sanc-*

^a Ea est quæ nunc dicitur ecclesia S. Juliani Pauperis seu Veteris, de qua infra lib. ix, cap. 6; quod cum in dubium revocasset Launois, dicens Gregorium forte locutum de altera S. Juliani ecclesia, quæ dicitur Mimorum seu Fidicinum, via Martiniana sitam, a Valesio inselctæ redargutus est, quod nescisset hanc postremam ecclesiam a duobus cantoribus anno 1330 fuisse exedificatam. Vide Brolii nostri Antiquitates Paris., libro III.

^b Sic Corb. et Bec., pro *domino vita excessu*. Colb. habet *dominum vitæ cæsum*, et altera manu, *dominum illorum præcipiebat cædi, famulos vero, etc.*; alii *domino vitæ cæso*. Cointius, qui hoc caput refert; *dominum interfectum*, pro, inquit, *domino interfecto*. At ex ipsa narratione certum est Priscum, qui hic dominus appellatur, incolumem evasisse.

^c Corb., Bec. et aliquot editi non habent *suo*.

^d Quæ sequuntur ad finem capituli desunt in Colb. ms.

^e Alii *Ansoaldus et Domichisilus*. Hic porro veterem Francorum in Gallia et Gothorum in Hispania morem, qui est antiquorum Germanorum, cum Valesio et aliis observa, ut non uxor viro, sed vir uxor

tum (Act. v, 9)? *Non es hominibus mentitus, sed Deo* (Act. v, 4). Ubi est et illud, quod Paulus mystica dona commemorans, ait: *Hæc enim operatur vult atque idem Spiritus, dividens unicuique prout vult* (I Cor. xii, 11). Qui enim operatur quod vult, nulli cognoscitur esse subjectus. Accedente autem Ansoaldo ad Chilpericum regem, legatio Hispanorum est subsecuta; quæ de Chilperico ad Childebertum accedens, in Hispanias est regressa.

XIX. Apud Pontem vero Urbicensem ^f civitatis Parisiæ, Chilpericus rex custodes posuerat, ut insidiatores 295 de regno fratris sui ne nocerent aliquid, arcerentur. Quo ^g Asclepius ex duce præcognito, nocte irruens, interfect omnes, pagumque ponti proximum graviter depopulatus est. Cumque hæc regi Chilperico nuntiata fuissent, mittit nuntios comitibus, ducibusque, et reliquis agentibus ^h, ut collecto exercitu in regnum germani sui irruerent. Sed prohibitus est consilio bonorum hominum, ne faceret, dicentium sibi: *Nil perverse egerunt, tu vero sapienter age. Mitte fratri nuntios, et si injuriam tuam emendare voluerit, nihil mali quæras: si vero noluerit, tractabis deinceps quid sequaris. Et sic ratione accepta, prohibito exercitu legationem fratri dirigit. Sed ille cuncta emendans, fratris quæsitivum integre charitatem.*

XX. Eo anno Chrodinus obiit, vir magnificæ bonitatis et pietatis, eleemosynarius valde, pauperumque rector, profluvius ditator ecclesiarum, clericorumque nutritor. Nam sæpe a novo fundans villas, ⁱ ponens vineas, edificans domos, culturas erigens, vocatis episcopis quorum erat parva facultas, dato opulo, ipsas domos cum cultoribus et culturis, cum argento, peristromatibus, utensilibus, ministris et famulis benigne distribuebat, dicens: *Sint hæc Ecclesiæ data, ut dum de his pauperes reficiuntur, mihi veniam obtineant apud Deum. Multa autem et alla bona de hoc viro audivimus, quæ insequi longum est. Transit autem ætate septuagenaria ^k.*

XXI. Hæc in hoc anno iterato signa apparuerunt. Luna eclipsim passa est; infra Turonicum territorium offerat. Hunc morem laudat Cornelius Tacitus in libro de Moribus Germanorum, cap. 6, ubi exponit quo id ritu fieret, quasve res ab uxore maritus recipere soleret.

^l Hac legatione, ut Cointio videtur, functi sunt Florentius et Exsuperius, de quibus in lib. III Mirac. S. Martini, cap. 8.

^m Id est qui Urbis fluvio positus erat; hinc in Indice sic caput istud exprimitur, *De hominibus... apud Urbiam fluvium*, qui nimirum separabat regnum Chilperici a regno Guntramni. Urbiam vero hunc esse amnem, qui hodie Ordea seu Orgia, vulgo *l'Orge*, dicitur, censet Valesius. Hic complures pagi Parisiensis vicos alluit, et prope Gevisiacum mergitur in Sequanam.

ⁿ Corb. et Bec., *Quod Asclepius. Bad., Quo... ex duce cognito.*

^o Id est officialibus regiis. Apud Romanos frumentariis successerant. Vide Gothofred. in cod. Theodon.

^p Corb., *nihil male geris.*

^q Colb. a. et Chesn.: al., *octuagenaria*. Chrodini ducis laudes celebravit Fortunatus lib. ix, carm. 16.

rium verus de effracto pane sanguis effluxit; muri urbis Suessionicæ corruerunt; apud Andegavam urbem terra tremuit; infra muros vero Burdegaleus oppidi ingressi lupi canes devoraverunt, nequaquam homines metuentes; per cælum ignis discurrere visus est. Sed et Vasatensis civitas incendio concremata **296** est, ita ut ecclesiæ vel domus ecclesiasticæ vastarentur. Ministerium tamen omne ereptum fuisse cognovimus.

XXII. Rex ^a igitur Chilpericus pervasis civitatibus fratris sui, novos comites ordinat, et cuncta jubet sibi urbium tributa deferri: quod ita impletum fuisse cognovimus. His diebus apprehensi sunt duo homines a Nonnichio ^b Lemovicinæ urbis comite, deferentes ex nomine Charterii Petrogoricæ urbis episcopi litteras, quæ multa impropria loquebantur in regem: in quibus inter reliqua erat insertum, quasi quereretur sacerdos se a paradiso ad inferos descendisse; scilicet quod a regno Guntchramni in Chilperici fuerit ditioes commutatus. Illas litteras cum his hominibus jam dictus comes sub ardua custodia regi direxit. Rex vero patienter propter episcopum mitit, qui eum suo conspectui præsentarent, discussurus utique si vera essent quæ ei opponebantur, an non. Adveniente vero episcopo, rex homines illos cum litteris repræsentat; interrogat sacerdotem, si ab eo directæ fuerint. Negat ille a se directas. Interrogantur vero homines a quo eas acceperint. Frontonium ^c diaconum proferunt. Interrogatur sacerdos de diacono. Respondit sibi eum esse præcipuum inimicum, nec dubitari debere ipsius esse nequitias, qui contra eum sæpius causas commovisset iniquas. Adducitur diaconus sine mora; interrogatur a rege, confitetur super episcopum, dicens: Ego hanc epistolam episcopo jubente dictavi ^d. Proclamante vero episcopo, et dicente quod sæpius hic ingenia ^e quæretet, qualiter eum ab episcopatu dejiceret, rex misericordia motus, commendans Deo causam suam, cessit utrisque, deprecans clementer episcopum pro diacono, et supplicans ut pro se sacerdos oraret: et sic cum honore urbi remissus est.

^a Hoc caput deest in Corb. et Colb. a.

^b Colb. m., *Nonnichiolemo*; infra tamen habet *Nonnichius*. Carterius autem subscripsit conc. Matisc. II, an. 585.

^c Editi et Bec., *Frontonium*.

^d *Id est scripsi*. Vide Mabillon. notas in epist. 304 sancti Bernardi.

^e Ea voce dolus seu quælibet ars ad alterum circumveniendum designatur apud Gregorium et veteres gentis nostræ auctores. Vide Bignon. in lib. II Marculfi ad cap. 56, et Alteserram in cap. 28, lib. IV hujus Historiæ.

^f Legendum puto *dolorem*. Vide infra cap. 31 et 55; *dolum* tamen hunc exponit Vale-ius de morte Mummoli, quam hujus filii obitus occasione Fredegundis ipsi in ensa procuravit, infra cap. 55. Caterum exstat in Marculfi lib. I formula, quæ est 39, *Ut pro natalitate regis*, sic in ipso ortu regum nostrorum filii reges appellabantur, *ingeni relaxentur*. De ejus baptismo infra cap. 27.

^g Quod plura de his quæ pertulerat a Dynamio in cap. 11 supra retulerit. Unde licet in codd. Corb. et Colb. undecimum non habeatur, ex hoc tamen 12

Post duos vero menses Nonnichius comes, qui hoc scandalum seminaverat, **297** sanguine percussus interiit; resque ejus, quia absque liberis erat, diversis a rege concessæ sunt.

XXIII. Dehinc Chilperico regi, post multa funera filiorum, filius nascitur. Ex hoc jubet rex omnes custodias relaxari, victos absolvi, compositionesque negligentum fisco debitas præcepit omnino non exigi. Sed ^f magnum deinceps dolum hic intulit infans.

XXIV. Nova ^g iterum contra Theodorum episcopum bella consurgunt. Nam Gundovaldus, qui se filium Chlothacharii regis esse dicebat, de Constantinopoli veniens, Massiliam est advectus: de cujus origine quædam strictim libuit memorare. Hic cum natus esset in Galliis, et diligenti cura nutritus, ut regum istorum mos est ^h, crinium flagellis per terga demissis, litteris eruditus, Childeberto regi ⁱ a matre repræsentatur, dicente ea: Ecce, inquit, nepotem tuum, Chlothacharii regis filium. Et quia invisus habetur patri, suscipe eum, quia caro tua est. Quem ille, eo quod ei filii non essent, accipiens, retinebat secum. Nuntiantur hæc regi Chlothachario, misitque fratri nuntios, dicens: Dimitte puerum ut veniat ad me. Nec moratus ille juvenem fratri direxit. Quo viso, Chlothacharius jussit tonderi comam capitis ejus, dicens: Hunc ego non generavi. Igitur post Chlothacharii regis obitum, a Chariberto rege susceptus est: quem Sigibertus arcessitum, iterum amputavit comam capitis ejus, et misit eum in Agrippinensem civitatem, quæ nunc Colonia ^j dicitur. Ille quoque ab eo loco delapsus, dimissis iterum capillis, ad Narsestem abiit, qui **298** tunc Italiæ præerat ibique uxore accepta, filios procreavit, et ad Constantinopolim accessit. Inde, ut ferunt, post multa tempora, a quodam invitatus ut veniret in Galliis, Massiliam appulsus, a Theodoro episcopo susceptus est. Et ^k ab eodem etiam acceptis equitibus [*l. equis*], Mummolo duci conjunctus est. Erat autem tunc Mummolus in civitate Avennica, sicut supra jam diximus (*Cap. 1*). Guntchramnus vero dux apprehensum Theodorum

capite, quod in utroque codice exstat, patet ab interpolatore non fuisse additum. Porro *Gundovaldum* semper scripsimus, quæ lectio est codd. mss., licet in editis *Gundobaldus* dicatur.

^h Vide infra lib. VIII, cap. 10, et passim.

ⁱ Seniori scilicet, Childeberti tunc regnantis patruo.

^j Coloniam a Francis sic appellatam volunt Rorico Ilincmarus, alique etiam vetustiores scriptores, quod forte eam simpliciter Coloniam primi appellaverint, omisso Agrippinæ vocabulo, proprio ejus, ut videtur, nomine; cum solummodo quasi per modum adjuncti antea Colonia diceretur, ut Colonia Trajana, Colonia Augusta, aliæque urbes, in quas Romani colonias deduxerant. Ea autem fuit urbs Ubiorum, in qua nata est Julia Agrippina Neronis mater, quæ cum Claudio imp. nupsisset, coloniam Romanorum illuc deduci imperavit, indeque ab ejus nomine Colonia Agrippina dicta est, ut narrat Tacitus lib. XII Annalium.

^k *Et ab, etc.*, usque ad *conjunctus est*, desunt in Corb.

episcopum in custodiam pro hac causa detrusit, reputans cur hominem extraneum intromississet in Gallias, voluissetque Francorum regnum imperialibus per hæc subdere ditionibus ^a. At ille epistolam, ut aiunt, manu majorum Childeberti regis subscriptam, protulit, dicens : Nihil per me feci, nisi quæ mihi a dominis nostris et senioribus imperata sunt. Custodiebatur igitur sacerdos in cellula, nec permittebatur ecclesiæ propinquare. Quadam vero nocte, dum attentius oraret ad Dominum, refusit cellula nimio splendore, ita ut comes qui erat custos ejus, ingenti pavore tereretur ; visusque est super eum lucis immensæ globus per duarum horarum spatium. Mane autem facta, narrabat hæc comes ille cæteris qui cum eo erant. Posthæc autem ductus est ad Guntchramnum regem cum Epiphaniò episcopo ^b, qui tunc Langobardos fugiens, Massiliæ morabatur, scilicet quod et ipse conscius hujus causæ fuisset. Discussi igitur a rege, in nullo inventi sunt crimine. Rex tamen jussit eos sub custodia degere, in qua post multa supplicia, Epiphanius episcopus obiit ^c. Gundovaldus vero in insulam maris secessit, expectans **299** eventum rei. Guntchramnus vero dux cum duce Guntchramni regis res Gundovaldi divisit, et secum in Arvernum detulit immensum, ut ferunt, argenti pondus, et auri, et reliquarum rerum.

XXV. Anno octavo Childeberti regis, pridie Kalendas Februarias, cum die Dominico apud urbem Turonicam ad matutinas signum commotum fuisset, et populus surgens ad ecclesiam conveniret ^d, cælo nubilo, cum pluvia globus magnus ignis [*Al. igneus*] ^e de cælo dilapsus, in spatio multo cucurrit in aera ; qui tantam lucem dedit, ut tanquam media die omnia cernerentur : quo iterum in nubem suscepto, nam successit. Aquæ vero extra solitum invaluerunt, nam tantam inundationem Sequana ^e Matronaque circa Parisios intulerunt, ut inter civitatem et basilicam sancti Laurentii ^f naufragia sæpe contingerent.

XXVI. Guntchramnus quoque dux Arvernum cum supradictis thesauris reversus, ad Childebertum regem abiit. Cumque exinde regrederetur cum uxore et filiis, a Guntchramno rege comprehensus retinebatur, dicente sibi rege : Tua invitatio Gundovaldum adduxit in Gallias, et ob hoc ante hos annos abisti

^a Et tamen is ipse Gundobaldum accersiverat, infra cap. 26, sed homo erat nullius fidei.

^b Hunc Forojuviensem ecclesiam rexisse conjicit Cointius, qui Expectati decessoris sui nomine adhuc presbyter subscripsit Concilio Aurelianensi v. Epiphanium Gradensem patriarcham, a Paulo Diac. lib. iv, cap. 34, memoratum, interpretatur Alteserra. Sed repugnat temporum ratio.

^c Quid vero Theodoro contigerit, discas ex lib. viii, cap. 12.

^d Ex hoc aliisque compluribus Gregorii nostri locis, cui et alii auctores consentiunt, discimus olim omnem populum simul cum Clero diebus saltem Dominicis et festivis in ecclesiam ad matutinas persolvendas convenire solitum fuisse.

^e Corb., *Sigona*, quo nomine Sequanam in vet. scriptis quandoque exprimi ex aliis etiam locis constat.

^f De hac basilica jam diximus ad cap. 9 hujus libri, quam quidam recentiores ab hodierna parochiali

A Constantinopolim. Cui ille : Mummolus, inquit, dux tuus ipse suscepit eum, et in Avenione secum retinuit. Nunc autem permitte me, et adducam ipsum tibi, et tunc immunis ero ab his quæ imputantur mihi. Cui rex ait : Non permittam te abire, nisi dignas luas pœnas pro his quæ commisisti. At ille cernens se morti propinquum, ait : Ecce filium meum, suscipe illum, et sit obses pro his quæ promitto domino meo regi ; et nisi Mummolum adducam tibi, perdam parvulum meum. Tunc rex permisit eum abire, retento secum ejus infantulo. At ille, assumptis secum Arvernensibus atque Vellavis, Avenionem abiit. Sed astu Mummoli, **300** naves in Rhodano infirmæ præparatæ sunt, ascendentesque simpliciter, ut in medio amnis venerunt, impletis navibus mergebantur.

B Tunc in periculo positi, alii nando evaserunt, nonnulli vero arreptis ipsarum navium tabulis attigerunt littus. Plerique autem, quorum minor fuit astutia, in amne demersi sunt. Guntchramnus vero dux advenit Avenionem. Providerat enim Mummolus, postquam infra muros urbis illius est ingressus, ut quia pars parva residebat, quæ non vallabatur a Rhodano,educta ex eo parte, locus ille totus hoc alluvio ^e muniretur : in quo loco fossas magnæ profunditudinis fodit, præparatosque dolos aqua decurrens operuit. Tunc adveniente Guntchramno, ait ex muro Mummolus : Si fides est integra, veniat ille ab una parte ripæ, et ego ex alia, et quod voluerit eloquatur. Quo cum convenissent, ait Guntchramnus econtra, hoc enim brachium fluminis inter utrumque erat positum : Si licet, inquit, vadam ; quia sunt aliqua quæ inter nos secretius conferantur. Cui ille : Veni, ait, ne timeas. Ingressus cum uno amicorum suorum ut erat lorice pondere aggravatus, illico amicus ille, et foveam amnis attigit, sub aquis demersus nusquam comparuit. Guntchramnus vero cum demergeretur atque portaretur ab unda veloci, unus de astantibus, correcta manui ejus hasta, eum littori reddidit. Et tunc illatis sibi conviciis, ipse et Mummolus discesserunt. Obsidente quoque Guntchramno ipsam urbem cum exercitu Guntchramni ^h regis, nuntiata sunt hæc Childeberto. At ille ira commotus, cur hæc non jussus ageret, Gundulfum superius (*Cap. 41*) dictum illuc direxit. Qui, amota obsidione, Mummolum Ar-

D ecclesia sancti Laurentii gratis distinguere voluerunt, ut invicte probatur lib. iv de re Diplomatica, num. 110, adversus eos qui basilicam sancti Laurentii a Gregorio memoratam exstitisse putant prope minorem pontem haud procul a Sequana. Certe etsi nulla alia nobis suppetere argumenta præter placitum Childeberti III, editum lib. vi de re Diplomat., num. 28, nulla superesset hac in re difficultas ; siquidem ibi situs basilicarum S. Laurentii et sancti Martini evidenter declaratur. Quin et cum ex eodem diplomate constet basilicam sancti Dionysii, ubi sacrum ejus corpus quiescebat, tunc temporis in vico extra urbem Parisiensem exstitisse, hoc ipso in loco ubi etiam nunc perstat, quod aliqui recentiores inficiantur, ipsum integrum ex autographo Dionysiano referre visum est in Appendice.

^e Cod. Corb., *ex hoc alveo*.

^h Valesius legendum censet *Childeberti*. Et quidem Arverni et Vellavi Childeberto parebant.

vernīs adduxit : sed post paucos dies Avenionem regressus est.

XXVII. Chilpericus rex **301** pridie quam Pascha celebraretur, Parisios abiit. Et ut maledicto, quod in pactione sua et fratrum suorum conscriptum erat, ut nullus eorum Parisios sine alterius voluntate ingrederetur (*V. lib. vii, c. 6*), carere posset, reliquiis sanctorum multorum præcedentibus, urbem ingressus est; diesque Paschæ cum multa jocunditate tenuit, filiumque suum baptismo tradidit, quem Ragnemodus ipsius urbis sacerdos de lavacro sancto suscepit, ipsumque Theodoricum vocitari præcepit.

XXVIII. Marcus quoque referendarius, cujus supra meminimus (*lib. v, cap. 29*), post congregatos de iniquis descriptionibus thesauros, subito lateris dolore detentus, caput totodit, atque pœnitentiam accipiens ^a spiritum exhalavit, resque ejus fisco collatæ sunt; nam magni ibidem thesauri ex auro argenteoque, et multarum specierum reperti sunt, nihil exinde secum aliud portans, nisi animæ detrimentum.

XXIX. Legati de Hispaniis reversi nihil certi renuntiaverunt, eo quod Leuvichildus contra filium suum seniore in exercitu resideret. In monasterio ^b autem beatæ Radegundis, puella quædam, nomine Disciola ^c, quæ beati Salvii Albigensis episcopi neptis erat, obiit hoc modo. Cum ægrotare cœpisset, et ei assidue sorores aliæ deservirent, venit dies ille quo migraret a corpore; et circa horam nonam ait sororibus: Ecce jam levio rem me sentio; ecce nihil doleo. Nunc autem non est necesse sollicitudini vestræ, ut mihi curæ aliquid impendatis, sed potius discedite a me, quo facilius sopori relaxer. Hæc audientes sorores ejus, recesserunt parumper a cellula, et post paululum advenerunt. Denique stantibus illis coram ea, exspectabant quid ab illa elocutionis audirent. Ipsa autem expansis manibus benedictionem a nescio quo efflagitans, ait: Benedic, inquit, mihi, sancte ac famule Dei excelsi. Ecce enim jam tertio fatigaris hodie mei causa. Et cur, sancte, pro infirma muliercula crebras injurias sustines? **302** Interrogantibus vero illis, ad quem hæc verba proferret, penitus non est effata. Tunc facto modico intervallo, emisit vocem magnam cum risu, et sic tradidit spiritum. Et ecce quidam energumenus, qui tunc ad beatæ Crucis gloriam mundandus advenerat, arrepta manibus cæsarie, collisit se in terram, dicens: Heu! heu! heu nobis, qui tale damnum perpassi sumus! vel licuisset prius causas inquirere, et sic de potestate nostra fuisset ablata hæc anima! Inquirentibus vero his qui aderant, quod esset hoc verbum quod loquebatur, respondit: Ecce animam

^a Hi monastica veste donati in extremis appellabantur monachi ad succurrendum. Pœnitentes olim in Gallia tonsos fuisse patet ex can. 12 concil. Agathensis, etc. Vide Sirmond. in lib. iv Apollinaris, epist. 24.

^b Apud Pictavos sanctæ Crucis sacratum, quod nunc etiam perstat sub Regula S. Benedicti, de quo inferius plura.

^c Colb., *Discila*; uti sancta colitur cum Agneta abbatissa in Idus Maias. Habetur in Latinis Picto-

A puellæ Michael angelus suscepit, et ipse eam ad cælos evehit. Princeps vero noster, quem vos diabolum nominatis nihil in ea participatur. Post hæc corpus aquis ablutum ita ^d candore niveo refulgebat, ut nullum linteum reperire abbatissa potuisset in promptu, quod corpore candidius cerneretur, induta tamen linteis mundis, sepulturæ mandata est. Nam et alia puella hujus monasterii visum vidit, quod sororibus retulit. Putabat, inquit, se iter aliquod conficere, et erat ei votum ut ad fontem vivum gradient perveniret. Cumque viam nesciret, vir quidam se obviam obtulit, dicens: Si, inquit, vis ad fontem vivum accedere, ego ero prævius itineris tui. At illa gratias agens, sequebatur præcedentem. Quibus ambulatibus, pervenerunt ad fontem magnum, cujus aquæ tanquam aurum splendebant ^e, herbæ vero in modum diversarum gemmarum vernante lucē radiabant. Et ait vir ad eam: Ecce fontem vivum, quem multo labore quæsisisti. Satiare nunc ab ejus fluentis, ut fiat tibi fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam. Cumque illa avide ex his aquis hauriret, ecce ab alia parte veniebat abbatissa, et denudatam puellam induit eam veste regia; quæ tanta luce, auroque, et monilibus refulgebat, ut vix posset intendi, dicente sibi abbatissa: Sponsus enim tuus mittit tibi hæc munera. Hæc cum puella vidisset, compuncta est corde, et **303** post dies paucos rogavit abbatissam, ut sibi in qua includeretur cellulam præpararet. At ^f illa velociter perfecta, ait: Ecce, inquit, cellulam; quid nunc desideras? Puella vero petiit, ut recludi permitteretur. Quod cum ei præstitum fuisset, congregatis virginibus cum magno psallentio, accensis lampadibus, tenente sibi beata Radegunde manum, ad locum usque perducitur. Et sic vale faciens omnibus, et osculans singulas quasque, rectusa est. Obstructoque aditu per quem ingressa fuerat, ibi nunc orationi ac lectioni vacat.

XXX. Hoc anno Tiberius imperator migravit a sæculo, magnum luctum relinquens populis de obitu suo. Erat enim summæ bonitatis, in eleemosynis promptus, in judiciis justus, in judicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens; omnes diligens, ipsæ quoque diligebatur ab omnibus. Hic cum ægrotare cœpisset, et se jam vivere desperaret, vocavit Sophiam augustam, dicens: Ecce jam impletum sentio tempus vitæ meæ; nunc cum consilio tuo eligam, qui reipublicæ præesse debeat. Oportet enim strenuum eligi, qui pro me sit huic potestati ^g. At illa Mauricium quemdam elegit, dicens: Valde strenuus et sagax est vir iste; nam et sæpius contra inimicos reipublicæ dimicans,

quæ ab Henrico Ludovico Castaneo episc. Pictavensi sunt vulgatæ.

^d Corb., *corpus a quibus ablutum est, aiebant, ita candore, etc.*

^e Idem., *aqua... splendebat.*

^f Regm., *At illa ut rogaverat, cellulam præparavit, eique tunc dixit: Ecce, etc.*

^g Sic Corb. et Colb. m.; at Regm., *Nos enim oportet providere, qui tantæ sublimitati adjungi dignus sit. Cæteri omittunt hunc versum.*

victorias obtinuit. Hæc enim dicebat, ut isto transeunte, hujus conjugio necteretur. Sed Tiberius postquam consensum eognovit Augustæ de hujus electione, jussit exornari filiam suam ornamentis imperialibus, et vocato Mauricio, ait: Ecce cum consensu Sophiæ augustæ ad imperium eligeris: in quo ut firmior sis, filiam meam tradam tibi. Et accedente puella, tradidit eam pater Mauricio, dicens: Sit tibi imperium meum cum hac puella concessum. Utere eo [Al. ea] felix, memorque semper esto ut æquitate et justitia delecteris. **304** At ille accepta puella, duxit eam ad domum suam, et transacta solemnitate nuptiarum, Tiberius obiit. Igitur celebrato justitio^a, Mauricius indutus diademate et purpura, ad circum processit; acclamatisque sibi laudibus, largitis populo muneribus, in imperio confirmatur.

XXXI. Denique Chilpericus rex legatos nepotis sui Childeberti suscepit, inter quos primus erat Egidius Rhemensis episcopus; quibus intromissis ad regem, data suggestione, dixerunt: Pacem quam cum domino nostro nepote tuo fecisti, petit a te omnimodis conservari; cum fratre vero tuo pacem habere non potest, quia partem Massiliæ ei post mortem abstulit patris, fugacesque suos retinet, nec eos vult ei remittere; ideo Childebertus nepos tuus charitatem, quam nunc tecum retinet, integre vult servare. Et ille: In multis, inquit, frater meus accessit culpabilis. Nam si ordinem rationis filius meus Childebertus inquirat, cognoscet protinus, quod hujus colludii pater ejus est interfectus. Hæc eo dicente, Egidius episcopus ait: Si cum nepote tuo conjungeris, et ipse conjungitur tibi; commoto exercitu, ultio quæ debetur super eum velocius inferetur. Quod cum juramento firmasset. obsidesque inter se dedissent, discesserunt. Igitur fidens in promissis eorum Chilpericus, commoto regni sui exercitu, Parisios venit: ubi cum resedisset, magnum dispendium rerum incolis intulit. Berulfus vero dux cum Turonicis, Pictavis, Andegavisque, atque Namneticis, ad terminum Bituricum venit. Desiderius vero et Bladastes, cum omni exercitu Provinciæ sibi commissæ^b, ab alia parte Bituricum vallant, multum vastantes per quas venerunt regiones. Chilpericus vero jussit exercitum, qui ad eum accessit, per Pa-

risios transire. Quo transeunte et ipse transit, atque ad Miglidunense^c **305** castrum abiit, cuncta incendio tradens atque devastans. Et licet exercitus nepotis sui ad eum non venisset, tamen duces et legati ejus cum ipso erant. Tunc misit nuntios ad supradictos duces, dicens: Ingreddimini Bituricum, et accedentes usque ad civitatem, sacramenta fidelitatis exigit de nomine nostro. Biturici vero cum quindecim millibus ad Mediolanense^d castrum confluent, ibique contra Desiderium ducem configunt; factaque est ibi strages magna, ita ut de utroque exercitu amplius quam septem millia cecidissent. Duces quoque cum reliqua parte populi, ad civitatem pervenerunt, cuncta diripientes vel devastantes; talisque depopulatio inibi acta est, qualis nec antiquitus est **B** audita fuisse, ut nec domus remaneret, nec vinea, nec arbores, sed cuncta succiderent, incenderent, debellarent. Nam et ab ecclesiis auferentes sacraministeria, ipsas incendio concremabant. Guntchramnus vero rex cum exercitu contra fratrem suum advenit^e, totam spem in Dei judicio collocans. Qui die una jam vesperæ, misso exercitu, maximam partem de germani sui exercitu interiecit. Mane autem concurrentibus legatis, pacem fecerunt, pollicentes alter alterutro, ut quidquid sacerdotes vel seniores populi judicarent, pars parti componeret, quæ terminum legis excesserat: et sic pacifici discesserunt. Chilpericus vero rex cum exercitum suum a prædis arcere non posset, Rhotomagensem^f comitem gladio trucidavit; et sic Parisios rediit, omnem reliquens prædam, captivosque relaxans. At isti qui Biturigas obsidebant, accepto mandato ut reverterentur ad propria tantas prædas secum sustulerunt, ut omnis regio illa, unde egressi sunt, valde putaretur evacuat, vel [I. et] de hominibus, vel de ipsis pecoribus. Ingressus quoque exercitus Desiderii atque Bladastis per Turonicum, incendia, prædas et homicidia tanta fecerunt, sicut solet contra inimicos fieri; nam et captivos abduxerunt, de quibus **306** spoliatos plurimos postea dimiserunt. Subsecutus est morbus pecorum hanc cladem, ita ut vix unicum remaneret; novumque esset si aliquis aut jumentum^g videret, aut cerneret buculam. Sed dum hæc agerentur, Childebertus rex cum exercitu suo uno in loco re-

^a Justitium ad luctum designandum adhibent alii quoque auctores, quod in publicis luctibus justitium, id est juris dicendi intermissio, quasi juris statio indiceretur. Addit Paulus Diac. lib. in Hist. Lang., cap. 17, Mauricius primum ex Græcorum genere in imperio confirmatum fuisse.

^b Cod. Colb. m., *commissum pro commisso*. Corb. vero, *communis exercitu Provinciæ sibi commisso*.

^c Sic Corb. hic et cap. sequenti. Variant etiam alii codices scripti. Aliquot enim habent *Meledonense* cum plerisque editis, pro quo in Colb. a., et quidem antiqua manu, positum est, *Medolonense*. Bec. et Regm., *Mededonense*. Sed iis omnibus designatur Melodunum Senonum oppidum, in insula Sequanæ positum, vulgo *Melun*, quod tempore Julii Cæsaris jam celebre erat; ibique Childebertus rex, Chlodovei Magni filius, episcopalem sedem instituit, ut obstitisset Leo Senonensis metropolitanus, ad

D cujus urbis diœcesim locus ille etiam hodie pertinet. Habemus ea de re Leonis epistolam, ubi istud oppidum *Medeclonense* et *Medeclone* in sexto casu dicitur.

^d Ita codd. Corb., Bec. et Colb. m., quamvis in editis *Meledonense* habeatur. Hic enim designatur Mediolanum, quod hodie Magdunum ad Averam fluvium in finibus Biturigum, vulgo *Melun-sur-Yèvre* appellatur, ut observant viri eruditi Valesius et Cointius. Jam utrumque nomen habebat tempore Aimoini, ut ipse monet lib. iii, cap. 50.

^e Scilicet prope Melodunum, ubi Guntchramnus Chilperici exercitum profligavit. Duces vero eorum apud Bituriges decertabant, prope Mediolanum, seu Magdunum, quod a Magluno ad Augerem et a Magduno ad Ligerim distinguendum est.

^f Editi aliquot, *Rhotongensem*.

^g Colb. a., *juvencum*.

sidebat ^a. Nocte autem quadam commoto exercitu, A magnam in murmur contra Egidium episcopum et duces regis minor populus elevavit, ac vociferari cœpit, et publice proclamare: Tollantur a facie regis qui regnum ejus venundant; civitates illius dominationi alterius subdunt, populum ipsius principis alterius ditionibus tradunt. Dum hæc et his similia vociferando proferrent, facto mane, apprehenso armorum apparatu, ad tentorium regis properant, scilicet ut apprehensis episcopo et senioribus, vi opprimerent, verberibus afficerent, gladiis lacerarent. Quo comperto, sacerdos fugam iniiit, ascensoque equite [I. equo] ad urbem propriam tendit. At populus ille cum clamore sequebatur, projiciens post eum lapides, evomensque convicia. Fuit tunc ei hæc causa præsidium, quod hi paratos equites [Al. equos] B non habebant. Attamen lassatis sociorum equis, solus pertendit episcopus, tanto timore perterritus, ut unam caligam de pede elapsam colligere non curaret: et sic usque civitatem veniens, se infra muros Rhemensium septa conclusit.

XXXII. Ante paucos autem menses Leudastes ^b in Turonicum cum præcepto regis advenit, ut uxorem reciperet, ibique commoraretur. Sed et nobis epistolam sacerdotum manu subscriptam detulit, ut in communionem reciperetur. Sed quoniam litteras reginæ non vidimus, cujus causa maxime a communione remotus fuerat, ipsum recipere distuli, dicens: Cum reginæ mandatum suscepero, tunc eum recipere non morabor. Interea ad eam dirigo; quæ mihi scripta remisit, dicens: Compressa a multis aliud facere non potui, nisi ut eum **307** abire permitterem: nunc autem rogo, ut pacem tuam non mereatur, neque eulogias de manu tua suscipiat, donec a nobis quid agi debeat, plenius pertractetur. At ego hæc scripta relegens, timui ne interficeretur; accersitoque socero ejus hæc ei innotui, obsecrans ut se cautum redderet, donec reginæ animus leniretur. Sed ille consilium meum, quod pro Dei intuitu simpliciter insinuavi, dolose suscipiens, cum adhuc nobis esset inimicus, noluit agere quæ mandavi: impletumque est illud proverbium, quod quemdam senem narrantem audivi: « Amico inimicoque bonum semper præbe consilium, quia amicus accipit, inimicus spernit. » Spreto ergo hoc consilio, ad regem dirigit, qui tunc cum exercitu in pago Miglidunensi ^c degebat. D deprecatusque est populum, ut regi preces funderet, ut ejus præsentiam mereretur. Deprecante igitur omni populo, rex se videndum ei præbuit. Prostrata-

tusque pedibus ejus veniam flagitavit, cui rex: Cautum, inquit, te redde paulisper, donec visa regina conveniat qualiter ad ejus gratiam revertaris, cui multum inveniris esse culpabilis. At ille, ut erat incautus ac levis, in hoc fidens, quod regis præsentiam meruisset, rege Parisios revertente, die Dominico in ecclesia sancta reginæ pedibus provolvitur, veniam deprecans. At illa trends et execrans aspectum ejus, a se repulit, fuisque lacrymis, ait: Et quia non exstat de filiis, qui criminis mei causas inquirat, tibi eas, Jesu Domine, inquirendas committo. Prostrataque pedibus regis, adjecit: Væ mihi, quæ video inimicum meum, et nihil ei prævaleo! Tunc repulso eo a loco sancto, Missarum solemniam celebrata sunt. Igitur egresso rege cum regina de ecclesia sancta, Leudastes usque ad plateam est prosecutus, inopinans quid ei accideret; domosque negotiantum circumiens, species rimatur, argentum pensat, atque diversa ornamenta prospicit, dicens: Hæc et hæc **308** comparabo, quia multum mihi aurum argentumque resedit. Ista illo dicente, subito advenientes reginæ pueri, voluerunt eum vincire catenis. Ille vero evaginato gladio, unum verberat; reliqui exinde succensi felle, apprehensis parvis et gladiis super eum aruerunt. Ex quibus unus librans ictum, maximam partem capitis ejus a capillis et cute detexit. Cumque per pontem urbis fugeret, elapso inter duos axes, qui pontem faciunt, pede, effracta oppressus est tibia, ligatisque post tergum manibus, custodiæ mancipatur; jussitque rex ut sustentaretur ^d a medicis, quoad usque ab his ictibus sanatus, diuturno supplicio cruciaretur. Sed cum ad villam fiscalem ductus fuisset, et computrescentibus plagis extremam ageret vitam, jussu reginæ in terram projicitur resupinus, positoque ad cervicem ejus vecte immenso, ab alio ei gulam verberant ^e, sicque semper perfidam agens vitam, justa morte finivit.

XXXIII. Anno nono Childeberti regis partem Massiliæ Guntchramus rex ipsi nepoti suo refudit. Legati principis Chilperici de Hispaniis regressi, nuntiaverunt provinciam Carpitaniam ^f graviter a locustis fuisse vastatam, ita ut non arbor, non vinca, non silva, non fructus aliquis, aut quidquam viride remaneret, quod non a locustis everteretur. Aiebant enim inimicitias illas, quæ inter Leuvichildum et filium suum pullulaverant, vehementer augeri. Lues quoque magis in illis partibus sæviens multa loca devastabat ^g, sed maxime apud urbem Narbonensem ^h validius desæviebat, et jam tertio anno, quod ibidem

^a Haud procul, uti videtur, a suis fratribus, ut Chilperico juxta pactum suppetias ferret, aut certe ut belli eventum specularetur.

^b Qui supra lib. v, cap. 49 et 50, multa adversus Gregorium machinatus fuerat, eum accusans quod reginam adulterio pollutam esse dixisset.

^c Colb. a., *Melodonnense*; Bec., *Megledunense*. Vide cap. præced.

^d Sic Corb.; Colb., *sanaretur*; plerique editi cum Bec., *studeretur*, id est curaretur.

^e Regm., *immenso, gladio ejus gulam transverberant...* *perfidam ducens quoad vixit vitam, eam sic finivit.*

perfidam ducens quoad vixit vitam, eam sic finivit.

^f Carpitania pars erat veteris provinciæ Tarracensis, in eo tractu Castellæ novæ, ubi nunc pars est Algarriæ et regionis *la Manche*, versus Tagum et Anam, cujus caput erat Toletum, urbs vel suo nomine celebris.

^g Sic Regm. Alii, *per loca enim ejus lues vastabat, sed.*

^h Narbo aliæque urbes Septimanicæ tunc temporis Hispaniæ tribuebantur, quod Wisigotthis parent.

apprehenderat, ^a et requieverat, populi que revertentes a fuga, iterum morbo consumpti sunt. Nam et Albigensis civitas maxime ab hoc incommodo laborabat. His diebus apparuerunt a parte Aquilonis nocte media radii multi, fulgore nimio relucentes, qui ad se venientes iterum separabantur, usquequo evanuerunt. Sed et cœlum **309** ab ipsa septentrionali plaga ita resplenduit, ut putaretur auroram producere.

XXXIV. Legati ^b iterum ab Hispania venerunt, deferentes munera, et placitum accipientes cum Chilperico rege, ut filiam suam, secundum conniventiam anteriorem, filio ^c regis Leuvichildi tradere deberet in matrimonium: denique dato placito, et omnibus pertractatis, legatus ille reversus est. Sed Chilperico regi egresso de Parisiis, ut in pagum Suessionicum accederet, novus luctus advenit. Filius ^d enim ejus, quem anno superiore sacro baptismate abluerat, a dysenteria correptus, spiritum exhalavit. Hoc enim fulgor ille, quem superius ex nube dilapsus memoravimus, figuravit. Tunc cum immenso fletu regressi Parisios, sepelierunt puerum, mittentes post legatum, ut revertetur, scilicet ut placitum quod posuerat prolongaret, dicente rege: Ecce planctum in domo sustineo, et qualiter nuptias filiae celebrabo? Voluit enim tunc aliam filiam ^e illuc dirigere, quam de Audovera habebat, et eam in monasterio Pictavensi posuerat. Sed illa distulit, resistente præcipue beata Radegunde, et dicente: Non est enim dignum, ut puella Christo dicata iterum ad sæculi voluptates revertatur.

XXXV. Dum autem hæc agerentur, nuntiatur reginæ puerum qui mortuus fuerat, maleficiis et incantationibus fuisse subductum, ibique Mummolum præfectum ^f, quem jam diu regina invisum habebat, conscium esse. Unde factum est, ut epulante eo in domo sua, quidam de aulicis regis puerum dilectum sibi, qui a dysenteria correptus fuerat, lamentaretur. Cui præfectus respondit: Habetur mihi herba in promptu, de qua si dysentericus **310** hauriat, quamlibet desperatus sit, mox sanatur. Nuntiatis his reginæ, majore furore succenditur. Interea apprehen-

^a Colb. a., *desœvierat*. Regum., *advenerat*.

^b Deest hoc caput in Vat., Corb. et Colb. a., licet habeant sequens, quod isti necessario conjunctum est. Porro placitum, de quo hic, dies erat indicta ad audiendos legatos. Et quidem placita generaliter dicebantur conventus, in quibus publice negotia, sive regni, sive etiam privatorum, discutebantur. Sicut enim erant placita regis, sic erant placita comitum, judicum, etc. Parliamenta postmodum dicta fuerunt. Instrumenta publica, quæ finitis in ejusmodi conventibus negotiis reddebantur, appellata etiam fuerunt placita seu judicia. Vide Bignon. in lib. 1 Marculli, formula 37, et Mabillon. de re Diplomatica.

^c Reccaredo scilicet, Hermenegildi fratri, cui ipsa, nempe Rignunthis, jamdudum promissa fuerat.

^d Theodericus, de quo supra cap. 25 et 27, et infra cap. seq.

^e Basinam, quæ postea in isto monasterio cum Chrodielda multas turbas excitavit, de quibus fuse Gregorius infra.

^f Inquiri Valesius, cur hic Mummolus præfectus appelletur. Nam etsi certum sit Provinciæ Massiliensis

sas mulieres urbis Parisiacæ tormentis applicat, ac verberibus cogit fateri quæ noverant. At illæ confidentur se maleficas esse, et multos occumbere letho se fecisse testatæ sunt, addentes illud, quod nulla ratione credi patior: Filium, aiunt, tuum, o regina, pro Mummoli præfecti vita donavimus. Tunc regina tormentis gravioribus mulieribus affectis, alias enecat, alias incendio tradit, alias rotis ossibus contractis innectit. Et sic Compendium villam una cum rege secessit, ibique universa regi quæ de præfecto audierat revelavit. Rex vero missis pueris jussit eum arcessiri, discussumque catenis onerant, et suppliciiis subdunt. Trabi post tergum revinctis manibus appenditur, et ibi quid maleficii noverit, interrogatur. Sed nihil de his quæ superius memoravimus, constat.

B Hoc tamen protulit sæpius se inunctiones et potiones, quæ ei regis reginæque gratiam præberent, ab his mulieribus suscepisse. Depositus igitur de pœna, vocat ad se lictorem, dicens: Nuntia domino meo regi, quia nihil mali sentio de his quæ illata sunt. Illis auditis rex: Verumne ^g est, inquit, hunc esse maleficum, si de his nihil est læsus pœnis? Tunc extensus ad trochleas, tandiu loris triplicibus casus est, quoadusque ipsi lassarentur tortores: posthæc sudes unguis manuum pedumque defigunt. Cumque in hoc causa ageretur, ut ad decidendam cervicem ejus gladius immineret, a regina vitam obtinuit, sed non fuit minor morte humilitas subsequuta. Nam impositus plaustro, ad Burdegalensem urbem, in qua ortus fuerat, ablata **311** omni facultate, transmittitur; in via vero ictuatus ^h sanguine, vix accedere quo jussus est valuit. Sed non post multum tempus spiritum exhalavit. Posthæc regina apprehenso pueruli thesauro, tam vestimenta quam reliquas species, vel ex serico, aut quocunque vellere invenire potuit, igne consumpsit; quod ferunt quatuor plaustra levasse: aurum vero et argentum fornace conflatum reposuit, ne aliquid integrum remaneret, quod ei planctum filii in memoriam revocaret.

XXXVI. Ætherius ⁱ vero Luxoensis episcopus, cuius supra meminimus, hoc ordine a civitate sua vel

rectores tunc temporis præfecti nomine fuisse donatos, inde tamen præfecti titulum Mummolo tributum dici non posse observat, quod Chilpericus, in cujus ditione vivebat Mummolus, nihil unquam ea in provincia possederit. Tum rejecta Falceti opinione, qui sui ævi mores antiquis temporibus incaute applicando, scripsit Mummolum sic fuisse appellatum, quod Parisiorum urbis præfectus esset, concludit tandem Mummolum a Gregorio præfectum dictum fuisse, quod reipsa aulæ præfectus, seu reginæ domus major exstiterit.

^g Regm., ait, *Putasne verum est quia hic maleficus est, et istis non læsus est pœnis; extendatur igitur ad trochleas et tandiu loris triplicibus cædatur, quoadusque ipsi lassentur tortores.*

^h Bad., *ictus*. Colb. m., *ictu actus*.

ⁱ Hoc caput deest in Vat., Colb. a. et Corb. Regm. habet *Æthericus vero Luxoviensis*. Editi, *Luxoensis*, seu *Lixoensis*, vulgo *Lisieux* in Nortmannia. Porro locus in quo supra Gregorius Ætherii meminert, non exstat. Unde Cointius infert hoc caput ex alio auctore Gregorii historiæ assutum fuisse. Sed ipse Gregorius lib. iv, cap. 16, quod in mss. Corb., Bellov. et cæ

expulsus est, vel receptus. Clericus quidam existit ex Cenomanica urbe, luxuriosus nimis, amatorque mulierum, et gulæ ac fornicationis, omnique immunditiæ valde deditus. Hic mulieri [At. mulieris] eujusdam sæpius scorto commixtus, comam capitis totondit, mutatoque virili habitu ^a, secum in aliam civitatem deduxit, ut suspicio adulterii auferretur, cum inter incognitos devenisset. Erat enim mulier ingenua genere, et de bonis orta parentibus. Comperto autem post dies multos propinqui ejus quæ acta fuerant, ad ulciscendam humilitatem generis sui velocius properant, repertumque clericum vincum custodiæ mancipant; mulierem vero igni consumunt. Et, sicut cogit auri sacra fames, clericum sub pretio venundari procurant, ea videlicet ratione, ut aut esset qui redimeret, aut certe morti addiceretur obnoxius. Cumque hæc Ætherio episcopo delata fuisset, misericordia motus, datis viginti aureis ^b, eum ab imminente exemit interitu. Igitur postquam vitæ donatus est, profert se litterarum esse doctorem, promittens sacerdoti, quod si ei pueros delegaret, perfectos eos in litteris redderet. Gavius auditu sacerdos, pueros civitatis collegit, ipsique delegat ad docendum. Denique cum jam honoraretur a civibus, et pontifex ei aliquid terræ vinearumque largitus fuisset, ac per domos parentum **312** eorum quos erudiebat, invitaretur, reversus ad vomitum, unius pueruli matrem, immemor anterioris injuriæ, concupiscit. Quod cum pudica viro mulier declarasset, conjuncti parentes ejus gravissimè clericum tormentis subdentes, interimere voluerunt. Quem sacerdos iterum misericordiam motus, castigatum verbis lenibus liberavit, honorique restituit. Sed mens læva nunquam ad bonitatem potuit inclinari; sed potius factus est ejus inimicus, a quo sæpius fuerat de morte redemptus. Conjunctus est enim archidiacono civitatis, et se episcopatu dignum proferens, episcopum molitur occidere. Locatoque clerico, qui eum bipenne percuteret, ipsi ubique discurrunt, mussitant, amicitias clam illigant, proferunt præmia, ut si sacerdos obiret, ipse succederet. Sed misericordia Domini anticipavit eorum perfidiam, crudelitatemque iniquorum hominum veloci pietate repressit. Die vero quo sacerdos operarios in agro aggregaverat ad sulcandum, clericus antedictus cum securi prosequitur sacerdotem nihil de his penitus scientem. Tandem igitur hæc advertens: Quid tu, inquit, me attentius cum hac bipenne prosequeris? At ille timore perterritus, ad genua viri provolvitur, dicens: Fortis esto, sacerdos Dei. Nam scias me emissum ab archidiacono ac præceptore, ut te securi percuterem. Quod cum sæpius facere voluissem, et ictum dextra suspensa librarem, tegebantur tenebris oculi mei, et aures obserabantur,

teris omnibus habetur, dicit pariter de S. Tetrico episc. Lingonensi, *cujus.... memoriam fecimus; de quo tamen apud eum nihil invenitur.*

^a Regim., *mutatoque femineo habitu in virilem.*

^b Idem codex, *argenteis.*

^c Juxta canonum præscriptum, qui volunt episco-

totumque corpus tremore quatiebatur; sed et manus absque virtute erant, et quæ optabam implere non poteram: cum vero manus deposuissent, nihil mali sentiebam omnino. Cognovi enim quoniam tecum est Dominus, eo quod non potui aliquid tibi nocere. Hæc eo dicente, flevit sacerdos, imponens silentium clerico, reversusque domum cœnæ discubuit. Qua exacta, in strato suo quievit, habens circa lectum suum multos lectulos clericorum ^c. Denique diffisi hi de **313** clerico, per se nefas perficere cogitantes, nova argumenta machinantur, per quæ, aut eum vi extinguerent, aut certe crimen, quo a sacerdotio divelleretur, imponerent. Interea quiescentibus cunctis, media fere nocte cubiculum sacerdotis irrumpunt, exclamantes voce magna, atque dicentes vidisse se mulierem a cubiculo egredi, ipsamque ob hoc dimississe, dum ad episcopum festinassent. Et sane pars hæc ^d et consilium diaboli fuit, ut in tali ætate crimen imponerent sacerdoti, qui erat fere septuaginta annorum. Nec mora, conjuncto secum iterum antedicto clerico, alligatur sacerdos catenis ab ejus manibus, de cujus collo sæpius vincula discusserat, et arduæ custodiæ mancipatur ab eo, quem de cœnois carceribus pererramque liberaverat. At ille cognoscens inimicos sibi vehementer invaluisse, Domini misericordiam cum lacrymis in vincula compactus exorat. Mox opprimuntur somno custodes, solutisque divinitus vinculis, de custodia procedit innoxius, noxiorum frequentissimus liberator: deinde dilapsus, ad regnum Guntchramni regis transit. Quo discedente, Iberius jam conjuncti satellites ad regem Chilpericum proferant pro episcopatu petendo, multa crimina de episcopo proloquentes, addentes ista: In hoc cognosce, rex gloriosissime, vera esse hæc quæ dicimus, quia mortem pro sceleribus timens ad fratris tui transit regnum. Quod ille non credens, hos ad civitatem redire jubet. Dum hæc agerentur, mæstivæ de pastoris absentia, cognoscentes omnia quæ de eo acta fuerant per invidiam et avaritiam perpetrata, apprehensum cum satellite archidiaconum injuriæ subdentes, ad regem petierunt, ut reciperent sacerdotem suum. At rex legatos fratri suo dirigit, asserens nihil se criminis in episcopo reperisse. Tunc Guntchramnus rex, ut erat benignus et profusus ad miserandum, multa ei munera contulit, dans etiam epistolas per omnes episcopos regni sui, ut peregrinum aliquo ^e pro Dei intuitu consolarentur. **314** Tunc circumiens civitates, tanta ei a sacerdotibus Dei collata sunt, tam in vestibibus quam in auro, ut vix civitati quæ meruerat posset inferri; impletumque est illud quod ait Apostolus: *Quia diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum (Rom. viii, 28).* Nam huic peregrinatio divitiis attulit, et exsilium

pos semper habere secum testes privatae suæ conversationis, can. *Cum pastoris*, 2, qu. 7. Adj. Greg. M. lib. iv, epist. 44. Concillaneos appellat syuod. Rom. in causa Symmachii, Græci syn. ellos.

^d Casin., *Et insanie pars hæc.*

^e Bec., *aliquid.*

opes multas invexit. Posthæc regrediens a civibus A urbem Arvernansis residens, iudicium emanaret, scilicet ut parochias, quas nunquam Rutena Ecclesia tenuisse recolebatur, reciperet : quod ita factum est.

XXXVII. Lupentius ^a vero abbas basilicæ sancti Privati martyris urbis Gabalitanæ, a Bronichilde regina accessitus, advenit. Incusatus enim, ut ferunt, fuerat ab Innocentio supradictæ urbis comite, quod profanum aliquid effatus de regina fuisset. Sed discussis causis, cum nihil de crimine majestatis conscius esset inventus, discedere iussus est. Verum ubi viam carpere cœpit, iterum ab antedicto comite captus, et ad Ponticonem villam deductus, multis suppliciis est affectus; dimissusque iterum ut rediret, cum super Axonam fluvium tentorium tetendisset, iterum irrumpit super eum inimicus ejus. Cujus vi oppressi amputatum caput in culeum oneratum lapidibus posuit, et flumini dedit; reliquum vero corpus vinctum cum saxo immersit gurgiti. Post dies vero paucos apparuit quibusdam pastoribus, et sic extractum a flumine sepulturæ mandatum est. Sed dum necessitates funeris pararentur, et ignoraretur quis esset e populo, præsertim cum caput truncati non inveniretur, subito adveniens aquila levavit culeum a fundo fluminis, et ripæ deposuit : admirantesque qui aderant, apprehenso culeo, dum sollicite quid contineret inquirent, caput truncati reperierunt, et sic cum reliquis artibus est sepultum. Nam ferunt nunc et lumen huius divinitus apparere : et si infirmus ad hunc tumulum fideliter deprecatus fuerit, accepta sospitate recedit.

XXXVIII. Theodosius ^b Rutenorum episcopus, qui sancto Dalmatio **315** successerat, diem obiit : in qua ecclesia intantum pro episcopatu intentiones et scandala orta convalescerunt, ut pene sacris ministeriorum vasis et omni facultate meliori nudaretur : verumtamen Transobadus presbyter rejicitur, et Innocentius ^c Gabalitanorum comes eligitur ad episcopatum, opitulante Bronichilde regina. Sed assumpto episcopatu, confestim Ursicinum Cadurcinæ urbis episcopum lacessere cœpit, dicens, quia dioceses Rutenæ Ecclesiæ debitas retineret. Unde factum est, ut diuturna intentione gliscente, post aliquot annos conjunctus metropolis ^d cum suis provincialibus apud

^a Hoc caput deest in Vat., Corb. et Colb. a. S. Lupentii corpus Catalaunum allatum, in ecclesia cathedrali servatum est usque ad annum 1667, quo ecclesia fulmine die 19 Januarii icta conflagravit, simulque sacra reliquiæ, quæ ibi servabantur, consumptæ sunt. Quæ vero superfuere, ossa scilicet semivivida, et cineres, simul congesta in theca asservantur retro majore altare. Festum beati Lupentii ibidem die 21 Kal. Novembris colitur, diciturque vulgo *saint Louvent*.

^b Neque hoc caput exstat in Corb., Vat. et Colb. a. De S. Dalmatio, Theodosii electione et Transobado, vide supra lib. v, cap. 47. Transobadus dicitur in Colb. m. *Trusobaldus*; in Regm., *Teusobaldus*; in aliis, *Trasobadus*.

^c Is ipse, de quo cap. præced. et lib. x, cap. 8.

^d Sic Colb. m. et Regm., quæ est sincera lectio. Ita enim Gregorius et alii auctores ejus ævi habent pro *metropolitano*. Vide Conc. Paris. m, can. 8, et Marcuffi formulas. Unde male apud Chesn. et alios editos, *metropolitans*; melius nonnulli, *metro-*

politanus. Is erat Sulpicius Severus, ex cap. sequenti, de quo lib. x, cap. 26. Parochiæ vero, de quibus lib. movebatur, illæ erant, ut suspicatur Valesius, quæ Arisitensi episcopatu attributæ fuerant, de quibus supra lib. v, cap. 5.

XL. Legatus vero, Oppila nomine, de Hispaniis advenit, multa munera **316** Chilperico regi deferens. Timebat enim rex Hispanorum, ne Childebertus exercitum ad ulciscendam sororis suæ injuriam commoveret : quia Leuvichildus apprehensum fratrem suum Hermenegildum, qui sororem Childeberti acceperat, retruserat in custodiam, ipsa muliere cum Græcis relicta. Igitur cum die sancto Paschæ hic legatus Turonis advenisset, sciscitanti sumus, utrum nostræ religionis esset. Respondit ipse se hoc credere quod catholici credunt. Exinde procedens nobiscum ad ecclesiam, Missarum solemniam tenuit; sed neque pacem cum nostris fecit, neque de sacrificiis communicavit ^b. Cognitumque est mendacium esse quod dixerat se esse catholicum. Nihilominus ad convivium invitatus adfuit. Cumque ego sollicitus requirerem quid crederet, respondit : Credo Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse virtutis. Cui ego respondi : Si hæc, ut asseris, credis, quæ obstitit causa ut de sacrificiis, quæ Deo offerimus, communicare differas? Et ille : Quia, inquit, Gloriam non recte respondetis; nam juxta Paulum

^a Deest etiam hoc caput in Corb., Vat. et Colb. a. Idem antistes sub *Remedii* nomine subscripsit Concilio Matis. 1, anno 581. Ejus et successoris sui Vita habetur in Patriarchio Bituricensi, cap. 26 et 27 tomo II Biblioth. novæ Labbei.

^b *Ibique*, etc., usque ad *perierunt*, desunt in Colb. m. At Cas. habet *hostilitati restiterant*.

^c Ingundem Sigiberti filiam.

^d Observa notatum hominem, qui cum sacris interfuisset, iis non participaverat, nec pacem ab aliis fidelibus acceperat. Missas autem tenere, idem est ac ipsis interesse, ex can. 47 Concilii Agathensis, aut certe, si de sacerdote habeatur sermo, eas celebrare, ut in Regula S. P. Benedicti, cap. 60. Vide Card. Bona, lib. 1. *Rever. Liturgic.*, cap. 2, n. 6.

apostolum nos dicimus : Gloria Deo Patri per Filium ; vos autem dicitis : Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto ; cum doctores ecclesiarum doceant , Patrem per Filium nuntiatum fuisse in mundo , sicut ipse Paulus ait : *Regi autem sæculorum immortalis , invisibili , soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum , per Jesum Christum Dominum nostrum (I Tim. 1, 17)*. Et ego respondi : Patrem per Filium annuntiatum nulli catholico esse incognitum reor ; sed sic prædicavit Patrem in sæculo , ut et se virtutibus ostenderet Deum . Deo autem Patri hæc necessitas fuit Filium mittendi ad terras , ut ostenderet Deum : ut quia mundus patriarchis , et prophetis , atque ipsi lateri legis non crediderat , saltem vel Filio crederet . Ideoque necesse est , ut sub significatione personarum **317** gloria detur Deo . Dicimus ergo : Gloria Deo Patri qui misit Filium ; gloria Deo Filio , qui sanguine suo redemit mundum ; gloria Deo Spiritui sancto , qui sanctificat hominem jam redemptum . Nam tu qui dicitis , Gloria Patri per Filium , adimis gloriam Filio ; quasi ipse non sit gloriosus cum Patre , propterea quod eum annuntiavit in mundo . Nuntiavit , ut diximus , Filius Patrem in mundo , sed multi non crediderunt , dicente Joanne evangelista : *In sua * propria venit , et sui eum non receperunt . Quotquot autem eum receperunt , dedit eis potestatem filios Dei fieri , his qui credunt in nomine ejus (Joan. 1, 11, 12)*. Nam tu qui Paulo apostolo derogas , et sensum ejus non intelligis , percipe quam caute loquitur , et juxta [Al. juste] ut recipere quis potest , adverto qualiter prædicat intergentes incredulas , ut nulli onus grave videatur imponere , sicut quibusdam dicit : *Lac ^b vobis potum dedi non escam : nondum enim poteratis , sed nec adhuc quidem potestis (I Cor. 111, 2)*. Perfectorum est enim , solidus cibus (*Heb. v, 14*) . Sed et aliis dicit : *Nihil vobis prædicavi , nisi Christum , et hunc crucifixum (I Cor. 11, 2)*. Nunc autem quid vis , o tu hæretice , quia Paulus Christum tantum crucifixum prædicavit , resurrexisse tu dubitas ? Adverte potius cautelam ejus , et vide astutiam , quid aliis dicit , quos robustiores videbat in fide : *Et si , inquit , novimus Christum ^c crucifixum , nunc autem jam non novimus (II Cor. v, 16)*. Nega ergo tu accusator Pauli , si tanta mentem dementia cepit , quia nec crucifixus est . Sed , quæso , relinque ista , et audi consilium melius : adhibe collyria oculis lippis , et lucem prædicationis apostolicæ percipe . Secundum homines enim loquebatur Paulus humiliter , ut eos ad celsioris fidei fastigia sublevaret , sicut alibi ait : *Omnibus omnia factus sum , ut omnes lucrifacerem (I Cor. ix, 22)*. Nunquid homo mortalis non est daturus gloriam Filio , quem ipse Pater non semel , sed bis et tertio glorificavit e cœlo ? Ausculta quid de cœlis loquitur , cum idem Filius , descendente

A Spiritu sancto , sub Joannis manu baptizaretur . *Hic est* , ait , *Filius meus dilectus , in quo bene complacui (Matth. xvii, 5)*. Certe si oppilatas habes aures , ut ista non audias , crede apostolis quid **318** in monte audierint , cum transfiguratus Jesus in gloria loqueretur cum Moyse et Helia . Nempe de nube splendida Pater ait : *Hic est Filius meus charissimus , ipsum audite (II Pet. 1, 17)*. Ad hæc hæreticus respondit : Nihil in his testimoniis Pater de gloria loquitur Filii , nisi tantum ipsum Filium monstrat . Et ego : Si enim ista sic recipis , proferam tibi aliud testimonium , in quo Pater reddidit Filium gloriosum . Veniente autem Domino ad passionem , cum ille diceret : *Pater glorifica Filium tuum , ut Filius tuus glorificet ^d te (Joan. xvii, 1)* ; quid ei Pater respondit de cœlo ? Nonne ait : *Et glorificavi , et iterum glorificabo (Joan. xii, 28)* ? Ecce enim Pater glorificat eum propria voce , et tu ei gloriam conaris adimere ? Voluntatem quidem ostendis , sed potestas nulla suppetit . Nam qui Pauli apostoli accusator existis , audi ipsum imo Christum in ipso loquentem : *Omnis lingua confiteatur , quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philip. 11, 11)*. Quod si nunc communis est cum Patre gloria , et in ipsa qua nunc Pater est gloria commoratur , qualiter eum tu quasi inglorium exhonoras ? Aut cur non erit ei reddenda gloria inter homines , qui pari gloria cum Patre regnat in cœlis ? Confitemur ergo Christum Filium Dei Deum verum . Ideoque quia deitas una , una erit et gloria . Posthæc dato silentio , ab altercatione cessatum est . Ille quoque ad Chilpericum regem accedens , oblatiis muneribus quæ rex Hispanorum miserat , in Hispaniam est regressus .

XL1. Comperto autem Chilpericus rex quod Guntchramnus frater ejus cum Childeberto nepote suo pacem fecerat , et civitates , quas violenter invaserat , ei simul vellent auferre , cum omnibus thesauris suis in Cameracensem urbem discessit , et omnia quæ melius habere potuerat , secum tulit . Misitque ad duces et comites civitatum nuntios , ut muros componerent urbium , resque suas cum uxoribus et filiis infra murorum munimenta concluderent , atque ipsi , si necessitas exigeret , repugnarent viriliter , ne eis pars adversa noceret , illud addens : Et si aliquid perdidideritis , cum de inimicis **319** ulciscemur , majora conquiretis ; nesciens patratiorem victoriarum in manu Dei consistere . Deinde sæpius exercitum commovet , et iterum infra terminum requiescere jubet . His diebus ei filius natus est , quem in villa Victoriacensi ^e nutrire præcepit , dicens : Ne forte dum publice videtur , aliquid mali incurrat et moriatur .

XLII. Childebertus vero rex in Italiam abiit . Quod cum audissent Langobardi ^f , timentes ne ab ejus exercitu cæderentur , subdiderunt se ditioni ejus ,

cabo .

^e In Belgio , ubi occisus fuerat Sigibertus ex lib. iv cap. ult. Filius autem Chilperici hic memoratus , postmodum Chlotarius dictus est , et patri in regno successit .

^f De variis Childeberti in Italiam expeditionibus Paulus Diac. lib. iii, cap. 17 et seqq. Exstant ea de

^a Sic Corb. , Bec. , Colb. a. , Corb. c. et Regm. ; alii non habent sua . Et infra Corb. et Regm. , *quotquot eum* , etc.

^b Hæc verba , usque ad *nihil vobis* , desunt in Corb. , quæ est scriptoris omisio .

^c Editi , *Jesum Christum* .

^d Regm. , *clarificet* . Et infra , *clarificavi..... clarifi-*

multa ei dantes munera, ac promittentes se parti ejus esse fideles atque subjectos; patralisque cum his omnibus quæ voluit rex, in Gallias est regressus, atque exercitum commoveri præcepit, quem in Hispaniam dirigi jussit, sed quievit ^a. Ab imperatore autem Mauricio ante hos annos quinquaginta millia solidorum acceperat, ut Langobardos de Italia extruderet. Audito autem imperator, quod cum his in pace conjunctus est, pecuniam repetebat: secus hic, fidus a solatiis, ne responsum quidem pro hac re voluit reddere.

XLIII. In Gallicia ^b quoque novæ res actæ sunt, quæ desuperius ^c memorabuntur. Igitur cum Hermenegildus, sicut supra diximus ^d, patri infensus esset, et in civitate quadam Hispaniæ cum conjugate residebat, solatio fretus imperatoris, atque Mironis ^e Galliciensis regis, patrem ad se cum exercitu venire cognovit, consiliumque inquit qualiter venientem aut repelleret, aut necaret: nesciens miser judicium sibi imminere divinum, qui contra genitorem, quamlibet hæreticum, talia cogitaret. Habito ergo tractatu, de multis virorum millibus trecentos viros elegit armatos, et infra castrum Osset ^f, 320 in cujus ecclesia fontes divinitus complentur, includit: ut scilicet primo impetu ab his pater territus ac lassatus, facilius ab inferiori manu, quæ erat plurima, vinceretur. Denique his dolis Leuvichildus rex cognitis, cogitatione maxima fatigatur. Si, inquit, illuc cum omni exercitu abiero, conglobatus in unum exercitus adversariorum jaculis crudelissime sauciatur. Si vero cum paucis vadam, virorum fortium ^g manum nequeo superare; tamen cum omnibus ibo ^h. Et accedens ad locum viros protrivit, castrumque combussit, sicut jam superius memoratum est. Patrata quoque victoria, cognovit Mironem regem contra se cum exercitu residere. Quo circumdato, sacramenta exigit sibi in posterum fore fidelem. Et sic datis sibi invicem muneribus, unusquisque ad propria est regressus. Sed Miro postquam in patriam rediit, non multos post dies conversus ad lectulum, obiit: infirmatus enim ab aquis Hispaniæ fuerat ma-

lis, aeribusque incommodis. Quo defuncto, filius ejus Eurichus Leuvichildi regis amicitias expetit; datoque, ut pater fecerat, sacramento, regnum Galliciense suscepit. Hoc vero anno cognatus ejus Audica ^h, qui sororem illius desponsatam habebat, cum exercitu venit, apprehensumque clericum ⁱ facit, ac diaconatus sive presbyterii ei imponi honorem jubet: ipse vero accepta soceri sui uxore ^j, Galliciense regnum obtinuit. Leuvichildus vero filium suum Hermenegildum cepit, et secum usque Tolctum adduxit, condemnans eum exsilio; uxorem tamen ejus a Græcis eripere non potuit.

XLIV. Locustæ quoque de Carpatania provincia, quam per quinque vastaverant annos, hoc anno 321 progressæ, aggeremque publicum tenentes, ad aliam se provinciam, quæ huic vicina erat provinciæ, contulerunt. Quare spatium in centum ^k quinquaginta extenditur millia longitudo; latitudo vero in centum millibus terminatur. Hoc anno multa prodigia apparuerunt in Galliis, vastationesque multæ fuerunt in populo. Nani mense Januario rosæ visæ sunt; circa solem quoque circulus magnus apparuit, diversis coloribus mistus, ut solet in illo cælestis iris ambitu pluvia discedente ^l monstrari. Pruina graviter vineas exussit; tempestas etiam subsecuta vineas segetesque per plurima loca vastavit, residuum quoque grandinis siccitas immensa consumpsit. Exiguusque fructus in aliquibus vineis visus, in aliis vero nullus, ita ut irati contra Deum homines, patefactis aditibus vinearum, pecora vel jumenta, intramitterent, noxias sibi immiscentes miseri preces, atque dicentes: Nunquam in his vineis palme nascatur in seupiternum. Arborea vero, quæ mense Julio poma protulerant, mense Septembri fructus alios ediderunt. Morbus pecorum iteratus invaluit, ita ut vix quidquam remaneret.

XLV. Interim advenientibus Kalendis Septembribus, Gotthorum magna legatio ad regem Chilpericum accedit. Ipse vero jam regressus Parisios, familias multas de domibus fiscalibus ^m auferri præcipit, et in plaustris componi; multos quoque flentes et

re aliquot epistolæ, quæ editæ sunt a Chesn. et Frehero, in quibus Mauricius et ejus præfecti de Francis, quasi de violatæ fidei reis conqueruntur. Autharius Clepi filius tunc apud Langobardos regnabat, qui *Flavius ob dignitatem* appellatus est; istudque prænomen subsequentiis regibus gentis suæ transmisit, ut refert Paulus Diac. lib. III, cap. 16.

^a Regm., sed nescio qua de causa remansit. Nam ab.

^b Corb., Colb. et Freh., Gallia. Bad. melius, Callectia.

^c Gallice, dessous; unde Colb. a. habet inferius.

^d Lib. v, cap. 39, quod vide. Urbs hic memorata est Hispalis, cui tunc præerat episcopus S. Leander, ad Tiberium imp. legatus, ut opem adversus Leuvigildum imploraret.

^e Is erat catholicus, patre ipsius cum tota Suevorum gente, cui imperabat, per Martinum Dumiensem ad fidem rectam adducto. Joannes Biclarenensis, et Isidorus vulgatus in Chronico scribunt Mironem in Leuvigildi auxilium accessisse, vitamque finivisse apud Hispalium.

^f Alii Osset, seu Oser; castrum erat ex adverso Hispalis, olim a Romanis Julia Constantia dictum.

^g Corb., ibi, pro ivit.

^h Edit., Auduca. Regm. nomen non exprimit.

ⁱ Isidorus in Chronico, Euboricum monachum factum in monasterio damnatum ab Audica fuisse scribit. Idem refert Leuvigildum Suevis bellum intulisse, in quo victus Audica, presbyterii officio mancipatus est, quo pacto Suevorum imperium in Hispaniis deletum fuit. Vide Joan. Biclari. Chronicum.

^j Siseguntia nimirum Mironis uxore, ex Joan. Biclari. Chronico.

^k In Cod. Corb. deest centum.

^l Cod. Colb., descendente.

^m Hujus loci occasione de domibus fiscalibus agit Valesius lib. XI. Rerum Francic., atque veteres Germanos non urbes, sed villas et vicus habitare consuevisse, in quibus suam quisque familiam, et pecus quamplurimum poterat, alebat. Nostri autem reges, more hoc retento, complures ejusmodi villas habuerunt, per totum regnum sparsas, ita ut nunquam fere extra suas domos, etiam in itineribus,

nolentes abire, in custodiam retrudi jussit, ut eos A
facilius cum filia transmittere posset. Nam ferunt multos sibi ob hanc amaritudinem vitam laqueo extorsisse, dum de parentibus propriis auferri metuebant. Separabatur autem filius a patre, mater a filia, et cum gravi gemitu ac maledictionibus discedebant; tantusque planctus in urbe **322** Parisiaca erat, ut planctui compararetur Ægyptio. Multi vero meliores natu^a, qui vi compellebantur abire, testamenta condiderunt, resque suas ecclesiis deputantes, atque petentes, ut cum in Hispanias puella introisset, statim testamenta illa, tanquam si jam essent sepulti, reserarentur. Interea legati regis Chilperici Parisios advenerunt, contestantes Chilperico regi, ut nihil de civitatibus, quas de regno patris sui tenebat, auferret, aut de thesauris ejus in aliquo filiam muneraret, ac non mancipia, non equites [At. equos], non juga boum, neque aliquid hujuscemodi de his auderet attingere. De quibus legatis unum ferunt clam interemptum, sed nescitur a quo. Suspicio tamen vertebatur ad regem. Promittens vero Chilpericus rex nihil de his contingere, convocatis melioribus Francis, reliquisque fidelibus, nuptias celebravit filiae suae^b. Traditaque legatis Gotthorum, magnos ei thesauros dedit; sed et mater ejus immensum pondus auri argentique, sive vestimentorum protulit, ita ut videns hæc rex, nihil sibi remansisse putaret. Quem cernens regina commotum, conversa ad Francos, ita ait: Ne putetis, o viri, quidquam hic de thesauris anteriorum regum haberi. Omnia enim quæ cernitis, de mea proprietate oblata sunt, quia mihi gloriosissimus rex multa largitus est. Et ego nonnulla de proprio congregavi labore^c, et de domibus mihi concessis, tam de fructibus quam de tributis; plurima reparavi. Sed et vos plerumque me muneribus vestris ditastis, de quibus sunt ista quæ nunc coram videtis; nam hic de thesauris publicis nihil habetur. Et sic animus regis delusus est. Nam tanta fuit multitudo rerum, ut aurum argentumque, et reliqua ornamenta, quinquaginta plaustra leverent. Franci vero inulta **323** munera obtulerunt: alii aurum, alii argentum, nonnulli equites [I. equos], plerique vestimenta, et unusquisque ut potuit donativum dedit. Jam vero valescens puella, post lacry-

commanerent; ex quibus sibi suisque omnia ferme D
suppeditabantur. Ibi enim erant agricultores, vinitores, pastores, coqui, pistores, etc., qui suum quique opus exercebant, illique servi familiares sive regales dicebantur; quos alii familiam dominicam, alii ministeriales regios appellabant. Iis tam villis, quam hominibus præerant domestici regis nonnunquam etiam majores domus dicti, qui eo potentiores erant, quo pluribus villis præficiebantur; unicuique autem villæ suus erat procurator, actor dominicus dictus, qui domestico subjectus, ipsi rationem reddere tenebatur. Tales erant regum nostrorum familie, ex quibus Chilpericus jure suo utens, multos etiam invitos in Hispaniam abire coegit.

^a Sic dicebantur, qui dignitate aliqua aut opibus pollebant; nonnunquam etiam majores natu, aut seniores appellabantur; et e contrario minores natu qui nihil supra plebeios habebant. Vide Glossar. Cangii.

mas et oscula, cum de porta egrederetur, uno car-
rucæ effracto axe, omnes Mala-hora dixerunt: quod
a quibusdam pro auspicio susceptum est. Denique
hæc de Parisiis progressa, octavo ab urbe milliario
tentoria figi præcepit. Surgentes enim quinquaginta
viri de nocte, apprehensis centum equitibus [At.
equis] optimis, totidemque frenis aureis, ac duabus
catenis magnis, ad Childebertum regem fuga dilapsi
abierunt. Sed et per totum iter cum labi quis po-
tuisset, effugiebat, ferens secum quæ arripere po-
tuisset. Apparatus quoque magnus expensæ^d de di-
versis civitatibus in itinere congregatus est, in quo
nihil de fisco suo rex clari præcepit, nisi omnia de
pauperum conjecturis^e. Sed quoniam suspicio erat
regi, ne frater aut nepos aliquas insidias puellæ in
B via pararent, vallatam ab exercitu pergere jussit.
Erant autem cum ea viri magnifici: Bobo dux, fi-
lius Mummoleni, cum uxore, quasi paranymphos;
Domegiselus, et Ansoualdus; major domus autem
Waddo^f, qui olim Santonicum rexerat comitatum:
reliquum vero vulgus super quatuor millia erat. Cæ-
teri autem duces et camerarii^g, qui cum ea prope-
raverant, de Pictavo regressi sunt; isti vero iter
conficientes, pergebant ut poterant. Per quam viam
tanta spolia, tantæque prædæ factæ sunt, ut vix va-
leant enarrari; nam hospitio pauperum exspolia-
bant, vineas devastabant, ita ut incisis candidibus
cum uvis^h auferrent, levantes pecora, vel quidquid
invenire potuissent, nihilque per viam qua gradie-
bantur relinquentes; impletumque est quod dictum
C est per Joel prophetam: *Residuum locustæ comedit
erucaⁱ, et residuum erucæ comedit bruchus, et resi-
dum bruchi comedit rabigo (Joel 1, 4)*. Ita et hoc
actum est tempore, **324** ut residuum pruinae pro-
tereret tempestas, et residuum tempestatis exureret
siccitas, et residuum siccitatis auferret hostilitas.

XLVI. His itaque cum hac præda pergentibus,
Chilpericus, Nero nostri temporis et Herodes, ad
villam Calensem, quæ distat ab urbe Parisiaca
quasi centum stadiis, accedit, ibique venationes
exercet. Quadam vero die regressus de venatione,
jam subobscura nocte, dum de equo susciperetur, et
unam manum super scapulam pueri retineret, adve-
niens quidam eum cultro percutit sub ascellam, ite-

^b Vide cap. 9 libri sequentis.

^c In Corb. deest labore.

^d Regm. et Chesn., et *expensæ... congregatæ sunt.*

^e Id est contributionibus seu collectis, potissimum quæ extra ordinem fiebant: alias *conjecta* dicebantur, ut observat Bignonius ad lib. 1. Marculli, cap. 3.

^f Colb. m. et Ch. al., *Waldo*; Regm., *Wardo*; Bec. *Waldo*. In indice capitum Colb. a., *Waldo*.

^g Camerarios eosdem ac cubicularios fuisse censet Bignonius in formul. 25 lib. 1. Marculli. Eorum officia Hincmarus exponit his verbis: *De honestate vero palatii, seu specialiter ornamento regali, nec non et de donis annuis militum, absque cibo et potu vel equis, ad reginam præcipue, et sub ipsa ad camerarium pertinebat, etc.* Vide Tilium, Falcetum Orig. lib. 1, cap. 41, et Cangium in Glossario.

^h Corb., *coticibus cunctis*.

ⁱ Corb., *erugo*.

ratoque ictu ventrem ejus perforat; statimque profuente copia sanguinis tam per os quam per aditum vulneris, iniquum fudit spiritum. Quam vero malitiam gesserit, superior lectio docet. Nam regiones plurimas sæpius devastavit atque succendit; de quibus nihil doloris, sed lætitiæ magis habebat, sicut quondam Nero, cum inter incendia palatii tragœdias decantaret ^a. Persæpe homines pro facultatibus eorum injuste punivit; in cujus tempore pauci quodammodo episcopatum clerici meruerunt. Erat enim gulæ deditus, cujus deus venter fuit, nullumque se asserebat esse prudentiorem; confecitque duos libros, quasi Sedulium meditatus, quorum versiculi debiles nullis pedibus subsistere possunt, in quibus, dum non intelligebat, pro longis syllabas breves posuit, et pro brevibus longas statuebat; et alia opuscula, vel hymnos, sive missas ^b, quæ nulla ratione suscipi possunt. Causas pauperum exosas habebat, sacerdotes Domini assidue blasphemabat; nec aliunde magis dum secretus esset, exercebat ridicula vel jocos, quam de ecclesiarum episcopis. Illum ferebat levem, alium superbum; illum abundantem, istum luxuriosum; illum asserebat elatum, hunc tumidum: nullum plus ^c odio habens quam ecclesias. Aiebat enim plerumque: Ecce pauper remansit fiscus noster, ecce **325** divitiæ nostræ ad ecclesias

A sunt translatae. Nulli penitus, nisi soli episcopi, regnant; periit honor noster, et translatus est ad episcopos civitatum. Hæc aiens [Al. agens] assidue, testamenta quæ in ecclesiis conscripta erant, plerumque dirupit, ipsasque patris sui præceptiones, putans quod non remaneret qui voluntatem ejus servaret, sæpe calcavit. Jam de libidine atque luxuria non potest reperiri in cogitatione, quod non perpetrasset in opere, novaque semper ad lædendum populum ingenia perquirebat; nam si quos hoc tempore culpabiles reperisset, oculos eis jubebat erui. Et in præceptionibus, quas ad judices pro suis utilitatibus dirigebat, hæc addebat: « Si quis præcepta nostra contempserit, oculorum avulsione **326** multetur. » Nullum unquam pure dilexit, a nullo dilectus est; ideoque cum spiritu exhalasset, omnes cum reliquerunt sui ^d. Mallulfus autem Silvanectensis episcopus, qui jam tertia die in tentorio residebat, et ipsum videre non poterat, ut eum interemptum audivit, advenit; ablutumque vestimentis melioribus induit, noctem in hymnis deductam, in navim levavit, et in basilica sancti Vincentii quæ est Parisiis, sepelivit ^e, Fredegunde regina in ecclesia derelicta ^f.

Explicit liber sextus Georgii Florentis, sive Gregorii Turonensis episcopi. Deo gratias.

327 328 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEPTIMI

- I. De obitu sancti Salvii episcopi.
- II. De collisione Carnotensium et Aurelianensium.
- III. De interitu Vedasti cognomento Avi.
- IV. Quod Fredegundis in ecclesiam confugit; et de thesauris ad Childebertum ductis.
- V. Quod Guntchramnus rex Parisios venit.
- VI. Quod idem rex ea, quæ de regno Chariberti erant, sibi subegit.
- VII. Quod legati Childeberti Fredegundem requirunt.
- VIII. Quod rex populum petiit, ne, ut fratres ejus, interimatur.
- IX. Quod Rigunthis a Desiderio thesauris ablatis retenta est.
- X. Quod Gundovaldus in regno elevatus est; et de Rigunthe filia regis Chilperici.
- XI. De signis quæ apparuerunt.
- XII. De incendio regionis Turonicæ, et virtute sancti Martini.
- XIII. De incendio et prædis Pictavæ urbis.
- XIV. De legatis Childeberti regis ad Guntchramnum regem missis.
- XV. De malitia Fredegundis.
- XVI. De regressu Prætextati episcopi.
- XVII. De Promoto episcopo.
- XVIII. De eo quod regi dictum est, ut se cautum redderet, ne occideretur.
- XIX. Quod regina in vilam abire jussa est.
- XX. Quod eadem enisit qui Brunichildem necaret.
- XXI. De fuga et custodia Eberulfi [Mss. al. Berulfi].
- XXII. De malitia ejus.
- XXIII. De Judæo interfecto cum suis.
- XXIV. De præda urbis Pictavæ.

^a Apud Sueton. lib. vi, cap. 58.

^b Id est collectas seu orationes, uti viri docti interpretantur; quam varias autem significationes patitur vox *Missa*, nemo nescit.

^c Sic Corb. et Bæc.; alii, nullam rem plus.

^d Corb. non habet sui. Porro Mallulus, aliis *Madulfus*, in Colb. m. et Regm. *Madulfus*, Aimoino *Madalulfus*, colitur uti sanctus apud Silvanectenses in Nonas Maii, qui dies est Translationis ejus.

^e Visitur etiam nunc in S. Germani a Pratis basilica monumentum Chilperici regis, sed quod non videtur esse tantæ antiquitatis. Quæ autem inscriptiones a Valesio circa finem libri xi rer. Franc. referuntur, ad alium quempiam Hilpericum, regis, uti

C ex nomine conjicere licet, prosapiæ principem, revocandæ sunt. Certum est enim vel ex ipso Gregorio, non solum reges, sed etiam alios Francorum principes in ea basilica sepeliri solitos fuisse, quam de novo Chlpericus edificasse dicitur in Testamento Bertrami episc. Cenomann., ubi idem rex *inclitus* appellatur et *bonæ recordationis*. De ejus nece vide notas in cap. ult. Fredegarii, qui reliquos Gregorii libros non attigit in Epitome.

^f Hic desinit cod. Corbeiensis, nisi quod sub lib. iv finem, tam in illo cod. quam in Bellovacensi, refertur fragmentum ex capp. 7 et 8 libri vii. Hæc verba *Explicit*, etc., ex Corb. descripsimus.

- XXV. *De spoliis Marilefſi.*
 XXVI. *Quod Gundovaldus civitates circumit.*
 XXVII. *De injuria Magnulſi [Mss. al. Aginulſi] episcopi.*
 XXVIII. *Quod exercitus inante accessit.*
 XXIX. *De interitu Eberulſi.*
 XXX. *De legatis Gundovaldi.*
 XXXI. *De reliquiis sancti Sergii martyris.*
 XXXII. *De aliis Gundovaldi legatis.*
 XXXIII. *Quod Childebertus ad Guntchramnum patrum suum venit.*
 XXXIV. *Quod Gundovaldus Convenas abiit.*
 XXXV. *De basilica sancti Vincentii martyris Agennensis vastata.*
 XXXVI. *De colloctione Gundovaldi cum exercitu.*
 XXXVII. *De bello contra urbem.*
 XXXVIII. *De interitu Gundovaldi.*
 XXXIX. *De interitu Sagittarii episcopi et Mummoli.*
 XL. *De thesauris Mummoli.*
 XLI. *De gigante.*
 XLII. *De virtute sancti Martini.*
 XLIII. *De Desiderio et de Wadone.*
 XLIV. *De muliere pythonissa.*
 XLV. *De fame anni presentis.*
 XLVI. *De interitu Christophori.*
 XLVII. *De bello civili inter cives Turonicos.*

LIBER SEPTIMUS.

329 I. Licet ^a sit studium historiam prosequi, **A** integram detulerunt. Quodam autem tempore, febre quam priorum librorum ordo reliquit, tamen prius aliqua de beati Salvii episcopi obitu exposcit loqui devotio, qui hoc anno obiisse probatur ^b. Hic enim, ut ipse referre erat solitus, diu in habitu sæculari commoratus, cum iudicibus sæculi mundiales causas est exsecutus: nunquam tamen se in his concupiscentiis obligans, quibus adolescentum animus solitus est implicari. Jam cum divini spiramenti odor interna viscerum attingisset, relicta sæculari militia monasterium expetivit, intellexitque vir jam tunc divinitati deditus, melius esse uti paupertate cum Dei limore, quam sæculi pereuntis lucra sectari: in quo monasterio diu sub regula a patribus instituta versatus est. Jam vero cum in robore majore tam intellectus quam ætatis evectus esset, defuncto abbate, **B** qui huic monasterio præerat, alendi gregis suscipit officium; et qui se magis fratribus publicum pro **330** correctione reddere debuerat, sit assumpto honore remotior. Illico sibi secretiorem cellulam quærit. Nam in priore, ut ipse asserebat, amplius quam novem vicibus nimia exesus abstinentia, pellem corporis demutavit. Denique accepto honore, cum in hac contentius parcimonia orationi et lectioni vacaret, illud plerumque revolvebat, melius sibi fieri, si esset inter monachos occultus, quam nomen acceperit abbatis in populos. Quid plura? Includitur valedicens fratribus, sibi que ipsis valedicentibus. In qua inclusione in omni abstinentia, magis quam prius egerat, commoratur: studens pro charitatis obsequio, ut cum quisque venisset extraneus, **C** et orationem tribueret, et eulogias gratia plenissima ministraret: quæ multis infirmis plerumque salutem

^a Deest hoc caput in Colb. a et Vat.

^b Colitur die 10 Septembris. Gregorius infra lib. VIII, cap. 22, habet: *Post obitum sancti Salvii, hoc anno (scilicet 585), Desideratus Albigenſibus episcopus*

datus est. Hinc aliquot saltem mensibus sedes vacasse dicenda est. Inter utrumque nonnulli scribunt Theofridum sedisse.

verum etiam solem ac lunam, nubes et sidera sub pedibus habere putarem : deinde per portam luce ista clariorem introductus sum in illud habitaculum, in quo omne pavementum erat quasi aurum argentumque renitens, lux ineffabilis, amplitudo inenarrabilis; quam ita multitudo promiscui sexus obtexerat, ut longitudo ac latitudo catervæ prorsus pervideri non possit. Cumque nobis via inter comprimentes, ab his qui præcedebant angelis, pararetur, pervenimus ad locum, quem jam de longinquo contemplantur : in quo superpendebat nubes omni luce lucidior, in quo non sol, non luna, non astrum cerni poterat, sed super his omnibus naturali luce splendidius effulgebat, et vox procedebat de nube tanquam vox aquarum multarum. Ibi etiam me peccatorem humiliter salutabant viri in veste sacerdotali ac sæculari, quos mihi qui præcedebant, enarraverunt esse martyres ac confessores, quos hic summo excolimus famulatu. Stans igitur in loco in quo jussus sum, operuit me odor nimis suavitatis, ita ut ab hac suavitate reffectus, nullum adhuc cibum potumque desiderem. Et audivi vocem dicentem : Revertatur hic in sæculum, quoniam necessarius est ecclesiis nostris. Vox enim audiebatur, nam qui loqueretur penitus cerni non poterat. Et ego prostratus super pavementum, cum fletu dicebam : Heu! heu! Domine! cur mihi hæc ostendisti, si ab his frustrandus eram! Ecce hodie ejicis me a facie tua, ut revertar ad sæculum fragile, et huc ultra redire non valeam. Ne, quæso, Domine, auferas misericordiam tuam a me, sed deprecor ut permittas me hic habitare, ne illic decidens peream. Et ait vox quæ loquebatur mihi : Vade in pace. Ego enim sum custos tuus, donec reducam te in hunc locum. Tunc relictus a comitibus meis, descendens cum fletu, per portam qua ingressus fueram, huc sum regressus. Hæc eo loquente, stupentibus cunctis qui aderant, cœpit iterum sanctus Dei cum lacrymis dicere : Væ mihi qui tale mysterium ausus sum revelare. Ecce enim odor suavitatis, quem de loco sancto hauseram, et in quo per hoc triduum sine ullo cibo potumque sustentatus sum, recessit a me. Sed et lingua mea gravibus est operata vulneribus, et ita tumefacta, ut omne os meum videatur implere. Et scio quia non fuit beneficium Domino Deo meo, ut hæc arcana vulgarentur. Sed tu nosti, Domine, quia in simplicitate cordis hæc feci, non in jactantia mentis. Sed quæso ut indulgeas, et non me derelinquas, juxta pollicitationem tuam. Et hæc dicens siluit, et accepit cibum potumque. Ego vero hæc scribens, vereor ne alicui legenti sit incredibile, juxta id quod Sallustius histo-

riam scribens ait ^b, ubi de virtute atque gloria bonorum memor est : « Quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit : supra ea, veluti ficta pro falsis ducit. » Nam testor Deum omnipotentem, quia ab ipsius ore **333** omnia quæ retuli, audita cognovi. Post multum vero tempus ipse vir beatus cellula sua extractus, ad episcopatum electus, invitatus est ordinatus : in quo, ut opinor, decimum annum cum ageret, invalescente apud Albigensem urbem inguinario morbo, et maxima jam parte de populo illo defuncta, cum jam pauci de civibus remanerent, vir beatus, tanquam bonus pastor, nunquam ab illo loco recedere voluit, sed semper hortabatur eos qui relictis erant, orationi incumbere, ac vigiliis instanter insistere, et bona semper tam in operibus quam in cogitatione versare, dicens : Hæc agite, ut, si vos Deus de hoc mundo migrare voluerit, non in judicium, sed in requiem introire possitis. Cum autem, ut credo, jam revelante Domino, tempus suæ vocationis agnosceret, ipse sibi sarcophagum composuit, corpus abluit, vestem induit, et sic intentum semper cœlo beatum spiritum exhalavit. Fuit autem magnæ sanctitatis, minimæque cupiditatis, aurum nunquam habere volens. Nam si coactus accepisset, protinus pauperibus erogabat. Cujus tempore cum Mummolus patricius multos captivos ab ea urbe duxisset, prosecutus ille omnes redemit. Tantamque ei Dominus gratiam cum populo illo tribuit, ut ipsi etiam qui captivos duxerant, et de pretio ei concederent, et in reliquo munerarent : et sic patriæ suæ captivos libertati pristinae restauravit. Multaque de hoc viro bona audivi : sed dum ad historiam ceptum reverti cupio, plurima prætermitto.

II. Defuncto igitur Chilperico, inventaque ^d quam diu quæsierat morte, Aurelianenses cum Blesensibus ^e juncti super Dunenses irruunt, eosque inopiantes proterunt; domos annonasque, vel quæ movere facile ^f non poterant, incendio tradunt; pecora diripiunt, **334** atque res quas levare poterant, sustulerunt. Quibus discedentibus conjuncti Dunenses cum reliquis Carnotensis, de vestigio subsequuntur, simili sorte eos afficientes qua ipsi affecti fuerant, nihil in domibus, vel extra domos, vel de domibus relinquentes. Cumque adhuc inter se jurgia commoventes desævirent, et Aurelianenses contra hos arma concuterent, intercedentibus comitibus, pax usque in audientiam data est, scilicet ut in die quo judicium erat futurum, pars quæ contra partem injuste exarserat, justitia mediante componeret, et sic a bello cessatum est.

Ægidio Rhemorum episcopo institutus fuerat, loco suo excidit, ut infra dicitur cap. 17; sed feliciores fuere hoc sæculo Blesenses, quibus, agente Ludovico Magno, episcopalem cathedram concessit Innocentius XII, pontifex Rom., Carnotena diocesi in duas divisa; indeque primus hujus sedis episcopus hoc anno 1697 quo scribimus, die 15 Septembris, illustriss. dominus David Nicolaus de Bertier consecratus est.

^f Bec. et Colb. duo, *movere habile non.*

^a Maj. m., Colb. m. et Regm., *splendidus.*

^b Initio libri de bello Cætilinario.

^c Maj. m., *et honore condigno munerarent.*

^d Hæc verba *inventaque*, etc., *morte*, desunt in Regm.

^e Hæc est prima Blesensium apud veteres auctores mentio, ut monet Valesius in Notitia. Erant sicut et Dunenses sub Carnotena diocesi, a qua Dunenses sub Sigiberto roge sese subtrahere frustra tentaverunt. Nam Promotus, qui Dunensis episcopus ab

III. Vedastes a cognomento Avo, qui ante hos annos Lupum Ambrosiumque pro amore uxoris Ambrosii interfecerat, et ipsam sibi, quæ consobrina sua esse dicebatur, in matrimonium acceperat, dum multa scelera infra Pictavum terminum perpetraret, quodam loco cum Childerico Saxone conjunctus, dum se invicem conviciis lacessirent, unus ex pueris Childerici b Avonem hasta transfixit. Qui ad terram ruens, plerisque adhuc ictibus sanectatus, inquam animam sanguine defluente refudit; fuitque ultrix divina majestas sanguinis innocentis, quem propria effuderat manu. Multa enim furta, homicidia, adulteriaque miserrimus sæpe commiserat, quæ silere melius puto. Composuit tamen filiis Saxo ille mortem ejus.

IV. Interea Fredegundis regina jam viduata Parisios adventit, et cum thesauris, quos infra murorum septa concluserat, ad ecclesiam confugit a, atque a Ragnemodo fovetur episcopo: reliquos vero thesauros, qui apud villam Calam remanserant, in quibus erat missorium illud aureum, quod nuper fecerat (lib. vi, cap. 2), thesaurarii levaverunt, et ad Childbertum regem, qui tunc apud Meldensem d commorabatur 335 urbem, velociter transierunt.

V. Fredegundis igitur regina accepto consilio, legatos ad Guntchramnum regem mittit, dicens: Veniat dominus meus, et suscipiat regnum fratris sui. Est, inquit, mihi infans parvulus, quem in ejus ulnis ponere desiderans, me autem ipsam ejus humilioni ditioni. Comperto autem Guntchramnus rex de fratris excessu, amarissime flevit. Moderato quoque C planetu, commoto exercitu Parisios dirigit. Cumque ille infra muros susceptus fuisset, Childbertus rex nepos ejus ab alia advenit parte.

VI. Sed cum eum Parisiaci recipere nollent, legatos ad Guntchramnum regem dirigit, dicens: Scio, piissime pater, non latere pietatem tuam, qualiter utranque usque præsens tempus pars oppresserit inimici, ut nullus de rebus sibi debitis possit invenire justitiam. Idcirco supplex nunc deprecor, ut placita, quæ inter nos post patris mei obitum sunt innexa, custodiantur. Tunc Guntchramnus rex legatis illius ait: O miseri et semper perfidi, nihil in vobis verum habentes, neque in promissis permanentes, ecce omnibus quæ mihi polliciti estis relictis, cum Chilperico rege novam pactionem scripsistis, D ut me a regno depulso, civitates in eas inter se dividerent. Ecce pactiones ipsas, ecce manus vestræ

A subscriptiones, quibus hanc conventionem confirmastis a: et qua nunc fronte quæritis, ut nepotem meum Childbertum suscipere debeam, quem mihi vestra perversitate voluistis facere inimicum? Cui legati dixerunt: Si tantam mentem iracundia cepit, ut nihil nepoti tuo de his quæ pollicitus es indulgeas, vel illa, quæ de regno Chariberti debeantur, auferre desiste. Quibus ille ait: Ecce pactiones quæ inter nos factæ sunt, ut quisquis sine fratris voluntate Parisios urbem ingrederetur, amitteret partem suam, essetque Polioctus martyr f, cum Hilario atque Martino confessoribus, iudex ac retributor ejus. Posthæc ingressus est in eam germanus 336 meus Sigibertus, qui iudicio Dei interiens, amisit partem suam. Similiter et Chilpericus gessit. Per has ergo B transgressiones amiserunt partes suas: ideoque quia illi iuxta Dei iudicium et maledictiones pactionum defecerunt, omne regnum Chariberti cum thesauris ejus, meis ditionibus, lege opitulante, subjiciam: nec exinde alicui quidquam nisi spontanea voluntate indulgeam. Absistite igitur vos semper mendaces ac perfidi, et hæc regi vestro refero.

VII. Quibus discedentibus, legati iterum Childberti ad autedictum regem veniunt, Fredegundem reginam requirentes, atque dicentes: Redde homicidam, quæ amitam meam suggillavit, quæ patrem interfecit, et patruum: quæ ipsos quoque consobrinos meos gladio interemit g. At ille: In placito, inquit, quod habemus, cuncta decernimus, tractantes quid oporteat fieri. Nam Fredegundem patrocinio C suo fovebat, ipsamque sæpius ad convivium evocans, promittens h se ei fieri maximum defensorem. Quadam vero die dum pariter ad mensam epularentur, regina consurgens, et valedicens, a rege detinebatur, dicente sibi: Adhuc aliquid cibi sume. Cui illa: Indulge, inquit, deprecor, domine mi, quia juxta consuetudinem mulierum contigit mihi, ut pro conceptu consurgam. Hæc ille audiens, obstupuit, sciens quartum esse mensem, ex quo alium ediderat filium: tamen permisit eam consurgere. Priores quoque de regno Chilperici, ut erat Ansoaldus et reliqui, ad filium ejus qui erat, ut superius diximus, quatuor mensium, se collegerunt, quem Chlotharium i vocitaverunt, exigentes sacramenta per civitates, quæ ad Chilpericum prius aspexerant, ut scilicet fideles esse debeant Guntchramno regi, ac nepoti suo Chlothario. Guntchramnus vero rex omnia, quæ fideles regis Chilperici non recte diversis abstu-

a Hoc caput deest in Colb. a. et Vat.; al., Vedastus, Bec., Colb. m. et Regm., cognomento avus. Confer caput 13 libri præcedentis.

b Colb. m., Chilperici.

c Ex hoc loco Valesius, in lib. de basilicis Parisiacis cap. 1, probat adv. Launonium, majorem seu cathedralem Parisiorum ecclesiam intra urbem sub prima regum nostrorum stirpe existisse. Et quidem certum est ecclesiæ nomine passim apud Gregorium cathedralem ecclesiam designari.

d Bec., apud Maldesim.

e Confer cap. 3 lib. vi, ubi de Gumtramno pellendo actum fuerat, qui conventiones illas ex Chilperici scripsiis tunc in sua potestate habebat.

f Hic præ cæteris electus fuerat, quod in perjuri puniendis celebris esset, ut testatur ipse Gregorius lib. 1 de Gloria Mart., cap. 103.

g Fredegundis accusabatur quod Galesvintham, Childberti materteram strangulari fecisset, ac Sigibertum ejusdem patrem, Chilpericum patruum, et Chlodoveum ac Meroveum fratres ejus patruales, interimi procurasset.

h Chesn. et Colb. a. alia manu, promittebat. Regm., se fieri illius maximum, etc.

i Idem ac patruus nomen habebat; priorem Chlotharium ex vetustissimis codd. scripsimus: istum vero Chlotarium, seu Chlotarium, aut Hlotharium scripti nostri vulgo appellant, quos sequimur.

lerant, justitia intercedente, restituit. Multa et ipse A
ecclesiis conferens, testamenta quoque **337** defunctorum, qui ecclesias hæredes instituerant, et ab Chilperico compressa fuerant, restauravit: multisque se benignum exhibens, ac multa pauperibus tribuens.

VIII. Sed quia non erat fides ab hominibus ^b inter quos venerat, armis se munivit, nec unquam ad ecclesiam aut reliqua loca quo ire delectabat, sine grandi pergebat custodia. Unde factum est, ut quadam die Dominica, postquam diaconus silentium ^c populis ut Missæ auscultarentur, indixit, rex conversus ad populum diceret: Adjuro vos, o viri cum mulieribus qui adestis, ut mihi fidem inviolatam servare dignemini, nec me, ut fratres meos nuper fecistis, interimatis; liceatque mihi vel tribus annis ^d nepotes meos, qui mihi adoptivi facti sunt filii, enutrire: ne forte contingat, quod divinitas æterna non patiar, ut cum illis parvulis, me delinecto, simul pereatis; cum de genere nostro robustius non fuerit qui defenset. Hæc eo dicente, omnis populus orationem pro rege fudit ad Dominum.

IX. Dum hæc agerentur, Rigunthis Chilperici regis filia, cum thesauris supra scriptis, usque Tolosam accessit, et cernens se jam ad terminum Gothorum esse propinquam, moras innectere cœpit, dicentibus sibi tum præterea suis, oportere eam ibidem commorari, cum ipsi fatigati de itinere, vestimenta habent inculca, calciamenta scissa, ipsosque equorum atque carrucarum apparatus adhuc, sicut plaustris eveci erant, seorsum esse disjunctos. Oportere potius omnia hæc prius diligenter stabiliri, et sic in itinere proficisci, ac suscipi cum omni elegantia ab sponso: ne forte si inculci inter Gothos apparent, irriderentur ab ipsis. Dum ergo his retardarentur ex causis, mors Chilperici regis in aures **338** Desiderii ducis illabitur. Ipse quoque collectis secum viris fortissimis, Tolosam urbem ingreditur, repertosque thesauros abstulit de potestate reginæ (Rigunthis), et in domum quamdam sub sigillorum munitione ac virorum fortium custodia mancipat, de-

^a Colb. alia manu, *cunctisque*. Regm., *atque in multis*.

^b Sic Corb., Bellovac., Bec. et Colb. a; cæteri, *ab omnibus*.

^c Silentium indicebatur a diacono ante Evangelii lectionem ex libro i Beati abbatis. In Muzarabum Missa, quæ nostræ conformis erat, silentium quoque imperabatur ante Epistolam. Vide Mabillon. Liturg. Gallie. lib. 1, cap. 5. Silentium autem quod hic diaconus indixisse dicitur, fiebat post Evangelii lectionem, quando celebrans populo paucis verbis exposcebat quo de mysterio, aut de cujus sancti memoria celebranda esset solemnitas; quam prælatiunculam oratio seu collecta sequebatur, ut diximus in præfatione et in Appendice infra col. 1559.

^d Post tres annos Childebertus attingisset annum ætatis 18, proindeque seipsum et parvulum Chlotarium tunc tueri potuisset.

^e Sic dictus est vicus ille a ponte supra Curretiam fluvium imposito. Briva enim antiqua lingua Gallica pontem significat. Nunc oppidum est satis elegans in Lemovicibus, Briva Hilaris dictum, vulgo *Brive-la-Gaillarde*, prope Curretiam, *la Corrèze*, et Viseræ, *la Vézère*, confluentes, in hodierno episcopatu Tute-

putans reginæ victum arctum, donec ad urbem re-
gredetur.

X. Ipse vero ad Mummolum, cum quo fœdus ante duos annos inerat, properavit. Morabatur tunc Mummolus infra muros Avennicæ urbis cum Gundovaldo, cujus in libro superiore meminimus (*cap. 24*). Qui conjunctus cum supradictis ducibus Lemovicinum accedens, Brivam Curretiam ^e vicum, in quo sanctus Martinus nostri, ut aiunt, Martini discipulus, requiescit, advenit: ibique parmæ superpositus, rex est levatus. Sed cum tertio cum eodem gyrarent, cecidisse fertur, ita ut vix manibus circumstantium sustentari potuisset. Deinde ibat per civitates in circuitu positas. Rigunthis vero in basilica sanctæ Mariæ Tolosæ, in quam Ragnoualdi uxor, cujus supra meminimus ^f, Chilpericum metuens confugerat, residebat. Ragnoualdus vero de Hispaniis rediens, uxori facultati que restituit. Legationis enim causa Hispaniam petierat a rege Guntchramno directus. Magna eo tempestate incendio basilica antedicti Martini beati apud Brivam vicum ab imminente hoste cremata est, ita ut tam altarium quam columnæ, quæ de diversis marmorum generibus aptatæ erant, ab igne dissolverentur. Sed ita hæc ædes in posterum a Ferreolo episcopo ^g reparata est, tanquam si nihil mali pertulerit. Vehementer enim admirantur veneranturque hunc sanctum incolæ, eo quod plerumque virtutes ejus experiantur.

XI. Erat enim cum hæc agebantur, **339** mensis decimus. Tunc apparuerunt in caudicibus vinearum palmites novi cum ovis deformatis, in arboribus flores; pharus magna per cœlum discurrens, quæ priusquam lux in die fieret, late mundum illuminavit. Apparuerunt etiam in cœlo et radii. A parte septentrionali columna ignea, quasi de cœlo pendens, per duarum horarum spatium visa est, cui stella magna superposita erat. In Audegavo autem terra tremuit, et multa alia signa apparuerunt, quæ, ut opinor, ipsius Gundovaldi interitum nuntiaverunt.

XII. Igitur Guntchramnus rex comites suos ad comprehendendas civitates, quas quondam Sigiber-

lensi. Martinus, quem hic Gregorius laudat, colitur apud Lemovices die xiv Kalend. Octobris.

^f Dicitur in libro præced., cap. 12, in basilica sancti Saturnini resedisse. Forte post aliquam moram in basilica sancti Saturnini ad S. Mariam transierat. Basilica sanctæ Mariæ hic laudata, hodieque celebris est sub titulo beatæ Mariæ Deauratæ, vulgo *N.-Dame de la Dorade*, Ordini Benedictino, et congregationi S. Mauri subjecta, ubi reliquæ supersunt vetustissimæ imaginis B. Mariæ ex opere musivo, quæ loco nomen tribuit. Nonnulli existimant *Deauratæ* titulum non ita pridem basilicæ S. Mariæ fuisse inditum, sed ab eo solummodo tempore quo altera apud Tolosam ecclesia in honorem beatæ Mariæ ædificata fuit, quæ Dealbata, *Nostre-Dame de la Dalbude*, cognominata est. Ad cujus distinctionem vetus B. Mariæ basilica Deauratæ nomen ferre cœperit, occasione operis musivi sive tessellati diversarum sanctorum imagines representantis, quo obducti sunt hujus ecclesiæ parietes.

^g Is episcopus fuit Lemovicensis, de quo supra lib. v, cap. 29. Interfuit Concilio Matic. II, anno 585. S. Aridium sepelivit ex ejus Vita.

tus de regno Chariberti fratris sui acceperat, direxit; ut exigentes sacramenta, suis eas ditioribus subjugarent. Turonici vero atque Pictavi ad Childebertum, Sigiberti filium, transire voluerunt: sed commoti Biturici contra eos venire disponunt, atque infra terminum Turonicum incendia facere cœperunt. Tunc Marojalensem ^a ecclesiam termini Turonici, in qua sancti Martini reliquiæ habebantur, incendio concremarunt: sed virtus beati adfuit, ut in tam valido incendio pallulæ, quæ super altarium fuerant positæ, non consumerentur ab igne. Et non solum ipsæ, sed etiam herbulæ olim collectæ, altarioque locatæ, nequaquam exustæ sunt ^b. Quæ incendia videntes Turonici, legationem mittunt, dicentes melius sibi esse ad tempus Guntchramno regi subdi, quam cuncta incendio aut ferro vastari.

XIII. Confestim autem post mortem Chilperici, Gararicus dux Lemovicæ accesserat, et sacramenta ex nomine Childeberti susceperat; exinde Pictavis veniens, ab ipsis receptus est, et ibi morabatur. Audiens autem quæ Turonici patiebantur, mittit legationem, obtestans ne nos ad partem Guntchramni regis tradere deberemus, si nobis vellemus esse consultum: sed meminerimus potius Sigiberti, qui quondam genitor Childeberti **340** fuit. Nos vero hæc rursus episcopo et civibus inadata remisimus, quod nisi se ad tempus Guntchramno regi subderent, similia paterentur, asserentes hunc esse nunc patrem super duos filios, Sigiberti scilicet et Chilperici, qui ei fuerant adoptati: et sic tenere regni principatum, ut quondam Chlothacharius rex fecerat pater ejus. His quoque non acquiescentibus, Gararicus de civitate egreditur, quasi exercitum adducturus, in urbe vero Eberonem cubicularium Childeberti regis relinquens. Sicharius vero cum Willachario ^c Aurelianensi comite, qui nunc Turonis acceperat ^d, exercitum contra Pictavos commovit, ut scilicet ab una parte Turonici, ab alia Biturici commoti cuncta vastarent. Qui cum ad terminum propinquassent, ac domos cremare cœpissent, miserunt ad eos Pictavi legatos, dicentes: Petinus ut usque in placito, quod inter se Guntchramnus et Childebertus reges habent, sustineatis. Quod si convenit ut pagos hos bonus ^e rex Guntchramnus accipiat, non resistimus; sin aliud, dominum nostrum recognoscimus, cni servire plenius debeamus. Ad hæc illi responderunt: Nihil ad nos ^f de hac causa pertinet,

nisi tantum jussa principis adimplere. Nam si non fueritis, cuncta ut cœpinus devastamus. Cumque in hoc res ageretur, ut universa incendio, prædæ, atque captivitati traderentur, ejectis de civitate hominibus Childeberti, sacramenta Guntchramno regi dederunt, non longo tempore ea custodientes.

XIV. Igitur adveniente placito, directi sunt a Childeberto rege Egidius episcopus, Guntchramnus Boso, Sigivaldus, et alii multi ad Guntchramnum regem, ingressisque ad eum, ait episcopus: Gratias agimus Deo omnipotenti, o piissime rex, quod te post multos labores regionibus tuis regnoque restituit. Cui rex ait: Illi enim dignæ sunt gratiæ referendæ, qui est Rex regum, et Dominus dominorum, qui hæc sua miseratione operari dignatus est. Nam non tibi, cujus consilio **341** doloso ac perjuriis regiones meæ anno superiore incensæ sunt, qui nunquam fidem integram cum ullo homine habuisti, cujus dolositas ubique dispergitur, qui non sacerdotem, sed inimicum regni nostri te esse declaras. Ad hæc verba episcopus iracundia commotus siluit. Unus autem ex legatis dixit: Supplicat nepos tuus Childebertus, ut civitates quæ pater ejus tenuit, reddi jubeas. Ad hæc ille respondit: Jam dixi vobis prius, quia pactiones nostræ mihi hæc conferunt; ideoque eas reddere nolo. Alius quoque legatorum ait: Rogat nepos tuus, ut Frædegundem maleficam, per quam multi reges interfecit sunt, reddi jubeas, ad ulciscendam mortem patris, patris et consobrinorum suorum. Ait ille: Tradi ei, inquit, in potestatem non poterit, quia filium regem habet. Sed et ea quæ contra illam asseritis, veræ esse non credo. Post hos Guntchramnus Boso quasi aliquid suggesturus, ad regem accedit. Et quia sonuerat Gundovaldum manifeste regem levatum, anticipans rex verba ejus, ait: O inimice regionis regni que nostri, qui propterea ante hos annos Orientem aggressus es, ut Ballomerem ^g quemdam (sic enim vocabat rex Gundovaldum), super regnum nostrum adduceres, semper perfide, et nunquam custodiens quæ promittis. Cui ille: Tu, inquit, dominus et rex regali in solio resides, et nullus tibi ad ea quæ loqueris ausus est respondere. Insontem enim me de hac causa profiteor. At si aliquis est similis mihi, qui hoc crimen impingat occulte, veniat nunc palam et loquatur. Tu, o rex piissime, ponens hoc in Dei judicio ^h, ut ille discernat cum nos in unius campi planitie viderit dimicare. Ad hæc cunctis silentibus

^a Marojalium vicus est ripæ Cari adjacent in Turonum, Biturigum et Blesensium confinio, hodie *Marueil-sur-Cher* vulgo dictus. Ecclesia hujus vici hodieque sancto Martino sacra est, ac præter parochiæ titulum prioratu decoratur Ordinis Benedictini a Villalupensi abbatis pendente, ut monet Marollius.

^b Ejusmodi herbulas altaribus aut sanctorum tumulis aliquandiu impositas colligebant postea fideles, ad medelam morborum.

^c Cod. Regm. *Willichario*; Colb. a. *Willario*.

^d Colb. a. altera manu, *Turonis residebat*.

^e Variant fere omnes codices. Colb. a., Regm., Chesn. et Freh. habent, *ut pagos hos rex*. Colb. m., Dec. et Illyr., *ut pacis bonus rex*. Col. et Bigu., *ut*

pacis symbolum rex. Bad., *ut pacifice nos rex*.

^f Alii habent, *Nihil vobis*; Bec., *Nihil nobis*.

^g Id est falsum dominum, seu pseudo-principem.

^h Bec., *Tunc, o rex, ... judicium*. Colb. a., altera manu, *Ego, o rex, ... ponam hoc*, etc. Et infra eadem manu, pro animos, appositum est *fideles hujus regni*. Diu perseveravit pessima illa consuetudo lites dubias duello dirimendi, quæ etiam in controversiis circa res ecclesiarum frequenter locum habebat. Vide Ansegisi Collectionem lib. iv, cap. 25. Numquam tamen ejusmodi pugnas approbavit Ecclesia, licet auctoritate publica sæpius factæ fuerint. Caterum omne genus duelli Ludovici Magni edictis compressum et penitus nunc in Galliis abrogatum est.

addidit rex : Omnibus autem hæc causa animos ac-
cendere debet, ut repellatur a finibus nostris advena,
cujus pater molendina gubernavit; et, ut vere di-
cam, pater ejus pectinibus insedit, lanasque compo-
suit. Et quamquam possit fieri, ut **342** unus homo
utriusque artificii magisterio subderetur, ad incre-
pationem tamen regis quidam ex ipsis respondit :
Ergo duos, ut asseris, patres hic homo habuit, lana-
rium simul molendinariumque. Absit a te, o rex, ut
tam inculte loquaris. Non enim auditum est unum
hominem, præter spiritalem causam, duos habere
posse pariter genitores ^a. Dehinc cum multi solve-
rentur in risu, respondit alius legatorum, dicens :
Valedicimus tibi, o rex; nam quia reddere noluisti
civitates nepotis tui, scimus salvam esse securim,
quæ fratrum tuorum capitibus est defixa; celerius **B**
tuum librabit defixa cerebrum. Et sic cum scan-
dalo discesserunt. Tunc rex his verbis succensus,
jussit super capita euntium projici equorum ster-
cora, putrefactas hastulas, paleas, ac sævum putre-
dine dissolutum, ipsumque fœtidum urbis lutum.
Quibus de rebus maculati graviter, non sine immensa
injuria atque contumelia abierunt.

XV. Residente vero Fredegunde regina in ecclesia
parisiaca, Leonardus ex domestico, qui tunc ab urbe
Tolosa advenerat ingressus ad eam, causas contu-
melie injuriasque filie ejus narrare cepit, dicens :
Quia juxta Imperium tuum accessi cum regina Ri-
gunthe, ac vidi humilitatem ejus, et qualiter exspoli-
ata est a thesauris et omnibus rebus; ego vero per
fugam dilapsus, veni nuntiare dominæ meæ quæ ge-
sta sunt. Hæc illa audiens, furore commota, jussit
cum in ipsa ecclesia spoliari, nudatumque vestimen-
tis ac balteo, quod ex munere Chilperici regis ha-
bebat, discedere a sua jubet præsentia. Coquos quo-
que sive pistores, vel quoscunque de hoc itinere re-
gressos esse cognovit, caesos, spoliatosque, ac de-
manicatos reliquit. Nectarium autem, Baudegisili ^b
episcopi fratrem nefandis accusationibus cum rege
[Pro apud regem] tentavit obruere, asserens eum de
thesauro regis mortui multa portasse. Sed et de
promptuariis tam tergora quam vina multa eum ab-
tulisse **343** dicebat, petens ut vincus carceralibus
tenebris truderetur. Sed patientia regis, fratrisque
auxilium fieri non permisit. Multa quidem ibi vana
exercens, non metuebat Deum, in cujus ecclesia pe-
tebat auxilium. Habebat tunc temporis secum Au-
donem judicem, qui ei tempore regis in multis con-

senserat malis. Ipse enim cum Mumolo præfecto
multos de Francis, qui tempore Childeberti regis se-
nioris ingenui fuerant, publico tributo subegit. Qui
post mortem regis ab ipsis spoliatus ac devudatus
est; ut nihil ei præter quod super eo auferre potuit,
remaneret. Domos enim ejus incendio subdidierunt;
abstulissent utique et ipsam vitam, si cum regina ec-
clesiam expetisset.

XVI. Prætextatum vero episcopum ægre suscipit,
quem cives Rothomagenses post excessum regis de
exsilio expetentes, cum grandi lætitia et laude civi-
tati suæ restituerunt. Post reditum vero suum ad
urbem Parisiacam advenit, ac se Gunthebranno regi
representavit, exorans ut causam suam diligenter
exquireret. Asserebat enim regina eum non debere
recipi, qui fuisset per iudicium quadraginta quinque
episcoporum a sacerdotali officio segregatus ^c. Cum-
que rex pro hac causa synodum excitare vellet, Ra-
guemodus hujus urbis episcopus, pro omnibus re-
sponsum reddidit, dicens : Scitote ei poenitentiam
iudicium a sacerdotibus, non tamen eum prorsus ab
episcopati remotum. Et sic a rege susceptus, atque
convivio ejus ascitus, ad urbem suam regressus est.

XVII. Promotus ^d vero qui in Dunensi castro, ordi-
nante Sigiberto rege, episcopus fuerat institutus, et
post mortem regis amotus fuerat, eo quod castrum
illud esset diocesis Carnotensæ, contra quem ita ju-
dicium latum fuerat ^e, ut presbyterii tantum officio
fungeretur, accessit ad regem, deprecans **344** ut
ordinationem episcopatus in antedicto castro reci-
peret. Sed obsistente Pappolo Carnotensæ urbis epi-
scopo, ac dicente quia diocesis nec est, ostendente
præsertim iudicio episcoporum, nihil aliud potuit
obtinerere cum rege, nisi ea quæ sub ipsius castri ter-
minio propria habebat, reciperet, in quo cum gen-
trice adhuc superstite moraretur ^f.

XVIII. Commorante vero rege apud urbem Pari-
siacam, venit quidam pauper, dicens : Audi, rex,
verba oris mei. Noveris enim quia Faraulfus, cubi-
cularius quondam fratris tui, quarit te interficere.
Audi enim consilium ejus, ut eunte te matutina
oratione ad ecclesiam, aut cultro appeteret, aut ha-
sta transfoderet. Obstupefactus autem rex, misit
vocari eum. Quo negante, de his rex metuens armis
se valde munivit. Nec penitus ad loca sancta, vel
D alio, nisi vallatus armatis atque custodibus procedebat.
Faraulfus autem non post multum tempus mor-
tuus est.

^a Unum scilicet naturalem, et alterum spirituales in baptismo.

^b Is fuit episcopus Cenomannensis, de quo supra lib. vi, cap. 9. Nectarii viri magnifici iuventio habetur in Miraculis S. Aridii.

^c Vide supra lib. v, cap. 19, ubi de Concilio Parisiensi hac de causa congregato. Ibi Prætextatus sacerdotio quidem summus non fuerat, resistente Gregorio nostro Turonensi : at cum nonnullorum factione Melaniam in ejus locum fuisset subrogatus, eum sacerdotio privatum dixit Fredegondis. Et quidem canonibus vetitum semper fuit duos episcopos simul eidem ecclesiæ præesse.

^d Hoc caput deest in Regm. Dunense castrum, vulgo *Châteaudun*, oppidum est ad flumen Lidericum, *le Loir*, ubi ante Promotum aliquandiu sedisse dicitur Aventinus S. Solemnis frater, uterque Carnotensium episcopus. Vide Bolland. ad diem 4 Februarii.

^e In Concilio Paris. anno 575 habito, cujus litteræ ea de re ad Sigibertum regem, tum ad Egidium Rhemensem metropolitanum, qui manus Promoto imposuerat, habentur.

^f Subscripsit tamen anno sequenti, cum episcopis qui sedem non habebant, Conc. Matisc. ii.

XIX. Cum autem clamor fieret magnus adversus A
ros, qui potentes cum rege fuerant Chilperico, scilicet quod abstulissent vel villas, vel res reliquas de rebus alienis, omnia quæ injuste ablata fuerant rex reddi præcepit, sicut jam superius indicatum est (Cap. 7). Fredegundem quoque reginam ad villam Rhotovalensem ^a, quæ in Rothomagensi termino sita est, abire præcepit, secuti que sunt eam omnes ^b meliores natu regni Chilperici regis; ibique relinquentes eam cum Melanio episcopo ^c, qui de Rothomago submotus fuerat, ad filium ejus se transtulerunt, promittentes quod ab eis studiosissime nutrirerunt.

XX. Postquam autem Fredegundis regina ad supra-
dictam villam abiit, cum esset valde mœsta, quod ei potestas ex parte fuisset ablata, meliorem ^d 345
se existimans Brunichildem, misit occulte clericum ^B
sibi familiarem, qui eam circumventam dolis interi-
mere posset, videlicet ut cum se subtiliter in ejus
subderet famulatum, ab ea credi posset, et sic clam
percelleretur. Veniens igitur clericus, cum diversis
ingeniis se eidem commendavit, dicens: A facie Fre-
degundis reginæ fugio, deposcens auxilium tuum.
Cœpit se etiam omnibus reddere humilem, charam,
obedientem, ac reginæ privatam. Sed non longo tem-
pore interposito, intellexerunt eum dolose transmis-
sum; vinculusque ac cæsus, cum rem patefecisset
occultam, reatre permissus est ad patronam: re-
seransque quæ acta fuerant, effatus quod jussa pa-
trare non potuisset, manuum ac pedum abscissione
mutilatur.

XXI. His ita gestis, cum rex Gunthramnus Cabil-
lonum regressus mortem fratris conaretur inquirere,
et regina crimens super Eberulfum ^e cubicnarium im-
posuisset (rogatus enim fuerat ab ea, ut post mortem
regis cum ipsa resideret: sed obtinere non potuit);
hac ergo inimicitia pullulante, asseruit regina ab
eodem principem fuisse interfectum, ipsumque multa
de thesauris abstulisse, et sic in Turonicum absces-
sisse [At. transisse]; ideoque si rex mortem fratris
desideraret ulcisci, noverit hujus causæ hunc esse
signiferum. Tunc rex juravit omnibus optimatibus,
quod non modo ipsam, verum etiam progeniem ejus
in nonam generationem deleteret, ut per horum necem
consuetudo auferretur iniqua, ne reges amplius inter-
ficerentur. Quod cum Eberulfus comperisset, basili-
cam sancti Martini, cujus res sæpe pervaserat, expe-
tavit. Tunc data occasione ut custodiretur, Aurelia-
nenses atque Blesenses vicissim ad has excubias
veniebant, impletisque quindecim diebus, cum multa

præda revertelantur, addurentes jumenta, pecora,
vel quodcunque diripere potuissent. Illi vero qui
beati Martini jumenta abduxerant, commota alterca-
tione, se invicem lanceis transfixerunt. Duo 346
qui mulas diripiebant, in domum vicini cujusdam
accedentes, potum rogare cœperunt. Cumque ille se
habere negaret, elevatis lanceis ut eum transfoderent,
hic extracto gladio utrumque perfodit, cecideruntque
ambo, et mortui sunt: jumenta tamen sancti Martini
reddita sunt. Tantaque ibi tunc mala per hos Aure-
lianenses gesta sunt, ut nequeant explicari.

XXII. Dum autem hæc agerentur, res ipsius Ebe-
rulfii diversis conceduntur, aurum, argentumque, vel
alias meliores species, quas secum retinebat, in me-
dio expositæ sunt ^f. Quod vero commendatum ha-
buit, publicatum est: greges etiam equorum, porco-
rum, jumentorumque diripiuntur. Domus vero infra-
muranea, quam de dominatione ecclesiæ abstulerat,
referta annonis, vino atque tergoribus, rebusque aliis
multis, ad plene spoliata est; nec ibi aliud quam pa-
rietes vacui remanserunt. Ex hoc nos maxime sus-
pectos habebat, qui in causis ejus fideliter curreba-
mus, promittens plerumque, quod si unquam ad
regis gratiam perveniret, in nobis hæc quæ perfere-
bat ulcisceretur. Deus enim novit, cui arcana pectoris
revelantur, quia de puro corde, in quantum potuimus,
solatium ministravimus; et quanquam multas nobis
insidias prius de rebus sancti Martini fecisset ex-
stabat tamen causa ut easdem obliviscerer, eo quod
filium ejus de sacro lavacro suscepissem. Sed, credo,
C infelici illi ea res maximum fuit impedimentum,
quod nullam reverentiam sancto præstabat antistiti.
Nam sæpe cædes infra ipsum atrium, quod ad pedes
beati exstat, exegit, exercens assidue ebrietates ac
vanitates. Presbyterum quoque unum, pro eo quod
ei vinum dare differret, cum jam capulatus aspice-
ret, elisum super scamnum pugnis ac diversis icti-
bus verberavit, ut pene animam reddere videretur;
et fecisset forsitan, si ei medicorum ventosæ ^g non
subvenissent. Habebat enim pro timore regis in ipso
salutatorio ^h beate 347 basilicæ mansionem. Cum
autem presbyter, qui claves ostii retinebat, clausis
reliquis recessisset, per illud salutarii ostium in-
troeuntes puellæ, cum reliquis pueris ejus suspicie-
bant picturas parietum, rimabanturque ornamenta
D beati sepulcri: quod valde facinorosum religiosis
erat. Quod cum presbyter cognovisset, defixis clavis
super ostium, intrinsecus seras aptavit. Hæc ille cum
post cœnam vino madidus advertisset, et nos in

^a Vicus haud procul a confluentibus Autaræ et Se-
quanæ, vulgo *Rueil* seu *Rueuil* dicitur. Ejus nomen
non exprimit Colb. m. et Regm. Bec. vero, *Retho-
jalensim*.

^b Regm., *secutæ sunt.... omnes mulieres meliores
natu*, etc.

^c Is Prætextato in exilium detruso fuerat subro-
gatus.

^d Sic Colb. duo cum Bec. Id est, existimans Brun-
nichildi meliorem quam sibi sortem obtigisse, ut ani-
malvertit Valeus, quamvis in Colb. m. lectionem
altera manus vitaverit, reponendo ut in editis, me-

liorem se existimans Brunichilde.

^e Mss., excepto Bec., in capitulum indice habent,
Berulfus. Cubicularii cum aliis palatii proceribus
regi in placitis assidebant, ut patet ex lib. 1 Marculli
lorulus 25. Alii domesticos appellant.

^f Sic Colb. a. altera manu. Cæteri habent, *expo-
suit*. Infra, *commendatum*, id est, apud alios depoi-
situm.

^g Colb. duo, *solatia*.

^h Colb. m., *salutario*, et infra, *salutarii*, et Casin.,
sacrario... sacrarii. Sed retinenda vox salutarii;
de qua vide supra ad cap. 21 libri. n.

basilica in initio noctis orationis gratia psalleremus, A furibundus ingreditur, meque conviciis ac maledictionibus urgere cœpit, illud inter jurgia exprobrans, quod ego eum velim a sancti antistitis simbriis reparare. Sed ego stupens quæ virum cepisset insania, blandis eum sermonibus mulcere conatus sum. Sed eum ejus furias verbis lenibus superare non possem, silere decrevi. Ille vero me tacitum intendens, ad presbyterum ^a convertitur, evomitque in eum multa convicia; nam et illum verbis procacibus, et me diversis opprobriis impugnabat. Nos vero cum vidissemus eum, ut ita dicam, agi a dæmone, egressi a basilica sancta scandalum v giliasque finivimus, illud maxime indignum ferentes, quod hoc ^b jurgium absque reverentia sancti, ante ipsum sepulcrum antistitis excitaverat. His diebus vidi somnium, quod ipsi B in sancta basilica retuli, dicens: Putabam me quasi in hac basilica sacrosancta Missarum solennia celebrare. Cumque jam altarium cum oblationibus pallio ^c serico coopertum esset, subito ingredientem Guntchramnum regem conspicio, qui voce magna clamabat: Extrahite inimicum generationis nostræ, evellite homicidam a sacro Dei altario. At ego cum hæc audirem, ad te conversus dixi: Apprehende pallium altaris, infelix, quo sacra munera conteguntur, ne hinc abjiciaris. Cumque apprehenderes, laxabas eum manu, et non viriliter detinebas. Ego vero expansis manibus, contra pectus regis meum pectus aptabam, dicens: Noli ejicere hunc hominem de basilica sancta, ne vitæ periculum patiaris, ne te sanctus antistes **348** sua virtute confodiat. Noli te proprio jaculo interimere: quia hoc si feceris, præsentī vitæ æternæque carebis. Sed cum rex mihi resisteret, tu laxabas pallium, et post me veniebas. Ego vero valde tibi molestus eram. Cumque revertes ad altarium, apprehendebas pallium, sed rursum relinquebas. Dum hoc tu tepide retineres, et ego viriliter regi resisterem, evigilavi pavore conterritus, ignarus quid somnium indicaret. Igitur cum ei ista narrassem, ait: Verum est somnium quod vidisti, quod valde cogitationi meæ concordat. Cui ego: Ecquid providit cogitatio tua? Et ille: Deliberatum, inquit, habui, ut si me rex ab hoc loco juberet extrahi, ab una manu pallas altaris tenerem, ab alia vero, evaginato gladio, te prius interfecto, quantoscunque deinceps clericos reperissem, in mortem prosternerem. Nec mihi posthæc erat injuria letho succumbere, si de hujus sancti clericis acciperem ultionem. Hæc ego audiens et stupens, admirabar quod erat, quia per os ejus diabolus loquebatur; nunquam enim in Deum ullum

timorem habuit. Nam dum esset in libertate, equi ejus ac pecora per segetes pauperum vineasque dimittebantur. Quod si expellebantur ab his quorum evertabant labores, statim a suis percellabantur. Nam in hac angustia qua erat, sæpe commemorabat, quod res beati antistitis abstulisset injuste. Denique anno superiore commotum ^d quemdam levem e civibus ecclesiæ actores fecit interpellare. Tunc postposita justitia, res, quas olim ecclesia possidebat, sub specie emptionis abstraxit, data ipsi homini parte aurea baltei sui. Sed [Al. hæc] et talia multa perverse egit usque ad finem vitæ suæ, quem ^e in postero explanabimus.

XXIII. Præsenti ^f quoque anno Armentarius Judæus cum uno sectæ suæ satellite et duobus Christianis, ad exigendas cautiones, quas ei propter tributa publica Injurious ex vicario, ex comite vero Eunomius deposuerant, Turonis advenit: interpellatisque viris, promissionem accepit de **349** reddendo pecuniæ sænore cum usuris, dicentibus sibi præterea ipsis: Si ad domum nostram veneris, et quæ debentur exsolvimus, et alijs te muneribus, sicut dignum est, honoramus. Eo quoque eunte, ab Injurious suscipitur, et convivio collocatur; expletoque epulo, appropinquante nocte, commoti ab eodem loco ad alium transeunt. Tunc, ut ferunt, Judæi cum duobus Christianis ab Injurious hominibus interfecti, in puteum, qui propinquus erat domui ejus, projecti sunt. Auditis his parentes eorum quæ gesta fuerant, Turonis advenerunt, datoque quibusdam hominibus indicio puteum reperiunt, virosque extrahunt, multum negante Injurious, quod in hac causa non fuerat inquinatus. Posthæc in judicium venit; sed cum fortiter ^g, ut diximus, denegaret, et hi non haberent qualiter eum convincere possent, judicatum est ut se insontem redderet sacramento. Sed nec hoc his acquiescentibus, placitum in regis Childeberti præsentia posuerunt. Verumtamen neque pecunia, neque cautiones Judæi defuncti repertæ sunt. Loquebantur tunc multi hominum Medardum tribunum ^h in hoc scelere mistum fuisse, eo quod et ipse a Judæo pecuniam mutasset. Injurious tamen ad placitum in conspectu regis Childeberti advenit, et per triduum usque ad occasum solis ⁱ observavit. Sed cum hi non venissent, neque de causa hac ab ullo interpellatus fuisset, ad propria rediit.

XXIV. Anno igitur decimo Childeberti regis rex Guntchramnus commotis gentibus regni sui magnum junxit exercitum. Sed pars major cum Aurelianensibus atque Bituricis Pictavum petiit; excesserant

Alteserra.

^a Editi ut plurimum, quæ in. Vide cap. 29.

^b Deest hoc caput in Colb. a. et Vat.

^c Vide Marcellum libri 1, formula 38.

^d Id est tributorum exactorem, ut interpretatur Alteserra.

^e Mos erat ut sole occidente placita finirentur, quod etiam alijs nationibus solenne fuisse observat Bignonius in lib. 1 Marculfi, form. 37. De placito, les plaids, ou assises, vidè Cangii Glossarium, et supra not. ad cap. 34 lib. vi.

^a Bec., presbyterium, qua voce omnes presbyteri qui aderant designarentur; sed nostra lectio melior est.

^b Sic Bad.; Colb. m., quod ab hoc; Ch., ad hoc; cæteri cum Bec., quo ad nos.

^c Facta oblatione in Missa presbyter ex oblati, quantum satis erat ad sacrificium fideliumque communionem, assumebat, quod contegebat palla seu pallio altaris. Vide lib. 1 de Liturg. Gallic., cap. 5, num. 10.

^d Commotum viri nomen proprium fuisse putat

enim de fide quam regi promiserant. Miseruntque ap-
prius legationem, ut scirent utrum susciperentur ab
Iris, an non. Sed episcopus loci, Maroveus ^a, dure sus-
cepit hos nuntios. At illi infra terminum ingressi,
prædas, incendia, atque homicidia faciebant. Ili vero
qui cum præda revertebantur, **350** per Turonicum
transeuntes, similiter illis qui jam sacramenta dele-
rant, faciebant: ita ut ipsæ quoque ecclesiæ incende-
rentur, et quæcunque invenire potuissent, diriperen-
tur; quod sæpius actum est, dum illi ad regem ægre
converterentur. Sed cum exercitus propius ad urbem
accederet, et jam pars maxima regionis devastata cer-
neretur, tunc miserunt nuntios, fideles se regi Gunt-
chramno fatentes. At illi infra muros urbis recepti,
super episcopum irruerunt, dicentes cum infidelem
esse. Ille vero cum se ab his cerneret coarctatum, ef-
fracto uno de sacris ministeriis calice aureo, et in
numismata redacto, se populumque redemit ^b.

XXV. Marileifum ^c vero, qui primus medicorum
in domo Chilperici regis habitus fuerat, ardentissime
vallant; et qui jam à Gararico dace valde spoliatus
fuerat, ab his iterum denudatur, ita ut nulla ei sub-
stantia remaneret. Equos quoque ejus, aurum argen-
tumque, sive species quas meliores habebat, pariter
auferentes, ipsum ditioni ecclesiasticæ subdiderunt.
Servitium enim patris ejus tale fuerat, ut molendina
ecclesiastica studeret, fratresque ac consobrini, vel
reliqui parentes culinæ ^d dominicis atque pistrino
subjecti erant.

XXVI. Gundovaldus vero Pictavum accedere vo-
luit, sed timuit. Audierat enim jam contra se exerci-
tum commoveri. In civitatibus enim quæ Sigiberti
regis fuerant, ex nomine regis Childeberti sacramenta
suscepit: in reliquis vero quæ aut Guntchramni,
aut Chilperici fuerant, nomine suo, quod fidem serva-
rent, jurabant. Posthæc Egolismam accessit, susce-
ptisque sacramentis, muneratisque prioribus, Petro-
gôrnicum aggreditur, graviter episcopum ^e tunc inju-
riatum reliquit, pro eo quod susceptus ab eodem non
fuisset.

XXVII. Exinde Tolosam digressus, emisit nuntios
ad Magnulfum ^f **351** episcopum civitatis, ut ab eo
susciperetur. Sed ille non immemor prioris injuriæ,
quam per Sigulfum ^g quondam, qui se in regnum ele-
vare voluit, pertulerat, dixit civibus suis: Scinius
enim regem esse Guntchramnum ac nepotem ejus
Childebertum: hunc autem nescimus unde sit. Esto-

^a Regm., *Meroveus*.

^b Ejus rei exempla laudantur lib. 1 Liturg. Gallic.,
cap. 7.

^c Deest hoc caput in Vat. et Colb. a. Confer illud
cum lib. v cap. 14. Colb. m. et Alex. habent, *Maleif-
cum vero... jam a Garico*, etc.

^d Casin. et Regm., *colonis*. Colb. m., *colinis*.

^e Is erat Carierius, de quo supra lib. vi, cap. 22.
Hoc ipso anno subscriptis Conc. Matic. ii, sicut et
Nicasius Inculismensis.

^f Colb. a., *Maginulfum*. Colb. m. et Regm., *Ma-
gnulfum*. In capitum indice in mss. dicitur *Aginulfus*.
Magnulfus dicitur in Conc. Matic. cui per legatum
subscript.

^g An is Sigulfus, qui stans pro Sigiberto paulo an-

te ergo parati, et si voluerit Desiderius dux hanc ca-
lamitatem inducere super nos, simili ut Sigulfus
sorte deperat; sitque omnibus exemplum, ne quis
extraneorum, Francorum regnum audeat violare. His
ita resistentibus et bellum parantibus, adveniente
Gundovaldo cum magno exercitu, cum vidissent quod
sustinere non possent, susceperunt eum. Posthæc
cum ad convivium in domo ecclesiæ episcopus una
cum Gundovaldo resideret, ait: Filium te Chlothar-
charii regis asseris, sed utrum sit verum, an non,
ignoramus. Et si possis vindicare cepta, incredibile
habetur apud animos nostros. At ille ait: Ego regis
Chlothacharii sum filius, et partem regni de præ-
senti sum percepturus, et usque Parisios velociter
accedam, et ibi sedem regni statuam. Cui episcopus
ait: Verumne est ergo, quod nullus de stirpe Fran-
corum remansit, si tu quæ dicis impleveris? Inter
has altercationes, cum hæc Mummolus exaudisset,
elevata manu alapis cecidit episcopum, dicens: Non
pudet ut tam degener et stultus ita magno regi re-
spondeas? Verum ubi et Desiderius de consilio epi-
scopi comperit quæ fuerant dicta, ira commotus ma-
nus in eum injecti, cæsumque committere hastis,
pugnis, et calcibus, ac fune revinctum, exsilio dam-
naverunt, res ejus, tam proprias quam ecclesiæ, in-
tegre auferentes. Waddo autem, qui erat major do-
mus reginæ Rigunthis, se eisdem copulavit; reliquæ
vero qui cum eo abierant, per fugam dilapsi sunt.

XXVIII. Posthæc exercitus ab urbe Pictava remo-
tus, inantea ^h post Gundovaldum proficiscitur. Secuti-
que sunt eum de Turonicis multi lucri causa; sed Pi-
ctavis super eum irruentibus **352**, nonnulli interem-
pti, plurimi vero spoliati redierunt. Ili autem qui de
his ad exercitum prius junxerant ⁱ, pariter abierunt.
Itaque exercitus ad Doroniam ^j fluvium accedens,
præstolari cœpit, quid de Gundovaldo cognosceret.
Cui jam, ut supra dictum est, adhæserant dux Desi-
derius et Bladastes cum Waddone majore domus Ri-
gunthis reginæ. Erant enim primi cum eo Sagittarius
episcopus et Mummolus. Sagittarius enim jam pro-
missionem de episcopatu Tolosano acceperat.

XXIX. Dum autem hæc agerentur, misit rex Gunt-
chramnus Claudium quendam, dicens: Si abieris,
inquit, et ejectionem de basilica ^k Eberulfum aut gladio
interemeris, aut catenis vinxeris, magnis te muneribus
locupletabo; verumtamen ne sanctæ basilicæ inju-
riam inferas omnino commoneo, Ille vero, ut erat

tequam occideretur, Chlodoveum Chilperici filium
Burdegala ejecit, ac fugientem insecutus est, ut nar-
rat Gregorius lib. iv, cap. 48, alias 42? Sigulfus dux
infra memoratur lib. viii, cap. 18, sed alius ab isto,
si res suo tempore narratur.

^h Id est ulterius; Regm. habet *a Pictavo remotus
in antea*, etc.

ⁱ Bad., *se junxerant*, et Colb. a. altera manu, *jun-
cti erant*. Sed Gregorius et alii ejus ævi auctores sæ-
pius verbo *jungo* utuntur passive seu neutraliter.

^j Seu Duranium, vulgo la *Dordogne*, nobilis fluvius,
qui in Arvernensibus, lustratis multis urbibus, Ga-
rumnæ jungitur paulo antequam sese in mare exone-
ret. Colb. m. et Regm. habent, *Dononiam*.

^k Sancti Martini scilicet; confer capp. 21 et 22.

vanitatū atque avaritiæ deditus, velociter Parisios ad-
volavit : uxor enim ei ex Meldensium territorio erat.
Volvere animo cœpit utrum Fredegundem reginam
videret, dicens : Si eam videro, elicere ab ea aliquid
muneris possum. Scio enim eam esse homini, ad quem
directus sum, inimicam. Tunc accedens ad eam, de
præsenti munera magna capiens, promissiones mul-
tas elicit, ut aut extractum a basilica Eberulfum oc-
cideret, aut circumventum dolis catenis vinciret, aut
certo in ipso eum atrio trucidaret. Regressus autem
ad Danense castrum, comitem commonet, ut el tre-
centos viros, quasi ad custodiendas Turonicæ urbis
portas, adjungeret : scilicet ut cum venisset, per eorū
solatium Eberulfum posset opprimere. Cumque
comes loci viros istos commoveret, Claudius Turonis
accessit. Et cum iter ageret, ut consuetudo est barba-
rorum, auspicia intendere cœpit, ac dicere sibi esse
contraria, simulque interrogare multos, si virtus beati
Martini de præsenti manifestaretur in perfidis? aut
certe, si aliquis injuriam in eum sperantibus intulis-
set, si protinus ultio sequeretur? Igitur postpositis,
ut diximus, viris qui **353** ad solatium ejus venire
debuerant, ipse ad basilicam sanctam accessit. Sta-
timque infelici Eberulfo conjunctus, sacramenta dare
cœpit, ac jurare per omnia sacrosancta, vel virtutem
præsents antistitis, nullum in causis ejus fore fide-
liorem, qui ita cum rege causas ejus possit exserere.
Hoc enim apud se consilium habuerat miserimus :
Nisi eum pejerando decepero, non vincam. Verum
ubi vidit Eberulfus, quod ei talia cum sacramento in
ipsa basilica ac per porticus, et singula loca atrii ve-
neranda promitteret, credidit miser homini pejeranti.
Die autem altero cum nos in villa quasi nullia tri-
ginta ab urbe commoraremur, ad convivium basilicæ
sanctæ cum eodem et reliquis civibus est ascitus; ibi-
que eum Claudius gladio ferire voluit si pueri ejus
longius astitissent. Verum tamen nunquam hæc Ebe-
rulfus, ut erat vanus, advertit. Postquam autem con-
vivium est finitum, ipse simul ac Claudius per atrium
domus basilicæ deambulare cœperunt, sibi invicem
fidem ac charitatem sacramentis intercurrentibus pro-
mittentes. His ita loquentibus, ait Claudius Eberulfo:
Delectat animum ad metatum tuum haurire potum, si
vina odoramentis essent immista, aut certe potentio-
ris vini libationem strenuitas tua requireret. Hæc eo

A dicente, gavisus Eberulfus, respondit habere se, di-
cens : Et omnia quæ volueris ad metatum inæm repe-
ries : tantum ut dignetur dominus meus iugurium
ingredi mansionis meæ. Misitque pueros, unum post
aliū, ad requirenda potentiora vina, Laticina^b vi-
delicet, atque Gazitina. Cumque illum a pueris reli-
ctum solum Claudius conspexisset, elevata contra
basilicam manu, ait : Martine beatissime, fac
me uxorem **354** cum parentibus cito videre. Infelix
enim in discrimine positus, et hunc interficere in atrio
cogitabat, et virtutem sancti antistitis metuebat. Tunc
unus e pueris Claudii qui erat robustior, apprehen-
sum Eberulfum a tergo validioribus lacertis astrinxit,
resupinatumque pectus ejus ad jugulandum parat. At
Claudius, extracto a balneo gladio, ad eum dirigit.
B Sed et ille prolatum a cingulo ferrum se ad percuti-
endum dum teneretur adaptat. Cumque Claudius ele-
vata dextera cultrum ejus pectori injecisset, et ille
non segniter sub ascella illius pugionem delixisset,
retractoque ad se, librato ictu pollicem Claudii inter-
cidit. Ex hoc convenientes pueri ejus cum gladiis,
Eberulfum diversis ictibus sanciant. Quorum de manu
dilapsus, dum fugere jam exanimis niteretur, extra-
cto gladio caput ejus gravissime verberant, effusioque
cerebro cecidit, et mortuus est; nec promeruit ab eo
salvari, quem fideliter nunquam intellexit exposcere.
Igitur Claudius timore perterritus, cellulam abbatis
expetiit, ab eo tutari se cupiens, in cujus patronum
reverentiam habere non sapuit. Illo quoque residente,
ait : Perpetratum est scelus immensum, et nisi tu
subveneris, peribimus. Hæc eo loquente, irruerunt
C pueri Eberulfi cum gladiis ac lanceis : obseratumque
reperientes ostium, effractis cellule vitreis, hastas
per parietis fenestras injiciunt, Claudiumque jam se-
nivivum ictu transfigunt. Satellites autem ejus post
ostia et sublectis abduuntur. Abbas apprehensus a duobus
clericis, inter gladiatorum acies vix vivus eripitur; re-
seratisque ostiis turba gladiatorum ingreditur. Non-
nulli etiam matriculariorum^d et reliquorum **355**
pauperum, pro scelere commisso tectum cellulæ con-
nantur evertere. Sed et energumeni ac diversi egeni
cum petris et fustibus ad ulciscendam basilicæ vio-
lentiam proficiscuntur, indigne ferentes, cur talia
quæ nunquam facta fuerant, essent ibidem pepe-
trata. Quid plura? Extrahuntur fugaces ex aditibus, et

^a Regm. et Chesn. al., *exercere*.

^b Legendum forte *Latina*, id est Falerna, ut supra
lib. III, cap. 19, sic dicta a Falerno monte in Cam-
pania Felice. Laticina tamen Alteserra putat dicta
fuisse vina alba, quod aquæ colore representarent;
hinc Virgilius *Æneid.* lib. I *Laticæum Lyæum* regali-
bus ferculis adjungit. Gazitina autem vina tunc tem-
poris celebria erant, ut ex hoc aliisque Gregorii locis
patet. Eadem laudat Sidonius carm. 17, Cassiodor.
lib. XII, epist. 12, et alii. Sic dicta fuisse docet
Isidorus lib. XXIII, quod e Gaza Palestinæ urbe
adveherentur. Vide lib. de Gloria Conf., cap. 65.

^c Colb. a. alt. manu, *in cujus Patris atrio*. Abbas
vero monasterio S. Martini tunc præerat Eutachius,
seu Eustochius, ut observat Coitinus, de quo infra
in Vitis Patrum, cap. 20. Male hunc locum de Ma-
jori Monasterio intelligit Alteserra, quod a sancti
Martini, hodie insigni collegiata, monasterio non

D distinguit

^d Matricularii dicebantur pauperes qui ecclesie
facultatibus alebantur, quod in catalogo seu matri-
cula eorum nomina descripta essent, ut videre est
apud Frodoardum lib. II Hist. Rhemensis, cap. 5,
Hincmar., etc. Eo etiam nomine donati sunt qui
ejusmodi pauperum, et domus in qua hospitabantur,
quæ *matricula* etiam dicebatur, curam habebant, ut
patet ex formula II ex lege Romana apud Bignonium,
cujus etiam V. Cl. notæ in hunc locum legenda
sunt. Ex hoc translatum est etiam istud nomen ad
eos, qui cujuslibet ecclesie curam habebant, qui
custodes seu matricularii ecclesiarum dicti fuerunt;
quod nomen retinent etiam nunc, qui ecclesiarum
parochialium bona administrant, vulgo *les marguilliers*
dicti. Immo etiam Alcuinus se beati Martini matri-
cularium, id est alumnū, passim dicit. Vide Caugii
Glossarium.

crudeliter trucidantur, pavimento cellulae tabo maculatur. Postquam vero interempti sunt, extrahuntur foras, et nudi super humum frigidam relinquuntur. Percussores vero nocte sequenti apprehensis spoliis fuga dilabuntur. Adfuit autem Dei ultio de praesenti super eos, qui beatum atrium humano sanguine polluerunt. Sed nec ejus facinus parvum esse censeatur, quem talia beatus antistes perferre permisit. Magnam ex hoc rex iracundiam habuit, sed cognita ratione quievit. Res tamen ipsius infelicis, tam mobiles quam immobiles, quae ei de propriis rebus relictae fuerant, suis fidelibus condonavit, qui uxorem ejus valde spoliatam in sancta basilica reliquerunt. Corpus vero Claudii et reliquorum, parentes proximi auferentes in suam regionem, sepelierunt.

XXX. Igitur Gundovaldus duos ad amicos suos legatos direxit, clericos utique: ex quibus unus abbas Cadurcinae urbis, litteras quas acceperat, cavata codicis tabula sub cera recondidit. Sed apprehensus ab hominibus regis Guntchramni, reperiens litteras, in regis praesentia non est deductus: qui caesus gravissime, in custodiam est retrusus.

XXXI. Erat tunc temporis Gundovaldus in urbe Burdegalensi a Bertchramno episcopo valde dilectus. Inquirens autem quae ei causae solatium praebere possent, narravit quidam, quod aliquis in partibus Orientis rex, ablato sancti Sergii^b martyris pollice, in dextro brachio corporis sui servisset. Cumque ei necessitas ad depellendum inimicos obveneret, in hoc³⁵⁶ contisus auxilio, ubi dextri lacerti erexisset unam, protinus multitudo hostium, quasi martyris oppressa virtute, labebatur in fugam. Haec audiens Gundovaldus, inquirere diligentius coepit, quoniam esset in eo loco, qui reliquias sancti Sergii martyris meruisset accipere. Interea proditus ab episcopo Bertchramno Eufronius [Al. Eufron] negotiator per inimicitiam, quia invitum aliquando eum totouderat, inhians facultati ejus^c. Quod ille dispiciens, ad aliam urbem transiens, caesarie crescente regressitur. Ait ergo episcopus: Est hic quidam Syrus, Eufronius nomine, qui de dono sua ecclesiam faciens, hujus sancti reliquias collocavit; et plurima ex his signa, virtute martyris opitulante, conspexit. Nam cum tempore quodam Burdegalensis civitas

A maximo flagraret incendio, haec domus circumdata flammis, nullatenus est adusta. Ista eo dicente, statim Mummolus cursu rapido cum episcopo Bertchramno ad domum Syri accedit: valatque hominiae, pignora sibi sancta praecipit ostendi. Negat ille. Tamen cogitans, quod pro malitia aliqua ei haec pararentur insidiae, ait: Noli fatigare senem, nec sancto inferre injuriam, sed acceptis a me centum aureis abscede. Illo quoque insistente, ut sanctas videret reliquias, ducentos aureos obtulit; et nec sic obtinuit eum recedere, nisi ipsa pignora viderentur. Tunc Mummolus elevari ad parietem scalam jubet (erant enim in sublimi parietis contra altarium in capsula reconditae), diaconum suum scandere praecipit. Qui per gradus scandens scalae, apprehendens capsam, ita tremore concussus est, ut nec vivens putaretur ad terram reverti. Attamen accepta, ut diximus, capsula, quae de pariete pendeat, detulit. Qua per scrutata, Mummolus os de sancti digito reperit, quod cultro ferire non metuit. Posito enim desuper cultro, et sic de alio percutiebat. Cumque post³⁵⁷ multos ictus vix frangi potuisset, divisum in tres partes ossiculum diversas in partes dilabitur. Credo non erat acceptum martyri, ut haec ille contingeret. Tunc stente vehementius Eufronio, prosternuntur omnes in orationem, deprecantes ut Deus dignaretur ostendere, quae ab oculis fuerant humanis ablata. Post orationem autem reperit sunt particulae, ex quibus una Mummolus assumpta, abscessit, sed non, ut credo, cum gratia martyris, sicut in sequenti declaratum est. Dum autem in hac urbe morarentur, Faustianum^d presbyterum Aquensi urbi episcopum ordinari praecipunt. Nuper enim in Aquensi urbe episcopus obierat, et Niceitius comes loci illius, germanus Rustici Vici Juliensis episcopi, praerceptionem ab Chilperico elicuerat, ut tonsoratus civitati illi sacerdos daretur. Sed Gundovaldus destruere nitens ejus decreta, convocatis Episcopis, jussit eum benedici. Bertchramnus autem episcopus, qui erat metropolitae, cavens futura, Palladium Santonicum injungit qui eum benediceret. Nam et oculi ei eo tempore a lippitudine gravabantur. Fuit autem ad hanc ordinationem et Orestes Vasatensis episcopus: sed negavit hoc coram rege.

^a Sic Colb. a. alt. manu. Caeteri vero, quod a prioribus relictum fuerat. Bad., et quidquid a prioribus, etc. Freh. al., quod a proprio rebus relictum, etc. Idem Colb. alt. manu infra, uxorem ejus omnibus rebus spoliatam.

^b Celebris fuit in Oriente S. Sergius, qui sub Maximiano imperatore martyrio consummatus dicitur cum Bacco, apud Rosapham Comagenis, seu Euphratesis Augustae urbem, quae ex ejus nomine postea Sergiopolis dicta est. Hanc urbem frustra expugnare tentavit Chosroes Persarum rex, Justiniano imperante. Eundem martyrem veluti specialem patronum habuit Chosroes alter, sub Mauricii principatu, cuius basilicam cruce aurea, variisque donis locupletavit, ut narrat Evagrinus lib. iv, cap. 28, et lib. vi, cap. 21; Theophylactus Simocatta lib. v, cap. 13; Nicephorus, etc. Vide Baronium ad an. 513. Hinc Sergii nomen apud Christianos pariter et barbaros

D celebre fuisse patet. Justinianus unam ei basilicam dicavit CP. alteram Ptolemaide ex Procopio. Peregrinationes ad S. Sergium in Arabias seu Saraphas laudantur in synodo Nicæna II, ex Joanne Moscho in Prato spirit. cap. 180. Vide et infra nostrum Greg. de Glor. Mart. lib. i, cap. 97.

^c Forte quod tunc episcopi clericorum, saltem defunctorum, bona sibi arrogarent: quod vetitum postea fuit an. 615, in Concil. Paris. v, can. 8.

^d Colb. a. et Regn., Faustianum. Civitas autem Aquensis hic memorata, alias Aqua Tarbellicae, vulgo Aqca, seu Dax, et Vicus Julii, seu Adura, vulgo Aire, Novemnopulanæ urbes, fuerunt semper sub metropoli Elusana sive Ausciensi, sicut et Vasate. Earum tamen episcopi, perturbatis tunc rebus, Burdigalensi episcopo, qui vicinæ provinciae, id est Aquitaniae II, metropolitano erat, parere cogebantur.

XXXII. Posthæc misit iterum Gundovaldus duos A legatos, Zotannum, necnon et Zabulfum, ad regem cum virgis consecratis ^a, juxta ritum Francorum, ut scilicet, non contingerentur ab ullo, sed exposita legatione cum responso reverterentur. Sed hi incauti, priusquam regis præsentiam cernerent, multis quæ petebant explanaverunt. Extemplo sermo cucurrit ad regem; itaque v. necti catenis in regis præsentiam deducuntur. Tunc illi quid quærent, ad quem directi, vel a quo fuerint missi negare non ausi, aiunt: Gundovaldus, qui nuper ab Oriente veniens, dicit se filium esse patris vestri regis Chothacharii, misit nos ut **358** debitam portionem regni sui recipiat: sin autem a vobis non redditur, noveritis eum in has partes cum exercitu esse venturum. Omnes enim viri fortissimi regionis illius, quæ ultra Doroniam sita ad Gallias pertinet, ei conjuncti sunt; et ita inquit: Judicabit tunc Deus, cum in unius campi planitie junxerimus, utrum sim Chlothacharii filius, an non. Tunc rex furore succensus jussit eos ad trochleas extendi et fortissime cædi, ut si vera essent quæ dicerent, evidentius approbarent; et si aliquid doli adhuc intra pectorum arcana retinerent, vis tormentorum extorqueret invitis. Deinde incrementibus supplicii, aiunt neptem illius, id est regis Chilperici filiam ^b, cum Magnulfo Tolosanorum episcopo exsilio deputatam, thesauros omnes ab ipso Gundovaldo sublato ^c; ipsum quoque regem ab omnibus majoribus natu Childeberti regis expeditum esse: sed præsertim cum Guntchramnus Boso ante hos annos Constantinopolim abiisset, ipsumque in Gallias invitasset.

XXXIII. Quibus cæsis, et in carcerem retrusis, rex accessiri nepotem suum Childebertum jubet, ut scilicet conjuncti pariter homines istos audire deberent. Denique cum simul conjuncti viros interrogarent, iteraverunt ea regibus simul astantibus, quæ prius solus rex Guntchramnus audivit. Asserebant etiam constanter hanc causam, sicut jam supra diximus, omnibus senioribus in regno Childeberti regis esse cognitam. Et ob hoc nonnulli de prioribus regis Childeberti in hoc placitum abire timuerunt, qui in

^a Græci legati caduceum deferebant ex *L. Sautum ff. de rerum divisione*. Hinc Mercurius deorum nuntius manu gestabat caduceum, quem Virgilius lib. iv *Æneid.* virgam appellat. Cæterum solus cod. Colb. a. legatorum nomina exprimit.

^b Rigunthem Reccardo desponsatam.

^c Editi, *sublatos reddidisse*.

^d Hastam regium insigne apud Francos existisse patet ex annulo Childerici I regis, qui in ejus sepulchro cum aliis cimeliis inventus est. Ibi enim rex representatur, promissis in humeros capillis, hastam in sceptri modum manu gestans. Vide Chiffletium pag. 95, in libro ea de re edito sub Anastasis Childerici nomine.

Erat tamen insuper Chlotarius parvulus Chilperici filius, qui apud Victoriacum nutriebatur: sed cum pondum a Guntramno visus fuisset, ut ipse conquiretur lib. viii, cap. 9, vix ipsum habebat pro filio regis.

^e Sic Colb. a. alt. manu; alii, *aut haberet. Regm., consiliarium haberet.*

^f Childebertus ætatis 14 egressus, et mater, uti nunc loquimur, declaratus regnum suum

hac causa putabantur esse participes. Posthæc rex Guntchramnus data in manu regis Childeberti hasta, ait: Hoc est indicium quod tibi omne regnum meum tradidi ^d. Ex hoc nunc vade, et omnes civitates meas, tanquam tuas proprias, sub tui juris dominationem subjice. Nihil enim, facientibus **359** peccatis, de stirpe mea remansit, nisi tu tantum ^e, qui mei fratri ses filius. Tu enim hæres in omni regno meo succede, cæteris exhæredibus factis. Tunc relictis omnibus, assumpto seorsum puero clam locutus est, prius obtestans diligentissime, ne secreta collocutio ulli hominum panderetur. Tunc indicavit ei quos in consilio haberet, aut sperneret a colloquio; quibus se crederet, quos vitaret, quos honoraret mulieribus, quos ab honore depelleret. Interea interdicens, ut Egidium episcopum Rhemensem, qui ei semper inimicus extiterat, nullo modo aut crederet, aut secum haberet ^f, quia et ipsi et patri suo sæpius pejerasset. Deinde cum ad convivium convenissent, cohortabatur Guntchramnus rex omnem exercitum, dicens: Videte, o viri, quia filius meus Childebertus jam vir magnus effectus est. Videte, et cavete, ne eum pro parvulo habeatis ^g. Relinquit nunc perversitates, atque præsumptiones quas exercetis: quia rex est, cui vos nunc deservire debetis. Hæc et his similia locutus, per triduum epulantes atque jocundantes, multisque muneribus locupletantes, cum pace discesserunt. Tunc ei reddidit rex Guntchramnus omnia, quæ pater ejus Sigibertus habuerat, obtestans ne ad matrem accederet, ne forte aliquis daretur aditus, qualiter ad Gundovaldum scriberet, aut ab eo scripta susciperet.

XXXIV. Igitur Gundovaldus cum audisset sibi exercitum propinquare, relictus a Desiderio duce, Garonnam cum Sagittario episcopo, Mummolo et Bladaste ducebus, atque Waddone transiit, Convenas ^h petentes. Est enim urbs in cacumine montis sita, nullique monti contigua. Fons magnus ad radicem montis erumpens, circumdatus turre tutissima; ad quem **360** per cuniculum descendentes ex urbe, latenter latices hauriunt. Hanc enim ingressus ur-

ipse administrare cœpit. Sic et postea Balthildis Chlotario filio suo pubertatem ingresso regni curam dimisit. Videsis Vales. lib. xii rer. Francic.

ⁱ Lugdunum Convenarum apud veteres dicitur, tum a situ, Dunum quippe apud veteres Gallos mons est, tum ab occasione qua conditum fuit, quod scilicet multi in eum locum convenierint. Rem explicat Hieronymus adversus Vigilantium in ea urbe natum: *Respondet, inquit, generi suo, ut qui de latronum et Convenarum natus est semine, quos Cn. Pompeius edomita Hispania in Pyrenæi jugis deposuit, et in unum oppidum congregavit, unde et Convenarum urbs. Ii erant Wascones, qui tunc Pyrenæorum juga incolabant. Lege Valecium in Notitia Galliarum. Cæterum hæc urbs anno 685 a Guntramno diruta, ut inferius narrat Gregorius, diu facti, sede episcopali alio translata; sed a Bertrando, qui anno 1120 vivere desit, utcumque reparata, colli ac inhabitari cœpit. Unde nomen restitutoris accipiens, nunc vulgo sancti Bertrandi Convenensis urbs, *Saint-Bertrand de Comminges*, dicitur, sub metropoli Ausciensi in Wasconia.*

hem in initio Quadragesimæ locutus est civibus, dicens: Noveritis me cum omnibus, qui in regno Childeberti habentur, electum esse regem, atque haberi mecum non modicum solatium. Sed quoniam frater meus Guntchramnus rex immensum adversus me movet exercitum, oportet vos alimenta atque cunctam suppellectilem infra murorum munitionem concludere, ut scilicet dum nobis illa pietas divina auget solatium, non pereatis inopia. Hæc illis credentibus, quæcumque habere potuerunt collocantes in urbe præparabant se ad resistendum. Eo tempore Guntchramnus rex misit litteras ad Gundovaldum, ex nomine Brunichildis reginæ in quibus erat scriptum, ut relicto exercitu et in loca sua abire jussu, ipse remeior apud Burdegalensem urbem hiberna deduceret. Scripserat enim hæc dolose, ut de eo plenius quid ageret, posset agnoscere. Igitur commorante eo apud urbem Convenas, locutus est incolis, dicens: Ecce jam exercitus appropinquat, egredimini ad resistendum. Quibus egredientibus, hi occupantes portas atque claudentes, excluso foris populo, cum episcopo loci ^a, cuncta quæ in urbe invenire potuerant, suis ditionibus subdiderunt. Tantaque ibi multitudo annonæ atque vini reperta est, ut si viriliter stetitissent, per multorum annorum spatia victus alimentis non egerent.

XXXV. Audierant enim eo tempore duces Guntchramni regis, Gundovaldum ultra Garonnam in litore residere cum ingenti hostium multitudine; ipsosque thesauros, quos Rigunthis tulerat, secum retinere. Tunc impetu facto cum equitibus [Ed. equis] Garonnam **361** natando transiere, nonnullis de exercitu in amne demersis. Reliqui in littus egressi, requirentes Gundovaldum, invenerunt camelos cum ingenti pondere auri atque argenti, sive equites [Pro equos] quos fessos per vias reliquerat. Audientes deinceps eos infra muros urbis Convenicæ commorari, relictis plauris ac diversis impedimentis cum populo minore, robustio es viri ipsum, sicut jam Garonnam transierant, jusequi destinant. Quibus properantibus, venerunt ad basilicam sancti Vincentii, quæ est juxta terminum Agennensis urbis, ubi ipse martyr pro Christi nomine agonem dicitur consummasse; inveneruntque eam refectam diversis thesauris incolarum. Erat enim spes incolis non

esse a Christianis tanti martyris basilicam violandam, cujus ostia summo studio obserata erant. Nec mox appropinquans exercitus cum reserare templi valvas non valeret, ignem accendit; consumptisque ostiis, omnem substantiam cunctamque suppellectilem, quam in ea invenire potuerunt, cum sacris ministeriis abstulerunt. Sed multos ibi ultio divina conterruit ^b. Nam plerisque manus divinitus urebantur, emittentes fumum magnum, sicut ex incendio surgere solet. Nonnulli arrepti a dæmone, per energiam debacchantes martyrem declamabant. Plurimi vero semoti a sociis ^c propriis se jaculis sauciabant. Reliquum vero vulgus inane non sine grandi metu progressum est. Quid plura? Convenitur ad Convenas (sic enim diximus nomen urbis) omnisque **362** blanga in suburbana urbis campania castrametata est, ibique extensis tentoriis residebat. Vastabatur in circuitu tota regio: nonnulli autem ab exercitu, quos fortior avaritæ aculeus terebrabat, longius a suis evagantes, perimebantur ab incolis.

362 XXXVI. Ascendebant enim ^d multi per collem, et cum Gundovaldo sapius loquebantur, inferentes ei convicia, ac dicentes: Tunc es pictor ille, qui tempore Chlothacharii regis per oratoria parietes atque cameras charaxahas ^e? Tunc es ille, quem Ballomerem nomine sapius Galliarum incolæ vocitabant? Tunc es ille, qui plerumque a regibus Francorum propter has præsumptiones quas profers, tonsoratus et exilio datus es? Vel quis te, infelicissime hominum, in hæc loca adduxit, edicito. Quis tibi tantam audaciam præstitit, ut dominorum ac regum nostrorum fines auderes attingere? Certe si a quoquam es evocatus, clara voce testare. En tibi ante oculos mortem expositam; en ipsam quam diu quesisti exitii foveam, in quam præceps dejiciaris. Dic satellites viritum, vel a quibus inviteris enuntia. At ille cum hæc audiret, propius super portam astans dicebat: Quod me Chlothacharius pater meus exorsum habuerit, habetur incognitum nulli; quod autem ab eo, vel deinceps a fratribus sine tonsoratus, manifestum est omnibus. Et hæc me causa Narseti præfecto Italiæ junxit, ibique uxorem accipiens, duos filios generavi. Qua mortua, assumptis mecum liberis, Constantinopolim abii. Ab imperatoribus vero susceptus benignissime, usque ad hoc tem-

^a Is erat Rufinus, qui hoc ipso anno Concilio Matiscon. II subscripsit.

^b Hanc basilicam in valle Capraria prope Lugdunum Convenarum sitam fuisse contendit Joseph Scaliger lib. VI de Emendatione temp. Unde allucinatum fuisse putat Gregorium, qui ipsam prope Aginnum stetitisse scripserit, confundens locum, in quo beatus martyr passus est, cum basilica ipsius memoriæ consecrata. At fallitur ipsemet Scaliger. Hanc quippe basilicam, quam Guntramni milites violaverunt, prope Aginnum erat, et quidem in loco Pompeiaco, ubi S. Vincentius passus est. Nec repugnat rei gestæ series. Gundobaldo quippe Burdigalæ existente, Guntramni exercitus ex Pictavo ad Dordoniæ flumen accessit. Quo nuntio territus Gundobaldus, apud Convenas se recepit, quo cum pergeret, Guntramni exercitus ut hostem insequeretur, per Aginnum terminum

D-transiit, idque itineris ratio postulabat, atque ea occasione milites ecclesiam S. Vincentii diripuerunt. Tum prosequentes ceptum iter ad montis, cui impositum erat Lugdunum Convenarum, radices pervenere, ut narrat Gregorius. Vide lib. de Gloria Mart. cap. 105. De hac basilica, et altera eidem sancto dicata, quas extruxerat aut adornarat Leontius episc. Burdigalæ, Fortunatus lib. I, carm. 8 et 9. Festum hujus sancti colitur die 9 Junii.

^c Sic Colb. a. alt. manu. Cæteri, *semoti a seditione*.

^d Sic Colb. a. Regim., *Sed et plurimi eorum agebant occulte, et loquebantur cum Gundobaldo*. Cæteri cum Bec., *Abcondebant enim se multi*, etc.

^e Hinc charaxaturæ dicte sunt deletiones seu cancellationes scripturæ, et maculæ ab atramento. Vide testamentum S. Remigii, et Marculf. lib. II, formula 17.

pus vixi. Ante hos enim annos cum Guntchramnus Boso Constantinopolim abiisset, et ego sollicitus causas fratrum meorum diligenter rimarer, cognovi generationem nostram valde attenuatam, nec superesse de stirpe nostra, nisi Childeburtum et Guntchramnum, fratrem scilicet, et fratris mei filium. Filii enim Chilperici regis cum ipso interierant, uno tantum parvulo derelicto ^a. Guntchramnus **363** frater meus filios non habebat; Childeburtus nepos noster, minime fortis erat. Tunc Guntchramnus Boso his mihi diligenter expositis, invitavit me, dicens: Veni, quia ab omnibus regni regis Childeburti principibus invitaris, nec quisquam contra te mutire ausus est. Scimus enim omnes te filium esse Chlothacharii; nec remansit in Gallis qui regnum illud regere possit, nisi tu advenias. At ego datis ei multis muneribus, per duodecim loca sancta ab eo suscipio sacramenta, ut securus in hoc regnum accederem. Veni enim Massiliam, ibique me episcopus summa benignitate suscepit: habebat enim scripta seniorum regni nepotis mei. Ex hoc enim Avinionem accessi juxta placita patricii Mummoli. Guntchramnus vero in memoriam sacramenti ac promissionis suæ, thesauros meos abstulit, et in suam ditionem subegit. Nunc autem recognoscite quia ego sum rex, sicut et frater meus Guntchramnus. Tamen si tanto odio mens vestra grassatur, vel ad regem vestrum deducar, et si me cognoscit fratrem, quod voluerit faciat. Certe si nec hoc volueritis, vel liceat mihi regredi, unde prius egressus sum. Abibo enim, et nulli quidquam injuriæ inferam. Tamen ut sciatis vera esse quæ dico, Radegundem Pictavam, et Ingetrudem ^b Turonicam interrogate: ipsæ enim vobis affirmabunt certa esse quæ loquor. Hæc eo dicente, multi cum conviciis et impropriis hæc verba prosequabantur.

XXXVII. Quintus et decimus in hac obsidione effulserat dies, et Leudegisilus novas ad destruendam urbem machinas præparabat: plaustra enim cum arietibus, clivellis et axibus erant texta ^c, sub quibus exercitus properaret ad destruendos muros. Sed cum appropinquassent, ita lapidibus obruebantur, ut omnes appropinquantes muro corruerent. Cuppas cum pice et adipe accensas supra eos projicientes, alias vero lapidibus plenas super eos dejiciebant. Sed cum nox certamina prohiberet, hostes ad castra regressi sunt. Erat autem cum Gundovaldo **364** et Chariulfus ^d, valde dives ac præpotens, cujus apothecis ac promptuariis urbs valde referta erat: de cujus substantia hi maxime lebantur. Bladastes autem hæc cernens quæ gerebantur, metuens ne Leudegisilus obtenta victoria eos morti traderet, in-

posito igne in ecclesiæ domo, concurrentibus ad incendium mitigandum inclusis ^e, ille fuga dilapsus accessit. Mane autem facto, exercitus iterum ad bella consurgit, ac ex virgis fasces faciunt, quasi ad conplendam vallem profundam, quæ a parte Orientis sita erat: sed nocere hæc machina nihil potuit. Sagittarius vero episcopus frequentius muros cum armis circumibat, et sæpius lapides contra hostem manu propria jecit e muro.

XXXVIII. Denique ii qui urbem impugnabant, cum viderent quod nihil proficere possent, nuntios occultos ad Mummolum dirigunt, dicentes: Recognosce dominum tuum, et a perversitate ista tandem aliquando desiste. Quæ enim te amentia vallat, ut ignoto homini subjungaris? Uxor enim tua jam cum filiis captivata est; filii tui ut pote ^f jam interfecti sunt. Quo ruis? quidve præstolaris, nisi uti corruas? Hæc ille mandata accipiens dixit: Jam, ut video, regnum nostrum finem accipit, et potentia cadit. Unum superest, si securitatem vitæ me habere cognoscerem. de multo vos labore poteram remove. Discedentibus nuntiis, Sagittarius episcopus cum Mummolo, Chariulfo atque Waddone ad ecclesiam pergit ibique sibi invicem sacramenta dederunt, ut si de vitæ promissione certiores fierent, relicta amicitia Gundovaldi, ipsum hostibus traderent. Reversi iterum nuntii, promiserunt eis vitæ securitatem. Mummolus vero dixit: Hoc tantum fiat, ego hunc in manu vestra tradam, et ego recognoscens dominum meum regem, ad ejus præsentiam properabo. Tunc illi promittunt, quod si hæc impleat, ipsuin in charitate susciperent, et si cum regi excusare non possent, in ecclesiam ponerent, ne vitæ amissione multaretur. Hæc cum sacramenti **365** interpositione polliciti, discesserunt. Mummolus vero cum Sagittario episcopo et Waddone ad Gundovaldum pergentes, dixerunt: Sacramenta fidelitatis qualia tibi dedimus, ipse qui præsens es nosti. Nunc autem accipe salubre consilium: discede ab hac urbe, et repræsentare fratri tuo, sicut sæpe quæsisisti. Jam enim cum his hominibus collocuti sumus, et ipsi dixerunt, quia non vult perdere solatium tuum, eo quod parum de generatione vestra remanserit. At ille intelligens dolum eorum, lacrymis perfusus, ait: Invitatione vestra in has Gallias sum delatus; ^d thesaurorum vero meorum, in quibus immensum pondus argenti continetur et auri, ac diversarum specierum, aliquid in Avennica urbe retinetur, aliquid Guntchramnus Boso diripuit. Ego vero juxta Dei auxilium, spe omni in vobis posita, vobis consilium meum credidi, per vos regnare semper optavi. Nunc cum Deo vobis sit actio, si quid mihi mendacii di-

mano, tecta erant.

^d Colb. m. et Chesn. ad., *Ariulfus*; infra *Harulfus*; Bec., *Mariulfus*, sed infra, *Cariulfus*.

^e Colb. a., *inclusus ille*, et post *concurrentibus*, alt. manu additum est *omnibus*.

^f Colb. a., *ut puto*. Regm., *et, ut credo, filii tui jam*, etc.

^a Et tamen ex libro vi, cap. 24, Gundobaldus in Gallias accesserat ante Chilperici interitum. Vide supra cap. 52.

^b Colb. a. et Bec., *Ingotrudem*. Colb. m., *Intragundam*. Regm., *Intragundam*. Hæc est Ingetrudis, quæ monasterium in atrio basilicæ sancti Martini considerat: de qua sæpius loquitur Gregorius.

Sic Bec. cum editis; alii, *tecta*; Colb. a. alt.

xeritis : ipse enim iudicet causam meam. Hæc eo dicente, respondit Mummolus : Nihil tibi fallaciter loquimur, sed ecce virus fortissimos stantes ad portam tuam operientes adventum. Nunc autem depone baltheum meum aureum quo cingeris, ne videaris in jactantia procedere, et tuum arcinge gladium, meumque restitue. Et illa : Non simpliciter, inquit, hæc verba suscipio, ut ea quæ de tuis usque nunc in charitate ^a usus sum, a me auferantur. Mummolus vero asserebat cum juramento, nihil ei moleste fieri. Egressi igitur portam, ab Ollone Biturigum comite et Bosone susceptus est. Mummolus autem cum satellitibus in urbem regressus, portam firmissime obseravit. Hic autem cum se in manibus inimicorum cerneret traditum, elevatis ad cælum manibus et oculis, ait : Iudex æternæ, et ultio vera innocentium, Deus, a quo omnis justitia procedit, cui mendacium non placet, in quo nullus dolus neque versutia malitiæ continetur, tibi commendo causam meam, deprecans ut sis velociter ultor super eos, qui me insontem manibus tradiderunt inimicorum. Hæc cum dixisset, consignans se cruce Dominica, abire cœpit cum hominibus supradictis. Cumque a porta se **366** elongassent, sicut est circa urbem vallis tota in præcipitium, impulsus ab Ollone cecidit, illo quoque clamante : En vobis Ballomerem vestrum, qui se regis et fratrem dicit et filium. Et immissa lancea, voluit eum transfigere, sed repulsa a circulis loriceæ nihil nocuit. Denique cum elevatus ad montem regredi niteretur, Boso emissis lapide caput ejus libravit, qui cecidit, et mortuus est. Venitque omne vulgus, et defixis in eum lanceis, pedes ejus fune ligantes, per omnia exercituum castra traxerunt; evellentesque cæsariem ac barbam ejus, insepulturno ipso in loco quo interfectus fuerat, reliquerunt. Nocte vero sequenti, ii qui primi erant ^b, omnes thesauros quos in urbe reperire potuerunt, cum ministeriis ecclesiæ clam abstulerunt. Mane vero reseratis portarum valvis, immisso exercitu, omne vulgus inclusum in ore gladii tradiderunt, sacerdotes quoque Domini cum ministris ad ipsa ecclesiarum altaria trucidantes. Postquam autem cunctos intertulerunt, ut non remaneret mingens ad parietem, omnem urbem cum ecclesiis reliquisque ædificiis succenderunt, nihil ibi præter humum vacuum relinquentes.

XXXIX. Igitur Leudegisilus rediens ad castra cum Mummolo et Sagittario, Chariulfo et Waddone, nuntios occulte ad regem dirigit, quid de his fieri velit. At ille capitali eos jussit finire sententia. Waddo tunc cum Chariulfo, relictis filiis obsidibus, discesserunt ab eis. Delato quoque nuntio de horum interitu, cum hoc Mummolus advertisset, accinctus armis tugurium Leudegisili petit. At ille videns eum, ait : Quid sic, inquit, quasi fugiens venis? Cui ille : Nihil,

^a Cod. Casin., in caritate.

^b Casin., ii qui missi erant.

^c Nunquam enim Reccaredo nupsit, sicuti, ut videtur, nec Chlodovinda Sigiberti filia. Vide infra notas

ut video, de fide promissa servatur, nam cerno ^c in mortis exitio positum. Cui ille : Ego egrediar foras, et omnia mitigabo. Quo egrediente, contestim ex jussu ejus vallata est domus, ut hic interficeretur. Sed et ille cum diutissime contra bellantes resistisset, venit ad ostium. Cumque egrederetur, duo cum lanceis utraque ei latera feriunt, sicque cecidit et mortuus est. Quo viso Episcopus (Sagittarius), dum timore consternatus paveret, ait ad eum quidam de astantibus : Inspice propriis oculis, episcope, quam geruntur, et tecto **367** capite ne agnoscaris, silvampete, ut abscondaris paululum, atque ira labente possis evadere. At ille accepto consilio, dum oblecto capite fugere niteretur, extracto quidam gladio caput ejus cum cucullo decidit. Deinde unusquisque ad propria rediens, magnas per viam prædas et homicidia fecit. Frodegundis autem his diebus Cuppanem in Tolosanum direxit, ut scilicet filiam suam exinde quocumque modo posset, erueret. Ferebant enim plerique ob hoc eum transmissum, ut si Gundovaldum reperisset vivum, multis illectum promissionibus ad eam transduceret. Sed cum hoc facere nequisset, acceptam Rignthem a loco illo reduxit, non sine grandi humilitate atque contumelia ^e.

XL. Igitur Leudegisilus dux cum thesauris omnibus, quos superius nominavimus, ad regem venit; quos postea rex pauperibus et ecclesiis erogavit. Apprehensa vero uxore Mummoli, inquirere rex cœpit, quid thesauri quos ii congregaverant, devenissent. Sed illa cognoscens virum suum interfectum fuisse, et omnem jactantiam eorum prorsus in terram corruisse, omnia pandit, dixitque multum adhuc apud urbem Avennicam auri atque argenti esse, quæ ad regis notitiam non venissent. Statimque misit rex viros qui hæc deferre deberent cum uno puero, quem valde creditum Mummolus habens, hæc ei commendaverat. Abvntes autem acceperunt omnia, quæ in urbe relicta fuerant. Ferunt autem ducenta et quinquaginta talenta argenti fuisse, auri vero amplius quam triginta. Sed hæc, ut ferunt, de reperto antiquo thesauro abstulit. Quod rex divisum cum Childberto rege nepote suo, partem suam maxime pauperibus est largitus; mulieri autem nihil amplius, quam ea quæ de parentibus habuerat, relinquens.

XLI. Tunc et homo ille immensi corporis ad regem de Mummoli familiaribus adductus est, ita magno corpore elatus, ut duos aut tres pedes super longissimos homines putaretur magnus, lignarius faber, qui non multo post obiit.

368 XLII. Posthæc edictum a iudicibus datum est, ut qui in hac expeditione tardi fuerant, damnarentur. Biturigum quoque comes misit pueros suos, ut in domo beati Martini, quæ in hoc termino sita est, hujusmodi homines spoliare deberent. Sed agens domus illius resistere fortiter cœpit, dicens : Sancti

ad cap. 25 lib. ix. Unde tot morarum procul dubio pertaxus Reccaredus, Baddonem popularem suam sibi tandem conjugio copularit.

Martini homines ii sunt. Nihil eis quidquam inferatis A injuriæ, quia non habuerunt consuetudinem in talibus causis abire. At illi dixerunt: Nihil nobis et Martino tuo, quem semper in causis inaniter profers: sed et tu et ipsi, pretia dissolvatis, pro eo quod regis imperium neglexistis. Et hæc dicens ingressus est atrium domus. Protinus dolore percussus cecidit, et graviter agere cœpit. Conversusque ad agentem voce flebili ait: Rogo ut facias super me crucem Domini, et invocas nomen beati Martini. Nunc autem cognovi, quod magna est virtus ejus; nam ingrediente me atrium domus, vidi virum senem exhibentem arborem in manu sua, quæ mox extensis ramis omne atrium texit. Ex ea enim unus me attigit ramus, de cujus ictu turbatus corruvi. Et innuens suis rogabat, ut eiceretur de atrio. Egressus autem invocare nomen beati Martini attentius cœpit. Ex hoc eum commodius agens, sanatus est.

XLIII. Desiderius vero infra castrorum munitiorem se resque suas tutavit. Waddo major domus Rigunthis ad Brunichildem reginam transiit, et ab ea susceptus, cum muneribus et gratia est dimissus; Chariulfus basilicam sancti Martini expellit ^a.

XLIV. Fuit ^b tunc temporis mulier, quæ spiritum pythonis [*Al. et infra, phlytonis*] habens, multum præstabat dominis divinando quæstum; eoque in gratia profecit, ut ab his libera facta, suis voluntatibus laxaretur. Si quis enim aut furtum, aut aliquid mali perferret, statim hæc quo fur abiit, cui tradidit, vel quid ex hoc fecerit, edicebat. Congregabat quotidie aurum argentumque, procedens in ornamentis, ita ut putaretur aliquid esse divinum in populis. Sed cum Agerico Viridunensi episcopo hæc nuntiata fuissent, misit **369** ad comprehendendum eam. Qua apprehensa et ad se adducta, juxta id quod in Actibus legitur apostolicis (*Act. xvi, 16*), cognovit in ea immundum spiritum esse pythonis. Denique cum exorcismum super eam diceret, ac frontem illius oleo sancto perungeret, exclamavit dæmonium, et quid esset prodidit sacerdoti. Sed cum per eum a puella non extruderetur, abire permissa est. Cernens vero puella, quod in loco illo habitare non posset, ad Fredegundem reginam abiit, ibique et latuit.

XLV. Magna hoc anno fames pene Gallias totas oppressit; nam plurimi uvarum semina, flores avelanarum, nonnulli radices herbæ flicis arefactas, reductasque in pulverem, admiscentes parum farinæ, panem conficiebant; multi etiam herbam segetum decidentes, similiter faciebant. Fuerunt etiam multi, quibus non erat aliquid farinæ, qui diversas colligentes herbas, et comedentes tumefacti deficiebant. Plurimi enim tunc ex inedia tabescentes, mortui sunt.

Graviter tunc negotiatores populum spoliaverunt, ita ut vix vel modium ^c annonæ, aut semimodium vini uno triante venundarent. Subdebant se pauperes servitio, ut quantulumcunque de alimento porrigerent ^d.

XLVI. His diebus Christophorus negotiator ad Aurelianensem urbem abiit. Audierat enim, quod eo multum vini delatum fuisset. Abiens ergo, comparato vino, et lintribus invecito, accepta a socero pecunia multa, cum duobus pueris Saxonibus viam equitando terebat. Pueri vero diu dominum exosum habebant, et plerumque fugerant illum, eo quod crebrius gravissime verberarentur. Cum venissent in quamdam silvam, præcedente domino, puer unus jaculata valide lancea, dominum suum transiit. Quo ruente, B alius cum framea caput ejus dilaceravit, et sic ab utroque in frusta decisus, exanimis est relictus. Illi vero accipientes pecuniam, fuga dilapsi sunt. Frater vero Christophori, sepulto corpusculo, homines suos post pueros dirigit: qui juniorem comprehensum ligant, seniore cum pecunia fugiente. **370** Quibus redeuntibus, cum vincum laxius reliquissent, accepta lancea unum ex his a quibus adducebatur, interemit. Sed deductus ab aliis usque Turonis, diversis suppliciiis affectus, detruncatusque, patibulo valde exanimis ^e est appensus.

XLVII. Gravia tunc inter Turonicos cives bella civilia surrexerunt. Nam Sicharius, Joannis quondam filius, dum natalis Domini solemnia apud Montalomagensem ^f vicum cum Austregisilo reliquisque pagensibus celebraret, presbyter loci misit puerum ad aliquorum hominum invitationem, ut ad domum ejus bibendi gratia venire deberent. Veniente vero puero, unus ex hi qui invitabantur, extracto gladio eum ferire non metuït: qui statim cecidit et mortuus est. Quod cum Sicharius audisset, qui amicitias cum presbytero retinebat, quod scilicet puer ejus fuerit interfectus, arreptis armis ecclesiam petiit, Austregisilum operiens. Ille autem hæc audiens, apprehenso armorum apparatu, contra eum dirigit: mistisque omnibus, cum se pars utraque collideret, Sicharius inter clericos ereptus, ad villam suam effugit, relictis in domo presbyteri, cum argento et vestimentis, quatuor pueris paucialis. Quo fugiente, Austregisilus iterum irruens, interfectis pueris, aurum argentumque cum reliquis rebus abstulit. Dehinc cum in judicio civium convenissent, et præceptum esset ut Austregisilus, qui homicida erat, et interfectis pueris res sine audientia ^g diriperat, censura legali condemnaretur. Inito placito paucis infra diebus, Sicharius audiens quod res quas Austregisilus diriperat, cum Annone et filio atque ejus fratre Ebe-

^e Regm., patibulo est appensus.

^f Locus apud Turones satis celebris, vulgo *Montalun*. Ibi Perpetuus ecclesiam ædificavit, ut dicitur infra lib. x. cap. ultimo.

^g Apud Marculf. lib. 1, cap. 28, exstat *Formula audientialis*, qua quis ad principis præsentiam accedere cogebatur, ad quodvis factum discutiendum.

^a Hic designari volunt ecclesiam sancti Martini de Leriaeo, hodieque collegio canonicorum insignitam apud Bituriges, sub jurisdictione sancti Martini Turonensis.

^b Hoc caput deest in Co. a. et Vat.

^c Colb. a., vel modicum.

^d Hic desinit liber vii in Vat. et Colb. a., et in iis desunt duo capita sequentia.

rulfo retinerentur, postposito placito, conjunctus A Audino, mota seditione, cum armatis viris irruit super eos nocte, elisoque hospitio in quo dormiebant, patrem cum fratre et filio interemit, resque eorum cum pecoribus, interfectisque servis, abduxit. Quod nos audientes, vehementer ex hoc molesti, adjuncto Judice, mittimus ad eos legationem, ut in nostri presentiam venientes, accepta ratione cum pace 371 discederent, ne jurgium in amplius pullularet. Quibus venientibus, conjunctisque civibus, ego aio: Nolite, o viri, in sceleribus proficere, ne malum in longius extendatur. Perdidimus enim ecclesie filios: metuimus nunc, ne et aliis in hac intentione careamus. Estote, quaeso, pacifici, et qui malum gessit stante charitate componat, ut sitis filii pacifici, qui digni sitis regnum Dei, ipso Domino tribuente, percipere. Sic enim ipse ait: *Beati pacifici, quoniam ipsorum est regnum caelorum (Math. v, 9)*. Ecce enim, etsi illi quinoxæ subditur, minor est facultas, argento ecclesie redimetur: interim anima viri non pereat. Et hæc dicens, obtuli argentum ecclesie; sed pars Chramnisindi, quæ mortem patris fratrisque et patri requirebat, accipere noluit. Illis discedentibus, Sihararius iter ut ad regem ambularet præparat, et ob hoc Pictavum ad uxorem cernendam proficiscitur.

Cumque servum, ut exerceret operam commoveret, elevataque virga ictibus verberaret, ille extracto baltei gladio dominum sauciare non metuit. Quo in terram ruente, currentes amici apprehensum 372 servum crudeliter cæsum, truncatis manibus et pedibus, patibulo damnaverunt. Interim sonus in Turonicum exiit Sihararium fuisse defunctum. Cum autem hæc Chramnisindus audisset, communitis parentibus et amicis, ad domum ejus properat. Quibus spoliatis, interemptis nonnullis servorum, domus omnes, tam Sihararii quam reliquorum, qui participes hujus villæ erant, incendio concremavit, abducens secum pecora, et quæcunque movere potuit. Tunc partes a judice ad civitatem deductæ causas proprias proloquuntur; inventumque est a judicibus, ut qui nolens accipere B prius compositionem domos incendiis tradidit, medietatem pretii, quod ei fuerat judicatum, amitteret. Et hoc contra leges actum, ut tantum pacifici redderentur, aliam vero medietatem compositionis Sihararius redderet. Tunc dato ab ecclesia argento, quæ judicaverant accepta securitate componunt, datis sibi partes invicem sacramentis, ut nullo unquam tempore contra alteram pars altera mussitaret: et sic altercatio terminum fecit.

373-374 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI OCTAVI.

I. De eo quod rex Aurelianus venit.

II. Qualiter ei episcopi presentati; et qualiter ipse convivium præparavit.

III. De cantoribus, et argento Mummoli.

IV. Laus Childeberti regis.

V. De visionibus quas rex, vel nos de Chilperico vidimus.

VI. De iis quos presentavimus.

VII. De Palladio episcopo, qualiter Missas dixit.

VIII. De signis ostensis.

IX. De sacramento pro filio Chilperici dato.

X. De corporibus Merovechi et Chlodovechi.

XI. De ostinriis et interitu Boanti.

XII. De Theodoro episcopo, et plaga super Iatharium.

XIII. De legatione Guntchramni ad Childebertum directa.

XIV. De periculo in flumine.

XV. De conversione Ulflaici ataconi.

XVI. Quæ de virtutibus sancti Martini retulit

XVII. De signis quæ apparuerunt.

XVIII. Quod Childebertus in Italiam direxit exercitum, et qui duces vel comites aut instituti sunt, aut remodi.

XIX. De interitu Dagulfii abbatis.

XX. Quæ in synodo Matisicensi acta sunt.

XXI. De placito in Belsonnaco; et de sepulcro violato.

XXII. De obitu episcoporum, et Wandelini.

XXIII. De diluviis.

XXIV. De insulis maris.

XXV. De insula in qua sanguis apparuit.

XXVI. De Eberulfo qui dux fuit.

XXVII. Quod Desiderius ad regem abiit.

XXVIII. De Hermenigildo et de Ingunde, vel de legatis Hispanorum clam ad Fredegundem missis.

XXIX. Quod Fredegundis misit, qui Childebertum interficeret.

XXX. Quod exercitus in Septimaniam abiit.

XXXI. De interfectione Prætextati episcopi.

XXXII. De interitu Domnolæ uxoris Nectarii.

In hoc capite et in aliis variis Gregorii locis exempla habentur pessimæ consuetudinis inimicitias privatas armis persequendi, quæ principis imperio, aut legum auctoritate omnino non prohibebatur apud Francos, quamvis certis finibus coercita esset. Si itaque quis aut vulneratus, aut certe occisus fuisset, tunc propinqui illius et affi-

nes, seu et amici in unum conveniebant, injuriam vi et armis ulturi. Vide formulam 18 lib. i Marculfi, et Biguonii notas. Hæc prava consuetudo, dicta *Faida*, sæpius in capitularibus regum postmodum venia fuit.

⁂ Ejusmodi securitatis formula exstat apud Marculf. lib. ii, cap. 18.

XXXIII. De incendio urbis Parisiacæ.

XXXIV. De reclusis tentatis.

XXXV. De legatis Hispanorum.

XXXVI. De interitu Magnovaldi.

XXXVII. Quod Childeberto filius natus est.

XXXVIII. Quod Hispani in Gallias proruperunt.

XXXIX. De obitu episcoporum.

XL. De Pelagio Turonico.

XLI. De iis qui Prætextatum episcopum interfecerunt.

XLII. Quod Bippolenus dux datus est.

XLIII. Quod Nicetus rector Provinciæ ordinatur, et de iis quæ Antistius gessit.

XLIV. De eo qui regem Guntchramnum interficere voluit.

XLV. De interitu Desiderii ducis.

XLVI. De obitu Leuvichildi regis.

LIBER OCTAVUS.

375 I. Igitur Guntchramnus rex anno vigesimo quarto regni sui de Cabillono progressus, Nivernensem urbem aggreditur. Invitatus enim Parisios veniebat ut Chilperici filium, quem iam Chlotharium vocitabat, a sacro regenerationis fonte deberet excipere. Digressus vero a Niverno ad Aurelianensem urbem venit magnum se tunc civibus suis præbens. Nam per domos eorum invitatus adibat, et prandia data libabat: multum ab his muneratus, muneraque ipsis proflua benignitate largitus est. Sed cum ad urbem Aurelianensem venisset, erat ea die solemnitas beati Martini, id est quarto Nonas mensis quinti*. Processitque in obviam ejus immensa populi turba cum signis atque vexillis, canentes laudes. Et hinc lingua Syrorum, hinc Latinorum, hinc etiam ipsorum Judæorum, in diversis laudibus varie concrepabat, dicens: Vivat rex, regnumque ejus in diversis populis annis innumeris dilatetur. Judæi vero, qui in his laudibus videbantur esse participes, dicebant: Omnes gentes te adorent **376** tibi que genu flectant, atque tibi sint subditæ. Unde factum est, ut celebratis Misis, cum rex ad convivium resideret, diceret: Væ genti Judaicæ, malæ et perfidæ, ac subdolo semper sensu viventis. Ob hoc enim mihi, inquit, hodie laudes adulatorias acclamabat, ut me cunctæ gentes quasi dominum adorarent, ut synagogam eorum, quæ dudum a Christianis diruta est, jubere me opus publica sublevare: quod inhibente Domino nunquam ero facturus. O regem admirabili prudentia clarum! Sic intellexit dolositatem hæreticorum, ut ei penitus non valerent subripere, quæ erant postmodum suggesturi. Jam enim mediante epulo rex locutus est sacerdotibus qui aderant, dicens: Rogo ut in domo mea crastina die vestram promerear benedictionem, fiatque mihi salus in ingressu vestro, ut ex hoc salvus sim, cum super me humilem vestrarum benedictionum verba defluerint. Hæc eo dicente, omnes gratias agentes epulo expleto surreximus.

II. Mane autem facto, dum rex loca sanctorum ora-

* Festum Translationis ejus, quæ etiam nunc celebratur hac ipsa die quarta Julii.

† In libro de Gloria Confessorum, cap. 99, Basilica S. Aviti hodieque perstat cum collegio canonicorum,

tionis gratia visitaret, ad metatum nostrum advenit. Erat enim ibi basilica sancti Aviti abbatis, **377** cujus in libro Miraculorum meminimus b. Surrexi gavisus, fateor, ad occursum ejus, et data oratione deprecor, ut in mansione mea eulogias beati Martini dignaretur accipere. Quod ille non respuens, benigno animo ingressus, hausto poculo, admonitis nobis ad convivium, lætus abscessit. Tunc Bertchramnus Burdegalensis episcopus cum Palladio Santonico valde regi infensus erat, pro susceptione Gundovaldi, cujus supra meminimus (*Lib. vii, cap. 31*); sed et Palladius episcopus ob hoc maxime regis iram incurrebat, quod ei sæpius fallacias intulisset. Discussi enim ante paululum fuerant ab reliquis episcopis et optimalibus regis, cur Gundovaldum suscepissent, cur **B** Faustianum c Aquis episcopum ad præceptionem ejus levissimam ordinassent. Sed hanc causam ordinationis Palladius episcopus a Bertchramno metropole suo auferens, super se devolvit, dicens: Oculi metropolis mei valde doloribus ardebant, et ego spoliatus et contemptus, invitus ab eo in e loco adductus sum. Non potui aliud facere, nisi quæ ille, qui omnem principatum Galliarum se testabatur accipere, imperabat. Cum hæc regi nuntiata fuissent, valde commotus est, ita ut vix obtineri posset, ut eos ad convivium advocaret, quos antea non viderat. Introeunte itaque Bertchramno, interrogat rex: Quis, ait, est iste? Diu enim erat quod ab eo visus non fuerat. Dixeruntque: Hic est Bertchramnus Burdegalensis urbis episcopus. Cui ille: Gratias, inquit, agimus, quod **C** sic custodisti fidem generationi tuæ. Scire enim te oportuerat, dilectissime pater, quod parens eras nobis ex matre nostra, et super gentem tuam non deberas inducere pestem extraneam [Gundovaldum]. Cumque talia, et his similia Bertchramnus audisset, conversus ad Palladium rex, ait: Nec tibi, o Palladi episcope, nimium sunt gratiæ referendæ. Tertio enim mihi, quod de episcopo dici iniquum est, pejerasti, mittens **378** indiculos dolositate

cui adjunctum est seminarium ad juniorum clericorum institutionem nuper erectum.

c Colb. a. et Regm., *Faustianum*. Confer cum *lib. vii, cap. 31*.

plenos; a me excusabaris ^a per epistolas, et germanum meum cum scriptis aliis invitabas. Judicavit enim Deus causam meam, cum ego provocare vos semper tanquam ecclesie patres studui, et vos circa me semper egistis dolose. Nicasio autem et Antidio episcopis ^b dixit: Quid vos, o sanctissimi patres, pro regionis utilitate, vel regni nostri sospitate tractastis, edicite? Illis quoque tacentibus, ablatis rex manibus, accepta a sacerdotibus benedictione, ad mensam resedit, læto vultu et hilari facie, quasi nihil de contemptu suo fuisset effatus.

III. Interea jam medio prandii peracto, jubet rex ut diaconum nostrum, qui ante diem ad Missas psalimum responsorium ^c dixerat, canere juberem. Quo canente, jubet iterum mihi, ut omnes sacerdotes, qui aderant, per meam commonitionem, datis ex officio suo singulis clericis, coram rege juberentur cantare. Per me enim secundum regis imperium admoniti, quisque ut potuit in regis præsentia psalimum responsorium decantavit ^d. Cum autem fercula proferrentur, dixit rex: Argentum omne quod cernitis, Mumoli illius perjuri fuit (*V. lib. II, cap. 40*). Sed nunc, gratia Domini tribuente, in nostram dominationem translatum est; nam quindecim ex eo catinos, ut istum majorem cernitis, jam concidi, et non exinde amplius quam hunc, et alium de centum septuaginta libris reservavi. Et quid amplius quam ad opus quotidianum necesse est me retinere? Non ego, quod pejus est, alium filium præter Childebertum habeo, cui satis sit de thesauris quos ei pater reliquit: et quæ jam de hujus miserissimi rebus, quæ Avinionæ inventæ sunt, transmittere curavi. Reliqua vero pauperum et ecclesiarum erunt necessitatibus tribuenda.

IV. Unum vos tantuminodo, sacerdotes Domini, deprecor, ut pro filio meo Childeberto Domini misericordiam **379** exoretis. Est enim vir sapiens atque utilis, ut de multorum annorum ævo vix ita cautus homo reperiri possit ac strenuus. Quia si hunc Deus his Gallis concedere dignabitur, fortassis spes erit de eodem gentem nostram, quæ valde exinanita est, posse consurgere. Quod fieri juxta ejus misericordiam non diffido, eo quod tale fuerit pueri nativitate præsagium. Nam in die sancto Paschæ, slante fratre meo Sigiberto in ecclesia, procedente diacono cum sancto Evangeliorum libro, nuntius regi advenit, unaque vox fuit pronuntiantis lectionem evangelicam, ac nuntii dicentis: Filius natus est tibi, unde factum est, ut omnis populus in utraque annuntiatione proclamaret pariter: Gloria Deo omnipotenti. Sed baptismum in die sancto Pentecostes accepit. et

^a Colo. a., et te excusabas per litteras.

^b Nicasius vero Aginensis, de quo lib. IX, cap. 41. Antistius vero Aginensis erat episcopus. Uterque subscripsit Conc. Matisic. II.

^c Hodierno Graduali seu Gradali respondet. Psalmi, qui post Epistolam cantabatur, meminit passim Augustinus. Vide Menardum in sacrament. Gregorianum, pag. 368.

^d Colb. III, prima manu, *cantavit*. Clericus post dictum ab episcopo versum psalmi, antiphonam seu

A rex nihilominus in die sancto Dominicæ nativitate est elevatus. Unde si oratio vestra prosequitur, poterit hic, Domino annuente, regnare. Hæc rege dicente, omnes orationem fuderunt ad Dominum, ut utrumque regem ejus misericordia conservaret. Adjecitque rex: Verum quia mater ejus Brunichildis me minatur interimere, sed nihil mihi ex hoc formidinis est. Dominus enim qui me eripuit de manibus inimicorum meorum, et de hujus insidiis liberabit me.

V. Multa tunc et in Theodorum ^e adversa locutus est, protestans, quod si ad synodum veniret, iterum exilio truderetur, dicens: Scio enim quod horum causa germanum meum Chilpericum interfecit. Denique nec nos pro viris haberi debemus, si ejus necem ulcisci non valeamus hoc anno. Cui ego respondi: Et quis Chilpericum interemit, nisi malitia sua tuaque oratio? Multas enim tibi contra justitiam tetendit insidias, quæ ei mortis exitium intulerunt. Quod, ut dicam, valde hoc per visionem somnii inspexi, cum viderem eum a te tonsorato capite quasi episcopum ordinari, deinde super cathedram parvam sola fulgine ^f tectam impositum ferri, prælucentibus coram eo lychnis ac cereis. Me hæc narrante, rex ait: Vidi et ego **380** aliam visionem, quæ hujus interitum nuntiavit. Adjucebatur enim in conspectu meo a tribus episcopis vinculus catenis, quorum unus Tetricus, alius Agricola ^g, tertius vero Nicetius Lugdunensis erat, e quibus dicebant duo: Solvite, quæsumus, eum, et castigatum abire permittite. Quibus econtrario cum amaritudine Tetricus episcopus respondebat: Non fiet ita, sed igni concremabitur pro sceleribus suis. Et cum diu multumque quasi altercant hæc inter se verba proferreat, conspicio æneum super ignem positum fervere vehementer. Tunc me flente, apprehensum infelicem Chilpericum contractis membris projiciant in æneum. Nec mora, inter undarum vapores ita dissolutus ac liquefactus est, ut nullum ex eo pedis indicium remaneret. Hæc rege dicente, admirantibus nobis, epulo expleto surreximus.

VI. Rex igitur in crastinum in venationem progressus est; quo redeunte, Garacharius comes Burdegalensis atque Bladastes a nobis representati sunt: qui, ut superius diximus, in basilica sancti Martini confugium fecerant, pro eo quod Gindovaldo conjuncti fuissent. Nam cum prius pro hic deprecatus nihil obtinere potuissem, hæc in sequentibus locutus sum: Audiat, o rex, potestas tua. Ecce a Domino ~~meo~~ in legatione ad te directus sum: sed quid renuntiabo ei qui me misit, cum nihil mihi responsi reddere vo-

responsum subjungebat, eo modo quo in Missis IV temporum hodieque canticum trium Puerorum concinimus.

^e Is erat Massiliensis episcopus, de quo plura in libro superiori.

^f Frh. al., *nullis palleis tectam*.

^g Tetricus Lingonensis, Agricola vero Cabillonensis, Pro Tetricus Colb. a. alt. suam habet Teodericus, et sic infra.

lis? A: ille obstupefactus ait: Et quis est dominus A
tuus, qui te misit? Cui ego subridens: Beatus Mar-
tinus, inquit, misit me. Tunc ille iussit sibi repræ-
sentari viros. Sed cum in ejus conspectu venissent,
multas eis perfidias ac perjuria exprobravit, vocans
eos sæpius vulpes ingeniosas: sed restituit eos gra-
tiae suæ, reddens quæ illis ablata fuerant.

VII. Adveniente quoque die Dominico, rex eccle-
siam ad spectanda ^a Missarum solemnia petit; fra-
tres [episcopi] vero consacerdotesque qui æderant,
locum Palladio episcopo ad agenda festa præbuerunt.
Quo incipiente prophetiam, **381** Rex interrogat,
quis esset. Cumque Palladium episcopum initiasse
pronuntiassent, statim commotus rex ait: Qui mihi
semper infidelis et perfidus fuit, ille nunc sacra-
ta verba prædicabit? Egrediar prorsus ab hac ecclesia,
ne inimicum meum audiam prædicantem. Et hæc
dicens, egredi cœpit ecclesiam. Tunc conturbati sa-
cerdotes de fratris humilitate, dixerunt regi: Vidi-
mus enim eum convivio tuo adesse, ac de ejus manu
te benedictionem accipere; et cur eum nunc rex
aspernatur? Si enim scrisemus tibi exosum, decli-
nassemus utique ad alium, qui hæc agere debuisset.
Nunc, si permittis, celebrat quæ cœpit: in posterum
autem si aliquid opposueris, canonicæ sanctionis
censura finiatur. Jam enim Palladius episcopus in
sacrarium cum grandi humilitate discesserat. Tunc
rex iussit eum revocari, et sic quæ agere cœperat,
expedivit. Nam cum iterato ad convivium regis Pal-
ladius atque Bertchramnus asciti fuissent, commoti
invidiam multa sibi de adulteriis ac fornicatione ex-
probrarunt, nonnulla etiam de perjuriis. Quibus de
rebus multi ridebant; nonnulli vero, qui a'erioris
erant scientiæ, lamentabantur, cur inter sacerdotes
Dominicaliter zizania diaboli pullularent. Discedentes
itaque a regis præsentia, cautiones et fidejussores
dederunt, ut decimo Kalendas mensis novi ad syno-
dum convenirent.

VIII. Tunc apparuerunt signa, id est, radii a parte
Aquilonis, sicut sæpius apparere solent. Fulgor per
cælum occurrisse visus est, floresque in arboribus
ostensi sunt. Erat enim mensis quintus.

IX. Posthæc rex Parisios venit, et coram omnibus
loqui cœpit, dicens: Germanus meus Chilpericus
moriens dicitur filium reliquisse, cujus nutritores,
matre deprecante, petierunt, ut eum de sancto la-
vacro in Dominici Natalis solemnitate deberem exci-
pere; et non venerunt. Rogaverunt deinceps ut ad
sanctum Pascha baptizaretur, sed nec tunc allatus
est infans. Deprocati sunt autem tertio, ut ad festi-

vitatem **382** sancti Joannis ^b exhiberetur, sed nec
tunc venit. Moverunt itaque me per tempus sterile
de loco ubi habitabam: veni igitur, et ecce abscon-
ditur, nec ostenditur mihi puer. Unde, quantum in-
telligo, nihil est quod promittitur, sed, ut credo,
alicujus ex leudibus nostris sit filius; nam si de stirpe
nostra fuisset, ad me utique fuisset deportatus. Ideo-
que noveritis, quia a me non suscipitur, nisi certa
de eo cognoscam indicia. Hæc audiens Fredegundis
regina, conjunctis prioribus regni sui, id est tribus
episcopis et trecentis viris optimis, sacramenta de-
derunt hunc a Chilperico rege generatum fuisse: et
sic suspicio ab animo regis ^c ablata est.

X. Denique cum interitum Merovechi atque Chlo-
dovechi sæpius lamentaretur, nesciretque ubi eos
postquam interfecerant, projecissent, venit ad re-
geni homo qui diceret: Si mihi contrarium in pos-
terum non habetur, indicabo in quo loco Chlodovechi
cadaver sit positum. Juravit rex nihil ei molestum
fieri, sed potius muneribus ampliari. Tunc ille: Ver-
ritatem, inquit, me loqui, o rex, ipsa ratio quæ acta
est comprobabit. Nam quando Chlodovechus inter-
fectus est, ac sub stillicidio oratorii cujusdam sepul-
tus, metuens regina ne aliquando inventus cum ho-
nore sepeliretur, jussit eum in alveum Matronæ flu-
minis projici. Tunc intra lapsus ^d, quod opere meo
ad capiendorum piscium necessitatem præparaveram,
reperi. Sed cum ignorarem quisnam esset, a cæsarie
prolixa cognovi Chlodovechum esse: apertis enim
que in humeris ad litus detuli, ibique eum cæspite
superposito tumulavi. Ecce salvatis artibus quod
voveris effice. Quod cum rex comperisset, confin-
gens se ad venationem procedere, delectoque tumulo,
reperit corpusculum integrum et illæsum. Una tan-
tum pars capillorum, quæ subter fuerat, jam de-
fluxerat; alia vero cum ipsis crinium flagellis intacta
durabat. Cognitumque est hunc esse quem rex in-
tento animo requirebat. Convocato **383** igitur epi-
scopo civitatis, cum clero et populo, ac cæcorum in-
numerabilium ornatu, ad basilicam sancti Vincentii
detulit tumulandum, non minus plangens nepotes
mortuos, quam cum vidit filios proprios jam sepultos.
Posthæc misit Pappolum Carnotensæ urbis episcopum,
qui Merovechi cadaver requirens, juxta Chlodovechi
tumulum sepelivit.

XI. Ostiarius ^e vero quidam de alio ostiario dixit
Domine rex, hic accepto præmio consensit ut te in-
terficiaris. Apprehensusque ostiarius, de quo dixe-
rat, casus, suppliciiisque multis affectus, nihil de
causa qua interrogabatur aperuit. Loquebanur enim

^e Omnes præter Bad., ab animis regis.

^d S. c. Colb. m. cum Rec. et recte, ea enim voce
designatur rete. Et in Colb. a., ubi lapsus altera
manu appositum est, rete. Regm. vero habet lacum.
Editi, capsum. De Chlodovei morte vide supra lib. v,
cap. 40. De Merovei autem nece cap. 19 ejusdem li-
bri. Uterque relatus Parisios, in basilica sancti Vin-
centii quæ hodie sancti Germani a Pratis dicitur, se-
pultus est.

^e Hoc caput deest in Vat. et Colb. a. Bec., Post-
rius.... de alio ostiario

^a Missas spectare dicebantur, qui sacris quidem
mysteriis intererant, sed non communicabant, ut
colligit noster Mabillon, in Liturg. Gallic. ex cap. 8
lib. x hujus historiæ. Can. 29 Conc. iii Aurelian.,
an. 538, vetitum est, ne quis cum armis bellicis sa-
crificia matutina Missarum sive vespertina spectet.

^b Non solum in natali Domini et S. Joannis, sed et
in natalibus Martyrum baptismus conferrebat in ali-
quibus ecclesiis. Quem morem veteribus canonibus
insistentes abrogare conati sunt patres Concilii ii
Matisic., hoc anno 585 habiti.

tunc multi hoc insidiis et invidia factum, quod ostiarius ille, cui hoc crimen imputatum fuerat, plurimum a rege diligeretur. Ansonaldus autem nesciit qua suspicione tactus, nec va'edicens, a rege discessit. Rex vero Cabillonum regressus, iussit Biantum, qui sibi semper fuerat infidelis, gladio percussit. Qui vallatus in domo sua, ab hominibus regis peremptus interiit, resque suæ fisci ditionibus subjugatæ sunt.

XII. Denique cum rex maxima intentione Theodororum episcopum iterum persequi conaretur, et Massilia jam in Childeberti regis dominationem revocata fuisset, ad discutiendas causas Ratharius illic quasi dux ^a a parte regis Childeberti dirigitur. Sed postposita actione, quæ ei a rege injuncta fuerat, episcopum vallat, fidejussores requirit, et ad præsentiam regis Guntchramni direxit, ut scilicet a synodum, quæ Matiscone futura erat, quasi ab episcopis damnandus adesset. Nec defuit ultio divina, quæ servos suos ab ore canum rabidorum defensare consuevit. Nam egrediente episcopo a civitate, statim res ecclesiæ diripit, et alia quidem sibi vindicat, alia sub sigillorum munitione concludit. Cumque hoc fecisset, protinus famulos ejus sævissimus invadit morlus, exhaustosque febre peremit; filius ejus ab hoc incommodo defecit, quem in suburbano Massiliæ ipsius **384** cum gravi gemitu sepelivit; fuitque talis domui ejus plaga, ut cum ab urbe illa est digressus, vix ad patriam suam regredi putaretur. Theodoros vero episcopus a Guntchramno rege detentus est. Sed nihil ei rex nocuit. Est enim vir egregiæ sanctitatis ^b, et in oratione assiduus, de quo mihi Magnericus Treverensis episcopus hæc retulit. Ante hos annos cum ad præsentiam Childeberti regis ita sub ardua custodia duceretur, ut quandocumque ad urbem aliquam venisset, neque episcopum, neque quemquam de civibus videre permetteretur, adveniente Treveros, nuntiatum est episcopo, hunc jam in navi positum clam abduci; surrexitque sacerdos tristis, ac velociter persecutus, reperit eum ad litus, causatusque cum custodibus, cur tanta esset impietas ut non liceret fratri fratrem aspicere: visoque tandem, osculatus eum, indulgens aliquid vestimenti, discessit. Veniens itaque ad basilicam sancti Maximi ^c prosternitur sepulcro, illud apostoli Jacobi retinens: *Orate pro invicem ut salvemini* (Jac. v, 16). Fusaque diu oratione cum lacrymis, ut fratrem dignaretur Dominus adjuvare, egressus est foras. Et ecce mulier quam spiritus erroris agitabat, clamare sacerdoti cœpit, ac dicere: O sceleste et inveterate dierum, qui pro inimico nostro Theodoro orationem fundis ad Dominum. Ecce nos quotidie quæ-

rimus, qualiter ab his Gallis extrudatur, qui nos quotidianis incendiis conflat, et tu pro eo rogare non desinis? Satius enim tibi erat res ecclesiæ tuæ diligenter inquirere, ne pauperibus aliquid deperisset, quam pro hoc tam intente deposcere. Et aiebat: Væ nobis qui eum non possumus expugnare. Et licet dæmoniis credi non debeat, tamen qualis esset sacerdos, de quo hæc dæmon condolens declamabat, apparuit. Sed ad cœpta redeamus.

XIII. Igitur legatos ad nepotem suum Childebertum rex dirigit, qui morabatur tunc ad castrum Confluentis ^d, quod ob hoc nomen accepit, pro eo quod Mosella Rhenusque **385** omnes pariter confluentes in eodem loco jungantur. Et quia placitum fuerat, ut Trevas Campaniæ urbem de utroque regno conjungerent, sacerdotibusque de regno Childeberti congruum non fuit; Felix legatus, salutatione præmissa, ostensis litteris, ait: Patrus tuus, o rex, diligenter interrogat, quis te ab hac promissione retraxit, ut sacerdotes regni vestri ad Concilium quod simul decreveratis, venire dicerent. An forsitan mali homines aliquam inter vos discordiæ radicem faciant pullulare? Tunc ego, rege tacente, respondi: Nil mirum, si zizania seratur inter populos; nam inter hos quo radicem obliget ^e, protinus non potest reperire. Nullum enim latet, quod Childebertus rex alium patrem nisi patruum non habet. Neque illa alium filium nisi hunc habere disponit, juxta id quod eum anno præsentis audivimus loqui ^f. Absit ergo ut inter eos radix discordiæ germinet, cum se pariter et tueri debeant, et amare. Tunc vocato secretius Felice legato, Childebertus rex rogavit, dicens: Deprecor dominum et patrem meum, ut Theodoro episcopo nihil injuriæ inferat: quod si fecerit, confestim inter nos scandalum germinabit, erimusque discordia impediens disjuncti, qui debemus amorem tuendo esse pacifici. Acceptoque et de aliis causis responso, legatus discessit ^g.

XIV. Nobis itaque in antedicto castro cum rege commorantibus, dum ad convivium principis usque obscura nocte retineremur, epulo expleto surreximus, venientesque ad fluvium, offendimus navem in litore, quæ nobis fuerat præparata; ascendentibusque nobis irruit turba hominum diversorum, impletaque est navis tam hominibus quam aquis: sed virtus Domini adfuit, non sine grandi miraculo, ut cum usque labium impleta fuisset, mergi non posset. Habebamus enim nobiscum beati Martini reliquias eum **386** aliorum sanctorum, quorum virtute nos credimus fuisse salvatos. At vero nave ad litus undegressi fuimus redeunte, evacuata ab hominibus et

^a Regm., *dux quasi a parte*. Colb. m., *duxit quasi*, forte pro *dux*.

^b Colitur uti sanctus in Martyrol. Gallicano die 2 Januarii. Vide supra lib. vi, cap. 24.

^c Colb. m. et Regm., *Martini*. At licet Treveris sit quoque basilica S. Martini, ab ipso Magnerico condita, nunquam tamen ibi S. Martini sepulcrum existit. S. Maximinus vero in ecclesia suburbana sepultus est, quæ hodieque ipsius nomen retinet, estque, sicut etiam basilica S. Martini, celebris abbatia or-

dinis Benedictini.

^d Celebre etiam nunc et munitione validissimum sub diocesi et ditone archiepiscopi Trevirensis, vulgo *Coblenz* dictum.

^e Col. et Bign., *qui radicem*. Col. m. alt. man., *quo duos*. Regm., *quos radix obligat... reperiri*.

^f Vide supra cap. 4, et lib. vii, cap. 35.

^g Post hæc Vat. et Colb. a., ommissis capitibus quatuordecim, transeunt ad caput 28, quod est de Hermenegildo et Ingunde.

a lymphis, repulsisque extraneis, sine impedimento transivimus. In crastino autem vale regi dicentes, abcessimus.

XV. Profecti igitur in itinere, ad Eposium^a castrum accessimus, ibique a Ulfilaico diacono nacti, et ad monasterium ejus deducti, benignissime suscepti sumus. Est enim hoc monasterium quasi milibus octo ab antedicto castro, in montis cacumine locatum: in quo monte magnam basilicam ædificavit, quam beati Martini vel reliquorum sanctorum reliquiis illustravit. Commorantes autem ibi, petere ab eo cœpimus, ut nobis aliqua de conversionis suæ bono narraret, vel qualiter ad clericatus officium advenisset, quia erat genere Langobardus. Sed nequibat exponere, vanam tota intentione cupiens gloriam evitare. Quem ego terribilibus sacramentis conjurans, pollicitus primo, ut nulli quæ referebat expenderem, rogare cœpi, ut nihil mihi de his quæ interrogabam occuleret. Cumque diutissime reluctatus fuisset, victus tandem tam precibus quam obsecrationibus meis, hæc effatus est. Dum essem, inquit, puer parvulus, audito beati Martini nomine, nesciens adhuc utrum martyr an confessor esset, vel quid boni in mundo gessisset, vel quæ regio beatos artus turnulo meruisset accipere, jam in ejus honorem vigiliis celebrabam, ac, si aliquid inter manus numismatis advenisset, eleemosynas faciebam. Jamque in majori ætate proficiens, litteras discere studui: ex quibus prius scribere potui, quam ordinem scriptarum litterarum scirem. Deinde Aredio abbati conjunctus, ab eoque edoctus, beati Martini basilicam adii. Revertensque cum eo, ille parumper pulveris beati sepulcri pro benedictione sustulit. Quem in capsula positum^b, ad collum **387** meum dependit: de vectique ad monasterium^c ejus Lemovicino in termino, accepta capsula, ut eam in oratorio suo locaret, in tantum pulvis accrevit, ut non solum totam capsam repleret, verum etiam foris inter juncturas, ubi aditum reperire po-

^a Alii, *Epusium*; Antonino, *Epoisium*, nunc vulgo *Ivodium*, oppidum ditionis Luxemburgicæ in finibus Trevirorum, ad Charem seu Cherreum fluvium, nostris *Ivois*, Germanis *Ipsch*, quod ab aliquot annis Carinianum etiam, *Carignan*, appellari voluerunt. Monasterium autem S. Martini, quod hic Gregorius laudat, in monte vicino olim situm, plane dirutum est, e quo, uti narrat Browerus in *Annalibus Trevir.* lib. x. anno circ. 979. Egbertus archiepiscopus Trevir. B. Ulfilaici ossa in oppidum transtulit. Idem sanctus in *Fastis Benedictinis* sub S. *Vulphi conversi* nomine colitur xii Kal. Novembris, diviso perperam in duas partes *Vulphilaici* nomine, ut laicus dicatur, cum vel ex hoc Gregorii loco certum sit ipsum diaconum fuisse.

^b Col. m. et Bec., quod in capsula depositum... dependi.

^c Monasterium Athanense, quod hodie conditoris sui sancti Aridii nomine insignitur.

^d Sic Colb. m. et Bec. id est solito, ut habet Bad.; cæteri, *solitiæ*, referentes ad vocem *hyemis*.

^e Sic Bad.; cæteri, *possem eruere*.

^f Id est alia signa, seu simulacra. Jam tempore Domitiani imp. celebris erat Dianæ cultus in his partibus, ita ut *Diana Arduinna*, ex silvæ celebris nomine, diceretur, ut patet ex veteri inscriptione apud Browerum in antiquit. Trevirensibus. Inscriptionem

tuit, scateret. Ex hoc mihi miraculi lumine animus magis accendit totam spem meam in ejus virtute defigere. Deinde territorium Trevericæ urbis expetii, et in quo nunc estis monte, habitaculum quod cernitis, proprio labore construxi. Reperi tamen hic Dianæ simulacrum, quod populus hic incredulus quasi deum adorabat. Columnam etiam statui, in qua cum grandi cruciату sine ullo pedum stabam tegmine. Itaque cum hyemis tempus solite^d advenisset, ita rigore glaciali urebar, ut ungues pedum meorum sæpius vis rigoris excuteret, et in barbibus meis aqua gelu connexa candidelarum more dependeret. Magnam enim hyemem regio illa persæpe dicitur sustinere. Sed cum nos sollicitè interrogarem, quis ei cibus aut potus esset, vel qualiter simulacra montis illius subvertisset, ait: Potus, cibusque meus erat parum panis et oleris, ac modicum aquæ. Verum ubi ad me multitudo vicinarum villarum confluere cœpit, prædica-bam jugiter nihil esse Dianam, nihil simulacra, nihilque quæ eis videbatur exerceri cultura; indigna etiam esse ipsa, quæ inter pocula luxuriasque profluas cantica proferebant: sed potius Deo omnipotenti, qui cœlum fecit ac terram, dignum sit sacrificium laudis impendere. Orabam etiam sæpius, ut simulacra Domini diruto dignaretur populum ab hoc errore discutere. Flexit Domini misericordia mentem rusticam, ut inclinaret aurem suam in verba oris mei, ut scilicet relictis idolis Dominum sequeretur. Tunc convocatis quibusdam ex eis, simulacrum hoc immensum, quod elidere propria virtute non poteram, cum eorum adjutorio postea merui^e eruere: jam enim reliqua sigillorum^f quæ faciliora fuerant, ipse confregeram. Convenientibus autem multis ad hanc Dianæ **388** statuam, missis funibus trahere cœperunt: sed nihil labor eorum proficere poterat. Tunc ego ad basilicam propero, prostratusque solo, divinam misericordiam cum lacrymis flagitabam, ut quia id humana industria evertere non ipsam, quæ probat Dianæ cultum in Arduenna silva fuisse celebrem, huc proferre visum est.

D. M.

Q. CÆSIVS. Q. FILIVS. CLAVD. ATILIANVS. SACERDOS

DIANÆ. ARDVINNÆ

FEGIT. SIBI. ET. SVIS. HERED.

IN. FR. P. XII. IN. AGR. P. XV.

III. IDVS. OCTOB.

IMP. CÆS. FL. DOMITIANO. VIII.

ET. C. VALERIO. MESSALINO. COS.

Ex eodem Browero discimus infra nemus, quod in eadem regione habetur prope Epternacum, oppidum ob monasterium Ord. Benedictini insigne, haberi vetus Dianæ monumentum, vario cultu in rupe solida sculptum, sed pene attritum, cum hac inscriptione:

DEÆ. DIANÆ

Q. POSTHVMVS. POTENS

V. S.

An inde Diana Ardoinnæ nomen habuerit? certe apud Gruterum, cap. 49, vetus habetur inscriptio quinque diis sacra: Ardoinnæ, Camulo, Jovi, Mercurio, Herculi. Quæ vero inscribitur *Ardoinna*, sub Dianæ specie repræsentatur.

valebat, virtus illud divina destrueret. Egressusque post orationem, ad operarios veni, apprehensumque funem, ut primo ictu trahere cœpimus, prothaus simulacrum ruit in terram, contractumque cum malleis ferreis in pulverem redegit. Ipsa quoque hora, cum ad cibum capiendum venissem, ita omne corpus meum a vertice usque ad plantam pedis pusulis malis repletum est, ut locus quem unus digitus tegeret, vacuus inveniri non posset: ingressusque basilicam solus, denudavi me coram sancto altario. Habebam enim ibi ampullam cum oleo plenam, quam de sancti Martini basilica detuleram: ex qua propriis manibus omnes artus perunxi, moxque sopori locatus sum. Experfactus vero circa medium noctis, eum ad cursum reddendum a surgerem, ita corpus totum incolame reperi, ac si nullum super me ulcus apparuisset. Quæ vulnera non aliter nisi per invidiam inimici emissa cognovi. Et quia semper ipse invidus Deum querentibus nocere conatur, adventibus episcopis, qui me magis ad hoc cohortari debuerant, ut cœptum opus sagaciter explicare deberem, dixerunt mihi: Non est æqua hæc via quam sequeris, nec tu ignobilis Simeoni ^b Antiocheno, qui columnæ insedit, poteris comparari. Sed nec cruciatum hunc te sustinere patitur loci positio: descende potius, et cum fratribus, quos aggregasti tecum, inhabita. Ad quorum verba, quia sacerdotes non obaudire ascribitur crimini, descendebam, fateor, et ambulabam cum eisdem, ac cibum pariter capiebam. Quadam vero die provocans me episcopus, longius ad villam emisit operarios cum scutis et malleis ac securibus, et eliserunt columnam in qua stare solitus eram. La crastino autem veniens, inveni ³⁹⁹ omnia dissipata, flevisque vehementer; sed erigere nequivi quæ destruxerant, ne dicerer contrarius iussionibus sacerdotum, et ex hoc, sicut nunc habito, cum fratribus habitare contentus sum.

XVI. Cui cum de virtutibus beati Martini quas in eo loco operatus est, aliqua ut declararet exposcerem, hæc retulit. Franci cujusdam, et nobilissimi in gente sua viri, filius mutus surdusque erat: adductusque a parentibus ad hanc basilicam, jussi eum cum diacono meo et alio ministro, iutra ipsum templum sanctum in lectulo requiescere; et per diem quidem orationi vacabat: nocte autem in ipsa, ut diximus, æde dormiebat. Quandoque miserante Deo apparuit mihi in visione beatus Martinus, dicens: Ejice agnum de basilica, quia jam sanus factus est. Mane autem facto, cogitante me quod esset hoc somnium, venit ad me puer, et emittens vocem, gratias agere Deo cœpit, conversusque ad me, ait: Gratias ago Deo omnipotenti, qui mihi et eloquium reddidit, et auditum. Ex hæc sanus redditus, ad domum rediit. Alius vero qui plerumque in turis diversisque sceleribus commistus pejerare consueverat,

A cum aliquando a quibusdam pro furto argueretur, ait: Ibo ad basilicam beati Martini, et sacramenta me exueas, innocens reddar. Quo ingrediente, elapsa securi de manu ejus, ad ostium ruit, gravi cordis dolore percussus, confossusque est miser verbis propriis, quæ venerat exueas perjuriis. Alius simili modo cum de incendiis domus vicini sui argueretur, ait: Vadam ad templum sancti Martini, et fide data insons redditurus: ero ab hoc crimine. Manifestum erat enim hunc domum illam incendie concremasse. Abiens autem ad sacramenta danda, conversus ad eum, dixi ei: Quantum vicinorum tuorum dicat assertio, non eris innocens ab hoc scelere; sed tamen Deus ubique est, et virtus ejus ipsa est forinsecus, quæ habetur intrinsecus. Tamen si ita te vana fiducia cepit, quod Deus vel sancti ejus in perjuriis non ulciscantur, ecce templum sanctum, econtra jura ut libet; ³⁹⁰ nam calcare limen sacrum non permittis. At ille elevatis manibus, ait: Per omnipotentem Deum et virtutem beati Martini antistitis ejus, quia hoc incendium non admisi. Datis itaque sacramentis, dum recederet, visum est ei quasi ab igne circumdari; et statim ruens in terram, clamare cœpit se a beato antistite vehementer exuri. Aiebat enim miser: Testor Deum, quia ego vidi ignem de cœlo cadere, qui me circumdans validis vaporibus conflat. Et dum hæc diceret, spiritum exhalavit. Multis hæc causa documentum fuit, ne in hoc loco auderent ulterius pejerare. Plurima quidem de his virtutibus hic diaconus retulit, quæ sequi longum putavi.

XVII. Cum autem in loco illo commoraremur, vidimus per duas noctes signa in cœlo, id est radios a parte Aquilonis tam clare splendidos, ut prius sic apparuisse non fuerint visi, et ab utraque quidem parte, id est ab Euro, et Zephyro, nubes sanguineæ; tertia vero nocte quasi hora secunda apparuerunt hi radii. Et ecce dum hos miraremur attoniti, surrexerunt a quatuor plagis mundi alii horum similes, vidimusque totum cœlum ab his operiri. Et erat nubes in medio cœli splendida, ad quam se hi radii colligebant in modum tentorii, quod ab imo ex amplioribus inceptum fasciis angustatis in altum, in unum cuculli caput sæpe colligitur. Erantque in medio radiorum et aliæ nubes ceu coruscum valide fulgurantes. Quod signum magnum nobis ingessit metum (*V. supra cap. 24*). Opperiebamur enim super nos aliquam plagam de cœlo transmitti.

XVIII. Childebertus vero rex compellentibus missis imperialibus, qui aurum quod anno superiore datum fuerat, requirebat, exercitum in Italiam dirigit. Sonus enim erat sororem suam langvedem jam Constantinopolim fuisse translata. Sed cum duces inter se altercarentur, regressi sunt sine ullius lucrû acquisitione ^d; nam Wintrio dux a pagensis

^a Id est, ad recitandum officium divinum.

^b Celebris sanctus Simeon Stylites, de quo ipse Gregorius in libro de Gloria Confess., cap. 26.

^c Sic Colb. w. et Bad.; alii vero, *rediturus*.

^d Vide Paul. Diac. lib. III Hist. Langob., cap. 22, et Chronicum Joan. Bictar. de Wintrione infra lib. X, cap. 3. In Fredegarii Chronico, cap. 44, dicitur *Quintio dux Campaniæ*. Is ex Gudila filiam habuit

suis depulsus, ducatu caruit, finissetque vitam, nisi fuga auxilium præbisset; sed postea, pacato populo, ducatum recepit. Itaque **391** Nicetius per emissionem Eulalii a comitatu Arverno submotus, ducatum a rege expetiit, datis pro eo immensis numeribus. Et sic in urbe Arverna, Ruthena atque Uctica dux a ordinatus est, vir valde ætate juvenis, sed acutus in sensu; fecitque pacem in regione Arverna, et in reliquis ordinationis suæ locis. Childericus vero Saxo in offensam regis Guntchramni incidens, pro causa ob quam superius diximus alios confugisse, beati Martini basilicam expetiit, uxorem in regno regis antedicti relinquens. Cui obtestatus fuerat, rex, ne virum videre præsumeret, nisi prius ille regali gratiæ reconciliaretur. Ad quem cum pro eo sæpius legationem misissemus, tandem obtinimus ut uxorem reciperet, et citra Ligerim fluvium commoraretur, non tamen ad regem Childebertum transire præsumeret. Sed ille accepta libertate recipientis uxoris, clam ad eum transit; adeptaque ordinatione ducatum in civitatibus ultra Garonnam, quæ in potestate supradicti regis habebantur, accessit. Guntchramnus vero rex volens regnum nepotis sui Chlotharii, filii scilicet Chilperici, regere, Theodulfum Andegavis comitem esse decrevit; introductusque in urbem, a civibus, et præsertim a Domigiselo cum humilitate repulsus est. Recurrensque ad regem, iterum præceptum accipiens, a Sigulfo duce intronissus, comitatum urbis illius rexit. Gundobaldus autem comitatum Meldensem, super Guerpinum accipiens, ingressusque urbem, causarum actionem agere cœpit. Exinde dum pagum urbis in hoc officio circumiret, in quadam villa ab Guerpino interficitur. Cujus parentes congregati super hunc irruunt, inclusumque in pessilem domum interimunt: sicque uterque a comitatu morte imminente discessit.

XIX. Cum autem sæpius Dagulfus **392** abbas pro sceleribus suis argueretur, quia furta et homicidia plerumque faciebat, sed et in adulteriis nimium dissolutus erat, quodam tempore cum uxorem vicini sui concupiscens, misceretur cum ea, requirens occasiones diversas, qualiter virum adulteræ intra monasterii hujus septa deberet opprimere contestatus est ei dicens, quod si ad uxorem suam acce-

deret, puniretur. Illo quoque discedente ab hospitio suo, hic Dagulfus nocte cum uno clerico veniens, domum meretricis ingreditur. Postquam autem diutissime bibentes inebriati sunt, in uno strato locantur. Quibus dormientibus, adveniens vir ille, accensum stramine, elevata bipenne utrumque peremit. Ideoque documentum sit hæc causa clericis, ne contra canonum statuta extraneorum mulierum consortio potiantur, cum hæc et ipsa lex canonica et omnes Scripturæ sanctæ prohibeant: præter has feminas, de quibus crimen non potest æstimari.

XX. Interim dies placitū advenit, et episcopi ex jussu regis Guntchramni apud Maticensem urbem collecti sunt. Faustianus autem, qui ex jussu Gundovaldi Aquensis urbis episcopus ordinatus fuerat, ea conditione removetur, ut eum Berthramnus, Orestesque, sive Palladius, qui eum benedixerant, vicibus pascerent, centenosque ei aureos annis singulis ministrarent. Nicetius tamen ex laico, qui prius ab Chilperico rege præceptum eliquerat, in ipsa urbe episcopatum adeptus est. Ursicinus Cadurcensis episcopus excommunicatur, pro eo quod Gundovaldum excepisse publice est confessus: accepto hujusmodi placito, ut pœnitentiam tribus annis ageus, neque capillum, neque barbam tonderet, vino et carnibus abstinere, missas celebrare, clericos ordinare, ecclesiasque et chrisma benedicere, eulogias dare penitus non auderet; utilitas tamen ecclesiæ per ejus ordinationem, sicut solita erat, omnino exerceretur. Exstitit enim in hac synodo quidam ex episcopis, qui dicebat mulierem, hominem non posse vocitari. Sed tamen ab episcopis ratione accepta quievit: eo quod sacer veteris Testamenti liber edoceat, quod in principio Deo hominem creando, ait, *Masculum et feminam creavit eos: vocavitque nomen eorum, Adam* (Gen. v, 2), quod est [exponitur] homo terrenus; sic utique vocans mulierem, ceu virum: utrumque enim hominem dixit. Sed et Dominus Jesus Christus ob hoc vocitatur filius hominis, quod sit filius Virginis, id est mulieris. Ad quam cum aquas in vina transferre pararet, ait: *Quid mihi et tibi est, mulier* (Joan. ii, 4)? et reliqua. Multisque et aliis testimoniis hæc causa convicta quievit. Prætextatus vero Rothomagensis episcopus, orationes

S. Glodesindem abbatissam, quæ Parthenonem hodieque sub ipsius nomine Mettis celebrem condidit; cujus habes Vitam Sæc. ii Benedictino, pag. 1087.

^a Ex hoc aliisque similibus locis probat Bignonius duces comitibus potestate superiores fuisse, nec requisitum fuisse ut duodecim comitatus duci subjicerentur. Vide infra lib. ix, cap. 7, et lege ipsius Cl. viri notas in lib. i Marculfi form. 8, ubi plura et scitu digna, pro more suo, habet de ducibus et comitibus. Videsis et Alteserræ librum ea de re singularem, et Cangii Glossarium.

^b Coll. m. et Regim., circa.

^c Sic Bec.: alii, *Guerpinum* (aut *Vuerpinum*), ingressusque, etc.; unde Bignonius ex conjectura addiderat *invasit*; Ches., *competiit*.

^d Editi, *pensilem domum*; Bec., *pensilem domus*. At lectionem nostram, quæ est Coll. m., cæteris meliorem putat Valesius; quamvis ejus sensum se non

assequi fateatur, nisi pessile sit aliqua domi pars, cujus vocis significatio nobis hodie ignota est.

^e In Bec. deest vox *abbas*. In indice tamen capp. habet, *De Daulfo abbate*.

^f Idem cod., *virum adulterum, qui in terra hujus monasterii deberet opprimere*.

^g Hujus synodi canones, et eorum nomina, qui ipsi interfuerunt, vide apud Sirmondum tom. I, p. 381.

^h Alii, *Faustianus*, ut supra lib. vii, cap. 31, ubi ejus ordinatio describitur, et de Nicetio agitur.

ⁱ Id est rerum temporalium ac possessionum ecclesiæ suæ curam haberet. Ipse tamen inter alios antistites Concilio subscripsit, immo et ipse Faustianus, sed qui ibi dicitur sedem non habere. At Nicetius nec subscripsit, nec inter alios patres recensitus est, quod forte nondum ordinatus esset, factus ex comite episcopus.

quas in exsilio positus scalpsit, coram episcopis recitavit. Quæ quibusdam quidem placuerant, a quibusdam vero, quia artem secutus minime fuerat, reprehendebantur. Stylus tamen per loca ecclesiasticus et rationabilis erat. Cædes autem magna tunc inter famulos Prisci ^a episcopi et Leudegisili ducis fuit. Priscus tamen episcopus ad coemendam pacem multum pecuniæ obtulit. His etiam diebus Guntchramnus rex graviter ægrotavit, ita ut putaretur a quibusdam non posse prorsus evadere: quod credo providentia Dei fuisset [*It. fuit*]. Cogitabat enim multos episcoporum exsilio detrudere. Theodorus itaque episcopus, ad urbem suam regressus, favente omni populo cum laude susceptus est.

XXI. Itaque cum hæc synodus ageretur, Childebertus rex apud Belsonancum villam ^b, quæ in medio Ardoennensis silvæ sita est, cum suis conjungitur. Ibique Brunichildis regina pro Ingunde filia, quæ adhuc in Africa tenebatur, **394** omnibus prioribus quæstæ est: sed parum consolationis emeruit. Tunc contra Bosonem Guntchramnum causa exoritur. Ante paucos autem dies mortua propinqua uxoris ejus sine filiis, in basilica urbis Mettensis sepulta est cum grandibus ornamentis et multo auro. Factum est autem, ut post dies paucos adesset festivitas beati Remigii ^c, quæ in initio mensis Octobris celebratur. Discedentibus ^d autem multis e civitate cum episcopo, et præsertim senioribus urbis cum duce, venerunt pueri Bosonis Guntchramni ad basilicam, in qua mulier erat sepulta. Ingressi, conclusis super eos ostiis, detexerunt sepulcrum, tollentes et auferentes omnia ornamenta corporis defuncti, quæ reperire potuerunt. Sentientes autem hæc monachi basilicæ illius, venerunt ad ostium; sed ingredi non sunt permisi. Quod videntes, nuntiaverunt hæc episcopo suo ac duci. Interea pueri, acceptis rebus, ascensisque equis, fugere cœperunt; sed timentes ne apprehensi in via diversis subigerentur pœnis, regressi sunt ad basilicam. Posueruntque quidem res super altarium, sed foras egredi non sunt ausi, clamantes atque dicentes, quia a Guntchramno Bosone transmissi sumus. Sed cum ad placitum in villam quam diximus, Childebertus cum proceribus suis convenisset, et Guntchramnus de his interpellatus nullum responsum dedisset, clam aufugit: ablata-

que sunt ei deinceps omnes res, quas in Arverno de fisci munere promeruerat. Sed et diversorum res quas male pervaserat, cum confusione reliquit.

XXII. Laban Helosensis episcopus ^e hoc anno obiit. Cui Desiderius ex laico successit. Cum jurjurando enim rex pollicitus fuerat, se nunquam ex laicis episcopum ordinaturum. Sed quid pectora humana **395** non cogat auri sacra fames? Bertchramnus vero regressus ex synodo, a febre corripitur; accessitque Waldone diacono, qui et ipse in baptismo Bertchramnus vocitatus est, summam ei sacerdotii deputat, omnesque conditiones, tam testamenti quam benemeritorum suorum, ipsi committit. Quo discedente, hic spiritum exhalavit ^f. Regressus diaconus cum muneribus et consensu civium ad regem properat, sed nihil obtinuit. Tunc rex, data præceptione, jussit Gundegisilum Santonicum comitem, cognomento Dodonem, episcopum ordinari: gestumque est ita. Et quia multi clericorum Santonicorum ante synodum consentientes Bertchramno episcopo, in Palladium sacerdotem suum aliqua adversa conscripserant, quæ ei humilitatem ingerebant, post ejus obitum apprehensi a sacerdote, graviter cæsi atque exspoliati sunt. Hoc tempore et Wandelinus, nutritor Childeberti regis, obiit; sed in locum ejus nullus est subrogatus, eo quod regina mater curam velit propriam habere de filio. Quæcunque de fisco meruit, fisci juribus sunt relata. Obiit his diebus Bodegisilus ^g dux plenus dierum, sed nihil de facultate ejus filiis minutum est. In locum ^h Fausti Auscensis episcopi, Fabius ⁱ episcopus est subrogatus. Post obitum sancti Salvii, hoc anno Desideratus Albignensis episcopus datus est ^j.

XXIII. Magnæ hoc anno pluvix fuerunt, amnesque in tantum convalescerunt, ut plerumque naufragia evenirent. Ipsique littora excedentes, propinquas segetes ac prata operientes, graviter eliserunt: fueruntque vernaes æstivique menses tam irrigui, ut hyems magis putaretur esse quam æstas.

XXIV. Duæ hoc anno insulæ in mari divinitus incendio concrematae sunt: quæ per dies septem cum hominibus pecoribusque consumptæ subvertabantur. Nam qui in mare confugerant, et se in profundum præcipitabant, in ipsa qua mergebantur aqua **396** consumebantur, graviorique supplicio, qui non con-

^a Is erat episcopus Lugdunensis, qui primum locum in synodo obtinebat. De hoc supra lib. iv, cap. 36, et in *Vitis Patrum*, cap. 8.

^b Suspicatur Ortelius hic designari oppidum Bastonacum, quod incolæ vulgo *Bastogne* appellant. Et quidem *Gesta episcoporum Antissiodorensium*, ipso Valesio testante, *Bastoniam villam sitam in saltu Arduennæ* memorant, quæ hodie laud procul ab Urta fluvio et Arduenna silva posita est, in ducatu Luxemburgensi.

^c Colb. m. et Regm., *Remedii*.

^d Editi et Bec., *Descendentibus*. Et quidem forsasse descendendum erat adeundo basilicam extramuranam, in qua sancti Remigii festivitas celebratur. Nam et ecclesia cathedralis etiam nunc supra montem sita est.

^e Id est Elusanus. Elusa, vulgo *Eause*, olim No-

^D vempopulaniæ metropolis erat, qua excisa hæc dignitas in Ausciensem urbem translata est. Laban subscripsit *Concil. Paris*, iv, an. 573, et *Matic.* ii, per suum missum, an. 585.

^f Bertranni hujus Burdegalensis episcopi, poetarum more, laudes prosequitur *Fortunatus* lib. iii, capp. 20 et 21.

^g Hujus encomium scripsit *Fortunatus* lib. vii, carm. 5.

^h In Colb. m. et Regm., *Sabius*. Bec., *Saius bn. subrogatur*. *Faustus* interfuit *Concil. Matic.* ii, an. 585.

ⁱ Inter utrumque aliqui locant Theofridum, qui forte aliquandiu sedem occupaverit. Hinc Gregorius Salvii mortem anno præcedenti consignat lib. vii, cap. 1.

festim emittebant spiritum, urebantur. Redactisque omnibus in favillam, cuncta mare operuit. Ferebant etiam multi signa, quæ superius nos vidisse octavo mense narravimus (Cap. 8 et 17), quasi arderet cœlum, ex hujus incendii splendore fuisse.

XXV. In alia vero insula, quæ est proxima civitati Veneticæ, erat stagnum validum, piscibusque refertum, quod in unius ulnæ altitudinem conversum est in cruorem: ita per dies multos congregata canum atque avium inæstimabilis multitudo, sanguinem hunc lambens, satiata redibat in vesperum.

XXVI. Turonicis vero atque Pictavis Ennodius dux datus est. Berulfus ^a autem qui his civitatibus ante præferat, pro thesauris Sigiberti regis quos clam abstulerat, cum Arnegisilo socio suspectus habebatur. Qui cum hunc ducatum in supradictis urbibus expeteret, a Rauchingo ^b duce facto ingenio cum satellite alligatur. Nec mora, missi ad domos eorum pueri expilant omnia, multa ibi de proprio, nonnulla de antedictis thesauris sunt reperta: quæ omnia ad Childebertum regem delata sunt. Cumque in hoc res ageretur, ut gladius cervicem decideret, interventu episcoporum obtenta vita laxati sunt: nihil tamen de his quæ eis ablata fuerant recipientes.

XXVII. Desiderius vero dux cum aliquibus episcopis, et Aredio abbate vel Antestio, ad regem Guntchramnum properavit. Sed cum eum rex ægre vellet accipere, victus precibus sacerdotum in gratiam suam recepit. Tunc ibi Eulalius adfuit quasi pro conjuge, quæ eum spreverat, et ad Desiderium transierat, causaturus: ^c sed in ridiculum et humilitatem redactus, siluit. Desiderius vero remuneratus a rege, cum gratia est reversus.

XXVIII. Igitur, ut superius diximus, Ingundis a viro cum imperatoris exercitu derelicta, dum ad ipsum **397** principem cum filio parvulo duceretur, in Africa defuncta est et sepulta. Leuvichildus vero Hermenegildum filium suum, quem antedicta mulier habuit, morti tradidit ^d. Quibus de causis commotus Guntchramnus rex, exercitum in Hispanias destinavit, scilicet, ut prius Septimaniam, quæ adhuc infra Galliarum terminum habetur, ejus dominationi subderent, et sic inantea proficiscerentur. Dum autem hic exercitus moveretur, indiculum cum nescio ^e quibusdam hominibus rusticis est repertum. Quod et Guntchramno regi legendum miserunt, hoc modo quasi Leuvichildus ad Fredegundem scriberet, ut quocumque ingenio exercitum illud prohiberet ire, dicens: Inimicos nostros, id est Childebertum ^f et

A matrem ejus, velociter interimite, et cum rege Guntchramno pacem inite, quam præmiis multis coenite. Et si vobis minus est fortassis pecuniæ, nos clam mittimus; tantum ut quod petimus impleatis. Cum autem de inimicis nostris uli fuerimus, tunc Amelio episcopo ac Leubæ matronæ boua tribuite ^g, per quos missis nostris ad vos accedendi aditus reseratur. Leuba enim est socrus Bladastis ducis.

XXIX. Et licet hæc ad Guntchramnum regem perlata, et nepoti ejus Childeberto in notitiam data fuissent, tamen Fredegundis duos cultros ferreos fieri præcepit: quos etiam charaxari profundius, et veneno indici jusserat, scilicet si mortalis assultus vitales non dissolveret fibras, vel ipsa veneni infectio vitam posset velocius extorquere. Quos cultros duobus clericis cum his mandatis tradidit, dicens: Accipite hos gladios, et quantocius pergite ad Childebertum regem, assimilantes vos esse mendicos. Cunque pedibus ejus fueritis strati, quasi stipem postulantes, latera ejus utraque perfodite, ut tandem Brunichildis, quæ ab illo arrogantiam sumit, eo cadente corruiat, mibique subdatur. Quod si tanta est custodia circa puerum, ut accedere nequeatis, vel ipsam interimite inimicam. **398** Merces quoque operis vestri hæc erit, ut si mortui in hoc opere fueritis, parentibus vestris bona tribuam, ipsosque numeribus ditans, primos in regno meo consuam. Interim vos timorem omnem omittite, nec sit trepidatio mortis in pectore. Noveritis enim, quod cunctos homines hæc causa continet. Armate virilitate animos, et considerate sæpius fortes viros in bello corruiere. Unde nunc parentes eorum nobiles effecti, opibus immensis cunctis supereminent, cunctosque præcellunt. Cunque hæc mulier loqueretur, clerici tremere cœperunt, difficile putantes hæc jussa posse complere. At illa dubios cernens, medicatos potione direxit quo ire præcepit; statimque robur animorum accrevit, promiseruntque se omnia quæ præceperat impleturos. Nihilominus vasculum hac potione repletum, ipsos levare jubet, dicens: In die illa cum hæc quæ præcipio facitis, mane priusquam opus incipiat, hunc ^h potum sumite: erit vobis magna constantia ad hæc peragenda. His ita instructis, dimisit eos. Qui pergentes et ad urbem Suessionas accedentes, a Rauchinco duce capti, discussique omnia reserant, et sic in carcerem religati sunt. Post dies vero paucos Fredegundis, incerta [Al. certa] jam quod fuissent impleta quæ fuerant imperata, misit puerum inquirere,

ⁱ Bellum tamen indixerat Guntchramnus: sed forte existimabat Leuvigildus, id instigante Childeberto Ingundis fratre, aut eorum matre Brunichilde, ab eo susceptum fuisse; aut certe etiam ipse Childebertus in Hispaniam moverat, ut testatur Paulus Diac. lib. III Hist. Lang., cap. 21, ubi habet Hispanos ea occasione a Childeberto superatos fuisse. Quæ autem hic Gregorius variis capitulis narrat, Joan. Biclarensis in unum congerit ad an. 586.

^g Colb. m. alt. manu, *retribuite*. Amelius erat episcopus Bigorritanus, qui synodo Matisc. II interfuit.

^h Editi, *incipiatur, hinc potum sumite*.

^a Supra dicitur *Eberulfus*, sicut et Ch. al. hic, et alii in titulo hujus capituli,

^b Aliqui editi, *Rochingo*, et pro *ingenio* habent *instrumento*, quasi nescio qua machina arte fabricata fuisset cum alio alligatus; sed lectio nostra, quæ est m. Colb., melior est. Ingenium enim appellabant technam, qua aliquem incaute agentem decipiebant.

^c Vide de ea infra cap. 45, et lib. X, cap. 8.

^d Die 13 Aprilis, quo festum ejus uti martyris in Ecclesia celebratur. De eo vide supra lib. V, cap. 39, et notas.

^e Editi, *a nescio quibusdam*. Bec., *cum nescio quibus hominibus*. Regm., *Breviculum a*, etc.

quid aut rumor populi ferret, aut si aliquem inveniret indicantem qui diceret Childebertum jam interemptum fuisse. Egressus igitur puer ab ea, Suessionas urbem venit. Audiens denique hos in carcerem retineri, ad ostium appropinquat; sed cum loqui satellitibus cœpisset, et ipse captus custodiæ mancipatur. Tunc omnes simul ad Childebertum regem directi sunt, discussique veritatem aperiant, indicantes se a Fredegunde missos ad eum interimendum, dicentes: Jussa reginæ suscepimus, ut nos egenos assimilaremus; cumque pedibus tuis provoluti aliquid stipendii quæreremus, ab his te gladiis transfodere volumus. Quod si assultu signiore **399** gladius defixus esset, ipsum venenum, quo ferrum erat infectum, animam velociter penetraret. Hæc his dicentibus, diversis suppliciiis affecti, truncatis manibus auribusque et naribus, variis sunt mortibus interempti.

XXX. Igitur Guntchramnus rex commoveri exercitum in Hispanias præcepit ^a, dicens: Prius Septimaniam provinciam ditioni nostræ subdite, quæ Galliis est propinqua. Indignum est, ut horrendorum Gothorum terminus usque in Gallias sit extensus. Tunc commoto omni exercitu regni sui, illuc dirigit. Gentes vero quæ ultra Ararim, Rhodanumque et Sequanam ^b commanebant, cum Burgundionibus junctæ, Ararica Rhodanicaque littora tam de fructibus, quam de pecoribus valde depopulatæ sunt. Multa homicidia, incendia, prædasque in regione propria facientes, sed et ecclesias denudantes, clericos ipsos cum sacerdotibus ac reliquo populo ad ipsas sacras Deo aras interimentes, usque ad urbem Nemausum processerunt. Similiter et Biturici, Santonici cum Petragoricis, Egolismensibus, et reliquarum urbium populo, qui tunc ad antedicti regis imperium pertinebant, usque ad Carcassonam urbem devecti, similia mala gesserunt. Sed cum ad urbem accessissent, reseratis sponte ab habitatoribus portis, nullo resistente ingressi, nescio quo cum Carcassonensibus scandalo commoti, urbem egressi sunt. Tunc Terentiolus, comes quondam urbis Lemovicinæ, lapide de muro projecto percussus, occubuit: cujus caput truncatum est ad vindictam adversariorum, et urbi delatum est. Ex hoc omnis populus timore perterritus, ad propria regredi destinans, universa reliquit, quæ vel per viam ceperat, vel quæ secum adduxerat. Sed et Gotthi per occultas insidias multos de his spoliatos interemerunt; exinde in Tolosanorum manus incidentes, quibus dum pergerent, multa intolerant mala, spoliati ac cæsi vix propria contingere potuerunt. Hi vero qui Nemausum **400** aggressi fuerant, devastantes universa regionis, succensis domibus, incensis segetibus, discissis oliyetis, vinetisque succisis, nihil inclusis

^a Hanc expeditionem anno 585, ante synodum Matiscone habitam, confectam fuisse putat Valesius lib. xiii rer. Franc.; sed cum occasione necis Hermenegildi suscepta dicatur supra cap. 28, consentiatque Joan. Biclari in Chronico, potius, ut quidem existimo, anno seq., id est 586, consignanda est, quo sanctus Hermenegildus patris jussu occisus fuit. Valesii error inde profluit, quod Leuvigildi annum 47 quem Joan-

A nocere potentes, ad alias urbes progressi sunt. Erant enim valde munitæ, et de cibis ac reliquis necessariis ad plene refertæ, et horum urbana depopulantes, urbes minus irrumpere valuerunt. Tunc et Nicetius dux cum Arvernensibus in hac expeditione commotus, cum reliquis urbes assedit. Sed cum minus valeret, ad castrum quoddam pervenit, dataque fide, sponte incluserant portas, eos creduli tanquam pacificos susceperunt. Illi vero ingressi, postposito sacramento, præsidia cuncta diripiunt, animas in captivitatem succedentes. Tunc accepto consilio unusquisque ad propria est regressus. Tantaque per viam scelera, homicidia, prædas, direptiones per regionem propriam gesserunt, ut ea usquequaque memorari perlongam sit. Verumtamen quia segetes Provinciæ igni ab hisdem succensas dicimus, fame atque inedia pereuntes, per viam relinquebantur exanimis; nonnulli in fluminibus demersi, plerique in seditionibus interempti sunt. Ferebant enim amplius quam quinque millia in his stragibus fuisse peremptos. Sed non eos qui remanserant, coercere aliorum interitus. Tunc et Arvernæ regionis ecclesiæ, quæ viæ publicæ propinquæ erant, a ministeriis denudatæ sunt. Nec fuit terminus male faciendi, nisi cum ad propria singuli pervenerunt. Quibus reversis, magna Guntchramnum regem amaritudo cordis obsedit. Duces vero supradicti exercitus ad basilicam sancti Symphoriani martyris expectierunt. Veniente itaque rege ad ejus solemnitate, representati sunt sub conditione audientie in postmodum futuræ. Postea vero quatuor convocatis episcopis ^c, necnon et majoribus natu laicorum, duces discutere cœpit, dicens: Qualiter nos hoc tempore victoriam obtinere possumus, qui ea quæ patres nostri consecuti sunt, non custodimus? **401** Illi vero ecclesias ædificantes, in Deum spem omnem ponentes, martyres honorantes, sacerdotes venerantes, victorias obtinuerunt, gentesque adversas, divino opitulante adjutorio, in ense et parma sæpius sublderunt. Nos vero non solum Deum non metuimus, verum etiam sacra ejus vastamus, ministros interficimus, ipsa quoque sanctorum pignora in ridiculo discerpimus ac vastamus. Non enim potest obtineri victoria, ubi talia perpetrantur. Ideo manus nostræ sunt invalidæ, ensis tepescit, nec clypeus nos, ut erat solitus, defendit ac protegit. Ergo si hoc mœ culpæ ascribitur, jam id Deus capiti meo restituat. Certè si vos regalia jussa contemnitis, et ea quæ præcepto implere differtis, jam debet securis capiti vestro submergi. Erit enim documentum omni exercitui, cum unus de prioribus fuerit interfectus. Verumtamen jam experiri debemus quid agi oporteat. Si quis justitiam sequi destinat, jam sequatur; si quis contemnit, jam

nes Biclari. Mauricii tertium appellat, an. 585 illigaverit, cum tamen is ipse sit annus 586, ex Biclari calculo.

^b Colb. a., *Segonam*.

^c Sic Bec. cum ediliis plerisque. Colb. a., *Post dies vero quatuor conjunctis*. Colb. m., *Post tres vero conjunctis*, etc. Regm., *Post tres vero dies quatuor conjuncti*. Bad., *Post vero tres vel quatuor dies conjunctis*, etc.

ultio publica cervici ejus immineat. Satius est enim ut pauci contumaces pereant, quam ira Dei super omnem regionem dependat innoxiam. Hæc rege dicente, responderunt duces: Bonitatis tuæ magnanimitas, rex optime, enarrari facile non potest; qui timor tibi in Deum sit, qui amor in ecclesias, quæ reverentia in sacerdotes, quæ pietas in pauperes, quæve dispensatio in egenos. Sed quia omnia quæ gloria vestra profert, recta veraque esse censetur; quid faciemus quod populus omnis in vitium est dilapsus, omnemque hominem agere quæ sunt iniqua delectat? Nullus regem metuit, nullus ducem, nullus comitem reveretur: et si fortassis alicui ista displicent, et ea pro longævitate vitæ vestræ emendare conatur, statim seditio in populo, statim tumultus exoritur, et intantum unusquisque contra **402** Seniores sæva intentione grassatur, ut vix se credat evadere, si tandem silere nequiverit. Ad hæc rex ait: Si quis sequitur justitiam, vivat; si quis legem mandatumque nostrum respuit, jam pereat, ne nos diutius hoc blasphemium (*Gallice* blâme) prosequatur. Hæc eo dicente, adventi nuntius, dicens: Richaredus filius Leuvichildi de Hispaniis egressus, Caput Arietis ^a castra obtinuit, et ex pago Tolosano maximam partem depopulatus est, hominesque captivos abduxit. Ugernum ^b Arelatense castrum irrupit, resque cunctas cum hominibus abstulit; et sic se infra muros Nemausensis urbis inclusit. Hæc audiens rex, Leudegisilum in locum Calumniosi, cognomento Egilanis ^c, ducem delicens, omnem ei Provinciam Arelatensem commisit, custodesque per terminos super quatuor virorum millia collocavit. Sed et Nicetius Arvernorum dux similiter cum custodibus perrexit, et fines regionis ambivit.

XXXI. Dum hæc agerentur, et Fredegundis apud Rothomagensem urbem commoraretur, verba amaritudinis cum Prætextato pontifice habuit, dicens venturum esse tempus, quando exsilia in quibus detentus fuerat, reviseret. Et ille: Ego semper et in exsilio, et extra exsiliū episcopus fui, sum, et ero; nam tu non semper regali potentia perfrueris. Nos ab exsilio provelimur, tribuente Deo, in regnum: tu vero ab hoc regno demergeris in abyssam. Rectius enim erat tibi, ut relicta stultitia atque malitia, jam te ad meliora converteres, et ab hac jac-

^a Vulgo dicitur *Cabarat*. Alteserræ est *Castelnaudary*, quod ait a Petro Vallis Cernaii in Historia Albigeniensium appellari Castrum novum Arii, in agro Lauracensi, *le Lauraguais*.

^b Celebre est apud veteres auctores hujus castri nomen, ubi, testante Sidonio, Avitus salutus est imperator. Hodie tamen mutato nomine, haud certo constat an sit Bellum Quadrum, vulgo *Beaucaire*, an in insula Guernica, vulgo *la Vergne*, quæ vox satis Ugerno competit. Uterque vero locus, interposito tamen Rhodano, propinquus est Tarasconi, a quo vetus Ugernum parum distitisse certum est, sicut et ab Arelate ex Vita S. Cæsarii. *Hodiernum* appellat Biclari. in Chronico.

^c Colb. m., Regm. et Chesn. al., *Agilanis*.

^d Id est, die Dominica (quæ in sequioris ævi auctoribus passim dies resurrectionis Dominicæ dicitur), si verum sit Prætextatum vi Kal. Martias an. 586

tantia, qua semper fervens, abstraheris: ut et tu vitam adipisceris æternam, et parvulum quem genuisti adducere ad legitimam posses ætatem. Hæc effatus, cum verba illius mulier graviter acciperet, se a conspectu ejus felle fervens abstraxit. Adveniente autem Dominicæ Resurrectionis die ^d, cum sacerdos **403** ad implenda ecclesiastica officia ad ecclesiam maturus properasset, antiphonas juxta consuetudinem incipere per ordinem cepit: eumque inter psallendum formulæ decumberet, crudelis adfuit homicida, qui episcopum super formulam quiescentem, extracto baltei cultro, sub ascella percussit. Ille vero vocem emittens, ut clerici qui aderam adjuvarent, nullius auxilio de tantis adstantibus est adjutus. At ille plenas sanguine manus super altarium extendens ^e, orationem fundens, et Deo gratias agens, in cubiculum suum inter manus fidelium deportatus, et in suum lectulum collocatus est. Statimque Fredegundis cum Beppoleno duce et Ansoaldo adfuit, dicens: Non oportuerat hæc nobis ac reliquæ plebi tuæ, o sancte sacerdos, ut ista tuo cultui evenirent. Sed utinam indicaretur qui talia ausus est perpetrare, ut digna pro hoc scelere supplicia sustineret. Sciens autem eam sacerdos hæc dolose proferre, ait: Et quis hæc fecit, nisi is qui reges interemit, qui sæpius sanguinem innocentem effudit, qui diversa in hoc regno mala commisit? Respondit mulier: Sunt apud nos peritissimi medici, qui huic vulnere mederi possunt. Permite ut accedant ad te. Et ille: Jam, inquit, me Deus præcipit de hoc mundo vocari. Nam tu quæ his sceleribus princeps inventa es, eris maledicta in sæculo, et erit Deus ultor sanguinis mei de capite tuo. Cumque illa discederet, pontifex ordinata domo sua, spiritum exhalavit. Ad quem sepeliendum Romacharius Constantinæ urbis episcopus advenit. Magnus tunc omnes Rothomagenses cives, et præsertim seniores loci illius Francos, mœror obsedit. Ex quibus unus senior ad Fredegundem veniens, ait: Multa enim mala in hoc sæculo perpetrasti, sed adhuc pejus non feceras, quam ut sacerdotem Dei juberet interfici. Sit Deus ultor sanguinis innocentis velociter; **404** nam et omnes erimus inquisitores mali hujus, ut tibi diutius non liceat tam crudelia exercere. Cum autem hæc dicens discederet a conspectu reginæ, misit illa

Doibisse, quo die in Martyrol. Romano memoratur, die vero sequenti in apographo Usuardi ecclesiæ Rothomagensis recenter scripto. Hunc tamen locum de Paschali festivitate intelligit Henschenius ad diem 24 Febr. Bolland., cui favet Anonymus infra laudatus. Ideoque Prætextati mortem 14 Aprilis contigisse scribit, quo die an. 586 Pascha celebratum est. Subscripsit Prætextatus Concil. Paris. III, Turon. II; et demum Matic. II, an. 585, unde patet ejus necem ad an. 586, sicut et ea quæ his capitibus narrat Gregorius, esse referendam.

^e Anonymus qui sæculo undecimo Acta archiepiscoporum Rothomagensium scripsit, edita tom. II Analect. Mabillon., sic habet: *Qui mox ut vulnera sensit, ad altare cucurrit, et illud amplexatus, vatico Dominici corporis et sanguinis se muniens, animam Deo reddidit.*

qui cum ad convivium provocaret. Quo renuente, rogat ut si convivio ejus uti non velit, saltem vel poculum hauriat, ne jejunos a regali domo discedat. Quo expectante, accepto poculo, bibit absynthium cum vino et melle mixtum, ut mos barbarorum ^a habet: sed hic potus veneno imbutus erat. Statim autem ut bibit, sensit pectori suo dolorem validum imminere, et quasi si incideretur intrinsecus, exclamat suis, dicens: Fugite, o miseri, fugite malum hoc, ne mecum pariter perimamini. Illis quoque non bibentibus, sed festinantibus abire, ille protinus excæcatus, ascensoque equo, in tertio ab hoc loco stadio cecidit, et mortuus est. Posthæc Leudovaldus episcopus ^b epistolas per omnes sacerdotes direxit, et accepto consilio ecclesias Rothomagenses clausit, ut in his populus solemnia divina non spectaret, donec indagatio communi reperiretur hujus auctoris sceleris. Sed et aliquos apprehendit, quibus supplicio subditis, veritatem extorsit, qualiter per consilium Fredegundis hæc acta fuerant: sed ea defensione, ulcisci non potuit. Ferebant etiam ad ipsum percussores venisse, pro eo quod hæc inquirere sagaciter destinaret; sed custodia vallato suorum, nihil ei nocere potuerunt. Itaque cum hæc ad Guntchramnum regem perlata fuissent, et crimen super mulierem jaceretur, misit tres episcopos ad filium, qui esse dicitur Chilperici, quem superius Clotharium scripsimus (*Lib. vii, cap. 6*) vocitatum, id est Arthemium Senonicum, Veranum Cavellionensem ^c, et Agroclium Tricassinum, ut scilicet cum his qui parvulum nutriebant, perquirerent hujus sceleris personam, et in conspectu ejus exhiberent. Quod cum sacerdotes locuti fuissent, responderunt seniores: **405** Nobis prorsus hæc facta displicent, et magis ac magis ea cupimus ulcisci. Nam non potest fieri, ut si quis inter nos culpabilis invenitur, in conspectum regis vestri deducatur, cum nos possimus nostrorum facinora regali sanctione comprimere ^d. Tunc sacerdotes dixerunt: Noveritis enim, quia si persona quæ hæc perpetravit, in medio posita non fuerit, Rex noster cum exercitu huc veniens, omnem hanc regionem gladio incendioque vastabit: quia manifestum est hanc interfecisse gladio episcopum, quæ

^a Sic Francos passim appellat Gregorius. Vino autem absynthiaco, non barbari solum, sed et Romani utebantur in conviviis, ut ex Capitolino in Gordiano, et Lampridio in Heliogabalo, S. Ambrosio libro de Tobia, et aliis auctoribus patet. De hoc et Jonas in Vita sancti Columbani.

^b Is erat episcopus Bajocassinus ex lib. ix, cap. 43, cujus sedes est prima in Lugdun. Il post metropolim; unde viduata Rothomagensis Ecclesiæ curam tunc suscepit.

^c Sic mss. et recte; nam Cabillonensem Ecclesiam tunc Flavius, Cavellionensem vero, seu Cavellicensem, *Cavaillon*, Veranus, regebant. Uterque Conc. Matic. an. 585 subscripsit. Editi male *Cabillonensem*. Hujus Verani Vita existat tomo II Biblioth. novæ Latbeii, pag. 690; obiit III Idus Novembris, sed ipso die Iduum ejus festum celebratur in sua urbe. Artenius autem Senonensis subscripsit Conc. Matic. I et II. Colitur apud Senones die 23 Aprilis. Agræcius denique Tricassinus Conc. Matic. II subscripsit per mis-

sum suum: quod hic observare visum est, eo quod hujus antistitis, et Felicis Bèllicensis nomina, nescio quo casu in subscriptionibus Concilii Matic. suo loco desiderentur, ut monet Sirmondus in erratis.

^d Quod nempe alium, præter Chlotarium juniorem, regem non agnoscerent, cujus regni ipsi optimates erant et consilarii, penes quos, ob regis infantiam, rerum administratio erat; proindeque nullum jus in eos ipsos Guntramnus haberet. Unde Melantius sedem Rothomagensem, favente Fredegunde, rursus obtinuit, cui Gregorius M. Augustinum aliosque monachos in Angliam proficiscentes commendavit lib. ix, epist. 52.

^e Subscripsit Conc. Turon. II, an. 567, et laudatur a Fortunato lib. III, carm. 4.

^f Regm., *Bodoleno*. Cap. præc., et infra cap. 42, dicitur *Beppolenus*. V. cap. 43. Intentio hic, sicut et passim apud Greg., contentionem seu litem designat.

^g Sic Casin.; cæteri *assumptoque eo, aut ab eo*.

XXXII. Multa enim hoc tempore mala gesta sunt. Nam Domnola relicta quondam Burgoleni, quæ fuit filia Victorii Rhedonensis episcopi ^e, quam Nectarius matrimonio copulaverat, intentionem de vineis cum Boboleno ^f referendario Fredegundis habebat. Audiens eam in has vineas advenisse, misit nuntios obtestantes ne ingredi penitus in hanc possessionem præsumeret. Quod illa despiciens, et res patris sui fuisse proclamans, ingressa est. Tunc ille commota seditione, super eam cum armatis viris irruit: quæ interfecta, vineas vindemiavit, resque diripuit, et tam viros quam mulieres, qui cum ea erant, interfecit gladio, nec remansit ex his, nisi qui fuga labi potuit.

XXXIII. Exstitit autem in his diebus apud urbem Parisiacam mulier, **406** quæ diceret incolis: Fugite ab urbe, et scitote eam incendio concremandam. Quæ cum a multis irrideretur, quod hæc aut sortium præaugur diceret, aut vana aliqua somniasset, aut certe dæmonii meridiani (*V. lib. IV de Mir. S. Martini, cap. 36*) hæc instinctu proferret, respondit: Nequaquam est ita ut dicitis. Nam in veritate loquor, quia vidi per somnium a basilica sancti Vincentii venientem virum illuminatum, tenentem manum cereum, et domos negotiantium ex ordine succendentem. Denique post tertiam noctem quod hæc mulier est effata, inchoante crepusculo, quidam ^g civibus accenso lumine, in promptuarium est ingressus, assumptoque oleo ^h ac cæteris quæ necessaria erant, abcessit, lumine secus eupellam olei derelicto. Erat enim domus hæc prima secus portam, quæ ad meridiem pandit egressum. Ex quo lumine apprehensa domus incendio concrematur, de qua et aliæ apprehendi cœperunt. Tunc diruente igne super vincos carceris, apparuit eis beatus Germanus, et comminuens trabem atque catenas, quibus vincti tenebantur, reserato carceris ostio, vincos abire permisit incolumes. Illi vero egressi se ad basilicam sancti

Vincentii, in qua sepulcrum habetur beati Antistitis, A contulerunt. Igitur eum per totam civitatem huc atque illuc flante vento flamma ferretur, totisque viribus regnaret incendium; appropinquare ad aliam portam cœpit, in qua beati Martini oratorium habebatur: quod ob hoc aliquando factum fuerat, eo quod ibi lepram maculosi hominis osculo depulisset*. Vir autem qui eum intextis virgultis in sublimem construxerat, confusus in 407 Domino, nec de beati Martini virtute diffusus, se resque suas intra ejus parietes ambivit, dicens: Credo enim, et fides mea est, quod repellat ab hoc loco incendium, qui sæpius incendiis imperavit, et in hoc loco leprosi hominis eum osculo medente purgavit. Appropinquante enim illuc incendio, ferebantur validi globi flammaram, qui percutientes parietem oratorii, protinus tepescebant. Clamabat autem populus viro ac mulieri: Fugite, o miseri, ut evadere possitis. Ecce jam ignium pondus super vos deruit; ecce favillæ incendii cum carbonibus, tanquam validus imber, ad vos usque distenditur. Egre dimini ab oratorio, ne cum eodem incendio concremementi. At illi orationem fundentes, nunquam ab his vocibus movebantur. Sed nec mulier se unquam a fenestra, per quam interdum flammæ ingrediebantur, amovit; quæ erat spe firmissima de virtute beati antistitis præmunita. Tantaque fuit virtus beati pontificis, ut non solum hoc oratorium cum alumni proprii domo salvaret, verum etiam nec aliis domibus quæ in circuitu erant, nocere flammis dominantibus permisisset: ibique cecidit incendium, quod ab una parte pontis cœperat desævire. Ab alia vero parte tam valide cuncta conflagravit, ut annis finem imponeret. Verumtamen ecclesiæ non sunt adustæ cum domibus suis. Aiebant enim hanc urbem quasi consecratam fuisse antiquitus, ut non ibi incendium prævaleret, non serpens, non gli apparisset. Nuper autem cum cuniculus pontis emundaretur, et cœnum de quo repletum fuerat, auferretur, serpentem gliremque æreum repererunt. Quibus ablatis, et glires ibi deinceps extra numerum, et serpentes apparuerunt; et postea incendia perferre cœpit.

XXXIV. Et quia princeps tenebrarum mille habet artes nocendi; quid de reclusis ac Deo devotis nuper gestum fuerit, pandam. Vennocus Britto, presbyterii honore præditus, cujus in alio libro memoriæ b, tantæ se abstinentiæ dedicavit; ut indu-

mento de pellibus tantum uteretur, cibum de herbis agrestibus incoctis sumeret; vini vero tantum vas ad os poneret, quod magis putaretur libare osculo quam haurire. Sed cum eidem 408 devotorum largitas frequenter exhiberet vasa hoc plena liquore, didicit, quod pejus est, extra modum haurire, et in tantum dissolvi potione, ut plerumque ebrius cerueretur: unde factum est, ut invalescente temulentia, tempore procedente, a dæmonio correptus, per energiam vexaretur, in tantum ut accepto cultro, vel quodcumque genus teli, vel lapidem, aut sustem potuisset arripere, post homines insano furore discurreret; unde necessitas exegit, ut catenis victus custodiretur in cellula. In hac quoque damnatione per duorum annorum spatia debacchans, spiritum exhalavit. Alius quoque Anatolius Burdegalensis, puer, ut ferunt, annorum duodecim, cum esset famulus cujusdam negotiatoris, petiit sibi ad reclusionem licentiam tribui. Sed resistente diu domino, putans eum in hoc tepescere, atque implere non posse in hac ætate, quod nitebatur appetere, tandem victus precibus famuli facultatem tribuit, ut id quod flagitabat impleset. Erat autem ibi crypta ab antiquis transvoluto (*Gallice vouité*) elegantique opere exposita, in cujus angulo erat cellula parva de quadratis lapidibus clausa, in quam vix unus stans homo recipi posset. In hanc cellulam puer ingreditur; in hac per octo aut eo amplius annos commoratus, tenui cibo potuque contentus, vigiliis orationibusque vacabat. Posthæc pavorem validum perpessus, clamare cœpit, intrinsecus se torqueri. Unde factum est, ut adjuvante eum, ut credo, diabolicæ partis militia, amotis quadris quibus conclusus tenebatur, elideret parietem in terram, collidens palmas, et clamans se a sanctis Dei peruri. Cumque diutissime in hac insania teneretur, et sancti Martini crebrius confiteretur nomen, ac diceret se potius ab eo quam a sanctis aliis cruciari, Turonis adducitur. Sed malus spiritus, credo, ob virtutem atque magnitudinem sancti compressus, nequaquam hominem mutilavit. Nam in loco ipso per anni curriculum degens, cum nihil mali pateretur, regressus est: sed rursus quibus caruerat, incurrit.

XXXV. Legati de Hispaniis ad regem Guntchramnum venerunt cum multis muneribus, pacem petentes, sed nihil certi accipiunt in responsis. Nam 409 anno præterito, cum exercitus Septimaniam debellasset, naves quæ de Galliis in Galliciam abierant c, ex

* Hoc miraculum refert Sulpicius Sever. in Vita S. Martini. Oratorium vero, quod hic memoratur, in ipsa Sequanæ insula ad septentrionalem urbis portam positum fuisse existimat Valesius in disceptatione de basilicis cap. 2, procul ab eo loco, in quo nunc visitur ecclesia sancti Martini a Campis vulgo dicta, quam a patre suo Henrico rege constructam Philippus I Francorum rex Cluniacensibus Benedictinis monachis sæculo xi labente attribuit. Persuasum tamen habebat Henricus, se ibi ecclesiam construere, ubi vetus illud oratorium steterat: sed fallebatur, inquit Valesius, nec mirum esse dicit, cum nullum tunc superesset prioris illius ædificii vestigium. Certum

est tamen ex Childeberti III charta, quam in Appendice proferemus, sub prima regum nostrorum stirpe basilicam sancti Martini eo loco exstitisse, quo nunc ecclesia sancti Martini a Campis perstat: an vero ea ipsa sit quam hic Gregorius laudat, aliis inquirendum relinquimus.

^b Supra lib. v, cap. 22, ubi dicitur *Vinnochus* seu *Vinnochus*.

^c Id ipsum designare voluit Joan. Bictar. in Chronico, ubi ad Leuvigildi annum 17 refert provinciam *Gallatiæ* (legendum est ex hoc Gregorii loco, *Gallatiæ*, seu *Callatiæ*) a Francorum infestatione fuisse liberatam.

jussu Leuvichildi regis vastatae sunt, res ablatae, homines caesi atque interfecti, nonnulli captivi abducti sunt. Ex quibus pauci quodammodo scaphis erepti, patriae quae acta fuerant nuntiaverunt.

XXXVI. Igitur apud Childebertum regem Magnovaldus causis occultis ex jussu regis interfecit hoc modo. Stante infra Mettensis urbis palatium rege, et ludum spectante, qualiter animal caterva canum circumdatum fatigabatur, Magnovaldus accessit. Qui veniens, et nesciens quae agenda erant, cum reliquis dissolutus risu, prospicere pecudem cepit. At is cui iussum fuerat, cum videret eum spectaculo intentum, librata securi, caput ejus illisit; qui cecidit et mortuus est, ac per fenestram domus projectus, a suis sepultus est, resque ejus protinus direptae, et aerario publico, quantum repertum est, sunt illatae. Autumabant tamen quidam, eo quod post mortem fratris diversis plagis conjugem affectam interfecisset, et uxorem fratris ascisset toro, exstitisse causam qua interimeretur.

XXXVII. Posthaec Childeberto regi filius natus est, qui a Magnerico Treverorum episcopo ^a de sacro fonte susceptus, Theodobertus est vocitatus: de quo tantum gaudium Guntchramnus rex habuit, ut statim legatos dirigens, multa ei munera transmitteret, dicens: Per hunc enim Deus erigere Francorum regnum propria majestatis suae pietate dignabitur, si huic pater, aut ipse vixerit patri.

XXXVIII. Anno denique undecimo regni Childeberti regis, legati iterum de Hispaniis venerunt, pacem petentes: sed nihil certi obtinentes, regressi **C** sunt. Richardus autem, filius Leuvichildi, usque Narbonam **410** venit, et intra terminum Galliarum praedas egit, et clam regressus est.

XXXIX. Eo ^b anno multi episcoporum obierunt. Badegisilus vero Cenomanorum episcopus, vir valde saevus in populo, auferens sive diripiens injuste res diversorum: ad cuius animum acerbum atque immittem conjux accesserat saevior, quae illum in committendis sceleribus, nequissimis consiliis stimulatis perurgebat. Nec praeteribat dies, aut momentum ullum, in quo non aut in spoliis civium, aut in diversis altercationibus grassaretur. Quotidie autem cum iudicibus causas discutere, militias saeculares exercere, saevire in alios, alios caedibus agere non cessabat,

^a Colitur die 25 Julii; sepultus est in monasterio sancti Martini, a seipso condito, quod etiam nunc exstat sub ordine Benedictino. Ejus Vitam scripsit Eberwinus abbas, laudatur a Fortunato lib. III, cap. 41, et passim a nostro Gregorio.

^b Hoc caput cum quatuor sequentibus deest in Colb. a. et Vat. De Badegisilo supra lib. VI, cap. 9; subscripsit Concilio Marticonensi II, anno 585. Conjux ejus Magnatrudis appellatur infra lib. X, cap. 5. Distinguendus est a Bertegisilo, qui eandem sedem bis invasit, ut in Testamento suo conqueritur sanctus Bertramnus.

^c Ejus Acta habentur tomo III Analect. Mabillon., ubi ipsius Testamentum, quo inter alia multa quae variis ecclesiis donavit, basilicae beati Vincentii, ubi corpus beati Germani, a quo enutritus fuerat, requiescit, villam Bobane in territorio Stampensi su-

manibus etiam propriis verberare progrediebatur multos, ac dicere: Num ideo quia clericus factus sum, nitor injuriarum mearum non ero? Sed quid dicam de caeteris, cum nec ipsis quoque germanis parceret, sed ipsos magis expoliaret? Cum quo nunquam justitiam de rebus paternis maternive assequi potuerunt. Quinto autem anno episcopatus sui expleto, cum jam sextum ingrediens, epulum civibus cum immensa laetitia praeparasset: a febre correptus, annum quem coeperat protinus morte imminente finivit. In cujus locum Bertchramnus Parisiensis ^e archidiaconus subrogatus est. Qui multas altercationes cum relictis illius defuncti habuisse probatur, eo quod res, quae tempore Badegisili episcopi ecclesiae datae fuerant, tanquam proprias retinebat, dicens: Militia **B** haec fuit viri mei, et licet invita, tamen cuncta restituit. Erat enim ineffabili malitia; nam saepius viris omnia pudenda cum ipsis ventris pellibus incidit, feminis secretiora corporis loca laminis candentibus perussit, sed et multa alia inique gessit, quae tacere melius putavi. Obiit et Sabaudus ^d Arelatensis episcopus, in cujus locum **411** Licerius regis Guntchramni referendarius ascitus. Gravis tunc Provinciam ipsam lues depopulata est. Obiit et Evantius Viennensis episcopus ^e, in cujus sedem Virus presbyter de senatoribus rege eligente substituitur. Multique eo anno sacerdotum ex hoc mundo migraverunt: quod praeterire volui ^f, eo quod unusquisque in urbe sua sui reliquerit monumenta.

XL. Fuit autem et in urbe Turonica Pelagius quidam, in omni malitia exercitatus, nullum judicem metuens, pro eo quod jumentorum fiscalium custodes sub ejus potestate consisterent. Ob hoc furta, superventa ^g, perversiones, caedes, diversaque scelera, tam in fluminibus quam in terris, agere non cessabat. Nam plerumque accessitum, et minacibus lenibusque verbis, ut ab hac malitia desisteret, prohibere volui: sed magis odia quam aliquem fructum justitiae ab eo recepi, juxta illud Salomonicae Sapientiae proverbium: *Argue stultum, adjiciet odire te* (*Prov. IX, 8*). Nam tantum in me odium miser habebat, ut saepius spoliatis caesisque hominibus sanctae ecclesiae, exanimis reliquerit, causas qualiter ecclesiae vel basilicae sancti Martini damna intenderet, inquirens. Unde factum est, ut quadam vice venian-

D per fluvio Cala dimisit, rogans abbatem illustris loci illius, ut nomen ejus in libro vitae recitetur. Variis conciliis interfuit. Festum ejus celebratur in Martyrol. Gallicano die III. Non. Februarii. De eo Papebrochius ad diem 6 Junii Bollandiani.

^d De hoc supra lib. IV, cap. 50; dicitur vulgo Sabaudus. Variis Conciliis interfuit, et vicarium in Galliis a Pelagio papa obtinuit. De Licerio infra lib. IX, cap. 23.

^e Evantius subscripsit Conc. Matic. I, an. 581; Lugd. III, an. 583; Valent. II, an. 584; et Matic. II, an. 585. Festum ejus nonnulli die 13 Januarii, alii 3 Febr., recolunt.

^f Regm., nolui.

^g Id est, rapinas, seu violentias repentinas et impraevisas.

tes homines nostros, atque echinum in vasis deferentes cæderet, protereret, ipsaque vasa caperet. Quod factum cum comperissem, eum a communione suspendi, non quasi ultor injuriæ meæ, sed ut facilius eum ab hac insania redderem emendatum. At ille electis duodecim viris, ut hoc scelus pejeraret, advenit. Sed cum ego nullum vellem sacramentum suscipere, compulsus ab eo, vel a civibus nostris, amotis reliquis, ipsius tantum juramentum suscepi, jussique eum recipi in communionem. Erat autem eo tempore mensis primus. Adveniente autem mense quinto, quo prata secari solent, pratum sanctimonialium, quod termino prati sui adhærebat, pervadit. In quo statim ut falcem misit, febre correptus, die tertia spiritum exhalavit. Deposuerat enim sibi sepulcrum in basilica sancti Martini vici Condatisensis, **412** quod detectum sui et ^a effractum in frusta reperiunt. Sic postea in porticu ipsius basilicæ est sepultus; vasa quoque echini, quæ pejeraverat, post obitum illius ab ejus procuratorio sunt delata. Manifestata est autem virtus beatæ Mariæ ^b, in cujus basilica miser sacramentum protulit mendax.

XLl. Cum autem per totam terram sonus ille percurreret Prætextatum episcopum a Fredegunde fuisse interfectum, illa quoque quo facilius detergeretur a crimine, apprehensum puerum cædi jussit vehementer, dicens: Tu hoc blasphemium super me intulisti, ut Prætextatum urbis Rothomagensis episcopum gladio appeteres. Et tradidit eum nepoti ipsius sacerdotis. Qui cum eum in supplicio posuisset, omnem rem evidenter aperuit, dixitque: A regina enim Fredegunde centum solidos accepi, ut hoc facerem; a Melantio vero episcopo, quinquaginta; et ab archidiacono civitatis, alios quinquaginta; insuper et promissum habui, ut ingenuus fierem, sicut et uxor mea. In hac voce illius, evaginato homo ille gladio prædictum reum in frusta concidit. Fredegundis vero Melantium, quem prius episcopum posuerat, ecclesiæ instituit.

XLII. Dum a Fredegunde Beppolenus dux valde fatigaretur, nec juxta personam suam ei honor debitus impenderetur, cernens se despici, ad Guntchramnum regem abiit. A quo accepta potestate ducatus super civitates illas, quæ ad Chlotharium Chilperici regis filium pertinebant, cum magna potentia pergit; sed a Rhedonicis non est receptus. Andegavis vero ^D veniens, multa mala ibidem gessit, ita ut annonas, fœnum, vinum, et quidquid reperire potuisset in domibus civium ad quas accesserat, nec expectatis clavibus, disruptis ostiis devastaret; multosque de habitatoribus loci cædibus affecti protrivique; Do-

^a Regm., *detectum, sive effractum.*

^b Bad., *sancti Martini.*

^c Colb. m. et Regm., *tristico.* Bec. nihil habet. Tristega sunt ædificia in tres contiguationes distincta; pulpituus vero est culmen recti.

^d Sub Chlotarii I filii Provincia in duas partes divisa est. Una Arelatensis Provincia dicta, sub qua Arelatum, Reii, etc., Guntramno cessit; alteram, quæ Massiliensis Provincia dicebatur, Massiliam, Avenionem, Aquas Sextias et alia oppida sub se habentem,

A migisilo quoque motum intulit, sed pacificatus est: cum eo. Accedens autem ad urbem, dum epularetur cum diversis in tristega ^a, subito effracto pulpite demus, vix semivivus evasit, multis **413** debilitatis, in eisdem tamen malis perdurans quæ prius gesserat. Multa tunc et Fredegundis in regno filii sui de rebus ejus everit. Ipse quoque ad Rhedonicos rediens, et eos regi Guntchramno subdere cupiens, filium suum in hoc loco reliquit. Qui non multo intereedente tempore, irruentibus Rhedonicis interemptus est cum multis honoratis viris. Hoc anno multa signa apparuerunt: nam mense septimo arbores visæ sunt floruisse, sed et multæ quæ prius poma habuerant, nova dederunt, quæ usque ad Natalis Domini tempora in ipsis arboribus habitæ sunt. Fulgor per cælum in modum serpentis cucurrisse visus est.

XLIII. Anno quoque duodecimo Childeberti regis, Nicetius Arvernus rector Massiliensis Provinciæ ^d et reliquarum urbium, quæ in illis partibus ad regnum regis ipsius pertinebant, est ordinatus. Antestius vero in Andegavo a rege Guntchramno dirigitur, multis ibidem damnis affigens eos, qui in morte Domnotæ uxoris Nectaril misti fuerunt: resque Beppoleni ^e, eo quod fuerit hujus caput sceleris, in fiscum redigens, Namnetas accessit, ac lacessere Nonnichium episcopum cœpit, dicens: Quis filius tuus in hoc facinore est admistus, ut dignas pro commissis suis pœnas luat meritum exigit. Sed puer conscientia accusante territus, ad Chlotharium filium Chilperici aufugit. Antestius vero acceptis fidejussoribus ab episcopo, ut in præsentia regis adesset, Santonas venit. Sonus autem his diebus exierat, quod Fredegundis oculos in Hispanias nuntios dirigeret, eosdem a Palladio Santonicæ urbis episcopo clam susceptos, et mantea transmissos fuisse. Erant autem eo tempore dies Quadragesimæ sanctæ, et episcopus in insulam **414** maris, orationis causa recesserat ^f. Secundum consuetudinem autem, dum ad Dominicæ Cœnæ festa ad ecclesiam suam populo expectante rediret, ab Antestio in via vallatur. Qui [*Fortè eum*] nec discussa rei veritate dicebat: Non ingredieris urbem, sed exsilio condemnaberis, quia suscepisti nuntios inimicæ domini nostri regis. At ille: Nescio, ait, quid loquaris. Tamen quia dies sancti imminet, accedamus ad urbem, decursisque solemnitatibus sanctarum festis, postea quæcunque volueris opponere, rationem à me accipies: quia quod reputas quibus est. At ille: Nequaquam, inquit, sed non attinges limina ecclesiæ tuæ, quia infidelis apparuisti domino nostro regi. Quid plura? tenetur in via episcopus, domus ecclesiæ describitur, resque diripiuntur. Cives cum

Sigibertus obtinuit. Prioris rectores sæpius apud veteres historicos patricii appellantur, aliquando etiam duces. Posterioris vero præfecti nonnunquam patricii dicti sunt: hic Nicetius rector appellatur.

^e Ed. aliquot, ut supra cap. 32, *Bobolani.* Regm., *Bobelleni.*

^f Hæc erat sanctorum virorum consuetudo, ut diebus Quadragesimæ in eremum secederent. Vide Præf. sæculi i Benedictini, num. 111.

homine^a obtinere non queunt, ut saltem vel celebrata solemnitate paschali discutiatur. Hisque supplicantibus, et illo renitente, tandem patefacit vulnus quod latebat in pectore. Si, inquit, domum quam intra territorii Biturici terminum habere dignoscitur, meæ ditioni facta venditione subdiderit, quæ flagitatis facio : alioquin non effugiet manus meas, nisi tradatur in exsilium. Metuit negare episcopus : scripsit, subscripsitque, ac tradidit agrum; et sic datis fidejussoribus de præsentia sua ante regem, in civitatem ingredi permissus est. Transactis igitur diebus sanctis, ad regem pergit : adfuit et Antestius, sed nihil de his quæ opponebat episcopo, potuit approbare. Episcopus autem ad urbem redire jubetur, et usque ad synodum futuram dilatur, si forte aliqua de his quæ opponebantur, evidentius possint agnosci^b. Adfuit et Nonnichius episcopus, qui datis multis muneribus abscessit^c.

XLIV. Fredegundis vero quasi 415 ex nomine filii sui, legatos ad Guntchramnum regem dirigit. Qui reserata petitione, accepto responso, valedicentes abscedunt; sed nescio quibus causis paululum apud metatum suum remorati sunt. Mane autem facto, procedente rege ad matutinas, ac præeunte cereo, visus est homo quasi ebrius in angulo oratorii dormitare, accinctus gladio, cujus hasta pariete sustentabatur. Hoc viso rex exclamavit, dicens non esse simpliciter, hominem sub hoc horrore noctis tali in loco quiescere. Oppressus autem, et loris revinctus, interrogabatur quid sibi hæc vellent quæ ageret. Nec mora supplicio subditus, dicit se a legatis qui advenerant emissum fuisse, ut rex deberet interfici. Denique apprehensi legati Fredegundis, nihil de his quæ interrogati sunt confitentur, dicentes : Nos nihil ad aliud missi, nisi ut legationem quam suggestimus deferremus. Tunc hominem illum diversis plagis affectum, et carceri mancipatum, legatos per diversa loca exsilio condemnari præcipit. Manifestissime enim patuit sub hoc dolo a Fredegunde fuisse directos, ut regem interficere deberent.

A Quod misericordia Domini non permisit : inter quos Baddo^d senior habebatur.

XLV. Cum autem legati de Hispaniis crebro ad regem Guntchramnum venirent, et nullius pacis gratiam obtinere potuissent, sed magis inimicitia pullularet, rex Guntchramnus Albigensem urbem nepoti suo Childeberto reddidit. Quod cernens Desiderius dux, qui maxime in ejusdem urbis territorio meliora facultatis suæ condiderat; 416 timens ne ultio ex peteretur ab eo propter antiquam inimicitiam, quod aliquando in eadem civitate exercitum gloriosæ memoriæ Sigiberti regis graviter affecisset, cum Tetradia uxore sua, quam Eulalio tunc Arverno comiti abstulerat, in termino Tolosano cum rebus omnibus transiens exercitum commovet, et contra Gothos abire disponit, divisus prius, ut ferunt, rebus inter filios et conjugem : assumptoque secum Austrovaldo comite, Carcassonam petiit. Præparaverant enim se hoc audito urbis illius cives, quasi resistere volentes : audierant autem de his prius. Denique inito bello fugere Gotthi cœperunt, et Desiderius cum Austrovaldo a tergo cadere hostem. Illis quoque fugientibus, hic cum paucis ad urbem accessit : lassati enim fuerant equites [At. equi] sociorum. Tunc ad portam urbis accedens, vallatus a civibus qui intra muros erant, interfectus est cum his omnibus qui eum fuerant persecuti : ita ut vix pauci exinde quodammodo evaderent, qui rem, ut gesta fuerat, nuntiarent. Austrovaldus vero audiens Desiderium mortuum, de via regressus ad regem perrexit, qui mox in ejus locum dux statuitur.

XLVI. Posthæc^e Leuvichildus rex Hispanorum ægrotare cœpit, sed, ut quidam asserunt, pœnitentiam pro errore hæretico agens, et obtestans ne huic hæresi quisquam reperiretur consentaneus, in legem catholicam transiit; ac per septem dies in fletu perdurans pro his quæ contra Deum inique molitus est^f, spiritum exhalavit : regnavitque Richaredus filius ejus pro eo.

417-418 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI NONI.

- I. De Richaredo et legatis ejus.
- II. De obitu beatæ Radegundis.
- III. De eo qui cum cultro ad Guntchramnum regem venit.
- IV. Quod Childeberto alius natus est filius.
- V. De prodigiis.

^a Id est ab homine, scilicet Antestio.

^b Laudatur a Fortunato lib. 1, carm. 3, ob ædificatam sancto Stephano ecclesiam. Alteram in honorem sanctorum Petri, Pauli, Laurentii et Pancratii ædificarat, in qua tredecim erant altaria, sed quatuor ex his consecratæ non fuerant, quod reliquias in eis reponendas nullas haberet, ut patet ex sancti Gregorii M. epist. 50, lib. v, ubi reliquias quas ab eo Palladius efflagitarat, se ipsi transmittere beatus testatur pontifex, qui et epist. 52 ejusdem libri eidem Palladio Augustinum aliosque monachos in Angliam euntes commendavit. Nomen ejus in fastis Ecclesiæ legitur, ac ut sanctus in propria ecclesia honoratur. Subscriptus Conc. Paris. iv, an. 573, et Matisc. ii, anno 585.

^c Hic erat episcopus Nannetensis Felicis successor,

D ut dicitur supra lib. vi, cap. 18; laudatur item lib. iv de Mirac. sancti Martini, cap. 26. Alius fuit ejusdem sedis episc. Nonnichius seu Nunichius, qui sæculo superiori Conc. Venetensi subscripsit; cuique Apollinaris Sidonius scripsit epist. 15 lib. viii.

^d Cod. Colb. a., Batto.

^e Hoc caput deest in Colb. a. et Vat.

^f Agnovit quidem veritatem ex Gregorio M. lib. iii Dialog., cap. 31 : Sed gentis suæ timore perterritus ad fidem catholicam pervenire non meruit. De Leuvigildi conversione nihil scribunt Joannes Bielaensis abbas, aut Isidorus ad æram 606, licet plura habeant de illo. Eum ad pœnas perpetuas ex hac vita denigrasse ait Paulus Emeritensis, cap. 16 de Vitis patrum Emerit.

- VI. De seductoribus et artolis.
 VII. De remotione Ennodii ducis; et de Wasconibus.
 VIII. De præsentia Guntchramni Bosonis.
 IX. De interitu Rauchingi.
 X. De interitu Guntchramni Bosonis.
 XI. Quod se reges viderunt.
 XII. De interitu Ursionis ac Berthefredi.
 XIII. De Baddone, qui in legationem abiens, detentus, et postmodum [Ed. post diu] dimissus est; et de morbo dysenterico.
 XIV. De pace Egidii episcopi et Lupi ducis.
 XV. De conversione Richaredi.
 XVI. De legatione ipsius ad reges nostros.
 XVII. De exiguitate anni hujus, seu, De sterilitate anni et charitate annonæ.
 XVIII. De Britannis, et obitu Namatii episcopi.
 XIX. De interitu Sicharii civis Turonici.
 XX. De eo quod ad Guntchramnum regem in legationem pro custodienda pace directi sumus. — Exemplar Pacitionis apud Andelaum.
 XXI. De eleemosynis et bonitate ipsius regis.
 XXII. De lue Massiliensis urbis.
 XXIII. De obitu Agerici episcopi, et de successore ejus.
 XXIV. De episcopatu Fronimi.
 XXV. Quod exercitus Childeberti in Italiam abiit.
 XXVI. De obitu Ingobergæ reginæ.
 XXVII. De obitu Amalonis.
 XXVIII. De speciebus quas Brunichildis regina transmisit.
 XXIX. Quod Langobardi pacem ad Childebertum regem petierunt.
 XXX. De descriptoribus urbis Pictavæ atque Turonicæ.
 XXXI. Quod Guntchramnus rex exercitum in Septimaniam direxit.
 XXXII. De inimicitiiis inter Childebertum et Guntchramnum.
 XXXIII. Quod Ingeltrudis religiosa ad Childebertum abiit, contra filiam suggestura.
 XXXIV. De inimicitiiis Fredegundis cum filia sua.
 XXXV. De interitu Waddonis.
 XXXVI. Quod Childebertus rex Theodobertum filium suum Suessionas direxit.
 XXXVII. De Droctigisilo episcopo.
 XXXVIII. De eo quod aliqui contra Brunichildem reginam agere voluerunt.
 XXXIX. De scandalo in monasterio Pictavensi orto per Chrodieldem et Basinam. — Epistola episcoporum ad S. Radegundem.
 XL. De fomite primo scandali.
 XLI. De cæde in basilica sancti Hilarii. — Rescriptum episcoporum.
 XLII. Exemplaria epistolæ quam sancta Radegundis episcopis direxit.
 XLIII. Quod Theutarius presbyter ad hoc scandalum mitigandum adventit.
 XLIV. De intemperie anni.

LIBER NONUS.

419 I. Igitur ^a post mortem Leuvichildi Hispanorum regis, Richaredus filius ejus foedus inicit cum Goisvintha relicta patris sui, eamque ut matrem suscepit ^b. Hæc enim erat mater Brunichildis reginæ, matris Childeberti junioris. Richaredus vero de a'ia uxore erat filius Leuvichildi. Denique cum noverca habito consilio, legatos ad Guntchramnum regem, atque Childebertum dirigit, dicens: Pacem habete nobiscum, et iueanus foedus, ut adjuti præsidio vostro, cum necessitas poposcerit, simili nos conditione, intercedente charitate, muniamus ^c. Venientes vero legati, qui ad Guntchramnum regem directi erant, apud Matascense ^d oppidum jussi sunt residere: ibique transmissis viris rex causas cognovit, sed recipere noluit verba eorum. Unde talis postmodum inter eos inimicitia pullulavit, **420** ut ad civitates Septimaniæ nullum de regno ejus transire permitterent. Hi vero qui ad Childebertum regem venerunt, cum charitate recepti sunt: datisque muneribus, accepta pace, cum muneribus sunt regressi.

II. Eo anno beatissima Radegundis ab hoc mundo migravit. Quæ magnum planctum in monasterio quod constituerat dereliquit. Fuique et ego præsens ad eam sepeliendam. Obiit autem mense sexto, tertia decima die mensis, sepulta post triduum. Quæ autem ibi ipsa die virtutes apparuerunt, et qualiter fuerit funerata, in libro Miraculorum ^e plenius scribere studui.

^a Deest hoc caput in Colb. a. et cum seq. In Vat. ^b Hæc tamen postea cum Uldila episcopo Ariano juncta, Reccaredo insidias paravit, ut narrat Joan. Biclur. ad annum 3 Reccaredi.

^c Sic omnes omnino editi et scripti. Tamen legendum est, nisi fallor, *Simili vos conditione*, aut *sane, simili nos conditione... vos muniamus*.

^d Sic omnes mss. et ed. perique. Col. et Bign., *Matascense*. Utrobique Matisco intelligi debet. Certe Fortunat., in Vita S. Germani, *Matasconem* habet

^e pro *Matisconem*.

^e Lib. de Gloria Confess. cap. 106. Agit item de ea lib. i de Gloria Mart., cap. 5. Obiit porro die 13 Augusti, et quidem anno 587, ex hoc Gregorii loco. Sepulta est in basilica S. Mariæ, ubi tunc erat sanctimonialium cœmeterium, hodie a canonicis sæcularibus occupata. Ejus sacræ reliquiæ magna ex parte cum beati Hilarii exuviis a Calvinistis combustæ sunt anno 1562. Vide not. in lib. iii, cap. 7.

III. Interea ^a advenit festivitas sancti Marcelli, A jactitabat : ad quem, quia præsens non eram, rusticæ apud urbem Cabillonensem mense septimo celebratur, et Gunthramnus rex adfuit. Verum ubi peractis solemnibus ^b, ad sacrosanctum altarium communicandi gratia accessisset, venit quidam quasi aliquid suggesturus. Qui dum properat **421** contra regem, culter ei de manu dilabitur, apprehensoque repente, alium cultrum evaginatum in manu ejus reperiunt. Nec mora, eductus a basilica sancta, vincus, et tormentis addictus, confitetur se emissum ad interficiendum regem, dicens : Sic enim tractavit qui me misit. Quia cognovit rex multorum in se odia aggregata, et suspectus ne percutiatur, omnino se a suis vallari præcipit : nec reperitur aditus qualiter ad eum cum gladiis possit accedere, nisi in ecclesia, in qua securus et nihil metuens stare dignoscitur, transverberetur. Sed et his de quibus locutus fuit apprehensus, multis interemptis, hunc verberatum plagis dimisit vivum, quia nefas putavit ^c, si is qui ab ecclesia eductus fuerat, truncaretur.

IV. ^d Eo anno Childeberto regi alius filius natus est, quem Veranus Cavillonensis ^e episcopus suscipiens a lavacro, Theodorici nomen posuit. Erat enim eo tempore ipse pontifex magnis virtutibus præditus, ita ut plerumque infirmis signum crucis imponens, statim sanitati, tribuente Domino, restauraret.

V. Prodigia ^f quoque multa dehinc apparuerunt. Nam vasa per domos diversorum, signis nescio quibus charaxata sunt, quæ res nullo unquam modo, aut eradi potuit, aut deleri. Inceptum est autem hoc prodigium ab urbis Carnotenæ territorio, et veniens per Aurelianensem, usque Burdegalensem terminum peraccessit, non prætermittens ullam urbem quæ fuit in medio. In vineis vero mense octavo transacta vindemia, palmites novos cum vis deformatis aspezimus. In aliis arboribus frondes novæ, et nova visa sunt poma. Radii a parte Aquilonis apparuerunt. Aserebant nonnulli vidisse se serpentes ex nube delapsos. Alii affirmabant villam cum casis et hominibus subitanea internecione evanuisse ; et multa alia signa apparuerunt, quæ aut regis obitum annuntiare solent, aut regionis excidium. **422** Vindemia eo anno tenuis, aquæ validæ, pluvie immensæ, flumina quoque granditer adaucta fuerunt.

VI. Fuit eo anno in urbe Turonica Desiderius nomine, qui se magnum quemdam esse dicebat, asserens se multa posse facere signa. Nam et nuntios inter se, atque Petrum Paulumque apostolos discurrere

cæcos et debiles, quos non sanctitate sanare, sed errore necromantici ingenii quærebat illudere. Nam hos qui erant paralytici, aut alia impediti debilitate, jubebat valide extendi, ut quos virtutis divinæ largitione dirigere non poterat, quasi per industriam restauraret. Denique apprehendebant pueri ejus manus hominum, alii vero pedes, tractosque diversas in partes, ita ut nervi putarentur abrumpi : cum non sanarentur, dimittebantur exanimis. Unde factum est, ut in hoc supplicio multi spiritum exhalarent ; tantumque miser elatus erat, ut minorem se beatum Martinum esse diceret, se vero apostolis cœquaret. Nec mirum, si hic similem se dicat apostolis, cum ille auctor nequitie, a quo ista procedunt, Christum se in fine sæculi fassurus sit. Nam de hoc animadversum est, ut superius diximus, errore necromanticae artis fuisse imbutum. Quia, ut asserunt qui eum viderunt, cum quisque de eo procul et abdite quidquam locutus fuisset mali, coram populo astante improperebat, dicens : Quia hoc et illud de me effatus est, quæ sanctitate mea erant indigna. Et quo alio nisi nuntiantibus dæmonii id cognoscebat ? Habebat autem cucullum ac tunicam de pilis caprarum, et in præsentem quidem abstinens erat a cibis et potu ; clam autem cum in diversorium venisset, ita infarcibat in ore, ut minister non occurreret tantum poscenti porrigere. Sed detecta dolositate ejus, et a nostris prehensa, ejectus est extra urbis terminum. Nec cognovimus deinceps quo abisset ; dicebat **423** tamen civem se esse Burdegalensem. Nam et ante hoc septem annos fuit et alius magnis valde seductor, qui multos decepit dolositate sua. Hic enim colobio ^b indutus erat, amictus desuper sindone, crucem ferens, de qua dependebant ampullulæ, quas dicebat oleum sanctum habere. Aiebat enim se de Hispaniis adventare, ac reliquias beatissimorum martyrum Vincentii levitæ, Felicisque martyris ^c exhibere. Sed cum jam vespere ad basilicam sancti Martini Turonis advenisset, et nos in convivio resideremus, mandatum misit, dicens : Occurrant reliquiis sanctis. Cui nos, quia hora jam præterierat, diximus : Requiescant beatæ reliquiæ super altarium, donec mane procedamus ad occursum earum. Sed hic primo diluculo consurgens, nec expectatis nobis, advenit cum cruce sua, et in cellula nostra adfuit. Stupefactus ego, et admirans levitatem, interrogo, quid

^a Deest hoc caput in Colb. a.

^b Observanda hic vetus Gallicanæ ecclesiæ consuetudo, sacram communionem non nisi post peractam missam administrandi. V. Liturg. Gallie. lib. 1, cap. 5.

^c Jus asyli a primis Ecclesiæ sæculis, ex quo principes Christiani fuere, concessum ecclesiis asseruere Patres Conc. Aurelian. 1, sub Chlodoveo Magno, an. 511, quod postea tum variis conciliorum canonibus, tum regum nostrorum edictis sæpius confirmatum fuit.

^d Hoc caput deest in codd. Colb. m. et Regm., quamvis in his recenseatur in hujus libri capitulum indiculo.

^e Sic pro *Cavillonensis* cum Chesn. at. habent Bec. et Colb. a., et quidem recte, ut jam supra observavimus ad cap. 51 lib. viii. Editi, *Cabillonensis*. Theodorici natiuitatem Fredegarius anno sequenti consignat.

^f Deest istud caput cum tribus sequentibus in Colb. a. et Vat.

^g Bec. et Casin., *junioem*.

^h Colobium vestis erat absque manicis, quibus uti solebant Ægyptii monachi apud Cassiau. lib. 1 Insul., cap. 5.

ⁱ Qui Gerundæ passus est, de quo lib. 1 Je Gloria Mart., cap. 92.

hæc sibi velint. Respondit quasi superbus et inflata voce : Meliorem, inquit, occursum nobis exhibere debueras. See hæc ego in aures Chilperici ^a regis ingeram : ille autem ulciscetur despectionem meam. Et ingressus in oratorium, me postposito, ipse capitellum unam, atque alterum, ac tertium dicit; ipse orationem profert, et ipse consummat, elevataque iterum cruce abiit. Erat enim ei et sermo rusticus, et ipsius linguæ latitudo turpis atque obscena; sed nec de eo sermo rationabilis præcedebat : qui usque Parisios accessit. His enim diebus Rogationes publicæ celebrabantur, quæ ante sanctum Dominicæ Ascensionis diem agi solent. Factum est autem, ut procedente Ragnemodo pontifice eum populo suo, et loca sancta circumcunte, ut et hic cum cruce sua adveniens, inusitatum populis exhibens indumentum, ad iunctaque publicanis ac rusticis mulieribus, et iste chororum suum faceret, et quasi cum sua multitudine loca sancta circumire tentat. Hæc cernens episcopus, misit archidiaconum suum, dicens : Si reliquias sanctorum exhibes, pone eas paululum **424** in basilica, et nobiscum celebra dies sanctos; decursa autem solemnitate, proficisceris in viam tuam. At ille parvipendens quæ ab archidiacono dicebantur, cœpit episcopum conviciis ac maledictionibus prosequi. Sacerdos vero intelligens eum esse seductorem, jussit eum recludi in cellulam. Perscrutatisque cunctis quæ habebat, invenit cum eo sacculum magnum plenum de radicibus diversarum herbarum; ibique et dentes talpæ, et ossa murium, et ungues atque adipos ursinos. Vidensque hæc maleficia esse, cuncta jussit in flumen projici, ablataque ei cruce, jussit eum a termino Parisiæ urbis excludi. Sed hic iterum facta altera cruce, cœpit quæ gesserat exercere; captusque ab archidiacono, et catenis vinctus, jussus est custodiri. His diebus Parisios adveneram, et ad basilicam beati Juliani martyris ^b metatum habebam. Nocte igitur insequenti erumpens miser iste de custodia, eum ipsis quibus erat nexus catenis ad antedictam basilicam sancti Juliani properat : atque in pavimento in loco quo ego stare eram solitus, ruit, ac sopore vinoque oppressus obdormiuit. Nos vero ignari facti, media surgentes nocte ad reddendas Domino gratias, invenimus eum dormientem : de quo tantus fœtor [Al. pædor] egrediebatur, ut omnium cloacarum atque recessuum fœtores fœtor ille devi-

cerit. Sed nec nos præ hoc fœtore in basilicam sanctam ingredi poteramus. Accedens vero unus clericorum, clausis naribus eum excitare nititur, nec potuit, ita enim erat miser madefactus vino. Tunc quatuor accedentes clerici, levantes eum inter manus, in unum angulum basilicæ projecerunt; et exhibentes aquas, abluto pavimento, resperso etiam herbulis odoratis, sic ingressi sumus explere cursum : nunquam tamen nobis psallentibus potuit excitari, donec dato terris die altius solis lampas ascenderet : dehinc excusatum reddidi sacerdoti. Convenientibus autem episcopis apud urbem Parisiæ, dum hæc in convivio narrarem, **425** ipsum pro castigationis gratia adesse præcipimus. Quo astante, elevatis Amelius Beorretanæ urbis ^d episcopus oculis, cognoscit eum suum esse famulum, sibi que per fugam dilapsam, et sic excusatum receptum reduxit in patriam. Multi enim sunt qui has seductiones exercentes populum rusticum in errorem ponere non desistunt : de quibus, ut opinor, et Dominus in Evangelio ait, *Consurgere ^e in novissimis temporibus pseudochristos, et pseudopphetas, qui dantes signa et prodigia, etiam electos in errorem inducant* (Matth. xxiv, 24). De his ista sufficiant : nos potius ad propositum redeamus.

VII. Ennodius cum ducatum urbium Turonicæ atque Pictavæ administraret, adhuc et Vici Juliensis atque Bernaræ ^f urbium principatum accipit. Sed euntibus comitibus Turonicæ atque Pictavæ urbis ad regem Childebertum, obtinuerunt eum a se removeri ^g. Ille vero ubi se remotum de his sensit, ad civitates superius memoratas properat; sed dum in illis commoraretur, mandatum accepit, ut se ab eisdem removeret, et sic accepto otio, ad domum suam reversus, privati operis curam gerit. Vascones vero de montibus prorumpentes ^h in plana descendunt, vineas, agrosque depopulantes, domos tradentes incendio, nonnullos abducentes captivos cum pecoribus, contra quos sæpius Austroualdus dux processit ⁱ, sed parvam ultionem exegit [Al. exercuit] ab eis. Gothi vero propter superioris anni devastationem, quam in Septimania regis Guntchramni exercitus fecit, in Arelatensem Provinciam proruperunt, egeruntque prædas, et captivos abduxerunt usque ad decimum ab urbe milliarium. Unum etiam castrum, Ugernum ^j

^a Regm., *Childeberti*. Uterque rex tunc erat.

^b De hac basilica vide supra lib. vi, cap. 17.

^c Observanda majorum nostrorum religio in reddendis Deo laudibus debitis, statis horis, ut etiam episcopi nocta ad persolvendum solitum pensum surgerent. Sanctus Germanus Paris. episc. in itineribus capite nudo, etsi nix aut imber urgeret, *cursum dicebat*, ex Fortunato. Plura de hac re Mabillonius habet in *Disquisit. de Cursu Gallicano*, § 6.

^d Varie apud varios scribitur hujus castri nomen. Bigerrones appellat Caesar libro iii Belli Gallici. Urbs gentis caput Turba, seu Travia, olim dicebatur, hodie *Tarbes*. In veteribus Notitiis, *civitas Turba, ubi castrum Bigorra*, decimum obtinet locum in Novempopulania. Amelius subscripsit *Conc. Matic. ii*,

an. 585.

^e Regm., *Consurgent pseudochristi, etc., inducent*.

^f Regm., *Bernaræ*, Colb. m. et Bec., *Bernaræ*. In veteribus notitiis locum septimum occupat inter civitates Novempopulaniæ. Hodie Benarni nomine regioni relicto, vocatur *Lascura*, vulgo *Lascar*.

^g Comites in singulis civitatibus, duces vero pluribus præerant. Vide supra notas ad lib. viii, cap. 18.

^h Vascones in Pyrenæis Alpibus habitantes post varias incursiones, inclinato Francorum regno, Novempopulaniam tandem obtinuerunt, a quibus et Vasconia dicta est. Vide *Alteserram* lib. i rerum Aquitan., cap. 16.

ⁱ Supra lib. viii, cap. 45, dicitur comes.

^j Regm., *Rigernum*. Vide supra lib. viii, cap. 30.

nomine, cum rebus atque habitatoribus desolantes, A nullo resistente regressi sunt.

VIII. Guntchramnus vero Boso cum exosus reginæ haberetur, cœpit per episcopos ac proceres discurrere, 426 et veniam misero precari^a quam ante despexerat. Nam cum rex Childebertus esset junior, Brunichildem reginam sæpe conviciis atque improperis lacessibat, sed et injuriis quæ ei ab adversis inferebantur, fautor extiterat. Sed et rex ad ulciscendam injuriam genitricis, jussit eum persequi, atque interfici: ille vero cum se cerneret positum in discrimine, Viridunensem ecclesiam petiit, per Agericum prorsus episcopum, qui erat regis pater ex lavacro, veniam impetrare confidens. Tunc pontifex ad regem properat, deprecaturque pro eo: cui Rex cum negare nequiret quæ petebat, ait: Veniat coram nobis, et datis fidejussoribus in præsentia patris^b mei, quidquid illius iudicium decreverit, exsequamur. Tunc adductus ad locum ubi rex morabatur, nudatus armis, ac per manicas tentus, ab episcopo representatur regi. Ad cujus provolutus pedes, ait: Peccavi tibi ac genitrici tuæ, non obediendo præceptionibus vestris sed agendo contra voluntatem vestram atque utilitatem publicam; nunc autem rogo, ut indulgeatis malis meis, quæ contra vos gessi. Rex autem jussit eum elevari a terra, et posuit in manu episcopi, dicens: Sit penes te, sancte sacerdos, donec in præsentiam Guntchramni regis adveniat. Et jussit eum discedere.^c

IX. Posthæc Rauchingus conjunctus cum prioribus regni Chlotharii filii Chilperici, conflingens se C quasi tractatarum de pace, ut inter terminum utriusque regni nulla intentio aut direptio gereretur, consilium habuerunt, ut scilicet interfecto Childeberto rege, Rauchingus cum Theodoberto seniore ejus filio regnum Campaniæ teneret; Ursio vero ac Berthefredus^e, juniore filio nuper genito, qui Theodoricus cognominabatur, ad se suscepto, et excluso Guntchramno rege, reliquum regni tenerent. Multa etiam contra Brunichildem reginam 427 frementes, ut eam in contumeliam redigerent, sicut prius fecerant in viduitate sua. Rauchingus ergo summa elatus potentia, et ut ita dicam, ad ipsius regalis sceptri se jactans gloriam pervenire, iter præparat ad Childebertum regem accedendi, ut consilium quod inierat posset explere. Sed pietas Domini hæc verba in aures Guntchramni regis prius imposuit. Qui missis nuntiis clam ad Childebertum regem, omnes ei molitiones has in notitiam posuit, dicens: Accelera velociter, ut videamur a nobis; sunt enim causæ quæ agi debeant. At ille diligenter inquirens quæ ei nuntiata fuerant, veraque esse cognoscens, accessiri

Rauchingum jussit. Qui cum adfuisset, priusquam eum rex suo jussisset astare conspectui, datis litteris, et pueris destinatis cum evocatione publica^d, qui res ejus per loca singula deberent capere, jussit eum in cubiculum intromitti; locutusque cum eo alia ex aliis, egredi iterum de cubiculo jubet. Cumque egrederetur, a duobus ostiaris pedibus apprehensus ruit in gradibus ostii, ita ut pars corporis ejus esset intrinsecus, pars vero extrinsecus extenderetur. Tunc ii qui jussi ad hæc explenda parati erant, cum gladiis super eum ruunt, atque ita minutatim caput ejus colliserunt, ut simile totum cerebro putaretur: statimque mortuus est. Tunc denudatus, et per fenestram ejectus, sepulturæ mandatus est. Erat autem levis in moribus, ultra humanum genus cupiditati ac facultatibus inhians alienis, et ex ipsis divitiis valde superbus; intantum ut jam in ipso interitus sui tempore Chlothacharii regis filium se fateretur. Multum tamen cum eo auri repertum est. Quo interfecto, protinus unus puerorum ejus cursu veloci evolvans, nuntiavit conjugi ejus quæ acta erant. Hæc vero per plateam Suessionicæ civitatis compta, grandibus ornamentis ac gemmarum pretiositatibus et auri fulgore oblecta, ascenso 428 equo, præcedentibus pueris aliisque sequentibus ferebatur; atque ad basilicam sancti Crispini Crispinianique properabat, quasi spectatura Missas: erat enim eo die passio martyrum beatorum^e. Sed videns nuntium, per aliam plateam gressum retorquens, projectis in terram ornamentis, in basilicam sancti Medardi antistitis confugit, ibi se tutari confessoris præsidio putans. Pueri vero qui missi a rege fuerant ad requirandas res ejus, tanta in thesauris illius reperiunt, quanta nec in ipso ærarii publici regesto poterant^f inveniri, quod totum regis conspectibus præsentarunt. Nam eo die, quo hic interfectus est, erant cum rege multi Turonorum atque Pictavorum, de quibus tale fuit consilium, ut si malum hoc perficere potuissent, his subditis supplicio, dicerent quia ex vobis fuit qui regem nostrum interemit, eisque diversis suppliciis trucidatis, ultores se mortis reginæ esse jactarent. Sed Deus omnipotens consilia eorum, quia iniqua erant, dissipavit, implevitque illud quod scriptum est: *Quia foveam quam fratri parabis, incidet in eam* (Eccli. xxvii, 29). In locum tamen Rauchingi Magnoualdus dirigitur dux. Jam enim Ursio atque Berthefredus certi quod Rauchingus quæ collocuti fuerant, posset explere, collecto exercitu veniebant. Sed audientes quod scilicet tali fuisset affectus interitu, adaucta adhuc secum multitudine hominum, quæ ad eos pertinere videbatur, infra castrum Vabrense^g, quod villæ Ursionis propin-

^a Sic habent scripti et editi. Legendum tamen esse videtur, *veniam miser ab ea precari*, seu, *veniam pro misero precari ab ea quanti*, aut saltem, *veniam miser precari quam*.

^b Freh. al., *patrini*; sed nusquam hac voce utitur Gregorius ad designandum susceptorem ex baptismo.

^c Colb. a., *Berthefredus*; et sic infra.

^d De his Bignon. ad form. 11 lib. 1 Marcuiff, et Alteserra in hunc locum; sed fusius Cujacius ad leg. 3

de cursu publico, lib. xii Cod.

^e Celebratur viii Kal. Novemb. Horum martyrum memoria insigni ornamento decorata fuit a beato Eligio, ut tradit S. Audoenus lib. ii Vitæ ejus cap. 7. Rauchingi uxor prius Godino nupta fuerat, ex lib. v, cap. 5.

^f Ed., *potuerant*; Casin., *ipso ærario publico regis tanta poterint inveniri*.

^g Castrum istud pago nomen dederat Mosam infra

quum erat, cum rebus omnibus se muniunt consilii A consilii sui, tractantes ut si rex Childebertus aliquid contra eos agere voluisset, virtute se ab ejus exercitu defensarent. Caput enim horum et causa malorum Ursio erat. Sed Brunichildis regina mandata misit Berthefredo, dicens: Disjunge te ab homine inimico^a, et habebis vitam: alioquin cum eodem interibis. Filiam enim ejus ex lavacro regina suscepit, et ob hoc 429 misericordiam de eo habere voluit. Qui ait: Nisi morte divellar ab eo, nunquam a me relinquetur^b.

X. Dum hæc agerentur, iterum misit Guntchramnus rex ad nepotem suum Childebertum, dicens: Moræ omnes abscedant, et veni ut te videam. Est enim certæ necessitatis causa, tam pro vitæ nostræ commodo, quam pro utilitatibus publicis, ut videamur a nobis. Hæc ille audiens, assumpta matre cum sorore et conjuge, ad occursum patris destinatus. Adfuit autem et Magnericus episcopus Trevericæ urbis. Venit etiam Guntchramnus Boso, quem Agericus Viridunensis episcopus sua in fide suscepit: sed pontifex ille, qui pro eo fidem fecerat, non adfuit, quia convenerat ut absque ullius defensione regi præsentaretur, scilicet ut si ipse decerneret eum mori debere, non excusaretur a sacerdote; sin autem ille vitam concederet, liber abiret. Sed conjunctis regibus, pro diversis facilitatibus^d culpabilis judicatus, jussum est ut interficeretur. Quod cum ille comperisset, ad mansionem Magnerici episcopi convolvit, et clausis ostiis, segregatis ab eo clericis ac famulis, ait: Scio te, beatissime sacerdos, magnum cum regibus honorem habere, et nunc ad te confugio ut evadam. Ecce percussores ad ostium: unde manifeste scias, quod si a se non eruor, interfecto te, egrediar foras, et moriar. Manifestissime enim noveris, quia aut mors tua nos occupat, aut par vita defensas. O sancte sacerdos, scio enim te patrem communem cum rege esse filio ejus, et novi quoniam quæcunque petieris ab eo, obtinebis; nec negare omnino poterit sanctitati tuæ quæcunque poposceris. Ideoque aut impetra veniam, aut moriamur simul. Hæc autem evaginato aiebat gladio. Turbatus hoc episcopus audito, ait: Et quid faciam, si hic a te teneor? dimitte me, ut eam et deprecem misericordiam regis, et fortassis miserebitur tui. Et ille: Nequaquam, sed trans mitte abbates et creditos^e tuos, ut hæc quæ loquor exponant. Verumtamen non hæc regi, ut erant, nuntiata sunt, sed dixerunt quod hic ab episcopo defensaretur. Unde factum est ut com-

motus rex 430 diceret: Si episcopus exinde egredi noluerit, pariter cum illo auctore perfidiæ pereat. Hæc audiens episcopus, direxit nuntios ad regem. Qui cum ista narrassent, ait rex Guntchramnus: Injicite ignem in domum, et si exire nequiverit episcopus, pariter concrementur. Hæc audientes clerici, effracto vi ostio sacerdotem ejiciunt foras. Tunc miserimus cum videret se flammis validis ab utraque parte vallari, accinctus gladio accedit ad ostium. Verum ubi primum limen domus egrediens gressum foris fixit, statim unus e populo ejecta lancea, frontem ejus illisit. At ille hoc ictu turbatus, quasi amens, gladium ejicere tentans, ab astantibus ita lancearum multitudine sauciatur, ut defixis in lateribus ejus spiculis, et sustentantibus hastilibus, ad terram ruere non posset. Interfecti sunt et pauci qui cum eo erant, expositique in campo simul. Pro quibus vix obtentum fuit cum principibus, ut terræ recondentur. Fuit autem hic in actu levis, avaritiæ inhians, rerum alienarum ultra modum cupidus, omnibus jurans, et nulli promissa adimplens. Uxor autem ejus cum filiis exsilio data est, resque illius fisco collatæ sunt. Multitudo autem auri argenti que ac diversarum specierum in ejus regestis reperta est. Sed et quæ sub terra absconderat, stimulante conscientia iniquitatis suæ, non latuerunt. Ariolis ac sortibus sæpius utebatur, ex quibus futura cognoscere cupiens, remansit illusus.

XI. Rex vero Guntchramnus cum nepote suo ac reginis pacem firmavit, datis sibi invicem muneribus, ac stabilitis causis publicis, epulati sunt pariter. Laudabat enim Dominum [Al. Deum] Guntchramnus rex, dicens: Refero tibi maximas gratias, omnipotens Deus, qui mihi præstitisti ut videre merear filios de filio meo Childeberto. Unde non me puto usquequaque a tua Majestate relictum, qui mihi hæc præstitisti, ut videam filios filii mei. Tunc Dynamium et Lupum ducem redditos rex Childebertus recepit, Cadurcum Brunichildi reginæ refudit. Et sic cum pace et gaudio iterum atque iterum Deo gratias agentes, conscriptis pactionibus^f, 431 se remunerantes et osculantes, regressus est unusquisque ad civitatem suam.

XII. Childebertus^g vero rex, collecto exercitu, ad locum dirigi jubet in quo Ursio ac Berthefredus inclusi morabantur. Erat enim villa in pago Vabrensi, cui imminabat mons arduus. In hujus cacumine basilicam in honore sancti ac beatissimi Martini construxit^h. Ferebant enim ibi castrum antiquitus fuisse;

et Mosellam sito, ad ripas Alisontis, Ornæ et Cari fluminum, qui pagus duos aut tres comitatus complectebatur, Scarponensem scilicet, Viridunensem et Castereiensem. Vocatur etiam nunc *le pays de Vaire*. Vide lib. iv de re Diplomatica, num. 128. Cave etiam ne confundas hunc locum simul cum Vabrensi castro; vulgo *Vabres en Rouergue*, ubi monasterium sede episcopali auxit Joannes XXII, distractis ex Ruthenensi diocesi aliquot parochiis.

^a Regim., ab homine iniquo.

^b Colb. a., nunquam ab eo recedam.

^e Apud Andelaum. Vide infra, cap. 20

^d Sic Bec. et Mor. s.; editi, *falsitatibus*.

^e Id est fidos clericos, seu alios familiares quibus fideret.

^f Referuntur infra cap. 20.

^g Hoc caput et duo seqq. desunt in Vat. et Colb. a

^h Regim., *basilica... constructa habetur*. Hanc basilicam putat eam esse Valesius, quam Ulflaicus supra lib. viii, cap. 15, memoratus construxisse dicitur prope Eposium, quod oppidum erat in comitatu Vabrensi.

sed nunc [*Fortis tunc*] non cura ^a, sed natura tantum munium erat. In hac ergo basilica cum rebus atque uxoribus et familia se antedicti concluserant. Commoto ergo exercitu, sicut diximus, Childebertus rex illuc dirigi jubet. Verumtamen commoti homines, antequam ad eos accederent, ubicunque aut villas, aut res eorum reperire poterunt, omnia incendio ac prædæ tradiderunt. Accedentes autem ad hunc locum, ad montem se proripiunt, et basilicam cum armis vallant. Habebant autem quasi ^b ducem tunc Godegisilum, Lupi ducis generum. Cumque eos extrahere de basilica non valerent, ignem applicare nituntur. Quod cernens Ursio, accinctus gladio, foras egressus est. Tantaque eade hoc qui obsidebant matavit, ut quotcunque in ejus contemplationem advenissent, nullus vivens remanere possit. Ibi et Trudulfus ^c palatii regalis comes cecidit, et multi de hoc exercitu prostrati sunt. Cumque jam nullus de cæde Ursionis erueretur ^d, subito percussus a quodam in femore, debilitatusque ad terram ruit, et sic super eum ruentibus aliis vitam finivit. Quod cernens Godegisilus, clamare coepit ac dicere: Fiat nunc pax, ecce maximus inimicus dominorum nostrorum ruit: hic vero Berthefredus vitam habeat. Hæc eo dicente, cum omnis populus ad direptionem rerum, quæ in basilica adunatæ fuerant, inhieret, Berthefredus ascenso equite ad Viridunensem urbem dirigit, ibique in oratorio quod in domo ecclesiastica erat, se tutari putans, præsertim cum et ipse pontifex Agericus in hac domo resideret. **432** Sed cum Childeberto regi nuntiatum fuisset, effugisse scilicet Berthefredum, percussus cordis dolore, ait: Si hic mortem evaserit, non evadet Godegisilus manus meas. Nesciebat tamen rex eum in domum ecclesiæ ingressum fuisse, sed quasi in regionem aliam confugisse. Tunc timens Godegisilus, commoto iterum exercitu, domum ecclesiæ armatis vallat. Sed cum eum pontifex reddere nequiret, sed defensare conaretur, ascendentes supra tectum, eum ab ipsis tegulis ac maceris [*At materiis*], quibus oratorium opertum erat, illidentes, interfecerunt: ibique cum tribus famulis mortuus est. Multum ex hoc episcopus dolens, quod eum non solum defensare non potuit, verum etiam locum in quo orare consueverat, et in quo sanctorum pignora aggregata fuerant, sanguine humano polluit vidit. Misit autem Childebertus rex cum muneribus, ut a mœrore revocaretur: sed noluit consolari. Multi

^a Idem cod. Regm., sed non *structura*, sed *natura*.

^b Chesn. non habet *quasi*. Godegisilum ducem laudat Fortunatus lib. 1, carm. 6, sed is Gallimagni filiam duxerat. Duas forte, si idem sit, uxores habuit.

^c Regm., *Tridulphus*. Bec., *Tridulfus*.

^d Sic Bad., alii, *cerneretur*. Regm. autem, *cumque Ursio a nullo cæsus cerneretur*.

^e In Coll. m. et Regm. deest *Godegisilus*.

^f Alias Rotoialium, aut Ruoliium, vulgo *Ruel*, villa regia, quam Carolus Calvus monasterio S. Dionysii contulit. Ibi hodieque villa Richeliana visitur, præclarissimis fontibus insignis, distinguenda a villa cognominis in Normannia, *Ruel*, de qua supra lib. vii, cap. 19.

^g Regm. et Coll. m., *sancti Remedii*. Hæc basilica,

^h Vide supra notam quam paginæ 225 subjecimus. Eor.

A autem his diebus pertimescentes regem, in alias regiones abscesserunt. Nonnulli etiam a primatu ducatus remoti sunt, in quorum ordinem alii successerunt.

XIII. Guntchramnus vero Baddonem, quem pro crimine majestatis superius vinctum diximus (*Lib. vii, cap. 44*), in præsentiam suam venire jussit; et transmittens usque Parisios, ait: Si eum cum idoneis hominibus Fredegundis ab hac actione qua impetitur, immunem fecerit, abscedat liber, et quo voluerit eat. Sed veniens Parisios, nullus de parte memorata mulieris adfuit, qui eum idoneum reddere posset. Tunc vinctus et catenis oneratus, sub ardua custodia ad urbem Cabillonensem redactus est. Sed postea intercurrentibus novitiis, et præsertim Leudovaldo Bejocassino pontifice, dimissus ad propria rediit. Graviter tunc morbus dysentericus apud Mettensem sæviebat urbem. His diebus nos dum ad occursum regis properarem, Wiliulfum civem Pictavum, plenum febre, hoc morbo laborantem in via offendimus, id est ad Rhemensem urbem: de qua profectus valde exanimatus, cum ad **433** urbem Parisiacam cum filio uxoris suæ venisset, apud villam Rigoiolensem ^f factio testamento defunctus est; puer vero, qui et ipse ab hoc languore tenebatur, obiit; et sic pariter in urbis Pictavæ delati terminum, tumulati sunt. Uxor quoque ipsius Wiliulfi tertio copulatur viro, filio scilicet Beppoloni ducis, qui et ipse duas jam, ut celebre fertur, uxores vivas reliquerat. Erat enim levis atque luxuriosus, et dum nimio ardore fornicationis arctaretur, ac relicta conjugum cum famulabus accubaret, exhorrens legitimum connubium, aliud expetebat: sic et secundæ fecit et huic, cui tertio copulatus est, ignorans quod *corruptio incorruptionem non possidebit* (*1 Cor. xv, 50*).

XIV. Posthæc cum Egidius Rhemensis urbis episcopus, de illo crimine majestatis quo superius (*Cap. 42*) memorati precepti sunt, suspectus haberetur, cum magnis muneribus ad Childebertum accedens, veniam deprecatur: prius tamen sacramenta suscipiens in basilica sancti Remigii ^g, ne aliquid mali in itinere pateretur; susceptusque a rege cum pace discessit. Pacem etiam cum Lupo duce obtinuit, quem instinctu ejus de Campaniæ ducatu supra memoravimus (*Lib. vi, cap. 4*) fuisse depulsum. Unde rex Guntchramnus valde in amaritudinem excitatus est, eo quod ei promiserat Lupus, nunquam se cum

quæ antea sancti Christophori dicebatur, ex Frodoardo, tumulo et crebris miraculis beatissimi Remigii Francorum apostoli illustrata et celebris facta est. Ibi sacrum Christum asservatur ad regum nostrorum consecrationem ^h; et quidem ex iis nonnulli, sicut et aliquot reginæ, ibidem inaugurati solemniter fuerunt. In ea vero basilica non solum perique Rheuorum archiepiscopi, aut alii viri nobiles et principes, sed etiam Carolomannus Caroli M. frater, nonnullique alii Francorum reges et reginæ sepulti sunt. Ob cuius celebritatem et prærogativas, ab annis circ. 600 archimonasterii titulo gaudet; hodieque perseverat sub ordine sancti Benedicti et Congreg. sancti Mauri. Plura si cupis, adi Frodoardum, aut Marlot. *tomus 1 Metropolis Rhemensis, lib. iii, cap. 2 et seqq.*

eodem pacem facturum, quia fuisset regis cognitus A
inimicus.

XV. Igitur eo tempore in Hispania Richaredus
rex, compunctus miseratione divina, convocatis epi-
scopis religionis suæ, ait Cur inter vos et sacerdo-
tes illos, qui se catholicos dicunt, jugiter scandalum
propagatur: et cum illi per fidem suam signa multa
ostendant, vos nihil tale agere potestis? Quia de re
convenite, quæso, 434 simul, et discussis utriusque
partis credulitatibus, quæ vera sunt cognoscamus; et
tunc aut accepta illi a vobis ratione ea credant quæ
dicitis, aut certe vos ab illis veritatem agnoscentes,
quæ prædicaverint vos credatis. Quod cum factum
fuisset, congregatis utriusque partis episcopis, pro-
posuerunt hæretici illa quæ sæpius ab ipsis dicta jam
scripsimus. Similiter responderunt episcopi nostræ B
religionis ea de quibus hæreticorum partem plerum-
que victam libris superioribus demonstravimus; et
præsertim cum rex diceret quod nullum signum sa-
militatis super infirmos ab hæreticorum ostenderetur
episcopis, ac in memoria replicaret qualiter, tem-
pore genitoris sui, episcopus qui se jactabat per fidem
non rectam cæcis restituere lumen, tacto cæco et
cæcitati perpetuæ damnato discessisset confusus,
quod nos in libro Miraculorum plenius declaravimus b,
vocavit ad se seorsum sacerdotes Dei. Quibus per-
secrualis, cognovit unum Deum sub distinctione coli-
personarum trium, id est Patris et Filii et Spiritus
sancti; nec minorem Filium Patre Spirituque san-
cto, neque Spiritum sanctum minorem Patre vel Fi-
lio, sed in una æqualitate atque omnipotentia hanc C
Trinitatem verum Deum fateri. Tunc intelligens ver-
itatem Richaredus, postposita altercatione, se ca-
tholicæ legi subdidit, et accepto signaculo beatæ cru-
cis cum chrisomatis unctione, credit Dominum Je-
sum Christum Filium Dei æqualem Patri cum Spiritu
sancto, regnantem in sæcula sæculorum. Amen.
Deinde nuntios mittit ad provinciam Narbonensem,
quibus narratis ea quæ ille gesserat, simili cre-
dulitate populus ille connecteretur c. Erat enim tunc
temporis Arianae sectæ episcopus Athalocus, qui ita
per 435 propositiones vanas ac interpretationes
falsas Scripturaram, Ecclesias Dei conturbabat, ut
putaretur quod ipse esset Arius, quem projecisse in

secessum exta historiographus narravit Eusebius d.
Sed cum hæc populo sectæ suæ credere non sineret e,
et ad consentiendum ei paucorum faveret adulatio,
commotus felle, ingressus in cellulam suam, inclinato
super lectulum capite, nequam spiritum exhalavit.
Sicque hæreticorum populus, in ipsa consistens provin-
cia, inseparabilem Trinitatem confessus, ab erro-
re discessit.

XVI. Posthæc Richaredus legationem ad Gunt-
chramnum atque ad Childebertum direxit pacis gra-
tia, ut scilicet, sicut in fide se asserebat unum, ita
et charitate se præstaret unitum. Sed a Guntchramno
rege repulsi sunt, dicente: Qualem mihi fidem
promittere possunt, aut quemadmodum a me credi
debent, qui neptem meam Ingunden in captivitate
tradiderunt, et per eorum insidias, et vir ejus inter-
fectus est, et ipsa in peregrinatione defuncta? Non
recipio ergo legationem Richaredi, donec me Deus
ulcisci jubeat de his inimicis. Hæc legati audientes,
ad Childebertum proficiscuntur, a quo et in pace
excepti sunt, dicentes: Vult se dominus noster, fra-
ter tuus Richaredus, de hoc crimine exuere quod ei
imponitur, quasi in mortem sororis vestræ fuisset
consciis; de quo, sacramento, si vultis, aut qualibet
alia conditione idoneus reddi potest. Deinde datis
gratiæ vestræ decem millibus solidorum, charitatem
vestram habere desiderat; et ut ille vestro utatur
solatio, et vos ejus, ubi necesse fuerit, beneficiis poti-
amini. Hæc illis dicentibus, promiserunt Childe-
bertus rex et mater ejus pacem et charitatem cum
ipso se integre custodituros. Acceptisque ac datis
muneribus, 436 addiderunt legati: Jussit etiam do-
minus noster ponere verbum in auribus vestris de
filia sive sorore vestra Chlodosinda f, ut ei tradatur
in matrimonium, quo facilius pax quæ inter vos
promittitur, confirmetur. Qui dixerunt: Promissio
nostra ex hoc habilis dabitur, sed sine patri nostri
Guntchramni regis consilio hæc facere non aude-
mus: promissum enim habemus de majoribus causis
nihil sine ejus consilio agere. Accepto itaque re-
sponso redierunt.

XVII. Eo s anno verno tempore pluvie validæ
fuerunt, et cum jam vel arbores vel vineæ frondua-
sent, nix decidua cuncta operuit. Subsequenti quoque

Hæc fuit omni tempore catholicis inter et hære-
ticos distinctio, ut primi miraculis fidem suam appro-
barent, quod alii præstare non poterant, ut ex Ire-
næo, Tertulliano, Eusebio, Cypriano, aliisque obser-
vavimus in notis ad Acta martyrum pag. 431, quo
argumento utebatur Nicetius Trevirensis in epistola
ad Chlodoswindam contra Arianos.

b Videlicet in libro de Gloria Confess. cap. 13.
Vide et supra lib. II, cap. 3. De hoc colloquio Joan.
Biclar. ad an. 588.

c Colb. a., Qui narrantes ea... connectitur.

d Rufinus Eusebii libris Historiæ ecclesiast. duos
adjecit, sed cum Gregorius aliique similes auctores
Eusebii Historiam aliunde non noverant quam ex
Ruffini versione, totum ejus opus sub Eusebii nomine
laudabant. Arii autem interitus describitur lib. X,
cap. 14.

e Regu., Sed cum hic populus sectam illius sequi nol-

D let, etc. Tradit Paulus Diac. Emeritensis in Vitis
PP. Emerit., cap. 19, Athalocum episc. Arianum cum
12 comitibus apud Narbonam seditionem adversus
Reccaredum commovisse, eorumque conatus fuisse
irritos, quanquam in sui subsidium Francos advo-
cassent. Joan. Biclar. anno 1 Reccaredi meminit vic-
toriam adversus Francos ab ipsius ducibus relatæ, in
qua Desiderium ducem cum multis Francis interiisse
memorat. Alia est, ni fallor, conjunctio Sunnæ episc.
Ariani et aliorum adversus Reccaredum, quam idem
Biclar. ad an. sequentem refert. Item anno Reccare-
di tertio deprehensi sunt Uldila episcopus cum Go-
suinta, qui eidem regi insidias tendebant, ut dixi-
mus ad cap. 1 hujus libri.

f Infra cap. 20 dicitur Chlodosinda. Vide notas in
cap. 25.

g Caput istud cum seq. deest in Colb.

gelu, tam palmites vinearum quam reliqui ostensi fructus incensi sunt. Tantusque rigor fuisse visus est, ut etiam hirundines et alites, quæ de externis regionibus venerant, vi algoris exstinguerentur. Illud etiam admirabile fuit, quod ubi nunquam gelu nocuit, tunc omnia abstulit, et eo ubi consueverat lædere non accessit.

XVIII. Britanni ^a quoque irruentes in terminum Namneticum, prædas egerunt, pervadentes villas, et captivos abducentes. Quod cum Guntchramno regi perlatum fuisset, jussit commoveri exercitum, dirigens illuc nuntium qui eis loqueretur, ut componerent cuncta quæ male gesserant, aut certe noverint se gladio casuros ab exercitu ejus. At illi timentes, proutunt se omnia quæ male gesserant, emendare. Illis auditis, rex dirigit illuc legationem, id est Nammatium Aurelianensem ^b et Bertichramnum Cenomannensem episcopum, cum comitibus et aliis viris magnificis. Adfuerunt etiam et de regno Chlotharii Chilperici regis filii, viri magnifici : qui euntes in terminum Namneticum locuti sunt cum Warocho et Vidimaclo ^c omnia quæ rex præceperat. At **437** illi dixerunt : Scimus et nos civitates istas Chlotharii regis filiis reddiberi, et nos ipsis debere esse subjectos : tamen quæ contra rationem gessimus, cuncta componere non moramur. Et datis fidejussoribus atque subscriptis cautionibus, promiserunt se singula millia solidorum Guntchramno regi et Chlothario in compositionem daturus promittentes nunquam terminum civitatum illarum ultra se aggressuros. His ita compositis, regressi sunt reliqui, et narraverunt regi quæ gesserant. Namatius vero episcopus, dum receptis villis infra terminum Namneticæ urbis, quas olim parentes ejus perdiderant, ibidem moraretur, pusulæ malæ ei tres oriuntur in capite. Ex hoc valde confectus tædio, dum ad civitatem suam reverti cuperet, infra Andegavensis territorii terminum, spiritum exhalavit. Corpusculum ejus ad urbem suam delatum, in basilica ^d sancti Aniani confessoris sepultum est in cujus cathedram Austrinus, Pastoris ^e quondam filius, subrogatur. Warochus vero, oblitus sacramenti et cautionis suæ, omnia postposuit quæ promisit. Vineas Namneticorum abstulit, et vindemiam colligens, vinum in Veneticum transtulit. Et ex hoc iterum rex Guntchramnus valde furens, exercitum commoveri jussit, sed quiet.

XIX. Bellum vero illud quod inter cives Turoni-

^a Hoc caput et duo seqq. desunt in Vat.

^b Interfuit Conc. Matic. 1, an. 584, et II, an. 585.

^c Regm., *Indimacle*. Colb. m., *Vidimacle*. Cod. Bec. *Vidimacle*.

^d Exstat hodieque canonicorum collegio nobilitata, de cujus antiquitate et prærogativis V. Cl. Hubertus ejusdem eccles. cantor tractatum singularem edidit.

^e Pastor etiam Anacharii episc. Antissiodorensis, et Austregildis matris sancti Lupi episc. Senonum, pater fuit, ut ex ejusdem Lupi Vita discimus.

^f Alii, *Chramisindi*, et sic iufra.

^g Regm., *Vosagensis territorii pagum*. Colb. m., *territorii Bituri pagum*. Vosagum hunc esse locum qui

A cos superius diximus (*Lib. VII, cap. 47*) terminatum, in redivivam rursus insaniam surgit. Nam Sicharius, cum post interfectionem parentum Chramisindi ^f magnam cum eo amicitiam patravisset et in tantum se charitate mutua diligere, ut plerumque simul cibum caperent ac in uno pariter strato recumberent, quadam die cœnam sub nocturno tempore præparat Chramisindus, invitans Sicharium ad epulum suum : quo veniente, resident pariter ad convivium. Cumque Sicharius, crapulatus a vino, multa jactaret in Chramisindum, ad extremum **438** dixisse fertur : Magnas mihi debes referre grates, o dulcissime frater, eo quod interfecerim parentes tuos, de quibus accepta compositione aurum argentumque superabundant in domo tua, et nudus nunc esses et egens, nisi hæc te causa paululum roborasset. Hæc ille audiens, amaro suscepto animo dicta Sicharii, dixitque in corde suo : Nisi ulciscar interitum parentum meorum, amittere nomen viri debeo, et mulier infirma vocari. Et statim extinctis luminaribus, caput Sicharii sica dividit, qui parvulam in ipso vitæ termino vocem emittens, cecidit et mortuus est. Pueri vero qui cum eo venerant dilabuntur. Chramisindus exanimatum corpus, nudatum vestimentis, appendit in sepis sùpate, ascensisque equibus ejus ad regem pergit, ingressusque ecclesiam ad pedes prosternitur regis, dicens : Vitam peto, o gloriose rex, eo quod occiderim homines qui, parentibus meis clam interfectis, res omnes diripuerunt. Cumque expositis per ordinem causis, et regina Brunichildis graviter accepisset, eo quod in ejus verbo [*id est fide data*] Sicharius positus taliter fuerit interfectus, frendere in eum cœpit. At ille cum vidisset eam adversam sibi, Vosagensem territorii Biturici pagum ^g expetiit, in quo ejus parentes degebant, eo quod in regno Guntchramni regis invisus haberetur. Tranquilla quoque conjux Sicharii, relictis filiis et rebus viri sui in Turonico, sive in Pictavo, ad parentes suos Mauriopes ^h vicum expetiit, ibique et matrimonio copulata est. Obiit autem Sicharius quasi annorum quadraginta ⁱ. Fuit autem in vita sua levis, ebriosus, homicida, qui nonnullis per ebrietatem injuriam intulit. Chramisindus vero iterum ad regem abiit, judicatumque est ei ut convinceret super se eum interfecisse : quod ita fecit. Sed quoniam, ut diximus, regina Brunichildis in verbo suo posuerat Sicharium, ideo res hujus confiscari præcepit ; **439** sed in posterum a Flaviano domestico redditæ sunt.

Gallice *Besage* dicitur putat Marollius apud Valesium ; exstat in finibus Biturigum. Si sincera sit codicis Regiomontensis lectio, Vosagi nomine poterit hic intelligi silva Vosagi notissima Inter Alsatiam et Lotharingiam, vulgo *la Vosge*, cujus saltem maxima pars ad Childeberti regnum pertinebat. Sed ex consequentibus colligi posse videtur hic de Bituricensi aliquo pago agi.

^h Est pagus Mauripensis, vulgo *le Hurepoix*, qui inter Sequanam, Icaunam et Lupam, *le Loing*, jacet, haud procul a Parisiis incipiens, sed ad quam, ut videtur, vicus hic memoratus non potest revocari.

ⁱ Colb. m. et Regm., *viginti*.

Sed et ad Aginnum properans, epistolam ejus elicuit, a nullo contingeretur. Ipsi enim res ejus a regina concessæ fuerant ^a.

XX. Eo anno quoque decimo tertio regis Childeberti, cum ad occursum ejus usque Mettensem urbem properassemus, jussi sumus ad Guntchramnum regem in legationem accedere; quem apud urbem Cabillonensem reperimus, dicentes: Salutem uberrimam mittit tibi gloriosissimus nepos tuus Childebertus, o inclyte rex, immensas referens gratias pietati tuæ, quod a te jugiter commonetur, ut ea agat quæ et Deo placeant, et tibi sint accepta, et populo congrua. De his vero quæ locuti simul fuistis omnia implere promittit, nec quidquam se de pactionibus quæ inter vos conscriptæ sunt, irrumperere pollicetur. Et rex ad hæc ait: Non similiter ego gratias ago, quod taliter irrumperitur quod mihi promissum est. Pars mea de urbe Silvanectensi non redditur ^b; homines quos pro utilitate mea, quia mihi infensi erant, migrare volui, non permiserunt. Et quomodo dicitis quod nihil de pactionibus scriptis transcendere vult dulcissimus nepos meus? Et nos ad hæc: Nihil vult contra pactiones agere illas, sed omnia implere promittit, ita ut de præsentibus, si ad divisionem Silvanectensem vis mittere, nec tardetur: statim enim recipias tuum. De hominibus vero quos dicis, nomina scripta tradentur, et omnia quæ promissa sunt implebuntur. Hæc nobis loquentibus, pactionem ipsam relegi rex coram astantibus jubet.

EXEMPLAR PACTIONIS.

Cum in Christi nomine præcellentissimi **440** domni Guntchramnus et Childebertus reges, et gloriosissima domna Brunichildis regina, Andelaum ^c charitatis studio convenissent, ut omnia quæ undecumque inter ipsos scandalum poterant generare, pleniori consilio definirent: id inter eos, mediantibus sacerdotibus atque proceribus, Deo medio, charitatis studio sedit, complacuit atque convenit. Ut quandiu eos Deus omnipotens in præsentibus sæculo superesse voluerit, fidem et charitatem puram et simplicem sibi debeant conservare. Similiter quia domnus

^a Colb. m. et Bad., concessæ sunt.

^b Aut certe pars Rossotensis in compensationem, ut infra in pactione habetur.

^c Castrum Lingonensis diocesis, vulgo *Andelot* dictum, inter ipsam urbem Lingonas et Nasium Leucorum castrum. Distinguendum ab alio ejusdem nominis castro et monasterio Vosagi saltus versus Alsatiam, vulgo *Andelaw*; item et ab Andelao, seu Andeleis et Andilegio, vulgo *Andelys*, diocesis Rothomagensis oppido, parthenone antiquo ord. sancti Benedicti, et collegiata insignito.

^d Id est, qui pro Childeberto loquebantur: qui loquendi modus hodieque in foro usurpatur.

^e Nota sunt hæc loca Dunum, de quo supra ad cap. 17, lib. vii, vulgo *Châteaudun*, ad Lidericum fluvium, sicut et Vindocinum, *Vendôme*, ubi celebris abbatia ord. sancti Benedicti; pagus Stampensis sic dictus est a Stampis, *Etampes*, Senonum oppido ad Junnam amnem, quod fere medium est inter Parisios, Aurelianos, Senonas et Carnutas. Vide lib. iv de re Diplomatica.

^f Ed. quidam, *Mellonenses*. Chesn. al., *Medus*, *Turonus*, *Pictavus*. Urbes hic enumeratæ notæ sunt,

quæ hodieque cathedra episcopali pollent. Meldæ, *Meaux*, in Briegio seu Bria hodierna; Silvanectum, *Senlis*; Abrincatæ, *Avranches* in Normannia; Vicus-Julii, hodie *Adura*, *Aire* in Vasconia; Consoranorum pagus urbem habet ad Salatam fluvium, *la Sale*, a sancto Licerio, *saint Lizier*, dictam. Is est Glicerius episc. Consoranensis, qui concilio Agathensi subscripsit. Lapurdum, seu civitas Boatium, hodie *Baïona*, vulgo *Bayonne*, appellatur, ut probat Valesius in Notitia Galliarum; Albige, *Alby*, quæ, detractis a Bituricensi provincia sex civitatibus, in metropolim ab Innocentio XI erecta est. Pontificium diploma ea de re datum est an. 1678, die 5 Nonas Octobris.

¶ Casin., *permiserit*. Bec., *voluerit*.

^h Simul cum sorore sua Chlodeberge, quæ jam defuncta erat, memoratur in Concilio Valentino II, anno 584, ubi *puella Deo sacrata* appellatur.

ⁱ Præsidium, ut jam diximus, appellabatur hujus ævi auctores pecuniam pro necessariis ex industria reservatam. Vide Conc. Paris. v, can. 8. Præsidium interpretatur Hugo Menardus in Notis ad Sacrament. sancti Gregorii bona mobilia.

rex, ut si, ut habet humana fragilitas, quod divina pietas non permittat, nec ille videre desiderat, contigerit domnum Childebertum, eo superstitē de hac luce migrare, filios suos Theodobertum et Theodoricum reges, vel si adhuc alios ipsi Deus dare voluerit, ut plus pater sub sua tuitione et defensione recipiat, ita ut regnum patris eorum sub omni soliditate possideant; et genitricem domni Childeberti, domnam Brunichildem reginam, vel filiam ejus Chlodouindam, germanam domni Childeberti regis, quandiu infra regionem Francorum fuerit, vel ejus reginam Faileubam ^a, tanquam sororem bonam, et filias in sua tuitione et defensione, spiritali dilectione, recipiat, et sub omni honore et dignitate cum omnibus rebus earum, cum civitatibus, agris, redditibus vel cunctis titulis, et omni corpore facultatis, tam ^b **442** quod præsenti videntur tempore possidere, quam quod adhuc, Christo præsule, juste potuerint augmentare, sub omni securitate et quiete possideant: ut si quid de agris fiscalibus, vel speciebus, atque præsidio, pro arbitrii sui voluntate facere, aut cuiquam conferre voluerint, fixa stabilitate in perpetuo conservetur, nec a quibuscunque voluntas illarum ullo tempore convellatur. De civitatibus vero, hoc est Burdegala, Lemovica, Cadurco, Benarno et Begorra, quas Galesuindam ^b germanam domnæ Brunichildis, tam in dote quam in morganegebam ^c, hoc est, matutinali dono, in Franciam venientem certum est acquisisse. Quas etiam per iudicium gloriosissimi domni Guntchramni regis vel Francorum, superstitionibus Chilperico et Sigiberto regibus, domna Brunichildis noscitur acquisisse, ita convenit, scilicet ut Cadurcum civitatem, cum terminis et cuncto populo suo domna Brunichildis de præsenti in sua proprietate percipiat. Reliquas vero civitates, ex hac conditione superius nominatas, domnus Guntchramnus dum advit possidet, ita ut quandoque post ejus transitum in dominationem domnæ Brunichildis heredumque suorum cum omni soliditate, Deo propitio, revertantur; nec superstitē domno Guntchramno, neque a domna Brunichilde, neque a filio suo Childeberto rege, filiisque suis, quolibet ingenio, vel tempore repetantur. Simili modo convenit, ut Silvanectis domnus Childebertus in integritate teneat; et quantum tertia domni Guntchramni exinde debita competit, de tertia domni Childeberti, quæ est in Rossontensi ^d, domni Guntchramni partibus compensetur. Similiter convenit, ut secundum pactiones inter domnum Guntchramnum et bonæ memoriæ domnum Sigibertum initas, leudes illi, qui domno

A Guntchramno post transitum domni **443** Chlothacharii sacramenta primitus præbuerunt; et si postea convincuntur in parte alia tradidisse, de locis ubi commanere videantur, convenit ut debeant removeri. Similiter et qui post transitum domni Chlothacharii convincuntur domno Sigiberto sacramenta primitus præbuisse, et se in aliam partem transtulerunt, modo simili removeantur. Similiter quidquid antefati reges ecclesiis aut fidelibus suis contulerant ^e, aut adhuc conferre cum justitia, Deo propitiante, voluerint, stabiliter conservetur; et quidquid unicuique fidelium in utriusque regno per legem et justitiam redhibetur, nullum ei præiudicium pariat, sed liceat res debitas possidere atque recipere. Et si aliquid cuicunque per interregna sine culpa sublatum est, audientia habita restauretur. Et de eo quod per munificentias præcedentium regum unusquisque usque ad transitum gloriosæ memoriæ domni Chlothacharii regis possedit, cum securitate possideat, et quod exinde fidelibus personis ablatum est, de præsenti recipiat. Et quia inter præfatos reges pura et simplex est in Dei nomine concordia illigata, convenit ut in utroque regno utriusque fidelibus, tam pro causis publicis quam privatis, quicunque voluerit ambulare, pervium nullis temporibus denegetur. Similiter convenit, ut nullus alterius leudes nec sollicitet, nec venientes excipiat. Quod si forsitan pro aliqua amissione partem alteram crediderit expectandam, juxta qualitatem culpæ excusati reddantur. Hoc etiam huic addi placuit pactioni, ut si qua pars præsenti statuta sub quacunque calliditate, tempore quocunque transcenderit, omnia beneficia, tam repromissa quam in præsenti collata, amittat, et illi proficiat qui inviolabiliter omnia superscripta servaverit, **444** et sit de sacramentorum obligatione in omnibus absoluta. His itaque omnibus definitis, jurant partes per Dei omnipotentis nomen et inseparabilem Trinitatem, vel divina omnia ac tremendum diem iudicii, se omnia, quæ superius scripta sunt, absque ullo dolo malo vel fraudis ingenio inviolabiliter servaturos. Facta pactio sub die quarto ^f kalendis Decembris, anno vicesimo sexto [I. anno 587] regni domni Guntchramni regis ^g, domni Childeberti vero duodecimo anno.

Lectis igitur pactionibus, ait rex: Iudicio Dei feriar, si de his quidquam transcendero quæ hic continentur. Et conversus ad Felicem, qui tunc nobiscum legatus advenerat, ait: Dic, o Felix, jam enim plenissime connexuisti amicitias inter sororem meam Brunichildem, et inimicam Dei et hominum Frede-

^a Colb., *Fagileibam*.

^b Uxor Chilperici, quæ strangulata fuit, supra lib. IV, cap. 28, ubi dicitur *Galsuintha*.

^c Cum ignota esset hæc vox exscriptoribus, eam varii varie scripsere. Regm. et Colb. m., *Morganeliba*; Colb. a., *Morgungeba*; Frh. al. et Chesn. al., *Morgangeba*. Donum erat quod die nuptiarum sponsus mane sponsæ conferebat. Ejus etymon et varias significationes ex compluribus auctoribus fusius exponit Cangius in Glossario.

^d Colb. m. et Chesn. al., *Rosontisse*; Bec., *Ros-*

ontisse. Forte hic designatur Ressonum Longum, *Rosson-le-Long*, vicus inter Suessionam et Vicum ad Axonam, *Vic-sur-Aisne*. Alii tamen censent hic memorari *Rossonum* in pago Bellovacensi situm, vulgo *Resson*, quod uni e novem ecclesiæ Bellovacensis archidiaconis nomen tribuit.

^e Sic mss. omnes; editi vero, *contulerint*.

^f Colb. m. et Regm. cum Bad., *die tertio*.

^g Quæ sequuntur usque ad finem capituli non habentur in Colb. a. et Vat.

gaudem. Quo negante, ego dixi : Non dubitet rex quia illæ amicitia inter easdem custodiuntur, quæ ante hos annos plurimos sunt ligatæ. Nam certe scias quia odium, quod inter illas olim statutum est, adhuc pullulat, non arescit. Utinam tu, o rex gloriosissime, minus cum ea charitatem haberes. Nam, ut sæpe cognovimus, dignius ejus legationem quam nostram excipis. Et ille : Scias, inquit, sacerdos Dei, quia sic ejus legationem suscipio, ut charitatem nepotis mei Childeberti regis non omittam. Nam ibi [At. illi] amicitias ligare non possum, de qua sæpius processerunt, qui mihi vitam præsentem auferrent. Hæc eo dicente, Felix ait : Pervenisse ad gloriam vestram credo, quod Richaredus legationem ad nepotem vestrum direxit (V. sup. cap. 16), quæ neptem vestram Chodosuindam, filiam fratris vestri, ei in matrimonium postularet. Sed ille absque vestro consilio nihil exinde promittere voluit. Rex ait ^a : Non est optimum enim, ut illuc neptis **445** mea ambulet, ubi soror sua est interfecta ; sed nec illud rationabiliter complacet, ut non ulciscatur mors neptis meæ Ingundis Felix respondet : Multum se exinde excusare volunt, aut sacramentis, aut quibuslibet aliis conditionibus jusseritis ; tantum vos consensum præbete, ut ei Chodosuinda, sicut postulat, desponsetur. Rex ait : Si enim nepos meus implet quæ in pactionibus conscribi voluit, et ego de his facio voluntatem ejus. Promittentibus nobis eum omnia impleturum, adjecit Felix : Deperat etiam pietatem vestram, ut ei solatium contra Langobardos tribuatis, qualiter expulsi de Italia, pars illa quam genitor suus vindicavit vivens, ad eum revertatur ; reliqua vero pars per vestrum suumque solatium imperatoris ditionibus restituatur. Respondit rex : Non, inquit, possum in Italiam exercitum meum dirigere, ut ultio eos morti tradam : gravissima enim lucis Italianam nunc devastat. Et ego : Indicastis enim nepoti vestro, ut omnes regni sui episcopi in unum convenirent, quia multa sunt quæ debeant indagari : sed juxta consuetudinem canonum, placebat gloriosissimo nepoti vestro, ut unusquisque metropolis cum provincialibus [Ch. comprovincialibus] suis conjungeretur : et tunc quæ irrationabiliter in regione propria fiebant, sanctione sacerdotum emendarentur. Quæ enim causa exstat, ut in unum tanta multitudo conveniat?

^a Editio Badii sic habet : *Ad quod rex cognoscens et animo repetens quæ de perfidia illius audierat, maturo consilio respondit : Non est visum prudenter a me fieri si consentirem, ut illuc neptis mea, quam singulariter diligere debeo, mittatur, ubi soror ejus innocentula turpissima fraude vulgo prædicatur interfecta. Sed nec illud regiam decet majestatem, aut nostro generi honestum duco, ut de morte nefanda neptis meæ charissimæ Ingundis nullam sumam vindictam aut ultionem. Felix autem legatus ad hoc respondit : Multa, rex æquissime, malivolorum hominum lingua asserere solent, quæ procul sunt a veritate. Ideoque illis priusquam justa facta sit inquisitio, nullam decet adhibere fidem. Richaredus autem se omni via, qua decet, purgare paratus est, sive sacramentis, sive quibuscumque aliis conditionibus jusseritis, se immunem esse ab iis quæ obijciuntur a perditis hominibus, quibus doleret, si veram ac sinceram, ut decet, inter vos viderent cha-*

A Ecclesiæ fides periculo ullo non quatitur, hæresis nova non surgit. Quomodo erit ista necessitas, ut tanti debeant in unum conjungi Domini sacerdotes? Et ille : Sunt multa, inquit, quæ debeant discerni, quæ injusto gesta sunt, tam de incestu, quam de ipsis quæ inter nos aguntur causis. Sed præcipue illa Dei causa exstat omnibus major, ut inquirere debeat, cur Prætextatus episcopus gladio in ecclesia fuerit interemptus. Sed et de iis qui pro luxuria accusantur debet esse discussio, ut aut victi sanctione sacerdotali debeant emendari, aut certe, si innocentes inveniuntur, publice error criminis auferatur. Tunc jussit ut in kalendis mensis quarti hæc synodus prolongaretur ^b. Et iis dictis, ad ecclesiam **446** processimus : erat enim dies illa Dominicæ Resurrectionis solemnitas ^c. Dictis igitur Missis, convivio nos ascivit, quod fuit non minus oneratum in fereulis, quam lætitia opulentum. Semper enim rex de Deo, de ædificatione ecclesiarum, de defensione pauperum sermonem habens, ridebat interdum spiritali joco delectans, addens etiam unde et nos aliquid lætitiæ fruere. Dicebat enim et hæc verba : Utinam mihi nepos meus promissa custodiat. Omnia enim quæ habeo ejus sunt. Tamen si eum scandalizat illud, quod legatos Chlotharii nepotis mei suscipio, nunquid demens sum, ut non possim temperare inter eos, ne scandalum propagetur? Novi enim id magis incidere, quam in longius promulgare. Dabo enim Chlothario, si eum nepotem meum esse cognovero, aut duas, aut tres in parte aliqua civitates, ut nec hic videatur exheredari de regno meo, nec huic inquietudinem præpararent quæ isti reliquero. Hæc et alia locutus, dulci nos affectu fovens ac muneribus onerans, discedere jubet, mandans ut ea semper Childeberto regi insinuentur, quæ vitæ ejus comoda fient.

C XXI. Ipse autem rex, ut sæpe diximus, in elemosynis magnus, in vigiliis atque jejuniis promptus erat. Nam tunc ferebatur Mæssiliam a lue inguinarum valde vastari, et hunc morbum usque ad Lugdunensem vicum, Octavum nomine, fuisse celeriter propagatum. Sed rex, ac si bonus sacerdos, provideus remedia, quibus cicatrices peccatoris vulgi mederentur, jussit omnem populum ad ecclesiam convenire, et Rogationes summa cum devotione celebrari, et nihil

D ritatem. Quapropter placeat purificationem ejus legitimam admittere, et si talis comperita fuerit, id tandem permittit, ut ei Chodosuinda, sicut postulat, desponsetur. Rex itaque audiens tam constantem oblationem de purificatione Richaredi faciendam, consideransque si innocens esset eorum, quæ ipsi tunc obijciabantur, ea quæ a Richaredo postulabantur, essent regno utilia, nepti honorifica, et ita nequaquam respicienda, cepit animum flectere ac dixit : Si modo vera sunt quæ dicis, et Richaredus [legendum puto, Childebertus] nepos meus implet quæ in pactionibus conscribi voluit, etc.

^b Nulla usquam synodi hujus mentio occurrit ; hinc dubitare licet an fuerit unquam coacta.

^c In Bad., omissis intermediis, hæc cum media parte capitis sequentis sic junguntur : *Solemnitas, ob quam omnia devotius, et cum majore charitate transacta sunt ; et quasi religione feret quidquid a rege fiebat, eodem tempore ita gestum est. Per triduum, etc.*

aliud in usu vescendi, nisi panem hordeaceum cum aqua munda assumi, vigiliisque adesse instanter omnes jubet : quod eo tempore ita gestum est. Per triduum enim, ipsius elemosynis largius solito præcurrentibus, ita de cuncto populo formidabat, ut jam tunc non rex tantum, sed etiam sacerdos Domini putaretur, totam spem suam in Domini miserationem transfundens, et in ipso jactans cogitationes, quæ ei superveniabant, **447** a quo eas effectui tradi tota fidei integritate putabat. Nam celebre tunc a fidelibus ferebatur, quod mulier quædam, cujus filius quartano typo gravabatur et in strato anxius decubabat, accessit inter turbas populi usque ad tergum regis, abruptisque clam regalis indumenti fimbriis in aquam posuit filioque bibendum dedit, statimque restincta febre sanatus est. Quod non habetur a me dubium, cum ego ipse sæpius larvas ^a energia famulante nomen ejus invocantes audiverim, ac criminum propriorum gesta, virtute ipsius discernente, fateri.

XXII. Nam ^b sicut superius diximus, Massiliensis urbs contagio pessimo ægrota, quanta sustinuerit, altius replicare placuit. His enim diebus Theodorus episcopus ^c ad regem abierat, quasi aliquid contra Nicetium patricium suggesturus. Sed cum a rege Childeberto minime de hac causa fuisset auditus, ad propria redire disposuit. Interea navis ab Hispania una cum negotio solito ad portum ejus appulsa est, quæ hujus morbi fomitem secum nequiter deferrebat : de qua cum multi civium diversa mercarentur, una confestim domus, in qua octo animæ erant, hoc contagio interfectis habitatoribus, relicta est vacua. **C** Nec statim hoc incendium ¹uis per domos spargitur totas : sed interrupto certi temporis spatio, ac velut in segetem flamma accensa, urbem totam morbi incendio conflagravit. Episcopus tamen urbis accessit ad locum, et se infra basilicæ sancti Victoris ^d septa continuit cum paucis qui tunc cum ipso remanserant, ibique per totam urbis stragem orationibus ac vigiliis vacans Domini misericordiam exorabat, ut tandem, cessante interitu, populo liceret in pace quiescere. **448** Cessante vero hac plaga mensibus duobus, cum jam populus securus redisset ad urbem, iterum succedente morbo, qui redierant sunt de-

^a Idest energumenos sive dæmoniacos. Narrat Paulus Diac. lib. iv Hist. Langob., cap. 35, ejusdem regis visionem, qua thesaurum invenit, quo postea ad exornandum sancti Marcelli sepulcrum usus est. Vide et Aimoin. lib. iii, cap. 3.

^b Hoc caput et quatuor subsequencia desunt in Colb. a. In Vat. autem cum 3 seqq.

^c Mss. duo, *Theodorus ad regem*, omissa hac voce episcopus.

^d De sancto Victore Massiliensi mart. agit item Gregorius lib. i de Glor. Mart., cap. 77.

^e Sancti Agerici festum celebratur die 1 Decembris. Laudatur a Fortunato lib. iii, carm. 27 et 28. Sepultus est Veroduni in oratorio sancti Martini a se extructo, quod nunc ab ipso sancti Agerici appellatur, cum monasterio ei adjuncto, ordinis sancti Benedicti. quod abbate regulari gaudet, ex congreg. sancti Vitoni.

^f Inter utrumque Saxius Paschasium locat, qui brevissimo temporis intervallo sedit ; et quidem in

functi : sed et multis vicibus deinceps ab hoc interitu gravata est.

XXIII. Agericus vero Viridunensis episcopus, cum ex illo diuturnæ amaritudinis felle graviter ægrota-ret, pro eo quod Guntchramnus Boso, pro quo fidejussor extiterat, interfectus esset ; vel etiam abdita amaritudine, quod Berthefredus infra oratorium domus ecclesiasticæ fuerat interfectus, et præsertim cum ipsos Guntchramni filios secum retinens quotidie fleret, dicens : In meo vos odio orphani relictis estis ; his accensus, ut diximus, causis, fellis amaritudine aggravatus, et maxime forti inedia consumptus, diem obiit ^e, appositusque est in sepulcro. Buciovaldus quoque abbas ejus pro episcopatu cucurrit, sed nihil obtinuit. Charimerem enim referendarium cum consensu civium regalis decrevit auctoritas fieri sacerdotem, Buciovaldo abbate postposito. Ferebant enim hunc esse superbum, et ob hoc a nonnullis Buccusvalidus vocitabatur. Obiit autem et Licerius Arelatensis episcopus, in cujus ecclesiam Virgilius abbas Augustodunensis, opitulante Syagrio episcopo, substitutus est ^f.

XXIV. Obiit autem et Deutherius ^g Vinciensis episcopus, in cujus locum Fronimius subrogatus est. Hic autem Fronimius Bituricæ urbis incola fuit, sed causa nescio qua in Septimaniam abiit ; ac post mortem Athanagildi regis a Leuvane successore ejus magnifice est receptus, atque in urbe Agathensi episcopus ordinatus est. Sed post mortem Leuvanensis cum Leuvichildus **449** in illa hæreticæ pravitatis perfidia grassaretur, et Ingundis filia Sigiberti regis, cujus supra meminimus (*Lib. v, cap. 39, etc.*), in Hispaniam ad matrimonium duceretur, audivit Leuvichildus, quasi hic episcopus ei consilium dedisset, ut nunquam se veneno hæreticæ credulitatis deberet admiscere ; et ob hoc semper ei molestus injuriarum laqueos intendebat, quousque eum ab episcopatu dejiceret. Cumque non inveniret quibus eum inuiscipulis posset innectere, ad extremum emisit qui eum gladio deberet appetere. Quod ille per internuntios cognoscens, relicta urbe Agathensi, in Gallias advenit, ibique a multis episcopis receptus ac muneratus, ad Childebertum regem pertransiit. Sicque

veteribus Dyptychis Arelatensis ecclesiæ a nostro Mabillonio editis tomo III Analect. Paschasius eodem ordine recensetur. Virgilius autem ex abbate Lirinensi episcopum fuisse creatum idem auctor contendit, ex ipsiusmet Virgilii Vita. Sed potior videtur Gregorii auctoritas, qui Virgilio synchronus fuit : unde Barralis, qui ejus vitam edidit in Chronologia Lirinensi, ipsum ex monacho Lirinensi abbatem Augustodunensem, ex abbate vero Arelatensem episcopum fuisse memorat. Virgilio complures epistolas scripsit Gregorius Magnus. De eo Bollandiani die 5 Martii, quo apud Lirinenfes festum ejus celebratur, Arelate vero die 7 Octobris.

^g Bec., *Deothenius* ; Colb. m. et Regm., *Deothenius*. Interfuit Concilio Aurelian. iv, an. 541, aliisque intermediis, ad an. 585, quo ipsius missus Matic. ii. interfuit cum Fronimio ipsius successore, qui subscripsit inter episcopos, qui sedem non habebant.

patfacto loco, apud supradictam urbem, potestatem a pontificalem nono dejectionis suæ anno, rege largiente, suscepit.

Britanni eo anno graviter territorium Namneticum Rhedonicumque prædæ subjecerunt, vindemiantes vineas, culturas devastantes, ac populum villarum abducentes captivum, nihilque de promissis superioribus custodientes, et non solum non custodientes promissa, verum etiam detrahentes regibus nostris.

XXV. Igitur Childebertus rex cum petentibus Langobardis sororem suam regi a eorum esse conjugem, acceptis muneribus, promississet; advenientibus Gothorum legatis ipsam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognosceret, repromisit b, ac legationem ad imperatorem direxit, ut quod prius non fecerat c, nunc contra Langobardorum gentem debellans cum ejus consilio eos ab Italia removeret; nihilominus et exercitum suum ad regionem ipsam capessendam direxit. Commotis ducibus cum exercitu illuc abeuntibus, 450 confligunt pariter: sed nostris valde cæsis, multi prostrati, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam lapsi vix in patriam redierunt. Tantaque ibi fuit strages de Francorum exercitu, ut olim similis non recolat.

XXVI. Anno quoque quarto decimo Childeberti regis Ingoberga regina, Chariberti quondam relicta, migravit a sæculo, mulier valde cauta d ac vita religiosa prædita, vigiliis et orationibus atque elemosynis non ignava: quæ, credo, per providentiam Dei commonita, ad me usque nuntios dirigens, ut in his quæ de voluntate sua, id est pro animæ remedio cogitabat, adjutor existerem; sic tamen ut ad ipsam accedens, quæ consilio habito fieri decernebat, scriptura connecteret. Accessi, fateor, vidi hominem timentem Deum: quæ cum me benigne excepisset, notarium vocat, et habito, ut dixi, mecum consilio, quædam ecclesiæ Turonicæ et basilicæ sancti Martini, quædam Cenomanicæ ecclesiæ delegavit; ac post paucos menses e, subitanea ægritudine fatigata, migravit a sæculo, multos per chartulas f liberos derelinquens, septuagesimo, ut arbitror, vitæ anno, relinquens filiam unicam, quam in Cantia regis cujusdam filius s matrimonio copulavit.

a Is erat Autharis, Gregorio nostro infra lib. x, cap. 3, *Aptacharius*, qui postea duxit uxorem Theodelindam, Garibaldi Bajoariorum ducis seu regis filiam, ut pluribus prosequitur Paulus Diac. lib. iii de Gestis Langob., cap. 31. Ad eam complures exstant Gregorii M. epistolæ.

b Hæc fuit Chlodosuinda, quæ neutri regi nupsit, uti videtur; aut saltem paulo post nuptias cum Reccaredo contractas obisse dicenda est. Etenim Reccaredus cum Baddone regina uxore sua, æra 627, anno regni sui 4, subscripsit professioni fidei catholicæ. Hinc conjicere licet Reccaredum pertæsum, quod toties a Francis repulsam passus fuisset, aliquam e suis popularibus uxorem accepisse. Et quidem Liuba ejus filius et successor *ignobili matre* genitus dicitur in Isidori Chronico æra 639.

c Huc revocandum quod Gregorius ea de re scripsit supra lib. vi, cap. 42. De hac vero legatione agitur fusius lib. x, cap. 2 et seqq. Confer et cap.

XXVII. Amalo quoque dux dum conjugem in aliam villam pro exercenda utilitate dirigit, in amorem puellulæ cujusdam Ingenuæ ruit. Et facta nocte crapulatus a vino misit pueros, ut detrahentes puellulam, eam toro ejus ascirent. Illa quoque repugnante, et violenter in ejus mansionem deducta, dum eam alapis cædunt, sanguinis unda ex narium meatibus decurrente perfunditur. Unde factum est ut ipse quoque stratus ducis antedicti hoc rivo cruentaretur, 451 quam et ipse pugnīs, colaphis, aliisque ictibus verberatam in ulnam suscepit, et statim oppressus somno dormire cœpit. At illa extensa manu trans caput viri gladium reperit: quo evaginato, caput ducis, velut Judith Holofernis, ictu virili libravit. Illo quoque voces emittente, concurrunt famuli. Quam cum interficere vellent, exclamavit ille, dicens: Ne faciatis, quæso. Ego enim peccavi, qui vim castitati inferre conatus sum. Nam hæc quæ pudicitiam studuit conservare, omnino non pereat. Hæc dicens, spiritum exhalavit. Cumque super eum familia conjuncta lamentaretur, adjutorio Dei eruta puella domum egreditur, et per noctem Cabillonensem urbem adiit, quæ est sita ab eo loco quasi millia h triginta quinque: ibique basilicam sancti Marcelli ingressa, regis prostrata pedibus, cuncta quæ pertulerat pandit. Tunc rex misericordissimus non solum ei vitam donavit, verum etiam præceptionem tribui jussit, ut in verbo suo posita, a nullo unquam parentum defuncti illius in aliquo molestiam pateretur. Verumtamen hoc Deo præstante cognovimus, quod puellæ castitas non est ab ereptore sævo [Al.] ullatenus violata.

XXVIII. Brunichildis i quoque regina jussit fabricari ex auro ac gemmis miræ magnitudinis clypeum, ipsumque cum duabus pateris ligneis, quas vulgo bacchinon j vocant, eisdemque similiter ex gemmis fabricatis et auro; in Hispaniam regi mittit: in qua Ebregegilum, qui sæpe ad ipsam regionem legationis gratia accesserat, direxit. Quo abeunte, nuntiatum est regi Guntchramno, dicente quodam, quia Brunichildis regina ad filios Gundovaldi k munera dirigit. Quod rex audiens, jussit custodias arduas per vias regni sui fieri, ita ut nullus penitus prætereire possit, qui non discuteretur. Inquirebant etiam in hominum

D 30 lib. iii Hist. Lang. Pauli Diac., ubi Francorum stragem iisdem pene verbis ac Gregorius noster exprimit, ejus verba laudans sub nomine *Historiæ Francorum*.

d Regm. cum ed., *cordata*.

e Colb. m., *paucos dies*. Ingobergam aliquid ecclesiæ sanctæ Mariæ Cenomannensi dimisisse testis est Bertramnus ejusdem urbis episc. in suo testamento, tom. III Analect., pag. 114.

f Ejus rei formulam habes apud Marculf. lib. ii, cap. 35.

g Ethelbertus scilicet, vide supra lib. iv, cap. 26.

h Colb. a., *millia quindecim*.

i In Vat. et Colb. a. caput istud et sequens desunt.

j Colb. m., *baechinon*; Regm., *baethinon*. Teutonice *becken*, Gallice vero dicimus *bassin*.

k Ejus scilicet, qui sese filium Chlotharii dicens, occisus est, supra lib. vii, cap. 38.

vel vestimentis, vel calciamentis, **452** aut in reliquis rebus, si occulte litterarum portarentur. Ebreghisilus vero Parisios accedens cum his speciebus, ab Ebrachario duce comprehensus, ad Guntchramnum deducitur. Dixitque ei rex: Non sufficit, o infelicissime hominum, quod impudico consilio Ballomerem illum, quem Gundovaldum vocatis, ad conjugium accessistis, quem manus mea subegit, qui voluit ditioni suae regni nostri superare ^a potentiam; et nunc filius ejus munera mittitis, ut ipsos iterum in Gallias provocetis ad me jugulandum? Ideoque non accedes quo volueris, sed morte morieris, quia contraria est legatio tua genti nostrae. Illo quoque recusante, non se his verbis esse communem, sed potius ad Richaredum, qui Chlodosuindam sororem Childeberti regis sponsare debuerat, haec munera mitti, **B** credidit rex loquenti, et dimisit eum; abiitque in itinere quo directus fuit cum ipsis muneribus.

XXIX. Igitur Childebertus rex invitante Sigiberto ^b Momociacensis oppidi sacerdote, dies Paschae ad supradictam celebrari statuit urbem. Graviter tunc Theodobertus filius ejus senior, gulae afflictus tumore laboravit, sed convaluit. Interea Childebertus rex exercitum commovit, et in Italiam ad debellandam Langobardorum gentem, cum eisdem pergere parat. Sed Langobardi his auditis, legatos cum muneribus mittunt, dicentes: Sit amicitia inter nos, et non pereamus, ac dissolvamus certum ditioni tuae tributum. Ac ubicunque necessarium contra inimicos fuerit, ferre auxilium non pigebit. Haec Childebertus rex audiens, ad Guntchramnum regem legatos dirigit, qui ea quae ab his offerebantur, in ejus auribus intimarent. Sed ille non obivus de hac conniventia ^c, consilium ad confirmandam pacem praebuit. Childebertus vero rex jussit exercitum in loco residere: misitque legatos ad Langobardos, **453** ut si haec quae promiserant confirmarent, exercitus reverteretur ad propria; sed minime est impletum.

XXX. Childebertus vero rex descriptores in Pietavos, invitante Marveo episcopo, jussit abire, id est Florentianum majorem domus regiae ^d, et Romulum palatii sui comitem, ut scilicet populus censum, quem tempore patris reddiderat, facta ratione innovaturae ^e, reddere deberet. Multi enim ex his defuncti fuerant et ob hoc viduis, orphanisque ac debilibus tributum pondus insederat: quod hi discutientes per ordinem, relaxantes pauperes ac infirmos illos,

^a Regm., *subjugare potentiam*.

^b Sic mss. praeter Bec. qui cum editis ante Chesn. habet *Sigimundo*. Chesnius utramque lectionem exhibet. Non minor est de sedis ejus nomine difficultas. Bad. habet *Noviociacensis*; Regm., *Noviomensis*; quae lectio si sincera sit, nulla superest difficultas. Valesius et Cointius legendum esse existimant *Moguntiacensis*. Nihil lucis huic difficultati affulget ex vulgatis episcoporum Moguntinorum seu Noviomensium catalogis. Sidonius circa illa tempora ecclesiam Moguntinam regebat ex Fortunato lib. ix, carm. 9, sed jam tunc forte obierat, ut censet Cointius, qui ipsi Gregorii nostri Sigimundum, seu Sigibertum, sive etiam, uti eum appellat Serarius, Wili-

quos justitiae conditio tributarios dabat. censu publico subdiderunt, et sic Turonis sunt delati. Sed cum populis tributariam functionem infligere vellent, dicentes quia librum praemanibus haberent, qualiter sub anteriorum regum tempore dissolvissent, respondimus nos, dicentes: Descriptam urbem Turonicam Chlothacharii regis tempore manifestum est, librique illi ad regis praesentiam abierunt; sed compuncto per timorem sancti Martini antistitis rege, incensi sunt. Post mortem vero Chlothacharii regis, Chariberto regi populus hic sacramentum dedit; similiter etiam et ille cum juramento promisit, ut leges consuetudinesque novas populo non infligeret, sed in illo quodam sub patris dominatione statu vixerant, in ipso hic eos deinceps retineret; neque ullam novam ordinationem se inflicturnm super eos, quod pertineret ad spoliun, sponndit. Gaiso vero comes ejusdem temporis accepto capitulario, quod anteriores scriptores fecisse commemoravimus, tributa coepit exigere: sed ab Eufronio episcopo prohibitus, cum exacta pravitate ad regis direxit praesentiam, ostendens capitularium in quo tributa continebantur. Sed rex ingemiscens, ac metuens virtutem sancti Martini, ipsum incendio tradidit: aureos exactos basilicae sancti Martini remisit, obtestans ut nullus de populo **454** Turonico ullum tributum publico redderet. Post cujus obitum Sigibertus rex hanc urbem tenuit, nec ullius tributum pondus invexit. Sic et nunc quarto decimo anno Childebertus post patris obitum regnans, nihil exegit, nec ullo tributum onere haec urbs aggravata congemuit. Nunc autem potestatis vestrae est, **C** utrum censeatis tributum, an non: sed videte ne aliquid noceatis, si contra ejus sacramentum ambulare disponitis. Haec me dicente responderunt: Ecce librum praemanibus habemus, in quo census huic populo est inflictus. Et ego aio: Liber hic a regis thesauro delatus nou est, nec unquam per tot convaluit annos. Non est mirum enim si pro inimicitis horum civium, in cujuscunque domo reservatus est. Judicabit enim Deus super eos, qui pro spoliis civium nostrorum hunc post tanti temporis transactum spatium protulerunt. Dum autem haec agerentur, Audini filius, qui librum ipsum protulerat, ipsa die a febre correptus, die tertia exspiravit. Posthaec nos **D** transmisimus nuntios ad regem, ut quid de hac causa juberet, mandata remitteret. Sed protinus epistolam cum auctoritate ^f miserunt, ne populus Turonicus pro reverentia sancti Martini describeretur. Quibus

bertum successisse scribit. Thaumastus seu Theomastus *Momociacensis* item episcopus laudatur in lib. de Glor. Confess., cap. 53.

^c Casin., *convenientia*.

^d Colb. a. *Domus Reginae*. Regm. vero Romulfum *palatii vicecomitem*, appellat. De his vide lib. iv. Mirac. sancti Martini cap. 6. et Fortunat. lib. x. carm. 16 et 18.

^e Editi aliquot cum Bec. *innovata re*.

^f Auctoritas diploma, seu praecceptum regium erat, quod ceteris praestabat, ideoque, uti videtur, manu regis subscriptum, ac ipsius annulo sigillatum, uti colligitur ex epist. S. Radegundis infra cap. 42. Vide Bignonii notas in lib. i Marculfi Form. 4.

relectis, statim viri qui ad hæc missi fuerant, ad patriam sunt regressi.

XXXI. Guntchramnus ^a vero rex exercitum commovit in Septimaniam ^b; Austroualdus autem dux prius Carcassonam accedens sacramenta susceperat, ipsosque populos ditioni subegerat regis. Rex autem ad reliquas civitates capiendas Bosonem cum Anestasio destinavit. Qui accedens cum superbia, despecto Austroualdo duce, atque condemnato, cur absque eo Carcassonam ingredi præsumpsisset, ipse cum Santoniciis, Petragoricis, Burdegalensibusque, Agennensibus etiam ac Tolosanis illuc direxit [perrexit]. Cumque in hac jactantia ferretur, et Gotthis hæc nuntiata fuissent, paraverunt se in insidiis. Hic vero super fluvium parvulum ^c 455 propinquum urbi castra ponit, epulis insedit, ebrietatibus incumbit, conviciis et blasphemis Gotthos exaggerans. Illique irruentes super ipsos, reperiunt epulantes inopinantesque. Tunc hi dantes voces, exsurgunt contra eos. At illi paululum resistentes, fugam simulant, prosequentibusque istis consurgunt qui præparati erant de insidiis, concludentesque eos in medio, usque ad internecionem ceciderunt. Qui autem evadere potuerunt, vix equite [A. equo] ascenso ^e per fugam dilapsi sunt, omnem suppellectilem relinquentes in campi planitie, nihilque secum de rebus propriis auferentes, hoc pro magno ducentes si vel vita donarentur. Insequentes autem Gotthi res eorum omnes reperiunt, diripiuntque, pedestres omnes captivos abducentes: cecideruntque ibi quasi quinque millia virorum; captivi autem amplius quam duo millia abierunt. Multi tamen ab his laxati, redierunt in patriam.

XXXII. Commotus autem rex vias claudi per regnum suum præcepit, ne ullus de Childeberti regno per ejus regni territorium pervium posset habere, dicens: Quia per nequitiam ejus, qui cum rege Hispaniæ fœdus iniit, exercitus corrui meus, et ut se non subdant urbes illæ ditioni meæ, ejus hoc immissio facit. Additum est etiam huic causæ aliud amaritudinis incendium, quod Childebertus rex filium suum seniore, Theodobertum nomine, Suessionas dirigere cogitabat: quæ res suspicionem fecerat Guntchramno regi, dicente eo: Quia in hoc filium suum nepos meus Suessionas dirigit, ut Parisios ingredi faciat, regnumque meum auferre cupiat: quod nunquam Childebertus vel in cogitatione, si dici fas est, habere potuit. Multa autem et in Brunichildem

^a In Vat. et Colb: a. desideratur hoc caput simul cum duobus sequentibus.

^b Regm. *Hispaniam*. At cum Septimania Wisigothorum regibus in Hispania pareret, non semel alias a Gregorio dicitur *Hispania*.

^c Regm., *equitibus ascensis*. Ed., *equo ascenso*. Hoc in prælio Francos ad sexaginta millia profligatos fuisse affirmat Isidorus in Chronico, æra 624, ubi ait nullam unquam ista majorem victoriam a Gotthis reportatam fuisse. Idem habet Joannes Biclarenensis in Chronico. Recceardi exercitus ductor erat Claudius dux Lusitaniæ, cui sanctus Gregorius M. Cyriacum monachum commendavit. Eundem, ejusque in Septimaniam, primum, et exinde in Franciam expeditionem laudat Paulus Diaconus in lib. de Vita Patrum

A reginam opprobria jactabat, dicens ejus consilio hæc a filio fieri, addens etiam quod Gundovaldi quondam filium invitatum conjugio copulare vellet. Unde etiam synodum ^d 456 episcoporum in kalendis Novembribus congregari præcepit. Multique de extremis partibus Galliarum ad hunc conventum properantes, de via regressi sunt, pro eo quod Brunichildis regina se ab hoc crimine exuit sacramentis: et sic viis iterum reseratis, pervium patefecit volentibus ad regem Childebertum accedere.

XXXIII. His diebus Ingeltrudis, quæ monasterium in atrio sancti Martini statuerat ^d, ad regem quasi filiam accusatura processit: in quo monasterio Bertheledis, filia quondam Chariberti regis, residebat. Sed ista egrediente, hæc in Cenomannicum ^e est ingressa. Erat enim gulæ et somno dedita, et nullam de officio Dei curam habens. Negotium vero Ingeltrudis et filia ejus altius repetendum puto. Igitur ante hos annos cum Ingeltrudis monasterium puellarum infra atrium sancti Martini, ut diximus, collocare cœpisset, filia suæ mandata mittit, dicens: Relinque virum tuum, et veni ut faciam te abbatissam gregi huic quem congregavi. At illa, audito levitatis consilio, cum viro Turonis advenit; ingressaque monasterium matris, dicebat viro: Regredere hinc, et gubernare res liberosque nostros, nam ego non revertar tecum. Non enim videbit regnum Dei conjugio copulatus. Ille vero ad me veniens, nuntiavit mihi omnia quæ a conjuge audierat. Tunc ego accedens ad monasterium, canonum Nicænorum decreta relegi, in quibus continetur: *Quia si quæ ^f reliquerit virum, et torum in quo bene vixit spreverit, dicens: Quia non sit ei portio in illa cœlestis regni gloria qui fuerit conjugio copulatus, anathema sit.* Quibus auditis Berthelegendis metuens ne a sacerdotibus Dei communionem privaretur, egressa monasterium, rediit cum viro suo. Interpositis autem tribus vel quatuor annis, iterum mandata mittit ad eam mater, deprecans eam ad se accedere. At illa oneratis navibus ^g 457 tam de rebus propriis, quam viri sui, assumpto secum uno filio, viro absente, Turonis est appulsa. Sed cum a matre propter improbitatem viri retineri non posset, scilicet ne calumniam quæ ejus dolo fabricata fuerat exciperet, ad Bertchramnum germanum ejus, filium videlicet suum, Burdegalensis urbis episcopum, eam direxit. Prosequente igitur eam viro ejus dicebat: Quia siue consilio parentum eam cou-

Emeritensium.

^d Hoc monasterium intra sancti Martini septa dieu stetit, sanctæ Mariæ de Seriniolo dictum; at circa sæculi undecimi initium ab Herveo thesaurario translatum est in vicinum collem, qui ob situs amœnitatem, gratumque prospectum Bellusmons appellatur, ubi hodieque visitur, sancti Benedicti Regulæ addictum.

^e Regm., *Cenomannicum monasterium*; aliquot editi cum Bec., *regressa*.

^f Regm., *Si quæ mulier uxoratu reliquerit*. Videtur esse canon 14 conc. Gangrensis, quod concilium veteres Nicæno subjungere solebant; idque indicat titulus in veteribus scriptis.

jugio copulasti, non erit uxor tua. Erant enim jam fere triginta anni, ex quo conjuncti pariter fuerant. Adiit enim vir ejus plerumque urbem Burdegalensem; sed noluit eam episcopus restituere. Cum autem rex Gunthramnus ad Aurelianensem urbem, sicut in superiore libro memoravimus ^a, advenisset, ibi eum acrius hic vir impugnare verbis cœpit, dicens: Abstulisti uxorem meam cum famulis ejus. Et ecce, quod sacerdotem non decet, tu cum ancillis meis, et illa cum famulis tuis dedecus adulterii perpetrasti. Tunc furore commotus rex, astrinxit episcopum, ut polliceretur eam reddere viro, dicens: Quia parens mea hæc est: si quidquam mali exercuit in domo viri sui, ego ulciscar; sin aliud, cur sub omni deformitate redactus vir ^b conjux ejus auferatur? Tunc Bertchramnus episcopus pollicitus est, dicens: Venis ad me, fateor, soror mea post multorum annorum curricula, quam pro charitatis ac desiderii studio tenui mecum ut libuit. Nunc autem recessit a me; requirat nunc eam, revocetque quo voluerit; me obvium non habebit. Et hæc dicens; misit clam nuntios ad eam, mandans ut, veste mutata ac pœnitentia accepta, basilicam sancti Martini expeteret: quod facere illa non distulit. Venitque vir ejus cum multis insequentibus viris, ut eam ex ipso loco sancto eijceret. Erat enim in veste religiosa, asserens se accepisse pœnitentiam. ^c Sed virum sequi despexit. Interea defuncto apud Burdegalensem urbem Bertchramno episcopo, hæc ad se reversa ait: Væ mihi quæ audivi consilium matris iniquæ! Ecce frater meus obiit, **458** ecce a viro derelicta sum, a filiis separata: et quo ibo infelix, vel quid faciam? Tunc habito consilio Pictavum pergit, voluitque eam mater retinere secum, sed penitus non potuit. Ex hoc inimicitia orta, dum sæpius regis præsentiam adeunt, et hæc res patris defensare cupiens, hæc viri, Berthegundis donationem Bertchramni germani sui ostendit, dicens: Quia hæc et hæc mihi germanus meus contulit. Sed mater ejus non admittens donationem, omnia sibi vindicare cupiens, misit qui effracta domo ejus omnes res illius cum hac donatione diriperet: unde seipsam genitrix reddidit comprobata, cum de rebus ipsis insequenti filia quædam repetenti districta restituit. Sed cum sæpius ego, vel frater noster Maroveus episcopus, acceptis regalibus epistolis, ut eas pacificare deberemus, Berthegundis advenit **D** Turonis; in judicium quoque accedentem coegimus eam, in quantum potuimus, rationem sequi, mater vero ejus flecti non potuit. Tunc accensa felle, ad

^a Lib. viii, cap. 1 et 2, ubi Gunthramnus Bertramnum sibi ex matre parentem agnoscit, quod Ingeltrudis, ut censet Valesius, quæ Bertramni mater erat, soror fuerit Ingundis et Aregundis Chlotarii I uxorum, proindeque Gunthramni matertera.

^b Sic Colb. m. et Bec. Editi, *redacta viro*. Regm., *redactus vir conjux ei auferatur?*

^c Post susceptam quippe pœnitentiam ad sæculi illecebras, ut loquuntur Patres conc. Turon. I, can. 8, redire non licebat. Hinc in conc. Aurelian. III, vetitum est can. 24, ne quis conjugatis, nisi ex consensu partium, pœnitentiam dare præsumat.

A regem abiit, quasi filiam ex hæredem datura de facultate paterna. Ac in præsentia regis exponens causas, filia absente, judicatum est ei ut quarta parte filia restituta, tres cum nepotibus suis, quos de filio uno habebat, reciperet: in qua causa Theutharius presbyter, qui nuper ex referendario Sigiberti regis conversus, presbyterii honorem accepit, accessit, ut hanc divisionem juxta regis imperium celebraret. Sed resistente filia, nec divisio facta, nec scandalum resedatum est ^d.

XXXIV. Rigunthis autem filia Chilperici, cum sæpius matri calumnias inferret, diceretque se esse dominam, genitricemque suam servitio reddiberi, et multis eam et crebro conviciis lacessiret, ac interdum pugnis se alapisque cæderent, ait ad eam mater: Quid mihi molesta es, filia? Ecce res patris tui, quæ penes me habentur, accipe, et utere eis ut libet. Et ingressa in regestum reseravit arcam molibus ornamentisque pretiosis refertam: de qua cum diutissime res diversas extrahens **459** filia astanti porrigeret, ait ad eam: Jam enim lassata sum. Immitte tu, inquit, manum, et ejice quod inveneris. Cumque illa immisso brachio res de arca abstraheret, apprehenso mater oportorio arca super cervicem ejus illisit. Quod cum in fortitudine premeret, atque gulam ejus axis inferior ita attereret, ut etiam oculi ad crepandum parati essent, exclamavit una puellarum quæ erat intrinsecus voce magna, dicens: Currite, quæso, currite: ecce domina mea a genitrice sua graviter suggillatur. Et irrum-pentes cellulam, qui coram foribus eorum præstolabantur adventum, erutam ^e ab imminente interitu puellam eduxerunt foras. Post ista vero inter easdem inimicitia vehementer pullulantes, et non de alia causa maxime, nisi quia Rigunthis adulteria sequebatur, semper cum eisdem rixæ et cædes erant.

XXXV. Beretrudis ^f vero moriens filiam suam hæredem instituit, relinquens quæpiam vel monasteria puellarum quæ ipsa instituerat, vel ecclesiis sive basilicis confessorum sanctorum. Sed Waddo, cujus in superiore libro meminimus ^g, querebatur a genere ejus equos suos fuisse direptos: cogitavitque accedere ad villam ejus unam, quam reliquerat filia, quæ infra Pictavum terminum erat, dicens: Hic a regno alterius veniens diripuit equos meos, et ego auferam villam ejus. Interea mandatum mittit agenti ^h, ut se adveniente omnia quæ erant ad expensam ejus necessaria, præpararet. Quod ille audiens, conjunctis secum hominibus ex domo illa

^d Vide librum seq., cap. 12.

^e Cod. Regm., *Irrumpentes autem cum festinatione, hi qui foris erant cellulam, erutam, etc.*

^f Deest hoc caput in Vat. et Colb. a. Porro Beretrudis uxor erat Launebodi ducis, quem Fortunatus laudat ob constructam Tolosæ sancti Saturnini ecclesiam, libro II, carm. 9, ubi Beretrudis quoque pietatem multis extollit.

^g De Waddone jam sæpius egit Gregorius. De filiis autem ejus vide lib. seq., cap. 21.

^h Agens, qui et infra actor, dicebatur ille qui villæ ac bonorum ab ea pendentium curam gerebat.

se ad bellum præparat, dicens: Nisi moriar, non ingrediatur Waddo in domum domini mei. Audiens autem uxor Waddonis apparatus scilicet belli instaurari contra virum suum, ait ad eum: Ne accesseris illuc, chare conjux: morieris enim si abieris, et ego cum filiis misera ero. Et injecta manu, voluit eum retinere, dicente præterea tum filio: Si abieris **460** pariter moriemur, et relinques genitricem meam viduam, orphanosque germanos meos. Sed cum eum hæc verba penitus retinere non possent, furore accensus contra filium, et timidum eum mollemque exclamans, projecta secure pene cerebrum ejus illisit. Sed ille in parte excussus, ictum ferientis evasit. Ascensis denique equitibus abierunt, mandans iterum actori, ut domo scopis mundata stragulis scamna operiret. Sed ille parvipendens mandatum ejus, cum turbis, sicut diximus, virorum ac mulierum ante fores domini sui stetit, operiens adventum hujus. Qui veniens, statim ingressus domum, ait: Cur non sunt scamna hæc operata stragulis, aut domus scopis mundata? Et elevans manum cum sica, caput hominis libravit; ceciditque et mortuus est. Quod cernens filius hominis mortui, emissa ex adverso lancea, contra Waddonem dirigit: cujus mediam alvum ictu penetravit a tergo egressa falarica ^a, et ruens ad terram, adveniente multitudine quæ collecta fuerat, lapidibus obrui cœpit. Tunc quidam de his qui venerant cum eo, inter imbres saxeos accedentes, coopertum sago, ac populo mitigato, ejulante filio ejus, eumque super equum elevans, adhuc viventem domui reduxit. Sed protinus sub lacrymis uxoris ac filiorum spiritum exhalavit. Explicita igitur tam infeliciter vita, filius ejus ad regem abiit, resque ejus obtinuit.

XXXVI. Igitur anno quo supra regni sui, Childebertus rex morabatur cum conjugate et matre sua infra terminum urbis, quam Strataburgum ^b vocant. Tunc viri fortiores, qui in urbe erant Suessionica sive Meldensi ^c, venerunt ad eum dicentes: Da nobis animum de filiis tuis, ut serviamus ei, scilicet ut de progenie tua pignus retinentes nobiscum, facilius resistentes inimicis, terminos urbis tuæ ^d defensare studeamus. At ille gavisus nuntio, Theodobertum filium suum seniore **461** illuc dirigendum destinavit; cui comitibus, domesticis, majoribus atque nutritiis, et omnibus qui ad exercendum servitium regale erant necessarii delegatis, mense sexto hujus anni direxit eum juxta voluntatem virorum, qui eum a rege flagitaverant transmittendum: suscepitque

^a Phalarica, seu Falarica, proprie est telum missile quo turrim propugnatores uti solebant, sic dictum a phala, quod turrim ligneam designat.

^b Primum omnium, ut putat Valesius, Argentoratum Gregorius noster appellavit Strataburgum. Unde infra lib. x, cap. 19, ait *Argentoratensem urbem, quam nunc Strataburgum vocant*. Sic dictum est, quod forte tunc via publica sive militaris ibi esset multum frequentata. Etenim vox Strataburgum, oppidum in strata, id est in via positum sonat.

^c Regm., *Qui in urbe Meldensi*.

^d Colb. a., *terminos orbis tui*.

^e In Vat. et Colb. a. reliqua hujus libri cum capite

eum populus gaudens ac deprecans, ut vitam ejus patrisque sui ævo prolixiore pietas divina concederet.

XXXVII. Erat ^e autem apud urbem Suessionas his diebus Droctigisilus ^f, qui propter iniuriam, ut ferunt, potationem, quarto instante anno sensum perdidit. Asserebant enim multi civium, quod hoc ei maleficiis accessisset, per emissionem archidiaconi quem ab honore repulerat, intantum ut infra muros urbis hanc amentiam magis haberet; si vero de civitate fuisset egressus, agebat commodius. Cumque rex supradictus ad urbem venisset, et hic melius ageret, non permittebatur ^g ingredi urbem propter regem qui advenerat. Et licet esset vorax cibi ac potator vini extra modum, et ultra quam sacerdotalem cautelam decet, tamen nullum de eo adulterium quispiam est locutus. Veruntamen in sequenti cum apud Sauriciacum villam ^h episcoporum synodus aggregata fuisset, jussum est ut liceret ei ingredi urbem suam.

XXXVIII. Cum autem Faileuba regina Childeberti regis, partu edito mox extincto, ægrotaret, attigit aures ejus sermo, quod quidam vel contra eam, vel contra Brunichildem reginam agere conarentur. Cumque confortata ab incommodo, ad regis præsentiam accessisset, omnia tam ei quam matri ejus quæ audierat reseravit. Verba autem hujusmodi erant, quod scilicet Septimina ⁱ nutrix infantum ejus, consilio suadere vellet regi, ut ejecta matre, conjugeque relicta, aliam sortiretur uxorem, et sic cum eodem quæcumque vellent, vel actu agerent, vel precibus obtinerent. **462** Quod si his rex nollet acquiescere quæ suadebat, ipso maleficiis interempto, elevatis filiis ejus in regnum, repulsa nihilominus matre eorum et avia, ipsi regerent regnum. Hujus enim consilii socios pronuntiat esse Sunnegisilum ^j comitem stabuli, et Gallomagnum referendarium, atque Droctulfum, qui ad solatium Septiminæ ad nutriendum regis parvulos fuerat datus. Denique corripuntur hi duo, Septimina videlicet et Droctulfus. Nec mora, extensi inter stipites cum vehementius cæderentur, profitetur Septimina se virum suum Jovium maleficiis interfecisse ob amorem Droctulfi, ipsumque secum scortio misceri. De his quæ supra diximus causis pariter confitentur, et memoratos viros in hoc consilio habitos indicant. Nec mora, inquiruntur et ipsi: sed conscientia terrente, latebram infra ecclesiarum septa petiere. Ad quos rex ipse procedens, ait: Egredimini in iudicium, ut cognoscamus de his quæ vobis obijciuntur, si vera sint an falsa. Nam ego, ut opinor, in hanc primo sequentis libri desunt.

^f Regm., *Doctigisilus*.

^g Sic Bec. et Regm.; cæteri vero econtrario, *permittebatur ingredi*.

^h Vulgo *Saurci*, seu *Saurci*, vicus haud procul ab Axona fluvio positus.

ⁱ Regm. et Colb. m., *Septimana*; semel tamen *Septimaniam* et *Septiminam* appellant.

^j Colb. m., *Somnigisilum* et *Callomanum*. Regm., *Domnigisilum*... *Gallomagnum*; et sic inferiorius. Gallomagnum pater fuit Palatinæ, quæ Godegisilo nupsit, ut refert Fortunatus lib. vii, cap. 6.

ecclesiam fuga dilapsi non fuissetis, nisi vos conscientia terrisset. Verumtamen promissionem habete de vita, etiamsi culpabiles inveniamini. Christiani enim sumus; nefas est enim vel criminosos ab ecclesia educatos punire. Tunc educti foras, cum rege venerunt ad iudicium: discussique reclamant, dicentes: Quia Septimina cum Droctulfo hoc nobis consilium patefecit. Sed nos exsecrantes ac fugientes, nunquam consentire voluimus hoc scelus. Et rex: Si, inquit, vos nullam conniventiam præbuissetis, nostris auribus utique intulissetis. Veramine ergo est, vos in hac causa præbuisse consensum, cum hoc nostræ scientiæ oculi voluistis? Et statim ejecti foras, iterum ecclesiam petierunt. Septimina vero cum Droctulfo vehemente caesa, ac cauteriis accensis in facie vulnerata, ablatis omnibus quæ habebat, in Marilegium^a villam deducitur, ut scilicet **463** trahens molam, his quæ in gynæcio erant positæ, per dies singulos farinas ad victus necessarias præpararet. Droctulfum autem incisis capillis et auribus, ad vineam excolendam delegaverunt, sed post dies paucos fuga dilabitur, inquisitusque ab actore^b iterum ad regem deducitur, ibique multum cæsus iterum ad vineam quam reliquerat destinatur. At vero Sunnegisilus et Gallomagnus privati a rebus quas a fisco meruerant, in exsilium retruduntur. Sed venientibus legatis, inter quos episcopi erant, a rege Guntchramno, et petentibus pro his, ab exilio revocantur: quibus nihil aliud est relictum, nisi quod habere proprium videbantur.

XXXIX. In monasterio vero Pictavensi, insidiante diabolo in corde Chrothildis, quæ se Chariberti quondam regis filiam asserebat, orto scandalo, ipsa quoque quasi de parentibus confisa regibus, exactis sacramentis a sanctimonialibus, ut injectis in abbatissam Leuoveram criminibus, ea monasterio dejecta, ipsam substituerunt principalem. Egressaque est cum quadraginta aut eo amplius puellis, et consobrina sua Basina filia Chilperici, dicens: Quia vado ad parentes meos reges, ut eis contumeliam nostram innotescere valeam: quia non ut filix regum, sed ut malarum ancillarum genitrix in hoc loco humiliamur. Infelix ac facilis^c non recordans, in qua se humilitate beata Radegundis, quæ hoc instituit monasterium, exhibebat. Egressa ergo ab eo Turonis advenit, dataque nobis salutatione, ait: Deprecor, sancte sacerdos, ut has puellas, quæ in magnam humilitatem ab abbatissa Pictavensi redactæ sunt, custodire digueris, ac cibum præbere, donec ego eam ad reges parentes nostros, exponamque eis quæ patimur, et revertar. Quibus ego aio: Si abbatissa deliquit, aut canonicam regulam in aliquo prætermisit, accedamus ad fratrem

^a Vulgo *Marleim* hodie dicitur in Alsatia, media fere via inter Molsheim, *Molsheim*, et Tabernas, *Saverne*, ubi visuntur etiam nunc villæ regis rudera inter oppidum ejusdem nominis et vicum *Kirkem*, qui etiam olim suum habebat palatium regium. De utroque in lib. IV de re Diplomatica.

^b Id est procurator domus regis illius.

^c Sic codd. mss. At editi, *facilis*, quod idem est apud Gregorium.

A nostrum Maroveum episcopum, et conjuncti arguimus eam: emendatisque negotiis restituamini in monasterium vestrum, ne dispergatur luxuria, **464** quod sancta Radegundis jejuniis et orationibus crebris, eleemosynisque frequentibus aggregavit. Et illa respondit: Nequaquam, sed ad reges ibimus. Et ego: Quare rationi^d resistitis? ob quam rem sacerdotale monitum non auditis? Vereor ne conjuncti sacerdotes Ecclesiarum vos a communione removeant. Sic enim et ab antecessoribus in epistola quam ad beatam Radegundem in initio hujus congregationis scripserunt, habetur insertum: cujus exemplaria huic lectioni inserere placuit.

EXEMPLAR EPISTOLÆ.

B « Dominæ beatissimæ et in Christo Ecclesiæ filix Radegundi, Eufronius, Prætextatus, Germanus, Felix, Domitianus, Victorius, et Domnolus episcopi^e. Sollicita sunt jugiter circa genus humanum immensæ divinitatis provisura remedia, nec ab assiduitate beneficiorum suorum quocunque loco vel tempore videntur aliquando sejuncta, cum pius rerum Arbiter tales in hæreditate culturæ ecclesiasticæ personas ubique disseminat, quibus agrum ejus intenta operatione fidei rastro colentibus, ad felicem centeni numeri reditum divina temperie Christi seges valeat pervenire. Tantum igitur benignitatis ejus se passim dispensatio profutura diffundit, ut illud nusquam denegat quod prodesse multis agnoscit. Quarum personarum exemplo sanctissimo cum judicaturus advenerit, habeat in plurimis quod coronet. Itaque cum ipso catholicæ religionis exortu cœpissent Gallicanis in finibus venerandæ fidei primordia^f respirare, et adhuc ad paucorum notitiam tunc ineffabilia pervenissent Trinitatis Dominicæ sacramenta; ne quid hic minus acquireret, quam in orbis circulo prædicantibus apostolis obtineret, beatum Martinum peregrina de stirpe ad illuminationem patriæ dignatus est dirigere, misericordia consulente. Qui licet apostolorum tempore non fuerit, tamen apostolicam gratiam non effugit. Nam quod deficit in ordine, suppletum est in mercede: quoniam **465** sequens gradus illi nihil subtrahit, qui meritis antecellit. Hujus quoque, reverentissima filia, in vobis congratulamur rediviva surgere supernæ dilectionis exempla, propitiatione divina. D Nam declinante tempore sæculi vetustate, vestri sensus certamine fides revirescit in flore: et [*Fortè ut*] quod veterno tepuerat algore senectæ, tandem ferventis animi rursus incalescat ardore. Sed cum pene eadem veneris ex parte, qua beatum Martinum huc didicimus accessisse^g, non est mirum si illum imitari videaris in opere, quem tibi duces credimus itineris

^d Editi, *responsioni*. Regm. infra, *monitum contemnitis*.

^e Eufronius Turonensis, Prætextatus Rothomagensis, Germanus Parisiensis, Felix Namnetensis, Domitianus Andegavensis, Victorius Rhedonensis, et Domnolus Cenomannensis episcopi fuere.

^f Mirum hic primordia fidei Christianæ in Galliis ad tempora sancti Martini revocari.

^g Radegundis filia erat Bertharii Thoringorum ro-

exstitisse : ut cujus es secuta vestigia, felici voto compleas et exempla, et beatissimum virum in tanto tibi facias esse socium, in quantum partem refugis habere de mundo. Cujus opinionis radio præmicante, ita reddis audientium pectora cœlesti fulgore suffusa, ut passim provocati puellarum animi, divini ignis scintilla succensi, raptim festinent avide in charitate Christi fonte vestri pectoris irrigari, et relictis parentibus te sibi magis eligant, quam matrem. Facit hoc gratia, non natura. Igitur ^a hujus studii vota videntes, gratias clementiæ supernæ referimus, qui voluntates hominum suæ facit voluntati connecti : quoniam confidimus quas apud vos jubet colligi, suo vult amplexu servari. Et quia quasdam comperimus, divinitate propitia, de nostris territoriis ad institutionem vestræ regulæ desiderabiliter convolasse, insipientes etiam vestræ petitionis epistolam, libenter a nobis exceptam, hoc Christo auctore et remediatore firmamus : ut licet omnes æqualiter quæ ibi conveniunt, in Domini charitate mansuræ debeant inviolabiliter custodire, quod videntur libentissimo animo suscepisse, quoniam contaminari non debet Christo fides cœlo teste promissa, ubi non leve scelus est templum Dei, quod absit, pollui, ut ab eo possit ira succedente disperdi. Tamen specialiter definimus, si qua, sicut dictum est, de locis sacerdotaliter nostræ gubernationi, Domino providente, commissis, in Pictava ^b civitate vestro monasterio **466** meruerit sociari, secundum beatæ memoriæ domni Cæsarii Arelatensis episcopi Constituta, nulli sit ulterius discedendi licentia, quæ, sicut continet regula, voluntate ^c propria videtur ingressa : ne unius turpi dedecore ducatur in crimen [*At. crimine*], quod apud omnes emicat in honore. Et ideo si, quod avertat Deus, aliqua insanæ mentis illicitatione succensa, ad tanti opprobrii maculam præcipitare suam voluerit disciplinam, gloriam et coronam, ut inimici consilio, sicut Eva ejecta de paradiso, per qualemcunque de claustris ipsius monasterii, immo de cœli regno exire perulerit, mergenda et conculcanda vili platearum in luto, separata a communione nostra, diri anathematis vulnere feriatur. Ita ut si fortassis Christo relicto homini voluerit nubere, diabolo captivante, non solum ipsa quæ refugit, sed etiam ille qui ei conjunctus est, turpis adulter, et potius sacrilegus quam maritus : vel quisquis ut hoc fieret, venenum magis quam consilium ministravit, simili ultione, sicut de illa di-

ctum est, cœlesti judicio, nobis optantibus, percellatur, donec separatione facta, per competentem exsecrandi criminis pœnitentiam, a loco quo egressa fuerat, recipi meruerit et adnecti. Adjicientes etiam, ut eorum qui nobis quandoque successuri sunt sacerdotes, similis condemnationis teneantur astrictæ reatu ; et si, quod non credimus, aliquid ipsi voluerint aliter quam nostra deliberatio continet, relaxare, noverint se nobiscum æterno Judice definiente causaturos : quia communis est salutis instructio, si quod Christo promittitur inviolabiliter observetur. Quod nostræ determinationis decretum, pro firmitatis intuitu, propriæ manus subscriptione credimus roborandum, perpetualiter a nobis Christo auspice servaturum ^d.

Lecta igitur hac epistola, Chrodioldis dixit : Nunquam nos ulla retinebit mora, nisi ad reges, quos parentes nostros esse novimus, accedamus. Venerant enim pedestri itinere a Pictavo, nec ullius equitis [*J. equi*] beneficium **467** habuerant : unde anhelæ et satis exiguæ erant. Sed nec victus alimoniam ullam eis in via quisquam præbuerat. Accesserunt enim ad urbem nostram die prima mensis primi ; erant enim pluvix magnæ, sed et viæ dissolutæ erant a nimia immensitate aquarum.

XL. Detrahebant autem et de episcopo, dicentes, quia illius dolo et hæ turbatæ, et monasterium erat derelictum ; sed materiam hujus scandali altius placuit memorari. Tempore Chlothacharii regis, cum beata Radegundis hoc monasterium instituisset, semper subjecta et obediens cum omni congregatione sua anterioribus fuit episcopis. Tempore vero Sigiberti, postquam Maroveus episcopatum urbis adeptus est, acceptis epistolis Sigiberti regis pro fide ac devotione Radegundis beatæ, in partes Orientis ^e clericos destinat, pro Dominicæ crucis ligno, ac sanctorum apostolorum cæterorumque martyrum reliquiis. Qui euntes detulerunt hæc pignora : quibus delatis, petiit regina episcopum, ut cum honore debito grandique psallentio in monasterio locarentur ^f. Sed ille despiciens suggestionem ejus, ascensis equitibus, villæ se contulit. Tunc regina iterato ad regem Sigibertum direxit, deprecans ut injunctione sua quicumque ex episcopis hæc pignora, cum illo quo decebat honore, vatunque ejus exposcebat, in monasterio collocaret. Ad hoc enim opus beatus Eufronius urbis Turonicæ episcopus injungitur. Qui cum clericis suis Pictavum accedens, cum grandi

gis, ex ipso Gregorio supra lib. III, cap. 4. Martinus autem natus est Sabariæ in Pannonia, ut omnes norunt.

^a Regm., Igitur in tali studio manens, et hoc nos comperientes.

^b Bec. Colb. m. et Chesn., Pictavina.

^c Sic Casin.; alii, prodita. Locus vero qui hic laudatur, habetur cap. I Regulæ sancti Cæsarii pro monialibus.

^d Editi, duraturum.

^e His verbis innuitur Maroveum acceptis a Sigiberto litteris in Orientem misisse ad habendas reliquias, ut sanctæ Radegundis devotioni satisfaceret. Tamen certum est illos clericos ab ipsa Radegunde missos fuisse : quare sic censeo restituendum : Radegundis

beata in partes Orientis clericos destinat, etc. De hoc videsis Vitam beatæ Radegundis a Baudonivia scriptam num. 18 et seqq. Idem versibus expressit Fortunatus in supplemento carm. 2, quod est ad Justinum imp. et Sophiam augustam; hymnos vero et alia carmina quæ hac occasione cecidit, habentur libro II.

^f Reliquiæ illæ Turonos delatæ, aliquandiu in monasterio virorum a B. Radegunde ibi instituto jacuerunt, donec tandem Pictavos delatæ sunt. Hæc fuit occasio Gregorio, nondum tunc episcopo, condendi oratorii Sanctæ Crucis, de quo Fortunatus lib. II, carm. 3. Vide notas Brouveri in hoc carmen, et vitam sanctæ Radegundis a Baudonivia scriptam, n. 19.

psallentio, et cereorum micantium ac thimiamatis apparatus, sancta pignora, absente loci episcopo, in monasterium detulit. Posthæc cum pontificis sui sæpius gratiam quæreret, nec posset adipisci, necessitate commota cum abbatissa sua quam instituerat, Arelatensem urbem expetunt: de qua regula sancti Cæsarii atque Cæsariæ beatæ suscepta, regis se tuitione munierunt, **468** scilicet quia in illum, qui pastor esse debuerat, nullam curam defensionis suæ poterant reperire. Ex hoc scandalo de die in diem propagato, tempus migrationis beatæ Radegundis advenit: qua migrante, iterum petiit abbatissa, se sub sacerdotis sui potestate degere. Quod ille cum primum respuere voluisset, consilio suorum promisit se patrem earum, sicut dignum erat, fieri, et ubi necessitas fuisset, suam præbere defensionem. Unde factum est ut abiens ad Childebertum regem præceptionem eliceret, ut ei hoc monasterium, sicut reliquas parochias, regulariter liceat gubernare. Sed nescio quid, credo, adhuc in ejus animis residebat, ut hæ puellæ asserunt, quod moveret scandalum. His vero intendentibus, ut ad regis, sicut diximus, præsentiam properarent, dedimus eis consilium, dicentes: Intenditis contra rationem, et nullo modo vobis ea series inseri potest, quæ blasphemium arceat. Sed si, ut diximus, rationem prætermittitis, nec salubre consilium vultis accipere, vel hoc conjicite in animis vestris, ut præterito hiberni hujus tempore, quod in hoc verno accessit, cum auræ commodiores fuerint, quo ducit voluntas, pergere valeatis. Quod consilium aptum suscipientes, subsequente æstate, relictis Turonis, cæteris sanctimonialibus commendatis consobrinæ suæ, Chrodiæ ad regem Guntchramnum accessit. A quo suscepta ac inuneribus honorata, Turonis est regressa, Constantina filia Burgolini in monasterio Augustidunensi relicta, exspectans episcopos qui a rege fuerant jussi advenire, et causam ipsarum cum abbatissa discutere. Multæ tamen ex his a diversis circumventæ matrimonio copulatæ sunt, priusquam hæc a rege regrederetur. Cumque præstolantes adventum, nullum episcopum advenire sensissent, Pictavum regressæ sunt, et se infra basilicam sancti Hilarii tutaverunt, congregatis **469** secum furibus, homicidis, adulteris, omniumque criminum reis, stabilientes se ad bellum, atque dicentes: Quia reginæ sumus, nec prius in monasterium nostrum ingredimur, nisi abbatissa ejiciatur foras. Erat ibi tunc reclusa quædam, quæ ante paucos annos per murum se dejiciens, ad basilicam sancti Hilarii confugit, multa in abbatissam crimina evomens, quæ tamen falsa cognovi-

* Specialem hujus insignis loci curam reges nostri semper habuere, ut patet ex capitulari Ludovici Pii circa annum 822 apud Baluzium, quod totum est de hoc monasterio. Locum habebat inter monasteria, quæ ab omni militia et dono libera, solas orationes imperatori debebant, ut patet ex Notitia ea de re facta in conventu Aquisgranensi, an. 817.

† Editi, cæteris accommodatis consobrinæ suæ Chrodiæ sanctimonialibus, ad regem, etc.

• Al., *Ecolismensi*. Subscripsit conc. Matisco-

mus. Sed postquam in monasterium per eum locum unde se præcipitaverat funibus est attracta, petiit ut se in cellulam secretam reclauderet, dicens: Quia multum peccavi in Dominum et diuinam meam Radegundem, quæ illis diebus superstes erat; volo me, ait, ab hac frequentia congregationis totius amovere, et pœnitentiam pro neglectis meis agere. Scio enim quia misericors est Dominus, et remittit confitentibus se peccata. Et ingressa est in cellulam. Cum autem hoc scandalum commotum fuisset, et Chrodiæ a Guntchramno rege regressa esset, hæc disrupto nocturnis horis cellulæ ostio egressa est a monasterio, et ad Chrodiæ abiit, multa, sicut prius fecerat, crimina de abbatissa prorumpens.

XLI. Dum autem hæc agerentur, Gundegisilus Burdegalensis, adjunctis secum Nicasio Egolismensi et Saffario Petragorico, ac ipso Marveo Pictaveni episcopis, eo quod hujus urbis metropolis esset, ad basilicam sancti Hilarii advenit, arguens has puellas, et in monasterium reducere cupiens. Sed cum illæ obstinatius reluctarentur, et hic cum reliquis juxta epistolam superius nominatam eis excommunicationem indiceret, exurgens turba murionum præfatorum, tanta eos in ipsa sancti Hilarii basilica cæde mactavit, ut corruentibus in pavimento episcopis, vix consurgere possent; sed et diaconi et reliqui clerici sanguine perfusi, cum effractis capitibus **470** basilicam sunt egressi. Tam immensus enim eos, et, ut credo, diabolo cooperante, pavor obsederat, ut egredientes a loco sancto, nec sibi valedicentes, unusquisque per viam quam arripere potuit, repedaret. Adfuit huic calamitati et Desiderius diaconus Syagrii Augustidunensis episcopi, qui non inquisito Clenni fluminis vado, quo primum littus attingit est ingressus, ac natante equo ripæ ulterioris campo evector est. Ex hoc Chrodiæ ordinatorum eligi, villas monasterii pervadit, et quoscumque de monasterio arripere potuisset, plagis ac cædibus affectos suo servitio subjugabat, minans ut si monasterium posset ingredi abbatissam de muro projectam terræ dejiceret. Quod cum Childeberto regi nuntiatum fuisset, statim directa auctoritate præcepit Macconi comiti ut hæc reprimere omni intentione deberet. Gundegisilus autem cum has a communionem suspensas cum cæteris, ut diximus, reliquisset episcopis, epistolam de suo fratrumque præsentium nomine conscripsit ad sacerdotes illos, qui tunc cum rege Guntchramno fuerant aggregati: a quibus hæc rescripta suscepit.

EXEMPLAR RESCRIPTI.

« Domnis semper suis, atque apostolica sede dig-

nensi ii, ubi dicitur *Nicasius Aquiliniensis*. Gundegisilus autem Burdegalensis laudatur a Fortunato, lib. vii, capm. 31.

† Muriones, seu, ut habet sanctus Augustinus epist. 143 ad Marcellinum, moriones, id est fatui, sic dicti a Græca voce *μορῶς*.

• Editi cum Bec., *Clenni*, vulgo *e Glain*, fluvius in Vignam influens.

† Augustoduni, ut existimat Valesius.

• Regm., *Dominis suis, atque*. Legendum forte

nissimis, Gundegisilg, Nicasio et Saffario, Ætherius, Syagrius, Aunacharius, Hesychius, Agrocœla, Urbicus, Felix, Veranus, item Felix, et Bertchramnus episcopi. Litteras vestræ beatitudinis, quantum reserante nuntio de vestra sospitate gavisus, excepimus, tantum de injuria quam vos pertulisse signatis, non modico mœrore astringimur; dum et regula transcenditur, et nulla reverentia religioni servatur. Sed quia indicastis monachas, quæ de monasterio bonæ memoriæ Radegundis, instigante diabolo, fuerunt digressæ, quod nullam a vobis acquirerint correctionem audire, 471 nec infra monasterii sui septa, de quo egressæ fuerant, voluissent reverti : insuper basilicæ domni Hilarii per cædes vestras vestrorumque injuriam intulisse. Quapropter ipsas a communionis gratia visi fueritis suspendere, ac per hoc nostram exinde mediocritatem elegistis consulere. Igitur quia optime vos novimus statuta canonum percurrisse^b, ac regulæ plenitudinem continere; ut qui in talibus excessibus videntur deprehendi, non solum excommunicatione, verum etiam poenitiæ satisfactione debeant coerceri : ea de re addentes eum venerationis cultu summæ aviditatis dilectionis instinctum, indicamus ea quæ definnistis nos concordanter vestræ sententiæ consentire, quoadusque in synodali concilio Kalendis Novembribus pariter positi, debeamus consilio pari tractare, qualiter talium temeritas frenum districtiois possit accipere, ut deinceps nulli liceat sub hunc lapsum faciente jactantia similia perpetrare. Attamen quia nos sua dictione dominus Paulus apostolus (II Tim. iv, 2) indesinenter videtur monere, ut opportune inopportuneque debeamus quoscunque excedentes sedula prædicatione corrigere, et pietatem protestatur ad omnia utilem esse, ideo suggerimus adhuc, ut oratione assidua Domini misericordiam deprecemini (I Tim. iv, 8), ut ipse spiritus compunctionis ipsas inflammare dignetur, ut id quod per delictum visæ sunt contraxisse, digna satisfactione poeniteant; ut in monasterio suo vestra prædicatione animæ, quæ quodammodo perierunt, propitio Christo revertantur; ut ille qui unam humeris illatam erantem ovem ad ovile reduxit, et de istarum transgressione, quasi acquisitio gregi congaudere dignetur. Hoc specialius postulantes, ut pro nobis intercessionum vestrarum suffragia indesinenter, ut confidimus, tribuat. Peculiaris vester Ætherius peccator salutare præsumo. Cliens vester Hesychius reverenter audeo salutare. Amator vester Syagrius reverenter saluto. Cultor vester Urbicus peccator famulans saluto. Venerator vester Veranus episco-

pus reverenter saluto. Famulus vester Felix salutare præsumo. Humilis vester atque 472 amator Felix audeo salutare. Humilis atque obediens vester Bertchramnus episcopus salutare præsumo.)

XLII. Sed et abbatissa recitavit epistolam quam beata Radegundis episcopis, qui suo tempore erant, dirigi voluit. Cujus nunc iterum ipsa abbatissa exemplaria ad vicinarum urbium sacerdotes direxit; cujus hoc est exemplar.

EXEMPLAR EPISTOLÆ.

« Domnis sanctis et apostolica sede dignissimis, in Christo patribus, omnibus episcopis, Radegundis peccatrix. Congruæ provisionis tunc roborabiliter ad effectum tendit exordium, cum generalibus patribus, medicis ac pastoribus, ovis sibi commissi causa auribus traditur, cujus sensibus commendatur : quorum participatio de charitate, consilium de potestate, suffragium de oratione ministrare poterit interventum. Et quoniam olim vinculis laicalibus absoluta, divina providente et inspirante clementia, ad religionis normam visa sum voluntarie, duce Christo, translata, hæc pronæ mentis studio cogitans etiam de aliarum profectibus, ut, annuntiante Domino, mea desideria efficerentur reliquis profutura, insituente atque remunerante præcellentissimo domino rege Chlothario, monasterium puellarum Pictava urbe constitui, conditumque, quantum mihi munificentia regalis est largita, facta donatione dotavi : insuper congregationi per me Christo præstante collectæ, regulam sub qua sancta Cæsaria deguit : quam sollicitudo beati Cæsarii antistitis Arelatensis ex institutione sanctorum Patrum convenienter collegit, ascivi. Cui consentientibus beatissimis vel hujus civitatis, vel reliquis pontificibus, electione etiam nostræ congregationis domnam et sororem meam Agnetem, quam ab iheunte ætate loco filiæ colui et educavi^d, abbatissam institui, ac me post Deum ejus ordinationi regulariter obduratorum commisi. Cuique, formam apostolicam observantes, tam ego quam sorores de substantia terrena quæ possidere videbamur, factis chartis tradidimus, motu Ananiæ et Saphiræ, 473 in monasterio positæ nihil proprium reservantes. Sed quoniam incerta sunt humanæ conditionis momenta vel tempora, quippe iundo in finem currente, cum aliqui magis propriæ quam divinæ cupiant voluntati servire, zelo ducta Dei hanc suggestionis meæ paginam, apostolatus vestri in Christi nomine superstes porrigo vel devota. Et quia præsens non valui, quasi vestris provoluta vestigiis, epistolæ vicarietate prosternor, conjurans per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, ac diem tre-

Domnis sanctis atque, etc. Hæc enim est communis formula.

^a Lalandus in Supplem. Concil. Galliæ addit et Maroveo. Infra autem in Colb. m. et Regm. deest Aunacharius; et quidem inter eos qui subscripserunt non occurrit, sicut nec Agrocœla. Cæteri vero non eo ordine subscripserunt, quo hic eorum nomina recensentur. Episcopi autem illi fuerunt Ætherius Lugdunensis, Syagrius Augustodunensis, Aunacha-

rius Antissiodorensis, Hesichius Gratianopolitanus, Agricola Nivernensis, Urbicus Regiensis, Felix Belicensis, Veranus Cavellicensis, Felix Catalaunensis, Bertramnus Cenomanensis.

^b Exinde patet, verbum *percurrere* non assumi pro lectione præcipitanter facta. Vide Mabillon. in Defensione studiorum monasticorum, art. 19.

^c Sic mss. Editi vero plerique, *degit*.

^d Sic Bad. alii, *educi*.

mendi iudicii, sic representatos vos non tyrannus **A** quos patronos in causa Dei diligenter ascisco, sed oppugnet, sed legitimus rex coronet: ut si casu post meum obitum quæcunque persona, vel loci ejusdem pontifex, seu potestas principis, vel alius aliquis, quod nec fieri credimus, congregationem, vel suasu malivolo, vel impulsu judiciario perturbare tentaverit, aut regulam frangere, seu abbatissam alteram quam sororem meam Agnetem, quam beatissimi Germani præsentibus suis fratribus benedictio consecravit; aut ipsa congregatio, quod fieri non potest, habita murmuratione mutare contenderit, vel quasdam dominationes in monasterio, vel rebus monasterii, quæcunque persona vel pontifex loci, præter quas antecessores episcopi, aut alii me superstitè habuerunt, novo privilegio quicunque affectare voluerit, aut extra regulam exinde egredi **B** quis tentaverit, seu de rebus, quas in me præcellentissimus domnus Chlotharius, vel præcellentissimi domni reges [Al. regis] filii sui contulerunt: et ego ex ejus præceptionis permissio, monasterio tradidi possidendum, et per auctoritates præcellentissimorum domnorum regum, Chariberti, Guntchramni; Chliperici et Sigiberti, cum sacramenti interpositione, et suarum manuum subscriptionibus obtinui confirmari: aut ex his quæ alii pro animarum suarum remedio, vel sorores ibidem de rebus propriis contulerunt, aliquis princeps, aut pontifex, aut potens, aut * de sororibus cujuslibet personæ ausi minuere, aut sibi met ad proprietatem revocare sacrilegò voto contenderit, ita vestram sanctitatem ^b successorumque **474** vestrorum post Deum, pro **C** mea supplicatione et Christi voluntate, incurrat: ut sicut prædones et spoliatores pauperum extra gratiam vestram habeantur, nunquam de nostra regula, vel de rebus monasterii, obsistentibus vobis, imminuere valeat aliquid aut mutare. Hoc etiam deprecans ut cum Deus prædictam domnam sororem nostram Agnetem de sæculo migrare voluerit, illa in loco ejus abbatissa de nostra congregatione debeat ordinari, quæ Deo et ipsi placuerit, custodiens regulam, et nihil de proposito sanctitatis imminuat. Nam * nunquam propria aut cujuscunque voluntas præcipitet. Quod si, quod absit, contra Dei mandatum et auctoritatem regum aliquis de suprascriptis conditionibus coram Domino et sanctis ejus precabiliter commendatis agere, aut de persona aut substantia minuenda voluerit, aut memoratæ sorori meæ Agneti abbatissæ molestias aliquas inferre tentaverit, Dei, et sanctæ crucis, et beatæ Mariæ incurrat iudicium, et beatos confessores Hilarium et Martinum, quibus post Deum sorores meas tradidi defendendas, ipsos habeat contradictores et persecutores. Te quoque, beate pontifex, successoresque vestros,

* Regm., aut aliqua de sororibus hæc imminuere, et in sua propria traducere quavis machinatione tentaverit, anathematis jugi gladio seriantur.

^b Legendum, ut puto, iram vestræ sanctitatis, etc.

* Regm., nam nonnunquam propria... præcipital.

^d Quæ sequuntur ad finem capitis contracta sunt in Regm.

* Recte omittit voculam quo Dominicus Mansi, qui hanc epistolam suæ Conciliorum collectioni inseruit, tom. IX, col. 810. Ebr.

tricem beato Joanni apostolo commendavit, ut qualiter ab illo completum est Domini mandatum, sic sit apud vos quod indigna et humilis domnis meis Ecclesiæ patribus **476** et viris apostolicis commendo: quod cum dignanter servaveritis depositum, meritis participes ejus impletis mandatum apostolicum, digne reparatis exemplum ^a.

XLIII. Posthæc Maroveus episcopus cum diversa improperia ab his audiret, Porcarium abbatem basilicæ beati Hilarii, ad Gundegisilum episcopum, et reliquos comprovinciales ejus destinavit, ut data communione puellis, ad audientiam veniendi licentiam indulgere dignarentur; sed nequaquam potuit obtinere. Childebertus autem rex, cum assiduas de utraque parte, monasterii scilicet, vel puellarum quæ egressæ fuerant, molestias pateretur, Theutharium presbyterum ad dirimendas querimonias quæ inter easdem agebantur, destinavit. Qui provocatis Chrodielde ^b cum reliquis puellis ad audientiam, dixerunt: Non venimus, quia a communione suspensæ sumus. Si reconciliari meremur, tunc ad audientiam venire

^a Ad calcem Historiæ Aquitanicæ editum est istud beatæ Radegundis testamentum cum aliquot episcoporum subscriptionibus, sed quæ videntur ab aliquo alio superadditæ.

^b Sic Bec.; alii, qui provocatæ Chrodielidis.

non differimus. Hæc audiens ille, ad episcopos abiit; cumque cum his de hac causa locutus fuisset, nullum effectum obtinere potuit de communione earum, et sic ad urbem Pictavam regressus est. Puellæ vero separatæ ab invicem, aliæ ad parentes, aliæ ad domos proprias, nonnullæ in hæc monasteria, in quibus prius fuerant, sunt regressæ; quia hiemem validam simul positæ propter penuriam ligni tolerare non poterant. Paucae tamen cum Chrodielde et Basina remanserunt. Erat enim tunc et inter eas magna discordia, pro eo quod altera alteri se præponere cupiebat.

XLIV. Eo anno post clausum Pascha ^c, tam immonsens eum grandine pluvia fuit, ut infra duarum aut trium horarum spatium, etiam per minores vallium meatus, ingentia currere flumina viderentur; arbores ^B in autumno floruerunt, et poma, sicut prius dedebant, ediderunt. Mense nono rosæ apparuerunt. Flumina vero ultra modum exereverunt, ita ut excedentia littora loca, quæ nunquam contingere consueta fuerant, operirent, non minimum sationibus inferentia damnata.

^c Dominica in albis, seu prima post Pascha, dicitur passim in veteri lectionario et Missalibus Gallicanis a Mabillonio nostro editis, *Clausum Pascha*. Sic etiam a popularibus nostris vulgo appellatur *Pâque close*.

477-478 INCIPIUNT CAPITULA LIBRI DECIMI.

- I. De Gregorio papa Romano. Oratio S. Gregorii ad plebem.
- II. De reditu Gripponis legati ab imperatore Mauricio.
- III. Quod exercitus Childeberti regis in Italiam abiit.
- IV. Quod Mauricius imperator legatorum interfectores in Gallias direxit.
- V. Quod Cuppa [Al. Chuppa] limitem Turonicum irrupit.
- VI. De carcerariis Arvernensibus.
- VII. Quod in ipsa urbe rex Childebertus clericis, ne tributum redderent, præstitit.
- VIII. De Eulalio et Tetradia, quæ uxor ejus fuit.
- IX. De exercitu Guntchramni regis, qui in Britanniam abiit.
- X. De interitu Chundonis cubicularii ejus.
- XI. De infirmitate Chlotharii junioris.
- XII. De malitia Berthegeundis.
- XIII. Altercatio de resurrectione.
- XIV. De interitu Theodulphi ^a diaconi.
- XV. De scandalo monasterii Pictaviensis.
- XVI. De judicio contra Chrodielidem et Basinam lato. Exemolar judicii.
- XVII. De excommunicatione earum.
- XVIII. De percussoribus ad Childebertum regem missis.
- XIX. De expulsionem Egidii Rhemensis episcopi.
- XX. De puellis supra memoratis in hac reconciliatis synodo.
- XXI. De interitu filiorum Waddonis.
- XXII. De interitu Childerici ^b Saxonis.
- XXIII. De signis, et dubietate Pasche.
- XXIV. De destructione urbis Antiochenæ.
- XXV. De interitu ejus qui se Christum dicebat.
- XXVI. De obitu Ragnemodi ac Sulpicii episcoporum.
- XXVII. De his quos Fredegundis interfici jussit.
- XXVIII. De baptismo Chlotharii filii ejus.
- XXIX. De conversione ac miraculis, vel obitu Aredii abbatis Lemovicini.
- XXX. De temperie anni præsentis, et de diei Dominicæ celebratione.
- XXXI. Recapitulatio de episcopis Turonicis.

^a Colb. m. et Regn., Gundonis. Agunt tamen in ipso capite de Theodulfo, ut in editis.

^b Colb. m. et Regn., Childerici, et in capite ipso Chuldericum appellant, aut Childericum.

LIBER DECIMUS.

479 I. Anno igitur quintodecimo Childeberti regis, diaconus noster ab urbe Roma cum sanctorum pignoribus veniens ^a, sic retulit, quod anno superiore mense nono tanta inundatione Tiberis fluvius ^b urbem Romam obtexerit, ut aedes antiquæ diruerentur; horrea etiam ecclesiæ subversa sint, in quibus nonnulla millia modiorum tritici periere. Multitudo etiam serpentium cum magno dracone in modum trabis validæ, per hujus fluvii alveum in mare descendit; sed suffocatae bestiae inter salsos maris turbidi fluctus, littori ejectæ sunt. Subsecuta est de vestigio clades, quam inguinariam vocant. Nam medio mense undecimo adveniens, primum omnium, juxta illud quod in Ezechiele propheta legitur, *A sanctuario meo incipite* (Ezech. ix, 6), Pelagium papam percussit, et sine mora exstinxit: quo defuncto, magna strages populi de hoc morbo facta est. **480** Sed quia Ecclesia Dei absque rectore esse non poterat, Gregorium diaconum plebs omnis elegit. Hic enim de senatoribus primis, ab adolescentia devotus Deo, in rebus propriis sex in Sicilia monasteria congregavit; septimum infra orbis Romæ muros instituit: quibus tantam delegans terrarum copiam, quanta ad victum quotidianum præbendum sufficeret, reliqua vendidit cum omni præsidio domus, ac pauperibus erogavit; et qui ante serico contactus, ac gemmis micantibus solitus erat per urbem procedere trabeatus, nunc vili contactus vestitu ^c, ad altaris Domini ministerium consecratur; septimusque levita ^d ad adjutorium papæ asciscitur. Tantaque ei abstinencia in cibis, vigilantia in orationibus, strenuitas in jejniis erat, ut infirmato stomacho vix consistere posset. Litteris grammaticis, dialecticisque ac rhetoricis ita erat institutus, ut nulli in urbe ipsa putaretur esse secundus. Hunc ^e apicem attentius **481** fugere tentans, ne quod prius abjecerat, rursus ei in sæculo de adæpto honore jactantia quædam subreperet: unde factum est ut epistolam ad imperatorem Mauricium dirigeret, cujus filium ex lavacro sancto susceperat, conjurans et multa prece poscens ne unquam consensus præberet populis, ut hunc hujus honoris gloria sublimaret. Sed præfectus urbis Romæ Germanus ejus ^f anticipavit nuntium, et comprehenso, disruptis epistolis, consensu quem populus fecerat imperatori direxit. At ille gratias Deo agens pro amicicia diaconi, quod reperisset locum honoris ejus ^g, data præceptione ipsum jussit institui. Cumque in hoc restaret ut benediceretur, et lues populum devastaret, verbum ad plebem pro agenda

^a Confer lib. I de Gloria Mart., cap. 83.

^b Hanc Tiberis inundationem memorat ipse Gregorius M. lib. III Dialoz., cap. 19, et Paulus Diaconus lib. III de Gestis Langobard., cap. 24 et seqq., qui et in Vita sancti Gregorii, edita Sæculo I Benedictino inter acta SS. Ord. nostri, integrum fere hoc caput Gregorii nostri descripsit.

^c Monastico scilicet, quem omnibus abdicatis in monasterio sancti Andreae a se condito Romæ suscepit, ubi Benedictina Regula vigeat. Qua de re disertationem edidit Mabillonius tomo II vet. Analect.

A pœnitentia in hunc modum exorsus est.

ORATIO GREGORII AD PLEBEM.

« Oportet, fratres dilectissimi, ut flagella Dei quæ metuere ventura debuimus, saltem præsentia et experta timeamus. Conversionis nobis aditum dolor aperiat, et cordis nostri duritiam ipsa, quam patimur, pœna dissolvat: ut cuius propheta teste prædictum est, *Pervenit gladius usque ad animam* (Jerem. iv, 10). Ecce etenim cuncta plebs cœlestis iræ mucrone percutitur, et repentina singuli cæde vastantur: nec languor mortem prævenit, sed languoris moras, ut cernitis, mors præcurrit. Percussus quisque ante rapitur, quam ad lamenta pœnitentiæ convertatur. Pensate ergo, qualis ad conspectum districti Judicis pervenit, cui non vacat flere quod fecit. Habitatores quique non ex parte subtrahuntur, sed pariter corruunt: domus vacuæ reliquantur, filiorum funera parentes aspiciunt, et sui eos ad interitum hæredes præcedunt. Unusquisque ergo nostrum ad pœnitentiæ lamenta confugiat, dum flere ante percussorem vacat. Revochemus ante oculos mentis quicquid errando commisimus, et quod nequiter egimus flendo puniamus. *Præveniamus faciem ejus in confessione* (Psalm. xciv, 2), et sicut propheta admonet, *Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum* (Thren. III, 41). Ad Deum quippe corda cum manibus levare est, **482** orationis nostræ studium merito bonæ operationis erigere. Dat profecto, dat tremori nostro fiduciam, qui per prophetam clamat: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (Ezech. xxxiii, 11). Nullus autem de iniquitatum suarum immanitate desperet: veterenos namque Niniitarum culpas triduana pœnitentia abstersit (Jon. III, 10); et conversus latro vitæ præmia, etiam in ipsa sententia suæ mortis emeruit (Luc. xxiii, 43). Mutemus [*Al. levemus*] igitur corda, et præsumamus nos jam percepisse quod petimus. Citius ad precein Judex flectitur, si a pravitate sua petitor corrigatur. Imminente ergo tantæ animadversionis gladio, nos importunis fletibus insistamus. Ea namque, quæ ingrata esse hominibus importunitas solet, judicio Veritatis placet: quia pius ac misericors Deus vult a se precibus veniam exigi, qui quantum mereretur non vult irasci; hic etenim per psalmistam dicit: *Invoca me in die tribulationis tuæ, et eripiam te: et magnificabis me* (Psalm. xlix, 15). Ipse ergo sibi testis est, quia invocantibus misereri desiderat, qui admonet ut invocetur. Proinde, fratres charissimi, contrito corde, et correctis operibus, ab ipso feriæ quartæ primo di-

^d Dni mæs ille Romæ vigit, ut nonnisi septem diaconi, scilicet regionarii, haberentur in memoriam septem diaconorum ab apostolis Jerosolymis institutorum. De his vide Mabillon. Comment. in Ordinem Rom., cap. 3.

^e Quæ sequuntur ad finem cap. contracta sunt in Regm., in quo nec sancti Gregorii oratio habetur.

^f Aliquot ed., *germanus ejus*, quasi præfectus sancti Gregorii frater fuerit.

^g Paulus diaconus in Vita sancti Gregorii, eo quod locum deferendi ei honoris reperisset.

luculo, septiformem Letaniam juxta distributionem A inferius designatam, devota ad lacrymas ^a mente veniamus, ut districtus Judex cum culpas nostras nos punire considerat, ipse a sententia proposita [Al. proposita] damnationis parcat. Clerus igitur egrediatur ab ecclesia sanctorum martyrum Cosmæ et Damiani, cum presbyteris regionis sextæ. Omnes vero abbates cum monachis suis, ab ecclesia sanctorum martyrum Gervasii et Protasii, cum presbyteris regionis quartæ. Omnes abbatissæ cum congregationibus suis, egrediantur ab ecclesia sanctorum martyrum Marcellini et Petri, cum presbyteris regionis primæ. Omnes infantes, ab ecclesia sanctorum martyrum Joannis et Pauli cum presbyteris regionis secundæ. Omnes vero laici, ab ecclesia sancti protomartyris Stephani, cum presbyteris regionis septimæ. Omnes mulieres viduæ, ab ecclesia sanctæ Eufemiæ cum presbyteris regionis quintæ. Omnes autem mulieres conjugatæ egrediantur ab ecclesia sancti **483** martyris Clementis, cum presbyteris regionis tertiæ ^b. Ut de singulis ecclesiis exeuntes cum precibus ac lacrymis, ad beatæ Mariæ semper virginis genitricis Domini Dei nostri Jesu Christi basilicam congregemur, ut ibi diutius cum fleu ac gemitu Domino supplicantes, peccatorum nostrorum veniam promereri valeamus. »

Hæc eo dicente, congregatis clericorum catervis, psallere jussit per triduum, ac deprecari Domini misericordiam. De hora quoque tertia veniebant utriusque chori psallentium ad ecclesiam, clamantes per plateas urbis, Kyrie eleison. Asserebat autem diaconus noster qui aderat, in unius horæ spatio, dum voces plebs ad Dominum supplicationis emisit, octoginta homines ad terram corruisse, et spiritum exhalasse. Sed non destitit sacerdos tantus prædicare populo, ne ab oratione cessarent. Ab hoc etiam diaconus noster reliquias sanctorum, ut diximus, sumpsit, dum adhuc in diaconatu degeret. Cumque latibula fugæ præpararet, capitur, trahitur, et ad beati apostoli Petri basilicam deducitur, ibique ad pontificalis gratiæ officium consecratus papa urbi datus est. Sed nec destitit diaconus noster, nisi ad episcopatum ejus de Porto ^c rediret, et qualiter ordinatus fuerit, præsentem contemplatione suspiceret.

II. Grippo ^d autem ab imperatore Mauricio rediens, hæc nuntiavit, quod anno superiore cum ad **D**fectus vero ad Gripponem accedens, mulcere cæpit animos ejus de iis quæ gesta fuerant, ordinans qualiter ad præsentiam imperatoris accederet. Qui veniens narrata legatione pro qua directus fuerat, exi-

qualiter imperatoris præsentiam adire deberent, unus puerorum, Evantii scilicet, qui cum eodem abierat, directam speciem de manu cujusdam negotiatoris ad metatum delulit. Quem ille persecutus cujus res erant, reddi sibi rem propriam flagitabat; sed isto differente, cum de die in diem hoc **484** jurgium in majus propagaretur, quadam die negotiator puerum illum in platea reperit, apprehensoque vestimento ejus, tenere cœpit dicens: Quia non a me laxaberis, priusquam res quas violenter diripuisti, meæ ditioni restituas. At ille excutere se de ejus manibus conatus, non dubitavit erepto gladio hominem trucidare, et statim ad metatum regressus est, nec aperuit sociis quæ gesta fuerant. Erant enim ibi tunc, ut diximus, legati, Bodegisilus filius Mummoleni ^e Suessionici, et Evantius filius Dynamii Arelatensis, et hic Grippo genere Francus, qui elevantes de epulo, sopori se dederunt pro quiete. Quare cum seniori urbis nuntiata fuissent quæ puer horum gesserat, collectis militibus, vel omni populo armis circumdato, ad metatum eorum dirigit. At illi inopinantes expergefæcti, obstupescunt, cernentes hæc quæ gerebantur. Tunc ille qui prior erat, exclamabat dicens: Arma deponite, et ad nos egredimini, ut cognoscamus pacifice qualiter homicidium factum est. Hæc illi audientes, timore perterriti, adhuc ignorantes quæ gesta fuerant, fidem expetunt, ut securi sine armis egrederentur. Juraverunt homines illi, quod custodire impatientia non permisit. Sed mox egredientem Bodegisilum gladio percutiunt, similiter et Evantium. Quibus ante ostium metatus prostratis, Grippo arreptis armis cum pueris qui secum erant, processit ad eos, dicens: Quæ gesta fuerunt non ignoramus, et ecce socii itineris mei, qui ad imperatorem directi fuerant, gladio sunt prostrati. Judicabit Deus injuriam nostram, et mortem illorum de interitu vestro, quia nos innocentes et in pace venientes taliter trucidatis: nec ultra erit pax inter reges nostros imperatoremque vestrum. Nos enim pro pace venimus, et pro adjutorio reipublicæ impertimmo. Testem hodie invoco Deum, quia vestra excitavit noxa, ut non **485** custodiatur inter principes pax promissa. Hæc et hujuscemodi Grippone verba proferente, soluto Carthaginensis ^f belli pro-cinctu, regressus est unusquisque ad propria. Præfectus vero ad Gripponem accedens, mulcere cæpit animos ejus de iis quæ gesta fuerant, ordinans qualiter ad præsentiam imperatoris accederet. Qui veniens narrata legatione pro qua directus fuerat, exi-

^a Al., mente cum lacrymis.

^b Personarum locorumque ordinem paulo aliter exprimit ipse Gregorius lib. II, epist. 2, et Joannes diaconus, lib. I Vitæ sancti Gregorii num. 42, quod forte complures ejusmodi fuerint litaniæ, uti censet Baronius. Paulus vero diaconus lib. III de Gestis Langobard. nostro Gregorio conformis est.

^c Bec., de Porto. t.d., de porta. An hic indicatur locus in quo Gregorius pontificatum fugiens laebræ quæsierat? aut de ipso Gregorii Tur. diacono, qui ad portum usque deductus dicitur lib. I de Glor. Mart., cap. 85.

^d Colb. a., Grippo, et sic infra. Hoc caput in eodem cod. immediate subjungitur capiti 36 præcedentis libri, omissis intermediis, ita ut nulla sit in isto codice librorum IX et X distinctio: quod etiam fit in Vat., in quo tamen hic et in capitulorum indice novus habetur numerorum ordo, ita ut hoc caput, nulla licet libri X facta mentione, dicatur caput 1, et sic deinceps. In utroque post hunc librum habetur Fredegarii Chronicon sub titulo libri X Historiæ Gregorii.

^e Sic Colb.; cæteri, qui adstant.

^f Mummolenum laudat Fortunatus, lib. VII, carm. 14 & Bad., Carthaginenses.

uum sociorum exposuit. Qua de causa imperator A valde molestus, pollicitus est ulcisci mortem eorum, juxta id quod Childeberti regis judicium promulgaret. Tunc ab imperatore muneratus, cum pace regressus est ^a.

III. His ^b a Grippone Childeberto regi relatis, confestim exercitum in Italiam commoveri jubet ac viginti duces ad Langobardorum gentem debellandam dirigit. Quorum nomina non putavi lectioni ex ordine necessario inserenda. Audoualdus ^c vero dux cum Vinthione commoto Campaniæ populo, cum ad Mettensem urbem, quæ ei in itinere sita erat, accessisset, tantas prædas tantaque homicidia ac cædes perpetravit, ut hostem propriæ regioni putaretur inferre. Sed et alii quoque duces similiter cum phalangis suis fecere, ita ut prius regionem propriam aut populum B commanentem afficerent, quam quiddam victoriæ de inimica gente patrarent. Appropinquantes autem ad terminum Italiæ, Audoualdus cum sex ducibus dexteram petiit, atque ad Mediolanensem urbem advenit, ibique eminus in campestria castra posuerunt. Olo autem dux ad Bilitionem hujus urbis castrum, 486 in campis situm Caninis ^d, importune accedens, jaculo sub papilla ^e sauciatus, cecidit et mortuus est. Hi autem cum egressi fuissent in prædam, ut aliquid victus acquirerent, a Langobardis irruentibus passim per loca prosternebantur. Erat autem stagnum quoddam in ipso Mediolanensis urbis territorio, quod Ceresium ^f vocitant, ex quo parvus quidam fluvius, sed profundus egreditur; super hujus lacu littus Langobardos residere audierant. Ad quem cum appropinquassent, priusquam flumen, quod diximus, transirent, a littore illo unus Langobardorum stans lorica protectus et galea, contum manu gestans, vocem dedit contra Francorum exercitum, dicens: Hodie apparebit cui divinitas obtinere victoriam præstet. Unde

^a De hac legatione egit Gregorius supra lib. ix, cap. 25; multum vero illustratur ex variis epistolis Childeberti et Brunehildis a Frehero et Chesnio tomo I editis, quas Grippo Constantinopolim detulerat. In his enim, quas non solum imperatori et Anastasiæ Augustæ, sed etiam patriarchæ aliisque imperii optimatibus Childebertus rex, materque ejus Brunehildis seorsim scripserunt, testantur se nihil omnino omisuros, ut pax inter Romanos et Francos firma semper et inconversa permaneat. Actum est etiam in hac legatione de auxilio Romanis adversus Langobardos in Italiam ferendo, quod a Childeberto præstitum esse ex Gregorio et Paulo Dia. discimus; sed, ni fallor, hoc potissimum agebat Childebertus, ut Athanagildum ex sorore sua Ingunde nepotem, qui post Hermenegildi necem Constantinopolim abductus fuerat, ex imperatoris manu eriperet, quod ex laudatis litteris patet. An vero id unquam obtinuerit, incertum nobis est.

^b Val., *Hæc a Grippone regi Childeberto relata*. Confer hoc caput cum cap. 32 libri III Hist. Lang. Pauli Dia.

^c Paulus *Audoualdum* appellat. Et infra Colb. m., Regm. et Chesn. al. *Victrione*, de quo vide supra lib. VIII, cap. 48.

^d Campos Caninos laudant Ammianus Marcellinus lib. xv, et Apollinaris Sidonius carm. 5, versu 177; sed in Rhætia, eo quod reipsa sint inter Rhætiam et Liguriam, ubi hodieque visitur Bilitio, ut cum Gre-

intelligi datur, hoc signum sibi Langobardos præparavisse. Tunc patci transeuntes, contra Langobardum hunc decortantes, prostraverunt eum; et ecce omniis exercitus Langobardorum in fugam versus præteriiit. Hi quoque transeuntes flumen, nullum de iis reperunt, nisi tantum recognoscentes apparatus castrorum, ubi vel focus habuerant, vel tentoria fixerant. Cumque nullum de iis deprehendissent, ad castra sua regressi sunt, ibique ad eos imperatoris legati venerunt ^g, nuntiantes adesse exercitum in solatium eorum, dicentesque: Quia post triduum cum eisdem veniemus, et hoc vobis erit signum: Cum videritis villæ hujus, quæ in monte sita est, domus [*Pro domos*] incendio concremari, et fumum incendii ad caelos usque sustolli, noveritis 487 nos cum exercitu quem pollicemur^h adesse. Sed expectantes juxta placitum dies sex, nullum ex iis venisse contemplati sunt. Cedinus ^h autem cum tredecim ducibus lavam Italiæ ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta exegit. Morbus etiam dysentericiæ graviter exercitum afflicebat, eo quod aeres incongrui insuetique iis hominibus essent, ex quo plerique interierunt. Commoto autem vento et data pluvia, cum paulisper refrigescere aer cœpit, in infirmitate salubritatem contulit. Quid plura? per tres fere menses Italiam pervagantes, cum nihil proficerent, neque se de inimicis ulcisci possent, eo quod se in locis communissent firmissimis; neque regem capere, de quo ultio fieret, qui se infra Ticinenses munierat muros; infirmatus, ut diximus, aerum intemperantia exercitus, ac fame attritus, redire ad propria destinavit. Subiens etiam illud, acceptis sacramentis, regis ditionibus quod pater ejus ⁱ prius habuerat, de quibus locis et captivos, et alias abduxere prædas. Et sic regredientes ita fame conficiebantur, ut prius et arma et vestimenta ad coemen-

gorio habet Paulus, seu Belincio aut Berinzona, quod est castrum Lombardiæ Transpadanæ, vulgo *Belinzona* dictum. Colb. m. habet, *in campis situm cominus*.

^g Alii cum Paulo, *mamilla*.

^h Regm. et Colb. m., *Ceresium*; Bec., *Cerasium*.

ⁱ Paulus ait eos ad Audoualdum venisse cum esset prope Mediolanum. Edidit Freherus epistolam ducis exercitus Romanorum ad Childebertum, in qua hujus expeditionis rationem reddit, accusatque *Chenum*, quem Cedinum infra memoratum esse existimo, patris initæ cum rege Langobardorum. In alia vero Childeberto exponit quantum profecerit adversus Langobardos. Childebertus tamen nullam expeditionem postea in Italiam suscepisse traditur, quod ei exprobrare videtur Mauricius in epistola ad eum scripta. Quæ ex his epistolis ad Gregorium nostrum illustrandum conducunt in Appendice proferentur.

^h Sic Bec. cum Paulo. Colb. a., *Chedinus*, Regm., *Cedinus*; editi, *Chedinus*. Ea occasione, ut narrat Paulus, Franci Veronam usque pertigerunt, qui et castrorum ab ipsis dirutorum in territorio Tridentino nomina recenset.

ⁱ Ex hoc etiam loco inferre licet, Sigibertum aliquam Italiæ partem possedisse, id est loca Rhætiæ proxima, ut censet Valesius lib. xv rerum Francic.; circa agrum Tridentinum et Athesium fluvium in Venetia.

dum victum demerent, quam locum genitalem con-
tingerent. At Aptacharius a Langobardorum rex,
legationem ad Guntchramnum regem cum hujus-
modi verbis direxit: Nos, piissime rex, subjecti atque
fideles vobis gentique vestræ, sicut patribus vestris
fuimus, et esse desideramus; nec discedimus a sa-
cramento quod prædecessores nostri vestris præde-
cessoribus juraverunt. Nunc autem desistite a perse-
cutione nostra, et sit pax nobis et concordia, ut ubi
necessarium fuerit contra inimicos auxilium præbea-
mus, ut vestra scilicet nostraque gente salvata, ac
nos pacificos cognoscentes, terreantur magis adver-
sarii qui in circuitu obstrepunt de amicitia, quam
de nostra discordia gratulentur. Pacificæ hæc **488**
Guntchramnus rex verba suscepit, misitque eos ad
nepotem suum Childebertum regem. Dum autem his
narratis in loco commorarentur, venerunt alii qui
mortuum Aptacharium regem nuntiantes, Paulum-
que ^b in loco ejus substitutum, ejusmodi verba quæ
supra diximus, deferentes. Sed Childebertus rex pla-
citur cum eisdem ponens, ut quid ei in posterum
conveniret, enuntiaret, eos abscedere jussit.

IV. Mauricius autem Carthaginenses illos, qui le-
gatos Childeberti regis anno superiore (*Sup. cap. 2*)
interemerant, vinctos manibus, catenisque oneratos,
ad ejus direxit præsentiam, duodecim scilicet numero
viros, sub ea videlicet conditione, ut si eos interficere
vellet, haberet licentiam, sin autem ad redimendum
laxaret, trecentis pro uno quoque acceptis aureis
quiesceret, sicque ut quod vellet eligeret: quo faci-
lius sopito scandalo, nulla occasio inter ipsos inimi-
citiæ oriretur. Sed rex Childebertus differens homi-
nes vinctos accipere, ait: Incertum apud nos habetur,
utrum illi sint homicidæ illi quos adducitis, an alii,
vel fortassis servi cujuscunque habentur, cum nostri
bene ingenui generatione fuerint, qui apud vos fue-
runt interempti. Præsertim et Grippo astabat, qui eo
tempore legatus cum eisdem fuerat missus, qui in-
terfecti sunt, ac dicebat: Quia præfectus urbis illius
cum collectis duobus aut tribus hominum milibus
irruit super nos, interemitque socios meos: in quo
excidio et ego ipse interissem, si me viriliter defen-
dere nequivissem. Accedens autem ad locum homines

A agnoscere potero; de quibus si imperator vester, ut
dicitis, nostro cum domino pacem custodire deliberat,
ultionem exigere debet: et sic dato rex placito, ut post
eos ad imperatorem dirigeret, ipsos abscedere jubet.

489 V. His autem diebus Cuppa, qui quondam
comes stabuli Chilperici regis fuerat, irrupto Turo-
nicæ urbis termino, pecora reliquasque res, quasi
prædam exercens, diripere voluit. Sed cum hoc in-
colæ præsensissent, collecta multitudine eum sequi
cøperunt. Excussaque præda, duobus ex pueris ejus
interfectis, hic nudus aufugit, aliis duobus pueris
captis, quos vinctos ad Childebertum regem trans-
miserunt; quos ille in carcerem conjici jubens, in-
terrogare præcepit, cujus auxilio Cuppa fuisset cre-
puit, ut ab illis non comprehenderetur qui sequeban-
tur. Responderunt hoc Animodi vicarii ^d dolo, qui
pagum illum judiciaria regebat potestate, factum
fuisse. Protinusque directis rex litteris ad comitem
urbis, jubet ut eum vinctum in præsentiam regis di-
rigeret: quod si resistere conaretur, vi oppressum
etiam interficeret, si principis gratiam cupiebat ac-
quirere. Sed ille non resistens, datis fidejussoribus,
quo jussus est abiit, repertumque Flavianum dome-
sticum ^e, causatus cum socio, nec noxialis inven-
tus, pacificatus cum eodem, redire ad propria
jussus est, datis tamen domestico illi muneribus
prius. Ipse quoque Cuppa iterum commotis qui-
busdam de suis, filiam Badegisili, quondam Ce-
nonanensis episcopi, diripere sibi in matrimonium
voluit; irruens autem nocte cum cuneo sociorum
in villa Maroialensi ^f, ut voluntatem suam ex-
pleret, præsensit eum dolumque ejus Magnatrudis
materfamilias, genitrix scilicet puellæ: egressaque
cum famulis contra eum vi repulit, cæsis plerisque
ex illis, unde non sine pudore discessum est.

VI. Apud Arvernos vero vincti carceris, nocte nutu
Dei disruptis vinculis, reseratisque aditibus custodiae
egressi, ecclesiam ingressi sunt. Quibus cum Eula-
lius comes onera catenarum **490** addi jussisset, ut
super eos posita, extemplo ceu vitrum fragile com-
minuta sunt: et sic obtinente Avito ^g pontifice eruti,
propriae sunt redditæ libertati.

VII. In supradicta vero urbe Childebertus rex

^a Antharis dicitur a Paulo Diac. qui de hac lega-
tione agit lib. III Hist. Lang. cap. 35.

^b Pauli hujus non meminit Paulus Diac., sed ut
ipse narrat lib. III, cap. 36, Agilulfus, seu Ago dux
Taurinatium Antharic substitutus est ab ipsa Theo-
delinda Antharii relicta, quæ ipsum in regni et tori
societatem ascivit, quod anno sequenti mense Maio
in generali totius gentis conventu ab omnibus Lan-
gobardis apud Mediolanum approbatum fuit. Utrique
Gregorius M. varias epistolas scripsit, et Theodelindæ
inscripsit libros Dialogorum. Agilulfus tandem ad ca-
tholicam fidem conversus est, pacemque cum Francis
firmavit, Athanagildo fortasse tunc temporis e vivis
exempto, aut certe cum nulla spes superesset Chil-
deberto eum recipiendi. Nusquam postea ejus mentio
occurrit. Vide Paul. Diac. lib. IV hist. Langobard.,
cap. 1.

^c Hoc caput et sequens desunt in Vat. et Colb.-m.;
caput tamen 7 habent, quod ibi est 5 et ab his verbis

D incipit: In supradicta vero urbe Arvernica, etc., quæ
supponunt caput præcedens. De Cuppane jam dixi-
mus supra lib. V, cap. 40; in plerisque editis dicitur
Chuppa.

^d Vicarii isti hodieque vulgo *Viguiers* dicuntur,
qui comitum nomine certis territoris præficebantur,
ut jus plebi infirmæ dicerent, quod comitum in civita-
tibus officium erat. Alii erant majores vicarii, qui
post modum vicecomites appellati fuerunt. Vide Bi-
gnon. in notis ad vet. formulas incerti auctoris,
num. 1.

^e Id est, reperto Flaviano domestico.

^f Aliqui edit., *Maroialensi*. De hac supra lib. VII,
cap. 12. Est et alia villa ipsius cognominis, ut obser-
vat Valesius, prope Aurelianos, vulgo *Marolle* dicta.

^g Cum de beati Aviti morte nihil habeat Grego-
rius, conjicit Cointius ipsum post an. 591, qui Gre-
gorianæ Historiæ ultimus est, obiisse; anno scilicet
594, et quidem XII Kal. Octob., quo die festum ejus

omne tributum tam ecclesiis quam monasteriis, et reliquis clericis, qui ad Ecclesiam pertinere videbantur, aut quicumque Ecclesiae officium excolebant, larga pietate concessit. Multum enim jam exactores hujus tributi exspoliati erant, eo quod per longum tempus et succedentium generationes, ac divisim in multas partes ipsis possessionibus, colligi vix poterat hoc tributum. Quod hic, Deo inspirante, ita praecepit emendari, ut quod super hac fisco deberetur, nec exactorem damna percuterent, nec Ecclesiae cultorem tarditas de officio aliqua revocaret.

VIII. In confinio vero termini Arverni, Gabalitanique atque Rutheni, synodus episcoporum facta est contra Tetradiam, relictam quondam Desiderii, eo quod repeteret ab ea Eulalius comes res^b quas ab eo fugiens secum tulisset. Sed hanc causam, vel qualiter Eulalium reliquerit, vel quemadmodum ad Desiderium confugerit alius memorandum putavi. Eulalius autem, ut juvenilis aetas habet, agebat quaequam irrationabiliter: unde factum est, ut a matre saepius increpitus, haberet in eam odium quam amare debuerat. Denique cum in oratorio domus suae haec in oratione frequenter incumberet, et nocturnas vigilias saepe dormientibus famulis, in oratione cum lacrymis expleret, in cilicio quo orabat suggillata reperitur. Sed nescientibus cunctis quis haec fecisset; crimen tamen parricidii refertur ad filium. Haec cum Cautinus episcopus Arvernæ urbis comperisset, eum a communione submovit. Convenientibus autem civibus^c 491 cum sacerdote ad festivitatem beati martyris Juliani, ad pedes episcopi Eulalius ille prostermitur, querens se inauditum a communione remotum. Tunc episcopus permisit eum cum cæteris Missarum spectare^e solemniam. Verum ubi ad communicandum ventum est, et Eulalius ad altarium accessisset, ait episcopus: Rumor populi parricidam te proclamavit esse. Ego vero utrum perpetraveris hoc scelus, an non, ignoro: idcirco in Dei hoc et beati martyris Juliani statuo iudicio. Tu vero, si idoneus es, ut asseris, accede propius, et sume tibi Eucharistiae particulam, atque impone ori tuo^d. Erit enim Deus respector conscientiae tuae. At ille accepta Eucharistia, communicans abscessit. Habebat enim uxorem Tetradiam nobilem ex matre, patre inferiorem. Sed cum in domo sua vir ancillarum concubitu misceretur, conjugem negligere cepit, et cum ab

celebratur: sepultus est in ecclesia beatæ Mariæ Principalis, ut habetur in libro de eccles. Claramont. cap. 2, quæ dicitur beatæ Mariæ de Portu in ejusdem sancti viri Vita, quam ecclesiam a cathedrali distinguendam esse monet Savaro. Alius est Avitus, qui in ecclesia sancti Venerandi quiescit, in lib. laudato cap. 10, sancti Boniti frater.

^a Hoc caput deest in utroque cod. Colb. et Vat.

^b Regni., *repeteret eam Eulalius comes et res.*

^c Hac voce utitur saepius Gregorius, quæ etiam habetur in can. 29 concilii in Aurelian. Sed ex isto Gregorii loco suspicatur noster Mabillonius lib. 1 de Liturg. Gallic., cap. 6, ubi plura habet ea de re, eos missas spectasse, qui quidem praesentes aderant, sed non communicabant.

^d Quatuor ex hoc Gregorii loco collegit noster Mabillonius

A scorto reverteretur, gravissimis eam plagis saepius afflictebat. Sed et pro multis sceleribus debita nonnulla contraxerat, in quibus ornamenta et aurum uxoris saepissime evehebatur. Denique inter has angustias mulier collocata, cum honorem omnem, quem in domo viri habuerat perdidisset, et ille abisset ad regem, hæc a Viro [Al. Vero], sic enim erat nomen hominis, mariti sui nepote concupiscitur, scilicet ut quia ille perdidit conjugem, hujus matrimonio jungeretur. Virus autem timens inimicitias avunculi, mulierem Desiderio duci transmisit, videlicet ut succedente tempore copularetur ei: quæ omnem substantiam viri sui, tam in auro quam in argento, et vestimentis, et quæ moveri poterant, cum seniore filio secum sustulit, relicto in domo alio juniore. Rediens vero Eulalius ex itinere, comperit quæ acciderant. Sed cum mitigato dolore paululum quievisset, super Virum nepotem suum irruit, eumque inter arcta vallium Arvernarum interemit. Audiens autem 492 Desiderius, qui et ipse uxorem nuper perdidit, quod scilicet Virus interfectus fuisset, conjugio suo Tetradiam sociavit. Eulalius vero puellam de monasterio Lugdunensi diripuit, eamque accepit. Sed concubinae ejus, instigante, ut quidam asserunt, invidia, maleficiis sensum ejus oppilaverunt. Post multum vero temporis, Eulalius Emerivum hujus puellæ consobrinum clam appetiit, occiditque. Similiter Socratium fratrem sororis suae^e quem pater ex concubina habuerat, interemit. Et alia multa mala fecit, quæ enarrare perlongum est. Joannes filius ejus, qui cum sua discesserat genitrice, a domo Desiderii dilapsus, Arvernum venit. Cumque jam Innocentius episcopatum Ruthenæ urbis ambisset, mandatum ei mittit Eulalius, ut res quæ ipsi in hujus civitatis territorio debebantur, per hujus auxilium recipere posset. Sed Innocentius ait: Si de filiis tuis unum accipio, quem clericum factum in solatio meo retineam, faciam quæ precaris. At ille transmisit puerum, Joannem nomine, recepitque res suas. Susceptoque Innocentius episcopus puero, totondit comam capitis ejus, deditque eum archidiacono ecclesiae suae; qui in tanta se abstinentia subdidit, ut pro tritico hordeum sumeret, pro vino aquam hauriret, et pro equo asino uteretur, vestimenta vilissima habens. Igitur conjunctis, ut diximus, sacerdotibus et viris magnificis in confinio supradictarum urbium,

Ionius l. 1 de Liturg. Gal., c. 5: 1° Eucharistiae nomine solam panis speciem designari; 2° ex particula, non ex integra formula communionem datam; 3° communionem sub sola panis specie; 4° antiquum morem usque ad Gregorii tempora perseverasse, ut viri accepta in manibus Eucharistia, ipsam sibi in ore imponerent. Mulieres tamen, ut ex canone 42 Antissiod. concilii patet, non nuda manu, sed in linteo Dominicali eam recipiebant. Ex eodem textu discimus laicis ad altare permissum fuisse accessum pro sacra communione. De modo recipiendi sacram communionem primis Ecclesiae saeculis usitato pluribus disserit noster Hugo Menardus in notis ad Sacramentarium Gregorianum, pag. 378, 379, 391.

^e Aliquot editi cum Bec., *soceræ suæ.*

Tetradia ab Agino representatur, atque Eulalius A contra eam causaturus accessit. Cumque res quas de ejus, abiens ad Desiderium, domo abstulerat, inquireret, judicatum est Tetradia a, ut quadrupla satisfactione ablata restitueret, filiosque quos de Desiderio conceperat, incertos b haberi: illud etiam ordinantes, ut si hæc quæ Eulalio est jussa dissolveret, accedendi in Arvernum licentia præberetur, rebusque suis, quæ ei ex paterna successione 493 obvennerat absque calumnia frueretur: quod ita factum est.

IX. Cum hæc agerentur, et Britanni circa urbes, Namneticam utique et Rhedonicam, valde sævirent, Guntchramnus rex exercitum contra eos commoveri jussit; in quorum capite Beppolenum et Ebracharium duces delegit. Sed Ebracharius suspectus, quod B si victoria cum Beppoleno patraretur, ipse ducatum ejus acquireret, inimicitias cum eodem connectit, ac per viam totam se blasphemis, conviciis atque maledictionibus lacessunt. Verum per viam qua abierunt, incendia, homicidia, spolia ac multa scelera egerunt. Interea venerunt ad Vicinoniam amnem, quam transmissi, ad Uldam fluvium c pervenerunt; ibique dissipatis vicinitalis casis, pontes desuper statuunt, sicque exercitus omnis transivit. Conjunctus enim fuerat eo tempore Beppoleno presbyter quidam, dicens: Si secutus me fueris, ego te usque Warochum ducam, ac Britannos tibi in unum collectos ostendam. Fredegundis enim cum audisset, quod in hoc procinctu Beppolenus abiret, quia ei jam ex anteriore tempore invisus erat, Bajocassinos Saxones, C juxta ritum Britannorum tonsos d, atque cultu vestimentis compositos, in solatium Warochi abire præcepit. Adveniente autem Beppoleno cum iis qui eum sequi voluerunt, certamen iniiit, multosque per biduum de Britannis ac Saxonibus suprascriptis interemit. Recesserat enim ab eo Ebracharius cum majori manu, nec ad eum accedere voluit, donec interemptum audiret. Die autem tertio cum jam qui cum eo erant interficerentur, atque ipse sauciatus lancea repugnaret, irruentibus super eum Warocho cum supradictis, interfecerunt eum: incluserat enim eos inter angustias viarum atque paludes, in quibus magis luto necli, quam gladio trucidati sunt. Ebracharius vero usque Venetos urbem accessit: miserat enim ad eum obviam episcopus regalis clericos suos cum 494 crucibus et psallentio, qui eos usque ad urbem deduxerunt. Ferebant etiam quidam eo tempore, quod Warochus in insulas fugere cupiens cum

navibus oneratis auro, argentoque et reliquis rebus ejus, cum alta maris cepisset, commoto vento; demersis navibus, res quas imposuerat, perdidisset: tamen ad Ebracharium veniens, pacem petiit, obsidesque cum multis muneribus tradidit, promittens se nunquam contra utilitatem Guntchramni regis esse venturum. Quo recedente, et regalis episcopus cum clericis et pagensibus urbis suæ, similia sacramenta dedit, dicens: Quia nihil nos dominis nostris regibus culpabiles sumus, nec unquam contra utilitatem eorum superbi exstitimus, sed in captivitate Britannorum positi, gravi jugo subditi sumus. Pace igitur celebrata inter Warochum atque Ebracharium, dixit Warochus: Discedite nunc et renuntiate, quia omnia quæ jusserit rex, sponte implere curabo: quod ut plenius credere debeatis, nepotem meum obsidem tribuam. Et ita fecit, cessatumque est a bello e. Verumtamen multitudo magna, sicut de regali exercitu, ita et de Britannis cæsa est. Egremente autem exercitu a Britanniis, ac transeuntibus amnem robustioribus, inferiores et pauperes qui cum his erant simul transire non potuerunt. Cumque in littus illud Vicinoniæ amnis restitissent, Warochus oblitus sacramenti atque obsidum quos dederat, misit Canaonem filium suum cum exercitu, apprehensusque viris quos in littore illo reperit, vinculis alligat, resistentes interficit, nonnullis qui cum caballibus torrentem transmeare voluerunt, ab ipsius torrentis impetu in mare dejectis. Dimissi sunt postea multi f a conjuge Warochi cum cereis et tabulis quasi liberi, et ad propria sunt regressi. Exercitus vero ipsius qui prius transierat, metuens per viam illam qua venerat regredi, ne forte mala quæ fecerat pateretur, ad Andegavam urbem dirigit, Meduana torrentis g expetens 495 pontem: sed parva quæ prius transiit manus, ad ipsum quem præfati sumus pontem, spoliati, cæsi et ad omne dedecus sunt redacti. Per Turonicum vero transeuntes, prædas agentes multos exspoliaverunt; inopinantes enim repererant incolas loci. Multi tamen de hoc exercitu ad Guntchramnum regem accesserunt, dicentes quia Ebracharius dux ac Uviliacharius comes, accepta pecunia ab Warocho, exercitum perire fecissent. Qua de causa Ebracharius præsentatus, multum conviciis actus a rege, a præsentia ejus discedere jussus est, Uviliachario comite per fugas latitante.

X. Anno h igitur decimo quinto Childeberti regis, qui est Guntchramni nonus atque vicesimus, dum ipse Guntchramnus rex per Vosagum silvam vena-

Sidonii, more Brittonum tonsi erant. De Brittonum tonsura adi Mabillon. in præf. sæc. III Act. SS. ord. nostri, part. I, ea de re fusius disserentem.

e Sic Casin.; cæteri, cessatumque est ab illo. Bec., ab eo.

f In Regim. deest, multi

g Meduana, la Mayenne, fluvius est, quem ob rapiditatem Gregorius torrentem appellat. Oritur in Cenomanis, et aliquot aliis fluviiis auctus, infra Andegavam Ligeri miscetur.

h Is est an. 590. Deest hoc caput in Colb. a. et Vat.

a Bec., judicatum est Tetradia.

b Bec. et Regim., incestos. Colb. m., incesti. Incertos, id est spurios.

c Oritur prope Rohanniam in Venetensi diocesi, atque in Vicinoniam, seu, ut hodie dicitur, Vegetaniam, haud procul a Ponte Corbino defluit, et vulgo dicitur l'Acoust. Unde nonnulli recentiores antiquum nomen mutaverunt, hunc fluvium Augustum vocantes.

d Quod scilicet primo in Britanniam majorem, unde hunc morem mutuati fuerant irrupissent. Quia et Saxones, ut patet ex epist. 9 lib. VIII Apollinaris

tionem exercebat, vestigia occisi bubali deprehendit. Cumque custodem silvæ arctius distringeret, quis hæc in regali silva gerere præsumpsisset, Chundonem cubicularium regis prodidit. Quo hæc loquente, jussit eum apprehendi, et Cabillonum compactum in vinculis duci. Cumque uterque in præsentia regis intenderent^a, et Chundo diceret, nunquam a se hæc præsumpta quæ obijciebantur, rex campum^b dijudicat. Tunc cubicularius ille dato nepote pro se, qui hoc certamen adiret, in campo uterque steterunt; factaque puer ille lancea super custodem silvæ, pedem ejus transfigit, moxque resupinus ruit. Puer vero extracto cultro qui de cingulo dependebat, dum collum ruentis incidere tentat, cultro sauciati ventre transfoditur: cecideruntque ambo, et mortui sunt. Quod videns Chundo, ad basilicam sancti Marcelli fugam iniit. Acclamante vero rege ut comprehenderetur, priusquam limen sanctum attingeret, comprehensus est, vinctusque ad stipitem lapidibus est obrutus. Multum se ex hoc deinceps rex poenitens, ut sic cum ira præcipitem reddidisset, ut pro parvulæ causæ noxa, fidelem sibi necessarium virum tam celementer interemisset.

XI. Chlotharius vero Chilperici quondam regis filius graviter 496 ægrotavit, et intantum desperatus est habitus, ut regi Guntchramno oblitus ejus fuisset nuntiatus: unde factum est, ut egrediens de Cabillono, quasi Parisios accedere cupiens, usque ad terminos Senonicæ urbis accederet. Sed cum audisset convaluisse puerum, de itinere est regressus. Sed cum eum Fredegundis mater ejus desperatum vidisset, multum pecuniæ ad basilicam sancti Martini vovit, et sic puer melius agere visus est. Sed et ad Warochum nuntios dirigit, ut qui adhuc in Britannis de exercitu Guntchramni regis retinebantur, pro hujus vitæ absolverentur, quod ita Warochus implevit: unde manifestatum est, hujus mollioris colludii, et Beppotenum interfectum esse, et exercitum fuisse collisum.

XII. Ingeltrudis^c vero religiosa, quæ, et in superioribus libris exposuimus, in atrio sancti Martini, puellarum monasterium collocavit, cum ægrotare cœpisset, neptem suam abbatissam instituit: unde reliqua congregatio maxime murmuravit, sed nobis increpantibus cessavit a jurgio. Hæc vero cum filia discordiam tenens, pro eo quod res suas ei abstulerat, obsecravit ut neque in monasterio quod instituit, neque super sepulcrum ejus permitteretur orare. Quæ octagesimo, ut opinor, anno vitæ oblit, sepultaque est septimo Idus mensis primi [Martii]. Sed veniens filia ejus Berthe Gundis Turonis, cum non fuisset excepta, ad Childebertum regem abiit, postu-

lans ut ei liceret in locum matris suæ monasterium regere. Rex vero oblitus iudicii quod matri ejus fecerat, huic aliam præceptionem manus suæ roboratam subscriptione largitus est, hæc continentem ut res omnes quas mater vel pater ejus habnerant, suo dominio subjugaret, et quidquid monasterio Ingeltrudis reliquerat auferretur. Cum quo præcepto veniens, ita cunctam suppellectilem monasterii abstulit, ut nihil infra præter vacuos relinqueret parietes, colligens secum diversorum criminum reos, atque in seditionibus præparatos: qui si quid erat de villis^d reliquis quod devotio dederat, fructum auferrent. Tantaque ibi 497 mala gessit, quæ vix ex ordine possent narrari. Hæc vero, acceptis his rebus quas diximus, in Pictavum rediit, multa in abbatissam crimina vomens falsa, quæ parens ejus proxima habebatur.

XIII. His autem diebus existit quidam de presbyteris nostris, Sadducææ malignitatis infectus veneno, dicens non esse futuram resurrectionem^e. Cumque nos eam sacris litteris prædictam, et apostolicæ traditionis auctoritate monstratam affirmarem, respondit: Manifestum est hoc celebre ferri, sed certi non sumus utrum sit, an non, præsertim cum Dominus iratus primo homini quem manu sacra plasma-verat, dixerit: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es, et in pulverem revertaris* (Gen. iii, 19) Quid ad hæc respondebitis, qui resurrectionem futuram prædicatis; cum in pulverem reductum hominem resurgere ulterius divinitas non promittit? Cui ego: Quid de hac causa, vel ipsius Domini et Redemptoris nostri, vel patrum prædecessorum verba loquantur, nullum catholicorum nescire reor. Nam in Genesi cum patres obirent, aiebat Dominus: *Tu autem congregaberis ad populum tuum. Sepultus in senectute bona* (Gen. xxv, 8). Et ad Cain dicitur: *Quia vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra* (Gen. iv, 10). Unde liquido apparet, vivere animas post egressum corporis, atque resurrectionem futuram intentis vultibus præstolari. Sed et de Job scriptum est, quia *resurrecturus est in resurrectione mortuorum*. Et propheta David, licet ex persona Domini, tamen resurrectionem prævidens, ait: *Nunquid qui dormit non adjiciet ut resurgat* (Psal. xl, 9)? hoc est, Qui mortis somno opprimitur, non est venturus ad resurrectionem? Et Isaias (Isai. 66.), quod de sepulcris resurrecturi sunt mortui, docet. Sed et Ezechiel propheta (Ezech. 37), cum ossa arida oblecta cute, nervis solidata, venis infecta, flante spiritu animata, reformatum hominem enarraret, manifestissime resurrectionem futuram edocuit. Sed et illud manife-

^a Id est *contenderent*, ut habet Regm.

^b Ejusmodi certamina in campo fiebant, hinc pugiles dicti sunt campioni. De duellis vide supra notas in cap. 14 lib. vii.

^c Hoc caput et quinque sequentia non exstant in Colb. a. et Vat. De Ingeltrude actum est supra fusc lib. ix, cap. 35.

^d Colb. m. de villabus reliquis quod devoti dede-

rant. Bad., villarum reliquis.

^e Resurrectionem carnis futuram in dubium revocaverat paulo antea Eutychieus episc. CP. a sancto Gregorio tunc ibi degente refutatus. Eandem hæresim alii quoque in variis regionibus sequebantur. De qua videsis præfationem in versionem Gallicam Dialogorum sancti Gregorii ab uno e nostra sancti Mauri congregatione, anno 1689 editam.

tum fuit resurrectionis iudicium, quod Eliſæi (IV A *Reg. xii, 21*) ossa tangens extinctum cadaver, virtutis effectu revixerit : quod ipsius Domini, **498** qui est primogenitus mortuorum, resurrectio manifestavit : qui morti mortem intulit, et de sepulcro vitam mortuis reformavit (*Apoc. i, 5*). Ad hæc presbyter : Quod Dominus in assumpto homine mortuus fuerit ac resurrexerit, non ambigo : illud tamen, quod reliqui resurgant mortui, non admitto. Et ego : Et quæ fuit necessitas Filio Dei de cælo descendere, carnem assumere, mortem adire, inferna penetrare, nisi ut hominem quem plasmaverat, non permetteret in morte perpetua derelinqui? Sed et justorum animæ, quæ usque passionem ejus infernali ergastulo tenebantur inclusæ, eo veniente laxatæ sunt. Nam descendens ad inferos, dum tenebras nova luce perfudit, B animas eorum secuti, ne hoc exitu amplius cruciarentur, eduxit, juxta illud, *Et in sepulcro ejus resurgent mortui*. Et presbyter ait : Nunquid possunt ossa in favillam redacta iterum animari, et hominem viventem proferre? Et ego respondi : Nos credimus quia quamlibet in pulverem redigatur homo, et aquis, ac terræ ventî violenti impetu dispergatur, non sit difficile Deo hæc ad vitam resuscitari. Presbyter respondit : Hic maxime vos errare puto, ut asserere verbis lenibus tentetis acerrimam seductionem, ut dicatis a bestiis raptum, aquis immersum, piscium faucibus devoratum, in stercus redactum, et per secretum digestionis ejectum, aut aquis labentibus [*Al. latentibus*] dejectum, aut terra computrescente abolitum, ad resurrectionem venturum. Ad hæc ego respondi : C Oblivioni apud te traditum est, ut opinor, quid Joannes evangelista super pectus Dominicum recumbens, ac divini mysterii arcana rimans, in Apocalypsi dicat : *Tunc, inquit, reddet mare mortuos suos (Apoc. xx, 13)*. Unde manifestum est, quia quidquid humani corporis piscis absorbit, ales rapuit, bestia deglutivit, a Domino conjunctum in resurrectionem reparandum erit : quia non erit ei difficile perdita reparare, qui ex nihilo non nata creavit : sed ita hæc in integritatem solida, sicut prius fuerant, reparabit, ut corpus quod fuit in mundo, aut pœnam juxta meritum ferat, aut gloriam. Sic enim ipse Dominus in Evangelio ait : **499** *Quia Filius hominis veniet in gloria Patris sui cum angelis suis, ut reddat unicuique secundum opera sua (Matth. xvi, 27)*. Sed et Martha D cum de resurrectione præsentis fratris Lazari dubitaret, ait : *Scio quia resurget in resurrectione in novissima die (Joan. xi, 24)*. Cui Dominus ait : *Ego sum resurrectio, via, veritas et vita (Ibid. xi, 25)*. Ad hæc presbyter : Quomodo autem in psalmo dicitur, *Quia non resurgunt impii in judicio (Psal. i, 5)*? Et ego respondi : Non resurgunt ut judicent, sed resurgunt ut judicentur. Nec enim sedere cum impiis iudex potest, causas suorum redditurus actuum. Et ille : Dominus, inquit, in Evangelio dixit, *Qui non crediderit, jam judicatus est (Joan. iii, 18)* : utique quia peribit resurrectioni. Et ego respondi : Judicatus est enim ut ad supplicium æternum perveniat, quia non credi-

dit Unigenitum Filium Dei, tamen resurrecturus in corpore, ut ipsum supplicium, in quo peccavit corpore, patiat. Nec enim potest iudicium fieri, nisi prius resurgant mortui : quia sicut illos qui defuncti sunt sancti, cœlum, ut credimus, retinet, de quorum sepulcris sæpius virtus illa procedit, ut de his cæci illuminentur, claudi gressum recipiant, leprosi mundentur, et alia sanitarum beneficia infirmis petentibus tribuantur, ita credimus et peccatores in illo infernali carcere usque ad iudicium retineri. Et presbyter ait : In psalmo autem legimus : *Spiritus pertransiit ab homine, et non erit; et non cognoscat amplius locum suum (Psal. cii, 16)*. Ego dixi : Hoc est quod ipse Dominus per parabolam ad divitem, qui flammis tartareis cruciabatur, dicebat : *Recepisti ita bona in vita tua, similiter et Lazarus mala (Luo. xvi, 25)*. Non autem cognovit dives ille purpuras suas et byssum, nec delicias convivii, quas ei vel aer, vel terra, vel mare protulerat; sicut nec Lazarus vulnera, aut putredines quas jacens ante ejus januas perfererat, cum hic in sinu Abrahamæ requiesceret, ille autem cruciaretur in flammis. Presbyter dixit : In alio psalmo legimus, *Quia exiit spiritus eorum, et revertetur in terram suam; in illa die peribunt omnes cogitationes eorum (Psal. cxlv, 4)*. Ad hæc ego : Bene ais. Quia cum egressus fuerit ab homine spiritus, et jæuerit corpus mortuum, non cogitat de his quæ in mundo reliquit, ac si verbi causa dicas : Non cogitat ædificare, plantare, agrum excolere; **500** non cogitat congregare aurum, argentum, vel reliquas divitias mundi. Periit enim hæc cogitatio a corpore mortuo, quia non est spiritus in eo. Sed quid tu de resurrectione dubitas, quam Paulus apostolus in quo ipse, ut ait, Christus loquebatur, evidenter exprimit dicens : *Consepulit enim sumus Christo per baptismum in mortem : ut sicut ille mortuus est, et resurrexit, ita et nos in novitate vitæ ambulemus (Rom. vi, 4)*. Et iterum : *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur (I Cor. xv, 51)*. Et iterum : *Stella autem differt a stella in claritate, sic et resurrectio mortuorum (Ibid. xv, 41)*. Item illic, *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione (Ibid. xv, 42)*, et reliqua. Item illic, *Omnes nos representari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum sive malum (II Cor. v, 10)*. Ad Thessalonicenses autem, evidentissime futuram resurrectionem designat dicens : *Nolo vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Si enim credimus, quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi : deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Do-*

miño erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis (1 Thess. iv, 12 et seqq.). Plurima sunt enim de his testimonia quæ hanc causam confirmant. Sed tu ignoro quid ambigas de resurrectione, quam sancti exspectant pro merito, quam peccatores metuunt pro reatu. Hanc enim resurrectionem, et illa quæ cernimus elementa demonstrant, id est dum arbores in æstate foliis tectæ, hieme veniente nudantur; succedente vero verno tempore quasi resurgentes, in illud quod prius fuerant foliorum tegmine vestiuntur. Hæc ostendunt et illa quæ jaciuntur semina terris, quæ commendata sulcis, si fuerint inortua, cum multiplici fructu resurgunt, sicut ait Paulus apostolus: *Stulte tu, quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur* (1 Cor. xv, 36). **501** Quæ omnia ad fidem resurrectionis mundo manifestata sunt. Si enim resurrectio futura non est, quid proderit justis bene agere, quid nocebit peccatoribus male? Decidant ergo cuncti in voluntatibus suis ^a, et faciat unusquisque quæ placuerit, si iudicium futurum non erit. Vel illud, improbe, non formidas, quod ipse Dominus beatis apostolis ait: *Cum venerit, inquit, Filius hominis in sede majestatis suæ, congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat agnos ab hædis: et statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram. Et his dicet: Venite, benedicti, percipite regnum; illis autem: Discedite a me, operarii iniquitatis* (Matth. xxv, 31 et seqq.). Atque ut ipsa Scriptura docet, *Ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam* (Ibid. xxv, 46). Putasne erit resurrectio mortuorum, aut iudicium operum, quando ista faciet Dominus? Respondeat ergo tibi Paulus apostolus, sicut aliis incredulis dicens: *Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis et fides vestra* (1 Cor. xv, 14). Ad hæc contristatus presbyter, a conspectu nostro discedens, pollicitus est credere in resurrectionem, juxta seriem Scripturarum sanctarum, quam supra memoravimus.

XIV. Erat autem tunc temporis Theodulfus diaconus urbis Parisiæ, qui sibi videbatur in aliquo sciolus ^b, qui sæpius de hæc causa altercationes movebat. Hic autem de Parisiis urbe abscedens, Andegavis venit, et se Audoveo ^c episcopo subdidit, propter antiquam amicitiam, quam simul Parisios commorantes habuerant: unde et a Ragnemodo Parisiæ urbis episcopo, sæpius excommunicatus est, quod **D** ad ecclesiam suam in qua diaconus ordinatus fuerat, redire differret. Hic in tanta familiaritate cum præfato Andegavæ urbis episcopo adhæserat, ut non se posset ab ejus importunitate discutere, pro eo quod bonis moribus et affectu pio erat. Factum est autem ut

^a Sic Colb. m.; Regm., *voluntates suas*. Editi cum *Bec.*, *voluptatibus suis*.

^b Regm., *qui sic videbatur solus in altario, ut sæpius ad idem accedens altercationes moveret*. *Bad.*, *qui sæpius in eadem ecclesia altercationes, etc.*, ut Regm. Sic fere habet quoque Colb. m., nisi quod pro *in eadem ecclesia* habet *idem accessu*, mendose.

^c Regm. et Colb. m., *Andeno*, qui sic quoque appellatur in *Chartario sancti Sergii Andeg.*, ut monent

A ædificaret super muros urbis solarium, de quo cœnæ epulo perfuncto descendens, manum super diaconum **502** sustentabat, qui intantum erat crapulatus a vino, ut vix vel figere gressum valeret, pueroque qui præibat cum lumine, nescio quid commotus, pugno cervicem ferit. Quo impulso [*Al. impulsu*] hic cum se continere non potuisset, cum ipso impetu de muro præcipitatur, sudarium episcopi quod halteo dependebat arripiens, cum quo pene dilapsus fuerat, nisi pedes episcopi abbas velociter amplexus esset. Qui ruens super lapidem, contractis ossibus, et crate pectoris, sanguinem cum felle disrupto evomens spiritum exhalavit. Erat enim et vino deditus, et in adulterio dissolutus.

XV. Cum autem scandalum quod, serente diabolo, **B** in monasterio Pictavensi ortum, in ampliorem quotidie iniquitatem ^d consurgeret, et Chrodieldis aggregatis sibi, ut supra diximus, homicidis, maleficis, adulteris, fugitivis et reliquorum criminum reis, in seditione parata resideret, jussit eis ut irruentes nocte in monasterium abbatissam foras extraherent. At illa tumultum sentiens venientium, ad sanctæ Crucis arcam se deportari poposcit: gravabatur enim dolore humoris podagræ, scilicet ut vel ejus foveretur auxilio. Sed ubi ingressi viri, cereo accenso, cum armis huc illucque vagarentur per monasterium inquirentes eam, introeuntes in oratorium, repererunt jacentem super humum ante arcam sanctæ Crucis. Tunc unus acerbior cæteris, qui ad hoc scelus patrandum aggressus fuerat, ut abbatissam gladio divideret, ab alio, **C** ut credo, divina providentia cooperante, cultro percussit. Profluente vero sanguine solo decubans, votum quod levi conceperat animo, non explevit. Interea Justina ^e præposita cum aliis sororibus palla altaris, quod erat ante Crucem dominicam, exstincto cereo, abbatissam operit. Sed venientes cum evaginatis gladiis ac lanceis, scissa veste, et pene sanctimonialium manibus laniatis, apprehensam præpositam pro abbatissa, quia tenebræ erant, excussis linteaminis, a capite soluta cæsarie, **503** detrahunt, et usque basilicam sancti Hilarii inter manus deferunt custodiæ mancipandam. Appropinquantesque basilicæ, cælo modicum albescente, ubi cognoverunt non esse abbatissam, mox ad monasterium redire puellam præcipiunt; revertentesque, abbatissam apprehendunt, extrahunt, et in custodiam, juxta sancti Hilarii basilicam, in loco ubi Basina metatum habebat, retrudunt, positis ad ostium custodibus, ne quis illum captivæ præberet auxilium. Exinde nocte subobscura aggressi monasterium, cum nullo fulgore accensi luminis potirentur, extracta promptuario

Sammarthani in Gallia Christ.

^d *Bec.*, Colb. m. et aliquot editi, *in ampliori quotidie iniquitate*.

^e Pro ea ad Gregorium scripsit Fortunatus lib. viii, carm. 15, et epistolam eidem carmini præfixam. Eandem Gregorii nostri neptem appellat libro ix, carm. 7, Unde conjicio eam filiam fuisse Justinæ, qui sororis Gregorii vir fuisse dicitur libro ii de Miraculis sancti Martini, capite 2.

cuppa, quæ olim pice linita sicca remanserat, ignem injiciunt, factaque pharo magna de hujus incendio, cunctam monasterii suppellectilem rapuerunt, hoc tantum quod ferre non poterant relinquentes. Hæc autem gesta sunt ante septem dies Paschæ. Cumque episcopus hæc omnia graviter ferret, nec valeret seditionem diabolicam mitigare, misit ad Chrodioldem, dicens: Relinque abbatisam, ut in his diebus in hoc carcere non retineatur: alioqui non celebrabo Pascha Domini, neque baptismum in hac urbe usque catechumenus obtinebit, nisi abbatisa a vinculo quo tenetur jubeatur absolvi. Quod si nec sic volueritis absolvi, collectis civibus auferam eam. Hæc eo dicente, statim Chrodioldis percussores deputat, dicens: Si eam violenter quis auferre tentaverit, statim eam gladio percutiet. Adfuit autem diebus illis Flavianus nuper domesticus ordinatus, cujus ope abbatisa sancti Hilarii ingressa basilicam absconditur [*Sic Bec.*; *al.* absolvitur]. Inter hæc ad sepulcrum sanctæ Radegundis homicidia perpetrantur, et ante ipsam beatæ Crucis arcam quidam per seditionem truncati sunt. Cumque hic furor superveniente die per Chrodioldis superbiam augetur, et assiduæ cædes et reliquæ plagæ, quas supra memoravimus, a seditionariis perpetrarentur, atque ita hæc jactantia tumisset ut consobrinam suam Basinam altiori cothurno despiceret, illa penitentiam agere cœpit, dicens: Erravi sequendo Chrodioldis jactantiam; et ecce despectui habeor ab eadem, et abbatisæ meæ contumax existo. Et **504** conversa, humiliavit se coram abbatisa, expetens pacem ejus; fueruntque pariter uno animo eademque voluntate. Denique orto scandalo, pueri qui cum abbatisa erant, dum seditioni quam Chrodioldis schola [cœtus] commovit, resisterent, puerum Basinæ percutiunt, qui cecidit et mortuus est. At illi post abbatisam ad basilicam confessoris confugiunt, et ob hoc Basina relicta abbatisa discessit; sed pueris iterum per fugam lapsis, in pace quam prius habuerant redierunt. Postea vero multæ inter has scholas inimicitie ortæ sunt. Quis unquam tantas plagas tantasque strages, vel tanta mala verbis poterit explicare, ubi vix præterit dies sine homicidio, hora sine jurgio, vel momentum aliquod sine fletu! Hæc autem Childebertus rex audiens, legationem ad Guntchramnum regem direxit, ut scilicet episcopi conjuncti de utroque regno, hæc quæ gerebantur sanctione canonica emendarent. Ob hanc causam Childebertus rex mediocritatis nostræ personam, cum Ebregisilo ^a Agrippinensi et ipso urbis Pictavæ Maroveo episcopo jussit adesse; Guntchramnus vero rex Gundegisilum Burdegalensem cum provincialibus suis, eo quod ipse metropolis ^b huic urbi esset. Sed nos resultare cœpimus, dicentes quod non accederemus ad hunc locum, nisi sæva seditio, quæ per Chrodioldem surrexit, judicis distri-

ctione prematur. Pro hæc causa Macconi, tunc temporis comiti, prolata præceptio est, in qua jubebatur ut hanc seditionem, si resisterent, vi opprimeret. Hæc audiens Chrodioldis, sicarios istos cum armis ante ostium oratorii astare jubet, ut scilicet repugnantes contra judicem, si vim vellet inferre, pariter resultarent. Unde necessarium fuit huic comiti illuc cum armis procedere, et quosdam cæsos vectibus, nonnullos telis transfixos, et acrius resultantes gladiatorum ictibus affectos opprimere. Quod cum Chrodioldis cerneret, accepta cruce Dominica, cujus prius virtutem despexerat, in obviam egreditur dicens: Nolite super me, quæso, vim inferre, quæ sum regina, filia regis, regisque alterius consobrina; nolite facere, nequando veniat **505** tempus, ut ulciscar ex vobis. Sed vulgus parvipendens quæ ab ea dicebantur, irruens, ut diximus, supra hos resultantes, vinctos monasterio extraerunt, ac ad stipites extensos, gravissime cæsos, alii cæsarie, aliis manibus, nonnullis auribus naribusque decisis, seditio depressa quievit. Tunc residentibus sacerdotibus qui aderant super tribuna! Ecclesiæ, adfuit Chrodioldis multa in abbatisam jactans convicia cum criminibus, asserens eam virum habere in monasterio, qui indutus vestimenta muliebria, pro femina haberetur, cum esset vir manifestissime declaratus, atque ipsi abbatisæ famularetur assidue, indicans eum digito: En ipsum. Qui cum in veste, ut diximus, muliebri coram omnibus astitisset, dixit se nullum opus posso virile agere, ideoque sibi hoc indumentum optasse; abbatisam vero nonnisi tantum nomine nosse, seque eam nunquam vidisse, neque cum eadem colloquium habuisse professus est, præsertim cum hic amplius quam quadraginta ab urbe Pictava milibus degeret. Igitur abbatisam de isto crimine non convincens, adjecit: Quæ enim sanctitas in hac abbatisa versatur, quæ viros eunuchos facit, et secum habitare imperiali ordine præcipit? Interrogata abbatisa, se de hac ratione nihil scire respondit. Interea cum hæc nomen pueri eunuchi protulisset, adfuit Reovalis archiater, dicens: Puer iste parvulus cum esset et infirmaretur in femore, desperatus cœpit haberi; mater quoque ejus sanctam Radegundem adivit, ut ei aliquod studium juberet impendi. At illa, me vocato, jussit ut si possim aliquid, adjuvarem. Tunc ego, sicut quondam apud urbem Constantinopolitanam medicos agere conspexeram, incisis testiculis puerum sanum genitrici mœstæ restitui. Nam nihil de hac causa abbatisam scire cognovi. Sed cum nec de hac re abbatisa potuisset culpabilis reperiri, alias cœpit Chrodioldis calumnias sævas inferre: quarum assertiones **506** responsionesque, quia in judicio, quod contra easdem scriptum est, habentur insertæ, ipsius magis exemplaria lectioni libuit iudere.

^a Regm., *Ebregisilo*. Sic dicitur in lib. 1 de Gloria Mart., cap. 63. Successit Charentino, ut ex Fortunato Cointius probat, licet in catalogis vulgatis Ebregisilus Charentino præponatur.

^b Ed. *Plerique et Casin., metropolitanus*; perinde est. ^c Regm., *nuptiali ordin.* Melior est nostra lectio. Alludebat quippe ad morem antiquum, quo quædam imperatricibus ministrare solebant.

EXEMPLAR JUDICII EARUMDEM.

XVI. « Domnis gloriosissimis regibus, episcopi qui adfuerunt. Propitia divinitate, piis atque catholicis populo datis principibus, quibus concessa est regio, rectissime suas causas patefacit religio: intelligens, sacrosancto participante Spiritu, eorum qui dominantur se sociari et constabillari decreto. Et quia ex jussione potestatis vestræ, cum ad Pictavam civitatem pro conditionibus monasterii sanctæ recordationis Radegundis convenimus, ut alterationes inter abbatissam ejusdem monasterii, vel monachas, quæ de ipso grege non salubri deliberatione progressæ sunt, ipsis disceptantibus agnoscere deberemus. Evocatis partibus, interrogata Chrodiendi vel Basina ^a, quare tam audacter contra suam regulam, foribus monasterii contractis, discesserant, et hac occasione congregatio adunata discissa sit. Quæ respondentes, professæ sunt famis, nuditatis, insuper et cædis se jam non ferre periculum; adjicientes etiam, eo quod diversi ^b earum in balneo lavarentur incongrue, ad tabulam ipsa luserit, atque sæculares cum abbatissa reficerent, etiam sponsalia in monasterio facta sint; de palla holoserica vestimenta nepti ^c suæ temerarie fecerit; foliola aurea, quæ fuerant in gyro pallæ, inconsulte sustulerit et ad collum neptis suæ facinorose suspenderit; vitam de auro exornatam, eidem nepti suæ superflue fecerit; barbatorias ^d intus eo quod celebraverit. Interrogantes abbatissam, quid ad hæc responderet, dixit: De fame quod conqueruntur, secundum quod temporis penuria permetteret, nunquam ipsæ nimiam egestatem pertulerunt. De vestimento vero dixit: Si quis earum arcellulas scrutaretur, amplius eas habere quam necessitas indigeret. De balneo vero, **507** quod opponeretur, retulit hoc factum diebus Quadragesimæ ^e, et pro calcei amaritudine, ne lavantibus noceret novitas ipsius fabricæ, jussisse domnam Radegundem, ut servientes monasterii, publice hoc visitarent, donec omnis odor nocendi discederet. Quod per Quadragesimam usque ad Pentecostem in usu famulis fuerit. Ad hæc Chrodiendis respondit: Et postea similiter multi per tempora laverunt. Retulit abbatissa se nec probare quod dicerent, et se nescire an factum sit. Sed adhuc inculpans easdem, quod si ipsæ vidissent, cur abbatissæ non proderent. De tabula vero respondit: Et si lusisset vivente **D** domna Radegunde, se minus culpa respiceret; tamen nec in regula per scripturam prohiberi, nec in

A canonibus retulit, sed ad jussione[m] episcoporum repromisit, cervice se inflexa per pœnitentiam, quidquid juberetur implere. De conviviis etiam ait, se nullam novam fecisse consuetudinem, nisi sicut actum est sub domna Radegunde; se Christianis fidelibus eulogias obtulisse, nec sibi comprobari cum illis ullatenus convivasse. De sponsalibus quoque ait, coram pontifice, clero vel senioribus, pro nepte sua orphanula arrhas accepisse: et tamen si hæc culpa sit, veniam se coram cunctis petere professus est; tamen nec tunc convivium in monasterio fecerit. De palla quod reputarent, protulit monacham nobilem quæ ei mafortem ^f holosericum, quem de parentibus detulit, muneris causa concesserit, et inde partem abscidisset, unde quod vellet et faceret; **B** de reliquo vero quantum opportunum fuit, ad ornatum altaris pallam condigne condiderit; et de illa inscissura quæ pallæ superfuit, purpuram nepti suæ in tunica posuerit, quam ibi dedisse dixit, quo monasterio profuit, quæ per omnia donatrix Didimia confirmavit. De foliis aureis et vitta auro exornata ^g, Macconem famulum vestrum præsentem testem adhibuit, eo quod per manum ejus ab sponso puellæ prædictæ neptis suæ viginti solidos accepit, unde hoc publice fecerit, nec de re monasterii **508** quidquam ibi permistum sit. Interrogata Chrodiendis cum Basina, si forsitan aliquid abbatissæ, quod absit, adulterum reputarent, sive quid homicidii vel maleficii fecerit, aut crimen capitale quo percuteretur, edicerent, respondentes protulerunt non habere se **C** aliquid, nisi per hæc quæ dixerant eam ista fecisse contra regulam proclamarent. Ad extremum, pro peccatis quia claustra disrupta sunt et miseris licuit sine disciplina abbatissæ suæ quod vellent committere per tot mensium spatia, quas credebamus innocentes monachas, nobis protulerunt prægnantes. Quibus per ordinem discussis, nec invento crimine quod abbatissam dejiceret, de levioribus causis paterna commotione contestati sumus, ut hæc nullatenus deinceps pro reprehensione repeteret ^h. Tunc nobis percunctantibus causam adversæ partis, quæ majora crimina commiserunt, id est quæ prædicationem sui sacerdotis infra monasterium ne foras procederent, despexerunt, pontifice conculcato, et in summo contemptu in monasterio relicto. contractis **D** seris et januis, irrito facto discesserunt, et ad suum peccatum aliæ tractæ transgressæ sunt: insuper et Gundegisilus pontifex, cum suis provincialibus pro

^a Regm. et Colb. m., Sabina.

^b Regm. et Bad., diversæ, et sic infra quæ ad id revocantur, femineo genere exprimentur. Bec., diversi eorum.

^c Omnes præter Bec. et Regm., neptis.

^d Mas. 2. barbaturias, et Regm., inique, pro intus eo quod. Barbatorias celebrare, id est larvas seu personas agere, barbas sibi aptando: quo in sensu, ut observat Alteserra, Petronius in Fragmento: *Hodie servus meus barbatorium facit*. Hinc ludi satyrici, quod actores barbas, more satyrorum et faunorum, ut vulgo a pictoribus finguntur, deferrent; quos abusus sacri canones passim proscripserunt. Cointius

tamen hanc vocem exponit de arte tonsoria.

^e Quo tempore mos erat non lavandi ob pœnitentiæ luctum.

^f Mafors vestimenti amplioris genus erat mulieribus proprium, quod caput et humeros tegebat. De hoc Fortunatus in Vita sanctæ Radegundis, tum in Vita sancti Hilarii. Eadem voce, uti Cassianus lib. 1 Institut., cap. 7, testatur, veteres pallium monasticum designabant.

^g Quæ in modum coronæ disposita deferri solebat a sponsa: qui mos hodieque in nonnullis regionibus perseverat.

^h Alii habent cognosceret.

ipsa causa commonitus, per præceptionem regum A pictavis accessissent, et ad audientiam eas ad monasterium convocarent, despecta commonitione, ipsis occurrentibus ad beati Hilarii confessoris basilicam, ubi ipsæ commorabantur accedentes, ut concederet pastorum sollicitudinem, dum commonerentur, facta seditione, fustibus tam pontifices quam ministros^a affecerunt, et intra basilicam fuderunt sanguinem levitarum. Dehinc ex jussione domnorum principum, cum vir venerabilis Theutharius presbyter in causa directus fuerit, et statutum fuisset quando judicium fieret, non expectato tempore, monasterium seditiosissime, accensis in corte cuppis, vectibus ac securibus confractis posticis, igne accenso, intra septa cæsis et vulneratis monachabus in ipsis oratoriis, spoliato monasterio, denudata et **509** discissa capillis abbatisa, graviter ad ridiculum ducta et tracta per compita, et in locum retrusa, etsi non ligata, nec libera: superveniente diei Paschæ festo per sæculum^b, offerente pontifice pro condemnata pretium, ut spectaret vel baptismum, nec ulla suasionem hoc impetrasset vox supplicum, atque respondente Chrodielde, eo quod tale facinus nec scissent, nec jusserint, adhuc Chrodielde asserente ad intersignum suum, ne a suis interficeretur, obtentum sit: unde certum est tractari quid ex hoc datur intelligi, quod additur crudelitati, ad sepulcrum beatæ Radegundis fugientem servum monasterii sui occiderent, et scelere crescente nihil petendo sanaverint; sed per se post intrantes monasterium ceperint, et ad domnorum jussionem, ut seditiosos C illos in publico repræsentarent, nolentes acquiescere, et contra regum præcepta magis arma tenebant, et se sagittis vel lanceis contra comitem et plebem indignanter erigerent. Hinc denuo egressæ ad audientiam publicam, extrahunt Crucem^c sanctam sacratissimamque occulte, et ad injuriam, indecenter, ad culpam, quæ postea restituere coactæ sunt in ecclesia. Quibus tot capitalibus agnitis facinoribus, nec refrænatis, sed jugiter magis auctis criminibus, nobis eisdem dicentibus, ut abbatisæ pro culpa veniam peterent, aut quod male directum^d fuerat emendarent: et nolentes hoc facere, sed magis de ejus interfectione tractarent, quod publice sunt professæ; reseratis a nobis et recensitis canonibus, visum est æquissimum eas, usque quo dignam agerent poenitentiam, a communione privari, et abbatisam suo loco permansuram restitui. Hæc nos pro vestra jussione, quod ad ecclesiasticum pertinuit ordinem, circumspectis^e canonibus, absque

^a Id est diaconos.

^b Regm., festivo scilicet per omne sæculum.

^c Eam scilicet quam sancta Radegundis tanta cum pompa ad monasterium afferri curaverat, quæ et ipsi nomen tribuit. Cæterum cod. Regm. paulo prolixius habet: Extrahunt, eademque ad injuriam indecenter trahentes, et merito. Violenter enim et contra pudorem suum egerant in ecclesia sua contra ministros Ecclesiæ. Sed dum sic injuriose, ut quidem merita erant traherentur, poenitentia ductæ pro facinoribus, petebant veniam sibi dari ab abbatisa, vollicentes se emendaturas

personarum aliqua acceptione suggerimus peregrisse. De cætero quod de rebus monasterii, vel instrumentis chartarum domnorum regum parentum vestrorum de loco subreptum est, **510** quæ se habere professæ sunt, sed nobis inobedientes nullatenus erunt voluntarie reddituræ, qualiter vestra, vel anteriorum principum merces æterna permaneat, ad ^f loci instaurationem, vestræ pietatis atque potestatis est auctoritate regia cogere reformari; neque ipsas ad locum, quem tam impie ac profanissime destruxerunt, ne pejora proveniant, vel redire concedite, vel permittatis iterum aspirare: quatenus his in integrum, præstante Domino, restitutis, sub catholicis regibus totum acquiratur Deo, nihil perdat religio: ut status conservatus tam patrum quam canonum B nobis proficiat ad cultum, vobis propagetur ad fructum. Christus vos Dominus alai regatque, regnum tribuens prolixius, vitamque conferat beatam.

XVII. Posthæc cum emisso judicio a communione fuissent suspensæ, abbatisa etiam in monasterium restituta, hæc ad Childebertum regem petierunt, adicientes malum supra malum, denominantes scilicet regi personas quasdam, quæ non solum cum ipsa abbatisa adulteria exercerent, verum etiam ad inimicam ejus Fredegundem quotidie nuntia deportarent. Quod audiens rex, misit qui eos vinctos adducerent: sed cum discussi nihil criminis inventum in eis fuisset, abscedere jussi sunt.

XVIII. Ante hos vero dies cum rex in oratorium domus Mariligensis ingrederetur, viderunt pueri ejus C hominem ignotum eminus astantem, dixeruntque ad eum: Qui es tu, et unde venis, aut quod est opus tuum? non enim a nobis agnosceris. Illo quoque respondente: Quia de vobis sum, dicto citius ejectus extra oratorium, interrogatur. Nec mora confitetur, dicens a Fredegunde regina se transmissum ad interficiendum regem, dixitque: Duodecim viri sumus ab ea transmissi, sex huc venimus, alii vero sex Suessionibus remanserunt ad decipiendum filium regis. Et ego cum **511** locum præstolans, ut regem Childebertum in oratorio percutere destinarem, timore perterritus, non deliberavi implere quod volui. Hæc cum dixisset, confestim sævis datus suppliciis, diversos nominat socios; quibus per loca singula inquisitis, alios carceribus mancipant, alios manibus incisus relinquunt, nonnullos auribus naribusque amputatis ad ridiculum laxaverunt. Plerique tamen ex vinctis, suppliciorum genera metuentes, propriis se confodere mucronibus; nonnulli etiam inter supplicia defecerunt, ut regis ultio patraretur.

quidquid male egerant. Et hæc tertio simulantes, et poenitentiam fugientes, magis de ipsius abbatisæ interfectione tractabant, quod publice sunt confessæ. Reseratis itaque, etc.

^d Editi cum Colb. m., directum.

^e Sic Bec. et Regm., alii, circumscriptis.

^f Regm., Hoc autem vestræ pietatis erit confirmari stabili judicio, ne autem ipsas ad locum quem tam impie destruxerunt sinatis redire, nec ulterius concedatis aspirare, quatenus.

XIX. Sunnigisilus ^a vero iterum tormentis addicitur, ac quotidie virgis lorisque caeditur; et computrescentibus vulneribus, cum primum decurrente pure cœpissent ipsa vulnera claudi, iterum renovabantur ad pœnam. In his tormentis, non solum de morte Chilperici ^b regis, verum etiam diversa scelera se admisisse confessus est: inter quas confessiones addidit etiam Egidium Rhemensem episcopum socium fuisse in illo Rauchingi ^c, Ursionis ac Berthefredi consilio ad interficiendum Childebertum regem. Nec mora rapitur episcopus, et ad Mettensem urbem, cum esset valde ab ægrotatione longinqua defessus, adducitur; ibique sub custodia degens, rex episcopos accessiri ad ejus examinationem præcepit, scilicet ut in initio mensis octavi apud Viridunensem urbem adesse deberent. Tunc ab aliis sacerdotibus increpitus, cur hominem absque audientia ab urbe rapi et in custodiam retrudi præcepisset, permisit eum ad urbem suam redire, dirigens epistolas, ut supra diximus, ad omnes regni sui pontifices, ut medio mense nono ad discutiendum in urbe supradicta adesse deberent. Erant autem pluviae validæ, aquæ immensæ, rigor intolerabilis, dissolutæ luto viæ, amnes littora excedentes: sed præceptioni regis obsistere nequiverunt. Denique **512** convenientes, pertracti sunt usque Mettensem urbem: ibique et præfatus Egidius adfuit. Tunc rex iniuicium eum sibi regionisque proditorem esse pronuntians, Ennodium ex duce ad negotium delegit prosequendum, cujus propositio prima hæc fuit: Dic mihi, o episcope, quid tibi visum fuit, ut relicto rege, in cujus urbe episcopatus honore fruebaris, te Chilperici regis amicitia subluderis, qui semper inimicus domino nostro regi fuisse probatur, qui patrem ejus interfecit, matrem exsilio ^d condemnavit, regnumque pervasit, et in iis urbibus quas, ut diximus, iniquo pervasionis ordine, suo dominio subjugavit, tu ab eodem possessionum fiscalium prædia meruisti? Ad hæc ille respondit: Quod fuerim amicus regis Chilperici negare non potero, non tamen contra utilitatem regis Childeberti hæc amicitia pullulavit. Villas vero quas memoras, per istius regis chartas emerui. Tunc proferente easdem in publico, negat rex se largitum fuisse; requisitusque Otto [Ed. Otho], qui tunc referendarius fuerat, cujus ibi subscriptio meditata tenebatur, adfuit, negat se subscripsisse: conflictæ enim erat manus ejus in hujus præceptionis scripto. In hac igitur

^a Regm., ut libro præcedenti, cap. 38, *Domnigisilus*.

^b Sic mss. omnes et editi; Valesius tamen legendum censet *Childeberti*. Idque, ut putat erratum, Gregorii memorie lapsus attribuit, cum haud possibile ipsi videatur, virum nobilem ex Austrasia, atque in Childeberti palatio honoratum a Fredegunde, quæ Chilperici interitus auctor esse putatur, delectum fuisse ad inferendam ipsi Chilperico necem, maxime cum ipsa in Neustria haberit complures sicarios, qui scelera ipsius fidelissimi erant ministri. Nondum tamen obierat Childebertus, quando hæc Gregorius scribebat. Unde si vera sit Valesii opinio, hic locus intelligendus de morte quam Rauchingus et alii hic memorati Childeberto meditati fuerant inferre.

causa primum episcopus fallax repertus est. Post hæc epistolæ prolatae sunt, in quibus multa de improperiis Brunichildis tenebantur, quæ ad Chilpericum scriptæ fuerant, similiter et Chilperici ad episcopum delatæ, in quibus inter reliqua habebatur insertum: « Quia si radix cujuslibet rei incisa non fuerit, culmus qui terris est editus non arescet. » Unde prorsus manifestum est, ideo hæc scripta, ut superata Brunichilde, filius ejus opprimeretur. Negavit se episcopus has epistolas vel misisse suo nomine, vel suscepisse a rescripto Chilperici. Sed puer ejus familiaris adfuit, qui hæc notarum titulis per tomos chartarum comprehensa tenebat: unde non dubium fuit residentibus, hæc ab eodem **513** directa. Deinde prolatae sunt pactiones quasi ex nomine Childeberti ac Chilperici regis, in quibus tenebatur insertum, ut ejecto Guntchramno rege, hi duo reges inter se ejus regnum urbesque dividerent: sed negavit hæc rex cum suo factum consilio, dicens: Quid tu commisisti patros meos, ut inter illos bellum civile consurgeret? Unde factum est ut commotus exercitus Biturigas urbem, pagumque Stampensem, vel Mediolanensem ^e castrum attereret atque depopularentur: in quo bello multi interempti sunt, quorum, ut puto, animæ erunt Dei judicio de tuis manibus requirendæ? Hæc episcopus negare non potuit. Scripta enim ista in regesto Chilperici regis in uno scriniorum pariter sunt reperta: ac tunc ad eum pervenerunt, quando interempto Chilperico, thesauri ejus de Calensi Parisiacæ urbis villa ablati ad eundem delati sunt. Cumque de hujuscemodi causis altercatio diutius traheretur, adfuit et abbas Epiphanius basilicæ sancti Remigii, dicens quod duo millia aureorum speciesque multas pro conservanda regis Chilperici amicitia accepisset. Astiteruntque etiam et legati, qui cum eodem ad memoratum regem fuerant, dicentes: Quia nobis relictis diutius cum eodem solus collocutus est: de quibus verbis nihil intelleximus, nisi supradicti excidii prosecutionem imposterum cognoscentes. Hæc eo negante, abbas qui fuerat semper in iis consiliorum arcanis particeps, locum hominemque denominat, ubi, et qui aureos, quos diximus, detulisset; et qualiter de excidio regionis ac regis Guntchramni conventum fuerat, ut gestum est ex ordine denarravit. Quæ et ille convictus, deinceps est confessus. Hæc ^d audientes episcopi qui advocati fuerant, et in tantis malis sacerdotem Domini contuentes fuisse satellitem,

^e Alii, *Ravingus*, seu *Ravincus*. Is ipse est Rauchingus, de quo supra lib. viii, cap. 29, et lib. ix, cap. 9, ubi conjuratio hic memorata describitur.

^d Regm., *equuleo*; sed altera lectio melior. Nam reipsa Chilpericus, ut narrat ipse Gregorius lib. v, cap. 1, post Sigiberti necem Brunichildem in exsilium deportari jussit.

^e Sic habent Bec. et Colb. m. Coib. a, *Mediolanensem*; editi, *Miliodunense*. Hic, ut puto, Mediolanum, seu Magdunum Biturigum potius designatur, quam Melodunum, quod est oppidum Senonum ad Sequanam. Utrumque bello isto lacessitum est. Vide supra lib. vi, cap. 31.

aspirantes, de iis tridnani temporis spatium deprecantur iractandi, scilicet ut forsitan respiciens Egidius ullum modum reperire posset, per quem se ab his noxiis **514** quæ ei objiciebantur, excusare valeret: sed illucescente die tertia, convenientes in ecclesiam, interrogant episcopum, si aliquid excusationis haberet, ediceret. At ille confusus ait: Ad sententiam dandam super culpabilem ne moremini. Nam ego novi me ob crimen majestatis ream esse mortis, qui semper contra utilitatem hujus regis matrisque ejus abii; ne per meum consilium multa fuisse gesta certamina novi, quibus nonnulla Galliarum loca depopulata sunt. Hæc episcopi audientes, ac lamentantes fratris opprobrium, obtenta vita, ipsum ab ordine sacerdotali, lectis canonum sanctionibus, removerunt: qui statim ad Argentoratensem urbem, quam nunc Strateburgum * vocant, deductus, exsilio condemnatus est. In cujus locum Romulfus † filius Lupi ducis, jam presbyterii honore præditus, episcopus subrogatus est, Epiphania abbatis officio, qui basilicæ sancti Remigii præerat, remoto. Multa enim auri argentique in hujus episcopi regesto pondera sunt reperta. Quæ autem de illa iniquitatis militia ^b erant, regalibus thesauris sunt illata; quæ autem de tributis, aut reliqua ratione Ecclesiæ inventa sunt, inibi relicta.

XX. In ^c hac synodo Basina Chilperici regis filia, quam supra cum Chrodielde a communione remotam diximus, coram episcopis solo prostrata, veniam petiit, promittens se cum charitate abbatissæ monasterium ingredi, ac de regula nihil transcendere. Chrodielidis autem obstata est, quod Leobovera abbatissa in hoc monasterio commorante, ibidem nunquam ingrederetur. Sed utrisque rex veniam impertiri deprecatus est, et sic in communionem receptæ, Pictavo regredi jussæ sunt: scilicet ut Basina in monasterium, ut præfati sumus, ingrederetur, Chrodielidis vero in villa, quæ quondam Waddonis superius memorati fuerat, sibi a rege concessa resideret.

XXI. Filii autem Waddonis **515** ipsius per Pictavum vagantes, diversa committant scelera, homicidia furtaque nonnulla. Nam irruentes ante hoc tempus super negotiatores, sub noctis obscuritate eos gladio trucidant, abstuleruntque res eorum: sed et illum tribunitiæ potestatis virum circumventum do-

^a Hunc laudat Frodoardus lib. II, cap. 4, ubi eum fratrem Joannis Campaniæ ducis, qui Lupo patri successerat, fuisse tradit. Ejus pietatem te tantum donationes pie, quas, ex eodem auctore, Rhemensis Ecclesiæ alisque fecit.

^b Bad. et Colb. m., *malitia*; sic et Colb. a. Sed altera manu postea scriptum est *militia*, qua voce alias utitur Gregorius.

^c Deest hoc caput cum tribus sequentibus in Vat. et Colb. a.

^d Ex hoc et aliis Gregorii aliorumque auctorum locis infert Bignonius in notis ad lib. I Marculli cap. 8, ad Comites curam pertinuisse tributa ærario delerendi.

^e Waddo major domus Rigunthis sese Gundovaldo Ballomeri adjunxerat, de quo supra passim egit Gregorius.

* Vide supra not. b, col. 513.

Edit.

lis, interfecerunt, diripientes res ejus. Quod cum Macco comes reprimere niteretur, ii præsentiam expetunt regis. Eunte autem comite, ut debitum fisco servitium solite deberet inferre^d, adfuerunt et ii coram rege, offerentes balteum magnum ex auro lapidibusque pretiosis ornatum, gladiumque mirabilem, cujus capulum ex gemmis Hispanicis atque dispositum erat. Cumque rex hæc scelera quæ audierat ab iis cognovisset manifestissimo perpetrata, vinciri eos catenis præcepit, ac tormentis subdi. Qui dum torquerentur, thesauros patris absconditos, quos de rebus Gundovaldi superius memorati pater ^e diripuerat, revelare cœperunt. Nec mora, directi viri ad inquirendum, immensam multitudinem auri argentique, ^f ac diversarum specierum, et auro gemmisque exornatarum repererant, quod thesauris regalibus intulerunt. Posthæc seniore capite plexo, juniorem exsilio damnaverunt.

XXII. Childericus ^f vero Saxo post diversa scelera, homicidia, seditiones, multaque alia improba quæ gessit, ad Ausciensem urbem, in qua possessio uxoris erat, abiit. Cumque rex auditis ejus improbitatibus jussisset eum interfici, quadam nocte ita crapulatus est vino, ut ab eo suffocatus, mortuus in strato suo reperiretur. Asserebant enim ad illud superius scelus nominatum, quo sacerdotes Domini in basilica sancti Hilarii per Chrodielidem cæsi sunt ^g, hunc fuisse signiferum: ultusque est Deus, si ita est, injuriam servorum suorum.

516 XXIII. In hoc autem anno tantus terris æterno tempore splendor illuxit, ut mediam putares diem; sed et globi similiter ignei per noctis tempora sæpius per cælum cucurrisse, mundumque illuminasse visi sunt. Dubietas Paschæ fuit ob hoc, quod in cyclo Victor luna decima quinta ^h Pascha scripsit fieri. Sed ne Christiani, ut Judæi, sub hac luna hæc solemnia celebrarent, addidit, Latini autem luna vigesima secunda. Ob hoc multi in Galliis decima quinta luna celebraverunt. Nos autem vigesima secunda ⁱ. Inquisitivus tamen studiose; sed fontes Hispaniæ, qui divinitus implentur, in nostrum Pascha repleti sunt. Terræmotus factus est magnus decimo octavo Kalendas mensis quinti, die quarto ^j primo mane, cum lux redire cœpsset. Sol eclipsim pertulit mense octavo mediante, et ita lumen ejus minuit, ut

^d Rec., Colb. m. et aliquot ed. *Childericus*.

^e Vide supra lib. IX, cap. 41.

^f Casus, *duodecimus*.

^g Colb. m., Regm. et Bad., *vigesima prima*. Cæterum prevaluit in Ecclesia catholica mos celebrandi Pascha in plenilunio, seu luna xv, cum die Dominica contingit. Quod tempore Gregorii aliquibus displicebat, ne sic, ut ipsis videbatur, aliquam Paschalis festivitatis partem Christiani simul et Judæi celebrarent; quæ querelas cum tempore Gregorianæ reformationis Calendarii sæculo proxime elapso nonnulli renovare conarentur, eos refutavit Clavius in apologia ejusdem Calendarii; cum ob id solum Pascha luna xiv celebrari vetitum esset, ne Christiani hanc festivitatem eo die celebrarent quo Judæi agnum immolabant.

^j Regm., *quinta die*.

vix quantum quintæ lunæ cornua retinent, ad lucendum haberet. Pluviz validæ, tonitrua in autumnu gravia, aquæ autem nimium invaluerunt. Vivariensem^a Avennicamque urbem graviter lues inguinaria devastavit.

XXIV. Anno igitur decimo sexto Childeberti, Guntelramni autem trigesimo regem, quidam episcopus de transmarinis partibus ad Turonicam urbem adventit, nomine Simon. Hic nobis eversionem Antiochiæ urbis enuntiavit, asserens se de Armenia in Perside captivatum fuisse. Rex enim Persarum, irrupto Armeiorum termino, prædas egit ecclesiasque igni succendit, et hunc sacerdotem cum populo suo, ut diximus, captivum abduxit. Tunc etiam et basilicam sanctorum quadraginta octo martyrum, de quibus in libro Miraculorum memini^b, qui in illa regione passi sunt, opp'eta ligni congerie, pice, tergoribusque suillinis immistis, suppositis ardentibus^c 517 facibus, succendere nisi sunt^e: sed nequaquam ignis apparatus incendiî comprehendit, sicque videntes magalia Dei, recesserunt ab ea. Audita autem quidam episcopus istius memorati sacerdotis abductione, direxit pretium per homines suos ad regem Persarum. Quo ille suscepto, relaxavit a servitutis vinculo episcopum istum. Ex iis ergo discedens regionibus, Gallias est aggressus, ut aliquid consolationis a devotis acciperet: qui nobis, ut prefati sumus superius, hæc retulit. Homo erat in Antiochia valde devotus in elemosynis, conjugem ac liberos habens; nec unquam ei in omni vita sua dies præterit, postquam quiddam proprium habere cœpit, quod sine paupere epulum prælibasset. Hic una die cum circumisset urbem usque ad vesperum, et reperire non potuisset egenum, cum quo cibum capere posset, egressus extra portam, cum nox irrueret, reperit virum in veste alba cum duobus aliis stantem, quem aspiciens, quasi Loth ille antiqua memoratus historia^d, territus ait: Et forsitan peregrinus est dominus meus, dignetur accedere ad domum servi sui; et sumpto epulo, quiescite in strato, mane autem proficiscimini in viam quam volueritis. Cui ille qui erat senior tenens sudarium in manu sua, ait: Non poteris, o homo Dei, cum Simeone vestro hanc urbem salvare, ne subverteretur? Et elevans manum excussit sudarium quod tenebat super medietatem urbis, et statim corruerunt omnia ædificia, et quodcumque ibi structum fuit; ibique oppressi sunt senes cum infantibus, viri cum mulieribus, atque uterque sexus interiit^e. Quod ille cernens, tunc de persona viri, quam de sonitu ruinæ hebes effectus, ruit in terram et factus est velut mortuus. Elevansque iterum vir ille manum cum sudario,

^a Albam Helviorum hanc urbem veteres frequentius appellabant, hodie Vivarium seu Vivaria dicitur, vulgo *Viviers*, ubi sedes episcopalis sub metropoli Viennensi.

^b In lib. 1 de Gloria Mart., cap. 96.

^c Hic desinit codex Regum., cæteris avulsis. Nihil autem deerat, ut ex capitulo indice colligitur, præter foris ultimum caput de episcopis Turonicis, quod in indice non memoratur.

quasi super aliam medietatem urbis, apprehensus est a duobus sociis qui cum eo erant, atque obsecratus terribilibus sacramentis, ut indulgeret medietati urbis, ne rueret, mitigatoque furore sustulit manum suam, atque elevans hominem 518 qui corruerat in terram, ait: Vade ad domum tuam, ne timeas: filii enim tui cum uxore et omni domo tua salvi sunt, nec quisquam ex eis perit. Custodivit enim te oratio assidua et elemosynæ quas quotidie exeres in pauperes. Et hæc dicens, discesserunt ab oculis ejus, nec ei apparuerunt ultra. Ille autem regressus in urbem, reperit urbis medietatem ditam atque subversam cum hominibus pecoribusque, ex quibus nonnulli a ruinis deinceps extracti sunt mortui, pauci debilitati reperti sunt vivi. Verumtamen nec illa cassata sunt, quæ viro huic ab ipso, ut ita dicam, angelo Domini sunt effata. Nam veniens, omnem domum suam incolumem reperit, tantum funera propinquorum, quæ in aliis domibus effecta fuerant, lamentabatur, protexitque eum in medio sinuorum dextera Domini cum domo sua, salvatusque est a periculis mortis, ac velut memoratus Loth quondam in Sodomis (*Gen. xii*).

XXV. At in Galliis Massiliensem Provinciam morbus sæpe nominatus invasit: Andegavos, Namneticos, atque Cenomanicos valida fames oppressit. Initia sunt enim hæc dolorum, juxta illud quod Dominus ait in Evangelio: *Erunt pestilentia et fames, et tremotus per loca (Matth. xxiv, 7); et exurgent pseudochristi, et pseudopropheta (Ibid. xxiv, 11); et dabunt signa et prodigia in celo, ita ut electos in errorem mittant (Marc. xiii, 22)*. Sicut præsentî gestum est tempore: Quidam enim ex Biturico, ut ipse postmodum est professus, dum saltus silvarum ingressus, ligna cæderet ad explendam opetis cujusdam necessitatem; muscarum eum circumsedit examen, qua de causa per biennium æmens est habitus: unde intelligi datur diabolicæ emissionis fuisse nequitiam. Posthæc transactis urbibus propinquis, Arelatensem Provinciam adiit, ibique indutus pellibus, quasi religiosus orabat: ad quem illudendum pars adversa, divinandi ei tribuit facultatem. Ex hoc ut in majori proficeret scelere, commotus a loco, Provinciam memoratam deserens, Cabalitanæ^f regionis terminum est ingressus, proferens 519 se magnum, ac profiteri se non metuens Christum, assumpta secum muliere quadam pro sorore, quam Mariam vocitari fecit. Confluebat ad eum multitudo populi, exhibens infirmos, quos contingens sanitati reddebat. Conferebant enim ei aurum argentumque, ac vestimenta, ii qui ad eum conveniebant. Quod ille, quo facilius sedu-

^d In Historia sacra, scilicet Geneseos, cap. 19.

^e Cladem hanc Antiochenam fuscè descripsit Evangelii lib. vi, cap. 8, quam anno 589 contigisse probat Henr. Valesius in Annotationibus.

^f Hodie *le Geraudan*, ejus urbs præcipua olim Anderitum, sed a compluribus sæculis Minate, *Mende*, hodieque episcopi sedes principem locum obtinet.

ceret, pauperibus erogabat, prosternens se solo, effunderet orationem cum muliere memorata, et surgens se iterum a circumstantibus adorari jubebat. Prædicebat enim futura, et quibusdam morbos, quibusdam damna provenire denuntiabat, paucis salutem futuram. Sed hæc omnia diabolicis artibus, et præstigiis nescio quibus agebat. Seducta est autem per eum multitudo immensa populi, et non solum rusticiore, verum etiam sacerdotes ecclesiastici. Sequebantur autem eum amplius quam tria millia populi. Interea cœpit quosdam spoliare ac prædari, quos in itinere reperisset: spolia tamen non habentibus largiebatur. Episcopis ac civibus minas mortis intentabat, eo quod ab iis adorari despiceretur. Ingressus autem Vellavæ urbis terminum, ad locum quem Anicium ^a vocitant accedit, et ad basilicas propinquas cum omni exercitu restitit, instruens aciem, qualiter Aurelio ^b ibidem tunc consistenti episcopo bellum inferret, mittens etiam ante se nuntios, homines nudo corpore, saltantes atque ludentes, qui adventum ejus annuntiarent. Quod stupens episcopus, direxit ad eum viros strenuos, inquirentes quid sibi vellent ista quæ gereret. Unus autem ex iis qui erat ænior, cum se inclinasset quasi osculaturus genua ejus ac discussurus viam illius, jussit eum apprehensum spoliari: nec mora, ille evaginato gladio in frusta concidit, ceciditque Christus ille, qui magis Antichristum nominari **520** debet, et mortuus est, dispersisque sunt omnes qui cum eo erant. Maria autem illa, supplicii dedita, omnia phantasmata ejus hæc præstigiis publicavit. Nam homines illi quos ad se credendum diabolica circumventionem turbaverat, nunquam ad sensum integrum sunt regressi, sed hunc semper quasi Christum, Mariam autem illam partem deitatis habere profitebantur. Sed et per totas Gallias emerferunt plerique, qui per has præstigijs adjungentes sibi mulierculas quasdam, quæ debacchantes sanctos eos confiterentur, magnos se in populis præferbant: ex quibus nos plerosque vidimus, quos objurgantes revocare ab errore nisi sumus.

^a Hic evidenter urbs Vellava ab Anicio distinguitur. Anicium quod hodie episcopi sedes est, vulgo Podium, *le Puy*, appellatur à situ. Podium quippe *un puy*, seu *Peu*, aut *lo puech*, non solum antiquitus, sed etiam nunc in illis regionibus montem designat. Celebris est ille locus ob ecclesiam cathedralem, sitam in edito monte, beatae Mariæ sacræ, cujus altistes se episcopum Romani pontificis suffraganeum immediatum inscribit, ac fuit aliquando pallii privilegio donatus. De antiquæ urbis Vellavæ situ dicemus in Appendice.

Antiquam Vellavorum urbem, ex qua hodieque regio nomen *Velây* retinet, a nonnullis *Reversionem* dictam, ibi sitam fuisse ubi hodie visitur S. Pauliani oppidum multis argumentis probat Mahillonius in appendice ad partem I. sæc. IV Act. SS. Ord. Benedictini, pag. 758, ubi et aliquot inscriptiones hanc in tem profert. Ex his unicam huc proferre satis sit, erutam in antiqua via quæ ex illo oppido Gergobiam ducit.

CAES. PRINCEPS
IVVENT. VIAS
ET. PONTES. VETVSTAT.

A XXVI. Ragnemodus ^c quoque Parisiacæ urbis episcopus oblit. Cumque germanus ejus Fararnodus presbyter pro episcopatu concurreret, Eusebius quidam negotiator, genere Syrus, datis multis muneribus, in locum ejus subrogatus est: isque accepto episcopatu omnem scholam ^d decessoris sui abiciens, Syros de genere suo ecclesiasticæ domui ministros statuit. Obiit et Sulpicius Bituricæ urbis pontifex, cathedramque ejus Eustasius ^e Augustidunensis diaconus est sortitus.

XXVII. Inter Tornacenses quoque Francos non mediocri disceptatio orta est, pro eo quod unius filius, alterius filium, qui sororem ejus in matrimonium acceperat, cum ira sæpius objurgabat, cur conjugæ relicta scortum adiret: quæ iracundia, cum emendatio criminis non succederet, usque adeo elata est, ut irruens puer super cognatum suum, eum cum suis interficeret, atque ipse ab iis cum quibus venerat ille prosterneretur, nec remaneret qui-piam ex utrisque, nisi unus tantum cui percussor defuit. Ex hoc parentes utriusque inter se savientes, a Fredegunde regina plerumque arguebantur, **521** ut relicta inimicitia concordæ fierent, ne pertinacia litis in majus subveleretur scandalum. Sed cum eosdem verbis lenibus placare nequiret, utrumque bipenne contempserunt. Invitatis enim ad epulum multis, hostes in uno fecit sedere subsellio: cumque in eo prandium elongatum fuisset spatio: ut nox mundum obrueret, ablata mensa ^f, sicut mos Francorum est, illi in subsellia sua sicut locati fuerant, residebant. Potatque viuo multo, in tantum crapulati stant, ut pueri eorum madefacti per angulos domus, ubi quisque corruerat, obdormirent. Tunc ordinati a muliere viri cum tribus securibus, a tergo horum trium astiterunt, illisque colloquentibus, in uno, ut ita dicamus; assultu puerorum manus libratæ; hominibus percussis, ab epulo est discessum. Nomina quoque virorum, Chariwaldus, Leodoualdus, atque Waldinus. Quod cum parentibus perlatum fuisset; custodire arctius Fredegundem cœperunt, dirigentes nuntios ad Childbertum regem, ut comprehensa interficere-

CONLAPSAS
RESTITVI. F.

^b Aurelius uti sanctus colitur apud Podienses.

^c Hoc cap. et seq. desunt in Vat. et Colb. a. Fararnodus qui Eusebio locum cessit, post ejusdem obitum factus est ejus successor, ut ex vulgatis catalogis discimus.

^d Id est lectores, cantores, etc. qui sub archidiaconi erant disciplina.

^e Colb. m., Bad. et Ches., al.; *Eustachius*. Sic quoque dicitur in patriarchio Bituricensi, cap. 28, ubi sancti titulo donatur. Porro Sulpicius ejus decessor; hic memoratus, Severus cognominatus est, ut ab alio Sulpicio episcopo Bituricensi, qui *Pius* appellatus est; distingueretur. Severi festum die IV Kalend. Februarii colitur. Sepultus fuerat in ecclesia sancti Juliani, unde ad sanctum Ursinum translatus est, ubi hodie quiescit. Ipsi nuncupatus circumfertur liber de septem Dormientibus, Gregorio nostro tributus: Vide supra lib. VI, cap. 39, et diem 29 Januarii Bollandiani.

^f Casin., *illata mensa*.

tur. Commotus autem pro hac causa Campaniensis^a populus, dum moras innecteret, hæc suorum erepta auxilio, ad locum alium properavit.

XXVIII. Posthæc autem legatos ad Gunthramnum regem mittit, dicens: Proficiscatur dominus meus rex usque Parisios, et accessito filio meo nepote suo, jubeat eum baptismatis gratia consecrari, ipsumque de sancto lavacro exceptum, tanquam alumnum proprium habere dignetur. Hæc audiens rex, commotus episcopis, id est Ætherio Lugdunensi, Syagrio Augustidunensi, Flavioque Cabillonensi^b, et reliquis quos voluit, Parisios accedere jubet, indicans se postmodum secuturum. Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno ejus, tam domestici quam comites, ad præparanda regalis expensæ necessaria. Rex autem deliberatione acta, ut ad hæc deberet accedere, pedum est dolore prohibitus. Postquam autem convaluit, **522** accessit Parisios: exinde ad Rotojensem villam ipsius urbis properans, evocato puero jussit baptisterium præparari in vico Nemptodoro^c. Dum autem hæc agerentur, legati Childeberti regis accesserunt ad eum, dicentes: Non enim ista nuper nepoti tuo Childeberto pollicitus eras, ut cum inimicis jus amicitias colligares? Sed in quantum cervimus, nihil de promissione tua custodis, sed potius quæ promiseras prætermittis: et puerum istum in urbis Parisiæ cathedra regem statuis. Judicabit enim Deus, quia non reminisceris quæ ultro pollicitus es. Hæc iis dicentibus, rex ait: Promissionem quam in nepotem meum Childebertum regem statutam habeo, non omitto. Nam illum non oportet scandalizari, si consobrinum ejus filium fratris mei, de sancto suscipiam lavacro: quia hanc petitionem nullus Christianorum debet abnuere. Eamque ego, ut Deus manifestissime novit, non calliditate aliqua, sed in simplicitate puri cordis agere cupio, quia offensam divinitatis incurere formido. Non est enim humilitas genti nostræ, si hic a me excipiatur. Si enim domini proprios famulos de sacro fonte suscipiant, cur et mihi non liceat propinquum parentem excipere, ac filium facere per baptismi gratiam spiritalem? Abscedi e nunc, et nuntiate domino vestro: Pactionem quam tecum pepigi, custodire cupio ilibatam, quam si tuæ conditionis noxa non omiserit, a me prorsus omitti nequibit. Et hæc dicens, legatis discedentibus, rex accedens ad lavacrum sanctum, obtulit puerum ad baptizandum. Quem excipiens, Chlotharium vocitari voluit, dicens: Crescat puer, et hujus sit nominis exsecutor, ac tali potentia polleat, sicut ille^d quondam, cujus nomen indeptus est. Quo mysterio cele-

A brato, invitatum ad epulum parvulum multis munerebus oneravit. Similiter et rex ab eodem invitatus, plerisque donis refertus abscessit, et ad Cabillonensem urbem redire statuit^e.

523 XXIX. Aredius quoque hoc anno terras relinquens, vocante Domino, migravit ad cælum. Lemovicinæ urbis incolæ sunt, non mediocribus regionis suæ ortus parentibus, sed valde ingenuus. Hic Theodoberto regi traditus, aulicis palatinis adjungitur. Erat enim tunc temporis apud urbem Trevericam vir eximie sanctitatis Nicetius episcopus, non solum in prædicatione admirabilis facundia, verum etiam in operibus bonis ac mirabilibus celeberrimus habebatur in plebe. Qui intuitus puerum in regis palatio, nescio quid in vultu ejus cernens divinum, præcepit ei se sequi. At ille relicto regis palatio, secutus est eum. Cumque ingressi in cellulam, de iis quæ ad Deum pertinent confabularentur, expetiit adolescens a beato sacerdote se corrigi, ab eo edoceri, ab eo imbui, ac in divinis voluminibus ab eodem exerceri. Cumque in hujus studii flagrantia cum antistite memorato degeret, tonsurato jam capite, quadam die psallentibus clericis in ecclesia, descendit columba e camera, quæ leviter volans circa eum, resedit super caput ejus, illud indicans, ut opinor, eum Spiritus sancti gratia jam repletum. Quam eum ille non sine pudore conaretur abigere, hæc paululum circumvolans, iterum super caput ejus, aut super scapulam residebat: quæ non modo ibi, sed etiam cum in cellulam episcopi ingrederetur, jugiter comitabatur eum eo. Quod per dies plurimos factum, non sine admiratione episcopus intendebat. Exiitque vir Dei Spiritu, ut diximus, sancto repletus, ad patriam, genitore ac germano defunctis, regressus, consolaturus Pelagiam genitricem, quæ nullam parentem præter hanc sobolem spectabat. Deinde cum jejuniis atque orationibus vacaret, deprecatur eam, ut omnibus cura domus, id est, sive correctio familiæ, sive exercitium agrorum, sive cultus vinearum ad eam aspiceret: ne huic viro aliquid accideret impellentum, quo ab oratione cessaret; unum sibi tantum privilegium vindicans, ut ad ecclesias ædificandas ipse præesset. Quid plura? construxit templa Dei in honore **524** sanctorum, expetiitque eorum pigra, ac ex familia propria tonsuratos instituit monachos, cœnobiumque^f fundavit, in quo non modo Cassiani, verum etiam Basilii et reliquorum abbatum, qui monasterialem vitam instituerunt, celebrantur regulæ, beata muliere victum atque vestitum singulis ministrante. Nec minus hæc tamen impedita hoc opere in-

narchiam obtinuit.

^e In Vat. et Colb. a huic capiti subjungitur Fredegarii Chronicon sub titulo libri x Historiæ Gregorii.

^f Monasterium scilicet Atanense, quod postquam diu regulæ Benedictinæ fuisset subjectum, ad sæculares canonicos transiit, qui sancti Martini Turonensis capitulo subjecti sunt. Oppido circumpositi nomea et originem tribuit, quod hodieque sancti Aredii, vulgo *Saint-Yrieix*, in Lemovicibus appellatur.

^a Editi cum Bec., *Campanensis*.

^b Ætherius, qui et inferius laudatur, et Syagrius celebres sunt ex sancti Gregorii papæ epistolis; de Flavio Gregorius supra lib. v, cap. 46; qui tres variis conciliis interfuerunt.

^c Nemptodorum vicus Rotoiolo vicinus, vulgo *Nanterre*, beatæ Genovesæ urbis patronæ natalibus celebris.

^d Chlotharius ipsius Guntramni pater, quem Chlothacharium, veteres scriptos secuti, in Gregoriano textu scriptissimus. Uterque Chlotarius Francorum mo-

Dei laudibus perstrebat; sed assidue, etsi quiddam operis exercebat, semper orationem Domino, tanquam odorem incensi acceptabilis offerebat. Interea ad sanctum Aredium cœperunt infirmi confluere, quos, manus singulis cum vexillo crucis imponens, sanitati reddebat; quorum, si singillatim nomina scribere velim, nec numerum percurrere valeam, nec vocabula memorare: unum tamen novi, quod quicumque ad eum æger advenit, sospes abscessit. De majoribus quoque miraculis parva proponimus. Iter quodam tempore cum genitrice dum ageret, et sancti Juliani martyris ad basilicam properaret, venerunt vespere in quodam loco. Erat autem locus ille aridus, et absque fluentis currentibus infecundus. Dixitque ad eum mater ejus: Fili, aquam non habemus, et qualiter hic nocte præsentis quiescere possumus? At ille prostratus in orationem, et diutissime preces fudit ad Dominum, et erigens se defixit virgam in terra quam manu gerebat, eamque cum his aut tertio in gyrum vertisset, ad se latus extraxit: moxque unda aquæ secuta est tam valida, ut non solum ipsis de præsentis, sed etiam pecoribus affatim deinceps pocula ministraret. Nuperrimo autem tempore iter carpens, nimbus ad eum pluvix advenire cœpit: quem ille cernens, paululum super equum in quo sedebat caput inclinans, manus extendit ad Dominum. Consummata vero oratione, divisa est nubes in duabus partibus, ac in circuitu eorum immanis descendit pluvia; super eos tamen, nulla, si dici fas est, gutta descendit. Wistrimundo quoque, cognomento Tattonis, civi Turonico, dentes gravem infehebant dolorem, ex quo etiam maxilla intumuerat: quod cum beato viro **525** questus fuisset, manum super locum doloris imposuit, statimque dolor fugatus, nusquam deinceps ad injuriam hominis excitatus est. Hæc ipse qui passus est retulit. De his vero signis quæ per virtutem sancti Juliani martyris Martinique confessoris beati, in ejus manibus Dominus operatus est, pleraque in libris Miraculorum, sicut ipse effatus est, scripsimus. Post has vero et multas alias virtutes, quas Christo cooperante complevit, advenit Turonis post festivitatem sancti Martini, ibique paululum commoratus, dixit nobis se haud longævo tempore adhuc in hoc mundo retineri, aut certe velocius dissolvi; et valedicens abscessit, gratias agens Deo, quod priusquam obiret sepulcrum beati antistitis osculari promeruisset. Cumque ad cellulam suam accessisset, testamento ^b condito, ordinatis omnibus, ac sancto Martino Hilarioque antistitibus hæredibus constitutis, ægrotare cœpit ac dysenterix morbo gravari. Sexta quoque ægrotatio-

^a Sic Bec. Alii, *se aut longævi*. Porro festivitatem sancti Martini hic memoratam intellige Translationem, quæ iv Non. Julii celebratur, si quidem Aredius die viii Kal. Septemb. obiit.

^b Ipsum in Appendice dabimus ex tomo II Analect. Mabillon. De Aredio Gregorius scripsit in libro ii de Mirac. sancti Martini, cap. 39, et lib. ii de Gloria Mart., cap. 40. Ejus vitam infra dabimus, præter

nis ejus die, nunc quæ ab spiritu Immundo sæpius vexata, a sancto emundari non poterat, ligatis per se a tergo manibus, clamare cœpit ac dicere: Currite cives, exsilitate populi, exite obviam martyribus confessoribusque, qui ad exsequium beati Aredii conveniunt. Ecce adest Julianus a Brivate, Privatus ex Mimate, Martinus a Turonis, Martialisque ab urbe propria ^c. Adest Saturninus a Tolosa, Dionysius ab urbe Parisiaca, nonnulli et alii, quos cælum retinet, quos vos ut confessores et Dei martyres adoratis. Hæc cum in exordio noctis clamare cœpisset, a domino suo revincta est. Sed nequaquam potuit contineri: quæ rumpens vincula, ad monasterium cum his vocibus properare cœpit. Moxque beatus vir spiritum tradidit, non sine testimonio veritatis, quod sit susceptus ab angelis. Mulierem quoque in exsequiis suis cum alia muliere nequiori spiritu vexata, ut est ^d sepulcro tectus, a nequitia infesti demonii emundavit. Et credo, ob hoc Dei nutu eadem in corpore positus non potuit **526** emundare, ut exsequiæ illius hæc virtute glorificarentur. Post celebratum vero funus, mulier quædam rictu patulo, sine vocis officio, ad ejus accessit tumulum: quo osculis delibato, elocutionis meruit recipere beneficium.

XXX. Hoc anno mense secundo, tam in Turonico quam in Nannetico gravis populum lues attrivit, ita ut modico quisquis ægrotus capitis dolore pulsatus, animam funderet. Sed factis rogationibus cum grandi abstinencia et jejuniis, sociatis etiam elemosynis, **C** adversus divini furoris impetus mitigatus est. Apud Lemovicinam vero urbem ob Dominici diei injuriam, pro eo quod in eo operam publicam exercerent, plerique igne cœlesti consumpti sunt. Sanctis est enim hic dies, qui in principio lucem conditam primus vidit, ac Dominicæ resurrectionis testis factus emicuit: ideoque omni fide a Christianis observari debet, ne fiat in eo omne opus publicum. In Turonico vero nonnulli ab hoc igne, sed non die Dominico sunt adusti. Siccitas immensa fuit, quæ omne pabulum herbarum avertit: unde factum est, ut gravis morbus in pecoribus ac jumentis invalescens, parum unde sumeretur origo relinqueret; sicut Habacuc propheta vaticinatus est: *Deficient ab esca oves, et non erunt in præsepibus boves* (Habac. ii, 17). Non modo **D** enim in domesticis, verum etiam in ipsis ferarum immitium generibus hæc lues grassata est. Nam per saltus silvarum multitudo cervorum et reliquorum animantium prostrata per invia nacta est. Fenum ^e ab infusione pluviarum et inundatione annuum perit, segetes exiguæ, vineæ vero profusæ fuerunt; quercuum fructus ostensi effectum non obtinuerunt.

eam quæ inter Acta SS. Ordinis nostri edita est Sæculo i Benedictino, pag. 349. Ei scripsit Fortunatus carm. 20 lib. v.

^c Lemovicibus scilicet, cujus populi apostolus Martialis fuit.

^d Casinens, vexata. Post celebrato vero funere ut est, etc.

^e Bad., *ut nacta est fenum, & b, etc.*

XXXI. De a episcopis Turonicis licet in superioribus libris quædam scripsisse visus sim, tamen propter ordinationem eorum et supputationem, quo tempore primum prædicator ad Turonicam accessit urbem, reciprocare placuit.

1. Primus Gatianus b episcopus, 527 anno imperii Decii primo, a Romanæ sedis papa transmissus est: in qua urbe multitudo paganorum idololatriis dedita commorabatur; de quibus nonnullos prædicatione sua converti fecit ad Dominum. Sed interdum occulebat se ob impugnationem potentum, eo quod sæpius eum injuriis et contumeliis cum repererant affecissent, ac per cryptas et latibula cum paucis Christianis, ut diximus, per eundem conversis, mysterium solemnitatis diei Dominici clanculo celebrabat. Erat autem valde religiosus et timens Deum: ut nisi fuisset talis, non utique domos, parentes et patriam ob Domini amoris diligentiam reliquisset. In hac urbe sub tali conditione, ut ferunt, annos quinquaginta commoratus, obiit in pace, et sepultus est in ipsius vici cœmeterio, quod erat Christianorum; et cessavit episcopatus triginta septem annis c.

2. Secundus, anno imperii Constantis primo, Lidorius d ordinatur episcopus: fuit autem de civibus Turonicis, et hic valde religiosus. Hic ædificavit ecclesiam primam infra urbem Turonicam, cum jam quilibet Christiani essent; primaque ab eo ex domo cujusdam senatoris, basilica facta est. Hujus tempore sanctus Martinus in Gal i s prædicare exorsus est. Sedit autem annos triginta tres e, et obiit in pace, sepultusque est in superscripta basilica, quæ hodieque ejus nomine vocitur.

3. Tertius, sanctus Martinus, anno octavo Valentis et Valentiniani f, episcopus ordinatur. Fuit autem

a Hoc caput deest in Alex.

b Ed. plerique, *Gratianus*; Colb. m., *Catianus*.

c Casin., xxxviii sicut et Bec.; sed hic supra viii habet tē; unde conjicio legi debere septem, atque ultimum i incaute ab amanuensi fuisse additum. Sancti Gatiani festum celebratur xv Kal. Januar. Ejus vero sacrum corpus cum aliis sanctorum reliquiis a Calvinianis hæreticis an. 1562 combustum est. — Sanctus Gatianus in cœmeterio vici sepultus dicitur, quod olim exstitisse eo loco putatur, ubi postea ecclesia in beatæ Mariæ honorem exstructa fuit, quæ hodieque perstat parochiali titulo illustrata sub nomine sanctæ Mariæ Divitis. Nullum tamen ibi superest sepulture beati Gatiani vestigium, quod ille forte paulo postea, uti infra num. 3 dicitur, in ecclesiam sancti Lidorii, fuerit a sancto Martino translatus, atque ibi prope ipsum Lidorium depositus. Hinc illa ecclesia, quæ omnium urbis antiquissima esse creditur, et cathedralis titulo gaudet, licet alios agnoscat patronos, præcipue sanctum Maurium, hodieque tamen sub sancti Gatiani nomine notior est.

d Colb. m. et Bad., *Lidorius*. Bec., etc., *Lidorius*. Colitur die 13 Septemb. Vide not. in lib. 1, cap. ult.

e Casin., *triginta octo*.

f Colb. m. et Reg, *anno nono Valentis episcopus*. Annus octavus Valentiniani incepit mense Febr. anni 374, ad quem ex hoc loco revocanda est sancti Martini ordinatio, siquidem ejus celebritas jam sub Perpetuo die 3 Julii recolebat.

g Id ipsur) narrat Severus in ejus Vita.

A de regione Pannoniæ, civitate Sabariæ: qui ob amorem Dei apud urbem Mediolanensem Italiæ, primo monasterium 528 constituit; sed ab hæreticis, eo quod sanctam Trinitatem intrepidus prædicaret, virgis cæsus e atque expulsus de Italia, in Gallias accessit; multos paganorum converti fecit, templa eorum statusque confregit, fecitque multa signa in populos, ita ut ante episcopatum duos suscitaret mortuos, post episcopatum autem, unum tantummodo suscitavit. Hic transtulit corpus beati Gatiani, sepelivitque ipsum juxta sepulcrum sancti Lidorii, in illa nominis sui præfata basilica. Hic prohibuit Maximum, ne gladium in Hispaniam ad interficiendos destinaret hæreticos h: quibus sufficere statuit, quod a catholicorum ecclesiis essent vel communione remoti. Consummato ergo præsentis vitæ cursu, obiit apud Condatensem vicum urbis suæ, anno octogesimo primo ætatis. De quo vico navigio sublatus, Turonis est sepultus, in loco quo nunc adoratur [Bec., adornatur] sepulcrum ejus: de cujus vita tres a Severo Sulpicio libros conscriptos legimus. Sed et præsentem tempore multis se virtutibus declarat. In monasterio vero quod nunc Majus i dicitur, basilicam in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli ædificavit: in vicis quoque, id est Alingaviensi i, Solonacensi, Ambaciensi, Cisomagensi, Tornomagensi, Condatensi, destructis delubris, baptizatisque gentilibus, ecclesias ædificavit. Sedit autem annos viginti sex, menses quatuor k, dies viginti septem, et cessavit episcopatus dies viginti.

C 4. Quartus, Briccius ordinatur episcopus, anno Arcadii et Honorii secundo, cum pariter regnarent. Fuit autem civis Turonicus, cui trigesimo tertio 529 episcopatus anno, crimen adulterii est imputatum a civibus Turonicis: expulsoque eo, Justinia-

h Priscillianistas, scilicet, quos Maximus, instigante Ithacio episcopo, jusserat gladio animadverti: quæ res maximas in Ecclesia turbas excitavit. Vide Dialogum 3 Severi Sulpicii, qui et ejusdem hæreseos ortum et progressum insus descripsit sub finem libri ii Historiæ sacræ.

i De Majoris Monasterii origine, et monachorum ibi degentium sanctissima vita, plura habet Severus Sulpicius in Vita sancti Martini. Superest etiam nunc celebre ordini Benedictino addictum sub sancti Mauri congregatione.

D j Alingavia, vicus nunc intra urbis muros inclusus ad Ligerim, dicitur etiam Langesium, vulgo *Langeais*, ubi habitum est concilium anno 1270, sub Joanne de Monsonax. Salonacum est, ut putat Vale-us, *Sonnay* seu *Sonné*, inter fluvios Andriam et Clasiam pariter et silvas duas, non procul ab Insula-Savarici et Castellione ad Andriam. Est tamen alius hinc vico cognominis inter silvam et Castellum Reginaldi situs. Marollius Villalupensis abbas in editione Gallica putat esse *Sully*, aut *Sougé*. De Ambaciaco dictum est supra lib. ii, cap. 35. Cisomagum Marollio est *Charnisay* inter silvam et Clasiam amnem, aut certe *Cicogné*. At melius, ut quidem Valesio videtur, *Maurus* in Historia metrop. Turonensis, putat esse *Chisseau*, vicum ad Carem fluvium, hanc procul a Monte Tricardi. Tornomagus vulgo *Tournon* ad Crosam fluvium. De Condate lib. i, cap. 43.

k Cod. Reg., *menses tres, dies septemdecim*. Bec., Colb. m. et Bad., *menses quatuor, dies septemdecim*.

nam episcopum ordinaverunt: Briccius vero episcopus ^a ad papam Urbis dirigit. Justinianus autem post eum abiens, apud urbem Vercellensem obiit. Turonici verum iterum malignantes, Armentium statuerunt. Briccius vero septem apud papam Urbis annis degens, idoneus inventus a crimine, ad urbem suam redire iussus est. Hic edificavit basilicam parvulam super corpus beati Martini, in qua et ipse sepultus est. Cumque portam ingrederetur, Armentius per aliam portam mortuus efferebatur, quo sepulto, cathedram suam recepit. Hunc ferunt instituisse ecclesias per vicos, id est, Catalonnum ^b, Briccam, Rotomagum, Briotridem, Cainonem; fueruntque omnes anni episcopatus ejus quadraginta septem. Obiitque, et sepultus est in basilica, quam super sanctum Martinum edificavit.

5. Quintus Eustochius ordinatur episcopus, vir sanctus et timens Deum, ex genere senatorio. Hunc ferunt instituisse ecclesias per vicos, Brixis ^c, Iciodorum, Luccas, Dolus. Edificavit etiam ecclesiam infra muros civitatis, in qua reliquias sanctorum Gervasii et Protasii martyris condidit, quæ sancto Martino ^d de Italia sunt delatæ, sicut sanctus Paulinus in epistola sua meminit. Sedit autem annos septemdecim. Et sepultus est in basilica, quam Briccius episcopus super sanctum Martinum struxerat ^e.

530 6. Sextus ordinatur Perpetuus, de genere et ipse, ut aiunt, senatorio, et propinquus decessoris sui, dives valde, et per multas civitates habens possessiones. Hic, submoto basilica quam prius Briccius

^a Sic cod. Regius; alii *Briccius vero se ad papam*. Vide notas in lib. II, cap. 1. Festum ejus celebratur die 13 Novembris.

^b Calatonnum, Colb. m. et Ch. al., *Catolonnum*. Hunc locum esse Calvum-Montem, vulgo *Chaumont*, in finibus Turonum et Blesensium, existimat Marollius, quod a Valesio improbat, qui potius esse putat *Clion*, ad Andriam inter Paludellum, *Paluau*, et Castellionem. Bricca an *Bray* aut *Bré* ad Angerem seu Andriam fluvium? Est quoque locus in confinio Turonum et Andegavorum, dictus vulgo *Brèche*. Rothomagum Marollius putavit esse vicum, cui nomen *la Rouë*, aut *Saint-Antoine-du-Rocher*. At Maanus mavult interpretari de *Ruam*, qui locus est haud procul a Monte-Basonis situs, vulgo dictus *le Pont de Ruam*, a ponte qui ibi Andriæ (*l'Indre*) fluvio impositus est. Briotridis Marollio est *Autrèche*, tribus leucis ad Ambacia distans. Maanus putat esse *Bresia*, castrum in gestis dominorum Ambaciensium memoratum, vulgo *Brisay*. At Valesius contendit esse *le Bridoré* ad Andriam. Caino, vulgo *Chinon* ad Vingennam, de quo jam diximus alias.

^c Brixis Valesio est *Brisay*, de quo in nota præcedenti. Iciodorum, ut jam diximus libro VI, cap. 12, est *Isaure*, in finibus Turonum et Pictonum. Luccæ, seu, ut habent Colb. m. et Bec., *Lucæ*, aut ut alias habet Gegivius. Locicæ, vulgo *Loches*, ad Andriam seu Angerim (*l'Indre*) locus celebris, ubi beatus Senoch monasterium excitavit. Dolus nomen est vici haud procul ab Andria fluvio siti.

^d Sic Bec. Alii a *S. Martino*, sed mendose. Confer caput 47 lib. I de Gloria Mart. Et quidem sanctorum Gervasii et Protasii reliquias invenit sanctus Ambrosius an. 386, quo jam erat episcopus sanctus Martinus. Epistola sancti Paulini hieclaudata non exstat. Hodieque visitur juxta ecclesiam beatæ Mariæ Divitis oratorium cum parvo nosocomio, SS. Gervasio et Protasio sacrum, sed in suburbio. At ecclesia SS. Gervasii et

A episcopus edificaverat super sanctum Martinum, edificavit aliam ampliores miro opere ^f. In cujus absida beatum corpus ipsius venerabilis sancti transtulit. Illic instituit jejunia, vigiliisque, qualiter per circulum anni observarentur, quod hodieque apud nos tenetur scriptum, quorum ordo hic est.

De jejuniiis.

Post Quinquagesimam ^g quarta et sexta feria usque natale sancti Joannis. De kalendis Septembris usque kalendas Octobris bina in septimana jejunia. De kalendis Octobris usque depositionem domni Martini bina in septimana jejunia. A ^b depositione domni Martini usque Natale Domini terna in septimana jejunia. De natali sancti Hilarii usque medium Februarium bina in septimana jejunia.

De vigiliis.

Natali Domini in ecclesia ^h. Epiphania, in ecclesia. Natali sancti Joannis, ad basilicam domni Martini. Natali sancti Petri episcopatus ⁱ, ad 531 ipsius basilicam. Sexto [al. quinto] kalendas Aprilis Resurrectione Domini nostri Jesu Christi, ad basilicam domni Martini. Pascha, in ^k ecclesia. Die Ascensionis, in basilica domni Martini. Die quinquagesimo ^l, in ecclesia. Passione sancti Joannis ^m, ad basilicam, in baptisterio. Natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli, ad ipsorum basilicam. Natali sancti Martini, ad ejus basilicam. Natali sancti Symphoriani, ad basilicam domni Martini. Natali sancti Litorii, ad ejus basilicam. Item ⁿ Natale sancti Martini, ad ejus basilicam. Natali sancti

C Protasii infra muros urbis extitisse dicitur inferius num. 12.

^g Festum Eustochii colitur in Martyrologio Romano die 19 Septembris. Is interfuit concilio Andegav. anno 453. Scripsit cum Leone et Victurio epistolam contra clericos qui ad tribunalia sæcularia recurrabant.

^f Hujus ecclesiæ descriptionem accuratam habes supra lib. II, cap. 14. Vide et lib. I Mirac. sancti Martini, cap. 6.

^h Id est a Pentecoste. Quinquagesimam enim appellabant veteres tempus illud quod inter Pascha et Pentecosten intercedit, quo tempore jejunare non licebat.

^b Iste articulus non habetur in cod. Regio.

ⁱ Id est in ecclesia cathedrali.

^j Id est festum Cathedralis sancti Petri, ut appellatur in conc. Turonensi II, quod adeo celebre erat in Galliis, ut exinde ad Quadragesimam dominicæ prima, secunda, etc., post Cathedralis sancti Petri dicebantur. Vide Mabillonii observationes in num. 24 libri II de Liturgia Gallicana. In Ch. deest episcopatus.

^k Festum Paschatis a festo Resurrectionis distinguitur in vetustioribus Kalendariis: ubi Resurrectionis festum die 27 Martii recolitur, Pascha autem, ut omnes norunt, variis diebus pro varietate lunæ semper celebratum in Ecclesia fuit.

^l Id est Pentecostes. Sic quoque appellatur in concil. Aurelian. I, can. 25.

^m In Sacramentario Gallicano, quod e vetusto cod. noster Mabillonius edidit tomo I Musei Italici, inter Nativitatem sancti Joannis et festum sanctorum Petri et Pauli habetur *Missæ in sancti Joannis passione*.

ⁿ Hoc festum in solo cod. Regio habetur. Et quidem certum est ex ipso Gregorio festum sancti Martini jam his temporibus duplex fuisse, unum mense Julio, alterum vero mense Novembri, licet expressum.

Briccii, ad domni Martini basilicam. Natali sancti Hilarii, ad domni Martini basilicam.

Hic aedificavit basilicam sancti Petri, in qua cameram basilicæ prioris posuit, quæ usque ad nostra tempora perseverat. Basilicam quoque sancti Laurentii in monte Laudiaco ipse construxit. Hujus tempore aedificatæ sunt 532 ecclesiæ in vicis, id est Evena^b, Mediconno, Berrao, Balatedine, Vernado. Condiditque testamentum^c, et deputavit per singulas civitates quod possidebat, in eis ipsis scilicet ecclesiis, non modicam et Turonicæ tribuens facultatem. Sedit autem annos triginta, et sepultus est in basilica sancti Martini.

7. Septimus vero Volusianus ordinatur episcopus, ex genere senatorio, vir sanctus, valde dives, propinquus et ipse Perpetui episcopi decessoris sui. Hujus tempore jam Chlodovechus regnabat in aliquibus urbibus in Galliis. Et ob hanc causam hic pontifex suspectus habitus a Gothis, quod se Francorum ditionibus subdere vellet, apud urbem Tolosam exilio condemnatus, in eo obiit^d. Hujus tempore vicus Mantolomaus^e aedificatus est, et basilica sancti Joannis in majori monasterio^f. Sedit autem annos septem, menses duos.

^a Supra, libro II, cap. 2. Dicitur *Laudiacum*, sexto ab urbe milliario. Perstat adhuc ille locus, vulgo *Mont-Lois*, distans tribus circiter leucis supra Turonos ad sinistram Ligeris ripam impositus.

^b Evena, in Reg. *Enevoc*, hodie *Avoine*, inter Ligerim et Vingennam, ut Maanus et Valesius existimant, qui Marollo non assentiuntur, putanti esse *Evele Montier*. De hoc in *Vitis Patrum*, cap. 19. Mediconnum, Marollo *Metray*; Maano *Monnoye*, cui non refragat Valesius, qui et putat esse posse *Mosne*, ad Ligerim, prope Amabaciam. Berrao nomen tribuit pago Berravensi, de quo supra lib. VI, cap. 12, ubi diximus esse *Barou* locum inter Crosam (*la Creuse*) et Clasiam fluvios. Marollius hoc loco hæsitans alios tres vicus proponit, scilicet *Bourray* ad Carim fluvium, prope montem *Tricardi*; *Berray* haud procul a Lausduno; et *Breteren* ad Ligerim infra Turonos.

Cæterum pro *Berrao* Reg. habet *Herrardum*. Balatedine, seu, ut habet Reg., *Balacedina*, a *Balatedo*, *Balatedinis*, declinari vult Valesius, qui post Maanum putat esse *Balan*, haud procul a fluvio *Car*. Marollius vertit *Yanne*, qui locus alias *Rupes Corbonis* appellatur. Vernadam denique, seu *Vernao*, ut habent Ch. al., Bee. et Colb. m., cum Rad., aut *Ernaldum* ex Reg. nomen hodieque servat, ut ait Valesius, nempe *Vernou*, castellum ad archiepiscopum pertinens, titulo baroniæ clarum, ad Siceram fluvium (*la Cisse*).

^c Perpetui testamentum simul cum ejus episcopi aphio ex tomo V Spicilegii dabimus in appendice. Duobus conciliis præfuit, scilicet Turonico anno 461, et Venetico an. 465. Eidem Apollinaris Sidonius scripsit epist. 9 libri VII, ubi concionem quam apud Biturigas pro electione Simplicii episc. habuerat, integram refert. De hoc et epist. 18 lib. IV. Vide supra in not. ad cap. 14 lib. II. Ipsi etiam Paulinus nuncupavit librum de Vita sancti Martini. Ejus festum celebratur die 8 April., in vetustis autem calendariis 30 Decembris.

^d Sancti Volusiani memoria apud Fuxenses potissimum celebris est, ubi sub martyris titulo, sicut et in Martyrologio Romano die XV kalend. Febr. colitur. Ferunt eum a Wisigothis capite minutum fuisse in loco qui dicitur *Petrosa*, et ab incolis vulgo *Corona*, in comitatu Fuxensi. Sacrum ejus corpus Fuxum delatum, diu servatum est in ecclesia sancti Nazarii, vulgo nunc sancti Volusiani dicta, donec a Calvula-

8. Octavus ordinatur episcopus Verus^a, et ipse memoratæ causæ zelo suspectus habitus a Gothis, in exilium deductus, vitam finivit: facultates suas ecclesiis et bene meritis dereliquit. Sedit autem 533 annos undecim, dies octo^b.

9. Nonus Licinius, civis Andegavus, qui ob amorem Dei in Orientem abiit, sanctaque loca revisit: exinde digressus, in possessione sua monasterium collocavit infra terminum Andegavum, et postea abbatis officio in monasterio^c, ubi sanctus Venantius abbas sepultus est, functus, ad episcopatum eligitur. Hujus tempore Chlodovechus rex victor de cæde Gothorum, Turonis rediit. Sedit autem annos duodecim, menses duos, dies viginti quinque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

10. Decimo loco Theodorus et Proculus^d, jubente brata Chrothilde regina, subrogantur, eo quod de Burgundia jam episcopi ordinati, ipsam secuti fuissent, et ab hostilitate de urbibus suis expulsi fuerant. Erant autem ambo senes valde: rexeruntque ecclesiam Turonicam simul annis duobus, et sepulti sunt in basilica sancti Martini^e.

11. Undecimus Dinifus episcopus, et ipse ex Bur-

nis furentibus in favillas redactum est, cum ipsa basilica, quæ utcumque postmodum restaurata est. Hunc locum, quem canonici regulares Augustiniani possident, variis donis ditaverunt comites Fuxenses, ut in eorum Historia fusius refertur. Volusiani prelibæ versus edidit Apollinaris Sidonius ecclesiæ sancti Martini insculpendos, qui habentur lib. IV, epist. 18. Eidem scripsit epist. 17 lib. VII, et Ruricius Lemovicensis epist. ult. lib. II.

^a Is ipse locus supra lib. VII, cap. 47, dicitur Mantelomagus vicus, vulgo *Mantelan*.

^b Supererant adhuc ejus rudera, quæ nova ædificia aliquot abhinc annis structa penitus deleverant.

^c Plerique *Virus*. Concilio Agathensi an. 503 per Leonem diaconum subscriptis.

^d Sic mss. et ed. Coitunt tamen et alii viri docti qui sancti Martini mortem anno 397 consignant, hic legendum putant *annos octo, menses undecim*. Nam alias juxta eorum computum Veri mo s ultra annum 508 differenda est, quod fieri non potest: nam Gregorius, cap. seq., ait, Clodoveum victis Gothis Turonos accessisse, cum ibi Licinius esset episcopus. At Clodovei rediit ex ista expeditione ultra annum 508 differri nequit. Vide Coitantum ad annum 507, n. 10.

^e Monasterium sancti Venantii in collegium canonicorum conversum etiam nunc superest, ecclesiæ sancti Martini subjectum. Porro Licinius subscripsit conc. Aurelian. I, anno 311.

^f Supra, lib. III, cap. 17, Leoni mortuo suspecti fuisse dicuntur. Canones verabant ne duo episcopi simul in una ecclesia sederent. Unde hi potius administratores viduatæ Ecclesiæ quam episcopi Turonenses censi debent. Langobardis sub ejusdem sæculi finem Italiam vastantibus, complures episcopi e suis sedibus pulsati, aliis Ecclesiis, accedente etiam imperatoris auctoritate, deputati sunt, sed solummodo, ut *alimenta susciperent*, inquit Gregorius Magnus, si jam proprium haberent episcopatum, non vero ut *per communionem episcopalis throni dignitas dividatur*. Vide ipsius lib. I, ep. 43, etc.

^g His suspectus dicitur Arnulfus sancti Remigii discipulus, ex Ithemorum comite, ut aiunt, exorcista ordinatus, qui post varias peregrinationes, Ithenis a famulis Scariberge ejus sponsæ quam Deo consecra-

gundia veniens : qui per electionem præfati regis ^A ad episcopatum accessit ; cui aliquid de fisci ditonibus est largitus, deditque ei potestatem faciendi de his rebus quæ voluisset ; qui maxime ecclesiæ suæ quod fuit melius dereliquit ; largitus est etiam quiddam et bene meritis. Sedit autem menses decem, et sepultus est in basilica sancti Martini.

12. Duodecimus Ommatius ^b de senatoribus civibusque Arvernus, valde **534** dives in prædiis, qui condito testamento per ecclesias urbium, in quibus possidebat, facultates suas distribuit. Ipse exaltavit ecclesiam infra muros urbis Turonicæ, sanctorum Gervasii atque Protasii reliquiis consecratam, quæ muro conjuncta est. Illic cœpit ædificare basilicam sanctæ Mariæ infra muros urbis, quam imperfectam reliquit. Sedit annos quatuor ^c, menses quinque : ^B obiitque et sepultus est in basilica sancti Martini.

13. Tertius decimus Leo ex abbate basilicæ sancti Martini ordinatur episcopus. Fuit autem faber lignarius, faciens etiam turres holochryso tectas, ex quibus quædam apud nos retinentur : in aliis etiam operibus elegans fuit. Sedit autem menses sex, et sepultus est in basilica sancti Martini.

14. Quartus decimus Francilio ex senatoribus ordinatur episcopus, civis Pictavus, habens conjugem, Claram nomine, sed filios non habens : fueruntque ambo divites valde in agris, quos maxime sancti Martini basilicæ contulerunt, reliqueruntque quædam et proximis suis. Sedit autem annos duos, menses sex ^d; obiitque et sepultus est in basilica sancti Martini.

15. Quintus decimus Injurius, civis Turonicus, ^C de inferioribus quidem populi, ingenuus tamen. Hujus tempore Chrotechildis regina transiit. Illic perædificavit ecclesiam sanctæ Mariæ infra muros urbis Turonicæ. Hujus tempore et basilica sancti Germani ^e ædificata est. Vici etiam, Noviliacus ^f et **535** Luciliacus, fundati sunt. Illic instituit tertiam et sextam in ecclesia dici, quod modo in Dei nomine perseve-

verat, occisus est, atque uti martyr colitur die 15 Kal. Augusti. Ejus vitam habes in Bibliotheca Floriacensi a Boscio edita. De eo Frodoardus et Marlotius in Hist. Rhemensi. Crux erecta eo loco ubi passus est, etiam nunc visitur Rhemis via Cæsarea. Ejus reliquiæ in Carnotensem diocesim delatæ, in silva Aquilina oppido nomen dederunt, ubi exstat prioratus monas-terio Fossatensi subjectus. Alius est ejusdem nominis Ord. Cluniacensis apud Crespeium oppidum celebris, ubi ejusdem habentur reliquiæ. Maanus ^D sanctum Arnulfum inter Ommatium et Leonem locat ; a Gregorio omisus videtur quod sedem dies solummodo 17 obtinuerit.

^a Chlodomeris scilicet. Colb. m. habet, *electione fratrum ad*, etc. Illic in Bec. dicitur *Dimisius*, in aliquot editis *Dionysius*. De eo lib. III, cap. 2 et 17.

^b Reg., *Ommarius*. Filius fuit sancti Ruricii senioris Lemovic. episcopi, ex Iberia Ommatii filia, quorum epithalamium cecinit Sidonius carm. 2. Ommatiorum et Ruriciorum nobilitatem passim commendat idem auctor. Ruricius ex Anciorum gente ortos laudat Fortunatus lib. IV, carm. 5. Ejusdem Ruricii epistolæ edidit Canisius.

^c Colb. m., *annos tres*.

^d Reg., *menses quinque*. Vide lib. III, cap. 17.

^e Vulgo dicitur *Saint-Germain sur Loire*.

^f *Noviliacus*, seu *Nobiliacum*, nomen est compluribus locis commune. Ex iis apud Turones Noviliacus

rat. Sedit autem annos sexdecim, menses undecim, dies viginti sex ; obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

16. Sextus decimus Baudinus, ex referendario Chlothacharii regis ordinatur episcopus, habens et filium ^g, multis eleemosynis præditus. Aurum etiam quod decessor ejus reliquerat, amplius quam viginti millia solidorum, pauperibus erogavit. Hujus tempore alter vicus Noviliacus ædificatus est. Illic instituit mensam canonicorum. Sedit autem annos quinque ^h, menses decem ; obiitque, et sepultus est in basilica sancti Martini.

17. Decimus septimus Guntharius, ex abbate monasterii sancti Venantii ⁱ ordinatur episcopus, vir valde prudens dum abbatis fungeretur officio, et sæpius legationes inter reges Francorum faciens. Postquam autem episcopus ordinatus est, vino deditus, pene stolidus apparuit : quæ res eum in tantum amentem faciebat, ut convivas, quos bene noverat, nequiret agnoscere ; sæpius tamen eos conviviis agebat et impropereis. Sedit autem annos duos, menses decem, dies viginti duos. Obiit autem, et sepultus est in basilica sancti Martini, cessavitque episcopatus anno uno ^j.

18. Octavus decimus Eufronius presbyter ordinatur episcopus, ex genere illo, quod superius senatorium nuncupavimus, vir egregiæ sanctitatis, ab ineunte ætate clericus. Hujus tempore civitas Turonica cum omnibus ecclesiis magno incendio concremata est : de quibus ipse postea duas reparavit, tertiam vetustissimam ^k relinquens desertam. Postea vero basilica sancti Martini **536** et ipsa incendio nisi adusta per Willacharium, cum ibi confugium pro Chramni quondam circumventione fecisset (*Vid. lib. IV, cap. 20*), quam postea idem pontifex texit stanno, opitulante rege Chlothachario. Hujus tempore basilica sancti Vincentii ^l ædificata est. Tauriaco ¹, Cerate, et Orbigniaci vicis ecclesiæ ædificatæ sunt. Se-

Nobilis (*Neully le Noble*), et Noviliacus ad Ederam (*Neully le Lierre*), ad Braenam amnem (*la Branle*). Est etiam Noviliacus ad Pontem Petreum (*Neully Pont-Pierre*), in confinio Turonum et Andegavorum situs. Luciliacus, vulgo *Luailé*, vicus inter Carem et Angerem fluvios, satis notus. Injurius zelum laudat Gregorius supra. lib. IV, cap. 2. Interfuit concil. Anselian. II, anno 535, et IV, an. 541 ; III vero Campanus presb. ipsius nomine subscripsit anno 538.

^g Colb. m., *filios*.

^h Idem, *annos decem*. De hoc vide lib. I Mirac. sancti Martini, cap. 9, ubi dicitur sanctus. Ejus corpus, ut scribit Maanus, hodie in castro Lucacensi (*Loches*) asservatur.

ⁱ Colb. m. cum ed. Bad., *sancti Evantii*. De Gunthario vide lib. de Gloria Confess. cap. 8.

^j Vide supra, lib. IV, cap. 11.

^k Reg., Bec. et Colb. m., *tertiam seniore*.

^l Hæret Marollius, an Tauriacum sit *Turé*, aut *Truye*, inter Carem et Andriam. Maanus nihil habet de hoc loco, nec plura profert Valesius. Cerate, Bec., *Cerente*, item vicus est inter Andresium (*l'Androis*) et Carim situs, *Céré* vulgo dicitur. Eodem in tractu est Orbiniacum, vulgo *Orbigny*. Cæterum Colb. m. et Bad. habent *Tausire*, *Uscerat* et *Orbaniaco*. Orbaniacum legitur in libro de Gloria Martyrum.

Nota sancti Vincentii basilicam etiam nunc in Turonum urbe subsistere, quæ parochiæ titulo gaudet.

dit autem annos septemdecim, obiitque etate septuagenaria, et sepultus est in basilica sancti Martini ^a. Cessavitque episcopatus dies novemdecim.

19. Nonus decimus Gregorius ego indignus ecclesiam urbis Turonicæ, in qua beatus Martinus et cæteri sacerdotes Domini ad pontificatus officium consecrati sunt, ab incendio dissolutam diruptamque nactus sum, quam reedificatam in ampliori altiorique fastigio septimo decimo ordinationis meæ anno dedicavi, in qua, sicut a longævus presbyteris comperi, beatorum ibidem reliquæ Agaunensium ^a ab antiquis fuerant collocatæ. Ipsam etiam capsulam in thesauro basilicæ sancti Martini reperi, in qua valde putredine erat pignus dissolutum, quod pro eorum religionis est virtute delatum ^d. Ac dum vigiliæ in eorum honore celebrarentur, libuit animo hæc iterum prælucescente cereo visitare: quæ dum a nobis attente rimantur, dixit ædis ædituus: Est hic, inquit, lapis opertorio tectus, in quo quid habeatur prorsus ignoro, sed nec prædecessores ministros hujus custodiæ scire comperi. Deferam eum, et scrutamini diligenter quid contineatur infra conclusum. Quem delatum reseravi, fatcor, et inveni in hoc capsulam argenteam, in qua non modo beatæ legionis testium, verum etiam multorum sanctorum tam martyrum quam confessorum reliquæ **537** tenebantur. Nacti etiam sumus et alios lapides, ita ut hic erat, concavos, in quibus sanctorum apostolorum cum reliquorum martyrum pignora continebantur. Quod munus ego divinitus indultum admirans et gratias agens, celebratis vigiliis, dictis etiam Missis ^e, hæc in ecclesia collocavi. In cellula sancti Martini ecclesiæ ipsi contigua, sanctorum Cosmæ et Damiani martyrum reliquias posui. Basilicas sancti Perpetui adustas incendio reperi, quas in illo nitore vel pingi, vel exornari, ut prius fuerant, artificum nostrorum opere imperavi. Baptisterium ad ipsam basilicam ædificari præcepi, in quo sancti Joannis, cum Sergii martyris, reliquias posui, et in illo priore baptisterio sancti Benigni martyris pignora collocavi. In multis vero locis infra Turonicum terminum, et ecclesias, et oratoria dedicavi, sanctorumque reliquiis illustravi, quæ memorare ex ordine prolixum censui.

Decem libros Historiarum, septem Miraculorum,

Explicit Historia Ecclesiastica Francorum Gregorii episcopi Turonici.

^a Ejus festum colitur die 4 Augusti; interfuit concilio Paris. in an. 577, et præfuit Turon. in an. 567. Laudatur a Fortunato lib. iii, carm. 4.

^b Idem testatur Fortunatus lib. x, carm. 2, quod est totum de hac ecclesia a nostro Gregorio restaurata.

^c Sanctorum scilicet Mauricii et sociorum, quos infra beatæ legionis testes appellat. De his fuse actum est in Actis Martyrum sinceris ad annum 286. Ecclesiam hanc a Gregorio renovatam pluribus laudat Fortunatus lib. x, carm. 2.

^d Cod. Colb. m. et editio Bad., in qua valde putredinis erat pietate virtutum pro eorum virtute delatum.

^e Colb. m. et Bad., et hymnis etiam missis.

^f Illic desinit cod. Colb. m., nec quidquam est vulsum. Unde Cointius ea quæ sequuntur a quopiam Neoterico addita fuisse censet.

^g Cod. Reg., *Martianus*. Sed hic alludit ad Martianum Cavellam auctorem celebrem, quamvis æta-

A unum de Vitis Patrum scripsi, in Psalterii tractatum librum unum commentatus sum; de Cursibus etiam ecclesiasticis unum librum condidi. Quos libros licet stylo rusticiori conscripserim, tamen conjuro omnes sacerdotes Domini, qui post me humilem ecclesiam Turonicam sunt recturi, per adventum Domini nostri Jesu Christi, ac terribilem reis omnibus judicii diem, si nunquam confusi de ipso judicio discedentes cum diabolo condemnandi estis, ut nunquam libros hos abolere faciatis, aut rescribi, quasi quædam legentes, et quasi quædam prætermittentes; sed ita omnia vobiscum integræ illibataque permaneant ^f, sicut a nobis relicta sunt. Quod si te sacerdos Dei, quicumque es, Martianus ^g noster septimæ disciplinæ **538** erudit, id est, si te in grammaticis docuit legere, in dialecticis altercationum propositiones advertere, in rhetoricis genera metrorum agnoscere, in geometricis terrarum linearumque mensuras colligere, in astrologicis cursus siderum contemplari, in arithmetiis numerorum partes colligere, in harmoniis sonorum modulationes suavium accentuum carminibus concrepare: si in his omnibus ita fueris exercitatus, ut tibi stylus noster sit rusticus, nec sic quoque deprecor ut avellas quæ scripsi. Sed si tibi in his quiddam placuerit, salvo opere nostro te scribere versu non abnuo. Hos autem libros in anno vicesimo primo ordinationis nostræ præscripsimus: et licet [*At. scilicet*] in superioribus de episcopis Turonicis scripserimus [*at. scripsimus*], annotantes annos eorum, non tamen sequitur ac supputatur numerus chronicalis ^h, quia intervalla ordinationum integre non potuimus reperire. Est ergo omnis summa annorum mundialium talis: A principio usque ad diluvium anni **MCCCXLI**; a diluvio usque ad transitum filiorum Israel per mare Rubrum anni **MCCCIV**; ab hoc maris transitu usque ad resurrectionem Dominicam, anni **MDXXXVIII**, a resurrectione Dominica usque ad transitum sancti Martini, anni **CCCCXII**; a transitu sancti Martini usque ad memoratum superius annum, id est, ordinationis nostræ primum et vicesimum, qui fuit Gregorii papæ Romani quintus, Guntchranini regis trigesimus primus, Childeberti junioris decimus nonus, anni ⁱ **CLXVIII**. Quorum omnis summa est annorum **MMMMCCCXIV** ⁱ.

^d tis incertæ, de quo Vossius lib. iii de Historicis Latinis. parte ii.

^h Bec., *chronicorum*. Casin., *annotantes annos, quorum non tamen sequitur hæc supputatio numerum chronicalem*.

ⁱ Sic Reg. et Chesn., qui al. habet, **CLXXVIII**. Editi alii, **CCXVIII**. Bec., **cxviii**, forte pro **cxviii**, qui numerus cum fine libri iv concordaret.

^j Sic idem Reg. et Ch. At alii editi, **DCCLXIV**. Neuter numerus cum singulis partibus collectis concordat. Sed nostrum est sinceræ mss. cod. lectiones representare: quoniam autem modo hæc annorum series cum antiquis auctoribus aut etiam cum ipso met Gregorio componenda sit, susius inquirere viri docti, Scaliger, Petavius, Meander, Maanus, Valesius, etc.; sed cum non eandem viam inierint, in varias abiere sententias. Cointius vero has supputationes, sicut et eas quæ supra habentur, suppositivias esse contendit.